О. М. Авраменко, М. Б. Блажко

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

ДОВІДНИК
ЗАВДАННЯ В ТЕСТОВІЙ ФОРМІ

І частина

Київ
«Грамота»
2011

УДК 811.161.2+821.161.2.09](079.1)
ББК 81.2Укр-922
А21

Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах (лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1.4/18-Г-420 від 23.06.2011 р.)

Рецензенти:

С. Я. Єрмоленко, член-кореспондент Національної академії наук України, завідувач відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України, професор, доктор філологічних наук;

К. В. Таранік-Ткачук, головний спеціаліст департаменту загальної середньої та дошкільної освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, кандидат педагогічних наук;

Н. В. Михайлова, викладач ліцею «Наукова зміна» м. Києва, учитель-методист;

В. Ф. Чукіна, заслужений учитель України.

АВТОРИ:

О. М. Авраменко — розділ «Українська мова» («Синтаксис і пунктуація», «Власне висловлення»); розділ «Українська література»;

М. Б. Блажко — розділ «Українська мова» («Фонетика. Орфоепія», «Лексикологія», «Фразеологія», «Будова слова. Словотвір», «Морфологія», «Стилістика. Розвиток мовлення»).

Авраменко О. М., Блажко М. Б.

А21 Українська мова та література: Довідник. Завдання в тестовій формі. І частина. — К.: Грамота, 2011. — 552 с.

ISBN 978-966-349-337-4

Збірник містить теоретичний матеріал, а також завдання в тестовій формі різного рівня складності з української мови та літератури.

Посібник укладено відповідно до чинних програм з української мови та літератури для середніх загальноосвітніх навчальних закладів і програми ЗНО-2012.

Видання призначене для якісної підготовки школярів до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури. Матеріал посібника також можуть використовувати вчителі під час проведення уроків для навчального тестування й тематичних контрольних робіт.

УДК 811.161.2+821.161.2.09](079.1)
ББК 81.2Укр-922

ISBN 978-966-349-337-4

© Авраменко О. М., Блажко М. Б., 2011
© Видавництво «Грамота», 2011

Мета цього навчального посібника — допомогти майбутнім учасникам зовнішнього незалежного оцінювання самостійно підготуватися до виконання тестів з української мови та літератури. Матеріал збірника укладено відповідно до чинних програм з української мови і літератури для середніх загальноосвітніх навчальних закладів і програми ЗНО.

Книжка складається з двох частин: I — українська мова, II — українська література. Кожна з них має таку будову: спочатку в доступній, стислій і зручній для засвоєння формі викладено необхідний теоретичний матеріал, що ілюструється прикладами. Після пояснення запропоновано в тестовій формі різного рівня систему завдань, виконавши які, кожен матиме можливість систематизувати знання за курс середньої школи. Формулювання і графічне оформлення завдань двох форм — на надання відповіді й на встановлення правильної відповідності — максимально відповідає тестовому зошиту зовнішнього незалежного оцінювання.

Книжка стане в пригоді також учням 5–10 класів під час вивчення відповідних тем, адже посібник містить значну кількість завдань, виконання яких дасть можливість набути практичних умінь і навичок з української мови і літератури.

Матеріал посібника вчителі можуть використовувати під час проведення уроків для навчального тестування, тематичних контрольних робіт, а також для додаткової самостійної роботи учнів у позаурочний час.

Автори

Додаток № 1
до наказу Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України
№ 791 від 14.07.2011

УКРАЇНСЬКА МОВА

Програма зовнішнього незалежного оцінювання 2011 року

Пояснювальна записка

Програму зовнішнього незалежного оцінювання з української мови (далі — програма ЗНО) розроблено з урахуванням чинних програм з української мови для 5–9 класів (лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-6611 від 23.12.2004 р.) та програм для профільного навчання учнів 10–11 класів (рівень стандарту) (наказ Міністерства освіти і науки України № 1021 від 28.10.2010 р.).

Матеріал програми ЗНО розподілено за такими розділами: «Фонетика. Графіка», «Лексикологія. Фразеологія», «Будова слова. Словотвір», «Морфологія», «Синтаксис», «Стилістика», «Орфоепія», «Орфографія», «Розвиток мовлення».

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
1. Фонетика. Графіка	**Фонетика** як розділ мовознавчої науки про звуковий склад мови. Голосні й приголосні звуки. Приголосні тверді й м'які, дзвінкі й глухі. Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт. Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв ***я, ю, є, ї, щ***. Склад. Складоподіл. Наголос, наголошені й ненаголошені склади. Уподібнення приголосних звуків. Спрощення в групах приголосних. Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків. Основні випадки чергування ***у — в, і — й***	**Учасник (ця) ЗНО:** *визначає* в словах голосні, тверді і м'які, дзвінкі й глухі приголосні, ненаголошені й наголошені голосні; *ділить* слово на склади; *визначає* звукове значення букв у слові; *визначає* місце букв в алфавіті, *розташовує* слова за алфавітом; *розпізнає* явища уподібнення приголосних звуків, спрощення в групах приголосних, основні випадки чергування голосних і приголосних звуків, чергування ***у — в, і — й***

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
2. Лексикологія. Фразеологія	**Лексикологія** як учення про слово. Ознаки слова як мовної одиниці. Лексичне значення слова. Багатозначні й однозначні слова. Пряме та переносне значення слова. Омоніми. Синоніми. Антоніми. Лексика української мови за походженням. Власне українська лексика. Лексичні запозичення з інших мов. Загальновживані слова. Професійна, діалектна, розмовна лексика. Терміни. Лексика української мови з погляду активного й пасивного вживання. Застарілі й нові слова (неологізми). Нейтральна й емоційно забарвлена лексика. Поняття про стійкі сполуки слів і вирази. **Фразеологізми.** Приказки, прислів'я, афоризми	**Учасник (ця) ЗНО:** *пояснює* лексичні значення слів; *добирає* до слів синоніми й антоніми та *використовує* їх у мовленні; *уживає* слова в переносному значенні; *знаходить* у тексті й доречно *використовує* в мовленні вивчені групи слів; *пояснює* значення фразеологізмів, приказок, прислів'їв, крилатих висловів, правильно й комунікативно доцільно *використовує* їх у мовленні
3. Будова слова. Словотвір	**Будова слова.** Основа слова й закінчення. Значущі частини слова: корінь, префікс, суфікс, закінчення. **Словотвір.** Твірні основи при словотворенні. Основа похідна й непохідна. Основні способи словотворення в українській мові: префіксальний, префіксально-суфіксальний, суфіксальний, безсуфіксальний, складання слів або основ, перехід з однієї частини мови в іншу. Основні способи творення іменників, прикметників, дієслів, прислівників	**Учасник (ця) ЗНО:** *відділяє* закінчення слів від основи, *членує* основу на значущі частини, *добирає* спільнокореневі слова, слова з однаковими префіксами й суфіксами; *розрізняє* форми слова й спільнокореневі слова, правильно *вживає* їх у мовленні; *визначає* спосіб творення слів

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
	Складні слова Способи їх творення. Сполучні голосні **[о], [е]**	
4. Морфологія. 4.1. Іменник	**Морфологія** як розділ мовознавчої науки про частини мови. **Іменник** як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Іменники власні та загальні, істоти й неістоти. Рід іменників: чоловічий, жіночий, середній. Іменники спільного роду. Число іменників. Іменники, що вживаються в обох числових формах. Іменники, що мають лише форму однини або лише форму множини. Відмінки іменників. Відміни іменників: перша, друга, третя, четверта. Поділ іменників першої та другої відмін на групи. Особливості вживання та написання відмінкових форм. Букви ***-а(-я), -у (-ю)*** у закінченнях іменників другої відміни. Відмінювання іменників, що мають лише форму множини. Невідмінювані іменники в українській мові. Написання й відмінювання чоловічих і жіночих імен по батькові	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* іменники; *визначає* їхнє загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичну роль, належність іменників до певної групи за їхнім лексичним значенням, уживаністю в мовленні; *визначає* основні способи творення іменників; правильно *відмінює* іменники, *відрізняє* правильні форми іменників від помилкових; *використовує* іменники в мовленні, послуговуючись їхніми виражальними можливостями
4.2. Прикметник	**Прикметник** як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди прикметників за значенням: якісні, відносні та присвійні. Явища взаємопереходу прикметників з одного розряду	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* прикметники; *визначає* їхнє загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичну роль; розряди прикметників за значенням; *утворює* форми ступенів порівняння

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
	в інший. Якісні прикметники. Ступені порівняння якісних прикметників: вищий і найвищий, способи їх творення (проста й складена форми). Зміни приголосних при творенні ступенів порівняння прикметників. Особливості відмінювання прикметників (тверда й м'яка групи)	якісних прикметників, повні й короткі форми якісних прикметників; *розрізняє* основні способи творення відносних і присвійних прикметників; *відмінює* прикметники; *відрізняє* правильні форми прикметників від помилкових
4.3. Числівник	**Числівник** як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди числівників за значенням: кількісні (на позначення цілих чисел, дробові, збірні) і порядкові. Групи числівників за будовою: прості й складені. Типи відмінювання кількісних числівників: 1) *один, одна*; 2) *два, три, чотири*; 3) *від п'яти до двадцяти, тридцять, п'ятдесят–вісімдесят*; 4) *сорок, дев'яносто, сто*; 5) *двісті–дев'ятсот*; 6) *нуль, тисяча, мільйон, мільярд*; 7) *збірні*; 8) *дробові*. Порядкові числівники, особливості їх відмінювання. Особливості правопису числівників	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* числівники; *визначає* їхнє загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичну роль, розряди числівників за значенням, основні способи їх творення, відмінювання; *відрізняє* правильні форми числівників від помилкових; *добирає* потрібні форми числівників і *використовує* їх у мовленні; *визначає* сполучуваність числівників з іменниками
4.4. Займенник	**Займенник** як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Порівняння займенників з іменниками,	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* займенники; *визначає* їхнє загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичну

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
	прикметниками й числівниками. Розряди займенників за значенням: особові, зворотний, присвійні, вказівні, означальні, питальні, відносні, неозначені, заперечні. Особливості їх відмінювання. Творення й правопис неозначених і заперечних займенників	роль, розряди займенників за значенням, основні способи їх творення, відмінювання; *відрізняє* правильні форми займенників від помилкових; правильно *добирає* потрібні форми займенників і *використовує* їх у мовленні
4.5. Дієслово	**Дієслово** як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Форми дієслова: дієвідмінювані, відмінювані (дієприкметник) і незмінні (інфінітив, дієприслівник, форми на ***-но, -то***). Безособові дієслова. Види дієслів: доконаний і недоконаний. Творення видових форм. Часи дієслова: минулий, теперішній, майбутній. Способи дієслова: дійсний, умовний, наказовий. Творення форм умовного та наказового способів дієслів. Словозміна дієслів I та II дієвідміни. Особові та числові форми дієслів (теперішнього та майбутнього часу й наказового способу). Родові та числові форми дієслів (минулого часу й умовного способу). Чергування приголосних в особових формах дієслів теперішнього та майбутнього часу.	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* дієслова, особливі форми дієслова, безособові дієслова; *визначає* загальне значення дієслова, морфологічні ознаки, синтаксичну роль, часи й способи дієслів, дієвідміни, особливості словозміни кожної дієвідміни; *використовує* один час і спосіб у значенні іншого; *розрізняє* основні способи творення дієслів, зокрема видових форм, форм майбутнього часу недоконаного виду, форм умовного та наказового способу дієслів; *відрізняє* правильні форми дієслів від помилкових.
	Дієприкметник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Активні та пасивні дієприкметники. Творення	*Розпізнає* дієприкметники (зокрема відрізняє їх від дієприслівників); *визначає* їхнє загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичну

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
	активних і пасивних дієприкметників теперішнього й минулого часу. Відмінювання дієприкметників. Дієприкметниковий зворот. Безособові форми на ***-но, -то***.	роль, особливості творення, відмінювання; *відрізняє* правильні форми дієприкметників від помилкових; *добирає* й комунікативно доцільно *використовує* дієприкметники та дієприкметникові звороти в мовленні; *використовує* дієприкметники в мовленні.
	Дієприслівник як особлива форма дієслова: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Дієприслівники доконаного й недоконаного виду, їх творення. Дієприслівниковий зворот	*Розпізнає* дієприслівники; *визначає* їхнє загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичну роль, основні способи їх творення; *відрізняє* правильні форми дієприслівників від помилкових; правильно *будує* речення з дієприслівниковими зворотами
4.6. Прислівник	**Прислівник** як частина мови: значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль. Розряди прислівників за значенням. Ступені порівняння прислівників: вищий і найвищий. Зміни приголосних при творенні прислівників вищого та найвищого ступенів. Правопис прислівників на ***-о, -е***, утворених від прикметників і дієприкметників. Написання разом, окремо й через дефіс прислівників і сполучень прислівникового типу	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* прислівники, *визначає* їхнє загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичну роль, розряди прислівників за значенням, ступені порівняння прислівників, основні способи творення прислівників; *відрізняє* правильні форми прислівників від помилкових; *добирає* й комунікативно доцільно *використовує* прислівники в мовленні
4.7. Службові частини мови	**Прийменник** як службова частина мови. Групи прийменників за походженням: непохідні (первинні) й похідні (вторинні, утворені від інших слів)	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* прийменники, *визначає* їхні морфологічні ознаки, групи прийменників за походженням і за будовою;

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
	Групи прийменників за будовою: прості, складні й складені. Зв'язок прийменника з непрямими відмінками іменника. Правопис прийменників.	правильно й комунікативно доцільно *використовує* форми прийменників у мовленні.
	Сполучник як службова частина мови. Групи сполучників за значенням і синтаксичною роллю: сурядні (єднальні, протиставні, розділові) й підрядні (часові, причинові, умовні, способу дії, мети, допустові, порівняльні, з'ясувальні, наслідкові). Групи сполучників за вживанням (одиничні, парні, повторювані) та за будовою (прості, складні, складені). Правопис сполучників.	*Розпізнає* сполучники, *визначає* групи сполучників за значенням і синтаксичною роллю, за вживанням і будовою; правильно й комунікативно доцільно *використовує* сполучники в мовленні.
	Частка як службова частина мови. Групи часток за значенням і вживанням: формотворчі, словотворчі, модальні. Правопис часток	*Розпізнає* частки, *визначає* групи часток за значенням і вживанням; правильно й комунікативно доцільно *використовує* частки в мовленні
4.8. Вигук	**Вигук** як частина мови. Групи вигуків за походженням: непохідні й похідні. Значення вигуків. Звуконаслідувальні слова. Правопис вигуків	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* вигуки, *визначає* групи вигуків за походженням; правильно й комунікативно доцільно *використовує* вигуки в мовленні
5. Синтаксис. 5.1. Словосполучення	Завдання **синтаксису. Словосполучення** й речення як основні одиниці синтаксису. Підрядний і сурядний зв'язок між словами й частинами складного речення. Головне й залежне слово в словосполученні. Типи словосполучень за морфологічним вираженням головного слова. Словосполучення непоширені й поширені	**Учасник (ця) ЗНО:** *розрізняє* словосполучення й речення, сурядний і підрядний зв'язок між словами й реченнями; *визначає* головне й залежне слово в підрядному словосполученні; *визначає* поширені й непоширені словосполучення, типи словосполучень за способами вираження головного слова

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
5.2. Речення	**Речення** як основна синтаксична одиниця. Граматична основа речення. Порядок слів у реченні. Види речень у сучасній українській мові: за метою висловлювання (розповідні, питальні й спонукальні); за емоційним забарвленням (окличні й неокличні); за будовою (прості й складні); за складом граматичної основи (двоскладні й односкладні); за наявністю чи відсутністю другорядних членів (непоширені й поширені); за наявністю необхідних членів речення (повні й неповні); за наявністю чи відсутністю ускладнювальних засобів (однорідних членів речення, вставних слів, словосполучень, речень, відокремлених членів речення, звертання)	**Учасник (ця) ЗНО:** *розрізняє* речення різних видів: за метою висловлювання, за емоційним забарвленням, за складом граматичної основи, за наявністю чи відсутністю другорядних членів, за наявністю необхідних членів речення, за будовою, за наявністю чи відсутністю однорідних членів речення, вставних слів, словосполучень, речень, відокремлених членів речення, звертання
5.2.1. Просте двоскладне речення	**Підмет** і **присудок** як головні члени двоскладного речення. Особливості узгодження присудка з підметом. Способи вираження підмета. Типи присудків: простий і складений (іменний і дієслівний). Способи їх вираження	**Учасник (ця) ЗНО:** *визначає* структуру простого двоскладного речення, способи вираження підмета й присудка (простого й складеного), особливості узгодження присудка з підметом; правильно й комунікативно доцільно *використовує* прості речення
5.2.2. Другорядні члени речення у двоскладному й односкладному реченні	**Означення** узгоджене й неузгоджене. Прикладка як різновид означення. **Додаток.** Типи **обставин** за значенням. Способи вираження означень, додатків, обставин. Порівняльний зворот. Функції порівняльного звороту в реченні	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* види другорядних членів та їхні типи й різновиди, *визначає* способи вираження означень, додатків, обставин, роль порівняльного звороту; правильно й комунікативно доцільно *використовує*

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
	(обставина способу дії, присудок)	виражальні можливості другорядних членів речення в мовленні; правильно *розставляє* розділові знаки при непоширеній прикладці, порівняльному звороті
5.2.3. Односкладні речення	Граматична основа односкладного речення. Типи односкладних речень за способом вираження та значенням головного члена: односкладні речення з головним членом у формі присудка (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові) та односкладні речення з головним членом у формі підмета (називні).Способи вираження головних членів односкладних речень. Розділові знаки в односкладному реченні	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* типи односкладних речень, *визначає* особливості кожного з типів; правильно й комунікативно доцільно *використовує* виражальні можливості односкладних речень у власному мовленні
5.2.4. Просте ускладнене речення	Речення з однорідними членами. Узагальнювальні слова в реченнях з однорідними членами. Речення зі звертанням. Звертання непоширені й поширені. Речення зі вставними словами, словосполученнями, реченнями, їх значення. Речення з відокремленими членами. Відокремлені означення, прикладки — непоширені й поширені. Відокремлені додатки, обставини. Відокремлені уточнювальні члени речення. Розділові знаки в реченнях з однорідними членами	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* просте речення з однорідними членами, звертаннями, вставними словами, словосполученнями, реченнями, відокремленими членами (означеннями, прикладками, додатками, обставинами), зокрема уточнювальними, та правильно й комунікативно доцільно *використовує* виражальні можливості таких речень у мовленні; правильно *розставляє* розділові знаки в них
5.2.5. Складне речення	Ознаки складного речення. Засоби зв'язку простих речень у складному:	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* складні речення різних типів, *визначає* їхню

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
	1) інтонація й сполучники або сполучні слова; 2) інтонація. Типи складних речень за способом зв'язку їх частин: сполучникові й безсполучникові. Сурядний і підрядний зв'язок між частинами складного речення	структуру, види й засоби зв'язку між простими реченнями; *добирає* й *конструює* складні речення, що оптимально відповідають конкретній комунікативній меті. Правильно *розставляє* розділові знаки, *будує* схему такого речення
5.2.5.1. Складносурядне речення	Єднальні, протиставні та розділові сполучники в складносурядному реченні. Смислові зв'язки між частинами складносурядного речення	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* складносурядні речення, *визначає* смислові зв'язки між частинами складносурядного речення; комунікативно доцільно *використовує* його виражальні можливості в мовленні
5.2.5.2. Складнопідрядне речення	**Складнопідрядне речення**, його будова. Головне й підрядне речення. Підрядні сполучники й сполучні слова як засоби зв'язку в складнопідрядному реченні. Основні види підрядних речень: означальні, з'ясувальні, обставинні (місця, часу, способу дії та ступеня, порівняльні, причини, наслідкові, мети, умовні, допустові). Складнопідрядні речення з кількома підрядними, їх типи за характером зв'язку між частинами: 1) складнопідрядні речення з послідовною підрядністю; 2) складнопідрядні речення з однорідною підрядністю; 3) складнопідрядні речення з неоднорідною підрядністю	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* складнопідрядні речення, *визначає* їхню будову, зокрема складнопідрядних речень із кількома підрядними, *відображає* її в схемі складнопідрядного речення; *визначає* основні види підрядних речень, типи складнопідрядних речень за характером зв'язку між частинами. Правильно й комунікативно доцільно *використовує* виражальні можливості складнопідрядних речень різних типів у процесі спілкування

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
5.2.5.3. Безсполучникове складне речення	Типи безсполучникових складних речень за характером смислових відношень між складовими частинами-реченнями: 1) з однорідними частинами-реченнями (рівноправними); 2) з неоднорідними частинами (пояснюваною і пояснювальною). Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* безсполучникові складні речення; *визначає* смислові відношення між їхніми частинами-реченнями (однорідними й неоднорідними), особливості інтонації безсполучникових складних речень; правильно й комунікативно доцільно *використовує* виражальні можливості безсполучникових складних речень у мовленні
5.2.5.4. Складні речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку	Складні речення з різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку	**Учасник (ця) ЗНО:** *визначає* структуру складних речень із різними видами сполучникового й безсполучникового зв'язку; правильно й комунікативно доцільно *використовує* виражальні можливості речень цього типу в мовленні
5.3. Способи відтворення чужого мовлення	**Пряма й непряма мова.** Речення з прямою мовою. Слова автора. Заміна прямої мови непрямою. Цитата як різновид прямої мови. Діалог	**Учасник (ця) ЗНО:** *визначає* в реченні з прямою мовою слова автора й пряму мову, речення з непрямою мовою; *замінює* пряму мову непрямою; правильно й доцільно *використовує* в тексті пряму мову й цитати; правильно *вживає* розділові знаки в конструкціях із прямою мовою та діалозі
6. Стилістика	**Стилі мовлення** (розмовний, науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний), їх основні ознаки та функції	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* стилі мовлення, *визначає* особливості кожного з них; *користується* різноманітними виражальними засобами української мови в процесі спілкування для оптимального досягнення мети спілкування

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
7. Орфоепія	Відображення вимови голосних (наголошених і ненаголошених) через фонетичну транскрипцію. Відображення вимови приголосних звуків: 1) ***[дж]***, ***[дз]***, ***[дз′]***; 2) ***[ґ]***; 3) ***[ж]***, ***[ч]***, ***[ш]***, ***[дж]***; 4) груп приголосних (уподібнення, спрощення); 5) м'яких приголосних; 6) подовжених приголосних. Вимова слів з апострофом	**Учасник (ця) ЗНО:** *визначає* особливості вимови голосних і приголосних звуків; *наголошує* слова відповідно до орфоепічних норм
8. Орфографія	Правопис літер, що позначають ненаголошені голосні ***[е]***, ***[и]***, ***[о]*** у коренях слів. Спрощення в групах приголосних. Сполучення ***йо***, ***ьо***. Правила вживання м'якого знака. Правила вживання апострофа. Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних і збігу однакових приголосних звуків. Правопис префіксів і суфіксів. Позначення чергування приголосних звуків на письмі. Правопис великої літери. Лапки у власних назвах. Написання слів іншомовного походження. Основні правила переносу слів з рядка в рядок. Написання складних слів разом і через дефіс. Правопис складноскорочених слів. Написання чоловічих і жіночих імен по батькові й прізвищ. Правопис відмінкових закінчень іменників, прикметників. Правопис ***н*** та ***нн*** у прикметниках і дієприкметниках, ***не*** з різними частинами мови	**Учасник (ця) ЗНО:** *розпізнає* вивчені орфограми й *пояснює* їх за допомогою правил; правильно *пише* слова з вивченими орфограмами, *знаходить* і *виправляє* орфографічні помилки на вивчені правила

Продовження табл.

Назва розділу, теми	Знання	Предметні вміння та способи навчальної діяльності учнів
9. Розвиток мовлення	Загальне уявлення про спілкування й мовлення; види мовленнєвої діяльності; адресант і адресат мовлення; монологічне й діалогічне мовлення; усне й писемне мовлення; основні правила спілкування. Тема й основна думка висловлювання. Вимоги до мовлення (змістовність, логічна послідовність, багатство, точність, виразність, доречність, правильність). Текст як середовище функціонування мовних одиниць. Основні ознаки тексту: зв'язність, комунікативність, членованість, інформативність. Зміст і будова тексту, поділ тексту на абзаци, мікротеми. Способи зв'язку речень у тексті. Класифікація текстів за сферою використання, метою, структурними особливостями. Тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення	**Учасник (ця) ЗНО:** уважно *читає*, *усвідомлює* й *запам'ятовує* зміст прочитаного, диференціюючи в ньому головне та другорядне; критично *оцінює* прочитане; *аналізує* тексти різних стилів, типів і жанрів; *будує* письмове висловлення, логічно викладаючи зміст, підпорядковуючи його темі й основній думці, задуму, обраному стилю та типу мовлення, *досягає* визначеної комунікативної мети; *уміє* формулювати, добирати доречні аргументи й приклади, робити висновок, *висловлює* власну позицію, свій погляд на ситуацію чи обставини; правильно структурований текст, використовуючи відповідні мовленнєві звороти; *знаходить* і *виправляє* похибки та помилки в змісті, побудові й мовному оформленні власних висловлювань, спираючись на засвоєні знання

ФОНЕТИКА

Фонетика — розділ мовознавства, який вивчає звуковий склад мови.

Голосні звуки

Голосних звуків шість: *[а], [о], [у], [и], [і], [е]*. Для передавання їх на письмі використовують 10 літер: *а, о, у, и, і, е, я, ю, є, ї*.

Приголосні звуки

	Сонорні						Дзвінкі								Глухі								
Тверді	*в*	*м*	*н*	*л*	*р*		*б*	*д*	*д͡ж*	*д͡з*	*ж*	*з*	*г*	*ґ*	*п*	*т*	*ч*	*ц*	*ш*	*с*	*х*	*к*	*ф*
М'які			*н′*	*л′*	*р′*	*й*		*д′*		*д͡з′*		*з′*				*т′*		*ц′*		*с′*			

Зауважте! Дзвінкі та глухі приголосні утворюють пари: ***[б — п], [д — т]*** тощо (як вони розташовані в таблиці). Не має дзвінкої пари звук ***[ф]***.

Літери на позначення всіх сонорних і дзвінких приголосних розташовані в алфавіті до літери ***о***, крім ***к***, глухих — після ***о***, крім ***р***.

Приголосні звуки у певній позиції в слові можуть бути твердими та м'якими або твердими та пом'якшеними.

Приголосні ***д, т, з, с, л, н, ц, р***, якщо далі йдуть ***ь, і, є, ю, я***, стають м'якими (позначаються в транскрипції знаком ′): *зорі [зо́р′і], сіль [с′іл′], лялька [л′а́л′ка]*.

Усі інші приголосні, а саме:

– губні ***[б, п, в, м, ф]***;

— шиплячі ***[ж, ч, ш, д͡ж]***;

— задньоязикові ***[ґ, к, х]*** і гортанний ***[г]***

перед ***ь*** ніколи не стоять, а перед ***і, є, ю, я*** стають лише пом'якшеними (позначаються в транскрипції знаком ’): *вітер [в’і́т^{и}р], бязь [б’аз′]*.

Зауважте! Усі м'які приголосні мають тверді відповідники (як подано в таблиці), крім ***[й]***, який завжди м'який.

Фонетична транскрипція

1. Слово (речення), що транскрибується, береться в квадратні дужки. *[мýзи^{е}ка].*

2. Літери ***я, ю, є, ї, ь*** та ***апостроф*** у транскрипції не вживаються.

3. Подовжені приголосні позначаються двокрапкою: *знання [знан′:á].*

4. Усі слова пишуться з малої літери: *Одеса [одéса].*

5. Якщо слово має більше ніж один склад, ставиться наголос: *ліс [л′ іс], ліси [л′ісú].*

Алфавіт

Алфавіт – сукупність літер, прийнятих у системі будь-якої мови й розміщених в усталеному порядку.

Літера	Назва	Літера	Назва	Літера	Назва	Літера	Назва
А а	а	З з	зе	О о	о	Ч ч	че
Б б	бе	И и	и	П п	пе	Ш ш	ша
В в	ве	І і	і	Р р	ер	Щ щ	ща
Г г	ге	Ї ї	ї	С с	ес	Ь ь	м'який знак
Ґ ґ	ґе	Й	йот	Т т	те	Ю ю	ю
Д д	де	К к	ка	У у	у	Я я	я
Е е	е	Л л	ел	Ф ф	еф		
Є є	є	М м	ем	Х х	ха		
Ж ж	же	Н н	ен	Ц ц	це		

Співвідношення звуків і літер

Більшість літер позначає один звук. Однак в окремих випадках одна літера може позначати два звуки або кілька літер передають один звук.

Літери	Позначають звуки	Приклади
ї	завжди два звуки ***[йі]***	*їжак [йіжáк], від'їзд [в'ідйíзд]*
щ	завжди два звуки ***[шч]***	*дощ [дошч], щука [шчýка]*

Продовження табл.

Літери	Позначають звуки	Приклади
я, ю, є	два звуки ***[йа], [йу], [йе]***: — на початку слова — після голосного — після апострофа — після **ь**	*юнак [йунáк]* *заява [зайáва]* *м'яч [мйач]* *грильяж [гри^{е}л'йáж]*
	один звук ***[а], [у], [е]*** і м'якість або пом'якшення попереднього приголосного	*сяйво [с'áйво]* *бювет [б'увéт]*
буквосполуки *дж, дз*	один звук ***[д͡ж], [д͡з]***, якщо належать до однієї морфеми	*джміль [д͡жм'іл']* *дзьоб [д͡з'об]*
	два звуки ***[д]*** і ***[ж]***, ***[д]*** і ***[з]***, якщо належать до різних морфем	*підземелля [п'ідзе^{и}мéл':а]*
м'який знак	указує на м'якість попереднього приголосного (не є звуком)	*кінь [к'ін']*

Основні норми вимови (орфоепічні норми)

	Норма літературної вимови	Приклад
Голосні	ненаголошені ***[е], [и]*** вимовляємо як ***[е^{и}], [и^{е}]***	*сестра [се^{и}стрá], зима [зи^{е}мá]*
	ненаголошений ***о*** вимовляємо як ***[о^{у}]*** лише перед складом з наголошеним ***у*** або ***і***	*кожух [ко^{у}жýх], собі [со^{у}бí]*
Приголосні	приголосні ***[д], [т], [з], [с], [л], [н], [ц]*** перед наступним м'яким або пом'якшеним стають м'якими	*честь [чес'т'], цвях [ц'в'ах]*
	дзвінкі приголосні перед глухими та в кінці слів вимовляються дзвінко	*стежка [стéжка], гриб [гриб]*
	оглушення ***[г]*** відбувається в словах *легко, вогко, нігті, кігті, дьогтю* та похідних	*[лéхко], [вóхко], [н'íхт'і], [к'íхт'і], [д'óхт'у]*
	глухі приголосні перед дзвінкими вимовляються дзвінко	*вокзал [воґзáл], просьба [прóз'ба]*

Зауважте! За швидкої вимови в префіксах кінцевий ***[з]*** перед глухим приголосним може частково оглушуватися: *розклад [рóзклад]* і *[рóсклад]*.

Особливості вимови груп приголосних

Орфографічний запис	Вимова	Приклад
-ться	***[ц́:а]***	*живеться [жи^{е}ве́ц́:а]*
-шся	***[с́:а]***	*журишся [жу́ри^{е}с́:а]*
-жці	***[з́ц́і]***	*книжці [кни́з́ц́і]*
-шці	***[с́ц́і]***	*товаришці [това́ри^{е}с́ц́і]*
-чці	***[ц́:і]***	*дочці [до^{у}ц́:і́]*
-тч-	***[ч:]***	*Вітчизна [в'іч: и́зна]*
-тці	***[ц́:]***	*квітці [кв'і́ц́:і]*
зж-	***[ж:]***	*зжати [ж:а́ти]*

Найпоширеніші випадки чергування звуків

Чергування голосних		Чергування приголосних	
Звуки, що чергуються	Приклади	Звуки, що чергуються	Приклади
о, е — і	*сіль — солі, летіти — політ*	***г — ж — з***	*нога — ніжка — нозі*
о, е — ∅ *(нуль звука)*	*тиждень — тижня, вікон — вікно*	***к — ч — ц***	*рука — ручка — руці*
е — о	*чернетка — чорний*	***х — ш — с***	*вухо — вушко — у вусі*
а — о	*скакати — скочити*	***д — дж***	*садити — саджу*
е — и	*зберу — збирати*	***т — ч***	*світити — свічу*
и — і	*сидіти — сісти*	***ст — шч***	*постити — пощу*
и — о	*кривавий — кров*	губний — губний + ***л***	*ловити — ловлю, графити — графлю*

Уживання ***у — в, і — й***

Літера	Пишемо	Приклади
у	між двома приголосними	*відпочив у санаторії*
	перед наступними ***в, ф*** та звукосполученнями ***хв, св, тв, льв*** й іншими важ-	*у світі, у Львові*

Продовження табл.

Літера	Пишемо	Приклади
	кими для вимови звуками, навіть якщо попереднє слово закінчується на голосний	
	на початку речення перед наступним приголосним	*Учителька мило усміхнулася.*
в	між голосними	*крига в ополонці*
	на початку речення перед голосним	*В океані рідного народу відкривай духовні острови.*
	якщо попереднє слово закінчується на ***в***, то перед наступним голосним уживаємо прийменник, префікс ***в***, а не ***у***	*працював в Уругваї*
і	між двома приголосними	*мир і спокій*
	на початку речення	*І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю.*
	при зіставленні або протиставленні понять	*червоне і чорне*
	перед словом, що розпочинається на ***й, я, ю, є, ї***	*Ольга і Йосип*
	після паузи (на письмі — розділового знака)	*Всім серцем любіть Україну свою — і вічні ми будемо з нею!*
й	в інших випадках	*веселі й усміхнені, оце й увесь відпочинок, теорія ймовірності*

Зауважте! У деяких словах чергування ***у — в*** неможливе, бо слово починає змінювати або втрачати лексичне значення: *вдача — удача, вправа — управа, Угорщина* тощо.

Склад. Наголос

Склад — частина слова, яку вимовляємо одним поштовхом видихуваного повітря *(кни-гар-ня, ко-а-лі-цій-ний)*.

У слові стільки складів, скільки й голосних звуків. Склади бувають відкриті (закінчуються на голосний: *кра-ї-на*) і закриті (закінчуються на приголосний: *ін-вен-тар-ний*).

Наголос — виділення силою голосу певного складу в слові. Здебільшого слово має один наголос. В українській мові наголос рухомий (може переміщуватися зі зміною слова: *кни́жка — книжки́*), вільний (наголошеними можуть бути різні за порядком склади: *мі́сяць, життя́, огіро́к*).

Деякі слова мають подвійний наголос: *ба́йду́же, за́вжди́, ко́рі́сний, ма́бу́ть, по́мі́лка, про́сті́й, та́ко́ж.*

1. Звук ***[д]*** є в кожному слові рядка
   - **А** родина, погода, депутат, молодість
   - **Б** здоровий, джаз, одержати, думка
   - **В** футбол, сад, дискусія, надписати
   - **Г** далина, відійти, домисел, надріз
   - **Д** адреса, дзеркало, дріт, відплата

2. Звук ***[й]*** є в кожному слові рядка
   - **А** ярус, лінія, юність, боєць
   - **Б** буря, кальцій, мрія, єдність
   - **В** іній, сюжет, більярд, клятва
   - **Г** поет, історія, сяйво, юрмитися
   - **Д** ювілей, літній, узлісся, в'єтнамець

3. М'який приголосний є в кожному слові рядка
   - **А** земля, сідло, місто, вогонь
   - **Б** потік, небеса, ряд, яровина
   - **В** крамниця, бюро, м'ясо, льон
   - **Г** звичай, юрта, таксі, свято
   - **Д** лікар, сесія, чітко, діти

4. Глухий приголосний є в кожному слові рядка
   - **А** світанок, міць, боротьба, вогнище
   - **Б** пальма, юнак, голуб, вочевидь
   - **В** дзьоб, затишок, сонце, донька
   - **Г** чудо, соловей, вулиця, вокзал
   - **Д** просьба, легко, книга, фігура

5. Шиплячий приголосний є в кожному слові рядка
   - **А** межа, ходжу, печальний, щастя
   - **Б** юшка, служба, хвороба, борщик
   - **В** цілий, ячмінний, кожух, шприц
   - **Г** заріччя, жолудь, джміль, пісня
   - **Д** вуж, зачарувати, шепіт, фіранка

6. Звук ***[з]*** є в кожному слові рядка

А зустріч, зірка, приказка, Різдво
Б знахідка, слизько, дзвіночок, зона
В фазан, резюме, азимут, вазон
Г береза, з'явитися, в'язати, зрости
Д князь, берізень, аналіз, привозити

7. Звук ***[ш]*** є в кожному слові рядка

А шедевр, сушити, щока, книжка
Б щедрівка, довший, хрущ, арешт
В вищий, помічник, проща, щебет
Г кришталь, молодший, шанс, ніж
Д мурашка, муштра, душа, нижче

8. В алфавітному порядку записано всі слова рядка

А ранок, ракурс, радість, розум
Б обличчя, облік, опера, округ
В мереживо, місяць, морква, молодь
Г палітра, праска, проба, програма
Д тарілка, талант, телефон, тривога

9. Літери на позначення наголошених голосних правильно підкреслено в усіх словах рядка

А своя, нести, шофер, сімдесят
Б корисний, квартал, ходжу, випадок
В фольга, листопад, олень, усього
Г центнер, котрий, глибоко, весняний
Д подруга, разом, чарівний, були

10. Два склади має кожне слово рядка

А дзенькіт, ім'я, людськість, осінь
Б ллється, співають, мільйон, серце
В любов, радість, добро, надія
Г свято, гріють, утіха, влітку
Д пісня, алея, стрічка, тінь

11. Букви ***я, ю, є*** позначають по два звуки в кожному слові рядка

А юний, нюанс, браконьєр, єресь
Б зграя, різьбяр, черв'як, мільярд
В ялина, бюджет, п'ять, боснієць
Г кар'єра, ювілей, сузір'я, пюре
Д зв'язок, ярлик, маєток, в'юнець

12. Однакова кількість звуків і букв в кожному слові рядка

А тьохкає, щемить, гривня, заява
Б щавель, пісня, місяць, любов
В зілля, дзеркало, з'єднати, нюанс
Г щедрість, пам'ять, ячмінь, людина
Д бджола, послання, дев'ять, рядок

13. Однакова кількість звуків і букв у кожному слові рядка

А життя, земля, соловей, яблунька
Б єдність, пояснення, юнь, щавель
В крапля, майор, зв'язок, дев'ять
Г контрастний, шлях, долоня, яр
Д джем, листя, щедрість, весняний

14. Однакова кількість звуків і букв у кожному слові рядка

А тямущий, рум'янець, духмяно, боєць
Б сьогодення, криниця, щільний, миряни
В зяблик, життєпис, українець, з'єднання
Г шістсот, черешня, щедрування, коляда
Д знищення, дебют, ячмінь, прабабуся

15. Однакова кількість звуків і букв у кожному слові рядка

А джаз, сум'яття, магній, болючий
Б щабель, велюр, повітряний, їдять
В каміння, клятва, діяльність, грюкіт
Г віяло, заєць, конферансьє, виорати
Д місяць, капелюшок, доля, ранній

16. Однакова кількість звуків і букв у кожному слові рядка

А геній, суниця, зап'ястний, єднання
Б Вітчизна, окраєць, ательє, більярд
В приїжджати, ключ, мільйон, тополя
Г дзбан, рядок, потьмяніти, щоденник
Д малювання, симпатія, пісня, якість

17. Однакова кількість звуків і букв у кожному слові рядка

А воюють, сюрприз, якийсь, зозуля
Б будівля, майбутнє, щем, пшениця
В агентство, грядка, зйомка, гайок
Г б'єшся, черешня, пам'ять, рельєф
Д бджілка, зяблик, щільно, портьєра

18. Підкреслені літери позначають один і той самий звук у всіх словах рядка

А голова, козацький, сопілка
Б повернути, предмет, екран
В столичний, сяйво, голубка
Г перемога, герой, поетичний
Д намисто, життя, блакитний

19. Підкреслені літери позначають один і той самий звук у всіх словах рядка

А зірка, просьба, кузня
Б вокзал, куля, крига
В книжці, журба, стежка
Г вчиться, радість, тьохкає
Д гордість, поріг, кігті

20. Підкреслені літери позначають один і той самий звук у всіх словах рядка

А тепло, тривога, Вітчизна
Б джерело, водиця, погода
В душа, хвилюєшся, мрієш
Г якби, грунтець, анекдот
Д посварені, честь, росяний

21. Уподібнення глухих звуків до парних дзвінких відбувається в кожному слові рядка

А отже, лічба, мотузка, повсякчасний
Б молотьба, футбол, якби, повсякденний
В боротьба, отже, мерехтіти, вітчим
Г вести, просьба, дігтяр, баскетбол
Д косьба, каска, вогкість, Великдень

22. Уподібнення приголосних відбувається в усіх словах рядка

А свято, подружці, ллється
Б кінський, милуєшся, доріжка
В камінчик, кузня, екзамен
Г мороз, кігті, боротьба
Д козацький, селянський, зшити

23. Чергування ***у — в*** без зміни значення слова можливе в усіх словах рядка

А утомитися, удень, уступ
Б уголос, уклад, уживати
В увечері, удача, усередині
Г управа, удосконалення, уночі
Д учитель, увійти, убогий

24. Правил чергування ***у — в*** дотримано в рядку

А в нашій країні
Б збиратися в дорогу
В навчалися у академії
Г тайга, одягнена в хвою
Д у останньому вагоні

25. Правил чергування ***у — в*** дотримано в усіх реченнях, **ОКРІМ**

А Вірю я **в** правду свого ідеалу.
Б Була весна, **у**день пригрівало сонце.
В Яблуневі сади стояли **в**миті росою.
Г Яблуко м'яко скотилося **у** траву.
Д **У**же доспіли яблука, груші.

26. Правил чергування ***у — в*** дотримано в усіх рядках, **ОКРІМ**

А плавати **в** річці, закінчив у суботу
Б приїхав в Одесу, запитай у батька
В успіхи в роботі, навчатися у ліцеї
Г відпочили в Італії, приїзд у Польщу
Д служити в армії, галявина у квітах

27. Прочитайте речення.

Мово моя, (1) тобі мудрість віків, пам'ять тисячоліть, розрада (2) хвилину смутку, зойк матерів (3) годину лиху, переможний гук лицарів (4) днину побідну, пісня серця дівочого (5) коханні своїм.

Літеру ***у*** треба писати на місці всіх цифр, **ОКРІМ**
А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

28. Правил чергування ***і — й*** дотримано в усіх рядках, **ОКРІМ**

А найбільш ймовірний, швидко йти
Б спостерігає й описує, ріки й озера
В фрукти й овочі, батьки й діди
Г тополя і явір, темрява і світло
Д правда і кривда, сміх і сльози

29. Прочитайте речення.

Далеко (1) лунко оддавався голос солов'я, (2) бриніла в ньому тиха (3) погорда пестуна (4) улюбленця густого (5) буйного лісу.

Літеру ***й*** треба писати на місці всіх цифр, **ОКРІМ**
А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

30. Наголос на першому складі має кожне слово рядка

А перепел, донька, виголосити
Б спина, бюлетень, сказаний
В позначка, випадок, знаменник
Г цемент, камбала, подруга
Д оцет, живопис, відгомін

31. Наголос на другому складі має кожне слово рядка

А жадоба, байдужий, олень
Б квартал, ознака, русло
В видання, занести, середина
Г шовковий, документ, павич
Д шофер, громадський, бешкет

32. Наголос на третьому складі має кожне слово рядка

А привезти, каучук, чисельник
Б агрономія, сантиметр, поміщик
В кілометр, монолог, дивлячись
Г аргумент, соломинка, чотирнадцять
Д двоскладовий, компроміс, завдання

33. Установіть відповідність між характеристикою приголосних і прикладами слів із цими приголосними.

Звуки	*Приклади*
1 усі тверді	**А** Лук'ян, Рогніда, Станіслав
2 усі м'які	**Б** Остап, Маргарита, Емма
3 тверді та м'які	**В** Ілля, Юлія, Лідія
4 тверді та пом'якшені	**Г** Людвіг, Овідій, Сергій
	Д Квітослава, Каміла, Віра

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

34. Установіть відповідність між характеристикою приголосних і прикладами слів із цими приголосними.

Звуки	*Приклади*
1 усі тверді	**А** Умань, Євсуг, Донецьк
2 тверді та м'які	**Б** Світязь, Лінці, Кілія
3 тверді та пом'якшені	**В** Рогатин, Долина, Судак
	Г Богодухів, Харків, Меджибіж
4 тверді, м'які та пом'якшені	**Д** Нишівці, Папірня, Яківка

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

35. Установіть відповідність між характеристикою звуко-буквеного складу та прикладами слів.

Характеристика кожного слова рядка	*Приклади*
1 звуків і букв порівну	**А** ящірка, юстиція, щонайщасливіше
2 звуків на один більше, ніж букв	**Б** ялиця, об'єднати, пощастило
3 звуків на один менше, ніж букв	**В** зникають, щастить, писарчук
4 звуків на два менше, ніж букв	**Г** походжають, переймаються, змагання
	Д беззаконня, гілляччя, бадьорість

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

36. Доберіть приклади до кожного випадку наголошення.

Місце наголосу	*Приклади*
1 на першому складі	**А** жалісливо, висвітлити, приморозок
2 на другому складі	**Б** зметикувати, попоблукати, праукраїнський
3 на третьому складі	**В** гуртожиток, урочистий, найвиразніше
4 на четвертому складі	**Г** кулінарія, безпринципний, зобразити
	Д тваринництво, виходячи, індустрія

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ЛЕКСИКОЛОГІЯ

Лексикологія — розділ мовознавчої науки, що вивчає словниковий склад мови, або лексику.

Лексика — сукупність слів певної мови.

Лексичне значення слова — те, що слово означає. Кожне повнозначне слово може мати одне або кілька лексичних значень. Лексичне значення слів пояснено в тлумачних словниках.

Групи слів за значенням, походженням, уживанням та емоційним забарвленням

Групи слів		Значення	Приклади
За значенням	Однозначні слова	Мають одне лексичне значення	*м'яч, диктант, Дніпро, парта*
	Багатозначні слова	Мають декілька лексичних значень. Багатозначні слова можуть уживатися в прямому та переносному значеннях.	*голова, урок, земля, поле, іти, свіжий*
		Пряме — основне, головне, первинне значення слова.	***солодкий** чай, **крила** чайки, **дрімає** бабуся*
		Переносне — вторинне, виникло шляхом перенесення назви з одного явища дійсності на інше за подібністю їхніх ознак	***солодкий** сон, **крила** пісні, **дрімає** ліс*
	Омоніми	Слова, однакові за звучанням, але різні за значенням	*бал — оцінка успішності; бал — танцювальний вечір*

Продовження табл.

Групи слів		Значення	Приклади
За значенням	Синоніми	Слова, різні за звучанням і написанням, але однакові або близькі за значенням	*небокрай, горизонт, виднокруг, крайнебо, небосхил, обрій, овид*
	Антоніми	Слова з протилежним лексичним значенням	*свято — будень, високий — низький, сваритися — миритися*
За походженням	Власне українська лексика	Слова, що вживаються лише в українській мові	*багаття, рушниця, кмітливий, полохливий*
	Запозичена лексика	Слова, що ввійшли до української мови з інших мов (слова іншомовного походження)	*козак, олімпіада, сервер, тротуар*
За вживанням	Загальновживані слова	Активно вживають усі носії мови	*повітря, жито, близький, багато, читати, син*
	Професійні слова	Використовують люди певних професій Окрема група професійних слів — **терміни** — слова, що мають чітко окреслене значення й поняття з різних галузей науки, техніки, мистецтва	*спідометр, карбюратор (водії)* *звук, підмет, іменник, напруга, кислота, реакція, палуба, верстка*
	Діалектні слова	Уживають мешканці певної місцевості	*плай (стежка), бульба (картопля)*
	Неологізми	Нові слова, що виникають у мові У художній літературі існують **авторські неологізми**, які творить сам письменник	*менеджер, маркетинг, імідж* *Не дивися так привітно,* ***яблуневоцвітно***

Продовження табл.

Групи слів			Значення	Приклади
За емоційним забарвленням	Застарілі слова	Історизми	Слова, що вийшли з активного вжитку через зникнення понять, які вони називали	*кріпак, волость, нарком, соцзмагання*
		Архаїзми	Слова, які витіснилися з активного вжитку іншими словами	*град — місто, перст — палець, ректи — говорити*
	Нейтральна лексика		Слова, якими користуються всі носії мови в повсякденному житті	*вітер, вода, холодний, небо, ходити, знати*
	Емоційно забарвлена лексика		Слова, які у своєму значенні мають позитивну або негативну емоційність і слугують для вираження почуттів (радість, горе, любов, ніжність...)	*ласкавий, ненависний, вітерець, хмарище, солоденький, водиця, вікопомний*

1. У прямому значенні вжито обидва прикметники в рядку
   А залізна покрівля, залізна воля
   Б чиста криниця, чиста совість
   В золотий перстень, золотий зливок
   Г срібна ложка, срібне волосся
   Д спокійне серце, спокійне озеро

2. Виділене слово вжито в прямому значенні в реченні
   А За вікном *танцюють* сніжинки.
   Б А вівчар *жене* отару плаєм.
   В *Мовчать* засніжені дерева.
   Г Старезну думу *думають* ліси.
   Д Скоро серпень *прибуде* ясний.

3. Виділене слово вжито в прямому значенні в реченні
   А Онде балочка *весела*, в ній хороші, красні села.
   Б Ми *чуємо* тебе, Кобзарю, крізь століття.
   В Так гірко відати, що юність *відцвіла*!
   Г А місяць липень луги *покосить*.
   Д Як тебе не *любити*, Києве мій!

4. Виділене слово вжито в переносному значенні в реченні

А Я *стужився*, мила, за тобою.
Б Хай правда по світу *полине*.
В Од дихання мого тихий мак *обліта*.
Г І в дорогу далеку ти мене на зорі *проводжала*.
Д Ти ізнов мені *сниишся* на стежці гіркої розлуки.

5. Загальновживаними є всі слова рядка

А земля, золотий, вуйко, співати
Б світлий, весілля, книга, погляд
В кіно, барвистий, часто, пілігрим
Г влада, співаючи, міністр, десниця
Д переказувати, аваль, приїзд, синій

6. Діалектне слово вжито в реченні

А Отож-бо ти файно наговорив.
Б Поспільство розступилось на аршини.
В На стелі був барельєф: сцена виїзду на полювання.
Г Молодії ланіти, очі і уста марніють зримо.
Д І на оновленій землі врага не буде, супостата.

7. Діалектне слово вжито в реченні

А Тут стояла Січ, тут димилися козацькі курені.
Б Вівчарі знаходили притулок у гірських колибах.
В У дощові дні хмари звисають сивими пасмами.
Г Величні калити наповнені щирозолотими монетами.
Д Молодиці перебирали язиком усіх дівчат на селі.

8. Історизм виділено в реченні

А Життя, *козаче*, такий хокей, де віртуозів товчуть до борту.
Б Знову — князі і *смерди*, корчиться з болю Русь.
В Десь на околицях *риторики* самотня істина живе.
Г Вітри, як старомодні *листоноші*, бо ми повідвикали від листів.
Д Обгородився місяць, мов *газда*, і з кимось ніч шепталася несміло.

9. Архаїзм ужито в реченні

А Німим отверзуться уста, прорветься слово, як вода.
Б Несказанне, невимовне кобза промовляє і святими почуттями серце надихає.
В Ось на краю Європи глевкий чорнозем набух.
Г Сплять лісоруби в колибі, сняться їм сни прості.
Д В зболілім серці, наче темна гадь, клубились сумніви, понурі думи.

10. Історизм ужито в реченні

А Ви б давно мене медовістю убили, коб я вчасно від отрути не воскрес.
Б Суддя поглянув на підсудну лаву: що каже нам убивиця на те?
В Іде козак в Україну, мушкет за плечима.
Г Благословен єси за добрі вісті.
Д Шумлять у скринях зелені зерна льону.

11. Визначте, до якої групи за вживанням належать слова.

Група слів	*Приклади*
1 діалектизми	**А** скайп, блютуз, флеш-моб
2 неологізми	**Б** боярин, комсорг, раднаргосп
3 історизми	**В** обкладинка, йогурт, каталог
4 архаїзми	**Г** ланіти, десниця, рать
	Д когут, кобіта, бараболя

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Визначте, до якої тематичної групи професійної лексики належать слова.

Група лексики	*Приклади*
1 музика	**А** веб-камера, блендер, компресор
2 спорт	**Б** партитура, лібрето, віолончель
3 техніка	**В** редактор, репортаж, шпальти
4 журналістика	**Г** бюлетень, електорат, екзитпул
	Д раунд, ринг, пенальті

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

13. Запозиченими є всі слова рядка

А стіна, географія, поні
Б тополя, спорт, театр
В директор, музей, цирк
Г брошура, монітор, мрія
Д розум, партер, альбом

14. Доберіть українські відповідники до запозичених слів.

Запозичене слово	*Власне українське слово*
1 конкурс	**А** змагання
2 ілюмінація	**Б** освітлення
3 кулінарія	**В** об'єднання
4 коаліція	**Г** куховарство
	Д склепіння

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

15. Доберіть українські відповідники до запозичених слів.

Запозичене слово	*Власне українське слово*
1 арбітр	**А** походження
2 портрет	**Б** оздоблення
3 генеза	**В** обожнювання
4 культ	**Г** суддя
	Д зображення

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

16. Синонімічним є ряд слів

А автострада, траса, шосе, шасі, магістраль
Б мужній, безстрашний, хоробрий, сміливий, відчайдушний
В відстоювати, обороняти, боронити, пересилювати, захищати
Г заплаканий, смутний, замріяний, опечалений, невеселий
Д повсякчас, повік-віки, завжди, постійно, невгамовно

17. Доберіть синоніми до поданих слів.

Слово	*Синонім*
1 засновувати	**А** видавати
2 співвідноситися	**Б** відповідати
3 таланити	**В** організовувати
4 публікувати	**Г** практикувати
	Д щастити

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

18. Синоніми виділено в реченні

А Я знаю вас, я не скажу нікому, що ми давно не *вороги*, а *друзі*.
Б Що *засне*, а що й *розбудиться*, чорний сон віків не збудиться.
В Не *забувайте незабутнє*, воно вже інеєм взялось!
Г По самісінький горизонт насій собі *клопотів* і *гризот*.
Д Чи ж *неповторне* можна *повторити*?

19. Антоніми виділено в реченні

А Навіщо вам мандрівний менестрель, коли живеться *зручно* і *осідло*?
Б У твоєму місті вечір, а вогні такі *холодні* і *безцеремонні*.
В Між нами ніч — *глибока* і *густа* — така коротка, а здається віком.
Г Загляне ніч *буденно* і *казково* у душу, як в розколотий горіх.
Д Тримати *слово* і *удар* тримати — що ще не вмієм ми у цім житті?

20. Антоніми виділено в реченні

А Це просто осінь, *осінь восени.*
Б Ми ніби і *мудріші*, і *багатші*, але щасливих менше на землі.
В І знову день *печально* і *пророчо* згорає у призахіднім вогні.
Г Час — жорстока *ріка*, та шукатиму *брід*, щоб вернутись печальною притчею.
Д На тлінну стеблиночку пам'яті нанизано *вічність* і *мить*.

21. Доберіть антоніми до поданих слів.

Слово	*Антонім*
1 багатий	**А** убогий
2 безвусий	**Б** упертий
3 бадьорий	**В** мовчазний
4 балакливий	**Г** літній
	Д зморений

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

22. Доберіть антоніми до поданих слів.

Слово	*Антонім*
1 як-небудь	**А** нишком
2 явно	**Б** підступно
3 щиро	**В** природно
4 штучно	**Г** старанно
	Д поспіхом

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23. Явище омонімії використано з художньою метою у фрагменті

А Я не скрипковий ключ, а журавлиний тобі над полем в небі напишу.
Б Осінній день, осінній день, осінній! О синій день, о синій день, о синій!
В А місяць все такий же — і молодик, і повен, і серпик, і рогалик, і місяць, як діжа.
Г Недумано, негадано забігла в глухомань, де сосни пахнуть ладаном в кадильницях світань.
Д Коли буду я навіть сивою і життя моє піде мрякою, я для тебе буду красивою, а для когось, може, й ніякою.

24. Омоніми є в усіх рядках, **ОКРІМ**

А вулканічна лава, дерев'яна лава
Б водяна пара, весільна пара
В футбольне поле, пшеничне поле
Г випускний бал, прохідний бал
Д антична байка, тепла байка

25. **НЕМАЄ** лексичної помилки в словосполученні

А хронометраж часу
Б офіційна особа
В прейскурант цін
Г подарувати презент
Д перша прем'єра

26. **НЕМАЄ** лексичної помилки в словосполученні

А пам'ятний сувенір
Б вільна вакансія
В моя автобіографія
Г суверенна держава
Д запитати питання

27. **НЕМАЄ** лексичної помилки в рядку

А ні в койому разі
Б відповіді співпадають
В слідуюча зупинка
Г на ваш розсуд
Д для любих цілей

28. Лексичну помилку допущено в рядку

А приїду наступного місяця
Б вийду на наступній станції
В виконати наступним чином
Г спробуйте наступного разу
Д хай зайде наступний пацієнт

29. Слово *музичний(-а,-е)* поєднується з усіма словами, **ОКРІМ**

А інструмент
Б репертуар
В мистецтво
Г освіта
Д родина

30. Слово *сердечний (-а, -е, -і)* поєднується з усіма словами, **ОКРІМ**

А переживання
Б розмова
В жаль
Г напад
Д вітання

31. Слово *дружній (-я, -є, -і)* поєднується з усіма словами, **ОКРІМ**

А стосунки
Б атмосфера
В візит
Г бесіда
Д праця

32. Слово *ефективні* поєднується з усіма словами, **ОКРІМ**

А ліки
Б методи
В трюки
Г уроки
Д добрива

33. Слово *військовий (-а, -е)* поєднується з усіма словами, **ОКРІМ**

А заклад
Б присяга
В літак
Г лікар
Д період

34. Слово *лікарський (-а, -е)* поєднується з усіма словами, **ОКРІМ**

А комплекс
Б кабінет
В контроль
Г товариство
Д мораль

35. Доберіть до кожного слова, позначеного цифрою, потрібне за змістом слово, позначене буквою.

1 відкрити
2 розкрити
3 відчинити
4 розгорнути

А книгу
Б планету
В вікно
Г злочин
Д намет

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

36. Утворіть словосполучення з відповідних за змістом слів.

1	голосити
2	оголосити
3	розголосити
4	наголосити

А	промову
Б	на перевагах
В	таємницю
Г	з горя
Д	результати

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ФРАЗЕОЛОГІЯ

Фразеологія — розділ мовознавчої науки, що вивчає фразеологізми.

Фразеологізм — стійке сполучення слів, яке за значенням дорівнює одному слову *(зарубати на носі — запам'ятати; як кіт наплакав — мало; розбити глек — посваритися)*.

У реченні фразеологізм виступає одним членом речення *(Ми ніколи не кривили душею)*.

Дивіться **словник найуживаніших фразеологізмів** на с. 315–318.

Фразеологізми можуть утворювати	
синонімічні ряди *(п'ятами накивати — дати драла — винести ноги)*	антонімічні пари *(хоч голки збирай — хоч око виколи)*

Основні джерела походження фразеологізмів	
Мова народу	*заварити кашу, тримати язик за зубами*
Усна народна творчість	*язиката Хвеська*
Біблія	*і один у полі воїн, земля обітована, наріжний камінь*
Антична міфологія	*ахіллесова п'ята, дамоклів меч*

Близькими до фразеологізмів є прислів'я, приказки *(Що посієш, те й пожнеш. Судженого конем не об'їдеш)*; крилаті вислови — загальновідомі слова видатних людей *(Борітеся — поборете.* Т. Шевченко*)*; афоризми — стислі узагальнені думки *(Краще вмерти стоячи, ніж жити на колінах)*.

1. Фразеологізмами є всі вислови, **ОКРІМ**

А комар носа не підточить
Б сунути свого носа
В обкрутити довкола носа
Г лишити з носом
Д чути запах носом

2. Фразеологізмами є всі вислови, **ОКРІМ**

А ніде голці впасти
Б ніде голки взяти
В хоч голки збирай
Г як нитка за голкою
Д нікуди голки ткнути

3. Фразеологізмами є всі вислови, **ОКРІМ**

А викинути за борт
Б викинути з голови
В викинути з хати
Г викинути на вітер
Д викинути фокуси

4. Фразеологізмами є всі вислови, **ОКРІМ**

А бити тривогу
Б бити поклони
В бити в барабан
Г бити по кишені
Д бити на сполох

5. Установіть значення наведених фразеологізмів.

Фразеологізм	*Значення*
1 вбивати клин	**А** нечесно наживатися
2 гріти руки	**Б** звільнятися від ілюзій
3 спускатися з неба на землю	**В** домагатися залагодження справи
4 оббивати пороги	**Г** непослідовно діяти
	Д сварити кого-небудь між собою

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

6. Установіть значення наведених фразеологізмів.

Фразеологізм	*Значення*
1 стріляний птах	**А** здоровий
2 книга за сімома печатями	**Б** приховане
3 кров з молоком	**В** досвідчений
4 гаряча голова	**Г** запальний
	Д дурнуватий

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

7. Утворіть фразеологізми.

1	підливати олії у
2	товкти воду у
3	спіймати вітра в
4	узяти ноги в

А	полі
Б	допомогу
В	ступі
Г	вогонь
Д	руки

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

8. У фразеологізмах *вертітися як ... в окропі, влипнути як ... в мед, чутно, коли і ... летить, якась ... вкусила* замість крапок має бути слово

А птаха
Б курка
В муха
Г оса
Д бджола

9. У фразеологізмах *великий..., ...становища, ...чи пропав, сам собі...* замість крапок має бути слово

А брат
Б шляхтич
В козак
Г пан
Д керівник

10. У реченні *Після важкого дня я* ***дуже втомився*** замість виділених слів доречний фразеологізм

А не чув ні рук ні ніг
Б ні за цапову душу
В землі під ногами не чув
Г ні риба ні м'ясо
Д ні в сих ні в тих

11. Роль обставини виконує фразеологізм у реченні

А То все було якесь надумане, білими нитками шите.
Б Романові вдома довелося вперше покуштувати березової каші.
В Добре, що нагодився вчасно, бо пустили б за вітром усе село.
Г Усі звернули увагу, що Катруся розповідала похапцем, п'яте через десяте.
Д Рибалочка на бережку та рибоньку ловить, а милая по милому білі ручки ломить.

12. Установіть відповідність між фразеологізмом у реченні та його синтаксичною роллю.

Речення	*Член речення*
1 Ця подія відбулася за царя Гороха.	**А** підмет
2 Од страху моя душа в п'яти сховалася.	**Б** присудок
3 Дівчата як кров з молоком намагалися переспівати парубків.	**В** додаток
4 Язикатій Хвесьці не можна казати нічого зайвого.	**Г** означення
	Д обставина

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

13. Побудуйте речення з відповідними фразеологізмами.

Речення	*Фразеологізм*
1 Чоловік злякався, хотів уже...	**А** не встромляти носа.
2 Ти мусиш мовчати, а інші можуть...	**Б** п'ятами накивати.
3 Щоб не бути винним, треба...	**В** глека розбити.
4 Справжні друзі повинні...	**Г** ляси точити.
	Д пуд солі з'їсти.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

14. Доберіть синоніми до фразеологізмів.

Фразеологізм	*Синонім*
1 ставати під вінець	**А** одним ликом шиті
2 заливати за шкуру сала	**Б** точити ляси
3 два чоботи пара	**В** брати шлюб
4 теревені правити	**Г** два рази ступнути
	Д допікати до живого

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

15. Доберіть синоніми до фразеологізмів.

Фразеологізм	*Синонім*
1 мати голову на плечах	**А** затаїти зло
2 мати свій розум у голові	**Б** не в тім'я битий
3 мати зуб	**В** мати під собою ґрунт
4 мати рацію	**Г** жити своїм розумом
	Д мати сенс

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

16. Доберіть антоніми до фразеологізмів.

Фразеологізм	*Антонім*
1 аж до ніг	**А** як в око вліпив
2 аж горить під руками	**Б** з наперсток
3 як бджіл у вулику	**В** як мерзле горить
4 як корова язиком злизала	**Г** як гриби після дощу
	Д аж до хмар

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

17. Доберіть антоніми до фразеологізмів.

Фразеологізм	*Антонім*
1 тримати в кулаці	**А** тримати на виду
2 тримати в тіні	**Б** попускати віжки
3 триматися гоголем	**В** тримати в пазурах
4 тримати хвіст трубою	**Г** піджимати хвоста
	Д опускати руки

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

18. Доберіть антоніми до фразеологізмів.

Фразеологізм	*Антонім*
1 хоч головою об стінку товчи	**А** глянути гидко
2 хоч греблю гати	**Б** пальця в рот не клади
3 хоч у рамку вправ	**В** як заячий хвіст
4 хоч проти шерсті гладь	**Г** хоч мотузки крути
	Д мухи не зачепить

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР

Морфеміка (будова слова) — розділ мовознавства, що вивчає значущі частини слова (морфеми).

Значущими частинами слова є корінь, префікс, суфікс, закінчення.

Основа — частина слова без закінчення. Вона виражає лексичне значення слова, тому є спільною для всіх форм слова *(міст*-о, *міст*-а, *міст*-у, *міст*-ом*)*.

Закінчення — змінна значуща частина слова, що виражає його граматичне значення *(рід, число, відмінок, особу, час* тощо*)* і слугує для зв'язку слів у словосполученні й реченні. Наприклад, у слові *веснян*[*а*] закінчення [***а***] вказує на жіночий рід, однину, називний відмінок. Закінчення мають усі змінні слова, хоча воно може бути ***нульовим***, тобто таким, що не виражається звуком і не позначається літерою, але має певне граматичне значення: *ліс*□ , (чоловічий рід, однина), *прочитав*□ (минулий час, чоловічий рід, однина).

Не мають закінчень незмінювані слова:

— прислівники *(тихо, увечері, здалеку)*;

— дієприслівники *(співаючи, прибігши)*;

— інфінітив дієслова *(любити, знати)*;

— незмінювані слова іншомовного походження *(таксі, поні, бюро)*.

Корінь — головна значуща частина слова, що містить спільне значення спільнокореневих слів *(воля, воленька, звільнити)*.

Зауважте! Треба відрізняти спільнокореневі слова від слів з омонімічними коренями. Так, у словах *гора, горе, горювати, угорі* однаковий корінь *гор*, однак ці слова не є спільнокореневими, оскільки корінь у них має різне лексичне значення. Тому маємо дві групи споріднених слів: *гора, угорі, гірка; горе, горенько, горювати*.

Префікс — значуща частина слова, що стоїть перед коренем і слугує для творення слів із новим лексичним значенням або відтінком у значенні: *осінній — передосінній, чекати — зачекати*).

Суфікс — значуща частина слова, яка стоїть після кореня та слугує для творення слів з новим лексичним значенням або відтінком у значенні: *учити — учитель, калина — калинонька*).

Різновидом суфікса є частка ***-ся(-сь)***, яка стоїть у кінці дієслів. Такий різновид суфікса називається постфікс: *хвилюватися*).

Словотвір — розділ мовознавства, що вивчає способи та особливості творення похідних слів.

Непохідні слова — не утворені від інших слів (основа складається лише з кореня: небо, літо, тихий)	*Похідні слова* — утворені від інших слів; можна простежити їхній спосіб творення: *небесний, літній, тихенько*

Твірне слово — слово, яке повністю «лягає» в основу похідного слова: *холод → холодний, ліс → праліс.*

Твірна основа — частина слова, від якої творяться нові слова: *кобза → кобзар, читати → читання.*

Словотворчі засоби — префікси та суфікси, за допомогою яких утворюються нові слова: *підсніжник ← сніг.*

Основні способи словотворення

Спосіб словотворення	Як утворюється слово	Приклади
префіксальний	за допомогою префікса	*зависокий ← високий*
суфіксальний	за допомогою суфікса	*вітрець ← вітер*
префіксально-суфіксальний	за допомогою префікса та суфікса, які приєднуються одночасно	*безмежний ← межа*
безафіксний (безсуфіксальний)	відкиданням суфіксів	*перехід ← переходити*
складання слів або основ	поєднанням слів, їхніх основ або частин	*хліб-сіль, медсестра (медична сестра), спецкор (спеціальний кореспондент)*
перехід слів однієї частини мови в іншу	шляхом переходу слів з однієї частини мови в іншу	*минуле життя → історичне минуле* (прикметник → іменник)

Сполучні *о, е (є)* у складних словах

Літера **о** пишеться, якщо перша частина слова утворена від прикметника або закінчується на твердий приголосний (у тому числі шиплячий)	Літера **е** пишеться, якщо перша частина слова утворена від іменника з м'якою основою	Літера **є** пишеться, якщо перша частина слова закінчується на ***[й]*** або подовжений приголосний
жіночий, середньовіччя, пішохід, вужоподібний (**але** *овочесховище*)	*зорепад, буревій, сталевар*	*змієподібний, життєлюбний*

1. Правильно поділено на морфеми всі слова рядка
   А з/нач/н/ий, папер/ов/ий, за/писа/ти
   Б приказ/ка, при/дорож/н/ій, до/від/ник
   В голосно, під/співува/ти, по/дар/у/нок
   Г най/вищ/ий, пере/пис, доо/прац/юва/ти
   Д мит/ець, с/тривож/ен/о, о/зим/ин/а

2. Нульове закінчення мають усі слова рядка
   А шимпанзе, відповідь, зараз
   Б совість, ніяк, провесінь
   В монітор, відгомін, фосфор
   Г нині, кратер, мандрівник
   Д заповідь, пальто, кремезно

3. Спільнокореневими є всі слова рядка
   А уночі, ночувати, ночви
   Б водянистий, привід, водичка
   В косити, закосичити, косовиця
   Г м'ята, пом'якшений, м'яко
   Д книжник, книгозбірня, книжка

4. **НЕ МАЮТЬ** закінчення всі слова рядка
   А мадам, метро, сперссердя
   Б зараз, працюючи, учень
   В календар, зазвичай, івасі
   Г факсиміле, пальто, швидко
   Д магістраль, авеню, просто

5. Зайве за морфемною будовою слово є в рядку

А прохід, заміс, прадід, вигін
Б свіжо, весело, марно, зелено
В жалюзі, пончо, беж, рандеву
Г декому, зріжу, помию, нічия
Д портфоліо, вікно, кіно, бюро

6. Префіксальним способом утворено всі іменники варіанта

А співіснування, антициклон, безсмертя
Б переоблік, узлісся, правнучка
В присмак, передчуття, підборіддя
Г реорганізація, протидія, неточність
Д самовідданість, безнадія, контрудар

7. Суфіксальним способом утворено всі іменники варіанта

А єдність, шахіст, казкар
Б плаксій, веселун, міжряддя
В гордість, діяч, недогарок
Г мореплавець, хазяйка, скупій
Д хвалько, п'ятиборець, пісняр

8. Префіксально-суфіксальним способом утворено всі іменники варіанта

А безлюддя, прадід, подорожник
Б узгір'я, намордник, землерийка
В міжгір'я, прибічник, підвіконня
Г безмежжя, Засяння, рівноправ'я
Д підсніжник, безнадія, Закарпаття

9. Способом складання основ утворено всі іменники варіанта

А здіймиголова, багаточлен, підрозділ
Б землероб, крутосхил, першоджерело
В м'ясорубка, активістка, пройдисвіт
Г відчайдух, протиставлення, пустоцвіт
Д дурносміх, листопад, прикордонник

10. Суфіксальним способом утворено слово, витлумачене в рядку

А відсутність знання
Б віддалений куток
В водій таксі
Г частина розділу
Д один з авторів

11. Шляхом переходу однієї частини мови в іншу утворено слово, витлумачене в рядку

А мешканець Харкова
Б приміщення під землею
В огорожа з живих кущів
Г другий місяць року
Д атака у відповідь на атаку

12. Літеру ***о*** замість пропуску треба писати в слові

А сам..вчитель
Б земл..трус
В прац..здатний
Г житт..пис
Д вищ..згаданий

13. Літеру ***е*** замість пропуску треба писати в слові

А кра..знавство
Б смагляв..лиций
В житт..дайний
Г сніг..затримання
Д вугл..видобуток

14. Літеру ***є*** замість пропуску треба писати в слові

А воч..видь
Б дощ..мір
В бур..лом
Г сміття..збиральний
Д нижч..зазначений

15. Літеру ***о*** замість пропуску треба писати в обох словах усіх рядків, **ОКРІМ**

А груш..подібний, чорт..полох
Б жовч..кам'яний, вітр..вій
В корен..плід, рівн..правність
Г вантаж..підйомник, чорн..гуз
Д кав..молка, сив..головий

16. Літеру ***о*** замість пропуску треба писати в обох словах усіх рядків, **ОКРІМ**

А вод..свяття, чорн..бривці
Б щир..сердий, літ..писний
В брон..двері, гучн..мовець
Г бетон..змішувач, вір..вчення
Д свіж..вмитий, перш..рядний

17. Утворіть від поданих іменників прикметники за допомогою суфіксів.

	Іменник		*Суфікс*
1	море	**А**	-ов-
2	урожай	**Б**	-ян-
3	гай	**В**	-н-
4	зоря	**Г**	-ськ-
		Д	-ин-

	А	**Б**	**В**	**Г**	**Д**
1					
2					
3					
4					

18. Установіть відповідність між словом і способом його творення.

	Слово		*Спосіб творення*
1	перехід	**А**	префіксальний
2	міжпланетний	**Б**	суфіксальний
3	прочитання	**В**	префіксально-суфіксальний
4	контрудар	**Г**	безафіксний
		Д	складання

	А	**Б**	**В**	**Г**	**Д**
1					
2					
3					
4					

МОРФОЛОГІЯ

ІМЕННИК

Іменник — самостійна частина мови, що називає предмет, особу, явище і відповідає на питання ***хто? що?*** *(лисиця, книга, веселка).*

Морфологічні ознаки. Іменники належать до певного роду, змінюються за відмінками й числами.

Синтаксична роль. У реченні іменник може виступати будь-яким членом речення (найчастіше підметом і додатком): *Весна іде, красу несе. Заглядає у вікно цвіт яблуні. Книги — морська глибина. Пливуть у піднебессі кучеряві хмарки.*

Групи іменників за значенням

1	Назви загальні *(князь, місто, собака, цукерки, дискети)*	Назви власні *(Ярослав Мудрий, Харків, Сірко, Карпати, «Київ вечірній»)*
2	Назви неістот *(будинок, ромашка, майдан, озеро, народ, студентство)*	Назви істот *(друг, батько, цуценя, комар, русалка, водяник)*
3	Конкретні *(ліс, вулиця, листя, зерно, монітор)*	Абстрактні *(соборність, радість, любов, сум, швидкість, глибина)*

Рід іменників

Усі іменники (крім множинних) належать до одного з трьох родів: **чоловічого** *(жайвір, клен, дріб, рояль)*, **жіночого** *(путь, любов, земля, стаття)*, **середнього** *(сонце, поле, обличчя, дитинча).*

Іменники **спільного** роду — це слова, які можуть називати осіб як чоловічої, так і жіночої статі (вони здебільшого характеризують певні якості особи): *нероба, рева, базіка, нікчема, ледащо* тощо (мають закінчення ***-а***, рідше ***-о***). У реченні узгоджуються з іншими частинами мови як у жіночому, так і в чоловічому роді: *нестерпна базіка — нестерпний базіка.*

Назви осіб за професією чи видом діяльності належать до іменників чоловічого роду, хоча можуть називати осіб як чоловічої, так і жіночої статі: *Молодий інженер розробив□ проект. Досвідчений лікар проконсультувала пацієнта.*

Рід незмінюваних іменників іншомовного походження

Назви осіб чоловічої статі — іменники чоловічого роду, жіночої статі — жіночого роду	*мадам* (жіночий), *маестро* (чоловічий)
Назви тварин — іменники чоловічого роду	*поні, шимпанзе, кенгуру*
Назви неістот — іменники середнього роду	*резюме, таксі, бюро*
Географічні назви — рід визначається за загальною назвою	*Капрі (острів)* — чоловічий, *Сочі (місто)* — середній, *Міссісіпі (ріка)* — жіночий
Запам'ятайте: *цеце (муха)* — жін., *івасі, путасу (риба)* — жін., *авеню (вулиця)* — жін., *кольрабі (капуста)* — жін., *салямі (ковбаса)* — жін., *гінді (мова)* — жін., *сироко, торнадо (вітер)* — чол. Іменник *пальто* відмінюється.	

Рід складноскорочених слів

Незмінювані складноскорочені слова — рід визначається за головним словом	*ГЕС* — жін., бо *електростанція*
Змінювані складноскорочені слова — рід визначаємо граматично за типом відмінювання (здебільшого як іменники чоловічого роду)	*ВАК, виш, неп*

Число іменників

Іменники, що мають форму і однини, і множини	Іменники, що мають лише форму однини *(назви речовин, почуттів, власні назви)*	Іменники, що мають лише форму множини (*назви парних предметів, речовин, сукупностей предметів, почуттів, географічні назви* тощо)
місто — міста, голос — голоси, висновок — висновки	*молоко, олія, вірність, страх*	*окуляри, консерви, парфуми, меблі, шахи, Карпати*

Зауважте! Іменники, що називають сукупність однакових чи подібних істот, або предмети, які сприймаються як одне ціле, називаються **збірними** *(студентство, листя, насіння, молодь)*. Вони мають форму лише однини.

Відмінки іменників

Іменники відмінюються за сімома відмінками: називний ***(хто? що?)***, родовий ***(кого? чого?)***, давальний ***(кому? чому?)***, знахідний ***(кого? що?)***,

орудний ***(ким? чим?)***, місцевий ***(на кому? на чому?)***, кличний (уживається для звертання).

Називний відмінок однини — початкова форма іменника.

Називний відмінок є прямим, решта — непрямі.

Відміни іменників

I відміна	II відміна		III відміна	IV відміна
чоловічий, жіночий, спільний рід, закінчення ***-а (-я)***	чоловічий рід, закінчення нульове або ***-о***	середній рід, закінчення ***-о, -е, -а (-я)***	жіночий рід, нульове закінчення, а також іменник *мати*	середній рід, закінчення ***-а (-я)***, за відмінювання з'являються суфікси ***-ат- (-ят-), -ен-***
мрія, робота, суддя, рілля	*Петро, сад*	*море, весло, весілля*	*радість, любов, подорож*	*курча, теля, цуценя, ім'я*

Зауважте! До відмін не належать:

— множинні іменники *(сани, ворота)*;

— іменники прикметникового походження *(майбутнє)*;

— незмінювані іменники іншомовного походження *(амплуа, пюре)*;

— жіночі прізвища на приголосний та ***-о*** *(Козак Ольга, Карпенко Соломія)*.

Жіночі імена по батькові є іменниками I відміни *(Іванівна, Іванівни, Іванівні...)*, чоловічі імена по батькові — іменниками II відміни *(Петрович, Петровича, Петровичу...)*.

Поділ іменників на групи

Іменники I та II відмін, залежно від відмінкових закінчень, поділяються на тверду, м'яку, мішану групи.

Відміна	Тверда група	М'яка група	Мішана група
I	Основа на твердий нешиплячий приголосний: *допомога, староста*	Основа на м'який приголосний: *крапля, надія, Ілля*	Основа на шиплячий приголосний: *тиша, круча, вежа*
II	Іменники чоловічого роду з основою на твердий нешиплячий приголосний: *степ, батько*	Іменники чоловічого роду з основою на м'який приголосний: *велетень, урожай, тюль*	Іменники з основою на шиплячий приголосний, крім іменників середнього роду на *-я*: *кущ, сторож, плече, явище*

Зауважте! Іменники *комар, снігур, звір* належать до твердої групи, хоч у називному множини мають **-і** .

До м'якої групи належать: *Ігор, Лазар, цар, аптекар, бібліотекар, якір.*

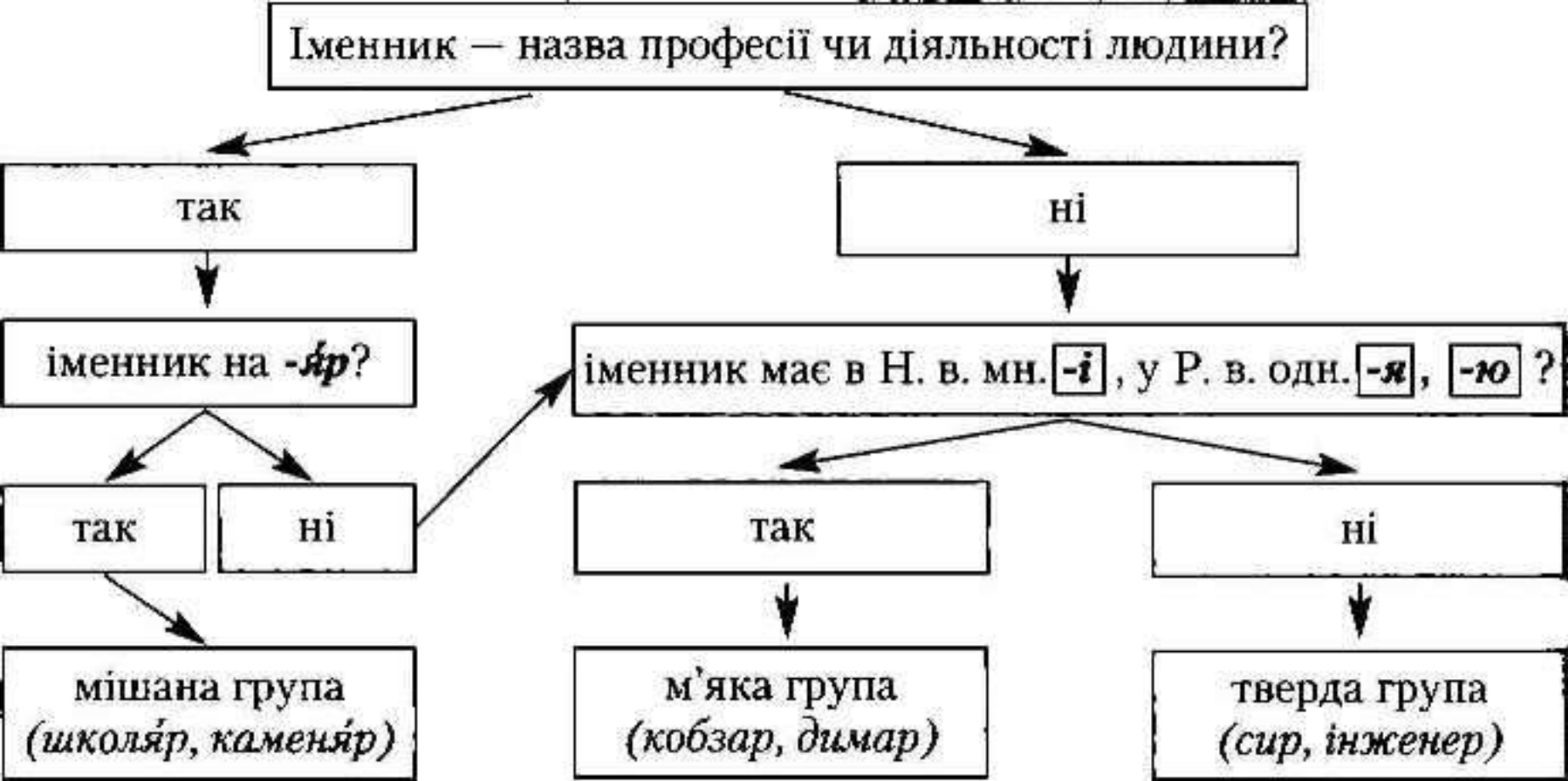
Правопис окремих відмінкових закінчень іменників І відміни

	Відмінок	Група іменників	Закінчення	Приклади
Однина	**орудний**	тверда	***-ою***	*казкою*
		м'яка та мішана	***-ею (-єю)***	*землею, кручею, фантазією*

Продовження табл.

Відміна	Тверда група	М'яка група	Мішана група
II	Іменники середнього роду із закінченням **-о**: *місто, золото*	Іменники середнього роду із закінченням **-я**: *обличчя, навчання, зілля*	
		Іменники середнього роду із закінченням **-е**, крім основи на шиплячий: *поле, сонце, море*	

Іменники II відміни на **-р** можуть належати і до твердої, і до м'якої, і до мішаної груп:

Іменник — назва професії чи діяльності людини?
так
ні
іменник на -ар?
іменник має в Н. в. мн. -і, у Р. в. одн. -я, -ю ?
так
ні
так
ні
мішана група
(школя́р, каменя́р)
м'яка група
(кобзар, димар)
тверда група
(сир, інженер)

Продовження табл.

Однина	Відмінок	Група іменників	Закінчення	Приклади
	кличний	тверда	***-о***	*колего! Миколо!*
		м'яка та мішана	***-е (-є)***	*мріє! зозуле! душе!*

Зауважте! Деякі пестливі форми іменників I відміни м'якої групи мають у кличному відмінку однини **-ю** *(доню! бабусю! Наталю!* **але** *Насте!).*

У родовому відмінку множини деякі іменники мають паралельні форми: *баб — бабів, губ — губів, легень — легенів, сосон — сосен, воєн — війн.*

Закінчення родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни

-а (-я)	***-у (-ю)***
Назви чітко окреслених предметів: *олівця, принтера*	Назви збірних понять: *гурту, хору, саду,* **але** *гуртка, садка*
Назви істот: *студента, Мороза*	Назви речовин і матеріалів: *піску, кисню*
Назви мір, місяців, днів тижня: *грама, метра, квітня, понеділка*	Назви явищ природи: *вітру, морозу*
Назви населених пунктів, крім тих, де друга частина співзвучна із загальною назвою: *Парижа, Харкова,* **але** *Кривого Рогу, Широкого Яру*	Назви установ, організацій, споруд, приміщень: *ліцею, магазину,* **але** *гаража, хліва, млина*
	Назви просторових понять: *степу, майдану*
Наукові терміни (здебільшого точних наук і мовознавства): *синуса, ромба, присудка*	Назви ігор, танців: *футболу, вальсу,* **але** *гопака*
	Назви абстрактних понять, процесів: *галасу, суму*
	Терміни (здебільшого літературознавчі, хімічні, фізичні): *жанру, сюжету, імпульсу*
	Географічні назви: *Сибіру, Байкалу, Криму, Бугу,* **але** в назвах річок із наголосом на закінченні — **-а** *Дністра́, Дінця́*

Зауважте! Деякі іменники можуть мати паралельні закінчення ***-а(-я)*** або ***-у (-ю)***. Це залежить від наголосу або від значення: *моста́* і *мо́сту*, *стола́* і *сто́лу*, *двора́* і *дво́ру*, *папера (документа)* і *паперу (матеріалу)*, *каменя (предмета)* і *каменю (матеріалу)* тощо.

Правопис окремих відмінкових закінчень іменників II відміни

	Відмінок	Іменники	Закінчення	Приклади
Однина	давальний	твердої групи	***-ові***	*батькові*
		м'якої та мішаної групи	***-еві***	*учителеві, товаришеві*
	орудний	твердої групи	***-ом***	*столом, столяром*
		м'якої та мішаної групи	***-ем (-єм)***	*чаєм, велетнем, піснярем*
	кличний	твердої групи із суфіксами ***-к-, -ик-, -ок-***	***-у***	*синку, братику*
		іншомовні імена на ***г, к, х***		*Фрідріху, Жаку*
		деякі іменники мішаної групи, крім основи на ***-ж, -р***		*читачу, товаришу*
		більшість іменників м'якої групи	***-ю***	*місяцю, кобзарю, краю*
		безсуфіксні іменники твердої групи	***-е***	*друже, соколе, юначе*
		м'якої групи із суфіксом ***-ець***		*стрільче, хлопче,* **але** *бійцю, знавцю, мудрецю*
		більшість іменників мішаної групи		*стороже, маляре, Довбуше*
Множина	родовий	більшість іменників середнього роду	***нульове***	*бажань, весіль*
		чоловічого роду, які в множині втрачають суфікс ***-ин-***		*болгар, селян,* але *грузинів, осетинів*

Зауважте! Деякі іменники в родовому відмінку множини мають паралельні форми: *полів — піль, кіловатів — кіловат, ватів — ват.*

Написання та відмінювання імен по батькові

Імена по батькові	Суфікс	Приклади
чоловічі	***-ович (-йович)***	*Петрович, Андрійович*
жіночі	***-івн(а), -ївн(а)***	*Петрівна, Андріївна*

Зауважте! 1. Чоловічі імена по батькові відмінюються як іменники II відміни мішаної групи *(Івана Павловича)*, жіночі імена по батькові — як іменники I відміни твердої групи *(Оксани Богданівни)*.

2. Ім'я *Лев* має паралельні відмінкові форми (*Лева* і *Льва*, *Левові* і *Львові*).

3. У звертаннях на ім'я по батькові обидва слова ставляться у форму кличного відмінка: *Остапе Романовичу, Ольго Ігорівно*.

4. Зверніть увагу на творення окремих імен по батькові.

Ім'я	Чоловіче ім'я по батькові	Жіноче ім'я по батькові
Григорій	*Григорович*	*Григорівна*
Ілля	*Ілліч*	*Іллівна*
Лука	*Лукич (Лукович)*	*Луківна*
Кузьма	*Кузьмич (Кузьмович)*	*Кузьмівна*
Микола	*Миколайович (Миколович)*	*Миколаївна (Миколівна)*
Хома	*Хомич (Хомович)*	*Хомівна*
Сава	*Савич (Савович)*	*Савівна*
Яків	*Якович*	*Яківна*

1. Усі слова є іменниками в рядку

А виконання, виконавець, виконавши
Б книгарня, книжник, книгозбірня
В соловей, соловенятко, солов'їний
Г завідувач, завідувачка, завідувати
Д зеленаво, зеленка, зелень

2. Чоловічий рід мають усі іменники варіанта

А морок, какаду, маестро, ООН
Б Баку, продаж, столяр, денді
В Борнео, собака, аташе, Сибір
Г судля, перекладач, путь, гімн
Д хлоп'ятко, козак, інститут, іній

3. Середній рід мають усі іменники варіанта

А кашне, метро, колібрі, манго
Б кохання, листя, шосе, Черкаси
В ЄС, завдання, збіжжя, пенсне
Г кафе, шимпанзе, каное, відео
Д Тбілісі, бароко, купе, таксі

4. Жіночий рід мають усі іменники варіанта

А педаль, стаття, лебідь, подорож
Б ЧАЕС, мадам, розкіш, жовч
В продаж, поезія, жирафа, міль
Г купіль, ООН, фальш, радість
Д миша, лоша, ртуть, Прип'ять

5. Спільний рід мають усі іменники варіанта

А нероба, забіяка, юрист, білолаха
Б незграба, суддя, тренер, сирота
В ледащо, лівша, рева, листоноша
Г староста, професор, зануда, базіка
Д ябеда, замазура, вельможа, роззява

6. Правильно поєднано всі прикметники з іменниками в рядку

А кумедне кенгуру, картопляне пюре, красиве пальто
Б довгий тунель, важка путь, перспективний інженер
В багатолюдне Сочі, малий соня, старовинний піаніно
Г непосидючий хлоп'я, молода леді, лікувальне алое
Д убога сирота, повноводе Конго, кольорове драже

7. Правильно поєднано всі прикметники з іменниками в рядку

А старовинний Осло, духмяне какао, яскраве кімоно
Б львівська пані, надокучлива цеце, смачне кольрабі
В вітальний туш, рожевий фламінго, малий нікчема
Г яскрава гуаш, цікаве інтерв'ю, прозора шампунь
Д заквітчана Умань, вчена ступінь, другий степінь

8. Правильно поєднано всі прикметники з іменниками в рядку

А сонячне Баку, красивий какаду, сильний нежить
Б смачне івасі, швидке таксі, далека Перу
В оригінальне меню, біла тюль, маленьке шимпанзе
Г цікаве турне, просторе авеню, справедливе журі
Д далека Сибір, свіжа салямі, талановитий маєстро

9. Лише в однині вживаються всі іменники рядка

А вазон, прикрість, зелень
Б Крим, молоко, залізо
В Дністер, козацтво, ім'я
Г людство, сум, мальва
Д радість, золото, вітер

10. Граматична помилка є в рядку

А постійний головний біль
Б безпечний засіб від нежиті
В зробити щеплення від кору
Г полоскання морською сіллю
Д скористатися маззю від мозолів

11. Лише форму однини мають обидва іменники рядка

А комашня, чапля
Б молодь, нація
В журба, сумнів
Г кисень, кабінет
Д сметана, вапно

12. Лише форму однини мають обидва іменники рядка

А вуглець, родовище
Б щирість, прибуток
В селянство, шляхта
Г срібло, пектораль
Д артилерія, лейтенант

13. Лише в множині вживаються всі іменники рядка

А Карпати, проблеми, вечорниці
Б входини, народи, Альпи
В дріжджі, заручини, обличчя
Г перемовини, двері, ножиці
Д уста, м'ясниці, перешкоди

14. Лише форму множини мають обидва іменники рядка

А добрива, кеглі
Б шорти, бейкери
В іменини, землі
Г ворота, радощі
Д штани, супереч ки

15. Лише форму множини мають обидва іменники рядка

А оглядини, дерева
Б хрестини, дрова
В сутінки, вечори
Г фінанси, кредити
Д терези, виделки

16. До першої відміни належать усі іменники варіанта

А ясла, кума, площа, межа
Б староста, хлоп'я, вулиця, кузня
В сестра, воєвода, суддя, верба
Г кенгуреня, душа, дорога, ріка
Д жага, Лука, чебуречна, миля

17. До другої відміни належать усі іменники варіанта

А поріг, брокер, день, тюль
Б вікно, пальто, метро, мило
В барліг, брат, курінь, путь
Г хмарище, кіно, колесо, дерево
Д буття, зайченя, волосся, щастя

18. До третьої відміни належать усі іменники варіанта

А вість, якість, куліш
Б постать, мати, стать
В тінь, нежить, гармонь
Г повінь, осінь, Сибір
Д печать, лінь, стиль

19. До четвертої відміни належать усі іменники варіанта

А плем'я, полум'я, ім'я
Б сім'я, дитина, курчатко
В маля, дівча, ластовенятко
Г козеня, курча, слоненя
Д тім'я, ведмежа, криця

20. До жодної з відмін не належать усі іменники варіанта

А устаткування, жалюзі, алібі
Б Чернівці, леді, штани
В дощі, Черкаси, маестро
Г міськрада, метро, рандеву
Д вечорниці, АТС, дно

21. Прочитайте фрагмент поезії.

З того часу в Україні жито зеленіє;
Не чуть плачу, ні гармати, тільки вітер віє,
Нагинає верби в гаї, а тирсу на полі.

Укажіть, скільки в цьому фрагменті іменників твердої групи.

А 4 **Б** 5 **В** 7 **Г** 8 **Д** 10

22. Прочитайте фрагмент поезії.

На розпутті кобзар сидить
Та на кобзі грає;
Кругом хлопці та дівчата —
Як мак процвітає.

Укажіть, скільки в цьому фрагменті іменників м'якої групи.

А 2 **Б** 3 **В** 4 **Г** 5 **Д** 6

23. Прочитайте фрагмент поезії.

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Укажіть, скільки в цьому фрагменті іменників мішаної групи.

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

24. З'ясуйте, яким членом речення виступає виділений іменник.

Синє липневе небо тисячами зірок озирає безмежний ***степ***.

А підмет
Б присудок
В додаток
Г означення
Д обставина

25. З'ясуйте, яким членом речення виступає виділений іменник.

Над берегами Вічної ріки летить у світ зорею ***Неповторність***.

А підмет
Б присудок
В додаток
Г означення
Д обставина

26. З'ясуйте, яким членом речення виступає виділений іменник.

Людина приходить у цей світ для ***любові*** *і добра.*

А підмет
Б присудок
В додаток
Г означення
Д обставина

27. Помилку допущено в слові

А кручою
Б шахтарем
В вишнею
Г мрякою
Д мрією

28. Закінчення ***-ою*** у формі орудного відмінка однини мають усі іменники в рядку

А ваза, речовина, кислота
Б тиша, свобода, глибина
В калина, малеча, посада
Г мелодія, береза, справа
Д спальня, Європа, буква

29. Закінчення ***-ою*** у формі орудного відмінка однини мають усі іменники в рядку

А їдальня, повага, легенда
Б Ольга, родина, волоцюга
В геологія, дитина, дорога
Г держава, груша, розлука
Д мережа, горошина, карта

30. Закінчення ***-ом*** у формі орудного відмінка однини мають усі іменники в рядку

А кулінар, снігур, кобзар
Б касир, ковзаняр, актор
В ювіляр, комар, столяр
Г календар, жир, муляр
Д цар, снігур, директор

31. Закінчення ***-ом*** у формі орудного відмінка однини мають усі іменники в рядку

А хрущ, президент, гектар
Б документ, сховище, звір
В лицар, інститут, рушник
Г автобус, параграф, вальс
Д різьбяр, барвінок, погляд

32. Закінчення ***-ом*** у формі орудного відмінка однини мають усі іменники в рядку

А журнал, трамвай, папірус
Б циркуль, чарівник, цукат
В хвастун, парашут, хокеїст
Г звичай, оптиміст, футбол
Д слабодух, параліч, граф

33. Літеру ***е (є)*** треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А поезі..ю, видовищ..м, козацтв..м
Б тополь..ю, вілл..ю, відвідувач..м
В кобз..ю, учител..м, товариш..м
Г віконц..м, спроб..ю, сторож..м
Д прізвищ..м, корова..м, ледар..м

34. Літеру ***е (є)*** треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А лікар..м, вітрищ..м, кварц..м,
Б корен..м, прохач..м, явищ..м
В матері..ю, дач..ю, чемпіон..м
Г їж..ю, літопис..м, вельмож..ю
Д дол..ю, поверхн..ю, відмов..ю

35. Літеру ***е (є)*** треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А озимин..ю, майстерн..ю, іде..ю
Б крамниц..ю, перелаз..м, танц..м
В палац..м, полуниц..ю, олівц..м
Г воротар..м, аркуш..м, синиц..ю
Д хоке..м, мистецтв..м, олен..м

36. Закінчення ***-а (-я)*** у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А супутник, пасажир, коледж
Б Кривий Ріг, язик, Ташкент
В портфель, гопак, кілометр
Г Крим, Конотоп, Марсель
Д усміх, агроном, сантиметр

37. Закінчення ***-а (-я)*** у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А хлопець, свинець, Роман
Б роман, трактор, вівторок
В Буг, коридор, присудок
Г Дністер, квітень, вітер
Д долар, гектар, діаметр

38. Закінчення ***-а (-я)*** у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А кравець, буревій, рядок
Б кисень, Київ, предмет
В вечір, січень, портрет
Г жаль, іменник, струмок
Д жир, хліб, електровоз

39. Закінчення ***-а (-я)*** у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А голос, понеділок, вовк
Б король, атом, будинок
В танець, стрілець, палець
Г Кавказ, патріот, мудрець
Д Лондон, Збруч, Мороз

40. Закінчення ***-а*** у формі родового відмінка однини мають обидва іменники рядка

А талант (хист), талант (грошова одиниця)
Б знак (марка), знак (значок)
В рахунок (документ), рахунок (дія)
Г дзвін (предмет), дзвін (звук)
Д детектив (агент), детектив (твір)

41. Закінчення ***-у (-ю)*** у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А сюжет, хокей, ставок
Б вогонь, завод, конфлікт
В хор, бальзам, мільйон
Г барвінок, дощ, гараж
Д тиждень, рік, палац

42. Закінчення ***-у (-ю)*** у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А сектор, дим, Харцизьк
Б туман, дворик, іспит
В місяць, інститут, гіпс
Г звіробій, іній, квадрат
Д абзац, секрет, картон

13. Закінчення ***-у (-ю)*** у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А смуток, меч, перець
Б лимон, полин, очерет
В оркестр, борщ, спосіб
Г ясень, Дунай, сироп
Д склад, дуб, синтаксис

14. Закінчення ***-у (-ю)*** у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А бур'ян, талант, гопак
Б асфальт, теніс, посуд
В бетон, шум, кухоль
Г диван, вірус, любисток
Д Інтернет, слід, млин

15. Закінчення ***-у (-ю)*** у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку

А Париж, Донбас, жанр
Б ремонт, вокзал, лоб
В аналіз, очерет, Донець
Г сад, гопак, родовід
Д вальс, Кавказ, завод

16. Закінчення ***-у*** у формі родового відмінка однини мають обидва іменники рядка

А ріг (матеріал), ріг (будинку)
Б томат (рослина), томат (сік)
В пояс (талія), пояс (зона)
Г алмаз (інструмент), алмаз (речовина)
Д папір (документ), папір (матеріал)

17. Правильно вжито відмінкове закінчення обох іменників варіанта

А тривалого терміну, іншомовного терміну
Б побудувати з каменя, не лишити жодного каменя
В розрахункового рахунку, рахунка матчу
Г мер міста Ванкувера, територія острова Ванкуверу
Д королівського балу, урахування середнього бала

48. У місцевому відмінку вжито слово, підкреслене в реченні

А Я для тебе горів, український народе!
Б Може, вийшла русалонька матері шукати.
В Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов.
Г Ще з юних літ мені відкрилась правда.
Д Серце прагне буять на просторі.

49. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А Іване
Б Іванко
В Степане
Г Руслано
Д Саве

50. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А Настю
Б Миколо
В Дмитре
Г Ольго
Д Галинко

51. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А брате
Б пане
В козаче
Г сине
Д капітане

52. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А пане полковнику
Б добродію Романе
В пані вчителька
Г панове пасажири
Д гості й родино

53. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А сизокрилий голубе
Б всемогутній Богу
В рідний батеньку
Г сивочолий дідусю
Д любий земляче

54. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А Оксано Миколаївно
Б пане Президенте
В колего Ковальчук
Г сестро Іринко
Д Юріє Петровичу

55. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А лікарю, подруго
Б матусю, сину
В місяцю, Олеже
Г Києве, Сергію
Д душо, земле

56. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А Олю, Наталко
Б Маріє, Назаре
В Миколе, Петре
Г Андрію, Саво
Д Павле, Насте

57. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А долю, бабусю
Б слухачу, стороже
В мріє, круче
Г кобзарю, мово
Д товаришу, батьку

58. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А козаче, читаче
Б пісне, фантазіє
В доню, сестрице
Г сину, соколе
Д Людвігу, Джеку

59. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А краю, шевче
Б чумаче, женче
В Полтаво, Львове
Г ювіляре, друже
Д кобзаре, отче

60. Форму кличного відмінка утворено **НЕПРАВИЛЬНО** в рядку

А лицарю, радосте
Б повелителю, вітре
В добродіє, зіронько
Г секретарю, любове
Д пісне, дирекгоре

61. **НЕПРАВИЛЬНО** вжито відмінкове закінчення іменника в рядку

А керуватися домовленостями
Б кількадесят гривнів
В відомими іменами
Г запитати в менеджера
Д немає в продажу

62. Граматичну помилку допущено в рядку

А свідомість громадян
Б стиглих помідорів
В хтось із солдатів
Г двадцять кілограм
Д аніхто з городян

63. Граматичну помилку допущено в рядку

А загін партизан
Б мальовничих сіл
В четверо грузинів
Г яскравих сузір'їв
Д стійкість болгар

64. Граматичну помилку допущено в рядку

А сік з мандаринів
Б відомих галичан
В люблячих татів
Г кримських татар
Д дехто з боярів

65. Закінчення ***-ей*** у родовому відмінку множини мають усі іменни рядка

А подорож, стаття, гість
Б галерея, відомість, тінь
В путь, вогонь, відповідь
Г око, доповідь, легеня
Д готель, заметіль, ніч

66. Закінчення ***-ей*** у родовому відмінку множини мають усі іменники рядка

А поле, миттєвість, печаль
Б біль, магістраль, постіль
В продаж, скрижаль, річ
Г гроші, діагональ, вісь
Д суддя, сповідь, суміш

67. Граматично правильне продовження речення *«Ректорат університету щиро вітає з перемогою в олімпіаді...»*

А Степана Бондар
Б Василя Пономаренко
В Оксану Князевич
Г Світлану Дрімлюга
Д Максима Горболіс

68. Граматично правильний початок листа в рядку

А Високоповажний пане Зиновіє!
Б Дорогий мій синку Олег!
В Шановна пані Станіславо!
Г Люба сестричко Валерію!
Д Вельмишановний добродію Андріє!

69. Помилку в утворенні імені по батькові допущено в рядку

А Анатоліївна
Б Євгенівна
В Спиридонівна
Г Аркадієвна
Д Григорівна

70. Помилку в утворенні імені по батькові допущено в рядку

А Якович
Б Ігоревич
В Максимович
Г Пилипович
Д Валерійович

71. Помилку в утворенні імені по батькові допущено в рядку

А Олексіївна, Лукович
Б Віталіївна, Павлович
В Львівна, Григорович
Г Адамівна, Аркадійович
Д Хомівна, Андрієвич

72. Помилку в утворенні імені по батькові допущено в рядку

А Романівна, Лукич
Б Савівна, В'ячеславович
В Олексіївна, Олегович
Г Іллінічна, Тарасович
Д Василівна, Свиридович

73. Помилку в утворенні імені по батькові допущено в рядку

А Юр'ївна, Остапович
Б Валеріївна, Савович
В Миколівна, Назарович
Г Ярославівна, Кузьмич
Д Іванівна, Антонович

74. Помилку в утворенні імені по батькові допущено в рядку

А Федорівна, Зіновійович
Б Дмитрівна, Григорійович
В Ільківна, Валер'янович
Г Миколаївна, Богданович
Д Геннадіївна, Семенович

ПРИКМЕТНИК

Прикметник — самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета і відповідає на питання ***який? (яка? яке? які?), чий? (чия? чиє? чиї?)***: *цікава* повість, *батькове* слово.

Морфологічні ознаки. Прикметник має ознаки роду, числа, відмінка, які узгоджуються з родом, числом і відмінком іменника: *глибокий* яр, *глибокою* рікою, *глибокому* озеру, *глибоких* морів. Початкова форма прикметника — чоловічий рід називного відмінка однини.

Синтаксична роль. У реченні прикметник найчастіше виступає означенням *(Білявий день втомився і притих)*, рідше — присудком *(Наше місто старовинне)*.

Розряди прикметників за значенням

Якісні	виражають ознаку предмета, яка може виявлятися більшою чи меншою мірою	*тихий — тихіший — найтихіший; міцний — менш міцний — найменш міцний*
Відносні	виражають ознаку предмета опосередковано, стосовно іншого предмета, дії чи обставини	*кришталева* ваза (ваза з кришталю), *лісова* стежка (стежка в лісі), *народна* творчість (творчість народу)

Зауважте! Прикметники із суфіксом **-ськ-** належать до відносних: *шевченківська* тематика, *материнська* порада, *учнівський* щоденник.

Прикметники мають властивість переходити з одного розряду до іншого (залежно від іменників, з якими узгоджуються): *лисячий* хвіст (присвійний) — *лисячий* комір (відносний) — *лисячий* характер (якісний).

Особливості відмінювання прикметників

Прикметники змінюються за родами, числами й відмінками. Відмінкові закінчення залежать від групи прикметника — твердої чи м'якої.

До **твердої групи** належать прикметники з основою на твердий приголосний: *смачний, близький.*

До **м'якої групи** належать прикметники з основою на м'який приголосний: *крайній, безкраїй.*

Прикметники на ***-лиций*** *(білолиций, круглолиций, смагляволиций)* не належать ані до твердої, ані до м'якої групи, вони відмінюються за окремим зразком.

Відмінкові закінчення прикметників

	Тверда група			М'яка група			Прикметники на *-лиций*		
	Чол., сер. р.	Жін. р.	Мн.	Чол., сер. р.	Жін. р.	Мн.	Чол., сер. р.	Жін. р.	Мн.
Н.	*-ий, -е*	*-а*	*-і*	*-ій, -є*	*-я*	*-і(-ї)*	*-лиций, -лице*	*-лиця*	*-лиці*
Р.	*-ого*	*-ої*	*-их*	*-(ь)ого*	*-(ь)ої*	*-іх(-їх)*	*-лицього*	*-лицьої*	*-лицих*
Д.	*-ому*	*-ій*	*-им*	*-(ь)ому*	*-ій (-їй)*	*-ім(їм)*	*-лицьому*	*-лицій*	*-лицим*
Зн.	Н. або Р.	*-у*	Н. або Р.	Н. або Р.	*-ю*	Н. або Р.	Н. або Р.	*-лицю*	Н. або Р.
Ор.	*-им*	*-ою*	*-ими*	*-ім (-їм)*	*-(ь)ою*	*-іми, -їми*	*-лицим*	*-лицьою*	*-лицими*
М.	*-ому, -ім*	*-ій*	*-их*	*-(ь)ому, -ім (-їм)*	*-ій (-їй)*	*-іх(-їх)*	*-лицьому*	*-лицій*	*-лицих*

Ступені порівняння прикметників

Якісні прикметники можуть утворювати ступені порівняння.

	Вищий ступінь	Найвищий ступінь
Проста форма	корінь або основа прикметника + ***-ш-*** / ***-іш-*** *тонкий — тонший, теплий — тепліший*	***най*** + вищий ступінь порівняння прикметника *найширший, найглибший*
Складена форма	***більш*** / ***менш*** + прикметник у початковій формі *більш відомий, менш приємний*	***найбільш*** / ***найменш*** + прикметник у початковій формі *найбільш сильний, найменш успішний*

Зауважте! За творення форм вищого ступеня порівняння із суфіксом ***-ш-*** основа прикметника може зазнавати змін:

— суфікси ***-к-, -ок-, -ен-*** випадають: *короткий — коротший*;

— ***с + ш = шч (щ)***: *високий — вищий*;

— ***г, ж, з + ш = жч***: *близький — ближчий, дорогий — дорожчий, дужий — дужчий.*

Винятки: ***довгий — довший, легкий — легший.***

Значення форм найвищого ступеня можна посилити префіксами ***як-, що-***: *якнайширший, щонайдобріший.*

Інколи найвищий ступінь виражається додаванням до форми вищого ступеня слів *від (за) усіх, над усе*: *веселіший від усіх, важливіший над усе.*

Деякі прикметники утворюють форми вищого ступеня порівняння від іншої основи: *великий — більший, малий — менший, поганий — гірший.*

Від деяких прикметників можна утворити форми ступенів порівняння і за допомогою суфікса ***-ш-***, і за допомогою суфікса ***-іш-***: *здоровий — здоровший — здоровіший, старий — старший — старіший.*

Не утворюють форм ступенів порівняння такі прикметники:

— з префіксами ***пре-, за-, над-, пра-, архі-, ультра-***: *предалекий, зависокий, архіважливий*;

— із суфіксами ***-уват- (-юват-), -ав- (-яв-), -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-, -езн-, -енн-***: *глибочезний, білявий, повнуватий, дрібненький* тощо;

— з абсолютною ознакою: *німий, глухий, сліпий, хворий, голий, живий, порожній, мертвий, готовий, кривий, горбатий, лисий* тощо;

— назви мастей тварин: *гнідий, вороний, карий, буланий* тощо;

— які перейшли з відносних або присвійних у якісні: *каштановий, малиновий, кремовий* тощо;

— складні прикметники: *синьоокий, білосніжний, темно-зелений* тощо.

Помилковими є форми ступенів порівняння, утворені за допомогою слова *самий (самий розумний)* або додаванням слів *більш, менш, найбільш, найменш* до простої форми вищого ступеня:

~~*самий активний*~~ *— найактивніший,* ~~*більш важливіший*~~ *— більш важливий,* ~~*найменш відоміший*~~ *— найменш відомий.*

Правопис суфіксів *-ов-, -ев-(-єв-)* у прикметниках

Суфікс	Випадок написання	Приклади
-ов-	1) якщо прикметник утворений від іменника з основою на твердий приголосний; 2) якщо прикметник має перед суфіксом м'який приголосний, ***ж, ч, ш, щ, й*** та наголос на закінченні	*сливовий, грозовий* *крайови́й, дощови́й, тіньови́й*
-ев- ***(-єв-)***	якщо прикметник утворений від іменника з основою на м'який приголосний і має наголос на основі слова (***-єв-*** пишемо після ***й*** або літер на позначення подовженого м'якого приголосного)	*за́мшевий, яблуне́вий* *миттєвий, суттєвий*

Зауважте! Окремі прикметники мають паралельні форми: *життє́вий — життьови́й, дієвий — дійови́й.*

Правопис суфіксів *-ичн-, -ічн-, -ин-, -ів-* у прикметниках

Суфікс	Випадок написання	Приклади
-ичн-	у прикметниках, утворених від іншомовних слів, після букв ***д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р*** (правило «дев'ятки»)	*історичний, демократичний*
-ічн- ***(-їчн-)***	після приголосних, що не входять до «дев'ятки» (***-їчн-*** — після голосних)	*географічний героїчний*
-ин-	у присвійних прикметниках, утворених від іменників І відміни (крім іменників з основою на ***-[й]***)	*матусин, Наталин*
-ін- ***(-їн-)***	у присвійних прикметниках, утворених від іменників І відміни з основою на ***-[й]***	*Надіїн, зміїний*
-ів- ***(-їв-)***	у присвійних прикметниках, утворених від іменників ІІ відміни (***-їв-*** пишемо, якщо іменник з основою на ***-[й]***)	*синів, дідусів* *Андріїв*

Зауважте! Суфікс ***-ів-*** чергується із суфіксом ***-ов-***, якщо прикметник утворено від іменника твердої групи *(батьків — батькова)*, та із суфіксом ***-ев- (-єв)***, якщо прикметник утворено від іменника м'якої групи *(Ігорів – Ігорева, Олексіїв — Олексієва)*.

1. До якісних належать усі прикметники варіанта
   А сучасний, чесний, громоподібний
   Б дідівський, лункий, приязний
   В гостинний, кольоровий, умілий
   Г давній, серйозний, нагальний
   Д злісний, тижневий, терміновий

2. До відносних належать усі прикметники варіанта
   А докладний, музейний, сіруватий
   Б систематичний, окремий, веселий
   В колективний, заочний, біологічний
   Г триколірний, прохолодний, річковий
   Д молочний, комп'ютерний, голий

3. До присвійних належать обидва прикметники в словосполученнях
   А батькова аптека, чоловічий костюм
   Б лікарева порада, ліричний герой
   В сусідове авто, собачий нашийник
   Г соколине пір'я, вороже ставлення
   Д перелітні птахи, чоловікові слова

4. Літеру ***е*** треба писати на місці пропуску в слові
   А алюміні..вий
   Б ключ..вий
   В реч..вий
   Г оранж..вий
   Д дощ..вий

5. Літеру ***є*** треба писати на місці пропуску в слові
   А насінн..вий
   Б матч..вий
   В помаранч..вий
   Г борщ..вий
   Д ясен..вий

6. Літеру ***е*** треба писати на місці пропуску в слові
   А сил..вий
   Б кисн..вий

В нафт..вий
Г двошар..вий
Д сторож..вий

7. Літеру ***є*** треба писати на місці пропуску в слові
А га..вий
Б січн..вий
В левко..вий
Г мігрен..вий
Д пол..вий

8. Літеру ***о*** треба писати на місці пропуску в слові
А алич..вий
Б ситц..вий
В чутт..вий
Г кварц..вий
Д полудн..вий

9. Літеру ***о*** треба писати на місці пропуску в слові
А циліндр..вий
Б замш..вий
В місяц..вий
Г туш..вий
Д нікел..вий

10. За допомогою суфікса ***-ов-*** утворюються прикметники від усіх іменників рядка
А куля, ґрунт
Б плащ, груша
В пісок, вишня
Г сіль, галузь
Д вісь, мигдаль

11. За допомогою суфікса ***-ов-*** утворюються прикметники від усіх іменників рядка
А полин, сюриш
Б парча, тайга
В велюр, плече
Г береза, овоч
Д черешня, ніж

12. За допомогою суфікса ***-ев- (-єв-)*** утворюються прикметники від усіх іменників рядка

А кальцій, двір
Б водень, текст
В сосна, свинець
Г корінь, тунець
Д папір, магній

13. За допомогою суфікса ***-ев- (-єв-)*** утворюються прикметники від усіх іменників рядка

А айстра, промінь
Б корал, тиждень
В соя, адреналін
Г корінець, банан
Д фарш, чебрець

14. Помилку в написанні прикметникового суфікса допущено в рядку

А звуковий, слоновий, надплановий
Б дворовий, причиновий, перловий
В грошовий, коричневий, шанцевий
Г фенхелевий, вільховий, рубіновий
Д калієвий, персиковий, шагреновий

15. Помилку в написанні прикметникового суфікса допущено в рядку

А тестовий, ялицевий, щупальцевий
Б больовий, нафталіновий, паровий
В шпильовий, круговий, агрусовий
Г помаранчевий, рожевий, нулевий
Д мохеровий, суттєвий, нордовий

16. За допомогою суфікса ***-ичн-*** утворюються відносні прикметники від усіх іменників рядка

А математика, проза, вулиця
Б фізика, ботаніка, риторика
В класика, лінгвістика, ідилія
Г діагностика, історія, герой
Д дипломат, період, метафора

17. Літеру ***и*** на місці пропуску необхідно писати в усіх словах рядка

А політ..чний, гігієн..чний, фонет..чний
Б біометр..чний, біохім..чний, крит..чний
В алерг..чний, акуст..чний, пласт..чний

Г алегор..чний, генет..чний, юрид..чний
Д олігарх..чний, псих..чний, клімат..чний

18. Літеру ***и*** на місці пропуску необхідно писати в усіх словах рядка
А цин..чний, драмат..чний, синтакс..чний
Б романт..чний, цикл..чний, афорист..чний
В діалог..чний, пневмат..чний, істор..чний
Г морфолог..чний, гран..чний, блискав..чний
Д електр..чний, полун..чний, вампір..чний

19. Літеру ***і*** на місці пропуску необхідно писати в усіх словах рядка
А лакон..чний, астроном..чний, геометр..чний
Б монарх..чний, гідравл..чний, піктограф..чний
В косм..чний, троп..чний, фольклорист..чний,
Г енергет..чний, академ..чний, океан..чний
Д песиміст..чний, зоолог..чний, публ..чний

20. Літеру ***і*** на місці пропуску необхідно писати в усіх словах рядка
А патолог..чний, оптиміст..чний, техн..чний
Б лог..чний, анекдот..чний, невролог..чний
В ідеолог..чний, метод..чний, археограф..чний
Г синергет..чний, анатом..чний, стратег..чнй
Д топограф..чний, хронолог..чний, сцен..чний

21. Помилку в написанні прикметника допущено в рядку
А кобзарева пісня
Б школярева думка
В Ігорова діяльність
Г директорова порада
Д інженерова ідея

22. Помилку в написанні прикметника допущено в рядку
А Оліна презентація
Б матусина казка
В Маріїна подорож
Г батьків подарунок
Д сестриччина допомога

23. Помилку в написанні прикметника допущено в рядку
А Олексіїв конспект
Б Юрієва квартира
В Андрійове вітання
Г Іллин комп'ютер
Д Гнатові збірники

24. Помилку в написанні прикметника допущено у варіанті

А Оксанин виступ
Б цареві загадки
В соколиний зір
Г лисичкіна хитрість
Д бабусина колискова

25. Помилку в написанні прикметника допущено у варіанті

А ахіллесова п'ята
Б дамокловий меч
В сізіфова праця
Г прокрустове ложе
Д авгієві стайні

26. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка

А низький, пресильний, дорогий
Б визначний, лисий, удалий
В кароокий, молодий, красивий
Г смачний, тонкий, ефективний
Д бадьорий, гнідий, хворий

27. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка

А дзвінкий, білий, суворий
Б русявий, бідний, чесний
В затемний, глибокий, молодий
Г товстий, білосніжний, гладкий
Д живий, рідний, дружний

28. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка

А малиновий, чесний, цікавий
Б гучний, злий, приємний
В ультракороткий, дешевий, вагомий
Г солоденький, ретельний, щирий
Д здоровенний, доречний, вразливий

29. Форми ступенів порівняння можна утворити від усіх прикметників рядка

А огидний, прозорий, крижаний
Б симпатичний, переконливий, дужий
В зеленуватий, милий, вигідний
Г холодний, залізний, рідний
Д український, жвавий, голосний

30. Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку

А вужчий, більш тепліший, триваліший
Б ласкавіший, порожніший, активніший
В менш яскравий, скромніший, презліший
Г самий короткий, смачніший, легший
Д рідніший, багатший, більш сміливий

31. Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку

А легший, якнайпотрібніший, найбільш серйозний
Б менш цінний, самий свіжий, найбільш розкішний
В більш рішучіший, найкоротший, щонайдовший
Г архіважливий, наймиліший, найменш освічений
Д вразливіший, теплолюбніший, найщасливіший

32. Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку

А щонайкращий, більш грамотний, самий вагомий
Б ліпший, найбільш упевнений, молодший за всіх
В знесиленіший, найбільш суворий, відважніший
Г найменш білявий, найтовстіший, менш свіжий
Д якнайтепліший, щонайвужчий, пречесніший

33. Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку

А довжелезніший, найбільш привітний, модніший
Б найменш вологий, самий чудовий, більш лагідний
В найсамотніший, найгостріший, прудкіший за всіх
Г дуже цікавий, менш оригінальний, найніжніший
Д найяскравіший, більш зручний, дорожчий над усе

34. Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку

А зеленуватіший, найрідший, найбільш дотепний
Б найбільш весняний, найменш дзвінкий, молодший
В найбіліший, щонайтонший, найбільш кмітливий
Г тривожніший, легший від усіх, найбільш хворий
Д малиновіший, найнадійніший, якнайближчий

35. Правильно утворено форми ступенів порівняння прикметників у рядку

А більш глухий, найтемніший, найбільш вишуканий
Б найвеличніший, найкривіший, щонайгрізніший
В менш чистіший, менш стриманий, більш чуйний
Г щонайгірший, найбільш сором'язливий, найстарший
Д найбільш готовий, предобріший, якнайцікавіший

36. **НЕ МОЖНА** замінити варіантом у дужках прикметник у словосполученні

А у дрімучому (дрімучім) лісі
Б головному (головнім) доповідачеві
В на берєзовому (березовім) стовбурі
Г на рожевому (рожевім) тлі
Д на кам'яному (кам'янім) парапеті

ЧИСЛІВНИК

Числівник — самостійна частина мови, яка означає число, кількість або порядок предметів при лічбі й відповідає на питання ***скільки? котрий?*** Наприклад: *шість, сорок один, десятий.*

Зауважте! Не треба плутати числівники з іншими частинами мови, які мають числове значення: ***двійка, десяток, сотня, половина, третина, чверть*** — іменники, ***триповерховий, поодинокий, парний*** — прикметники, ***утроє, двічі, по-перше*** — прислівники, ***подвоїти, розполовинити*** — дієслова.

Слова ***мало, багато*** в сполученні з іменниками — назвами предметів та осіб — є числівниками *(мало* книжок, *багато* студентів*)*, у сполученні з дієсловами — прислівниками *(мало* знати, *багато* читати*)*.

Розряди числівників за значенням і граматичними ознаками

Кількісні ***(скільки?)***				Порядко́ві ***(котри́й?)***
власне кількісні	дробові	збірні	неозначено-кількісні	
два, сто п'ять, мільйон	*півтора, три п'яті, дві цілі і одна друга*	*двоє, обидва, семеро*	*багато, кілька, кілька-надцять*	*перший, двадцять третій, сотий*

Розряди числівників за будовою

Прості	Складні	Складені
три, десять, сорок	*дванадцять, тридцять, шістсот*	*сто вісімдесят сім*

Відмінювання власне кількісних, збірних і неозначено-кількісних числівників

1. Числівник ***один*** змінюється за родами, числами, відмінками, як займенник ***той***.

	Чол. р.	Сер. р.	Жін. р.	Мн.
Н.	*один*	*одне, одно*	*одна*	*одні*
Р.	*одного*		*однієї, одної*	*одних*
Д.	*одному*		*одній*	*одним*
Зн.	*Н.* або *Р.*	*одне, одно*	*одну*	*Н.* або *Р.*
Ор.	*одним*		*однією, одною*	*одними*
М.	*(на) одному, однім*		*(на) одній*	*(на) одних*

2. Числівники ***два, обидва, обидві, обоє, три, чотири, багато, кілька*** відмінюються за зразком числівника *два*.

Н.	*два, дві*
Р.	*двох*
Д.	*двом*
Зн.	Н. або Р.
Ор.	*двома*
М.	*(на) двох*

Зауважте! Числівники ***чотири*** та ***багато*** в орудному відмінку мають лише закінчення ***-ма*** *(чотирма, багатьма*, а не *чотирьома, багатьома)*.

Числівники ***обидва, обидві, обоє*** в непрямих відмінках мають форми ***обох, обом, обома***.

3. Числівники від ***п'яти*** до ***тридцяти*** та ***кількадцять*** відмінюються, як ***п'ять***.

Н.	*п'ять (п'ятеро)*	*сім*	*вісім*
Р.	*п'яти (п'ятьох)*	*семи (сімох)*	*восьми (вісьмох)*
Д.	*п'яти (п'ятьом)*	*семи (сімом)*	*восьми (вісьмом)*
Зн.	*п'ять (п'ятьох)*	*сім (сімох)*	*вісім (вісьмох)*
Ор.	*п'ятьма (п'ятьома)*	*сьома (сімома)*	*вісьма (вісьмома)*
М.	*(на) п'яти (п'ятьох)*	*(на) семи (сімох)*	*(на) восьми (вісьмох)*

Зауважте! Збірні числівники можна утворити лише від числівників ***два–двадцять*** і ***тридцять*** *(двоє, обидва, обидві, обоє, троє, четверо, п'ятеро* тощо*)*. За відмінювання вони втрачають суфікс ***-ер(о)*** і мають у непрямих відмінках такі самі форми, як і власне кількісні числівники. Збірні числівники можуть мати пестливе значення *(двійко, трійко)*.

4. У складних числівниках ***п'ятдесят–вісімдесят, кількадесят*** відмінюється лише друга частина (за зразком числівника ***п'ять***).

Н.	*п'ятдесят*
Р.	*п'ятдесяти (п'ятдесятьох)*
Д.	*п'ятдесяти (п'ятдесятьом)*
Зн.	*п'ятдесят (п'ятдесятьох)*
Ор.	*п'ятдесятьма (п'ятдесятьома)*
М.	*п'ятдесяти (п'ятдесятьох)*

5. Числівники ***сорок, дев'яносто, сто*** в усіх відмінках, крім називного та знахідного, мають закінчення ***-а***.

Н., Зн.	*сорок*	*дев'яносто*	*сто*
Р., Д., Ор., М.	*сорока*	*девяноста*	*ста*

6. У складних числівниках від ***двохсот*** до ***дев'ятисот***, а також ***кількасот*** відмінюються обидві частини. Паралельні форми має лише форма орудного відмінка.

Н.	*двісті*	*чотириста*	*шістсот*
Р.	*двохсот*	*чотирьохсот*	*шестисот*
Д.	*двомстам*	*чотирьомстам*	*шестистам*
Зн.	*двісті*	*чотириста*	*шістсот*
Ор.	*двомастами*	*чотирмастами*	*шістьмастами, шістьомастами*
М.	*(на) двохстах*	*(на) чотирьохстах*	*(на) шестистах*

7. Числівники ***нуль, тисяча, мільйон, мільярд*** відмінюються, як відповідні іменники.

Зауважте! У кількісних складених числівниках відмінюється кожне слово за своїм типом відмінювання, до того ж варто пам'ятати про паралельні форми: *двадцяти п'яти, двадцятьох п'ятьох* (а не *двадцятьох п'яти*).

Відмінювання порядко́вих числівників

Порядко́ві числівники змінюються, як прикметники, за родами, відмінками, числами. У складних порядкових числівниках відмінюється тільки останнє слово: *сто двадцять восьмий, сто двадцять восьмого, сто двадцять восьмому* тощо.

Відмінювання дробових числівників

У дробових числівниках чиссльник відмінюється як відповідний кількісний числівник, а знаменник — як порядковий, до того ж при чисельнику ***два, три, чотири*** знаменник стоїть у називному відмінку множини *(дві треті, чотири сьомі (частини)*, а після ***п'ять*** і далі — у формі родового відмінка множини *(п'ять шостих, вісім десятих)*.

Н.	*дві треті*
Р.	*двох третіх*
Д.	*двом третім*
Зн.	*дві треті*
Ор.	*двома третіми*
М.	*(на) двох третіх*

Дробові числівники ***півтора, півтори, півтораста*** не відмінюються.

Зв'язок числівника з іменником

1. Числівник ***один (одна, одно, одне, одні)*** узгоджується з іменником у роді, числі, відмінку: *одна презентація, одне озеро, одні двері.*

2. Числівники ***два, три, чотири*** узгоджуються з іменником в називному відмінку множини: *два програмісти, три будинки, чотири помаранчі.*

3. Після числівника ***п'ять*** і більше іменник уживається в родовому відмінку множини: *п'ять моніторів, шість зошитів.*

4. Іменники при **складених** числівниках уживаються в тому відмінку, якого вимагає останнє слово: *сто один стіл, сто три столи, сто десять столів.*

5. Після **дробових** числівників іменник уживається в родовому відмінку однини: *одна друга торта, дві цілі й одна третя тонни.*

Зауважте! При числівнику з іменником, який має числове значення, імснник узгоджується з числівником: ***п'ять*** *з половиною* ***кілограмів***, ***два*** *з третиною* ***апельсини***.

6. Числівник ***півтора*** узгоджується з іменником чоловічого або середнього роду в родовому відмінку однини, а числівник ***півтори*** — з іменником жіночого роду в родовому відмінку однини: *півтора місяця, півтори тонни.*

7. Збірні числівники вживаються з іменниками, які:
— є назвами істот чоловічого роду: *п'ятеро лікарів, четверо вовків*;
— належать до IV відміни: *троє поросят, семеро козенят*;
— є назвами неістот середнього роду: *троє імен*;
— є множинними іменниками: *троє дверей, четверо воріт*.

Позначення часу

Для позначення конкретної години використовуємо порядкові числівники: *дванадцята година, о п'ятій годині*.

На позначення половини використовуємо прийменник ***на***: *пів на шосту, о пів на третю*.

	Котра година?
10.00	*десята година*
10.30	*пів на одинадцяту*
10.15	*десята година п'ятнадцять хвилин, п'ятнадцять хвилин по десятій, п'ятнадцять хвилин на одинадцяту, чверть по десятій, чверть на одинадцяту*
10.45	*за п'ятнадцять одинадцята, за чверть одинадцята, чверть до одинадцятої*

1. Числівниками є всі слова рядка
   А три, третій, третина, троє
   Б десять, десяток, десятеро, десята
   В два, двійко, двоє, обидва
   Г семеро, сімка, сьомий, сім
   Д четверо, чотири, чверть, четверті

2. Допущено помилку у відмінюванні числівника
   А п'ятдесяти двох
   Б дев'яноста сьома
   В на сімдесяти шести
   Г двадцятьма чотирьома
   Д дев'ятьомастами сорока

3. Допущено помилку у відмінюванні числівника
   А шестидесяти семи
   Б сорока вісьмома
   В на двохстах п'яти
   Г вісімдесятьма одним
   Д чотириста дві

4. Правильною є відмінкова форма числівника

А п'ятидесяти шести
Б семистами трьома
В дев'яноста чотирьома
Г шістдесяти шести
Д (на) сороках п'ятьох

5. Правильною є відмінкова форма числівника

А сімдесяти трьох
Б п'ятьохсот сорока
В двадцяти двум
Г шестистами десятьма
Д трьохстам дев'яноста

6. Правильною є відмінкова форма числівника

А двумстам тридцяти
Б тридцятьма вісьма
В стома десятьма
Г восьмидесятьом дев'ятьом
Д (на) чотиристах двадцятьох

7. Правильною є відмінкова форма числівника

А ста сорока п'ятьма
Б сто сорок п'яти
В стам сорокам п'ятьом
Г стома сороками п'ятьома
Д (у) стах сорока п'ятьох

8. Правильною є відмінкова форма числівника

А двохстам п'ятдесяти шести
Б двомастами п'ятдесятьома шістьома
В двохсот п'ятидесяти шести
Г (у) двохстах п'ятдесятьох шестьох
Д двохста п'ятдесяти шести

9. Правильною є відмінкова форма числівника

А ста сімдесяти чотирьом
Б ста семидесяти чотирьох
В ста сімдесятьома чотирьома
Г стома сімдесятьма чотирма
Д (у) стах сімдесятьох чотирьох

10. Правильною є відмінкова форма числівника

А трьохста шістдесяти двох
Б трьохсот шестидесяти двох
В трьомстам шістдесяти двом
Г трьомастома шістдесятьома двома
Д трьохстах шестидесятьох двох

11. Правильною є відмінкова форма числівника

А чотириста вісімдесятьох п'яти
Б чотирьохсот восьмидесяти двох
В чотирьомстам восьмидесяти двом
Г чотирьомастами вісімдесятьома двома
Д (у) чотирьохстах вісімдесяти двох

12. Правильною є відмінкова форма числівника

А п'ятиста дев'яноста семи
Б п'ятистам дев'яностам сімом
В п'ятьмастами дев'яноста сьома
Г п'ятьомастами дев'яностами сімома
Д п'ятьохстах дев'яноста сімох

13. Правильною є відмінкова форма числівника

А семистами сорока п'ятьма
Б семистам сорокам п'ятьом
В сімохсот сорока п'яти
Г (у) семистах сорока п'яти
Д сімомстам сорока п'ятьом

14. Правильною є відмінкова форма числівника

А вісімсот п'ятдесяти трьох
Б вісьмастами п'ятдесятьма трьома
В восьмисот п'ятидесяти трьох
Г вісьмомстам п'ятдесятьом трьом
Д восьмистах п'ятидесятьох трьох

15. Правильною є відмінкова форма числівника

А дев'ятисот дев'яносто дев'ять
Б дев'ятьохсот дев'яноста дев'яти
В дев'ятистам дев'яностам дев'ятьом
Г дев'ятьмастами дев'яноста дев'ятьма
Д дев'ятьомстам дев'яноста дев'ятьом

16. Закінчення *-а* має іменник у рядку

А 2 квартал..
Б 3 товариш..
В 1,5 доб..
Г 0,5 ящик..
Д 4 район..

17. Помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні

А двадцять п'ять апельсинів
Б три з половиною апельсина
В двадцять два апельсини
Г дві треті апельсина
Д двадцять один апельсин

18. Помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні

А двадцять два абрикоси
Б чотири помідори
В півтора огірка
Г два з половиною банана
Д одна ціла і одна друга лимона

19. Помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні

А п'ятеро друзів
Б півтора аркуша
В півтораста гривень
Г вісім кілограмів
Д три професора

20. Помилково узгоджено числівник з іменником у словосполученні

А двоє разів
Б півтори доби
В одна третя сторінки
Г п'ять з половиною тонн
Д дві цілі і одна сьома метра

21. Порушено граматичну норму на позначення часу в рядку

А десять хвилин на третю
Б три години п'ять хвилин
В пів на дванадцяту
Г чверть до одинадцятої
Д двадцять по другій

22. Порушено граматичну норму на позначення часу в рядку

А без п'ятнадцяти шоста
Б за п'ятнадцять шоста
В п'ятнадцять хвилин до шостої
Г чверть до шостої
Д сімнадцята година сорок п'ять хвилин

23. Порушено граматичну норму на позначення часу в рядку

А п'ять хвилин до восьмої
Б десять хвилин на дев'яту
В десять по восьмій
Г пів на восьму
Д вісім годин тридцять хвилин

24. Порушено граматичну норму на позначення часу в рядку

А рівно одинадцята
Б п'ять хвилин після двох
В за двадцять сьома
Г чверть на третю
Д десять по першій

25. Порушено граматичну норму на позначення часу в рядку

А пів на дванадцяту
Б третя година десять хвилин
В двадцять хвилин сьомої
Г двадцять на десяту
Д п'ять хвилин по другій

26. Порушено граматичну норму на позначення часу в рядку

А третя година п'ять хвилин
Б рівно шістнадцять
В чверть по дев'ятій
Г за двадцять третя
Д десять по четвертій

27. Порушено граматичну норму на позначення часу в рядку

А за двадцять десята
Б двадцять до десятої
В двадцять на десяту
Г без двадцяти десята
Д двадцять по десятій

28. Граматично правильна відповідь на запитання *«Котра година?»* –
А рівно дванадцять
Б десять хвилин шостої
В без двадцяти десять
Г три години п'ять хвилин
Д десять хвилин по шостій

29. Граматично правильна відповідь на запитання *«Котра година?»* —
А шість годин десять хвилин
Б за десять восьма
В одинадцять двадцять
Г без двадцяти перша
Д початок десятої

30. Граматично правильна відповідь на запитання *«Котра година?»* —
А чотири години п'ятнадцять хвилин
Б п'ятнадцять хвилин п'ятої
В шістнадцять п'ятнадцять
Г чєтверта година п'ятнадцять хвилин
Д п'ятнадцять хвилин після чотирьох

ЗАЙМЕННИК

Займенник — самостійна частина мови, яка вказує на предмети, ознаки або кількість, але не називає їх. Займенники співвідносяться з певними іменниками, прикметниками, числівниками, тому, подібно до цих частин мови, відповідають на питання ***хто? що? який? чий? котрий? скільки?***

Розряди займенників за значенням

Розряд	Приклади
Особові	*я, ми — 1 ос., ти, ви — 2 ос., він, вона, воно, вони — 3 ос.*
Зворотний	*себе*
Присвійні	*мій, твій, свій, наш, ваш, його, її, їх, їхній*
Вказівні	*той, цей, такий, стільки*
Питальні (містять питання про предмет, ознаку, кількість)	*хто? що? який? чий? котрий? скільки?*

Продовження табл.

Розряд	Приклади
Відносні (приєднують підрядну частину складнопідрядного речення до головного)	*хто, що, який, чий, котрий, скільки*
Означальні	*весь (увесь), всякий (всяк), кожний (кожен), жодний (жоден), інший, сам, самий*
Неозначені (творяться від відносних за допомогою часток)	*дехто, абиякий, казна-чий, котрийсь, скільки-небудь*
Заперечні (творяться від відносних за допомогою частки ***ні***)	*ніхто, ніщо, ніякий, нічий, нікотрий, ніскільки*

Морфологічні ознаки. Усі займенники змінюються за відмінками, а співвідносні з прикметниками можуть мати ознаки роду й числа.

Синтаксична роль. У реченні займенники виступають тими самими членами речення, що й іменники, прикметники, числівники, з якими вони співвідносяться: *Так ніхто не кохав. Незнаний нам початок і кінець. Моя любов чолом сягала неба.*

Зауважте! Слово ***що*** може виступати в складнопідрядному реченні в ролі займенника (як сполучне слово) і в ролі сполучника. **Займенник *що*** в реченні відповідає на питання, виконує синтаксичну роль і може бути замінений на займенник ***який*** або інше повнозначне слово. **Сполучник *що*** не відповідає на питання, не є членом речення і не може бути замінений на повнозначне слово.

Правопис займенників

Разом	Пишемо неозначені займенники, утворені за допомогою часток ***аби-, де-, -сь,*** та заперечні займенники з часткою ***ні***	*абичий, дехто, когось, ніхто*
Окремо	Якщо між займенником і часткою стоїть прийменник	*ні в чому, де з ким, будь у що*
Через дефіс	Пишемо неозначені займенники, утворені за допомогою часток ***казна-, бозна-, хтозна-, будь-, -небудь***	*казна-хто, хтозна-який, будь-що, чий-небудь*

1. Займенниками є всі слова рядка

А вам, мені, учора, хто
Б добре, чий, мене, казна-чого
В хтозна-де, чимось, цей, ти
Г себе, абищо, якось, якась
Д воно, скільки, жоден, я

2. З'ясуйте, скільки займенників у цьому уривку.

Донецький кряж, і терикони, і степи,
І тополятам на алеї дуже тісно.
Я ж Україноньку молю: «Не відлюби
Оцю мою малесеньку вітчизну!»

А 3 **Б** 4 **В** 5 **Г** 6 **Д** 8

3. З'ясуйте, скільки займенників у цьому уривку.

Я хочу жити просто, без прикрас,
Без тих гучних банкетів і лахміття,
Яке мені здається просто сміттям,
Що полонило нерозумних нас.

А 3 **Б** 4 **В** 5 **Г** 6 **Д** 7

4. З'ясуйте, скільки займенників у цьому уривку.

Ти наче вже і вільна як-не-як,
Та ще живеться важко тобі, Нене.
Всі пробують тебе на міць і смак,
Чи все в тобі добротне, достеменне.

А 3 **Б** 5 **В** 6 **Г** 7 **Д** 8

5. Виділене слово виступає займенником у реченні

А Від *одного* удару дерево не падає.
Б *Одна* ластівка не робить весни.
В *Один* день блисне, а сім днів кисне.
Г *Одним* колесом не поїдеш.
Д *Одні* очі і плачуть, і сміються.

6. Разом треба писати всі займенники рядка

А будь/з/ким, аби/хто, де/який
Б де/хто, де/кого, будь/у/кого
В бозна/чому, аби/якій, ні/що
Г ні/ким, аби/що, де/котрий
Д ні/за/ким, ні/перед/чим, яке/сь

7. Разом треба писати всі займенники рядка

А ні/чий, де/який, аби/що, ні/котрий
Б ні/для/кого, ні/який, де/ким, хтозна/що
В ні/чий, будь/який, ні/від/чого, казна/хто
Г аби/що, будь/хто, де/що, казна/що
Д ні/чого, де/кому, аби/який, що/небудь

8. Через дефіс треба писати всі займенники рядка

А аби/чий, хтозна/кому, хтозна/чий, ні/хто
Б ані/чий, будь/хто, бозна/кого, чий/небудь
В де/котрий, що/небудь, ні/скільки, хто/сь
Г будь/який, казна/чиє, казна/що, який/небудь
Д ні/якою, чий/сь, будь/з/ким, хтозна/на/чому

9. Усі займенникові форми написано правильно в рядку

А в декого, будь-до чого, бозна-що, ні з ким
Б де-який, де з ким, на чийомусь, абиякий
В аби-яка, якась, казна з ким, будь-що
Г з будь-чим, будь із чим, ніякий, казна-чий
Д ні про що, бозна якого, хтозна-кого, у декого

10. Усі займенникові форми написано правильно в рядку

А ні з чим, бозна-кому, абикотрий, де в чому
Б ані для кого, нізким, скільки-небудь, абищо
В дещо, хтозна чому, аніякий, будь на чому
Г нічийого, казна для чого, де-котрий, якийсь
Д аби-хто, ні з яким, аніскільки, чий-небудь

11. Правильною є форма займенника в рядку

А нагородили всіх учасників
Б необхідно з їми порадитись
В відзначають цими днями
Г допомогли її в підготовці
Д зупинили погляд на йому

12. Потребує редагування речення

А Усім нам дуже сподобалася модерна вистава.
Б Їхніми рецептами досі користуються кулінари.
В Крім неї, ніхто більше не написав рецензії.
Г Завдяки ним ми вивчили кримськотатарську.
Д Я прекрасно провів з ними час на вечірці.

13. Займенник ***мій*** можна замінити займенником ***свій*** у реченні

А Благословенна будь, *моя* незаймана дівице Десно.
Б Більша частина *мого* життя, так чи інакше, пов'язана з театром.
В Університет, де працює *мій* тато, здобув статус національного.
Г Я пам'ятаю вчительку *мою*, просту і скромну, і завжди спокійну.
Д В уяві *моїй* рідна мова завжди живе поряд з піснею, сестрою її рідною.

14. Установіть відповідність.

Займенники

1 котрий, чий, скільки
2 стільки, такий, той
3 ніякий, ніхто, нічий
4 хто? що? який?

Розряд за значенням

А особові
Б вказівні
В заперечні
Г питальні
Д відносні

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

15. Установіть відповідність.

Займенники

1 їхній, ваш, твій
2 хтозна-що, дехто, щось
3 ніскільки, нікотрий, ніщо
4 який, хто, що

Розряд за значенням

А присвійні
Б означальні
В неозначені
Г заперечні
Д відносні

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

16. Визначте розряд виділених займенників.

1 Лукавий чоловік словами нас голубить, неначе *всіх* і жалує, і любить.
2 І золотої, й дорогої мені, щоб знали ви, не жаль *моєї* долі молодої...
3 І по цей бік гора, і по той бік гора, а між *тими* крутими горами сходила зоря.
4 Ой не світи, місяченьку, не світи *нікому*.

А особовий
Б присвійний
В означальний
Г вказівний
Д заперечний

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

17. Утворіть словосполучення.

1 пишався
2 сміявся
3 пробачив
4 дивився

А на мене
Б мною
В з мене
Г наді мною
Д мені

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

18. Замініть виділені в суржикових висловах слова потрібними займенниками.

1 *люби́й* клієнт
2 *слідуючий* спосіб
3 дякую *всих*
4 той *же* рецепт

А такий
Б всім
В самий
Г всіх
Д будь-який

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

19. Усі займенники є особовими в рядку

А мене, тобою, собі, нам
Б вами, них, йому, наш
В тобі, нас, мене, нього
Г тебе, вони, кого, ними
Д нами, мого, вам, йому

20. Присвійний займенник виділено в кожному рядку, **ОКРІМ**

А врахувати *його* побажання
Б схвалити *мою* пропозицію
В запросити *її* на спектакль
Г *ваше* ставлення до гостей
Д *наша* співпраця триватиме

21. До одного розряду належать усі займенники в рядку

А щось, дечий, який, хто-небудь
Б нашого, вашим, ніякий, їхній
В усякому, такий, кожен, самого
Г цього, стільки, такими, чиїми
Д кого, якому, котрим, скільки

22. Слово ***що*** є займенником у реченні

А Казка — це свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої мрії.
Б Я тобі сказати хочу, друже, що мрій дитячих я не розгубив.
В Так тихо, спокійно, що хочеться сісти на човен і поплисти.
Г Пам'ятайте, що книги — це тисячолітня мудрість людини.
Д Здавалося, що якийсь чарівник убрав дерева в золоті шати.

23. Слово ***що*** є займенником у реченні

А Мак облітає так швидко, що не встигає зів'янути.
Б Неба було так багато, що очі тонули в нім, як у морі.
В Як добре знати, що тебе веде твій власний шлях.
Г У парі з тобою ми будем любити усе, що на серце лягло.
Д Криниця ця така глибока, що видно зорі з неї і у ній.

24. Слово ***що*** є займенником у реченні

А Чому не знало серце молоде, що тільки мати може вічно ждати?
Б Знай, що в світі найтяжче — це серце носить студене.
В Стояла така тиша, що було чути, як плаче надламана гілка.
Г Хіба не бачите, що вся земля в якімсь чеканні дивнім мліє.
Д Не знаю я, що будс після нас, в які природа убереться шати.

25. З'ясуйте, яким членом речення є займенник у посзії.

Весна відходить!
Запізніла вишня
Розгублено їй дивиться услід.

А підмет
Б присудок
В додаток
Г означення
Д обставина

26. З'ясуйте, яким членом речення є займенник у поезії.

Базар ранковий.
Градом веселим
Наповнені по вінця всі жаровні.

А підмет
Б присудок
В додаток
Г означення
Д обставина

ДІЄСЛОВО

Дієслово — самостійна частина мови, що називає дію або стан предмета і відповідає на питання ***що робити? що зробити? що роблять? що зробимо?*** тощо: *слухати, повернутися, допоміг.*

Морфологічні ознаки:
— вид (доконаний і недоконаний);
— спосіб (дійсний, умовний, наказовий);
— час (теперішній, минулий, майбутній);
— число, особа (у теперішньому і майбутньому часі) або рід (у минулому часі).

Синтаксична роль. У реченні дієслово найчастіше виступає присудком *(Тихо плакала за вікном осінь)*, хоча інфінітив може виступати й будь-яким іншим членом речення *(Лиш боротись — значить жить. Здійснилася моя мрія побувати в Парижі. Лікарка порекомендувала поїхати в санаторій. Їдьмо в Карпати кататися на лижах).*

Форми дієслова

Форма		Що означає	На які питання відповідає	Приклади
Дієвідмінювані	особові	дію або стан предмета	***що робить? що зробимо? що зробила?*** тощо	*відповідаю, полетів, чекають*
Відмінювана	дієприкметник	ознаку предмета за дією або станом	***який? яка? яке? які?***	*пошитий, сказаний, опалий*
Незмінні	дієприслівник	додаткову дію або стан	***що роблячи? що зробивши?***	*читаючи, прочитавши*
	інфінітив (неозначена форма)	дію або стан, не вказуючи на рід, число, особу, спосіб, час	***що робити? що зробити?***	*працювати, дізнатися*
	безособові	дію або стан безвідносно до її виконавця	***що відбувається? що зроблено?***	*світає, хмариться, виконано, розкрито*

Вид дієслова

Вид дієслова	Дія, яку позначає	Питання	Форма	Приклади
Доконаний	завершена, обмежена в часі	***що зробити?***	інфінітив	*сказати, привезти*
		що зробив? що зробила? тощо	минулого часу	*віддали, змалював*
		що зроблю? що зробиш? тощо	майбутнього часу (проста форма)	*покажу, подарую*

Продовження табл.

Вид дієслова	Дія, яку позначає	Питання	Форма	Приклади
Недоконаний	не завершена, не обмежена в часі	***що робити?***	інфінітив	*говорити, квітнути*
		що робив? тощо	минулого часу	*шукав, писав*
		що робить? тощо	теперішнього часу	*розповідає, запрошують*
		що робитиме? тощо	майбутнього часу (складна, складена форма)	*мандруватиму, буде викладати*

Спосіб і час дієслова

Спосіб	**Дійсний**			**Умовний**	**Наказовий**
Що виражає	дійсну, реальну дію			бажану, можливу за певних умов дію	спонукання до дії (наказ, прохання тощо)
На які питання відповідає	***що робить? що зробив? що робили?*** тощо			***що робив би? що зробив би?***	***що роби? що зроби?***
Як змінюється	форми минулого часу	форми теперішнього часу	форми майбутнього часу	за числами та родами	за числами й особами
	за родами та числами	за особами та числами	за особами та числами		
Приклад	ч. р. *заспівав* ж. р. *заспівала* с. р. *заспівало* мн. *заспівали*	однина 1 ос. *люблю* 2 ос. *любиш* 3 ос. *любить*	однина 1 ос. *розкажу* 2 ос. *розкажеш* 3 ос. *розкаже*	ч. р. *мовчав би* ж. р. *мовчала б* с. р. *мовчало б* мн. *мовчали б*	однина 1 ос. – 2 ос. *працюй* 3 ос. *хай (нехай) працює*

Продовження табл.

Спосіб	**Дійсний**			**Умовний**	**Наказовий**
Приклад		множина 1 ос. *любимо* 2 ос. *любите* 3 ос. *люблять*	множина 1 ос. *розкажемо* 2 ос. *розкажете* 3 ос. *розкажуть*		множина 1 ос. *працюймо* 2 ос. *працюйте* 3 ос. *хай (нехай) працюють*

У майбутньому часі від дієслів доконаного виду утворюються прості форми, а від дієслів недоконаного виду — складні та складені форми.

	Складна форма		Складена форма	
1 ос.	*садитиму*	*садитимемо*	*буду садити*	*будемо садити*
2 ос.	*садитимеш*	*садитимете*	*будеш садити*	*будете садити*
3 ос.	*садитиме*	*садитимуть*	*буде садити*	*будуть садити*

Зауважте! Творення форми наказового способу за допомогою часток ***давай, давайте*** *(давай зупинимося, давайте читати)* не відповідає літературній нормі (використовується лише в розмовному стилі).

Іноді дієслова у формі одного способу вживаються в значенні іншого способу: *Чи не допоміг би ти мені розв'язати задачу?* (умовний у значенні наказового); *Усі чекають мене на подвір'ї школи!* (дійсний у значенні наказового); *Стояти струнко!* (інфінітив у значенні наказового способу).

Дієвідміни дієслів

Визначати дієвідміну дієслів треба для того, щоб установити правильні особові закінчення.

	жити (I дієвідміна)		*сидіти* (II дієвідміна)	
1 ос.	*жив* **у**	*жив* **емо**	*сидж* **у**	*сид* **имо**
2 ос.	*жив* **еш**	*жив* **ете**	*сид* **иш**	*сид* **ите**
3 ос.	*жив* **е**	*жив* **уть**	*сид* **ить**	*сид* **ять**

Отже, дієслова I дієвідміни в особових закінченнях мають літеру ***е*** (або ***є***): *можеш, чарує, кличемо, пишете*, а II дієвідміни — літеру ***и (ї)***: *шумиш, стоїть, боїмося, варите, возите.*

Визначити, до якої дієвідміни належить дієслово, можна двома способами:

I спосіб — за закінченнями 3 ос. множини

-***уть***, -***ють*** — I дієвідміна *(читати — читають, знати — знають);*
-***ать***, -***ять*** — II дієвідміна *(любити — люблять, говорити — говорять).*

II спосіб — за основою інфінітива (частина слова без -*ти*)

Дієвідміна	Умова	Приклад
II	якщо дієслово в інфінітиві має суфікси ***-и-, -і- (-ї-)*** або після ***ж, ч, ш, щ*** суфікс ***-а-***, які зникають у 1 особі однини	*кле[йі]ти — кле[йу]* (*-і-* випадає), *мовчати — мовчу* (*-а-* після шиплячого, випадає), *стелити — стелю* (*-и-* випадає)
I	усі інші дієслова (з іншими суфіксами, із суфіксами ***-и-, -і- (-ї-)***, які залишаються, із суфіксом ***-а-*** не після згаданих приголосних)	*полоти* (відсутні згадувані суфікси), *сипати* (*-а-* не після шиплячих), *червоніти* (*-і-* зберігається: *червонію*)
Винятки	*бігти, спати, стояти, боятися* — II дієвідміна; *хотіти, гудіти, іржати, ревіти, сопіти* — I дієвідміна.	

Дієвідмінювання дієслів *дати, їсти, ...повісти, бути*

Дієслова ***дати, їсти, ...повісти*** *(розповісти, доповісти* тощо*)* та похідні від них ***(продати, доїсти*** тощо*)* не належать до дієвідмін, бо мають форми давньої системи дієвідмінювання.

	Однина			Множина		
1 ос.	*дам*	*їм*	*відповім*	*дамо*	*їмо*	*відповімо*
2 ос.	*даси*	*їси*	*відповіси*	*дасте*	*їсте*	*відповісте*
3 ос.	*дасть*	*їсть*	*відповість*	*дадуть*	*їдять*	*відповідять*

Видові пари таких дієслів ***(давати, доїдати, заповідати*** тощо*)* дієвідмінюються за сучасним зразком: *давати — даю, даєш, дає, даємо, даєте, дають* тощо.

Дієслово ***бути*** в усіх формах теперішнього часу має форму ***є***, іноді зі стилістичною метою вживаються архаїчні форми: *я єсмь, ти єси, він єсть.*

Чергування приголосних за дієвідмінювання

	Чергування приголосних	У яких формах відбувається	Приклади
І дієвідміна	***г — ж***	у всіх особових формах теперішнього або майбутнього часу	*могти — можу...*
	к — ч		*текти — течу...*
	х — ш		*колихати — колишу...*
	з — ж		*казати — кажу...*
	с — ш		*тесати — тешу...*
	т — ч		*хотіти — хочу...*
	ск — щ		*полоскати — полощу...*
	ст — щ		*свистати — свищу...*
	губний — губний + ***л***		*сипати — сиплю...*
ІІ дієвідміна	***с — ш***	лише у формах 1 особи однини теперішнього або майбутнього часу (простої форми)	*просити — прошу...*
	з — ж		*возити — вожу...*
	т — ч		*тремтіти — тремчу...*
	д — дж		*водити — воджу...*
	ст — щ		*постити — пощу...*
	зд — ждж		*їздити — їжджу...*
	губний — губний + ***л***		*любити — люблю...*

ДІЄПРИКМЕТНИК

Дієприкметник — особлива форма дієслова, що називає ознаку за дією або станом і відповідає на запитання ***який?*** *(пожовклий, засипаний, забутий).*

Дієприкметник має спільні ознаки з дієсловом і прикметником.

Дієслівні ознаки	**Прикметникові ознаки**
вид (доконаний — *протоптані*, недоконаний — *мелений*)	відповідає на питання *який? яка?* тощо
час (теперішній — *квітуючий*, минулий — *зниклий*)	змінюється за родами, числами, відмінками: *почутий, почута, почуте, почуті, почутого* тощо

Продовження табл.

Дієслівні ознаки	Прикметникові ознаки
залежні слова (іменник, займенник, прислівник: *вишитий шовком*)	залежить від іменника *(прочитана повість, спечений хліб)*
	у реченні виступає означенням або частиною складеного іменного присудка: *Принишкли вкриті росою трави. Небо захмарене.*

Активні та пасивні дієприкметники

	Активні		Пасивні
	виражають ознаку за дією, яку виконує сам предмет		виражають ознаку за дією, яку хтось виконує над предметом
Час, вид	теперішній час (недоконаний вид)	минулий час (доконаний вид)	минулий час (доконаний і недоконаний вид)
Суфікси	*-уч-, -юч-; -ач-, -яч-*	*-л-*	*-н-, -ен-, -т-*
Приклади	*сяючий, правлячий*	*потемнілий, зчорнілий*	*обраний, здійснений, тертий*

Зауважте! Активні дієприкметники теперішнього часу (*панyючий, працюючий* тощо) у сучасній мові вживаються обмежено. Замість них треба використовувати відповідні іменники, прикметники, пасивні дієприкметники або дієприслівникові звороти чи підрядні речення: *На зустріч запрошуємо всіх бажаючих. — На зустріч запрошуємо всіх охочих. До уваги працюючих у другу зміну. — До уваги працівників другої зміни.*

Відмінювання дієприкметників

Дієприкметники, як і прикметники, змінюються за родами, числами й відмінками. Усі дієприкметники відмінюються за твердою групою відмінювання прикметників.

Дієприкметниковий зворот

Дієприкметниковий зворот — це дієприкметник разом із залежними словами. У реченні дієприкметниковий зворот виступає означенням:

Одцвітають [*чорнобривці*], *посаджені маминими руками.*

пояснюване (означуване) слово

Виділяємо комами дієприкметниковий зворот, якщо він стоїть після пояснюваного слова: *Ще спить* земля, *засипана снігами*.

Дієприкметниковий зворот перед поясненим словом здебільшого не виділяється комами *(Ще спить засипана снігами* земля*)*. Правила відокремлення дієприкметникових зворотів див. на с. 178.

Зауважте! Дієприкметниковий зворот має стояти якомога ближче до означуваного слова, інакше може спотворитися смисл речення: *Каштани нагадують свічки, розбуджені весною. — Каштани, розбуджені весною, нагадують свічки.*

Дієприкметниковий зворот не може бути розірваний іншими членами речення. Таке речення потребує редагування: *Засипана земля весняними квітами нагадувала килим. — Земля, засипана весняними квітами, нагадувала килим.*

Безособові форми на *-но, -то*

Такі дієслівні форми близькі до пасивних дієприкметників минулого часу *(засіяний — засіяно, забутий — забуто)*. Ці форми незмінювані, виражають дію, не пов'язану безпосередньо з діячем, виступають у ролі головного члена речення (присудка) в односкладному безособовому реченні *(Злочин розкрито)*.

ДІЄПРИСЛІВНИК

Дієприслівник — особлива незмінювана форма дієслова, що називає додаткову дію або стан і відповідає на питання ***що роблячи? що зробивши?*** *(готуючи, змалювавши)*.

Дієприслівник має граматичні ознаки дієслова й прислівника.

Дієслівні ознаки	**Прислівникові ознаки**
вид (доконаний — *побачивши*, недоконаний — *співаючи*)	незмінюваність *(стоячи, замріявшись)*
залежні слова (іменник, займенник, прислівник: *пояснюючи тему*)	у реченні виконує роль обставини: *Обабіч шляху, замисливши, вишикувалися тополі.*

Творення дієприслівників недоконаного та доконаного виду

Вид дієприслівника	Суфікси	Вид дієслова	Основа	Приклади
недоконаний	***-учи-, -ючи-*** (І дієвідміна)	недоконаний	теперішнього часу	*шукаю — шукаючи*
	-ачи-, -ячи- (ІІ дієвідміна)			*дзвоню — дзвонячи*
доконаний	***-ши-, -вши-***	доконаний	інфінітива	*прибігти — прибігши, подолати — подолавши*

Зауважте! Не треба плутати дієприслівники з дієприкметниками в називному відмінку множини. Дієприкметники мають закінчення ***-і***, відповідають на питання ***які?*** У дієприслівникових суфіксах завжди пишеться ***и***: *сяючі* (дієприкметник) *вогні — сяючи вогнями* (дієприслівник).

Дієприслівниковий зворот і одиничний дієприслівник

Дієприслівник разом із залежними словами утворює дієприслівниковий зворот, який у реченні, незалежно від позиції, завжди виконує роль відокремленої обставини, а тому виділяється комами: *Відлітаючи у вирій, курличуть у синьому небі журавлі.*

Одиничний дієприслівник у реченні теж відокремлюється комами: *Співаючи, ідуть дівчата.*

Не відокремлюється комами:

— дієприслівниковий зворот, який став фразеологізмом;

— одиничний дієприслівник, який стоїть після присудка й означає спосіб дії (відповідає на питання ***як?***).

Зауважте! Дія, названа дієприслівником, повинна стосуватися в реченні того ж діяча, що й дія, названа присудком.

Неправильно	Правильно
Побачивши друзів, мене охопила радість.	*Коли я побачив друзів, мене охопила радість.*

Не може мати дієприслівникового звороту односкладне безособове речення.

Неправильно	Правильно
Перебуваючи в Парижі, мені хочеться відвідати Лувр.	*Перебуваючи в Парижі, я хочу відвідати Лувр.*

1. Дієсловами є всі слова рядка

А форсувати, замовлений, збалансували
Б заощадивши, капітально, виплатити
В зараховано, домовлені, депозитний
Г перерахунок, капіталізувати, зберіг
Д відмовлятимуся, внесок, заблоковано

2. З'ясуйте, скільки дієслів у наведеному фрагменті поезії.

Звучи! Хай серце відпочине,
Спів хай зачарує рідний край.
Наша пісне, пісне солов'їна, –
Своїх слів крилатих не втрачай!
Де б не був — додому серце лине,
Де б не жив — все українець ти...

А 4 **Б** 5 **В** 7 **Г** 9 **Д** 13

3. З'ясуйте, скільки дієслів у наведеному реченні.

Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травиці комашня, розітнулося в гущині голосне щебетання.

А 3 **Б** 4 **В** 5 **Г** 6 **Д** 7

4. Інфінітив є в реченні

А Дивлюсь я на небо та й думку гадаю.
Б Казати правду треба вчасно і невчасно.
В На сонці ясени горять, спадають ягоди з шовковиць.
Г Небо червоніло й жовтіло, ніби облите золотом, облите жаром.
Д Я візьму тебе на крила з цього озера тісного, що деревами закрито і закуто в береги.

5. Усі дієслова доконаного виду в рядку

А підмінити, писати, розки́дати
Б сказати, скласти, проймати
В передати, говорити, скоротити
Г попереджати, спочити, випекти
Д вивчити, зібрати, вдуматися

6. З'ясуйте, яким членом речення виступає виділене дієслово.

Мистецтво *слухати* дано не кожному.

А підмет
Б присудок

В додаток
Г означення
Д обставина

7. **НЕПРАВИЛЬНО** утворено форму 1 особи однини дієслова

А побороти — поборю
Б сидіти — сижу
В дати — дам
Г мити — мию
Д малювати — малюю

8. **НЕПРАВИЛЬНО** утворено форму 2 особи однини дієслова

А вити — в'єш
Б писати — пишеш
В хотіти — хочеш
Г їздити — їздеш
Д лити — ллєш

9. **НЕПРАВИЛЬНО** утворено форму 3 особи однини дієслова

А проголосувати — проголосує
Б запитати — запитає
В обговорити — обговорє
Г перемогти — переможе
Д аргументувати — аргументує

10. **НЕПРАВИЛЬНО** утворено форму 1 особи множини дієслова

А писати — пишемо
Б бігти — біжимо
В малювати — малюїмо
Г визначати — визначаємо
Д бачити — бачимо

11. **НЕПРАВИЛЬНО** утворено форму 2 особи множини дієслова

А дати — дасте
Б їсти — їсте
В відповісти — відповісте
Г розповісти — розповісте
Д бути - є

12. **НЕПРАВИЛЬНО** утворено форму 3 особи множини дієслова

А будувати — будують
Б бачити — бачать
В пекти — печуть
Г слати — стелять
Д носити — носять

13. Літеру ***е (є)*** треба писати в обох дієсловах дійсного способу в рядку

А мож..мо, знайд..мо
Б клє..мо, існу..мо
В купу..мо, ско..мо
Г в'яж..мо, губ..мо
Д клич..мо, крут..мо

14. Літеру ***е (є)*** треба писати в обох дієсловах дійсного способу в рядку

А біж..мо, маж..мо
Б ріж..мо, маст..мо
В танцю..мо, засво..мо
Г поміт..мо, поверн..мо
Д диву..мося, гра..мо

15. Закінчення ***-уть (-ють)*** у 3 особі множини мають обидва дієслова рядка

А сміятися, іржати
Б сидіти, хвилюватися
В залишитися, нести
Г спати, боротися
Д висвітлити, грати

16. Закінчення ***-уть (-ють)*** у 3 особі множини мають обидва дієслова рядка

А боятися, молоти
Б вибачити, кликати
В возити, в'язати
Г охрестити, напоїти
Д хотіти, полити

17. Закінчення ***-ать (-ять)*** у 3 особі множини мають обидва дієслова рядка

А сваритися, бачити
Б платити, плакати
В водити, чесати
Г славитися, лизати
Д колихати, сходити

18. Закінчення ***-ать (-ять)*** у 3 особі множини мають обидва дієслова рядка

А ворушити, сипати
Б стелити, хвалити
В каятися, різати
Г чистити, жаліти
Д молоти, веліти

19. Помилку в написанні особового закінчення дієслова допущено в рядку

А працюєш, сидять
Б хотять, знаєте
В стоять, клеїте
Г чуєш, колемо
Д плачеш, сиплеш

20. Помилку в написанні особового закінчення дієслова допущено в рядку

А ділять, здобудемо
Б стоїмо, зітхаємо
В загоють, бачимо
Г сіємо, косять
Д плачуть, платять

21. Помилку в написанні особового закінчення дієслова допущено в рядку

А стелеш, глянеш
Б варять, бачать
В колють, хочуть
Г шиємо, клеїмо
Д доють, миють

22. Помилку в написанні особового закінчення дієслова допущено в рядку

А вітаєш, даруєш
Б шлють, полють
В миємо, даємо
Г дасиш, лічиш
Д сиджу, виллю

23. Помилку в написанні особового закінчення дієслова допущено в рядку

А синієш, гоїш
Б сплють, стелять
В сиплють, люблять
Г продаси, викосиш
Д маємо, стоїмо

24. Помилку в написанні особового закінчення дієслова допущено в рядку

А стережуть, кличуть
Б дадуть, дишуть
В ллють, іржуть
Г борються, шлють
Д ревуть, біжуть

25. Усі дієслова одного способу подано в рядку

А передамо, шукають, мріятиму, жартували
Б вивчіть, сподіваюсь, бринить, хвалитиме
В зустрів би, доглядай, зачекали б, несла б
Г принеси, переповіси, попроси, повідомте
Д пригостіть, возять, полікувала, возвеличу

26. Правильно утворено форму наказового способу дієслова

А підійти – підійди
Б підкреслити — підкреслюй
В чистити — чисти
Г вимірювати — вимірювай
Д перевіряти — перевір

27. Правильно утворено форму наказового способу дієслова

А ходити — ходімте
Б розвивати — розвиваймо
В зберегти — збережемо
Г заносити — заносимо
Д відповідати — відповідаємо

28. **НЕПРАВИЛЬНО** утворено форму наказового способу дієслова в рядку

А з'їси
Б хай прийдуть
В будьте
Г готуймося
Д ріж

29. **НЕПРАВИЛЬНО** утворено форму наказового способу в рядку

А читай
Б читаємо
В читаймо
Г читайте
Д хай читає

30. Форму умовного способу дієслова вжито в значенні наказового в реченні

А Чи не приніс би ти мені підручника з біології?
Б Ви читаєте, а я тим часом перевірю диктант.
В Скажи ти мені це відразу — я встиг би тобі допомогти.
Г Слід передати своїми словами зміст прочитаного нарису.
Д Панове, заходити за обмежувальну лінію заборонено.

31. Форму наказового способу дієслова вжито в значенні дійсного в реченні

А Не дай мені, долс, з байдужістю знатись.
Б А хтось візьми та й пусти чутку про козака-характерника.
В Учися чужого розуму, але й свого не губи.
Г Берімось краще до роботи, змагаймось за нове життя.
Д Хоч би сова попід небом літала, та соколом не буде.

32. Дієприкметник є в кожному реченні, **ОКРІМ**

А Йде весна запашна, квітами-перлами закосичена.
Б Серпанками прикрита, слуха солов'я срібна ніч.
В Десь, колись, в якійсь країні проживав поет нещасний.
Г Ніхто не годен вищі барви вбити, даровані мені святим чуттям.
Д Тебе у далеч владно закликає напоєна надіями пітьма.

33. Дієприкметниками є всі слова рядка

А зніяковілий, змужнілий, існуючий
Б упорядкований, виконувана, в'ялий
В пом'якшений, м'який, зм'якшений
Г працьовитий, працюючий, опрацьований
Д дрібненький, здрібнілий, подрібнений

34. Дієприкметники виділено в усіх словосполученнях, **ОКРІМ**

А *засмаглі* діти
Б *розв'язувані* задачі
В *співаючі* хористи
Г *прохололий* сніданок
Д *радісне* хлоп'ятко

35. Дієприкметник виділено в прислів'ї

А Решетом воду не *носять*.
Б За одного *битого* двох небитих дають.
В Добрий кожух, та не на мене *шитий*.
Г У *ледачого* руки не болять.
Д Шилом моря не *нагрієш*.

36. Прочитайте фрагмент поезії (цифра позначає наступне слово).

Слів твоїх (1)колений лід
Впав у (2)заметений слід,
В тиху (3)засніженість дум,
В мій (4)нерозказаний сум.
На ожеледь наших доріг.
Лягає (5)зажурений сніг.

Дієприкметники позначено всіма цифрами, **ОКРІМ**

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

37. Прочитайте речення (цифра позначає наступне слово).

На галявину вискакує з гущини сарна і, (1)зачарована (2)чудовим концертом, зупиняється, (3)витяга цікаву мордочку до (4)кривавої смуги обрію і (5)слуха.

Дієприкметник позначено цифрою

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

38. Прочитайте речення (цифра позначає наступне слово).

Весна постукала в (1)прозорий кришталь вікон і, (2)торкнувшись серця (3)лоскітливим подихом травня, (4)невтримно поманила в (5)замріяний гай.

Дієприкметник позначено цифрою

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

39. Прочитайте речення (цифра позначає наступне слово).

Проліски (1)схожі на (2)мерехтливі намистинки, (3)розгублені чиєюсь (4)невинною рукою між вузеньких листочків (5)боязкої травиці.

Дієприкметник позначено цифрою

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

40. Усі дієприкметники є активними в рядку

А сяючий, обтяжений, прокипілий
Б посвітлілий, мелений, співаючий
В пооранний, палаючий, задубілий
Г здрібнілий, лежачий, темніючий
Д посріблений, вимитий, зблідлий

41. Від обох дієслів можна утворити дієприкметники за допомогою різних суфіксів ***(-т-, -ен-)*** у рядку

А зсунути, колоти
Б замкнути, знайти
В полоти, здійснити
Г одягнути, замести
Д стрінути, посунути

42. Дієприкметник виступає в ролі присудка в реченні

А Омиті росами квітки розтулюють повіки.
Б Душа, переповнена щастям, часто буває німа.
В Затуманилась весняна ніч, осяяна цвітом яблуні.

Г Внизу виднілися затоплені молочним туманом міжгір'я.
Д З уявленням про красу тісно пов'язана гармонія.

13. Дієприкметник виступає в ролі присудка в реченні

А Душа моя у кригу не закута, мов березнева гілка в заметіль.
Б Укрита садками балка ховалась у старому липовому лісі.
В Мов спинився Дніпро, оточений передосінніми берегами.
Г Простяглася пухка чорна рілля, наповнена спокоєм і надією.
Д Благословенне життя, звеличене працею, осяяне любов'ю.

14. Дієприкметниковий зворот **НЕ** входить до складу речення

А Синіють покриті вічним снігом високі гори.
Б Повитий ранковим туманом острів пливе у морі.
В Пожовкле листя безшумно кружляє за вікном.
Г Застигли в мовчанні обважнілі від снігу сосни.
Д Залиті сонцем лани стояли в імлистій далині.

15. Дієприкметниковий зворот входить до складу речення

А Я зачарований красою карпатських краєвидів.
Б Давні могили-кургани порозкидані серед степового роздолля.
В Холодить розпашілі обличчя м'яка гірська прохолода.
Г На полонині пахло охолодженою за ніч землею.
Д Вечірнє повітря напоєне запахом скошених трав.

16. Дієприкметниковий зворот входить до складу речення

А На сизих луках скошено траву, і літо буйне в береги ввійшло.
Б Через вікно зазирнув клапоть неба, присипаний срібним пилом.
В Під дубом зелененьким кінь змордований стоїть.
Г За один рідний звук ладен буваєш заплатити роком життя.
Д Заспівали тяжкі краплини, спадаючи з листя і квіту на землю.

17. Дієприкметниковий зворот **НЕ ТРЕБА** виділяти комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Усе спить поморене денною працею усе набирається сили.
Б Припорошена порохом стерня умлівала від сонця.
В Карпатські гори одягнені в смерекові ліси стоять у німій величі.
Г Вона любила холодні осінні ночі наповнені місячним сяйвом.
Д Довго чув я полонений сном солов'їну пісню за моїм вікном.

48. Дієприкметниковий зворот **НЕ ТРЕБА** виділяти комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Коло великоднього столу заставленого усяким свяченим стояла Олеся.
Б Завжди зі смаком одягнена вона справляла враження вихованої панночки.
В Над Максимом нахилилося почервоніле від гніву й туги лице Тугара Вовка.
Г Затуманене легкими й прозорими хмарками над містом пливло сонце.
Д Потомлені далекою дорогою і літньою спекою коні ступали ліниво.

49. Дієприкметниковий зворот **НЕ ТРЕБА** виділяти комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Налякані страшним явищем природи птахи кружляли над своїми гніздами.
Б Іноді зайде до них із півдня високий степовик попечений сонцем.
В Маленькою хмаринкою темніє над яром закинутий у степу хутірець.
Г Якимові ноги узуті в здорові чоботи глибоко поринали у свіжий сніг.
Д Позбавлений можливості говорити з людьми він у стократ сильніше переживав свою трагедію.

50. **НЕМАЄ** пунктуаційної помилки в реченні

А Перед очима ще жили картини навіяні піснею.
Б Обабіч стежки мерехтить самоцвітами вмита росою трава.
В Співа трава ніким ще не зім'ята, і вабить таємницями.
Г Степ у цю пору весь, залитий сонцем і огорнутий думками.
Д Ткану зорями теплу хустину, ніч на тихе село одягла.

51. **НЕ** потребує редагування словосполучення

А плакучі верби
Б конкуруючі фірми
В подорожуючі студенти
Г початкуючі художники
Д стоячі пасажири

52. **НЕ** потребує редагування словосполучення

А бувші випускники
Б діюче законодавство
В головуючий на зборах

Г відстаючий учень
Д ходяча енциклопедія

53. **НЕ** потребує редагування словосполучення

А вируюче море
Б захоплююча повість
В переміг ший у конкурсі
Г балакуча сусідка
Д мандруючий сюжет

54. Потребує редагування речення

А Ми розмістилися на добре вимощеному возі свіжою травою.
Б Невеличка Джерина пасіка була обгороджена низьким тином.
В Над усе любив Іван гори, ліси, зелені луки, пропахлі роменом.
Г Нарівні з вікном тьмяно біліли припорошені пилом розквітлі акації.
Д Гарячі коні помахували головами, обтиканими виноградним листом.

55. Потребує редагування речення

А Під насупленими волохатими бровами дідуся запали розумні сірі очі.
Б Корній, овіяний весняним вітром, тепер виношував новий задум.
В Розбуджені громом, умиті дощами, хлібороби оглядали поля.
Г Нагріта за день весняним сонцем, чорнорілля дихала парою.
Д Ожила земля, скупана в молочних випарах ранкових туманів.

56. Безособову дієслівну форму вжито в реченні

А Сад давно підготований до зими.
Б Хай буде все небачене побачено.
В Могили самотньо в степу бовваніють!
Г Усе заворожене чарами літньої ночі.
Д Майже три роки викреслені з його життя.

57. Дієприслівниками є всі слова рядка

А залишивши, залишаючи, залишені
Б читаючи, прочитавши, дочитуючи
В тремтячи, тремтячі, затремтівши
Г засинаючи, заснувши, заснулий
Д вишиваючи, вишитий, вишивши

58. Дієприслівник є в кожному реченні, **ОКРІМ**

А Не знаючи броду, не лізь у воду.
Б Подорожуючи, не пускай коня галопом.
В Залізо випробовують куючи.
Г Під лежачий камінь вода не тече.
Д Не спечеш калачі, сидячи на печі.

59. Дієприслівники недоконаного виду можна утворити від обох дієслів рядка

А зажуритись, співати
Б жити, похнюпитись
В пізнати, усміхатись
Г зітхати, замислитись
Д дивитись, полювати

60. Дієприслівники недоконаного виду можна утворити від обох дієслів рядка

А розповідати, розігнати
Б витирати, завершити
В боятися, помолитися
Г розкинутись, зберігати
Д світитися, нагадувати

61. Помилковою є форма дієприслівника в рядку

А подзвонивши, віддзвонюючи, піднісши
Б відчиняючи, відчинивши, приготуючи
В опинившись, жовтіючи, прижовкнувши
Г готуючись, приготувавши, повертаючи
Д плануючи, запланувавши, підносячи

62. За допомогою суфікса ***-ачи (-ячи)*** утворяться дієприслівники від обох дієслів рядка

А клеїти, боротися
Б ловити, стелити
В стояти, плакати
Г сипати, лежати
Д кричати, колоти

63. Літеру ***и*** треба писати на місці пропуску в кожному рядку, **ОКРІМ**

А вправно перепливш.. річку
Б добре володіюч.. німецькою

В ведуч.. шкільного вечора
Г знаюч.. свою історію
Д гойдаюч.. зелені віти

64. Літеру ***и*** треба писати на місці обох пропусків у реченні

А Над зарослим молодим сосняком ширяє, розкриливш.. свої нерухом.. крила, птах.
Б Щасливий той, хто, винісш.. горе і попрацювавш.. немало, може сказати, що не було в нього зерна неправди за душею.
В Лишаюч..сь на цілих днях на самоті, Остап пробував свої тремтяч.. ноги, як мала пташина крила.
Г Пахуч.. кухні тряслися через подвір'я, губляч.. за собою жар з піддувал.
Д Клопочуться хазяйки невсипущ.. , стрічаюч.. отару та черідку.

65. Дієприслівниковий зворот ужито в реченні

А Тепер, співаючи, дівчата тією стежкою ідуть.
Б Дівчина крізь сльози безмовно кивнула головою і потисла козакові руку.
В Незважаючи на втрати, настрій у бійців був піднесено войовничий.
Г Він не стогнав, він умирав стоячи і не знав, що так умирають у легендах.
Д З Ташані густою хвилею котилася пара, затоплюючи трояпівську долину.

66. Одиничний дієприслівник ужито в реченні

А Ненька встигала і хату побілити, і хліб спекти не поспішаючи.
Б Переступивши поріг, Остап почув у кімнаті знайомий голос.
В Перекидаючи тісто з однієї долоні в другу, мати формувала хлібину.
Г Сонце, сідаючи за гору, обливало світлом усе село.
Д Ідучи в широкий світ, візьму з собою материнську пісню.

67. Правильно розставлено розділові знаки в реченні

А Каштан зацвів білим цвітом, піднявши до сонця, свої свічки.
Б Листя на гіллі, передчасно пожовкло й осипалось встеляючи тротуар.
В Дерево благало дощу, пожадливо ловлячи, життєдайні краплі роси.
Г Сумував каштан, затиснувши у своїх кулачках зеленаві їжачки.
Д Теплий дощ напоїв спраглу землю, повернувши каштану, молодість.

68. Правильно розставлено розділові знаки в реченні

А Хмари завирували, закипіли, і рушили вперед опускаючись усе нижче.
Б Дарина вийшла з хати, але поминувши будинок, попрямувала в сад.
В Посланець встав і, обережно ступаючи, перейшов через кімнату.
Г Наблизившись, до церковної садиби молодший парубок відбився від гурту.
Д Отак живе собі село, притулившись, попід горою край затоки.

69. Правильно розставлено розділові знаки в реченні

А Сонце примкнувши вії, уже спускалося на землю.
Б Безлюдна вуличка причаїлась, дрімала мигаючи вогниками.
В Шатро небес, розкинувши над світом, стояла ніч.
Г На краю обрію ледве, виступаючи з вечірньої мли, маячіє місто.
Д Сиділи руки поскладавши, для них все празники були.

70. Правильно розставлено розділові знаки в реченні

А Ти не молися мовою чужою, бо, на колінах стоячи, умреш.
Б І стане рідна Україна усі, здолавши бурі злі, нам добрим раєм на землі.
В Не мовчи, коли гордо пишаючись, велегласно брехня гомонить.
Г Зійшовши на берег, загін не відпочиваючи, рушив до Чигирина.
Д Передаючись з уст в уста, і, закріплюючись у текстах, мова єднає покоління.

71. Одиничний дієприслівник необхідно виділяти комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А А експрес летів і летів поспішаючи.
Б Могутні дуби стоять замисливши́сь.
В Краще вмерти біжучи аніж жити гниючи.
Г Мене там мати повивала і повиваючи співала.
Д Білий димок здіймається догори хвилюючись.

72. Одиничний дієприслівник **НЕ ТРЕБА** виділяти комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Рівна дорога роздвоюючись вужчала.
Б Річка звиваючись губилася в зелених шатах.
В Листя боязко тремтить і не втримавшись летить.
Г Земля засинаючи п'є з вечірніх туманів.
Д Ліс на хвилину примовк ані шелесне завмерши.

73. Одиничний дієприслівник **НЕ ТРЕБА** виділяти комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Кучерявий червень надбіг і не оглядаючись відбігає.
Б Жевріючи з'являлась над обрієм ранкова зоря.
В За вікном пожовк виноград і не дозрівши.
Г Дівчина стрепенувшись підвела голову.
Д Вітер лютий утомившись ліг спочити.

74. Граматичну помилку допущено в реченні

А Луги, струшуючи росу, розляглися співами солов'їв.
Б Сонце вже пригрівало, висушуючи рештки роси.
В Дерева зеленіли, кидаючи густий затінок на вулицю.
Г Травень дощами проллється, вкриваючи землю рястом.
Д Мандруючи горами, учнями було зібрано колекцію рослин.

75. Граматичну помилку допущено в реченні

А Ледь чутно курликаючи, летіли журавлі.
Б Блискавиці шматували небо, розколюючи хмари.
В Прощався з літом я, блукаючи лугами.
Г Зламавши кригу, річкою залило всю заплаву.
Д Хвилі тихо шелестіли, котячись на берег.

76. Граматичну помилку допущено в реченні

А Наївшись огіркових пуп'янків, Сашко натрапив на моркву.
Б Тікаючи від дідового кашлю, хлопець стрибнув прямо в тютюн.
В Кинувшись через тютюн у сад, бухнувся з розгону на коліна.
Г Не знаючи, куди піти, я тихо поповз у густу малину.
Д Причаївшись у малині, мене наздогнали бабині молитви.

77. Граматично правильне закінчення речення *Відпочиваючи в Карпатах...*

А черпаєш силу від дрімучих соснових лісів.
Б соснові ліси напувають тебе цілющою силою.
В мені хочеться оздоровитися в соснових лісах.
Г у тебе залишаться яскраві враження надовго.
Д повітря соснових лісів допоможе зняти втому.

78. Граматично правильне закінчення речення *Готуючись до іспитів...*

А увесь матеріал має бути повторений.
Б учень повторив увесь вивчений матеріал.
В ретельно повторюються винятки з правил.
Г велику роль відіграють тренувальні вправи.
Д учитель рекомендує учням робити нотатки.

79. Правильно побудовано речення

А Визирнувши у вікно, на вулиці йшов сніг.
Б Зайшовши у парк, від снігу іскряться ялинки.
В Готуючи вечерю, я слухаю новини по радіо.
Г Побачивши матір, у мене забилося серце.
Д Я купив цього собаку ще будучи цуценям.

ПРИСЛІВНИК

Прислівник — самостійна незмінювана частина мови, що виражає ознаку дії, стану, ознаку іншої ознаки або предмета і відповідає на питання ***як? де? куди? звідки? коли? чому?*** *(швидко* виконувати, *увечері* повертатися, *дуже* веселий, кава *по-турецьки)*.

Синтаксична роль. У реченні прислівник виступає найчастіше обставиною *(Мова завжди живе поряд з піснею)*, рідше — присудком *(На серці сумно)*, означенням *(Каву по-віденськи готують з молоком)*.

Розряди прислівників за значенням

Значення	Розряд	На які питання відповідають	Приклади
Ознака дії	способу дії	***як? яким способом?***	*добре, тихо, по-весняному, разом, тепло*
	міри і ступеня дії	***якою мірою? як багато?***	*дочиста, утричі, ледве, дуже*
	місця дії, напряму	***де? куди? звідки?***	*праворуч, знизу, здалеку, надворі*
	час дії	***коли? з якого часу? відколи? допоки?***	*сьогодні, зранку, ніколи, донині*
	причини дії	***чому? з якої причини?***	*спересердя, спросоння, мимоволі, чомусь*
	мети дії	***з якою метою? для чого? навіщо?***	*навмисне, напоказ, навіщо*
Ознака предмета	ознаки (пояснює іменник)	***який? яка? яке? які?***	котлета ***(яка?)*** *по-київськи*, стежка ***(яка?)*** *навпростець*

4. Прислівник є в кожному реченні, **ОКРІМ**

А І ось тихо розгортаються кущі.
Б Десь бриніла притишена пісня.
В Було нам добре, і було нам зле.
Г Обабіч шляху зеленіє озимина.
Д Часом блимне вогонь і зникне.

5. Прислівник виконує роль присудка в реченні

А Бліднй ранок несміливо зазирнув у вікна.
Б Назустріч дівчині йшов велично лось.
В Сонце прокинулось пізно і зависло над лісом.
Г Маковейчику на серці просторо і легко.
Д Швидше і швидше котилися морські хвилі.

6. Прислівник виконує роль означення в реченні

А Дорога праворуч губилася в малиннику.
Б Допізна того вечора жевріло вогнище.
В Опівночі айстри в саду розцвіли.
Г Дорошенко випростався на траві горілиць.
Д Стрункі дерева стояли обіруч голі.

7. Помилку в утворенні форми ступенів порівняння прислівника допущено в рядку

А швидко — швидше
Б холодно — холодніше
В погано — поганіше
Г добре — краще
Д низько — нижче

8. Помилку в утворенні форми ступенів порівняння прислівника допущено в рядку

А часто — частіше
Б тихо — тихіше
В близько — близькіше
Г дорого — дорожче
Д яскраво — яскравіше

9. Помилку в утворенні форми ступенів порівняння прислівника допущено в рядку

А сильно — сильніше
Б чисто — чистіше
В високо — вижче
Г мало — менше
Д солодко — солодше

Зауважте! Запам'ятайте: *будь-що-будь, віч-на-віч, всього-на-всього, де-не-де, коли-не-коли, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як.*

Прислівникові сполуки, утворені поєднанням однакових повнозначних слів у різних відмінкових формах, пишуться окремо: *кінець кінцем, сама самотою, одним одна, з року в рік, день у день.*

Окремо пишуться прислівники (прислівникові сполуки)		
утворені сполученням прийменника з іменником, частини яких зберігають відносну самостійність значення (між ними часто можна вставити означення)	утворені сполученням прийменника з прикметником чоловічого роду або прийменника ***по*** зі збірним числівником	утворені сполученням двох іменників і одного чи двох прийменників
без відома, до смаку, в ногу, в обмін, на щастя	*в цілому, в основному, по двоє, по десятеро*	*час від часу, з ранку до вечора, день у день, раз у раз*

Літера ***и*** пишеться в кінці прислівників після ***г, к, х*** *(навкруги, заввишки, верхи)*, після ***к, ч*** у прислівниках з префіксом ***по-*** *(по-болгарськи, по-вовчи)* і в кінці прислівників *безвісти, почасти, восени.*

Літера ***і*** пишеться в кінці прислівників після літер на позначення м'яких і пом'якшених приголосних: *тричі, вранці, вповні.*

1. Прислівниками є всі слова рядка
   А пліч-о-пліч, опівдні, дехто
   Б нарешті, вранці, казна-що
   В усередині, без кінця, чий-небудь
   Г збоку, завглибшки, ніколи
   Д ніхто, звечора, анітелень

2. Прислівниками є всі слова рядка
   А зокола, безперестанку, тут
   Б по-угорському, будь-що, щосереди
   В догори, навмисне, навіть
   Г почасти, пізно, перебиваючи
   Д хтозна-де, сотня, безтактно

3. Прислівник є в кожному реченні, **ОКРІМ**
   А Нестерпно бути мертвим за життя.
   Б Ніде щиріше не співають, як на війні.
   В Тут погідне сонце, а десь за горами вітер.
   Г Ліс ще дрімає в передранішній тиші.
   Д Глянь кругом себе — рай найкращий.

Ступені порівняння прислівників

Ступені порівняння можуть утворювати прислівники на **-о, -е**, які є похідними від якісних прикметників. Форми ступенів порівняння прислівників утворюються так само, як і в прикметників: *гучно — гучніше, більш гучно, найгучніше, найбільш гучно, якнайгучніше, щонайгучніше.*

За творення форм ступенів порівняння прислівників відбуваються ті самі зміни приголосних, що і в прикметниках: *високо — вище, вузько — вужче, глибоко — глибше.*

Правопис прислівників

Разом пишуться прислівники			
утворені сполученням прийменників з іменниками, прикметниками, числівниками, займенниками, прислівниками	утворені сполученням кількох прийменників із будь-якою частиною мови	утворені з кількох основ (з прийменником чи без)	утворені приєднанням часток ***аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-*** до різних частин мови
насміх, востаннє, утрете, заодно, позавчора, передусім	*навздогін, навкруги, завтовшки, знадвору, спідлоба*	*нашвидкуруч, мимохідь, горілиць, натще-серце*	*абиколи, аніскільки, дедалі, щосили, якомога*

Зауважте! Частка ***що*** після прислівника пишеться окремо: *тільки що, дарма що, поки що.*

Прислівники треба відрізняти від однозвучних сполучень прийменника з іменником, прикметником, числівником тощо: *вивчити вірш напам'ять — подарувати картину на пам'ять; повторити питання вдруге — визирнути в друге вікно.*

Через дефіс пишуться прислівники		
З префіксом ***по-*** і суфіксами ***-е, -и, -ому, -ему (-єму)***	З частками ***казна-, хтозна-, бозна-, будь-, -небудь, -таки, -от***	Утворені повторенням однакових, синонімічних чи антонімічних слів
по-перше, по-нашому, по-східному, по-вірменськи, а також прислівник *по-латині*	*казна-коли, бозна-де, будь-як, як-небудь*	*ледве-ледве, десь-інде, тишком-нишком, часто-густо, не сьогодні-завтра, з діда-прадіда*

10. Правильно утворено форми ступенів порівняння прислівника

А багато — більше — найбагато
Б тяжко — тяжіше — найтяжіше
В товсто — товсше — найтовсше
Г струнко — стрункіше — найстрункішіше
Д глибоко — глибше — найглибше

11. Правильно утворено форми ступенів порівняння прислівника

А зручно — більш зручно — найбільш зручніше
Б гаряче — більш гарячіше — найбільш гаряче
В довго — більш довго — більш найдовше
Г радісно — більш радісно — найбільш радісно
Д доволі — більш доволі — найбільш доволі

12. Літеру ***і*** треба писати на місці всіх пропусків у варіанті

А поноч.., до реч.., утрич..
Б заввишк.., заоч.., опівноч..
В укуп.., напівдороз.., навік..
Г по-вовч.., навесн.., удвіч..
Д у віч.., сьогодн.., безвіст..

13. Літеру ***и*** треба писати на місці всіх пропусків у варіанті

А по-ведмеж.., удвіч.., навтік..
Б навскок.., настільк.., зарад..
В докуп.., навкруг.., наспод..
Г нахильц.., інкол.., анітрох..
Д зовн.., мовчк.., по-китайськ..

14. Разом треба писати всі прислівники у варіанті

А по/польськи, на/вхрест, по/тиху
Б до/щенту, на/весні, в/основному
В з/висока, на/вшпиньки, уві/сні
Г на/гору, з/середини, по/іншому
Д за/панібрата, не/сказанно, у/день

15. Разом треба писати всі прислівники у варіанті

А ні/коли, на/впроти, з/вечора
Б на/рівні, під/ряд, віч/на/віч
В на/переваги, на/взнак, раз/у/раз
Г куди/небудь, з/ненацька, за/раз
Д без/упину, зо/зла, зі/споду

16. Разом треба писати прислівник у реченні

А Що/вечора дівчинонька в садочок виходить.
Б І блідий місяць на ту пору із хмари де/де визирав.
В У неділю вранці/рано поле вкрилося туманом.
Г Без ворогів можна в світі як/небудь прожити.
Д Один собі навік/віку в снігу заночую.

17. Разом треба писати всі прислівники у варіанті

А чим/далі, на/швидку/руч, спід/лоба
Б без/кінця/краю, поза/вчора, до/схочу
В до/гори, до/вподоби, попід/тинню
Г ані/трохи, без/упину, спокон/віку
Д над/вечір, на/світанку, на/четверо

18. Разом треба писати всі прислівники у варіанті

А на/щастя, на/виворіт, у/переміш
Б по/перше, від/давна, на/впростець
В з/висока, за/молоду, без/перестанно
Г в/цілому, на/пам'ять, по/всяк/час
Д у/п'ятьох, на/завжди, по/дитячому

19. Разом треба писати всі прислівники у варіанті

А мимо/хідь, на/яву, будь/що/будь
Б по/друге, на/вшпиньки, до/ладу
В на/сам/перед, на/чисто, за/видна
Г до/пізна, куди/небудь, перед/усім
Д до/віку, коли/не/коли, в/середині

20. Через дефіс треба писати всі прислівники у варіанті

А по/середині, по/київськи, по/третє
Б час/від/часу, коли/не/коли, як/не/як
В кінець/кінцем, вряди/годи, будь/де
Г сам/собою, повік/віки, такий/сякий
Д по/латині, по/дитячому, по/свійськи

21. Через дефіс треба писати всі прислівники у варіанті

А хтозна/скільки, ані/звідки, коли/небудь
Б по/братськи, по/маленьку, по/твоєму
В десь/інде, все/одно, видимо/невидимо
Г по/нашому, по/трохи, по/мисливськи
Д рано/вранці, сила/силенна, зроду/віку

22. Через дефіс треба писати всі прислівники у варіанті

А з діда/прадіда, будь/ласка, по/синівськи
Б день/у/день, мало/помалу, ледве/ледве
В хтозна/куди, тет/а/тет, з давніх/давен
Г раз/у/раз, десь/не/десь, давним/давно
Д як/не/як, сам/на/сам, всього/на/всього

23. Окремо треба писати всі прислівники у варіанті

А сама/самотою, на/жаль, в/обмін
Б під/силу, по/переду, по/правді
В до/побачення, що/тижня, по/суті
Г до/речі, повсяк/час, у/стократ
Д за/молоду, без/кінця, з/переляку

24. Окремо треба писати всі прислівники у варіанті

А поза/торік, з/розгону, до/смаку
Б по/черзі, по/можливості, в/міру
В на/сміх, при/вселюдно, під/час
Г як/слід, натще/серце, за/кордон
Д у/ночі, до/сих/пір, до/останку

25. Виділена сполука не є прислівником і її треба писати окремо в рядку

А *На/четверо* розкопана, розрита могила.
Б Вони *в/двох* хутенько піднялися на гору.
В Поїхали спочатку *в/перше* село, потім — далі.
Г *У/перше* ми зустрілися давно.
Д Горде місто раз одбилось, потім — *в/друге*.

26. Виділена сполука не є прислівником і її треба писати окремо в рядку

А *З/верху* гори відкривається чудовий краєвид.
Б Удосвіта дві хмароньки зустрілися *в/горі*.
В Осінь — це життя, що гомонить *по/своєму*.
Г *На/дворі* повітря було особливо чисте, бадьоре.
Д На селі навіть *у/ночі* не замовкав дівочий спів.

27. Виділена сполука не є прислівником і її треба писати окремо в рядку

А подарувати *на/пам'ять* фото; покладатися *на/пам'ять*
Б брати на себе *за/багато*; навчитися *за/багато* років
В повертатися з роботи *до/дому*; підійти *до/дому* батька
Г повторювати вірш *в/голос*; заслухатися *в/голос* Олени
Д попередити *в/останнє*; домовитися *в/останнє* побачення

28. Виділена сполука не є прислівником і її треба писати окремо в рядку

А повернути *в/бік*; їхати *в/бік* Донецька
Б працював *у/день*; подарував *у/день* народження
В зал *на/багато* читачів; збільшити *на/багато* місць
Г їхати *по/новому* мосту; почати жити *по/новому*
Д знаходити *в/купі* піску; зростати *в/купі*

29. Правильно позначено наголошені голосні в прислівниках рядка

А високо, насамперед, заново
Б замолоду, злегка, зопалу
В позаочі, ліворуч, звисока
Г спроста, зовсім, нарівно
Д навзнак, надворі, заодно

30. Установіть відповідність.

Прислівник	*Тлумачення*
1 власноруч	**А** комфортно
2 поруч	**Б** близько
3 зручно	**В** самостійно
4 нашвидкуруч	**Г** поспіхом
	Д незалежно

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ ТА ВИГУК

ПРИЙМЕННИК

Прийменник — службова частина мови, яка виражає залежність іменника, займенника, числівника від інших слів у словосполученні й реченні: трави *в* росі, узяти *без* дозволу.

Групи прийменників за походженням

Непохідні (первинні)	Похідні (вторинні)		
прийменники, які не походять від інших частин мови	утворені складанням двох чи кількох непохідних прийменників	утворені поєднанням іменників та прислівників з непохідними прийменниками	утворені переходом слів інших частин мови в прийменники
у, на, до, з, без, для	*задля, поміж, з-за*	*під час, назустріч, відповідно до*	*близько, кінець, шляхом*

Групи прийменників за будовою

Прості	Складні (пишуться разом, з першою частиною ***з-, із-*** — через дефіс)	Складені (пишуться окремо)
без, до, по, близько	*з-над, попід, понад, заради*	*у зв'язку з, згідно з, на чолі*

Зв'язок прийменника з непрямими відмінками іменника

Прийменники вживаються з іменниками в усіх відмінках, крім називного та кличного. Форма місцевого відмінка завжди виступає з прийменником (*у* комп'ютері, *на* моніторі), інші відмінкові форми можуть бути з прийменниками чи без них.

Прийменники	Відмінки	Приклади
без, біля, до, з-за, з-під, проти, серед	родовий	*без допомоги, до лісу, з-за обрію, серед міста*
назустріч, напереріз, наперекір, усупереч, навздогін	давальний	*назустріч долі, наперекір батькові, усупереч теорії*
над, під, перед, поза	знахідний, орудний	*над усе, під листя, над усім, під сонцем*

Продовження табл.

Прийменники	Відмінки	Приклади
на, об, о, по	знахідний, місцевий	*на роботу, об землю, на небі, о першій годині*
з (із, зі), між, за	родовий, знахідний, орудний	*з дерева, з дерево (заввишки), з деревом*
у (в)	родовий, знахідний, місцевий	*у тебе, у книгу, у повісті*

СПОЛУЧНИК

Сполучник — службова частина мови, яка вживається для сполучення однорідних членів речення або частин складного речення і виражає смислові зв'язки між ними (Реве *та* стогне Дніпр широкий. Соловей не співає, якщо їжі вже не має).

Групи сполучників за значенням

Сурядні (з'єднують однорідні члени речення або частини складносурядного речення)	**Підрядні** (поєднують головну та залежну частини складнопідрядного речення)
єднальні: ***і, й, та (і), і…і, ні…ні, ані…ані, не тільки … а й***	причинові: ***бо, тому що, через те що, оскільки, у зв'язку з тим що***
	часові: ***коли, тільки, як, щойно, ледве, як тільки, після того як***
протиставні: ***а, але, та (але), зате, проте, однак***	умовні: ***якщо, якби, як, аби, коли, коли б, якщо…то***
	мети: ***щоб, аби, для того щоб, з тим щоб***
розділові: ***або, чи, хоч, або…або, чи…чи, хоч…хоч, то…то, чи то…чи то, не то…не то***	допустові: ***хоч, хоча, дарма що, незважаючи на те що, хай, нехай***
	порівняльні: ***як, мов, наче, неначе, немов, ніби, немовбито***
	з'ясувальні: ***що, щоб, як***
	міри та ступеня: ***аж, що аж, що й***
	наслідкові: ***так що***

Групи сполучників за будовою

Прості	Складні (пишуться завжди разом)	Складені (пишуться завжди окремо)
і, й, а, але, та, чи, бо, як, коли, хоч	***якби (як + би), щоб (що + б), зате (за + те), немов (не + мов)***	***тому що, дарма що, для того щоб, так що***

Групи сполучників за вживанням

Одиничні	Повторювані	Парні
и, але, зате, проте, однак, бо, коли *(Кар'юсь, мучуся, але не каюсь).*	***і…і, ні…ні, або…або, то…то, не то…не то*** *(Місяць … то виринав, то потопав).*	***хоч…але, не тільки…а й, як…так і, якби…то й*** *(Як дбаєш, так і маєш).*

Треба відрізняти сполучники від однозвучних з ними повнозначних слів із прийменниками або частками, які пишуться окремо.

Сполучники	Однозвучні слова
• не мають лексичного значення	• мають лексичне значення
• не є членами речення	• є членами речення
• не відповідають на питання	• відповідають на питання
• можна замінити сполучником-синонімом	• не можна замінити сполучником-синонімом
• здебільшого не наголошуються	• на повнозначне слово падає наголос
проте, зате (=але, однак) *Землю омив рясний дощ, проте не приніс прохолоди.*	***про те́, за те́*** (прийменник із займенником) *Я думаю про те, до якого університету вступати.*
якби́, якщо́ (=коли б) *Якби ви вчились так, як треба, то й мудрість би була своя.*	***як би*** (прислівник з часткою), ***як що*** (займенник з часткою) *Як би ти не знав багато, а більше за всіх не знатимеш.*
щоб (=аби) *Щоб руки вміли, треба працювати головою.*	***що́ б*** (займенник із часткою) *Що б не трапилося, усе мине.*

Зауважте! Разом пишуться сполучники *мовби, немовби, немовбито, нібито, притому, причому* і подібні.

Через дефіс пишуться сполучники *тим-то, отож-то, тільки-но, тому-то.*

ЧАСТКА

Частка — службова частина мови, яка надає реченню чи окремим його членам відтінків значення або слугує для творення певних граматичних форм.

Групи часток за значенням і вживанням

Група	Роль у мовленні	Приклади
Формотворчі	утворюють форми дієслів: • умовного способу • наказового способу	 *би, б* *хай, нехай*
Заперечні	передають заперечення	*не, ні, ані*
Модальні	уживаються для • оформлення запитання • ствердження думки • підсилення думки • виділення окремих слів і підсилення їхнього значення • вказівки на предмет, дію, місце • вказівки на кількість • спонукання до дії	 *чи, хіба, невже* *еге, атож, так, аякже* *як, та, що за, що то* *навіть, тільки, хоч, хоча б, лише, лишень, аж, же, таки, уже, собі* *от, це, то, ото, он, ген* *приблизно, майже, мало не, трохи не, чи не* *годі, бодай, -бо, -но, ну*

Правопис часток

Спосіб написання	Умова	Приклади
Разом	частки ***аби, ані, де, чи, чим, що, як*** у складі будь-якої частини мови	*абиякий, аніскільки, чимдуж, щосили*
	частки ***би, б, же, ж, то, що*** в складі сполучників або інших часток	*мовби, нібито, аякже, абощо*
	частка ***-ся (-сь)*** у зворотних дієсловах і в складі займенників і прислівників	*купається, вклонившсь, колись, когось*

Продовження табл.

Спосіб написання	Умова	Приклади
Через дефіс	частки ***-бо, -но, -то, -от, -таки***, що стоять безпосередньо після слова, якого стосуються	*чекай-но, тому-то, знайшов-таки (але таки знайшов, усе ж таки)*
	частки ***казна-, хтозна-, бозна-, будь-, -небудь***, які стали префіксами або суфіксами в прислівниках і займенниках	*казна-хто, бозна-чому, хто-небудь*
Окремо	формотворчі частки	*хотілося б, нехай готує*
	частки, що надають словам смислових чи емоційних відтінків	*аж, ж, саме, ще, хоч*
	частки у сполуках слів (здебільшого в сполучних словах)	*поки що, навряд чи, дарма що, що за, що ж до*

ВИГУК

Вигук — особлива незмінна частина мови, що виражає почуття і волевиявлення, не називаючи їх (***ой, ах, гей, ну, ого-го, алло, гайда*** тощо). Вигук не належить ані до самостійних, ані до службових частин мови.

Групи вигуків

За походженням	непохідні (утворені з одного або кількох звуків)	*о! ого! ех! гм!*
	похідні (утворені від інших частин мови)	*жах! отакої! прощавай!*
За значенням	емоційні (передають почуття, емоції, переживання)	*Боже мій! еге!*
	волевиявлення (виражають спонукання до певної дії)	*годі! геть! алло! марш!*
	мовного етикету (виражають привітання, прощання, подяку, вибачення тощо)	*привіт! бувайте! перепрошую! будь ласка!*
Звуконаслідувальні слова	окремий вид слів, що їх умовно зараховують до вигуків (відтворюють голоси істот і шуми)	*ку-ку! ш-ш-ш! дзень-дзень!*

1. Усі прийменники написано правильно в рядку

А з метою, з-над, наприкінці, з-перед
Б у продовж, поперед, упоперек, з-під
В з-поміж, у зв'язку з, з-поза, підчас
Г по-під, за винятком, із-за, поруч
Д позаду, на перекір, поза, навколо

2. Усі прийменники написано правильно в рядку

А відповідно до, щодо, за-для, позаду
Б з-посеред, окрім, під-кінець, заради
В у галузі, за винятком, з-під, навпроти
Г на зустріч, згідно з, всупереч, поміж
Д не зважаючи на, попри, з-поза, услід

3. Прийменник є в кожному реченні, **ОКРІМ**

А Між горами старий Дніпро, неначе в молоці дитина.
Б Не можна любити народів других, якщо ти не любиш Вкраїну.
В Батьківщина починається для людини зі шматка неба.
Г Люди з красивими душами не здатні на підлість.
Д Як хороше радіти без причини, коли на місто сутінь опада.

4. Прийменник є в кожному реченні, **ОКРІМ**

А Без праці не проживеш.
Б Друзі пізнаються в біді.
В Не гріє сонце на чужині.
Г Як гукнеш, так і відгукнеться.
Д Час за гроші не зможеш купити.

5. Прийменник виділено в реченні

А Лунає *неподалік* пісня сили, краси.
Б *Назустріч* здіймалося місто в бронзі.
В *Напередодні* всю ніч ішов лапатий сніг.
Г Козаки *навколо* фортеці копали шанці.
Д Десь *поблизу* виводив свою пісню соловей.

6. Прийменник виділено в реченні

А *Навколо* — ворогів закрадливість лукава.
Б Ой зійди, зійди, ясен місяцю, як млиновеє *коло*.
В Кипариси од ночі і до ранку все шумлять і шумлять *навкруги*.
Г Той ніколи не доскочить слави, хто *задля* неї на землі живе.
Д Мовчать церкви, мовчить базар, і лиш кричать *кругом* плакати.

7. Правильно вжито прийменник в обох варіантах рядка

А відпочити після обіду (по обіді)
Б організувати з ініціативи (по ініціативі)
В надіслати на вимогу (по вимозі)
Г міліція у справах неповнолітніх (по справам)
Д за романом Олеся Гончара (по роману)

8. Помилково вжито прийменник у варіанті

А заходьмо по двоє
Б наказ по коледжу
В розпис по дереву
Г сходіть по молоко
Д надійшли по адресі

9. Граматично правильно побудовано словосполучення

А змагання по настільному тенісу
Б при сприянні міністерства
В звернутися по допомогу
Г пропустити із-за хвороби
Д розмовляє на англійській мові

10. Частки **НЕМАЄ** в реченні

А Розум за гроші не купиш.
Б Лунають лише пісні солов'їні.
В Тече вода із-за гаю та попід горою.
Г Нехай квітне планета чистотою.
Д Тільки з юних літ мені відкрилась правда.

11. Частки **НЕМАЄ** в реченні

А Правда таки переможе.
Б Пішов би я в Україну.
В Майже тиждень не було дощу.
Г Я буду крізь сльози сміятись.
Д От де, люди, наша слава.

12. Частки **НЕМАЄ** в реченні

А Не вмирає душа наша.
Б Зосталася тільки надія одна.
В Ліси наче світилися наскрізь.
Г Скромність — це любов до людей.
Д Живемо ми на одній Землі!

13. Через дефіс треба писати всі частки рядка

А будь/як, отак/то, бозна/скільки
Б все/ж/таки, такий/от, казна/що
В невже/таки, тільки/що, годі/бо
Г ані/хто, як/небудь, казна/чому
Д скажи/но, що/року, будь/чому

14. Через дефіс треба писати всі частки рядка

А будь/хто, якби/то, що/не/день
Б казна/коли, аби/кого, хтозна/що
В чого/небудь, як/то, де/котрий
Г будь/як, що/небудь, зумів/таки
Д от/так, будь/кому, хтозна/як

15. Через дефіс треба писати всі частки рядка

А навряд/чи, тут/таки, казна/де
Б де/коли, правда/бо, будь/чого
В які/ж/бо, колись/то, що/небудь
Г отак/бо, скажи/но, будь/звідки
Д отож/бо, ну/бо, таки/прийшов

16. Правила правопису частки порушено в реченні

А На те й лихо, щоб з тим лихом битись.
Б Отаке то на сім світі роблять людям люди.
В Степаночку, голубчику, чого-бо ти плачеш?
Г Ти б не хотів, щоб день уже скінчився?
Д І знову думать заходивсь про те ж таки, що й вчора.

17. Правила правопису частки порушено в реченні

А А серце таки рветься до кращого життя.
Б О, якби-то листя, листя не жовтіло...
В А він коня поганяє, ніби-то й не бачить.
Г «Що ж то за краса!» — шепотять дівчата.
Д Книжечки мережаю та начиняю-таки віршами.

18. Через дефіс треба писати всі частки рядка

А дарма/що, іди/но, будь/коли
Б таки/так, тільки/но, будь/як
В все/таки, так/от, аби/що
Г отакий/то, як/небудь, казна/що
Д хтозна/де, хіба/що, будь/коли

19. Правила правопису частки порушено в реченні

А Щастя не шукають, а таки здобувають.
Б І все-таки нелегко буть собою!
В Я хотіла б людям для підмоги у кожну мить подати голос свій!
Г О, якби-то я міг повернути неповторную юність мою.
Д Щей для тебе, дівчино, троянди весни розцвітуть.

20. Виділене слово є сполучником і його треба писати разом у реченні

А Треба дзвінкий голос мати, *що/б* гарно співати.
Б Ми не розлучимось з тобою, *що/б* не сталось.
В Повідомили *про/те*, що зустріч відбудеться завтра.
Г Наша пісня – *то/ж* душа народу, його сила і могуть.
Д Вибач мені, брате, *за/те*, що спізнився з допомогою.

21. Виділене слово є сполучником і його треба писати разом у реченні

А *Що/б* улітку не вродило, те зимою не завадить.
Б *Що/б* не трапилося — будь людиною.
В *Що/б* там не кричало, біжи й не оглядайся.
Г *Що/б* не робив — роби добре.
Д *Що/б* жить — ні в кого права не питаюсь!

22. Виділене слово є сполучником і його треба писати разом у реченні

А *Як/би* ти не знав багато, а більше за всіх не знатимеш.
Б Про *що/б* не писав поет, він завжди пише про людину.
В Я поважаю тебе *за/те*, що ти завжди дотримуєш слова.
Г Я мушу книжки читати, *що/б* очі мої не осліпли.
Д *Як/би* не тис мороз, а весна буде.

23. Виділену сполуку треба писати окремо в реченні

А *Як/би* там не було, а комусь належало це перевірити.
Б *Як/би* було десять рук, усім би робота знайшлась.
В *Як/би* ви знали, паничі, як люди плачуть живучи.
Г *Як/би* відали ви, які славні були ті суворі, закручені хлопці.
Д *Як/би* не було зими, за кожух не дбали б ми.

24. Вигук виділено у варіанті

А *Бувай здоров*, Орлюче! Кланяйся від нас своєму дому.
Б Як тебе не любити, *Києве мій*!
В Ви *чуєте*, скільки вогню в нашій мові!
Г *Онде* балочка весела, в ній хороші, красні села.
Д *Хай* шумить єдиним світлим шумом синій Дніпр і срібноводна Вісла.

ЗАГАЛЬНА МОРФОЛОГІЯ

1. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

Я хочу, щоб цвіла *(1)край* шляху квітка, і гула над нею *(2)працьовита* бджола, *(3)і* жайворон співав у високій *(4)блакиті.*

А іменник
Б прикметник
В дієприкметник (форма дієслова)
Г прийменник
Д сполучник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

2. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

(1)Чи знаєте ви, *(2)що* український віночок — не просто краса, а й оберіг, бо в ньому *(3)є (4)така* чаклунська сила, що біль знімає.

А прикметник
Б займенник
В дієслово
Г сполучник
Д частка

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

3. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

Вітчизна твоя починається з пісні, *(1)що* мати співа, і з того, на що *(2)споконвіку* ніхто *(3)не (4)відніме* права.

А займенник
Б дієслово
В прислівник
Г сполучник
Д частка

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

4. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

Нема тих грошей, якими *(1)можна* б заплатити за людський розум і людське серце *(2)навіть* тоді, коли хтось думає, *(3)що* у світі все купується і *(4)все* продається.

А іменник
Б займенник
В прислівник
Г сполучник
Д частка

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

5. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

Якщо *(1)свою* землю ти любитимеш, жар душі *(2)віддавши* їй *(3)сповна*, якщо в праці *(4)щирим* серцем грітимеш, то тебе пригріє і вона.

А прикметник
Б займенник
В дієприкметник (форма дієслова)
Г дієприслівник (форма дієслова)
Д прислівник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

6. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

Є дуже *(1)багато* людей, *(2)які* читають *(3)лише* для того, *(4)щоб* не думати.

А займенник
Б числівник
В прислівник
Г сполучник
Д частка

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

7. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

Тут завжди квітнуть мальви і жоржина, тут *(1)серед* цвіту золота бджола, *(2)тут* юності *(3)замріяна* стежина, *(4)що* вабить за околиці села.

А займенник
Б дієприкметник (форма дієслова)
В прислівник
Г прийменник
Д сполучник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

8. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

(1)Тепліше стає на серці, коли бачиш: ти не цілком *(2)одинокий* на світі, *(3)є* добрі люди, *(4)що* дбають про тебе.

А прикметник
Б займенник
В дієслово
Г прислівник
Д сполучник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

9. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

Українці мають усі підстави пишатися тим, що *(1)їхня* Батьківщина не раз переживала дні сили *(2)і* слави, мала *(3)справді* легендарних героїв, мужньо переносила найважчі випробування, коли гинули не *(4)сотні* й тисячі, а мільйони її дочок і синів.

А іменник
Б займенник
В числівник
Г прислівник
Д сполучник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

10. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

Рано на світанні в полі, *(1)десь* між *(2)рядами* високих курганів, на *(3)вибитому* тьмою ніг і копит шляху, почувся *(4)глухий* шум.

А іменник
Б прикметник
В займенник
Г дієприкметник (форма дієслова)
Д прислівник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

11. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

(1)Перепрошую, історія України та *(2)її* культури *(3)більш* цензурована, *(4)як* написана.

А займенник
Б прислівник
В сполучник
Г частка
Д вигук

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. З'ясуйте, якою частиною мови є кожне з виділених слів (цифра в дужках позначає наступне слово).

Робінзон створював з *(1)нічого* — і створив світ. *(2)Манілов* бачив ідеал у хмарах — і жив, провалюючись у *(3)неосяжне* свинство. Запитаймо себе: *(4)на* кого ми більше схожі?

А іменник
Б прикметник

В займенник
Г дієприкметник (форма дієслова)
Д прийменник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦІЯ

Синтаксис — розділ граматики, який вивчає будову й граматичне значення словосполучень і речень.

Пунктуація — розділ науки про мову, що вивчає правила вживання розділових знаків у реченні.

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ

Словосполучення — це синтаксична одиниця, утворена поєднанням двох або більше повнозначних слів на основі підрядного зв'язку (одне із слів у ньому є головним, а інші граматично залежні від нього): *читати (що?) новелу; пишатися (ким?) братом; пишний (який?) сад.*

Не вважаються словосполученнями:

а) поєднання службового слова (прийменника, сполучника, частки) з повнозначним: *навколо озера, якби проспівав, для тебе, ідіть же;*

б) складені форми майбутнього часу: *буду писати (писатиму), будемо плавати (плаватимемо)*; складені форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників і прислівників: *більш вибагливий, найменш успішний, менш упевнено, найбільш урочисто*;

в) фразеологізми: *не в тім'я битий, ловити гав, ахіллесова п'ята*;

г) підмет з присудком: *соловей співає, минають дні*;

ґ) сполуки слів із сурядним зв'язком (однорідні члени): *небо і земля, батьки і діти, не друг, а ворог.*

За будовою словосполучення поділяються на ***прості*** (вони складаються з двох повнозначних слів: *стиглі вишні, виразно читати, іти з батьком*) і ***складні*** (до складу входить більше ніж два повнозначних слова: *слухати цікаву лекцію, старанно готувати піцу*).

Зауважте! Типовими помилками в будові словосполучень є такі:

Неправильно	Правильно
три хлопця	три хлопці (числівники ***два, три, чотири*** вживаються з іменниками у формі називного відмінка множини)
бити по вікнам	бити по вікнах (іменники у формі місцевого відмінка слід уживати із закінченням ***-ах (-ях)***

Продовження табл.

Неправильно	Правильно
перетворитися в тополю	перетворитися на тополю
вищий брата	вищий за брата, вищий від брата
знущатися над кимсь	знущатися з когось
хворіти віспою	хворіти на віспу
не чути промову	не чути промови
дякувати брата	дякувати братові

1. Лише словосполучення наведено в рядку

А наперекір волі, швидко прочитаний, турбуватися про брата
Б знайдена книжка, не тільки сумління, промінь сонця
В будуть читати, мрія про літо, найбільш успішний
Г у присмерках ночі, дуже швидко, до п'ятої ранку
Д відповідно до положення, дарувати квіти, досі не прочитаний

2. Лише словосполучення наведено в рядку

А цікавий за змістом, навколо причалу, іти назустріч
Б так швидко, шукати вихід, лебедина пісня
В шалений успіх, уже переміг, оригінальний за формою
Г ще не знайдений, упродовж години, дотримати слова
Д у лівій руці, наступає ніч, березовий гай

3. Лише словосполучення наведено в рядку

А залюблений у світ, давним-давно, припорошений снігом
Б яскрава зірка, крізь двері, очолений братом
В дуже сумлінний, варити чай, найменш привабливий
Г далекий Сибір, освітлений шлях, посеред літа
Д та дорога, запобігати хворобі, поза жодним сумнівом

4. Лише словосполучення наведено в рядку

А рушити спроквола, навколо будинку, літній відпочинок
Б початок іспитів, найбільш вдало, захоплення гравюрою
В надто прискіпливий, через океан, побувати в горах
Г кава з молоком, поворот ліворуч, озиратися навколо
Д лист від брата, роздуми про майбутнє, будемо співати

5. Лише словосполучення наведено в рядку

А зіграти внічию, уникати фальші, найбільш авторитетний
Б духовні витоки, кадити фіміам, перечитувати поезію
В оригінальний у поглядах, напроти сіней, бачити уві сні
Г сонячний промінь, незважаючи на холод, рік за роком
Д зібратися на відпочинок, бігти назустріч, особливо яскраво

6. Простим за будовою є словосполучення

А проводити відповідно до положення
Б інструкція для складання кошторису
В агент у справах продажу
Г усе добре обмірковувати
Д мандрувати містами Європи

7. Складним за будовою є словосполучення

А спробувати перейти рубікон
Б буду переглядати кінофільм
В навколо нового корпусу
Г найбільш продуктивна праця
Д засвоїти новий матеріал

8. Потребує редагування словосполучення

А кліпати очима
Б кілька сосон
В ходити по горам
Г два фахівці
Д у зеленому пальті

9. Потребує редагування словосполучення

А через сім днів
Б три олівці
В чекати в метро
Г вибачити мене
Д навчатися музики

10. Потребує редагування словосполучення

А згідно новому закону
Б відповідно до цього положення
В чекати сестру
Г чотири учителі
Д у місті Харкові

11. Потребує редагування словосполучення

А дорожчий золота
Б перетворити на пустелю
В через несприятливу погоду
Г наказ по школі
Д дякувати вам

12. **НЕ ПОТРЕБУЄ** редагування словосполучення

А знущатися над слабкішим
Б хворіти грипом
В у повній мірі
Г нового будинка
Д додержувати чистоти

ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Підмет — головний член речення, що називає предмет або поняття й відповідає на питання ***хто? що?*** За будовою підмети поділяються на **прості** (виражені одним словом) і **складені** (виражені кількома словами): *Вітри з розгону поламали скрипку* (Л. Костенко). *Багато літ переверну-лось, води чимало утекло* (Т. Шевченко).

Способи вираження підмета	Приклади
іменник	*Шипшина важко віддає плоди* (Л. Костенко).
займенник	*Той безперервно стягає поля, сей іноземних заводить телят* (Г. Сковорода).
інша частина мови в значенні іменника	*Старий* [прикметник] *підбадьорював своїх дітей енергійними вигуками* (О. Гончар). *З хвилини на хвилину можуть бути поранені* [дієприкметник] (Ю. Збанацький). *У великій світлиці за столом сиділо троє* [числівник] (Ю. Мушкетик). *Це «добре»* [прислівник] *прозвучало тепер м'яко* (Ірина Вільде).
інфінітив	*Жити — це не значить тільки брати, а й давати* (Д. Ткач).
словосполучення, що узгоджується з присудком у множині	*Серпень з вереснем схрестили довгі шпаги* (М. Рильський). Порівняйте: *Батько з дочкою вийшли на балкон. Батько з дочкою вийшов на балкон.*
словосполучення з двох займенників	*Нехай кожен із нас пізнає себе* (Ю. Мушкетик). *Усі ми прагнемо миру* (З газети).

Продовження табл.

Способи вираження підмета	Приклади
словосполучення з кількісним значенням	*Мільярди вір зариті у чорнозем, мільярди щасть розвіяні у прах* (В. Симоненко).
фразеологізм	*Бити байдики – улюблена справа ледарів.*
складна власна назва	*«Так ніхто не кохав» – яскравий зразок інтимної лірики. Андрій Семенович запізнюється.*

Зауважте! Щоб не помилитись у визначенні підмета, потрібно ставити до нього подвійне питання *хто? що?* чи *кого? що?* Наприклад: *Сестрі подарували польові квіти.* Подарували не *хто? що?*, а *кого? що?* У цьому реченні іменник «квіти» виступає в ролі додатка, а не підмета. Порівняйте: *На підвіконні у вазі – польові квіти.*

Присудок – головний член речення, що називає дію, стан або змінну ознаку діяча й відповідає на питання ***що робить предмет? що з ним робиться? у якому він стані? який він є? хто або що він є?*** За будовою розрізняють **простий** і **складений** присудок.

Простий дієслівний присудок може виражатися дієсловом або фразеологізмом: *Любіть травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня* (Л. Костенко). *Важко з напруженням дихає кінь, він вибивається з останніх сил* (О. Донченко).

Зауважте! Простим дієслівним присудком вважаються аналітичні форми дієслів майбутнього часу: *Будуть вишні, акації й клени так привітно, тепло шуміть* (В. Сосюра).

Складений присудок буває **дієслівним** та **іменним**.

Тип присудка	Спосіб вираження	Приклади
Складений дієслівний	допоміжне дієслово + інфінітив: допоміжним дієсловом найчастіше бувають такі слова: *починати, продовжувати, закінчувати* (фазове дієслово); *могти, хотіти, мусити, мати, пробувати, наміритися, уміти* (вираження волевиявлення); *певен, згоден, ладен, рад* (короткі форми прикметників)	*Яким вогнем спокутувати мушу хронічну українську доброту?!* (Л. Костенко). *Я менш за все схильний проповідувати благодушність* (М. Рильський). *Жваво, з юнацькою енергією заходився Семен ставити хату* (М. Коцюбинський).

Продовження табл.

Тип присудка	Спосіб вираження	Приклади
		Я для вас рад жити (І. Франко). *Сократ почав промовляти знову* (Ю. Мушкетик).
Складений іменний	дієслово-зв'язка + іменна частина: — дієслова-зв'язки: *бути, являти, становити, ставати, робитися, називатися, вважатися* і под. — іменною частиною може бути іменна частина мови, тобто іменник, прикметник, займенник або числівник у формі називного чи орудного відмінка, а ще — дієприкметник	*Брат став дизайнером.* *У нас був дід дуже схожий на Бога* (О. Довженко). *Картинками старих дитячих книг здається далеч* (М. Рильський).

Зауважте! Дієслово-зв'язку у формі теперішнього часу часто пропускають (на її місці, як правило, ставиться тире): *Здоров'я — всьому голова* (Нар. тв.).

Зауважте! Не вважаються складеним дієслівним присудком два граматично пов'язаних дієслова, якщо кожне з них означає окрему дію і виконуються ці дії в різний час: *Батько пішов косити*. Батько спочатку *пішов*, а лише потім почав виконувати наступну дію — *косити*. Отже, слово *пішов* у цьому реченні — простий дієслівний присудок, а *косити* — обставина мети (з якою метою пішов?).

1. Простий підмет ужито в реченні
   - **А** Чумацький Шлях освічує дорогу від Криму до Києва.
   - **Б** Крізь щілину пробивається кілька сонячних променів.
   - **В** Кілька парубків скочило до танцю, потягши за собою дівчат.
   - **Г** Оця реальна мить вже завтра буде спомином.
   - **Д** Стежкою наближалися дві молодиці.

2. Простий підмет ужито в реченні
   - **А** Хвилею зеленою здіймається навесні Батиєва гора.
   - **Б** П'ятірка сивих плотарів сиділа в тінях яворів.
   - **В** Тут ми з Піратом і кинулись до моркви.
   - **Г** Усі ми прагнемо красу природи осягнуть.
   - **Д** Багряне сонце сутінню лісною у просвіт хмар показує кіно.

3. Простий підмет ужито в реченні

А Твоє життя — то зорі світанкові, то сонце у негоду, дощ у спеку.
Б Десятки шкіл розпочали навчальний рік у нових приміщеннях.
В Кожен з нас любов свою зберіг від зради, від зневаги і від смерті.
Г Чорне море омиває Кримський півострів.
Д Ой три шляхи широкії докупи зійшлися.

4. Підмет виражено неозначеною формою дієслова в реченні

А Визволені не можуть забути своїх визволителів.
Б Усмішкою дитячої фортуни було для нас потрапити в той дім.
В І залишився стояти дуб на злість усім вітрам і грозам.
Г Буде змушений упасти мертвим хижий птах.
Д Починає світати за лісом червоною барвою.

5. Підмет виражено неозначеною формою дієслова в реченні

А Ми нічого спинити не в силі.
Б Сідати за стайню збирається сонце.
В Намотати на вус — означає добре запам'ятати.
Г Іти мені додому неблизький світ.
Д Стати хліборобом радили мені з дитинства.

6. Простий дієслівний присудок ужито в реченні

А Море було безбарвне, аж чорне.
Б Гірські печери ще затоплені водою.
В Будуть тебе кликать у сади зелені хлопців чорночубих диво-наречені.
Г Щире кохання не вкрите серпанками.
Д Грудневі дерева стоять голі.

7. Простий дієслівний присудок ужито в реченні

А Вести всі роботи з дотриманням графіка — золоте правило.
Б Найбільша наша турбота — виробити спільні рекомендації.
В Гарним був Київ цього свіжого осіннього ранку.
Г Передавати досвід молодим — найбільше щастя.
Д О вісімнадцятій тридцять будь обов'язково вдома.

8. Складений іменний присудок ужито в реченні

А Будить спогад давня пісня, пада в трави і зника.
Б Художник щоразу все мусить відкривати заново.
В Сорок вісім могутніх струменів злилися в один велетенський водоспад.

Г А три покоління селянського дому вмістились на знімках старого альбому.
Д Благословенна кожна мить життя на цих всесвітніх косовицях смерті!

9. Іменну частину складеного присудка виражено прикметником у реченні
А У містах земля одягнена в камінь і залізо.
Б Гомоніти з великим начальством було для мене втіхою.
В У справедливих армій доля завжди прекрасна.
Г На гіллі рясному цвіт немов сніжинки.
Д Горобці в піску сипкому — ніби діти у ставку.

10. Складений дієслівний присудок ужито в реченні
А Ліс стояв розхристаний, спустошений і дикий.
Б Золоточубий вересень прийшов позолотити дерева.
В Життя стає радістю для кожного у рідному краю.
Г Хмари починають темніти, стають синьо-чорні.
Д Боятися смерті — на світі не жити.

11. Складений дієслівний присудок ужито в реченні
А Заміж вийти — не дощову погоду пересидіти.
Б А ось тепер будемо вечеряти всі разом.
В Любить людей мене навчила мати.
Г Моє серце прагне буять на просторі!
Д На дніпровській долині ромашка побита зів'яла.

12. Однорідними підметами й присудками ускладнено речення
А Селяни виходять на городи, поля, копають і висівають у землю насіння.
Б За тобою завше будуть мандрувати очі материнські і білява хата.
В Місто не знало спочинку ні вдень ні вночі, а гуркотіло, гомоніло, кипіло.
Г Лози, кручі, висип, ліс — усе блищить і сяє на сонці.
Д Звитяги наші, муки і руїни безсмертні будуть у її словах.

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Додаток — другорядний член речення, що означає предмет, на який спрямовано дію, і відповідає на питання ***кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? на кому? на чому?*** Додаток найчастіше виражений іменником чи займенником, рідше — прикметником у значенні іменника чи інфінітивом: *Мохнатий джміль із будяків червоних сиває мед* (М. Рильський). *Нас*

інші ждуть обірвані мости (А. Малишко). *Чужим не розбагатієш* (Нар. тв.). *Любить людей мене навчила мати* (В. Симоненко). Додаток залежить від присудка, рідше — від підмета. Додаток може мати при собі означення: *Співає ліс захриплими басами, веде за повід стежечку худу* (Л. Костенко).

Обставина — другорядний член речення, який указує на спосіб здійснення дії, її якість або інтенсивність, а також місце, час, причину, мету, умову, з якими пов'язана дія чи вияв ознаки. Обставина відповідає на питання ***як? яким чином? де? коли? з якою метою? чому? якою мірою?*** та ін. Обставина залежить від присудка і при собі може мати означення: *І якщо впадеш ти на чужому полі, прийдуть з України верби і тополі* (В. Симоненко).

Обставина може виражатися:

а) прислівником: *Коні шалено мчали полем* (Ю. Мушкетик);

б) дієприслівником: *Осиротівши, клени мріють про весняне листя* (І. Коваль);

в) дієприслівниковим зворотом: *За хвилину діти з галасом вскочили у виноградник, випереджаючи матір* (М. Коцюбинський);

г) іменником у непрямих відмінках: *Ішов дід з містечка, через гору, у свій присілок* (Л. Костенко);

ґ) інфінітивом: *Осінь сіла в лісі відпочити* (М. Вінграновський);

д) порівняльним зворотом: *Сонце, мов здорова червона діжа, випливало з-за краю землі* (М. Коцюбинський).

Означення — другорядний член речення, що вказує на ознаку предмета (його якість, властивість, належність, порядок при лічбі). Означення відповідає на питання ***який? чий? котрий?*** Означення може залежати від підмета, додатка чи обставини, рідше — від присудка (складеного іменного): *З вітром весняним сосна розмовляла* (Леся Українка).

Означення може виражатися:

а) прикметником: *В пахучій хмарі дощової глиці стоїть туман* (Л. Костенко);

б) дієприкметником: *Сірі води густо спливали з сірого неба на посірілу землю* (М. Коцюбинський);

в) дієприкметниковим зворотом: *Стара черемха заздро поглядала на першу вишню, визрілу несміло* (В. Беля);

г) іменником у непрямих відмінках: *Промінь сонця золотом розмальовує світанок* (І. Коваль);

ґ) прислівником: *Каву по-східному готують у піску* (З газети);

д) інфінітивом: *Бажання освіжитися підсилювало прохолодне й бурхливе море.*

1. Підмет виділено в реченні

А Сірий кіт на призьбі біля хати шукає в тихих снах минулі *дні*.
Б Нехай тендітні пальці етики торкнуть вам серце і *вуста*.
В Над синім бором в рудих корчах мела-крутила крута *зима*.
Г Малі озерця блискають незлісно, колише хмара втомлені *громи*.
Д Багряне сонце сутінню лісною у просвіт хмар показує *кіно*.

2. Підмет виділено в реченні

А *Циферблат* годинника на розі хуртовини снігом замело.
Б Нещадний грудень з рук обох кладе на шлях *замети* сизі.
В Суворий грудень зачинає *заспів* на довгі ночі, сизі холоди.
Г Вище всякої в світі краси — ніжна *вдячність* людської сльози.
Д А зоря вже кладе свій провісницький *перст* на далеку невидиму віху.

3. Додаток виділено в реченні

А Від козаччини до Чорнобиля — усе українське життя стає *епосом*.
Б Колись велика ріка Конка сьогодні стала *річкою*.
В Весна — *художник* дуже знаменитий.
Г Нашу *індивідуальність* створює пам'ять.
Д Митець — *створіння* примхливе й складне.

4. Обставину причини вжито в реченні

А На небі сонце — серед нив я.
Б Син від розкоші вередує.
В Цього року вродило краще.
Г Зима крізь вії дивиться на світ.
Д Вражень вистачить на все життя.

5. Обставину мети вжито в реченні

А Не відступати на жоден крок!
Б Саме через тебе мені світ милий.
В Поїдемо переймати досвід.
Г Гомоніла Україна, довго гомоніла.
Д Все так відчайдушно, щасливо цвіте.

6. Обставину способу дії вжито в реченні

А Я загартований від часів воєнного дитинства.
Б Ой там, за Дунаєм, молодець гуляє.
В Дурний і в Києві не купить розуму.
Г Топчи правду в калюжу, а вона все чиста буде.
Д Приймачі підбадьорливо сиплють прогнозами.

7. Обставину виділено в реченні

А Теплий туман налив балку *по вінця*.
Б Жити лише для розваг, для гри в ніщо — це *аморально*.
В У ресторанах світу популярна наша котлета *по-київськи*.
Г Команда *з Одеси* перемогла вже на останньому етапі.
Д Ще назва є, а річки вже *немає*.

8. Обставиною поширено речення

А Брат радий допомогти.
Б Сестра вміє співати.
В Батьки поїхали відпочивати.
Г Студенти починають навчатися.
Д Я хочу поплавати.

9. Означення виділено в реченні

А Час не помічають не тільки щасливі, а й *безсмертні*.
Б Література справді *спроможна* сприяти розвиткові людини.
В Істинно вільна людина ні над ким не прагнутиме *панувати*.
Г Тільки із страждання виникає здатність *перейнятися* болем ближнього.
Д Художник по суті дуже *беззахисний* перед свинцевим лицем обставин.

10. Означення виділено в реченні

А Творчість завжди *мрійна* і *тривожна*.
Б Якою *красивою* є людина в праці.
В Усі ми *дужі* дружбою своєю.
Г Спадають млосно вечори *липневі*.
Д Тиха вода завжди *глибока*.

11. Означення виділено в реченні

А То не хмара — біла пташка хмарою спустилась над *царем* тим.
Б Розкіш *царів* меркне перед мистецькими шедеврами геніїв.
В Не мати *царя* в голові — означає діяти нерозсудливо.
Г За *царя* не бачили часом і сухаря.
Д Крути не верти — *царем* не будеш.

12. Узгоджене означення виділено в реченні

А *Наше* життя — бурхливий океан.
Б Роки *життя* не владні над тобою.
В Стрижку *наголо* в нас називають солдатською.
Г Світло *сонця* розлилося по всьому степу.
Д Клен *напроти* кидав тінь на грядки.

13. Установіть відповідність.

Член речення	*Приклад (виділене слово)*
1 присудок	**А** Козак не без долі, *дівка* не без щастя.
2 обставина	**Б** Козак мовчить, а *все* знає.
3 означення	**В** І холод не страшний, коли козак *молодий*.
4 додаток	**Г** Не братайся з козаками мед *пити*.
	Д Козакові Омелькові картопельки *тепленької*.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

14. Установіть відповідність.

Член речення	*Приклад (виділене слово)*
1 підмет	**А** Бажання *заснуть* зараз сильніше за мене.
2 присудок	**Б** *Не зоравши*, не посієш.
3 означення	**В** Дарувати квіти — *приємно*.
4 додаток	**Г** *Оженитися* — не дощик переждати.
	Д Здоров'я — *всьому* голова.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

15. Установіть відповідність.

Член речення	*Приклад (виділене слово)*
1 підмет	**А** Бажав я *для скованих* волі, для скривджених кращої долі.
2 присудок	**Б** Дорога *ліворуч* була наглухо закрита дубовими завалами.
3 означення	**В** Десь за ланами гомонів, *затихаючи*, ліс.
4 додаток	**Г** *Любити* ближнього — це найважливіша з людських наук.
	Д Поезія — це праця зрима, *думка* смілої весни.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

16. Установіть відповідність.

Член речення	*Приклад (виділене слово)*
1 присудок	**А** Любові й *щастя* хочеться людині.
2 додаток	**Б** Прости мене, я *згарячу* забувся.
3 означення	**В** Черешні в нашому саду *розкішні*.
4 обставина	**Г** На небі гуляв повний *місяць*.
	Д Завжди величніша путь *на Голгофу*.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

17. Установіть відповідність.

Член речення	*Приклад (виділене слово)*
1 підмет	**А** Стомились хлопці, присіли *спочити*.
2 присудок	**Б** Кайдаш загадав Кайдашисі й Мелашці *гребти* сіно.
3 означення	**В** Серед неба ходить *білолиций*.
4 обставина	**Г** Живу бажанням *творити* добрії діла.
	Д Послухайте: критика *критикою*, тон тоном.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

18. Установіть відповідність.

Член речення	*Приклад (виділене слово)*
1 підмет	**А** Поїдемо *поговорити* з лісом, а вже тоді я можу і з людьми.
2 присудок	**Б** Талант *малювати* має не кожна людина.
3 означення	**В** *Поважати* людину — це ж ціла наука, наука душі.
4 додаток	**Г** Батька попросили *оновити* старий сценарій.
	Д По-справжньому починають *цінувати* життя після тридцяти.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

КЛАСИФІКАЦІЯ РЕЧЕНЬ

1. За будовою речення бувають **прості** й **складні.**

Просте речення має одну граматичну основу: *Непомітно вечір підмався. Дедалі більше сіріє. Тиша* (І. Коваль).

Складне речення має кілька граматичних основ (дві або більше): *І буде день, і знов огорне ніч, по колу підуть зустрічі, прощання* (В. Беля). *Навіщо має битися серце, якщо його ніхто не чує* (В. Думанський).

2. За емоційним забарвленням — **окличні** й **неокличні**: *Як ти зжилася з тугою чайною! Як часто лицемірив твій Парнас! Шматок землі, ти мешся Україною. Ти був до нас. Ти будеш після нас* (Л. Костенко).

3. За метою висловлювання — **розповідні, питальні** й **спонукальні.**

Розповідне речення містить повідомлення або опис певних явищ дійсності: *У цьому короткому нарисі автобіографічного кінооповідання автор поспішає зробити відразу деякі визнання: у його реальний повсякденний світ, що не день, то частіше починають вторгатися спогади* (О. Довженко).

Питальне речення містить запитання: *Ви знаєте, як сплять старі гаї?* (П. Тичина). *Ти знаєш, що ти — людина? Ти знаєш про це чи ні?* (В. Симоненко).

Спонукальне речення виражає волевиявлення (прохання, побажання, заклик, наказ до дії): *Говори, говори. Розпечи гнівом небесну баню. Покрий її хмарами, щоб були блискавка й грім. Освіжи небо і землю. Погаси сонце й засвіти друге на небі. Говори, говори...* (М. Коцюбинський).

4. За наявністю головних членів прості речення поділяють на **односкладні** й **двоскладні.**

Односкладні речення мають один головний член — або підмет, або присудок: *Йду. Гладжу рукою соболину шерсть ячменів, шовк колосистої хвилі* (М. Коцюбинський). *Стою. Молюсь. Так тихо-тихо скрізь* (П. Тичина). *Київ. Старий Поділ. Тиша* (В. Підмогильний).

Двоскладні речення мають два головні члени — і підмет, і присудок: *Вітер вірить мені і в дарунок привітно посилає в пісні запах ніжного цвіту* (Г. Чубач). *Чужа душа — то, кажуть, темний ліс* (Л. Костенко).

5. За наявністю другорядних членів — **поширені** й **непоширені.**

Поширені речення мають один або більше другорядних членів речення: *На небі сонце* (М. Коцюбинський). *Мріють крилами з туману лебеді рожеві* (В. Симоненко).

Непоширені речення не містять другорядних членів: *Засурмив листопад* (Р. Лубківський). *Усі ми не в тім'я биті* (Нар. тв.).

6. За наявністю ускладнюючих компонентів — **ускладнені** й **неускладнені.**

Ускладнюються речення звертаннями, вставними і вставленими конструкціями, однорідними членами, відокремленими членами речення: *А якою мовою ти плачеш і смієшся?* (Л. Таран). *Не знаючи броду, не лізь у воду* (Нар. тв.).

7. За наявністю чи відсутністю необхідних членів речення — **повні й неповні.**

Повне речення містить усі необхідні для розуміння його змісту члени: *Поезія згубила камертон* (Л. Костенко). *Снігопади нарешті припинились* (В. Думанський).

У **неповних реченнях** одна з ланок його будови не вимовляється, однак фіксується свідомістю (її відновлюють з контексту чи ситуації мовлення): *Над містом розмовляють голуби. Про що, не знаю. Про цікаві речі. Про той собор. Про людство. Про війну. Про білий світ, про небо з далиною* (Л. Костенко). *А довкола — млисто-бузкова далеч* (О. Гончар). В останньому реченні присудок домислюється зі змісту другорядного члена (обставини місця *довкола*); тут присудком можуть бути слова *є, розляглася, видніється* та ін.

Зауважте!

1. Односкладне речення хоч і не містить у своїй будові одного з головних членів, проте вважається повним: *Любіть і боріться за щастя безкрає, згоріть без останку за край дорогий* (В. Сосюра). *Осінь. Київ. Поділ. Слухаю вечорову тишу* (І. Коваль).

2. Двоскладне речення з пропущеним дієсловом-зв'язкою вважається повним: *Книги — морська глибина* (І. Франко).

1. Простим є речення

А Навіщо мені весна, коли твої очі – проліски?
Б Золотожари літня ніч губила, і матіола мліла запашна.
В Зігрій мене, бо осінь за вікном про себе тихим сумом сповістила.
Г То все було в весняній круговерті, у юності щасливому гнізді.
Д А вже весна, і знову серця щем, і знов надія мертва оживає.

2. Простим є речення

А Любі дерева, справжня весна ще далеко, ще за горами, за морями.
Б Весна, коли сонце тече по деревах, по будинках, по рамах вікон.
В Перед весною зачудовано стоять дерева, затих вечір, спинилася хмарина.
Г Ціле літо виноград п'явся на риштування з трубок і дроту, доки не зацвів.
Д Увечері стало хмаритись, тому смеркало швидко.

3. Простим є речення

А Життя гортає сторінки, не зупиняється, годинник свариться роками на стіні.
Б Самотність — як обірвана струна, вона ніколи не буває в парі.

В Розгулялось літо в росах, в золотих пшеничних косах, в полинових перевеслах.
Г Давай ще раз побудемо ми разом, нам вечір цей сам Бог подарував.
Д Глянь за вікно: який чарівний вечір запалює над озером свічки!

4. Складним є речення

А Стара черемха заздро поглядала на першу вишню, визрілу несміло.
Б Народилося літо з дощів і снігів, наполохано сіло в садочку під вишнею.
В Зустрілись двоє пізно по зимі, та вже й на скронях паморозь зимова.
Г Мені чомусь наснилася весна, така ясна, така сліпуче-біла.
Д Мати жде і поглядом далеким шукає битий, посивілий шлях.

5. Складним є речення

А Початок літа — і з-під батьківської опіки виходить молоде покоління.
Б Молоді серця вбирають напутні слова, повні мудрості й доброти.
В Дивлячись на край свіжої ріллі, бачу кінець літа.
Г Синиці, зозулі розгойдують квітневий досвіток, розворушують кожну гілочку.
Д Під тихий крок зорі, під води призаснулі на цей пісок і ми вкладем свій крок.

6. Спонукальним є речення

А Червоне сонце закотилося в імлу й пірнуло за обрій.
Б Жваве полум'я жагуче здійнялося вгору й засичало.
В Снігопади припинилися, і над селом розпогодилося.
Г Насилає зима холоди, і зовні сумне село стає врочисто білим!
Д Нехай добро завертає у кожен дім і сіє своє золоте зерно.

7. Розповідним є речення

А Не дивися так привітно, яблуневоцвітно.
Б День біжить, дзвенить-сміється, усміхається!
В Гукнем же в світ про наші болі!
Г Хто може ніч обернути на днину?
Д Візьми мене, природо, і до своїх причисль.

8. Поширеним є речення

А Годі бити байдики!
Б Осінь сіла відпочити.
В З журбою радість обнялися.
Г Сергій — ні риба ні м'ясо.
Д Ранки стають морозними.

9. Поширеним є речення

А Літо й досі не здається.
Б Батько з сином були терплячими.
В Чумацький Шлях — сузір'я.
Г Братик нашкодив і накивав п'ятами.
Д Кожен з нас, буває, помиляється.

10. Непоширеним є речення

А Ще сонячні промені сплять.
Б Не все пробачить можна і забути.
В Сусіди почали бити тривогу.
Г Сиплеться і сиплеться осіннє листя.
Д Сміливі завжди мають щастя.

11. Односкладним є речення

А Поети — вічні перехожі.
Б У високості — блакить.
В Старі дуби, спасибі вам за осінь!
Г Мій перший вірш написаний в окопі.
Д Краплини перші вдарили об шибку.

12. Односкладним є речення

А Мораль — в піску зарита.
Б Я — не мудрець, я лиш поет.
В За обрієм наші найпотаємніші мрії.
Г Весна — художник дуже знаменитий.
Д Не даруйте жовті тюльпани — квіти розлуки.

13. Двоскладним є речення

А П'єм дикого ячменю буйний солод.
Б Струшую роси — свідків сходу сонця.
В Ой біжи, біжи, досадо, не вертай до хати.
Г Навколо буйний цвіт чорнобривців.
Д Люблю яскраві маки і волошки.

14. Повним є речення

А Трохи вище від ставка — млин.
Б Навколо тільки дрімучий тютюн і мак.
В Марудна справа — жити без баталій.
Г У долині — луки, трави по пояс.
Д В полях — озера талої води.

15. Неповним є речення

А Лиш боротись — значить жить.
Б У нього очі — наче волошки в житі.
В А згори сипле та сипле, витрушує душу з дзвіночків.
Г В городі тиша й мовчазний передзвін сердець.
Д Напевне, в кожному із нас дрімає щось від Піфагора.

16. Неповним є речення

А Кожен день життя — то неповторна мить на вічному шляху до щастя і свободи.
Б В осінній млі така прозора мить минулих днів, розстріляних шрапнеллю.
В З вогню — у ніч, назустріч тиші, зірвались ми, як пізній дим.
Г І сниться їй, бджолі, цариця — Велика Спека Степова.
Д Ніколи не шукайте щастя під чужими небесами.

17. Установіть відповідність.

Вид простого речення	*Приклад*
1 односкладне	**А** Свята наївність — фразеологізм.
2 непоширене	**Б** На сході троянди світання в хитанні гілок золотих.
3 ускладнене	**В** І вірші, і щастя — усе суєта, окрім золотистої чашечки кави.
4 неповне	**Г** Ночвами море не перепливеш.
	Д Наступає ніжно на траву скромна по-жіночому бджола.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

18. Установіть відповідність.

Вид простого речення	*Приклад*
1 односкладне	**А** Вже почалось, мабуть, майбутнє.
2 непоширене	**Б** Моя любов чолом сягала неба.
3 ускладнене	**В** З безділля — смуток.
4 неповне	**Г** Відлітають журавлі.
	Д Нестерпний біль пекучого прозріння!

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

Тип односкладного речення	Спосіб вираження головного члена	Приклад
Означено-особові (дію виконує певна особа, яку можна встановити)	• дієслово у формі 1-ї чи 2-ї особи теперішнього або майбутнього часу; • дієслово наказового способу	*Йду поміж люди* (М. Коцюбинський). *Не милуй мене шовково* (П. Тичина).
Неозначено-особові (дію виконує невизначена особа)	• дієслово у формі 3-ї особи множини; • дієслово минулого часу у формі множини	*Вже і пороги ось-ось одягнуть в крицю та граніт* (Є. Плужник). *На другий день тільки про повінь і говорили* (О. Довженко).
Безособові (дія або стан, що мисляться незалежно від активного діяча)	• безособове дієслово; • безособові форми на *-но, -то*; • особове дієслово в значенні безособового; • прислівник (часто сполучається з дієсловом-зв'язкою); • інфінітив; • заперечне слово *нема (немає)*	*Надворі світає.* *Багато слів написано пером* (Л. Костенко). *З поля тягне холодом* (А. Головко). *На серці у Насті було тихо, весело* (М. Коцюбинський). *Доволі мовчати!* (О. Олесь). *Нема на світі Заходу і Сходу* (О. Пахльовська).
Узагальнено-особові (дія сприймається узагальнено як властива будь-якій особі)	• дієслово у формі 2-ї особи однини; • дієслово 1-ї або 3-ї особи множини	*Хоч вовком вий!* (Нар. тв.). *Лежачого не б'ють* (Нар. тв.).
Називні (ствердження існування предмета чи явища)	іменник у формі називного відмінка	*Сухе надвечір'я* (З газети). *Океан чистоти й сяйва* (О. Гончар).

Зауважте! Двоскладним є речення, у якому присудок — дієслово у формі 3-ї ос. одн. теп., майб. часу або у формі одн. мин. часу: *Зустрічав схід сонця.*

Двоскладним є речення *А ось поруч — усміх, ласка, мати* (Є. Маланюк). Про пропущений присудок *(є)* свідчить наявність у реченні обставини, яка саме від нього (присудка) залежить.

1. Односкладним безособовим є речення

А По селу застрибало відлуння цокоту сокири.
Б Навколо запахло чебрецем і м'ятою.
В Напечемо солодкої цибулі, із підчеревини нашкваримо шкварок.
Г Передсвітанкова весняна тиша рідних полів.
Д Батьківщину і матір не вибирають.

2. Односкладним називним є речення

А У тихім сквері серед віт мармурова Венера.
Б Вузенька вуличка. Стіна, повита хмелем.
В У синіх відрах листя лопушине.
Г Твої спогади світлі, але щемливі.
Д За вікном жоржини й чорнобривці.

3. Односкладним означено-особовим є речення

А Бережи честь змолоду.
Б Ночвами моря не перепливеш.
В Лупайте сю скалу!
Г Поспішайте творити добро!
Д Щозміни норму виконуємо на сто відсотків.

4. Односкладним неозначено-особовим є речення

А Батьків не вибирають.
Б Нарешті ремонтують магістраль.
В Правду не сховаєш.
Г Коней на переправі не міняють.
Д З двох бід вибирають меншу.

5. Односкладним узагальнено-особовим є речення

А День народження святкуватиму пізніше.
Б Правда неправду перетягне.
В Немає пісні без любові.
Г Держи кишеню і уста замкненими.
Д Спинися, мить, зіграй сонату вічну!

6. Односкладним узагальнено-особовим є речення

А Весна, і смерть, і світле воскресіння.
Б По радіо повідомляють про нельотну погоду.
В Семеро одного не ждуть.
Г Дарованому коневі в зуби не дивляться.
Д Незабаром має світати.

7. З'ясуйте вид односкладних речень.

Односкладне речення	*Приклад*
1 означено-особове	**А** Свого щастя і колесом не об'їдеш.
2 неозначено-особове	**Б** Нині холодно навіть удень.
3 узагальнено-особове	**В** Стою, мов скеля, непорушний.
4 безособове	**Г** До Харкова в'їжджали вночі.
	Д Пекельний посвист снарядів.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

8. З'ясуйте вид односкладних речень.

Односкладне речення	*Приклад*
1 означено-особове	**А** Сьогодні світлий день Різдва.
2 неозначено-особове	**Б** З полови хліба не спечеш.
3 узагальнено-особове	**В** Весною в селі встають рано.
4 безособове	**Г** Любим дивитись на зорі, на їх неосяжну сім'ю.
	Д Працювати далі над сюжетом чи покинути?

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

9. З'ясуйте вид односкладних речень.

Односкладне речення	*Приклад*
1 означено-особове	**А** Пахло чебрецем і свіжою травою.
2 неозначено-особове	**Б** Довгий яр, білою черемхою залитий.
3 узагальнено-особове	**В** Більше роби та менше говори.
4 називне	**Г** Наливайтесь, житечко й ячмінь, тепловиною.
	Д Весілля справляли по-старосвітському.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

10. З'ясуйте вид односкладних речень.

Односкладне речення

1 означено-особове
2 неозначено-особове
3 узагальнено-особове
4 безособове

Приклад

А Журбою поля не вирешь.
Б Цього літа градом побило врожай.
В Пахощі весняного лугу.
Г Покремсали життя моє на частки.
Д Люблю чернігівську дорогу — весною, влітку, восени.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

11. З'ясуйте вид односкладних речень.

Односкладне речення

1 означено-особове
2 неозначено-особове
3 узагальнено-особове
4 безособове

Приклад

А Незнятий кадр незіграної ролі.
Б За одного небитого двох битих дають.
В Благословляю і люблю твоє чоло двадцятивесне.
Г Зелене море зроблять із Дніпра.
Д Завіяло, заговорило снігом у полі.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. З'ясуйте вид односкладних речень.

Односкладне речення

1 означено-особове
2 неозначено-особове
3 узагальнено-особове
4 називне

Приклад

А Криши, ламай, трощи стереотипи.
Б У повітрі стало тепліше й світліше.
В Чіпчину хату опечатали, забили.
Г Слухай кожного, але не з кожним говори.
Д Спокійні очі, сива голова, жорстка кирея кольору нічного.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ

Просте речення може ускладнюватись однорідними членами речення, відокремленими членами речення, вставними і вставленими конструкціями, звертаннями: *Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно, що, згадуючи тебе вже много літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і щедрим* (О. Довженко). Першу частину цього складного речення ускладнено поширеним звертанням (виділене крапками), а другу – відокремленою обставиною й однорідними присудками.

Однорідні члени речення

Однорідними називають члени речення, що поєднані сурядним зв'язком, вони відповідають на однакове питання, відносяться до одного члена речення й виконують однакову синтаксичну роль: *Червоне сонце закотилося в імлу, розчинилося в ній десь там, за непроникною пеленою, пірнуло за обрій* (В. Думанський).

Розділовий знак	Правило	Приклади
Кома ставиться між однорідними членами речення	поєднаними безсполучниковим зв'язком **[О, О, О]**	*Ось виструнчились у весняному святковому вбранні вишні, сливи, черешні, груші* (О. Копилснко).
	поєднаними протиставним сполучником ***а, але, та (=але), зате, проте, однак*** **[О, *а* О]**	*Будь сміливим не язиком, а ділом* (Нар. тв.).
	поєднаними повторюваними сполучниками **[*і* О, *і* О]; [*ні* О, *ні* О]; [*то* О, *то* О]; [*чи* О, *чи* О]; [*чи то* О, *чи то* О]; [*не то* О, *не то* О]; [*або* О, *або* О]** ***Зверніть увагу!*** Якщо частина однорідних членів поєднана безсполучниковим зв'язком, а частина за допомогою сполучників, то кома ставиться між усіма однорідними членами (у тому числі й перед першим сполучником) **[О, О, *і* О, *і* О]**	***Не то*** *сон*, ***не то*** *забуття склепляло повіки* (М. Коцюбинський). *Чорніє поле*, ***і*** *гай*, ***і*** *гори* (Т. Шевченко).

Продовження табл.

Розділовий знак	Правило	Приклади
	увєдними парами ***Зверніть увагу!*** Якщо однорідні члени поєднані парними сполучниками ***не тільки… , а й… ; не тільки… , але й; як… , так і… ; хоч… , але… ; не стільки… , скільки… ; не стільки… , як… ; не так… , як…*** , то кома ставиться перед другим компонентом **[*як* О, *так* О]**	*По хуторах* ***і*** *пасіках, по байраках* ***і*** *долинах ні на хвилину не затихав спів* (В. Шевчук). *Батько* ***хоч*** *і нічого не говорить,* ***та*** *все пильно на мене поглядає* (Марко Вовчок).
Крапка з комою ставиться	між поширеними однорідними членами речення, особливо якщо в середині хоч би одного з них є коми **[О; О]**	*На панщині пшеницю жала, втомилася; не спочивать пішла в снопи, пошкандибала Івана сина годувать* (Т. Шевченко).
Тире	Між однорідними членами речення з безсполучниковим протиставним зв'язком (на місці ніби пропущеного сполучника ***а***) **[О – О]**	*З городу не біжить – вихором вилітає Мар'яна* (М. Стельмах).

Зауважте! Кома не ставиться між компонентами усталених сполук типу *і так і сяк, і туди і сюди, і вдень і вночі, ні туди ні сюди, ні сяк ні так, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо*, а також між однорідними членами речення, що поєднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну смислову єдність: ***Ні вдень ні вночі*** *не стихає клепання коси.*

1. Однорідними членами ускладнено речення

А За лісом сонце сходило і розсіювалося біле плетиво хмар.
Б То зоря згасає, то меркне місяць у чорній млі.
В Дерево переплелося вітами, кущі шипшини порозростались.
Г Хочеш їсти калачі — не сиди на печі.
Д У небі то розгоряються, то погасають сліпучі ракети.

2. Однорідними підметами ускладнено речення

А Любив дід гарну бесіду й добре слово.
Б Кривда правду переборе, і від того бідним людям горе.
В І Волги плин, і вітер подніпровський несуть веселі наші паруси.
Г І день, і ніч, і тисячі ночей, спасибі вам за цю Шехерезаду.
Д Нехай тендітні пальці етики торкнуть вам серце і уста.

3. Однорідними присудками ускладнено речення

А Земля на тих полях була чиста, чорна і сита.
Б Парк прикрашають статуї, фонтани, альтанки.
В На ходу Соломія висмикувала стебло або корінь водорості.
Г Почувся знадвору чийсь тихий, проте знайомий голос.
Д Осінню, веселим падолистом дихнув на нас вітер.

4. Однорідними додатками ускладнено речення

А Ось засиніла на небосхилі попруга, чи ліс, чи гори.
Б Думки, надії і причали снів мені давно нічого не пророчать.
В Весело й шумливо на вигоні за шахтарською слобідкою.
Г Люблю твій малиновий усміх і святкову розкриленість барв.
Д Раділи і садок, і поле, і долина.

5. Однорідними додатками ускладнено речення

А Обов'язковість, уважність — риси успішних людей.
Б Ховає час печаль і сум за ґрати.
В Дощ і чорнобривці пахнуть осінню.
Г Очі їхні — любов та благання.
Д І сну нема, і спокою немає.

6. Однорідними обставинами ускладнено речення

А Вітер в гаї нагинає лозу і тополю.
Б Цілу ніч надворі виє хуга, плаче, деренчить в віконнім склі.
В Ой не хочу хатки, ані сіножатки, ні ставка, ні млинка, ні вишневого садка.
Г Окрім груш, слив, яблунь, тут росли дуби, клени й тополі.
Д А фіолетово, а синьо при хаті півники цвітуть.

7. Перед виділеним сполучником треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А Серед долини зеленіють розкішні густі *та* високі верби.
Б Тужлива пісня зринає з сопілки *та* не розважає сумного серця.
В А весілля в нашої донечки буде пишне людне *та* багате.
Г Хай тобі стелиться біла дорога *та* зелено вруняться обабіч жита.
Д Верби понахилялися до мене *та* й шепочуть довгастими листочками.

9. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Є в нас сила і правда, і слава, і земля своя рідна й свята.
Б Шумить і шепче, і тривожить зрадливий дощ із-за кутка.
В Їхав, їхав козаченько лугом, долиною та лісочком, та садочком до своєї милої.
Г На Колимі запахло чебрецем, і руто-м'ятою, і кропивою.
Д А чи не занадто я славословлю старих своїх коней і село, і стару свою хату?

10. Між однорідними членами треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А У принишклих полях і луках ще лежить сніг.
Б То не хмара біла пташка хмарою спустилась.
В Боєць не сказав прокричав ці слова.
Г Багата моя Січ була не п'яним скопом могутніми синами!
Д Тече вода в синє море та не витікає.

10. Перед виділеним сполучником треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А Ніч була *хоч* і зоряна але темна.
Б Я живу не так собою *як* тобою.
В Справжні чудеса можна побачити уві сні *або* в казці.
Г Було нестерпно жарко *як* у приміщенні так і на вулиці.
Д Людина птиця *і* бджола люблять погожу днину.

11. Між однорідними членами треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А І сміх і гріх було дивитися на цю недоладну постать.
Б Про безхарактерних людей кажуть ні риба ні м'ясо.
В І холод і голод оселилися в Чіпчиній хаті.
Г Нічний спосіб життя ведуть і сич і сова.
Д І так і сяк намагався їм допомогти а не виходить.

12. Тільки один ряд однорідних членів має речення

А То тут, то там на осонні прокльовуються пагінці картоплі, моркви, гарбузів, квасолі, динь.
Б Світло хвилями ллється з неба, сповняє повітря, несито пожирає тіні на землі, заганяє їх під дерева, кущі й гущину.
В Як мати любила робити і в городі, і в полі, і в лузі, і в лісі і тихо втішалася зробленим.
Г І коли доля раптом так жартує, що світло заступає чорна хмара, лише надія крила нам дарує і до життя у віру повертає.
Д І пада сніг лапатий, волохатий спокійно й величаво над селом.

13. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Квітнуть вишні в моєму саду, пахнуть солодко, ніжно, тремтлив
Б Народилося літо з дощів і холодних снігів, наполохано сіло в си дочку під вишнею.
В І враз затремтіло молоде листя, зашамотіло, струсило з себе дощ самоцвітів.
Г Любіть травинку і тваринку, і сонце завтрашнього дня.
Д Часом насниться синій барвінок, сивий полин і сум чебрецевий.

14. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Ти ізнов мені сниишся на стежці гіркої розлуки синім лугом, ромашкою, й птицею з канівських круч.
Б Представники обласної державної адміністрації зустрічалися, як із студентською молоддю, так і з робітниками на підприємствах.
В Малюк підстрибом опинився біля бабусі, заглянув у розтулені долоні і розгублено застиг: метелик лежав, і ледь ворушився.
Г Природа оберігає й застерігає людину від злих помислів, учинків, робить її благородною, щедрою, здоровою, й навіть мудрою.
Д І вдень і вночі до мого дому, саду, джерела буде відчинено хвіртку для сусідів, для їхніх дітей і всіх добрих людей.

15. Прочитайте речення.

Підвищена потужність освітлювальної апаратури(1) і оновлений смарагдовий газон(2) і скляний розсувний дах над стадіоном створюють кращі умови(3) як для футболістів(4) так і для трансляції футбольних матчів(5) легкоатлетичних змагань та інших турнірів.

Кому треба поставити на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

16. Прочитайте речення.

«Кобзар» читали(1) перечитували(2) заучували напам'ять і переписували в Києві(3) у Харкові(4) у Полтаві(5) і в інших містах і селах по обидва боки Дніпра.

Кому треба поставити на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

17. Прочитайте речення.

Дівчина кинулась(1) затряслася(2) схопилась, щоб утікати(3) та, випустивши на землю квітки з фартушини, похопилася(4) знову опустилась на траву (5) і стала обома руками гарбати й кидати у фартушину полотно добро.

Кому треба поставити на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

18. Ряд однорідних членів утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Поволі згасає багаття...* вибрати

А розведене пастухами ще зранку.
Б що залишили недолугі туристи.
В і ховається за ліс сонце.
Г перетворюючись на чорне попелище.
Д і залишає по собі пустку.

Однорідні й неоднорідні означення

Означення однорідні, якщо	Приклади
характеризують предмет в одному плані	*Пливла весна, на степи-килими сипала сині, блакитні, жовті, зелені стрічки* (С. Васильченко).
суто позитивні або суто негативні за значенням	*На липах з'явилось свіже, молоде, пахуче листя* (В. Собко). *Холодний, різкий вітер немилосердно бив в обличчя* (М. Коцюбинський).
вжиті в переносному значенні (епітети)	*Із невлежаного туману вийшов синьоокий, золоточубий вересень* (М. Стельмах).
перше непоширене (прикметник чи дієприкметник), а друге поширене (словосполучення)	*Де-не-де ще тремтів на гілці одинокий, скручений дудочкою листочок* (О. Донченко).
кожне наступне означення підсилює, уточнює або пояснює попереднє	*Батьків на випускному вечорі полонило особливе, ніжне почуття до своїх дітей і до школи* (З газети).
стоять після означуваного слова	*Бери шаблю гостру, довгу та йди воювати* (Нар. тв.).

Зауважте! Якщо прикметники-означення характеризують предмет у різних планах, то вони неоднорідні й між ними кома не ставиться: *Київські сизі гори стали фіолетові* (І. Нечуй-Левицький).

Зауважте! Якщо із двох означень перше поширене (словосполучення), а друге непоширене (прикметник чи дієприкметник), то вони неоднорідні й між ними кома не ставиться, порівняйте: *Понад самою Ворсклою на вилизаному хвилею вологому піску лежали впродовж береги люди* (О. Гончар) і *Понад самою Ворсклою на вологому, вилизаному хвилею піску лежали впродовж берега люди.*

Двокрапка й тире при однорідних членах речення з узагальнювальним словом

Узагальнювальне слово — назва, що охоплює всі перелічувані в реченні предмети, ознаки, дії чи обставини (вони є однорідними членами). Значення узагальнювального слова розкривається через однорідні члени речення: *Крикнула Мотря на порозі так, що двері з обох хат разом одчинились і з дверей повискакували всі: і Карпо, й Лаврін, і Кайдашиха, й Мелашка* (І. Нечуй-Левицький).

Узагальнювальними словами, як правило, бувають займенники *(все, всі, ніхто, ніщо)* й прислівники *(всюди, скрізь, ніде* та ін.*)*, рідше — словосполучення. Узагальнювальні слова виступають тим самим членом речення, що й однорідні члени.

Розділовий знак	Правило	Приклади
двокрапка	після узагальнювального слова перед однорідними членами речення (після узагальнювального слова можуть стояти слова ***як-от, а саме, наприклад***; у такому разі перед цими словами треба ставити кому, а після них — двокрапку)	*Усе в чеканні: спілі краплі рос, земля і місяць, вишні і тополі, і тиша в тиші, і тумани в полі* (Б. Олійник). *Багато поетів, **а саме**: Б. Олійник, Л. Костенко, П. Тичина — оспівували давню й нову красу Києва* (З довідника).
тире	після однорідних членів речення перед узагальнювальним словом	*Тонкі брови, русяві дрібні кучері, тонкий ніс, рум'яні губи — усе дихало молодою парубочою красою* (І. Нечуй-Левицький).

Зауважте! Якщо однорідними членами, що стоять після узагальнювального слова, речення не закінчується, то перед ними ставиться двокрапка, а після них — тире: *Усі квіти: маки, ромашки, волошки — тягнуться до сонця* (М. Коцюбинський).

1. Однорідні означення вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Найвищі Карпатські гори на Івано-Франківщині.
Б З кленового пагона зірвався широкий жовтий лист.
В У хаті стояв густий передсвітанковий морок.
Г Випускники зібралися теплого з лагідними вечорами серпня.
Д Величезна скляна будівля виросла перед нашими очима.

2. Однорідні означення вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Надворі пахне молодим осокорячим листям.
Б Сині зеленкуваті фіолетові присмерки спадають степом.
В Під осінніми високими зорями затихають оселі.
Г В гарячий літній день ліс на горах сяє а в долинах чорніє.
Д Сльози радості збігають по чисто виголених худих щоках.

3. Неоднорідні означення вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А То тут то там розсипані були червоні жовті й сині бризки.
Б Верхній шар чорнозему змінився твердою віками спресованою глиною.
В А мати жде і поглядом далеким шукає битий посивілий шлях.
Г Холодне молоде срібло сонця пізньої осені розлите по землі.
Д Вже здалеку бачу маленьку білу постать на обніжку.

4. Неоднорідні означення вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Сократ говорив рівним спокійним голосом.
Б Досвітні огні переможні урочі прорізали темряву ночі.
В У садках темніли кущі вишень та стриміли здорові старі дикі груші.
Г Водив той загін якийсь славетний генерал чорновусий стрункий завзятий.
Д Пролітав буйний вітер в пустині по полі безкрайому мертвому.

5. Неоднорідні означення вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Лущиться під палаючим сонцем старенький вимитий дощами дах.
Б У голосі твоїм бринять людяні теплі співчутливі нотки.
В Під хатою цвітуть просвічені сонцем високі рожі.
Г Тінь сягала аж на дальні вкриті молоденькою зеленню кручі.
Д Ліворуч на стіні чорніли ковані двері угорі високий критий залізом дах.

6. Прочитайте речення.

Тихий(1) задумливий(2) вечір спускався на велике(3) розкидане по на гористому березі невеличкої річки(4) місто.

Коми треба поставити на місці цифр

А 1, 2
Б 2, 3
В 3, 4
Г 1, 3
Д 1, 4

7. Узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Лози висип кручі ліс усе блищить і сяє на сонці.
Б У щастя людського два рівних є крила троянди й виноград красиве і корисне.
В Вода хмари ліс усе безупинно неслося вперед шуміло блищало на сонці.
Г Осінній смерк і хрест й зів'ялі квіти ось відповідь на всі твої питання.
Д Будинки садки сніги усе мліє в теплі сонця.

8. Узагальнювальне слово стоїть після однорідних членів у реченні (розділові знаки пропущено)

А Куди не повернешся скрізь земля і згори і знизу і праворуч і ліворуч.
Б Ні спска дня ні бурі ні морози ніщо не вб'є любов мою живу.
В Синє все озера річка в синяві намоклий ліс.
Г У лісі не було нічого ані грибів ані ягід ані черешень.
Д Усе в чеканні спілі краплі рос земля і місяць вишні і тополі.

9. Узагальнювальне слово стоїть після однорідних членів у реченні (розділові знаки пропущено)

А І все поволі зникає море скелі земля.
Б Скрізь червоно на небі і на узгір'ях і на горі.
В Усе зникло наче в казці місто гори поле гай.
Г Луки гори пишні сади усе зелене й принишкле.
Д Пиши про все про тишу й буруни про більма рабства й гострозорість волі.

10. Перед однорідними членами треба поставити двокрапку, а після них – тире в реченні (розділові знаки пропущено)

А Оцих тополь приречений кортеж довічно супроводить Україну і традиційні верби і калина все батьківське але й синівське теж!
Б Луки і ліси під пензлем осені барвисто немов шедеври пейзажиста горять на виставці краси.

В І це повітря і покручені лози і зів'яла трава усе це мимохіть нагадувало їй щасливі хвилини життя.

Г Усяке птаство як-от деркачів перепілок куликів курочок можна було викосити косою в траві.

Д Річки трава дерева птахи люди усе навколо сповнене весняної пружної нестримної сили.

11. Перед однорідними членами треба поставити двокрапку, а після них — тире в реченні (розділові знаки пропущено)

А І квіт зорі і спалахи півонії, космічний гул і мовчазний туман усе довкруг в довершеній гармонії звучить урочим ладом як орган.

Б Неспокій рух і боротьбу я бачив скрізь у дубовій вербовій корі у старих пеньках у дуплах у болотній воді.

В Згадка про рідну землю завжди і в щасті і в горі і в хвилини сумнівів супроводить нас.

Г Голос Духа чути скрізь по курних хатах мужицьких по верстатах ремісницьких по місцях недолі й сліз.

Д Наближення зими у всьому серце чує і в шелесті листів і в вітрі і в стежках.

12. Прочитайте речення.

Тут усе(1) і повітря(2) і тиша(3) і вода(4) і дерева(5) сповнене такої сили, що й сам мимоволі сильнішим стаєш.

Тире треба поставити на місці цифри

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

Відокремлення додатків

Відокремлюються **додатки,** що мають значення виключення, виокремлення і вводяться в речення прийменниками ***крім, окрім, опріч, замість, за винятком, на відміну від, особливо, наприклад, зокрема***: *Микола, замість панського лану, вийшов на своє поле* (І. Нечуй-Левицький). *Окрім кімнат для навчання й відпочинку, споруджено літній і зимовий басейни* (З газети). Додатки відокремлюють **комами**.

Відокремлення обставин

Здебільшого відокремлюються обставини, виражені дієприслівником, дієприслівниковим зворотом, а також іменником у непрямих відмінках чи прислівником. Обставини відокремлюють **комами.**

Зауважте! Дієприслівники легко визначити за суфіксами ***-учи (-ючи-), -ачи- (-ячи-), -ши-, -вши-***: *співаючи, лежачи, прийшовши*.

Обставини, виражені	Відокремлюються	Не відокремлюються
дієприслівником	як перед присудком, так і після нього: *Падаючи, сніжинки витанцьовували вальс* (І. Коваль). *Полягали спати, повечерявши.*	із значенням способу дії (відповідає на питання ***як?***) після присудка: *Пішов козак сумуючи* (Т. Шевченко). *Цю вправу виконують лежачи.*
дієприслівниковим зворотом	як перед присудком, так і після нього: *Чому ліси чекають мене знову, на щит піднявши сонце і зорю?* (Л. Костенко). *Швидко повечерявши, полягали спати* (Панас Мирний).	фразеологічного типу: *Годі вже панами сидіти згорнувши руки* (І. Нечуй-Левицький).
прислівником, іменником у непрямих відмінках (частіше з прийменником)	із значенням уточнення місця, часу чи способу дії (при цьому обставин має бути не менше двох, друга з яких відокремлюється, бо вужча за значенням, конкретніша): *Десь за селом, на гонах далеких, гасло сонце* (А. Головко). *Лис Микита обережно, лисячим звичаєм, виліз із нори* (І. Франко). *Зустрінемося за кілька днів, у п'ятницю.*	якщо обставини різні за значенням (одна обставина часу, а друга — місця чи навпаки): *Серед ночі над степом ані хмаринки* (В. Підмогильний).

Зауважте! Не відокремлюються дієприслівникові звороти-обставини, що приєднуються сполучником ***і*** як однорідний член речення до інших обставин: *Бійці боролися мужньо і не шкодуючи свого життя.*

Зауважте! За бажанням автора відокремлюються обставини, що вводяться словами ***всупереч, наперекір, попри, залежно від, відповідно до, згідно з, у зв'язку з, на відміну від, особливо***: *Звідси, особливо вночі, у всій своїй величі й красі виступає древній і вічно молодий Київ* (Я. Баш). *Кожен етап змагання треба проходити згідно з правилами* (З інструкції).

Обов'язково відокремлюються обставини з прийменниками ***починаючи з, кінчаючи, незважаючи на***: *Незважаючи на несприятливу погоду, ми все ж таки поїхали відпочивати до моря.*

1. Відокремлений додаток ужито в реченні

А Дозволь мені, мій вечоровий світе, упасти зерням в рідній бороні.
Б Розминаючи сизий полин у долоні, роси юності спогадом п'ю.
В До серця доторкнулася весна, ота жіноча, ніжно-лебедина.
Г Усі, за винятком Андрія, прийшли того вечора на збори.
Д Ніч була темна, але тиха.

2. Відокремлений додаток ужито в реченні

А То пилок, то сніги, то сльота партизанську вкривають дорогу.
Б Крім знання, тут потрібна інтуїція, дар передбачення, дар ясновидця.
В У темному гаю, у зеленій діброві, на припоні коні отаву скубуть.
Г Щовесни, як і інші дерева, яблуня своїм цвітом цілується з бджолами.
Д І все-таки до тебе думка лине, мій занапащений, нещасний краю.

3. Відокремлений додаток ужито в реченні

А Хлопець стріляв швидко, хоча й неточно.
Б О земле втрачена, явися бодай у зболеному сні!
В Край шляху, у долинці, догорає вогнище.
Г А там, надворі, іде дощ, готується до виступу веселка.
Д За винятком баби Оришки, Чіпка нікого не любив.

4. Одиничний дієприслівник треба відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Не читай лежачи!
Б Погомонівши молодята пішли з садка.
В Деякий час усі сиділи задумавшись.
Г Якби хліб та одежа то їв би козак лежа.
Д Ідуть дівчата в поле жати та знай співають ідучи.

5. Одиничний дієприслівник треба відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Бійці пересуваються катакомбами згорбившись.
Б Одні сиділи на буреломі інші слухали стоячи.
В Із вирію летять курличучи ключі.
Г Попрацювавши мої друзі пішли грати у футбол.
Д Чорна качка тримається на воді розпластавшись.

6. Одиничний дієприслівник **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в ре ченні (розділові знаки пропущено)

А Усміхнувшись сонце вмить висушило росу.
Б Не оравши й не сіявши не будеш хліба їсти.
В Ворог під Калинівкою тікав не оглядаючись.
Г Обганяючи Задорожний надлає швидкості.
Д Красуючись біла хмаринка тріпоче вгорі.

7. Одиничний дієприслівник **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в ре ченні (розділові знаки пропущено)

А Розбудовуючись Київ зумів лишити живу природу найбільшою своєю окрасою.
Б Собака теж зробився веселий і покрутившись знехотя потюпцю геть.
В Опритомнівши Григорій почув зовсім недалеко глухі постріли.
Г Ні півслова все мовчить і насупившись сидить.
Д Артем як правило говорить не поспішаючи.

8. Одиничний дієприслівник **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в ре ченні (розділові знаки пропущено)

А Не подумавши й кілочка не затешеш.
Б Спочиваючи бійці славну пісню співають.
В Прощаючись Радченко поглядає в бік Дніпра.
Г Стоїть замисливши стара груша в саду!
Д Затихаючи десь за ланами гомонів грім.

9. Обставину **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Сніг іде і сяйво розсіваючи бліде зволожує афіші і обличчя.
Б Степ зігнавши з себе ранкову прохолоду виграє зеленими барвами.
В Над озером холонув вечір зануривши в мілкі береги далеке полум'я хмар.
Г Дівчина все ще стоїть заломивши руки.
Д Білий кінь повідля попустивши летить у степи.

10. Обставину **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Забувши сміх ми слухали нового вчителя схилившись на парти.
Б Ми сидимо під кручею поклавши вудочки на хиткі рогачики і гомонимо.
В Уже за Лебединським лісом вороги бігли не чуючи ніг.

Г Мокрий сніг легко падаючи як цвіт вишні від вітру лягав на землю.
Д Весело фиркаючи машина вирвалася на пагорок помчала у видолинок.

11. Обставину **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Густі лози високі комиші укривши долину чорніють таємничо повиті сріблястим туманом.
Б Міст поєднав два протилежні береги творячи ще одну нерухомість поміж їхнім одвічним спокоєм.
В При самій дорозі помітивши старезну грушу всю вкриту сметанкою весняного цвіту пан обозний наказав спинитись.
Г Можна бачити деякі зорі і не дочекавшись темряви.
Д Не можна було пройти мимо не замилувавшись заворожливим фонтаном серед ставу.

12. Обставину **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А То запахи осінніх хризантем змішавшись з димом розірвуть нам груди.
Б Вжахнулася сарна й щезла в гущині лишивши зелені сліди на синій від роси траві.
В Гребінка любив своє рідне село й живучи в столиці ніколи про нього не забував.
Г Пором плив перерізаючи пощерблену хвилями місячну доріжку.
Д У тилу в військовім лихолітті люди працювали не покладаючи рук.

13. Обставину **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Через мости везли важкі гармати вузьким понтонам ріжучи борти.
Б Над хатою піднялись у небо голуби знаменуючи мир і благодать.
В Дід прожив під сонцем коло ста літ ніколи не ховаючись у холодок.
Г Причаївшись у малині за смородиною я слухав бабині молитви.
Д Жінка йде вздовж берега поволі і трохи зігнувшись.

14. Уточнювальним членом **НЕ УСКЛАДНЕНО** речення (розділові знаки пропущено)

А У Корчуватому під Києвом рік сорок другий ожеледь зима.
Б Там у сузір'ї Саламандри твій коханий бив тобі чолом.
В Коло самого дому під вікнами росли кущі жовтої акації купи мальви.
Г Під час лютих осінніх штормів на Чаїному знаходять собі прихисток рибалки.
Д Високо в небі у прозорому надхмар'ї виблискували в променях сонця чайки.

15. Уточнювальним членом **НЕ УСКЛАДНЕНО** речення (розділові знаки пропущено)

А На вулиці під самими воротьми знявся над колодязем новий журавель.
Б У ясний день з високого берега можна побачити у відкритому морі чималий острів.
В Після музик увечері довго стояли Василь та Олександра під вербами й вели розмову.
Г Тут на узліссі розкіш була весняному вітрові й сонячному проміню.
Д Сто сімдесят років тому в березні 1840 року побачив світ Шевченків «Кобзар».

16. Уточнювальним членом ускладнено речення

А У спеку на ялтинських пляжах тьма-тьмуща людей.
Б Увечері за ставком як солодко співає соловейко!
В Односельці вирішили зібратися вранці біля млина.
Г У травні на Хрещатику каштани білим цвітом пишаються.
Д Я колись мріяв стати льотчиком ще в п'ятому класі.

17. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Недалеко від берега над найбільшою скелею, літали чайки, плавно розрізаючи крильми повітря й вистежуючи свою здобич.
Б Недалеко від берега, над найбільшою скелею літали чайки, плавно розрізаючи крильми повітря й вистежуючи свою здобич.
В Недалеко від берега, над найбільшою скелею, літали чайки, плавно розрізаючи крильми повітря, й вистежуючи свою здобич.
Г Недалеко від берега, над найбільшою скелею, літали чайки, плавно розрізаючи крильми повітря, й, вистежуючи свою здобич.
Д Недалеко від берега, над найбільшою скелею, літали чайки, плавно розрізаючи крильми повітря й вистежуючи свою здобич.

18. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Хлопчики сиділи на крутому березі, звісивши ноги, і стежачи за вудочками, вели тиху розмову.
Б Хлопчики сиділи на крутому березі, звісивши ноги і, стежачи за вудочками, вели тиху розмову.
В Хлопчики сиділи на крутому березі, звісивши ноги, і, стежачи за вудочками, вели тиху розмову.
Г Хлопчики сиділи на крутому березі звісивши ноги і, стежачи за вудочками, вели тиху розмову.
Д Хлопчики сиділи на крутому березі звісивши ноги, і, стежачи за вудочками, вели тиху розмову.

19. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Степ, струснувши з себе росу, та, зігнавши непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором.
Б Степ струснувши з себе росу та, зігнавши непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором.
В Степ, струснувши з себе росу та, зігнавши непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором.
Г Степ, струснувши з себе росу та зігнавши непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором.
Д Степ, струснувши з себе росу та зігнавши непримітні тіні горить рівним, жовто-зелсним кольором.

20. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Бійці, скинувши з себе плащ-палатки, вкрили ними міномети від дощу, а самі лишившись у гімнастьорках, рили окопи, подзенькуючи лопатами.
Б Бійці, скинувши з себе плащ-палатки вкрили ними міномети від дощу, а самі, лишившись у гімнастьорках, рили окопи, подзенькуючи лопатами.
В Бійці, скинувши з себе плащ-палатки, вкрили ними міномети від дощу, а самі, лишившись у гімнастьорках, рили окопи подзенькуючи лопатами.
Г Бійці, скинувши з себе плащ-палатки, вкрили ними міномети від дощу, а самі, лишившись у гімнастьорках, рили окопи, подзенькуючи лопатами.
Д Бійці, скинувши з себе плащ-палатки, вкрили ними міномети від дощу, а, самі лишившись у гімнастьорках, рили окопи, подзенькуючи лопатами.

21. Потребує редагування речення

А Не покидайте землі, не залишивши на ній доброго сліду.
Б Повернувшись додому, Андрій цілком віддався своїй роботі.
В Згадуючи літні вечори, у моїй уяві постає сріблясто-синє море.
Г Пожадливо втягуючи в себе повітря, Семен подався додому.
Д Студенти мовчки стоять, милуючись зоряним небом.

22. Потребує редагування речення

А Розпихаючи соснове віття, старезний дуб ріс угору до могутнього сонця.
Б Усе тісніше оточують бійці танцюристів, у такт музиці сплескуючи в долоні.
В Минаючи наш двір, вози глухо й тоскно поскрипували.
Г В'їжджаючи на широке подвір'я, на гостей очікував пишний прийом.
Д Всю зиму підіймалися води Дніпра, заливаючи плавні й озера.

23. Потребує редагування речення

А Жайворонки співали над ріллею, високо піднявшись угору.
Б З півночі повіяв свіжий вітер, розірвавши пелену хмар.
В Живе село мало не споконвіку, притулившись попід горою край затоки.
Г Уже смеркаючись, ми дісталися моєї малої батьківщини — Канева.
Д Місяць плив, намагаючись утриматися на нетривких хвилях неба.

24. Потребує редагування речення

А Виконавши вправу, повторіть матеріал про однорідні члени речення.
Б Розподіливши завдання, ми повинні домагатися чіткого їх виконання.
В Провівши глибокий аналіз, визначено стратегію розвитку інституту.
Г Незважаючи на пізню годину, брат продовжував працювати.
Д Знайшовши помилку в тексті, виправте її червоним олівцем.

Відокремлення означень

Здебільшого відокремлюють означення, що виражені дієприкметниковим зворотом чи прикметниками. Означення, як правило, відокремлюють **комами**, рідше — **тире**.

Зауважте! Для відокремлення означень визначальними стають такі критерії:

• чим виражене означення (прикметником, дієприкметником чи дієприкметниковим зворотом; іменником у непрямих відмінках);

• кількість означень (одне чи кілька);

• місце означення щодо означуваного слова (перед ним, після нього чи на відстані від нього);

• чим виражене означуване слово (іменником, займенником чи, взагалі, пропущене, уявне).

Означення, виражені	Відокремлюються	Не відокремлюються
Узгоджені означення		
дієприкметниковим зворотом	після означуваного слова: *День, залитий сонячним теплом, поволі згасав* (І. Коваль).	перед означуваним словом: *Залитий сонячним теплом день поволі згасав.*
кількома прикметниками чи дієприкметниками	після означуваного слова, якщо перед ним уже є означення: *Досвітні огні, переможні, урочі, прорізали темряву ночі* (Леся Українка).	якщо перед означуваним словом немає означення, то відокремлення залежить від бажання автора: *Огні переможні, урочі прорізали темряву ночі* і *Огні, переможні, урочі, прорізали темряву ночі* (такі означення частіше відокремлюють, ніж не відокремлюють)
прикметником, дієприкметником, дієприкметниковим зворотом	як перед, так і після означуваного слова, вираженого **особовим займенником**: *Вона, стримана й чемна, була дуже вродливою з лиця* (О. Гончар). *Стримана й чемна, вона була дуже вродливою з лиця. Щасливі, ми покидали футбольне поле* (З газети). Означуване слово-займенник може бути пропущене: *Окрилений, покидаю своє весняне пристанище й вирушаю додому* (І. Коваль).	
прикметником, дієприкметником, дієприкметниковим зворотом	якщо між означенням і означуваним словом стоять інші члени речення: *Осяяний сонцем, перед нами розкрився зовсім новий світ* (О. Довженко). *Зорі спадали з неба, білі, непрозорі, і клалися в намети* (Леся Українка).	

Продовження табл.

Означення, виражені	Відокремлюються	Не відокремлюються
Неузгоджені означення		
іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками чи без них)	як перед, так і після означуваного слова: *В окулярах і в чорному платті, трохи манірна, Ліда нагадувала класну наглядачку старих часів* (О. Донченко). *Вийшов з хати дід Грицай, в одній сорочці, в крамних синіх штанях* (І. Нечуй-Левицький).	
інфінітивом	перед яким можна поставити ***а саме***: *Нам випала завидна роль — бути біля джерела оновлення життя* (З газети). *Це вже звичка в мене така — поговорити!* (Б. Харчук).	перед яким не можна поставити ***а саме***: *Стала наближатися година вирушати в дорогу* (С. Васильченко).

Зауважте! Означення, виражене дієприкметником чи дієприкметниковим зворотом, що стоїть перед означуваним словом, відокремлюється комами лише тоді, коли воно має обставинний відтінок причини (перед означенням можна поставити слова *будучи, бувши*): *Знесилений, кінь зупинився. Налякані громом, курчата збилися докупи.*

Зауважте! Перед непоширеними означеннями, що стоять у кінці речення, ставиться, як правило, тире: *Великі асигнування передбачено на розвиток металургії — чорної і кольорової* (З газети).

1. Поширене означення **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А І місяць травень буде гомоніть рудим джмелем наляканим до краю.
Б Над луками залитими квітневою повінню холонув оранжевий вечір.
В Покрите хмарами сонце на сей день червоно вибилося з-за гори.
Г Дуби наповнені темінню стоять безшелесно в якійсь шляхетній величі.
Д Мої дні течуть тепер серед степу серед долини налитої зеленим хлібом.

2. Поширене означення **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Зачарований прекрасним вечором я довго блукав понад берегом річки.
Б Світ до захмелiння прекрасний розступався на всі чотири боки.
В Не відомий нікому сідаю на лавку слухаю і дивлюся.
Г Край моря сонце золотить укриті лісом гори.
Д Обігріте й нагодоване затріпотіло пташенятко крильцями.

3. Поширене означення **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Селища натомлено поринулі в сон спочивають у теплих обіймах ночі.
Б Легенький попілець підхоплений силою вогню злітав догори та розходився навколо.
В Найдовше сніг тримається в затінку або в присипаних листям чи землею ровах.
Г Застебнутий на всі гудзики він стояв справді як соняшник у цвіту і тішив мені очі.
Д Озеро оточене густими кущами та високими вербами було не широке а довге.

4. Поширене означення **НЕ ТРЕБА** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Над озером стояв оповитий серпанком загадковості ранок.
Б На горах за шпилями вкритими лісом пишно горів вечірній світ сонця.
В Темна ніч напоєна степовими пахощами пропливала над Асканією.
Г Оперезане синьо-зеленим поясом на пагорбі стоїть місто-замок.
Д З себе краплі молодик отряс добре втерся хмаркою пухнатою і увесь порожевілий враз завис над хатою.

5. Поширене означення треба відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Наближається повний спеки й світла південь.
Б Хто це там оповитий в туман заховався за сиві каштани?
В Мечем і кров'ю писані кросворди ніхто уже повік не розгада.
Г Шумлять білим цвітом налиті сади навесні.
Д Раз добром нагріте серце вік не прохолоне.

6. Непоширенс означення **НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО** відокремлювати комами в рсченні (розділові знаки пропущено)

А Морозний сніг блискучий та легкий здається падає на серце прямо.
Б Птиці кричать уночі десь у високості невидимі летять вони над хатою.
В Був вечір свіжий запашний після довгої задушливої спеки.
Г Волохатий джміль неповороткий і вайлуватий домовито гуде над чебрецем.
Д Обмерзла й знесилена вона зупинила біля кам'яниці коня й кинула йому під ноги сіна.

7. Непоширене означення **НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО** відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Небо розгорнуло намет свій синій широкий глибокий!
Б А я самотній уночі ще довго в вогнище дивився.
В Понад самим кюветом виструнчились гінкі стебла однакові незліченні як солдати.
Г Музика бадьора чарівна полинула через шкільне подвір'я.
Д І втомився я одинокий на самій дорозі.

8. Непоширене означення обов'язково треба відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Вечір морозний і зоряний надходив швидко.
Б Небо ясне й бірюзове рідко бачили мандрівники.
В Дедалі попадалися вже сосни старі руді кострубаті.
Г Сніг блискучий та легкий здається падає на серце прямо.
Д Ближче до старезного лісу чорного густого ставало сумно.

9. Непоширене означення обов'язково треба відокремлювати комами в рсченні (розділові знаки пропущено)

А Прийшла пора свята й благословенна.
Б Море безкрає таємниче десь зливається з небом.
В У кімнату просочується сонячне світло тепле спокійне.
Г Іде гроза дзвінка і кучерява садам замлілі руки цілувать.
Д На річку вже налягла ніч суха й тепла своїм чорним покривалом.

10. Відокремлене узгоджене означення вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А В обличчя вдарив свіжий день пізньої осені з веселим холодком з терпким подихом голих скверів з неласкавим сонцем.
Б Потім він танцював зі схожою на гречанку дівчиною з довгими косами у білій сукні на високих підборах.

В Подали чудовий торт з вишнями й горішками по біло-рожевому кремі з шоколадом по краях.
Г Невтомний розум людини втілений у корисний труд окрилює її й наповнює життя світлом.
Д Брянський з туго перетягнутим станом з білявою чуприною стоїть облитий сонцем.

11. Неузгоджене означення **НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО** відокремлювати в реченні (розділові знаки пропущено)

А Вона в сльозах і печалі не могла дочекатись синів.
Б А він з прекрасним голосом і абсолютним слухом став інженером-геологом.
В Нам випала завидна роль бути біля джерела оновлення життя.
Г У сатиновій сорочці в полотняних штанях він прийшов сюди з дружиною.
Д Вагони обліпили фронтовики в сірих шинелях фуфайках гімнастерках.

12. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Уже під захід сонця лелека натомлений за день, повернувся до свого гнізда, й обважнілий поринув у солодкий сон.
Б Уже під захід сонця лелека, натомлений за день, повернувся до свого гнізда, й обважнілий поринув у солодкий сон.
В Уже під захід сонця лелека, натомлений за день, повернувся до свого гнізда, й обважнілий, поринув у солодкий сон.
Г Уже під захід сонця лелека, натомлений за день, повернувся до свого гнізда й, обважнілий, поринув у солодкий сон.
Д Уже під захід сонця лелека, натомлений за день, повернувся до свого гнізда, й, обважнілий, поринув у солодкий сон.

13. Невідокремлене означення вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Пропахлі тропіками повертались до рідного краю птахи.
Б До рідного краю повертались птахи пропахлі тропіками.
В До рідного краю пропахлі тропіками повертались птахи.
Г Пропахлі тропіками птахи повертались до рідного краю.
Д Повертались до рідного краю птахи пропахлі тропіками.

14. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Прокидається наповнений зеленими пахощами степ.
Б Олеся йде сама дорогою — легка, витончена, пругка.
В Батько сидів з веслом на кормі — веселий і дужий.
Г Заходив тихий вечір, незмінно вогкий, кудлатий від хмар.
Д Засмаглі й оздоровлені покидали ми лазурове узбережжя.

15. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Знеохочений, до рідного дому блудний син обминає його і йде на знадливі вогні у вікнах чужого дому.

Б Чужа розмовам, юрбам і рекламам, поміж сирен, гудків автомобілів, несеш крізь гамір вулиць і проспектів свою солону і гірку красу.

В Ти ще виболюєшся болем, ти ще роздерта на шматки, та вже, крута і непокірна, ти випросталася для волі.

Г Я в центрі кола, визначенім сонцем, заглиблю руку в чорний чорнозем — і стеля над готичним храмом сосен спаде на мене зливою озер.

Д Пристанційні вогні обмацують тіло ночі, зі сну вологе, і колеса абзац за абзацом перечитують повість дороги.

16. Прочитайте речення.

Тепла(1) травнева ніч(2) наповнена фіалковим ароматом(3) стояли над землею(4) поблискуючи зорями(5) мліючи у своїй розкоші.

Кому треба поставити на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

17. Речення *Задоволені й усміхнені ... повернулися зі стадіону додому* ускладниться відокремленим означенням, якщо на місці крапок уписати слово

А глядачі
Б футболісти
В тренери
Г футболісти й тренери
Д вони

18. Якщо на місці крапок уписати сполуку слів *оздоблені інеєм*, то неускладненим стане речення

А ... вражають красою дерева.
Б Вражають красою дерева ... .
В Дерева ... вражають красою.
Г Вражають красою ... дерева.
Д Красою вражають дерева ... .

Відокремлення прикладок

Прикладка — різновид означення, тож і відокремлюється вона в тих же випадках, що й означення:

поширені прикладки після означуваного слова (коми)	*Солов'ї, ці невтомні співці весни і кохання, заливисто перетьохкуються у вербах* (О. Гончар).
поширені прикладки, що стоять перед означуваним словом і мають обставинний відтінок причини (коми)	*Оптимістка за характером, Соломія знала лише один спосіб перемогти — зробити краще* (В. Врублевська).
поширені прикладки в кінці речення, якщо перед ними можна вставити ***а саме*** (тире)	*Я тільки тепер побачив село — нужденну купку солом'яних стріх* (М. Коцюбинський).
прикладки, уведені словами ***або, тобто, чи, наприклад, особливо, на ім'я, на прізвище, як-от, а саме*** (коми)	*Лінгвістика, або мовознавство, допомагає пізнавати закони мислення* (З газети).
прикладки, що відносяться до особового займенника (коми)	*Щасливиця, я маю трохи неба і дві сосни в туманному вікні* (Л. Костенко).
прикладки, що починаються словом ***як***, якщо мають обставинний відтінок причини (коми)	*Як досвідчений драматург, Кочерга будує свій твір на контрастному поєднанні драматичних і підкреслено комічних сцен* (З підручника).

Зауважте! Не відокремлюються прикладки із сполучником ***як***, коли вони не мають відтінку причини (такі прикладки відповідають на питання ***у ролі кого? у ролі чого?***): *Тут ідеться про Шевченка як художника.*

Зауважте! Не відокремлюються власні назви, якщо вони стоять після означуваного слова: *Космонавт **Леонід Каденюк** відвідав Технічний ліцей НТУУ «КПІ» м. Києва.* Відокремлення таких власних назв можливе, якщо вони вживаються для уточнення, пояснення загального іменника: *Мій сусід, **Григорій Шиян**, вирішив узагалі не покидати старої хати на високім пагорбі* (О. Довженко).

1. Відокремленою прикладкою ускладнено речення

А Книги — морська глибина.
Б Всесвіт цей — акваріум планет.
В Сухі гілки — це вже вінок терновий.
Г Виє вовк — ночей моїх соліст.
Д Сумління — річ тендітна і марка.

2. Відокремленою прикладкою **НЕ УСКЛАДНЕНО** речення
   А Перед тобою світ — великий том розкритий.
   Б Життя — спокута не своїх гріхів.
   В Одна в поета правда — чистота.
   Г Я маю спокій — істинного друга.
   Д Співають солов'ї — співці весни й любові.

3. Прикладку треба відокремити за допомогою тире в реченні (розділові знаки пропущено)
   А Віолончельний ялини шум пісню душі моєї хотіли вітри підняти на глум.
   Б Самсон заступник твій надія та єдина відкрив чужинці свою міць таємно.
   В Рудий яструб степовий розбійник знявся вгору й закружляв над полем.
   Г До Олесі підійшов один з останніх бійців танкіст Василь Кравчина.
   Д Син білявого дня і чорнявої ночі вечір-мулат підійшов до порога.

4. Прикладку треба відокремити комами в реченні (розділові знаки пропущено)
   А Дивлячись на людей усміхався і мій батько великий добрий чоловік.
   Б Осіннє небо дивиться на Львів шляхстних мурів профіль старовинний.
   В Пешт східну частину міста уже було майже цілком очищено від ворога.
   Г Це були зарисовки руїн пощерблені фронтони альтанки.
   Д У мене жодних претензій нема до Долі моєї обраниці.

5. Невідокремлену прикладку вжито в реченні (розділові знаки пропущено)
   А Озброєні діти Залізнякові ми пройдем шляхами при стиглому житі.
   Б Мартинюк високий сухорлявий чоловік тепло дивився на прибулих.
   В Українська співачка Руслана Лижичко здобула перемогу на Євробаченні.
   Г Він же Тичина багато зробив у справі перекладів з болгарської мови на українську.
   Д Палкий поборник охорони природи Остап Вишня малює свої пейзажі із задушевним ліризмом.

6. Невідокремлену прикладку вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Час великий диригент перегортає ноти на пюпітрі.
Б Наймичка невсипуща щовечір небога свою долю проклинає.
В Чемпіон світу з боксу Віталій Кличко вкотре переміг.
Г Серед лісу особливий подив викликає могутній дуб цар лісу.
Д Згадаймо гордість нашої культури класичний театр корифеїв.

7. Невідокремлену прикладку вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Високий чистий дзвін коси передвіщав мені радість і втіху косовиці.
Б Український філософ Григорій Сковорода жив у гармонії з природою і Богом.
В А він орел шумить клекоче мов людям розказати хоче про поєдинок у яру.
Г З кленового туманного тунелю виходить Рильський майже силует.
Д Ось вони рідні озера та луки в синім добрі солов'їних ночей.

8. Невідокремлену прикладку вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Осінь найкраща пора пахла з усіх садів.
Б І ми пости атомного віку останні трубадури на землі.
В Літературний герой Лаврін Запорожець уособлює мудрість і мужність.
Г Місяць високе холодне світило супроводив нас у нічні степові простори.
Д Саме Десна річка мого дитинства залишилася в моїй уяві справжньою казкою.

9. Прикладку треба відокремити комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Фільм О. Довженка «Земля» було визнано як шедевр світового кіно.
Б Україна в усній народній творчості давно оспівана як хлібний край.
В Я їхав в Одесу влаштовуватися на кінофабрику як режисер.
Г «Звенигора» в моїй свідомості відклалася як одна з найцікавіших робіт.
Д Осип Микитка як командир на вимогу ворога вийшов з натовпу бійців.

10. Прикладку треба відокремити комами в реченні (розділові знаки пропущено)

А Петро Яцик як мільйонер фінансово підтримував мовний конкурс в Україні.
Б Миргород як лікувальний курорт один із найвідоміших в Україні
В Олександр Мурашко відомий у живописі як художник-імпресіоніст.
Г Чистотіл грицики і деревій відомі в народі як лікарські рослини.
Д Мавка в «Лісовій пісні» постає як образ високої духовності.

11. Перед виділеним сполучником **НЕ ТРЕБА** ставити коми в реченні (розділові знаки пропущено)

А Тішилася Ганна скоромовкою *як* піснею.
Б Доброта потрібна людям *як* хліб.
В Лисенко відомий у світі *як* композитор.
Г Ця дівчина... Обличчя *як* з ікон.
Д Софія височіє над Дніпром *як* свіча.

12. Невідокремлену прикладку вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Антонімами тобто протилежними за значенням словами передають контрасти.
Б Козак Бобренко на ім'я Григорій єдиний син достойної вдови.
В Мати її родом туркменка зовсім не була схожа на казашок Приуралля.
Г За провідника поставили геолога Сергія на прізвище Купченко.
Д Андрій Шевченко як футболіст відомий усій спортивній Європі.

13. Перед виділеним сполучником треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А Столітник *або* алое використовують для лікування шлунка.
Б Високого ліризму сповнені народні пісні *або* балади.
В Для зміцнення фундаменту використовують дуб *або* кедр.
Г Почитаємо «Мину Мазайла» *або* «Народного Малахія» М. Куліша.
Д Підмет здебільшого виражається іменником *або* займенником.

14. Перед виділеним сполучником **НЕ ТРЕБА** ставити коми в реченні (розділові знаки пропущено)

А «Гра долі *або* З легкою парою» один із найпопулярніших новорічних фільмів.
Б І дорослі і діти полюбляють ескімо *або* морозиво в шоколаді на паличці.
В Ягель *або* оленячий мох росте переважно в холодній тундрі.

Г Означення здебільшого виражається прикметником *або* дієприкметником.

Д Вивчення орфографії й пунктуації *або* правопису завершується в дев'ятому класі.

15. Невідокремлену прикладку із сполучником ***як*** ужито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Людмила як піаністка стала акомпанувати братові-скрипалю.

Б Рильський як перекладач багато зробив для розвитку нашої літератури.

В Венера як правдива мати для сина рада все оддати.

Г Розглянемо вашу заяву як згоду на продовження контракту.

Д Як сестра Світлана завжди мені допомагає в тяжкі хвилини.

16. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Тоді весна, ще тільки натякала про себе, висилаючи вперед своїх зухвалих розвідників, гомінливі ручаї.

Б Тоді весна ще тільки натякала, про себе висилаючи вперед, своїх зухвалих розвідників — гомінливі ручаї.

В Тоді весна ще тільки натякала про себе, висилаючи вперед своїх зухвалих розвідників — гомінливі ручаї.

Г Тоді весна ще тільки натякала про себе, висилаючи вперед, своїх зухвалих розвідників, гомінливі ручаї.

Д Тоді весна ще тільки натякала про себе, висилаючи вперед своїх зухвалих розвідників, гомінливі ручаї.

17. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Ми пам'ятаємо Миколу Шпака: стрункого, вродливого юнака із золотим волоссям, з ясним поглядом і милою усмішкою, простого скромного закоханого в життя і поезію.

Б Ми пам'ятаємо Миколу Шпака, стрункого, вродливого юнака із золотим волоссям з ясним поглядом і милою усмішкою, простого, скромного, закоханого в життя і поезію.

В Ми пам'ятаємо Миколу Шпака — стрункого, вродливого юнака із золотим волоссям, з ясним поглядом і милою усмішкою, простого, скромного закоханого в життя і поезію.

Г Ми пам'ятаємо Миколу Шпака — стрункого, вродливого юнака із золотим волоссям, з ясним поглядом і милою усмішкою, простого, скромного, закоханого в життя і поезію.

Д Ми пам'ятаємо Миколу Шпака — стрункого, вродливого юнака із золотим волоссям, з ясним поглядом і милою усмішкою, простого — скромного, закоханого в життя і поезію.

Вставні і вставлені слова, словосполучення й речення

Вставні слова, словосполучення й речення виражають особисте ставлення мовця до свого висловлювання й не несуть нової інформації, а лише певним чином оцінюють, уточнюють основне повідомлення. Вставні слова, словосполучення й речення не є членами речення.

Вставлені слова, словосполучення й речення вносять додаткову інформацію в речення, не будучи граматично пов'язані з ним (отже, як і вставні конструкції, вони не є членами речення).

Вставні конструкції відокремлюють на письмі **комами**.

Групи вставних слів за значенням	Найуживаніші вставні конструкції	Приклади
упевненість чи невпевненість	***безумовно, безперечно, без сумніву, справді, певна річ, ясна річ, правду кажучи, щоправда, може, мабуть, певно, очевидно, здається, сподіваюся*** та ін.	*Ти мене, кохана, проведеш до поля, я піду — і,* ***може****, більше не прийду* (М. Рильський).
емоційна оцінка (задоволення чи незадоволення) мовця	***на щастя, на диво, на радість, слава Богу, нарешті, на жаль, на сором, як на зло, як на гріх, соромно казати, чого доброго*** та ін.	*Треба пакуватись, а тут,* ***як на лихо****, приїхав Мишанецький* (М. Коцюбинський).
вказівка на джерело інформації	***кажуть, як кажуть, мовляв, чую, бачу, по-моєму, на мою думку, на думку …, за висловом …*** та ін.	*Там,* ***кажуть****, з гір усю країну видно* (Леся Українка).
активізація уваги співрозмовника	***бачиш, бач, вірите, знаєш, уявляєш, уявіть собі, майте на увазі, зверніть увагу, між нами кажучи, слово честі, чуєте*** та ін.	*Перебування в Києві,* ***уяви собі****, багато дало мені для п'єси* (О. Довженко).
зв'язок між думками	***по-перше, по-друге, з одного боку, з іншого боку, до речі, між іншим, крім того, навпаки, отже, значить, наприклад, зокрема, взагалі, коротко кажучи, зрештою*** та ін.	*Додому я не йшов, а летів, бо,* ***по-перше****, міг похвалитися, що мама одразу має школяра не першої, а другої групи,* ***а по-друге****, треба було збігати в ліс* (М. Стельмах).

Зауважте! Між сполучником і вставним словом обов'язково треба ставити кому: *Газик рвонув уперед, замолов колесами, пішов, пішов і,* ***нарешті****, вибрався на рівне* (О. Гончар).

Якщо протиставний сполучник ***а*** (рідше ***але***) стосується вставного слова, то він відокремлюється комами разом із ним: *Не знаю, чи побачу Вас, чи ні.* ***А може****, власне, і не в тому справа* (Л. Костенко).

Слова, що завжди є вставними	Слова, що ніколи не бувають вставними
отже	*адже*
мабуть	*навіть*
по-перше	*принаймні*
по-друге	*все-таки*
щоправда	*неначебто*
а втім	*нібито*

Зауважте! Вставлені конструкції беруть у дужки, рідше відокремлюють з обох боків за допомогою тире: *Там батько, плачучи з дітьми (а ми малі були і голі), не витерпів лихої долі, умер на панщині!* (Т. Шевченко).

1. Зв'язок між думками виражає вставне слово в реченні (розділові знаки пропущено)

А Я знаю село повірте зовсім не з книг і викривлених фільмів з яких ніколи правди не дізнаєшся.
Б Як ми вже знаємо по дорозі з Харкова Гребінка зупинився в Кременчуці й захоплювався там грою російського актора Мартинова.
В Це тільки степ їхній щовесни оновлюється навіть після чорної бурі яскраво зацвітає дикими тюльпанами.
Г У кіномистецтві зробив Довженко найбільше кіномитцем він був так би мовити природженим.
Д Повітря в горах дуже прозоре отже і видимість тут стала набагато краща ніж на рівнині.

2. Вказівку на джерело інформації виражає вставне слово в реченні (розділові знаки пропущено)

А Чужа душа то кажуть темний ліс.
Б На диво птахи ще не відлітали у вирій.
В Без сумніву і ми не в тім'я биті.
Г Мабуть сонця сьогодні буде мало.
Д Отже червень починаються канікули!

3. **НЕ Є** вставним виділене слово в реченні (розділові знаки пропущено)

А *На щастя* злива вже вщухала а крізь хмари пробивалося сонце.
Б *На щастя* потяг було затримано через технічні проблеми.
В Усі іспити сестра *на щастя* склала на високі бали.
Г Відчиняли люди широко ворота поливали *на щастя* дорогу.
Д Поки працювали в полі дощу *на щастя* не було.

4. Двома вставними словами ускладнено речення (розділові знаки пропущено)

А Ріка звичайно не Егейське море котре походить звісно від «еге».
Б Трава в полі як там кажуть аж шумить лізучи із землі.
В На жаль тут не було ніяких сумнівів донька не повернеться.
Г У кожному ділі є свої майстри і своє так би мовити натхнення.
Д Словом були ми схвильовані й ентузіазм усе-таки в нас буяв.

5. Вставним словом ускладнено речення (розділові знаки пропущено)

А Біліло небо білястим здавалося тонко вібруюче повітря.
Б Тиша стояла якась неспокійна а світле безмежжя здавалось крихким.
В Раптом земля затряслась і ось-ось здавалось будинки заваляться.
Г Нам здавалося наче з дерев сиплеться золотий дощ осені.
Д Раніше озеро здавалося безмежним сьогодні ж бачу озерце.

6. Вставним словом ускладнено речення (розділові знаки пропущено)

А Вітер дужчав принаймні очерет шумів так що заглушив навіть думки.
Б Як не гуляла війна по висоті проте не все ще спалила.
В У ці дні в школах панує тиша адже канікули настали.
Г На думку професора посилається більшість викладачів.
Д Можливо блискавиць крило ці горді коси заплело?

7. Після виділеного слова треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А Сьогодні ранок ще холодний *а* втім надій на теплий день не полишаю.
Б *А* може щастя вже шукати нам не треба? Воно навколо нас.
В Невдача ніскільки його не змінила *а* навпаки він став ще міцнішим.
Г Відступати нам по-перше пізно *а* по-друге немає підстав.
Д Сорок літ спливло за видноколом *а* здається ніби ще й не жив.

8. Якщо вписати на місці крапок слово ***може***, то ускладненим стане речення

А Наш тренер ... Дніпро перепливти.
Б ... весна вже настала?
В Кожен ... мріяти про велике.
Г ... орел здійнятись вище хмар?
Д Україна ... знову перемогти.

9. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Вже почалось, мабуть, майбутнє, оце либонь вже почалось.
Б Вже почалось мабуть майбутнє, оце, либонь, вже почалось.
В Вже почалось, мабуть, майбутнє, оце либонь, вже почалось.
Г Вже почалось, мабуть, майбутнє, оце, либонь, вже почалось.
Д Вже почалось, мабуть майбутнє, оце, либонь, вже почалось.

10. **НІКОЛИ** не буває вставним слово

А навіть
Б мабуть
В отже
Г може
Д уявіть

11. Виділене слово є вставним у реченні (розділові знаки пропущено)

А Мар'яна невдоволено хитнула головою *проте* взяла зі столу сорочку.
Б Хоч до вокзалу було й недалеко *проте* я поспішив сісти до авто й приїхати.
В Гори щібито стояли поруч *проте* до них іти довелося більше як дві доби.
Г Очі вже не служили і навіть окуляри не помагали *проте* він не кидав своєї роботи.
Д Народу були зав'язані очі а він *проте* повертав обличчя туди де рокотали грізні струни Тараса Шевченка.

12. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Іван Франко, як відомо, знав чотирнадцять європейських мов.
Б Довженко-оповідач, здається мені, перевершував Довженка-художника.
В Хлопець я молодий і, на думку багатьох дівчат, навіть, симпатичний.
Г Вже, сказати правду, і я немолода, але ж і дячиха красуня — нічого сказати!
Д Привикне, кажуть, собака за возом бігти, то й за саньми побіжить.

13. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Горе, кажуть за горе чіпляється.
Б Товариш, видно: не зрозумів жарту.
В Життя (кажуть) прожити — не поле перейти.
Г І от, нарешті, засиніли Дніпропетровщини лани.
Д Кожен має посадити в житті, принаймні, одне дерево.

14. Вставлену конструкцію вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Розповіді й новелетки із книги «Вечірні розмови» як на мою думку мають подвійну цінність.

Б Я згадав і цей може незначний епізод бо здається мені в ньому проступає вдача Максима Тадейовича.

В Погляньмо будь ласка як Максим Тадейович немов той скульптор словами ліпить характеристику Олександра Довженка.

Г Улітку під вербою біля хати як добре що скінчилася зима княгиня почала дітей навчати.

Д Чисте небо не налягало на гори а навпаки своєю високою легкою синявою довершувало гармонійно доповнювало їх.

15. Вставну конструкцію вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Свист з неймовірною швидкістю наближався летів як здавалося Чернишеві прямо на нього.

Б За вікном згори було видно шуміло вирувало залите сонцем місто.

В А я грішний завжди хочу бачити в людському труді гра акторська це великий труд тільки хорошс.

Г Ще зовсім недавно просто здається вчора було стояли ми з нею під нашою вишнею.

Д Цвітуть каштани все життя одним і тим же цвітом а ми і в цьому зміст життя пишніше кожним літом.

16. Правильно поставлено розділові знаки в рсченні

А Чи справді так було, чи може хто збрехав (хто ворогів не мав), а все-таки катюзі, як кажуть, буде по заслузі.

Б Чи справді так було, чи може, хто збрехав (хто ворогів не мав), а все-таки катюзі, як кажуть, буде по заслузі.

В Чи справді так було, чи, може, хто збрехав (хто ворогів не мав), а всс-таки катюзі, як кажуть, буде по заслузі.

Г Чи справді так було, чи, можс, хто збрехав, хто ворогів не мав, а все-таки катюзі, як кажуть, будс по заслузі.

Д Чи справді так було чи, може, хто збрехав (хто ворогів не мав), а все-таки катюзі, як кажуть, буде по заслузі.

17. Установіть відповідність.

Значення вставного слова	*Приклад*
1 джерсло інформації	**А** Ці поеми, мабуть, помилково адрссовані читачам молодшого віку.
2 активізація уваги	
3 смоційна оцінка	
4 зв'язок думок	

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Б І найвища, по-моєму, краса — це краса вірності.
В Дорога мене нітрохи не втомлює, навпаки, я в ній відпочиваю.
Г На диво, уже кілька ранків безвітря, море спокійне й лагідне.
Д Ідуть дівчата в поле жати та, знай, співають ідучи.

18. Установіть відповідність.

Значення вставного слова

1 невпевненість
2 зв'язок думок
3 активізація уваги
4 емоційна оцінка

Приклад

А А завтра у мене, знаєш, важливі справи в місті.
Б Кімната, за його свідченням, була просторою й світлою.
В Ніжність, наприклад, описати математично не можна.
Г Може, то птахи приносять на своїх крилах весну?
Д Як на лихо, потяга на станції вже не було.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Звертання

Звертання — це слово або словосполучення в реченні, що називає особу, до якої звернена мова: ***Зоре моя вечірняя,*** *зійди над горою* (Т. Шевченко). Звертання, як правило, має форму кличного відмінка, рідше називного (форма називного відмінка в звертаннях не відповідає нормам української мови). Звертання не є членом речення.

Звертання може виражатися як одним словом (непоширене), так і кількома словами (поширене): *Не треба сліз, не хмур,* ***кохана,*** *брови й не схиляй лице своє сумне* (В. Сосюра). ***Бідна волошко,*** *чому ти у житі, а не на клумбі волієш расти?* (М. Рильський).

Звертання обов'язково відокремлюють на письмі з обох боків комами. Якщо звертання стоїть на початку речення, то при окличній інтонації після нього ставлять знак оклику, а наступне слово пишуть з великої літери: ***Земле рідна!*** *Мозок мій світліє і душа ніжнішою стає, як твої сподіванки і мрії у життя вливаються моє* (В. Симоненко).

Зауважте! Не відокремлюються комами слова ***о, ой***, якщо вони виступають у ролі підсилювальної частки: ***О слово!*** *Будь моїм мечем!* (О. Олесь).

1. Звертанням ускладнено речення (розділові знаки пропущено)

А Ви знаєте як лиша шелестить у місячні весняні ночі?
Б Благослови мене у світ без тебе заборони і думать і страждать.
В Ми славим в одах вогнище святе та всіх пускать до нього ще нам рано.
Г Не оскверни цю мить і не поруш цинічним словом чи гріховним жестом.
Д Ти вседержителю в небі на морі і суші день мій грядущий і сущий благослови.

2. **НЕ УСКЛАДНЕНО** звертанням речення

А Годі вам, гурт ворогів і прихильних, марні слова промовлять.
Б Літня ніч, спокусниця зрадлива, крилом одним півсвіту обняла.
В Старі дуби, спасибі вам за осінь, за відлітання радості і птиць.
Г Рука в руці — і музика жива, спинися, мить, зіграй сонату вічну.
Д Мужай, прекрасна наша мово, серед прекрасних братніх мов!

3. Поширеним звертанням ускладнено речення (розділові знаки пропущено)

А Тебе я земле всю сходив до краю.
Б О жовтий квіт мелодії розстань над строгими квадратами псронів.
В Добре учителю що ти небокраї підняв нам людського стремління.
Г Я не спатиму люба до світу буду думати й буду писать.
Д Ой не крийся природо не крийся що ти в лузі за літом у тузі.

4. Непоширсним звертанням ускладнено речення

А Бідна волошко, чому ти у житі, а не на клумбі волієш рости?
Б Так, друже мій, ми любимо одно: старої творчості додержане вино.
В Дозволь мені, мій вечоровий світе, упасти зерням в рідній борозні.
Г Давай-но, серце, ми печаль облишимо, усі негоди одцвітуть, як дим.
Д Ні, світе мій, вовік не розлюбить святі поля твої, і небеса, і води.

5. Однорідними звертаннями ускладнено речення

А Ех ти, доле моя, циганко, не лякай мене тузом пік!
Б О кучері ясні і очі Беатріче, чого ж ви в тьмі моїй неясні і смутні?
В Там в борі вітер листям шевеліє: Пречиста Діво, радуйся, Маріє!

Г Ой не сійтесь, сніги, ой не сійтесь, рясні, згиньте в темній бєзодні навіки!
Д О земле втрачена, явися бодай у зболеному сні.

6. Правильно поставлено розділові знаки в реченні
А Ой, братику ріднесенький, снився мені сон дивнесенький.
Б Дозволь мені великий господине, розважити книжками смуток твій.
В Ой, ви зорі ясні, де ви бачили більше кохання?
Г О панно Інно, панно Інно, любові усміх квітне раз — ще й тлінно.
Д О, Борисфене, батьку наш і друже, біля твоїх родючих берегів ти нас з'єднав в часи прадавніх зрушень.

7. Правильно поставлено розділові знаки в реченні
А Ой не крийся, природо, не крийся, що ти в тузі за літом, у тузі.
Б Ой, не крийся природо, не крийся, що ти в тузі за літом, у тузі.
В Ой не крийся, природо не крийся, що ти в тузі за літом, у тузі.
Г Ой не крийся, природо, не крийся, що ти в тузі за літом у тузі.
Д Ой не крийся, природо, не крийся, що, ти, в тузі за літом, у тузі.

8. Якщо вписати на місці крапок слово *вогні*, то ускладненим стане речення
А Ти в мені запалила ... кохання.
Б Здалеку виднілися привокзальні ... .
В ... зігрійте мою душу охололу.
Г ... не виходять мені з голови.
Д Саме ... відбивались у вікнах.

9. **НЕ УСКЛАДНЕНЕ** звертанням речення (розділові знаки пропущено)
А Пановє судді важко розібрати що і до чого як воно було.
Б А я щасливий що вручила ти мені одвічну тугу за тобою.
В Ой ти мамцю ой ти рідна головонька моя бідна!
Г Дивись же на мене сонце і засмали мою душу.
Д Тебе я земле всю сходив до краю.

10. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
А Гей, ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!.. Де ви бачили більше кохання?..
Б Лунайте ж, оркєстри, грими барабан, бо крок наш і дух наш міцніє!
В І все-таки до тебе думка лине, мій занапащений, нещасний краю.
Г Моя пісне, вогниста, шалена, ах, розбийся на світлі акорди.
Д Гетьте, думи, ви, хмари осінні! Тож тепера весна золота!

11. Прочитайте речення.

Припливайте до колиски(1) лебеді(2) як мрії, опуститься(3) тихо(4) зорі(5) синові під вії.

Кому треба поставити на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

12. **НЕ ПОТРЕБУЄ** редагування звертання в реченні

А З морозивом, вийдіть з автобуса.
Б З кошиком, не порвіть мені панчохи.
В Дітки, ви виходите на наступній зупинці?
Г Синьоока, дозволь пройти.
Д У зеленому капелюсі, пройдіть уперед.

Розділові знаки в простому реченні (повторення)

1. Прочитайте речення.

Під сосною(1) на теплому твердому піску(2) змішаному з падалишньою глицею(3) лежить Тимоха(4) смирний(5) неговіркий хлопець.

Тире треба поставити на місці цифри

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

2. Прочитайте речення.

Іржання те розбилося зараз же на десять відгомонів(1) і покотилося по ярузі(2) і пішло бродить та гомоніти понад болотечком так(3) наче не одна конячка заіржала(4) а(5) принаймні(6) цілий табун.

Кому треба поставити на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1, 2
Б 2, 3
В 3, 4
Г 4, 5
Д 5, 6

3. Невідокремлене означення вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Викупаний дощем вклоняється землі колос.
Б Колос викупаний дощем вклоняється землі.
В Викупаний дощем колос вклоняється землі.
Г Дощем викупаний землі вклоняється колос.
Д Вклоняється землі колос викупаний дощем.

4. **НІКОЛИ НЕ** буває вставним слово

А принаймні
Б може
В однак
Г зрозуміло
Д буває

5. Відокремлену прикладку вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А Великих вершин досягають на жаль не тільки орли.
Б Море натомлене штормом здається безсилим.
В Над горами стояла ніч світла чиста прозора.
Г Десь там на іскристій рівнині не спить у заметах село.
Д Час великий диригент перегортає ноти на пюпітрі.

6. Вставне слово вжито в реченні (розділові знаки пропущено)

А На жаль сподіватися не треба.
Б На диво чекали новорічної ночі.
В На щастя сподівається кожен.
Г На жаль дощі не припиняються.
Д На жаль розраховувати не солідно.

7. Установіть відповідність.

Відокремлений член речення

1 обставина
2 додаток
3 означення
4 прикладка (різновид означення)

Приклад

А Божий світ, оповитий красою, задрімав у легенькому сні.
Б Високих зір тополі не дістануть, але ростуть у небо крізь роки.
В Солодкою стрілою пізній цвіт, скрадаючися, приморозок ранить.
Г Озброєні діти Залізнякові, ми пройдем шляхами при стиглому житі.
Д Не повертайтесь на круги своя: нічого це, крім болю, не приносить.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

8. Установіть відповідність.

Відокремлений член речення	*Приклад*
1 обставина	**А** Який шумливий світ там, за вікном!
2 додаток	**Б** Оживлялася музика крапель, сумних і веселих, лінивих і жвавих.
3 означення	**В** Народе мій, уже пора настала для щедрих зерен Правди і Добра.
4 прикладка (різновид означення)	**Г** Осінь, найкраща пора, пахла з усіх підвід.
	Д Усі прийшли на заняття, за винятком двох чергових.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

9. Установіть відповідність.

Відокремлений член речення	*Приклад*
1 обставина	**А** Ніхто, крім тебе самого, цього не зробить.
2 додаток	**Б** У кімнату ллється повітря, напоєне пахощами літнього саду.
3 означення	**В** І ми, поети атомного віку, останні трубадури на землі.
4 прикладка (різновид означення)	**Г** Заночував туман у полі, уранці плакав над рікою.
	Д Усю зиму підіймалися води Дніпра, заливаючи плавні, озера.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

10. Установіть відповідність.

Відокремлений член речення	*Приклад*
1 обставина	**А** Не кинувши у глиб надійний якір, пливу й пливу повз береги краси.
2 додаток	**Б** У березні, у березні земля прощається з торішніми снігами.
3 означення	**В** Овіяна степовими вітрами, стоїть на березі лиману хатина.
4 прикладка (різновид означення)	

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Г Не чути ніякого голосу, крім вівчарської трембіти на далекій полонині.

Д Ось вони, рідні озера та луки, в синім добрі солов'їних ночей.

11. Установіть відповідність.

Відокремлений член речення

1 обставина
2 додаток
3 означення
4 прикладка (різновид означення)

Приклад

А Усе можна виправдати, окрім освіченого варварства.

Б Осяяний сонцем, перед нами розкинувся зовсім новий світ.

В На долині, край лісу, висить синя імла.

Г Старий вітряк, дубовий птах, стоїть на пагорбі в житах.

Д В саду ботанічнім невміло, незвично ловлю, доганяю кленові листки.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Відокремлений член речення

1 обставина
2 додаток
3 означення
4 прикладка (різновид означення)

Приклад

А Не оравши й не сіявши, не будеш хліба їсти.

Б О земле втрачена, явися!

В Новела, на відміну від оповідання, більш напружена й динамічна.

Г Василь, міцний чоловік, нагадував казкового богатиря.

Д Жах, німий, холодний, до світанку гримів прикладами на ганку.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Складним називається речення, що складається з двох або кількох простих, об'єднаних за смислом та інтонацією: *Спішить за мною тепле літо, в якому пахнуть медом трави* (Г. Чубач). *Мати сіяла сон під моїм під вікном, а вродив соняшник* (Б. Олійник).

Складне речення			
сполучникове		безсполучникове	з різними видами зв'язку
складносурядне	складнопідрядне		
Настане час – і піде все в архів (Л. Костенко).	*Нехай ще раз послухаю, як те море грає* (Т. Шевченко).	*Защебетав соловейко – пішла луна гаєм* (Т. Шевченко).	*Тим повен двір любистку, цвітуть такі жоржини, і вишні чорноокі стоять до холодів* (Л. Костенко).

Складносурядне речення

Складносурядним називають складне речення, частини якого *рівноправні* за смислом і пов'язані сурядним зв'язком за допомогою сурядних сполучників: ***І*** *сходило сонце,* ***і*** *місяць вставав,* ***і*** *гуси кричали на фоні заграв* (Л. Костенко).

Сурядні сполучники	Приклади
єднальні: ***і, й, та (=і), ні...ні, ані...ані, не тільки...а й, і...і***	*Задощило,* ***і*** *фільмування довелось припинити* (О. Гончар).
протиставні: ***а, але, зате, проте, однак, та (=але)***	*Слово – срібло,* ***а*** *мовчання – золото* (Нар. тв.).
розділові: ***або, чи, то...то, або...або, чи...чи, не то...не то***	***Чи*** *то шумлять так хвилі,* ***чи*** *німфа плаче вслід* (О. Пахльовська).

Розділові знаки в складносурядних реченнях

Розділові знаки ставлять на межі між частинами складносурядних речень перед сполучником сурядності: *Ні повітря не ворухнеться, ні пташка не защебече* (М. Коцюбинський).

Розділовий знак	Правило	Приклади
кома	частини речення виражають одночасність, послідовність подій або причиново-наслідкові зв'язки	*Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів* (Т. Шевченко). *Пройшов дощ, і дерева заясніли під сонцем* (У. Самчук).
тире	частини речення виражають швидку зміну подій чи причиново-наслідкові зв'язки (у другому реченні висновок або наслідок дії першого)	*Дмухнув вітер попад ставом — і сліду не стало* (Т. Шевченко). *Дощ пройшов — і Київ зеленіє* (М. Рильський).
крапка з комою	частини речення значні за обсягом або в середині них є свої розділові знаки	*Річка широка та глибока, а вода синя та чиста; і котиться вона, виблискуючи та шумуючи* (Марко Вовчок).

Зауважте! **Не ставиться розділовий знак** перед сполучниками ***і, й, та (=і), або, чи***, якщо частини складносурядного речення мають спільний другорядний член, вставне слово або частки ***лише, тільки, ще, навіть***: ***Десь спереду*** *гукнув паровоз і почулася пісня* (О. Гончар).

Не ставиться також розділовий знак, якщо названі вище сполучники поєднують два питальних речення, окличних чи спонукальних: *Таке розкішне над нами небо і такі ми до безмежності молоді!* (В. Шевчук); ***Коли*** *в тебе відпустка і* ***де*** *ти будеш відпочивати?* (З розмови).

Зауважте! У складносурядних реченнях перед сполучником ***і, й, та (=і)*** ставиться *кома* або *тире*, якщо частини виражають причиновонаслідкові зв'язки, — вибір знака обумовлюється в таких випадках бажанням автора (приклади див. вище в таблиці).

1. Складносурядним є речення

А Латаття ніжилось в озерах, хитали ряску карасі.
Б На вечірньому небі потьмяніли і щезли сріблясті зірки.
В Національна своєрідність зближує нації, а не роз'єднує їх.
Г Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки.
Д Хто своє носить, той чужого не просить.

2. Складносурядним є речення

А Старенька жінка вносила соломки і, вся залита сяйвом золотим, чогось палила у печі іконки, поцілувавши кожну перед тим.
Б Дорога зіп'ялась на невисокий перевал і круто збігла вниз по вапнистому білому схилу.
В То наближаючись, то віддаляючись, але не стихаючи зовсім, гуркотіло і гуркотіло два трактори в полі.
Г Холодні зірки мерехтіли в темному небі, і нескінченний Чумацький Шлях простягся у вічність.
Д Народилося літо з дощів і холодних снігів, наполохано сіло в садочку під вишнею.

3. Протиставний смисловий зв'язок мають частини складносурядного речення

А Запрягайте коні в шори, коні воронії, та й поїдем доганяти літа молодії.
Б Темне небо лежало, і хмара ходила навкісна, та шуміли тополі.
В Була я щаслива, та терном поросла моя дорога до того щастя.
Г Ялинка затремтіла від низу до вершечка, та кілька глиць упало на сніг.
Д Лиш коники в стерні сюрчали та марево хилилось до землі.

4. Одночасність подій виражають частини складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Багряне сонце сутінню лісною у просвіт хмар показує кіно і десь на пні під сивою сосною ведмеді забивають доміно.
Б Раптом заблискотів заколихав вогнями весь правий берег і стало видно скіфські могили над Дніпром і лівобережні піски.
В Біла стежка в далечі губилась а мені у безтурботні дні назавжди навіки полюбились ніжні і замріяні пісні.
Г Одна хвилинка темного горя і вмить усміхнулось направо усміхнулось наліво і золоте поле махнуло крилами аж до країв синього неба.
Д Ще лише хвилинка-друга і гарячі коні порівняються з мавpійським дубом.

5. Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Вітру на морі не було...* вибрати

А коли ми повернулися з екскурсії.
Б хоча за прогнозом і обіцяли буйного.
В як і очікуваного кілька днів сонця.
Г проте клекотав сильний прибій.
Д штиль радував матерів із дітьми.

6. Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Сонце заходило...* вибрати

А розкидаючи рожеві плями по піску.
Б і тепло разом із собою забирало.
В і надворі починало вже темніти.
Г ніби пірнало в безкрає море.
Д і накладало ніжні сліди на берег.

7. Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Зривалися в небо ластівки...* вибрати

А коли вибігав у двір старий кіт.
Б ховалися комахи в невидимі щілини.
В і різко тараном падали вниз.
Г та вимальовували в ньому арфу.
Д і розбивали небо блискавки.

8. Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *В гаю співають солов'ї...* вибрати

А коли весна приходить справжня.
Б дарма що холоди і злива.
В і піснею сповіщають про весну.
Г а в грудях калатає.
Д і заливаються, і мріють.

9. Перед виділеним сполучником треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А Удосвіта знов загули на морозі сосни *і* закричали півні на горищах.
Б Тут кажуть уночі горять вогні болотні *чи* світяться корчі зотлілі до трухи.
В Зрідка тут пробіжить заєць *або* спиниться на кручі вовк.
Г В одну мить розсунувся простір *і* стали ближчими зорі.
Д На сизих луках скошено траву *і* літо буйне в береги ввійшло.

10. Перед виділеним сполучником треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А Ну хто не грав його *і* хто не слухав?
Б Десь коні ржуть *і* глухо грають сурми.
В У полі сонце *і* в селі все залито гарячим сяйвом.
Г Без Слова немає обнови *і* часу мертвіє відлік.
Д Вже червоніють помідори *і* ходить осінь по траві.

11. Перед виділеним сполучником треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А На небі з хмар творилися темні хащі лісів *і* в їхньому русі й розвої вчувалась хода весни.
Б Тільки синиці посвистують та інколи прошелестить угорі невидима гайвороняча зграя.
В А сьогодні над Харковом зупинились табуни південних хмар *і* йде справжній тропічний дощ.
Г Уже вся долина й гори блищать вогнями *і* разом з димом із землі здіймається вгору і пісня.
Д Від лісу тягло свіжим настоєм живиці *та* долітали лункі удари сокири.

12. Перед виділеним сполучником треба поставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

А Знову яблуні цвітуть *і* лунає знайомий мотив.
Б Вночі спадали хмари куряви *і* затихав Путивль.
В Знов зустріча земля годину літню *і* дерево пахучо зацвіта.
Г Під стріху вигнався соняшник *і* кручені паничі по ньому в'ються.
Д Де-не-де біля вирв сивіє безводний полин *або* кущиться пахучий чебрець.

13. Коми **НЕ ТРЕБА** ставити між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Тільки коники сюрчать та перепел іноді підпадьомкує.
Б І наперед не треба ворожити і за минулим плакати не варт.
В Над Дніпром клубочиться задуха і пахне степом сизий деревій.
Г Пливе над світом осінь як медуза і мокре листя падає на брук.
Д Нове століття вже на видноколі і час новітню створює красу.

14. Коми **НЕ ТРЕБА** ставити між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе!
Б І журиться вікнами наша хатина і шепче задумливий сад.
В Лиш храм збудуй а люди в нього прийдуть.
Г Танула сиза мла й у первісній величі сходило сонце.
Д Гроза пройшла і грім ударив десь збоку.

15. Коми **НЕ ТРЕБА** ставити між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Козацький вітер вишмагає душу і я у ніжність ледве добреду.
Б Лиш гул од копит степом котився та хліба шелестіли.
В А вже весна і знову серця щем і знов надія мертва оживає.
Г А літо йде полями і гаями і вітер віє і цвіте блакить.
Д Реве Дніпро й лани широкополі медами пахнуть колосом шумлять.

16. Коми **НЕ ТРЕБА** ставити між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Не сплять лиш цвіркуни і фонтан та кліпа очима-зорями небо.
Б Чи то мені здається чи то справді свист тихшає?
В Під вечір стихли голоси й засяяли в небесах зорі.
Г А гуси знов ґелґочуть на озерах і пахнуть медом плавні навесні.
Д Або розумне казать або зовсім мовчать.

17. Тире треба поставити між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Тепло було й вишні цвіли рясно.
Б Заснули доли і полонина в тиші спить.
В Ураз труснуло всю світобудову і тиша впала на свічадо плес.
Г Ясно ще осіннє сонце сяє та холодом осіннім вже в повітрі потягає.
Д Чи то мій сон чи просто чорна магія чола.

18. Тире треба поставити між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Микола направив струни повів смичком і жалібна пісня розляглася по хаті.
Б На яру стояло чималеньке село і посеред села біліла невеличка нова церква.
В Проходять покоління по землі та кожне творчий слід свій залишає.
Г Зустрілись двоє пізно по зимі та вже на скронях паморозь зимова.
Д Чи біля тебе душу відморожу чи біля тебе полум'ям згорю.

19. **НЕ ТРЕБА** ставити тире між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Чимось зарадиш людині і на душі легко весь день.
Б Чужих два слова в пісні буде і пісня вся тоді чужа!
В Озвався постріл над рікою і на коня схилився козак.
Г Давно закінчилася злива і хмари розійшлися.
Д Квітує жито і ячмінь колос викидає.

20. **НЕ ТРЕБА** ставити тире між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Пройшла гроза і ніч промчала.
Б Глянуть не всигнеш і вік промайне.
В Зросли заводи і міста і відступили хащі.
Г Дунув вітер понад степом і сліду не стало.
Д Минуло чимало років і крила поважчали.

21. Прочитайте речення.

Чи осінь(1) чи зима(2) чи в зелені діброва(3) весни вітає дні(4) чи літо славить птах, – усе мені шумить хода твоя шовкова(5) а стан твій молодий пливе в моїх очах.

Кому треба поставити на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

22. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Ти ще виболюєшся болем, ти ще роздерта на шматки, та вже крута і непокірна, ти випросталася для волі.
Б Ти ще виболюєшся болем, ти ще роздерта на шматки та вже, крута і непокірна, ти випросталася для волі.
В Ти ще виболюєшся болем, ти ще роздерта на шматки, та вже, крута і непокірна, ти випросталася для волі.
Г Ти, ще виболюєшся болем, ти ще роздерта на шматки, та вже, крута і непокірна, ти випросталася для волі.
Д Ти ще виболюєшся болем, ти ще роздерта на шматки, та вже, крута і непокірна ти випросталася для волі.

23. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А Безконечні стежки скриті, інтимні, наче для самих близьких, водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зелені хвилі і хлюпають ними аж в краї неба.
Б Безконечні стежки, скриті інтимні, наче для самих близьких, водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зелені хвилі і хлюпають ними аж в краї неба.
В Безконечні стежки, скриті, інтимні наче для самих близьких, водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зелені хвилі і хлюпають ними аж в краї неба.

Г Безконечні стежки, скриті, інтимні, наче для самих близьких водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зелені хвилі і хлюпають ними аж в краї неба.

Д Безконечні стежки, скриті, інтимні, наче для самих близьких, водять мене по нивах, а ниви котять та й котять зелені хвилі і хлюпають ними аж в краї неба.

24. Крапку з комою треба поставити між частинами складносурядного речення (розділові знаки пропущено)

А Чумацький віз тихо рипить піді мною а в синім небі Чумацький Шлях показує дорогу.

Б Кам'яні баби стояли на курганах і сліпо дивились у далечінь та ще високо в небі шугали орли шукаючи нової поживи.

В То по полю б я хотів чорним вихором летіти то мавок серед лісів я б ловив на зойк трембіти.

Г Дерево стояло ще голе однак на вітах його вже починалось пташине життя.

Д Шаблю вибито з рук але з серця не вибито дух волі й жадання краси!

Складнопідрядне речення

Складнопідрядним називають складне речення, частини якого не рівноправні за змістом та граматично і поєднані підрядним сполучником чи сполучним словом: *Культурна людина та, **яка** залишається культурною на самоті* (О. Гончар).

У складнопідрядному реченні є головна частина (схематично її позначають квадратними дужками) і підрядна (схематично її позначають круглими дужками), що приєднується до головної сполучниками підрядності *(бо, якщо, що, тому що, як тільки* тощо*)* чи сполучними словами *(хто, що, який, чий, котрий, як, коли, де)*.

Сполучники підрядності	Сполучні слова
сполучник — службова частина мови, тому членом речення не буває	займенник або прислівник — самостійні частини мови, а отже, є членами речення
*Мені завжди здавалось, **що** у Греції навіть статуї теплі* (Л. Костенко).	*Музика — журкіт води, **що** струменить у фонтанах* (О. Гончар).

У реченні *Музика — журкіт води, що струменить у фонтанах* підрядна частина приєднується до головної сполучним словом *що*, яке є займенником (ужите замість іменника «вода») і виконує роль підмета. На місці

слова *що* можна поставити іменник *вода* з попереднього речення: *вода струменить у фонтанах.*

Зауважте! Також запам'ятайте й такий спосіб перевірки статусу слова: коли *що* можна замінити словом *який* чи *котрий*, то воно є займенником, адже сполучники не можуть змінюватися за відмінками і числами чи мати рід (*який, котрий* — чол. рід, однина, називн. відм.).

Запам'ятайте: підрядна частина здебільшого починається із сполучника чи сполучного слова!

Типи складнопідрядних речень

Тип підрядного речення	Питання / сполучники чи сполучні слова	Приклад
означальне	***який? яка? яке? які?***	*Життя — це оббирання з реп'яхів,* ***що*** *пазурами уп'ялися в душу* (Л. Костенко).
	спол.: ***що, щоб, ніби;*** спол. сл.: ***який, чий, котрий, що, де, куди, звідки***	
з'ясувальне	***хто? що? кого? чого?***	*Не можна допустити,* ***щоб*** *людиною керував страх* (О. Гончар).
	спол.: ***що, як, щоб, мов, ніби, наче, аби, якби, коли, поки, доки, чи*** спол. сл.: ***який, чий, котрий, що, де, куди, звідки, як, чому***	
обставинне місця	***де? куди? звідки?***	*Тепер я скрізь,* ***де*** *світло і любов* (П. Филипович).
	спол. сл.: ***де, куди, звідки***	
обставинне часу	***коли? як довго? доки? з яких пір?***	***Доки*** *сонце зійде, роса очі виїсть* (Нар. тв.).
	спол.: ***як, після того як, відколи, відтоді як, з тих пір як*** спол. сл.: ***коли, поки, доки***	
обставинне способу дії, міри і ступеня	***як? яким способом? якою мірою? наскільки?***	*Сердега так перелякався,* ***що аж*** *тремтить* (Л. Глібов).
	спол.: ***що, чим...тим, аж, що аж*** спол. сл.: ***як, скільки, наскільки***	

Продовження табл.

Тип підрядного речення	Питання / сполучники чи сполучні слова	Приклад
обставинне порівняльне	***як?***	*Зацвіла в долині червона калина,* ***ніби*** *засміялась дівчина-дитина* (Т. Шевченко).
	спол.: ***як, ніби, наче, мовби*** спол. сл.: ***як***	
обставинне умови	***за якої умови?***	***Якби*** *ви вчились так, як треба, то й мудрість би була своя* (Т. Шевченко).
	спол.: ***якщо, коли, якби, як, раз, аби***	
обставинне причини	***чому? через що? з якої причини?***	*Нам з тобою, видно, по дорозі,* ***бо*** *ішли й нікуди не прийшли* (Л. Костенко).
	спол.: ***бо, що, оскільки, адже, тому що, через те що, внаслідок того що, у зв'язку з тим що***	
обставинне мети	***з якою метою? навіщо? для чого?***	*Пішла вночі до ворожки,* ***щоб*** *поворожити* (Т. Шевченко).
	спол.: ***щоб, аби, для того щоб, з тим щоб***	
обставинне допустове	***незважаючи на що?***	***Хоч*** *не рідний син Ярема, а щира дитина* (Т. Шевченко).
	спол.: ***хоч, хай, незважаючи на те що, дарма що***	
обставинне наслідку	умовно можна поставити питання ***і що ж? і який наслідок?***	*Теплий туман наливав балку по самі вінця,* ***так що*** *дерева потопали в ньому* (М. Коцюбинський).
	спол.: ***так що***	

Зауважте! У підрядних обставинних наслідку кома ставиться перед сполучником ***так що***. Якщо кому поставити перед ***що***, то утвориться підрядне міри і ступеня: *Теплий туман наливав балку по самі вінця так,* ***що*** *дерева потопали в ньому.*

1. Виділене слово є сполучником у реченні

А Щасливий, *хто* сни має милі.
Б *Скільки* голів, стільки й умів.
В Виспівує та щебече, *поки* місяць зійде.
Г Немає такого дерева, *щоб* на нього птиці не сідали.
Д Нещасна нація, *котра* не вміє цінувати свої таланти.

2. Виділене слово є сполучником у реченні

А *Хоча* була північ, спати не хотілося.
Б *Де* кров текла козацька, трава зеленіє.
В *Куди* серце летить, туди й око глядить.
Г *Де* є страждання, там нема краси.
Д *Звідки* ласка, звідти й казка.

3. Виділене слово є сполучником у реченні

А Та не злічить віків, *що* встигли вже пройти.
Б Добре тому ковалеві, *що* на обидві руки кує.
В Не писав я до тебе в останні два дні через те, *що* був у дорозі.
Г О, як потрібно вміти дорожити безцінним спадком, *що* дали віки.
Д Беруть на кпини молоді міста прапращурів, *що* вийшли з неоліту.

4. Підрядну частину до головної приєднує сполучне слово в реченні

А Здавна відомо, що заборонений плід найсолодший.
Б Минуле було прожите для того, щоб ствердити майбутнє.
В А наше діло — все це прополоти, аби хоч крихту істини знайти.
Г Доки людина не втратила здатності червоніти, вона ще людина.
Д Якщо вибирати між красою і правдою, я вибираю красу.

5. Підрядну частину до головної приєднує сполучне слово в реченні

А Невесело на світі жить, коли нема кого любить.
Б Як не буде птахів, то і людське серце стане черствим.
В Якби мені, мамо, намисто, то пішла б я завтра на місто.
Г Я воскрес, щоб із вами жити під шаленством весняних злив.
Д Твій дух не став приниженим і плоским, хоч слала доля чорні килими.

6. Підрядну частину до головної приєднує сполучне слово в реченні

А Ця подорож нежданa, *як* грім на сніжній рівнині.
Б А може, то така правда, *як* на вербі груші.
В Це було, *як* співав соловей над рікою.
Г *Як* нема чого їсти, то й святий збунтує.
Д Розкажи мені, зоре, *як* правильно жити.

7. Складне речення з підрядним означальним утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Стали спускатися в темний яр...* вибрати

А коли почало сходити золоте сонце.
Б хоч нас умовляли цього не робити.
В що давно обріс цікавими легендами.
Г щоб сховатися від пекучого сонця.
Д аби до вечора повернутися додому.

8. Складнопідрядним з означальною частиною є речення

А І де в світі тая сила, щоб в бігу його спинила.
Б Море так бадьоро хлюпає, що аж слухати любо.
В Так літував Іван у полонині, аж доки вона не спустіла.
Г Благословен, чий труд прекрасний життя здіймає із руїн.
Д Де літо маки стеле килимами, дитя в городі ходить коло мами.

9. Складнопідрядним з означальною частиною є речення

А Якби оті проміння золоті у струни чарами якими обернути, я б з них зробила золотую арфу.
Б Смереки так тісно збилися в купу, що трудно було пролазить між їх шершавими пнями.
В А там, де сонце торкнулось вершечків дерев, листя спалахнуло золото-зеленим вогнем і стало прозорим.
Г Ми знали велике озеро, де щороку гуси восени спинялися й жили тижнів зо два, а то й більше.
Д Вночі, коли вся природа спить, поринувши у темряву й знемогу, лише людина вміє освітить свою домівку і свою дорогу.

10. Складне речення з підрядним з'ясувальним утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Мабуть, почну писати...* вибрати

А коли настане слушна мить.
Б якщо наполягатимуть друзі.
В як велить чисте сумління.
Г про що мовчить більшість.
Д хоч на творчість немає часу.

11. Складнопідрядним зі з'ясувальною частиною є речення

А Література, яка мала Тичину й Довженка, не має права здрібніти.
Б Спинюсь я і довго буду слухать, як бродить серпень по землі моїй.
В І як за сонцем повертає сонях, так довго вслід чомусь дивились ми.
Г Хоч на історії дід і не знався, та все ж із ним цікаво було побалакати.
Д Мирон бережно підступав до станції, де вже потяга не було.

12. Складнопідрядним зі з'ясувальною частиною є речення

А Дуже любив професор, коли перед Зеленими святами дівчата приходили у плавні зілля збирати та квіти для вінків.
Б Лисицю найвигідніше полювати взимку, коли земля натягне на себе білу-білу та пухку-пухку ковдру.
В Мій перший вірш написаний в окопі, на тій сипкій од вибухів стіні, коли згубило зорі в гороскопі моє дитинство, вбите на війні.
Г Повітря було настільки прозоре, що з табору видно було чорне пожарище на південному схилі.
Д Ці місця стали дорогими для них уже тому, що тут ходили їхні хлопці, тут заліковували свої рани, звідси писали дівчатам листи.

13. Складне речення з підрядним обставинним способу дії утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Так вийшло...* вибрати

А оскільки клей наносили нерівномірно.
Б хоч ніхто й не сподівався на перемогу.
В бо створене власними руками дороге.
Г що аж земля навколо здригається.
Д як кожен з нас і планував.

14. Складнопідрядним із підрядною частиною способу дії є речення

А Як паросць виноградної лози, плекайте мову.
Б Моєму серцю снишся ти, як морю сняться урагани.
В Розливається кров і по жилах тече, ніби пахне вона лободою.
Г На рідні землі сіячі вертають, щоб сіяти святе своє зерно.
Д Зроби так, щоб серце моє солов'їне забуло очей тих блакить.

15. Складнопідрядним із підрядною частиною способу дії є речення

А Малі дерева схожі на дорослих, як діти на своїх батьків.
Б Серед великої тиші чулось тільки, як шелестіли листочки.
В Умій жити так, щоб у тебе з другом була єдність духу, ідеалів.
Г Я лиш інструмент, в якому плачуть сни мого народу.
Д Люблю, коли хвилі юрбою шумують, ламаючи лід.

16. Складне речення з підрядним обставинним міри і ступеня утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Ударив грім...* вибрати

А коли сонце заховалося за хмару.
Б хоч негоди прогноз не обіцяв.
В так що птахи вмить розлетілися.

Г що аж шибки затряслися в домі.
Д якого ой як чекали в таку посуху.

17. Складнопідрядним із підрядною частиною міри і ступеня є речення
А Стара верба од старості зомліла, забула, що сказав їй водяник.
Б За все, що взяв од пирога життя, платити доведеться по рахунку.
В Лани зеленого збіжжя, що саме красувалося в той час, дрімали тихої ночі.
Г Цвіте липа так буйно й розкішно, що все місто плаває в задумленому мареві.
Д Ти ніяк не можеш зрозуміти, що без науки неможливий розвиток суспільства.

18. Складнопідрядним із підрядною частиною міри і ступеня є речення
А Я знову згадав ті хвилини, що душу п'янили мою.
Б Міста ми бачили, де котиться з узбіч хвилястий виноград.
В Настав час, коли вечірній сутінок швидко западає в нічний.
Г І чим глибше за пагорби поринало сонце, тим нижчою ставала заграва.
Д Поки геній стоїть, витираючи сльози, метушлива бездарність отари свої пасе.

19. Складне речення з підрядним обставинним порівняльним утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Сестра розповідала...* вибрати
А як хвилюється в шторм море.
Б ніби в нашому ставку живе сом.
В ніби солов'їха в гаю щебетала.
Г як краще готувати великодню паску.
Д наче підручники видаватимуть завтра.

20. Складнопідрядним із підрядною порівняльною частиною є речення
А Дівчина, обсипана квітами, ідс, немов пливе лебедонька в воді.
Б І вже чув композитор, як народжується пісня.
В Коли в людини є народ, тоді вона уже людина.
Г Вода стояла на луках, скільки бачило око.
Д Як не знаєш правди до кінця, то й не мудруй.

21. Складнопідрядним із підрядною порівняльною частиною є речення

А Згадайте в поспіху вагона, в невідворотності звикань,
як рафаелівська Мадонна у вічі дивиться вікам!

Б Як без раннього світання день не піде на полях, так без
першого навчання до наук закритий шлях.

В Очі спостерігали, як подячно зітхає земля, звільнена від
бур'янів, глибоко зорана, розпушена.

Г З дороги видно було, як вився у низині кривульками
глибокий та каламутний Прут.

Д Ми держались за руки, підняли догори голови і слухали,
як грають у цвіту бджоли.

22. Складне речення з підрядним обставинним місця утвориться, якщо частину *де кує зозуля* вписати замість крапок у реченні

А У гаю, ... , свято весни вповні.

Б Чекай мене біля ставу, ...

В У тих місцях пісні, ... , ліризм посилюється.

Г Виглядатиму тебе, ...

Д Вислів ... є двоскладним реченням.

23. Складнопідрядним із підрядною частиною місця є речення

А Біля ставка, де ми прощалися, нам випало зустрітися після
довгої розлуки.

Б А там, де березина витісняла сосну, все залите було
бенгальським вогнем.

В Біля осокорів, де він зустрів свою долю, загримів
гарматний грім.

Г А на тому місці, де стояла тінь, іскрило сонце широкою
плямою.

Д Ти борися за луг зелений, де колись виглядав свою милу.

24. Складнопідрядним із підрядною частиною місця є речення

А Мені на сірому причалі, де стільки злизано слідів,
такого море намовчало в своїй одвертості сліпій.

Б А крило моє травневе повертає до весни, де на третім
полустанку прокидається жасмин.

В На старому забутому звалі, де одвічно сивів полин,
в чистій радості, в білій печалі кораблятами вишні пливли.

Г Чи, може, це ввижається мені той несказанний камертон
природи, де зорі ясні і де тихі води?

Д Я їду туди, де мене чекає вільний степ, тихі задумливі озера,
пісні на чумацьких дорогах і сміх безтурботних селянок.

25. Складне речення з підрядним обставинним часу утвориться, якщо частину *коли випікають паску* вписати замість крапок у реченні

А Я дуже люблю день, ...
Б Відчуття свята посилюється, ...
В Нагадай час, ...
Г Речення ... неускладнене.
Д Завжди збираємося того вечора, ...

26. Складнопідрядним із підрядною частиною часу є речення

А Добре, коли чоловік з характером, з переконанням і хмелем неспокою.
Б Які б то звуки розітнулись, коли б ви дивних струн торкнулись!
В Нас оточує воркування струмків, коли ми опиняємося в долинці.
Г Яке це щастя, коли стіл довгий і тісно за ним від рідні.
Д Навіщо мені весна, коли твої очі — проліски?

27. Складнопідрядним із підрядною частиною часу є речення

А Як сьогодні пам'ятаю той день в інституті, коли нам, новоспеченим учителям історії, давали призначення.
Б У нас тільки в березні після хуртовини бувають оті несподівано дивовижні дні, коли природа якимсь одним пристрасно-чародійним завершенням поєднує небо й землю.
В А як вечір срібними човнами пропливе між парами в саду, над твоїми чистими думками зіркою щасливою зійду.
Г Осіннє сонце, що надвечір спромоглося продерти хмари, схилялося над обрієм і сіяло своє золотаве насіння у вогку землю.
Д Благословенна будь та вічна мить, коли йому на думку спала така ідея.

28. Складне речення з підрядним обставинним причини утвориться, якщо частину *не можу писати віршів* уписати замість крапок у реченні

А Коли наступає темна ніч ... .
Б ... адже Муза від мене далеко.
В ... у яких немає душі й ритму.
Г Якщо немає натхнення ... .
Д ... хоч як мене не просіть.

29. Складнопідрядним із підрядною частиною причини є речення

А Хоч була ще зима, але в газетах все частіше писали про підготовку до посівної.
Б Коли я смуток свій на струни клала, з'явилась ціла зграя красних мрій.
В Вигострю, виточу зброю іскристу, скільки достане снаги мені й хисту.
Г На морі ставало темно, тому що з берега насувала важка чорна хмара.
Д Все важче знаходити квіти, мед яких обіцяє бути цілющим.

30. Складнопідрядним із підрядною частиною причини є речення

А Настрілявшись, вертались ми щасливі, дарма що промахів чимало в нас було.
Б Після дощу вода в бухті скаламутніла, бо в неї з острова нанесло намулу.
В Настане час, коли на кордонах люди сіятимуть хліб!
Г Та не злічить віків, що встигли вже пройти
Д Наговорив стільки, що і в шапку не збереш.

31. Складне речення з підрядним обставинним мети утвориться, якщо частину *повертаюсь додому* вписати замість крапок у реченні

А Як тільки велике свято ... .
Б ... так що готуйте, мамо, вечерю.
В Коли тяжко на душі ... .
Г ... аби розвіяти сум і тривогу.
Д ... бо рідна кличе сторона.

32. Складнопідрядним із підрядною частиною мети є речення

А Я Нептуну півкопи грошей в руку суну, аби на морі шторм утих.
Б Якби лелека голосом озвався, то грек, мабуть, не дуже б здивувався.
В Я нічого не вартий, якщо не в спромозі комусь допомогти.
Г Якби я турбувався лиш про себе, вже б онімів давно від самоти.
Д Не стануть святами ніколи будні, хоч як би там не мудрували трутні.

33. Складнопідрядним із підрядною частиною мети є речення

А Досить бути любленим хоч би однією людиною, щоб почувати себе щасливим.
Б Дарма що стояло тихе, сонячне безвітря, листя тріпотіло на деревах вздовж шляху.

В Щовечора, як зіронька сходить, молодая дівчинонька в садочок виходить.
Г Виходить, уже не мертвий ліс, бо лебеді принесли на своїх крилах весну і життя!
Д Пам'ять могла б убити нас, коли б не мала рятівної властивості забувати.

34. Складне речення з підрядним обставинним умови утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Поспієш на обід...* вибрати

А хоч і часу зовсім мало.
Б адже ще часу доволі багато.
В так що голодним не лишишся.
Г бо час трапези перенесли.
Д коли удосвіта виїдеш.

35. Складнопідрядним із підрядною частиною умови є речення

А Людина в небезпеці, коли вона бездуховна.
Б Не знаю, коли весна на крилах тепло принесе в наш край.
В Багаття вимальовувало постаті людей, коли вогонь розгорався ясніше.
Г Найбільше люблю пору, коли збирають жнива і співають пісень.
Д Коли мене на фронт ти проводжала, пучок конвалій ти мені дала.

36. Складнопідрядним із підрядною частиною умови є речення

А І коли я по рідній стежинці в отчий дім повертаю здаля, зустрічають мене чорнобривці і сміється батьківська земля.
Б Якщо справді все описане для майбутнього фільму не підійде, тоді давайте краще першу частину кінокартини почнемо з пісні.
В Уже зоря золоторога, де полинами зацвіло, кладе на огненні пороги своє сивіюче крило.
Г День був душний, незважаючи на те що краплі учорашнього рясного дощу іскрились на траві.
Д Люблю я ті часи, як сонце вже встає і промінь свій прозорий на села, на поля так вільно, ніжно ллє.

37. Складне речення з підрядним обставинним наслідку утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *Густо ріс очерет...* вибрати

А що на березі навпроти старого лісу.
Б так що тяжко було крізь нього пробиратися.
В що навесні ще був зовсім рідесенький.
Г що аж не видно було великої річки.
Д дарма що вода від берега давно відступила.

38. Складнопідрядним із підрядною частиною наслідку є речення

А Так гарно тут, що шкода ступати по непорочній сніговій білині.
Б Клянусь боротись до загину так, як боролися батьки.
В Грім розмахнувся — і вдарив так, що здригнулась бджола.
Г Погода стояла сонячна, так що шибки на вікнах миготіли.
Д Мені чогось сумно й боязно так, що аж серце моє мре.

39. Складнопідрядним із підрядною частиною наслідку є речення

А За високою струнною дзвіницею, що так поривається вгору, десь у білому підхмар'ї зникають лебеді.
Б Ота весняна золота бджілка вкинула в хату щось таке, від чого білі стіни під низькою стелею осміхнулися.
В Край неба на сході помітно блідне, так що в ньому вже можна розпізнати сіру пелену розірваних вітром хмар.
Г Від маяка в море виходила піщана коса, яка закінчувалася довгою грядою підводного каміння.
Д У заростІ парку вкралося озеро, що було притулком тиші й суму для кількох білих скульптур над водою.

40. Складне речення з підрядним обставинним допустовим утвориться, якщо серед варіантів продовження речення *У змаганнях ти обов'язково переможеш...* вибрати

А адже тренуєшся дні і ночі.
Б якщо до мети йтимеш упевнено.
В коли докладатимеш усіх зусиль.
Г так що пакуй валізи на чемпіонат.
Д хай як не стараються твої суперники.

41. Складнопідрядним із підрядною допустовою частиною є речення

А Щоб перебудувати світ, треба бути сміливим і сильним.
Б Тепла ще не було, дарма що минуло кілька днів березня.
В Поки мати страву носила, батько став частувати старостів.
Г Займаю саме те місце, яке мені визначила доля, й не прагну кращого.
Д Мабуть, тому що село коло річки близько, таке все свіже, зелене та ярке.

42. Складнопідрядним із підрядною допустовою частиною є речення

А Молоді чорняві скрипалі позакидали назад голови так, що на них ледве держались шапки.

Б Хіба на Поділлі може народитися людина, яку б обминула пісенна стихія, щира вдача?

В Справжній письменник повинен прагнути до того, щоб читачі глянули на себе, на свій народ його очима.

Г Хоч земля ще й не протряхла після дощу, проте косарі, поспішаючи впоратись з урожаєм, уже таборились.

Д Як тільки вийдеш за поріг, лишивши рідний клас, немало сонячних доріг тобі розкрилить час.

43. Установіть відповідність.

Вид підрядного речення	*Приклад*
1 обставинне допустове	**А** Куди голова задумає, туди ноги понесуть.
2 обставинне умови	**Б** Що темніша ніч, тим яскравіші в ній маяки.
3 обставинне місця	**В** Коли терпінню приходить край, народ мов буря.
4 обставинне міри і ступеня	**Г** Держімося землі, бо земля держить нас.
	Д Не бійся правди, хоч вона гірка.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

44. Установіть відповідність.

Вид підрядного речення	*Приклад*
1 означальне	**А** Народ, що не знає своєї історії, є народом сліпців.
2 з'ясувальне	**Б** Я сідаю на горбик зігрітий, щоб ключі журавлині зустріти.
3 обставинне наслідку	**В** Струни чекають, щоб пальці торкнулись до них.
4 обставинне мети	**Г** Дарма що сніг хрумкотить під ногами, але весна своє бере.
	Д Дощ тут випав менший, так що ледве прибив пилюку.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

45. Установіть відповідність.

Вид підрядного речення	*Приклад*
1 обставинне часу	**А** Украй стривожилась земля, коли в похід послали атом.
2 обставинне причини	**Б** Стояли двоє посеред весни, там, де вербичка віття нахилила.
3 обставинне умови	**В** Чим більший поет, тим глибші корені його творчості.
4 обставинне міри і ступеня	**Г** Як рясно квітує горобина, то добрий буде урожай вівса.
	Д Журяться квіти, що на світанні скоро їх вкриють сніги, білі сніги.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

46. Установіть відповідність.

Вид підрядного речення	*Приклад*
1 обставинне допустове	**А** У гущині заростей, де повітря стояло непорушно, було жарко.
2 обставинне мети	**Б** Мабуть, солов'ї знають, де весна зимує.
3 з'ясувальне	**В** А де нема любові і страждання, там не живе, не б'ється і життя.
4 означальне	**Г** Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці.
	Д Я відкриваю світ собі щодня, хоч, може, він стократ уже відкритий.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

47. Установіть відповідність.

Частина речення	*Вид підрядного речення*
1 Проспівай мені ту пісню, що	**А** обставинне допустове
2 Було холодно, дарма що	**Б** обставинне порівняльне
3 Не знає спокою, хто	**В** обставинне наслідку
4 Вода в Дніпрі піднялася, так що	**Г** означальне
	Д з'ясувальне

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

48. Установіть відповідність.

Частина речення	*Вид підрядного речення*
1 ... працював, хоч і ...	**А** обставинне допустове
2 ... прийшла, щоб ...	**Б** обставинне міри і ступеня
3 ... зіщулився, бо ...	**В** обставинне мети
4 ... напишу, якщо ...	**Г** обставинне причини
	Д обставинне умови

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Безсполучникове складне речення. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні. Складне речення з різними видами зв'язку

Безсполучниковим називається речення, частини якого пов'язуються без сполучників чи сполучних слів, а лише інтонаційно: *Защебетав соловейко — пішла луна гаєм* (Т. Шевченко).

Розділовий знак	Правило	Приклад
кома	частини виражають одночасність або послідовність подій чи явищ	*Малі озера блискають незлісно, колише хмара втомлені громи* (Л. Костенко).
двокрапка	а) друга частина розкриває зміст першої, доповнює її, конкретизує: [ ] : [конкретизація].	*Наснився мені чудернацький базар: під небом, у чистому полі, для різних людей, для щедрих і скнар, продавалися різні Долі* (Л. Костенко).
	б) друга частина вказує на причину того, про що йдеться в першій: [ ] : [причина].	*У душі хлопець непокоївся: весна видалася засушливою* (Г. Тютюнник).
тире	а) друга частина порівнюється з першою чи протиставляється їй: [ ] — [порівняння / протиставлення].	*Рада б зірка зійти — чорна хмара заступає* (І. Франко). *Ще сонячні промені сплять — досвітні огні вже горять* (Леся Українка).

Продовження табл.

Розділовий знак	Правило	Приклад
	б) друга частина виражає наслідок, різку зміну подій чи є висновком: [ ] — [наслідок /висновок].	*Повіяв вітер по долині — пішла дібровою луна* (Т. Шевченко).
	в) перша частина виражає час чи умову: [час/умова] — [ ].	*Назвався грибом — лізь у кошик* (Нар. тв.). *Ідуть роки — виростають діти* (І. Коваль).
крапка з комою	частини не тісно пов'язані за змістом і мають усередині свої розділові знаки	*Усміх пославши в останнім промінні, згинуло радісне літо; дощик уїдливий, дощик осінній сіється, наче крізь сито* (Г. Чупринка).

Зауважте! Складне речення може поєднувати різні види зв'язку: безсполучниковий і сполучниковий; сурядний і підрядний; можливі й інші комбінації. Такі конструкції називають реченнями **з різними видами зв'язку**: *Мужі учені, бородаті архіви кинулись труситъ: чиїм ім'ям цей град назвати, щоб вознести на цілий світ* (Л. Костенко).

1. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити кому в рядку (розділові знаки пропущено)

А Була б охота знайдеться робота.
Б Поглянув я на ягнята не мої ягнята.
В Білі мухи налетіли все подвір'я стало біле.
Г Поглянь в обличчя тоді питай про здоров'я.
Д Пахнуть сонцем дині спілі хмелем б'ють меди скажені.

2. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити кому в рядку (розділові знаки пропущено)

А Відбились зорі у воді летять до хмар тумани.
Б Торгуй правдою більше бариша буде.
В Угорі почало виднішати місяць зійшов.
Г Хочеш їсти калачі не сиди на печі.
Д Як зараз бачу ген горить мій степ.

3. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити кому в рядку (розділові знаки пропущено)

А Впаде мороз на яблуневий цвіт залишимося без врожаю.
Б Натужно шуміли ялиці потріскували на морозі стовбури.
В І диво дивне сталося із ним совість заговорила.
Г Сумно місяць поглядає в нього братика немає.
Д Прийде осінь у засіках буде хліб золотий.

4. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити кому в рядку (розділові знаки пропущено)

А Міцна сім'я міцна держава.
Б Світали ночі вечоріли дні.
В Ловив рибку виймав рака.
Г Подивлюся серце защемить.
Д Небо зоряне завтра дощу не буде.

5. Після речення *Цвітуть яблуні...* треба поставити кому, якщо серед варіантів його продовження вибрати

А пахнуть білі гречки.
Б прийшов травень.
В значить справжня весна.
Г вишні ж уже відцвіли.
Д розносяться пахощі навколо.

6. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити тире в рядку (розділові знаки пропущено)

А На Балатоні осінь золота пливе в повітрі сива павутина.
Б Друзі розповіли подробиці втеча готувалася давно.
В Віз ламається чумак розуму набирається.
Г Усе ясно великого бажання вчитися ти не масш.
Д Вихід із становища один потрібні негайні енергійні заходи.

7. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити тире в рядку (розділові знаки пропущено)

А Саду нашого не впізнати густим роєм білого цвіту обліпило кожну гілочку.
Б Облітають квіти обриває вітер пелюстки печальні в синій тишині.
В Та диво дивне в лютій тісноті я відчуття безмежжя не втрачаю.
Г Та сам я шукав не істини модні розшукую в хаосі власну особу.
Д А тумани вже давно щезли розвіяли їх сині вітри й вітерці.

8. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити тире в рядку (розділові знаки пропущено)

А Осінній вечір морозом дихав у небі місяць немов п'ятак.
Б Готичні смереки над банями буків гаркаві громи над країною крон.
В Вечорами вже не співали дівчата не витинали гопака гармоністи.
Г Пробачайте поетам дивацтва нєзлі нєбагато поєтів живє на землі.
Д Продержало з тиждень морозом земля заклякла як кістка.

9. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити тире в рядку (розділові знаки пропущено)

А Дощ упав на жито будем краще жити.
Б І причувається дєсь пісня за горою линє.
В Волосся вигоріло ходив без шапки довго.
Г Поступово багрянці лісу згасають сідає сонце.
Д Самотність як обірвана струна вона ніколи не буває в парі.

10. Після речення *Ранок сонячний...* треба поставити тире, якщо серед варіантів його продовження вибрати

А подуває легкий вітерець.
Б у небі жодної хмаринки.
В море виграє хвилями.
Г вечір доволі холодний.
Д сади буяють ароматами.

11. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити двокрапку в рядку (розділові знаки пропущено)

А Весна іде красу несе.
Б Я знаю мова мамина свята.
В Боятися вовків у ліс не ходити.
Г Нє штука ганьбити штука ліпше зробити.
Д Будеш сіяти з сумом вродить печаль.

12. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити двокрапку в рядку (розділові знаки пропущено)

А Закрався вечір одшуміла праця.
Б Дощ упав на трави оживуть отави.
В Я знову вгадую приїдеш ти чи ні?
Г Світило сонце парувала земля.
Д Зрубав дерево посади два.

13. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити двокрапку в рядку (розділові знаки пропущено)

А Здалось на мить пливе у безвість ночі під парус хмар
високий корабель.
Б На зеленій траві білі чайки сидять білі свічі горять
на тарелях латать.
В Людство не усвідомить себе як єдине ціле не буде
йому добра.
Г Ще сонячні промені сплять досвітні огні вже горять.
Д Небо скоро затяглося хмарами стало мрячити.

14. Між частинами безсполучникового складного речення треба поставити двокрапку в рядку (розділові знаки пропущено)

А Хмара грізно суне за Бориспіль темна тиша опада
в лиман.
Б Здається чую лопають каштани жовто-зелену викидають
брость.
В Править хтось малим човенцем в'ється стежечка
злотиста.
Г Не русалонька блукає то дівчина ходить.
Д Зайде сонце Катерина по садочку ходить.

15. Після речення *Гамір умить стих...* треба поставити двокрапку, якщо серед варіантів його продовження вибрати

А стало чути навіть політ бджоли.
Б навіть дерева стоять безшелесно.
В пролунав дзвоник на урок.
Г усе навколо принишкло.
Д навколо запанувала дзвінка тиша.

16. Складним із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком є речення

А Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, полє німіє.
Б Плачуть дощі в снігах, просять вітри спочину і розбивають в
прах зоряну павутину.
В Ранок був безвітряний, тихо пролітала негуста пороша,
садок ніби відпочивав.
Г Минає літо, осінь вже бреде, лісів багрець торкнувся
вересневий.
Д Планета сива над віками крутиться, минають дні,
і пахне сіножать.

17. Складним із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком є речення

А Небо прорізали вогняні стріли, ударив грім, на пильних дорогах знявся вихор.

Б І пригадалося йому дитинство: над водами хиляться лози, лелека пливе в висоті.

В Не щебече соловейко в лузі над водою, не співає чорнобрива, стоя під вербою.

Г Скрізь, де пройшов дощ, свіжо — нарешті дочекалися прохолоди й поживи землі.

Д Кажуть люди: пальцем торкнеш ластів'яче гніздо — птиця одразу покине ваш двір.

18. Складним із підрядним і сурядним зв'язком є речення

А На білу гречку впали роси, веселі бджоли одгули, замовкло поле стоголосе в обіймах золотої мли.

Б Коли тебе в саду стрічаю, сад квітне знову і цілий світ пісні вплітає в твою розмову.

В Тим часом обважнілі садки півдня осипались абрикосами, земля вже ними була встелена, що й ніде ступити.

Г Там повен двір любистку, цвітуть такі жоржини, і вишні чорноокі стоять до холодів.

Д Здоровенний дуб розлігся, розширився своїм коструватим гіллям, так що аж темно під ним.

Пряма мова

Прямою мовою називається чуже мовлення, передане дослівно, з повним збереженням змісту, форми та інтонації: *«А нашому братові, — увернув грізно Чіпка, — треба стерегти свого брата, а не тільки про себе думати»* (Панас Мирний, Іван Білик).

Пряма мова зазвичай супроводжується словами автора, які вказують, кому вона належить. Щодо прямої мови вони можуть займати різну позицію (стояти перед прямою мовою, після неї чи всередині неї).

Розділові знаки при прямій мові

Правило[1]	Приклад
«П», — а. **«П?» — а.** **«П!» — а.**	*«Не на тебе ждать я буду», — поет відповідає.* *«Хто ж се я?» — поет питає.* *«От спасибі!» — крикнув лицар.*
А: «П».	*Тут поет не втерпів: «Хто там?»*

[1] **А** — слова автора, **П** — пряма мова.

Правило	Приклад
«П, — а, — п».	*«Голос маю, — каже лицар, — та не тямлю віршування...»*
«П, — а. — П».	*«Ні, се я, — озвався голос. – Маю справу пильну дуже».*
«П? — а. — П».	*«Що ж? — поет на те говорить. — То за ручку та й до шлюбу!»*
«П! — а. — П».	*«Годі жартів! — крикнув згорда. — Бо задам тобі я гарту!»* (Леся Українка)

Зауважте! Окремого коментаря потребує випадок, коли слова автора стоять у середині прямої мови. Після слів автора ставиться *кома з тире* й пряма мова починається з *малої* літери, якщо слова автора стоять не на межі двох речень прямої мови, а в середині одного речення прямої мови: *«Що ви, — кажу, — шукаєте?»* (Л. Костенко).

Зауважте! Коли одна частина слів автора стосується тієї частини прямої мови, яка йде перед розривом, а друга — тієї, що йде після нього, то після слів автора ставиться двокрапка й тире, а пряма мова продовжується з великої літери **(«П, — а: — П».)**: *«Знаю, що по закону, — сердито відповів на те Лозовий і додав: — Вишняку шкода»* (В. Дрозд).

Цитата як різновид прямої мови

Цитата — дослівний уривок з чийогось тексту або висловлення для підтвердження якоїсь думки: *Недарма Михайло Коцюбинський називав себе в листах вогне- і сонцепоклонником, а в новелі «Intermezzo» писав: «Сонце! Я вдячний тобі. Ти сієш у мою душу золотий засів — хто знає, що вийде з того насіння. Може, вогні?»* (Н. Калениченко).

Коли цитата оформлюється як пряма мова, тобто супроводжується словами автора, то вживаються розділові знаки, як і при прямій мові: Іван Драч пише про Пабло Неруду: *«Цікаво стежити за цим мислителем і витівником, за цим континентом образності...»* (Д. Павличко).

Цитати беруться в лапки. Якщо цитата є частиною речення, то вона пишеться з малої літери: *Вільгельм фон Гумбольдт наголошував, що «в мові — дух нації»* (З підручника).

Якщо цитата наводиться неповністю, то на місці пропуску ставиться три крапки: *Слово для Лесі Українки — це «гострий, безжалісний меч... що здійма вражі голови з плеч»* (З підручника).

Коли цитують віршований текст, то його в лапки не беруть, а коли пишуть суцільним рядком, то оформляють як звичайну прозову цитату: *Мотив збройного повстання за краще життя звучить у рядках:*

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте (З підручника).

1. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А «Денисе, відтепер кажи: пройшов Крим, Рим і будапештські труби» — не втримався Хаєцький.

Б «Гриміла наша мінометна і гриміти буде!», — запевнили товариші Васю на прощання.

В Прилетіла ластівочка, стала собі щебетати, господаря викликати: «Вийди, вийди, господарю, подивися на кошару».

Г Котився віночок по полю, просився у женчиків додому — «Возьміте мене, женчики, з собою та занесіть мене до господаря в стодолу».

Д «О Лавріне, ти переміг мене, — сказав схвильовано Крауз: — Я хотів просити тебе про дочку».

2. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А «Христе, тікаймо!», — твердо й рішуче прошепотіла до неї Олеся.

Б «Та не гавкай хоч ти мені. Чого б ото я гавкав», — жалівся дід.

В Тоді громада загула прелюто: — «Вона ж свій злочин визнала прилюдно!»

Г «Це я, ваш Пірат, впізнаєте? — гавкав він крізь сльози — О, який я щасливий!»

Д Як ударив вдруге — вона й попросилась — «Не рубай, коханий, бо я — твоя мила».

3. Правильно поставлено розділові знаки в реченні

А «Мати Божа, Царице небесна, — гукала баба в саме небо, — голубонько моя, святая великомученице, побий його, невігласа, святим твоїм омофором!»

Б Олеся... промовляла тихо, утопаючи в нестерпній тузі, «Прощайте, матінко моя рідна, не забувайте мене, не забудете?»

В «Гальт! Руки вгору! Виходь!», гукнув німецький єфрейтор, з'явившись на порозі якраз в момент пострілу.

Г Подивився ще раз з-під волохатих брів на хворого і сказав «Тут ти вдома. Зрозумів? На багато верстов кругом тут тільки праліс та звірі, а людей нема».

Д «Мамо... — і затнувся, дивлячись на матір: — Дозвольте вас так називати, бо ви ж така... як і моя мати».

4. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А Подивився на чисту пелену снігу, а тоді написав пальцем великими літерами: «Судив і присуд виконав я — Григорій Многогрішний. А за що — цей пес сам знає».

Б «Ти, Михайле, — кажу, — хоч би разочок на неї глянув. Бач, як вона до тебе світиться».

В Мама довго мовчить, потім зітхає і каже: «Вона любила твого тата. А ти на нього схожий...»

Г «Цирк? — перепитав Оверко, — Рід наш великий, голови не щитані, крім нас двох, ще троє рід носять».

Д Нема Січі; очерети у Дніпра питають: «Де-то наші діти ділись, де вони гуляють?»

5. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А «Веди ж нас, Василю, до пана, — каже полковник Шрам. — Де він? Чи в світлиці, чи в пасіці?»

Б «Нащо ви одв'язали нашого коня та заперли в свій хлів? — крикнула Мотря: Не святі ж прийшли з неба та одв'язали його!»

В Тоді вдова Бобренчиха озвалась: «Та вуха ж в'януть на таку олжу! Вона сама Грицькові нав'язалась».

Г Сидить на поріжку і обриває пелюстки на ромашці, шепочучи: «Є — нема, є — нема, є...»

Д «Це — кінець!» — нестерпною іскрою пронеслося у свідомості.

6. Пунктуаційну помилку допущено в реченні

А «З тобою мова буде потім, — сказав Іван. — а я служу революції, Інтернаціоналу».

Б Запала тиша, як в страшному сні, Горбань сказав: «Причому тут пісні?»

В «Хтось нетутешній, — бурчав крізь зуби. — Іч, іроди! Двоє, видать, були. Не тайгові — тайгові не порушать закону».

Г Марія просить: «Корнію, любий. Маєш карбованця, купи маленьке поросятко. Вигодуємо, і на Різдво ковбаска буде».

Д Вже як ішли в поле, сусід казав хлопцеві: «Перебрався б ти до нас!»

7. Правильно оформлено цитату в реченні

А «Мова — то серце народу; гине мова — гине народ», це спостереження І. Огієнка містить у собі велику і сумну правду.

Б Шевченко був глибоко переконаний, що український народ порве кайдани колоніалізму, тому й заявляв — «Борітеся — поборете!»

В Шевченко вірив у велике майбутнє України й українського народу і палко закликав своїх земляків:

І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь,
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає...

Г Ідеологи звинуватили Миколу Руденка, як він сам згадує, в «Грубих помилках у поетичній творчості».

Д Олесь Гончар пише, що Леся Українка: «поряд із Шевченком, Франком, Панасом Мирним, Коцюбинським... наполегливо розвивала й зміцнювала літературну мову...»

8. Правильно оформлено цитату в реченні

А У статті про О. Кобилянську сказано, що «Класичним зразком алегоричної мініатюри є поезія у прозі «Рожі».

Б «Борітеся — поборете!» — цими словами Т. Шевченко став на захист усіх поневолених.

В Сухомлинський вважав, що: «вміння читати — означає бути чутливим до змісту й краси слова, до його найтонших відтінків».

Г Борис Буряк пише, що: «В художній структурі сценаріїв і фільмів О. Довженка завжди присутній сам автор».

Д Важливу композиційну роль відіграє монолог Мавки, що починається словами

«О, не журися за тіло!
Ясним вогнем засвітилось воно,
Чистим, палючим, як добре вино,
Вільними іскрами вгору злетіло».

9. Пунктуаційну помилку в оформленні цитати допущено в реченні

А Шевченкове «...треба миром, громадою обух сталить...» стало афоризмом.

Б Образ Прометея Шевченко використав як символ мужності, нескореності, а отже, і остаточної перемоги: «Не вмирає душа наша. Не вмирає воля».

В «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову», — так визначає роль мови в житті нації Л. Костенко.

Г Іван Франко назвав Івана Нечуя-Левицького: «всесобіймаючим оком Правобережної України».

Д Маланюк у сонеті «Шевченко» порівнює Кобзаря з його ж літературним героєм:

Гонта, що синів святенним ріже,
У досвітніх загравах — степа
З дужим хрустом випростали крижі.

10. Пунктуаційну помилку в оформленні цитати допущено в реченні

А Словами: «Від кларнета твого — пофарбована дудка зосталась» Євген Маланюк характеризує пізнього Павла Тичину.

Б Композицію роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» О. Білецький характеризував як «будинок з багатьма прибудовами й надбудовами».

В Золя написав колись палку статтю «Що я ненавиджу», яка закінчується так: «А тепер ви знаєте, що я люблю, до чого відчуваю пристрасну любов ще з юних літ».

Г «Слова — полова, але вогонь в одежі слова!..» — писав Іван Франко.

Д Рильський наголошував, що «не тільки в художній літературі, а й у кожному слові людському увага до мови — доконечна річ для того, щоб думка знайшла свою справжню кришталеву форму».

11. Установіть відповідність (розділові знаки при прямій мові пропущено).

Приклад

1 Ет байдуже озвалася матуся то був не день, то сполох був, та й годі.

2 А ясень їй киває в верховітті Найкраща в світі!

3 Це і все. Я йду помститися, Олесю сказала Христя.

4 Драбиною її плещи, та добре! кричала Кайдашиха Нехай не збирає яєць на нашому горищі!

Схема речення

А А: «П!»

Б «П», — а.

В «П, — а, — п».

Г «П, — а: — П».

Д «П! — а. — П!»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність (розділові знаки при прямій мові пропущено).

Приклад

1 Он бачиш там питає дика рожа
Чи я хороша?
2 Що ж йди Іванку покірно
обзивалась Марічка Така нам
доля судилась.
3 Майстро десь зірвався сказав
Оверко Половець і оглянув степ.
4 Одчини перше ворота озвався
Ілрам а потім біжи собі куди хоч.

Схема речення

А «П, — а, — п».
Б «П», — а.
В А: «П?»
Г «П, — а: — П».
Д «П, — а. — П».

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

СТИЛІСТИКА. РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ

Стилістика — розділ мовознавства, що вивчає стилі мовлення.

Стиль — різновид мови, що об'єднує мовні одиниці за їхнім функціональним призначенням у певну структуру.

Стилі мовлення

Стиль	Ознаки	Функції
Розмовний	вільність, спонтанність, непідготовленість, емоційність, експресивність, використання несловесних засобів (міміки, жестів)	інформування та контактування мовців
Науковий	точність, логічність, інформативна насиченість, об'єктивність викладу, відсутність образності	пізнання та інформування мовців
Художній	вияв індивідуальності автора, образність, багатозначність, метафоричність	вираження почуттів мовців
Офіційно-діловий	логічність, стандартизованість, однозначність, точність, відсутність емоційності	інформування та волевиявлення мовців
Публіцистичний	логічність, точність, ясність викладу, образність, експресивність	інформування та вплив на слухачів (читачів)
Конфесійний	піднесеність, урочистість, символізм, експресивність, емоційність	спілкування вірян, мова церкви

Спілкування та мовлення

Мовленнєва діяльність виявляється в таких видах: говоріння, слухання, читання, письмо.

Мовлення може бути усним і писемним, монологічним (говорить чи пише одна особа) або діалогічним (говорять чи пишуть дві особи або більше).

Мовець, який говорить або пише, — **адресант**; той, хто сприймає (слухає, читає), — **адресат** мовлення.

Людина, яка хоче успішно використовувати мову, повинна пам'ятати, що її мовлення має бути змістовним, логічно послідовним, багатим, точним, виразним, доречним, правильним.

Текст

Текст — зв'язне повідомлення, що характеризується змістовою і структурною цілісністю й завершеністю, орієнтацією автора на певного адресата. Текст складається з речень, пов'язаних за допомогою спеціальних засобів зв'язку.

Тема тексту — коло предметів чи явищ, розглянутих у тексті, це те, про що оповідає текст. Мікротема — частина загальної теми. У тексті може бути більше чи менше мікротем, залежно від складності тексту.

Основна думка — ідея тексту, висвітленню якої підпорядковані всі складники тексту.

Абзац — кілька речень, які конкретизують думку, розкривають, розширюють її, це відносно закінчена й пов'язана єдністю змісту частина тексту від одного абзацного відступу до іншого.

Речення в тексті пов'язані за допомогою таких мовних засобів:

— лексичний повтор;
— займенники і прислівники *(письменник — він, у давнину — тоді)*;
— синоніми, перифрази *(лев — цар звірів)*;
— контекстуальні синоніми *(Стус — дисидент)*;
— родові та видові назви *(Львів — місто)*;
— метафори *(морські хвилі — синя одежа моря)*;
— метонімія *(Євросоюз — Брюссель)*;
— вставні слова *(таким чином, отже)*;
— сполучники *(але, адже)*.

Типи мовлення

Розповідь	Опис	Роздум
послідовний виклад подій, фактів, явищ	враження автора від довкілля, змалювання характеристик і властивостей зображуваних предметів	хід міркувань мовця, його ставлення до світу, людей, враження від них

Прочитайте текст і виконайте завдання 1–5 до нього

У великих містах часто складаються несприятливі для життя людей обставини. Наприклад, одним з агресивних забруднювачів міського середовища є шум.

Надмірний шум впливає на органи слуху. Під впливом гучних звуків барабанна перетинка постійно розтягується, при цьому зменшується її еластичність. Отже, потрібні дедалі гучніші звуки, щоб вона почала коливатися. Розвивається приглухуватість. За статистикою, на цей недуг сьогодні страждає 10–15 % населення. У 20 % юнаків і дівчат, котрі постійно слухають гучну музику, слух виявився погіршеним, як у 85-літніх людей. Не менш небезпечним для органа слуху є й використання навушників.

Шум відволікає нас, впливає на нервову систему. Під впливом шуму змінюється частота пульсу, частота й глибина дихання. У шумному приміщенні до організму людини швидше потрапляють газоподібні шкідливі домішки, що є в повітрі. Тривала дія шуму призводить до швидкої втоми, погіршення пам'яті, зменшення уваги, втрати працездатності, підвищеної дратівливості. Від шуму погіршується сон, після сну люди відчувають утому, головний біль. Усе це дозволило вченим стверджувати, що шум повільно нас убиває *(За Дж. Тревелом)*.

1. Найкращий заголовок для цього тексту —

А Хворе покоління
Б Наше нервове життя
В Повільний убивця
Г Навушники — причина захворювань
Д Зупиніть музику!

2. У тексті **НЕМАЄ** мікротеми

А Шум — забруднювач середовища.
Б Деформації внутрішнього вуха.
В Приглухуватість та її причини.
Г Мобільні телефони та наш слух.
Д Утомлюваність від шуму.

3. Засобом зв'язку першого та другого речень тексту є

А вставне слово
Б займенник
В прислівник
Г метафора
Д контекстуальний синонім

4. Використані в тексті слова *барабанна перетинка, приглухуватість, нервова система* є

А діалектизмами
Б термінами
В авторськими неологізмами
Г образними висловами
Д розмовними висловами

5. Стиль тексту —

А науковий
Б художній
В офіційно-діловий
Г розмовний
Д публіцистичний

Прочитайте текст і виконайте завдання 1–4 до нього.

Тисяча уроків українського Герцога

Цього тижня вшановували Анатолія Борисовича Солов'яненка. Вечір, присвячений творчості видатного співака, відбувся в Національній опері України.

Сьогодні дедалі частіше звертаються до так званих альтернативних історій: мовляв, якби Україна не мала Анатолія Солов'яненка? Проте важливіше усвідомити, чому вона не вберегла свого золотого солов'я. Не подарувала йому, хоч як це дивно звучить, можливості працювати і в такий спосіб не подовжила його віку?

Анатолій Солов'яненко дебютував на сцені Донецької опери — у ролі Герцога в опері Джузеппе Верді «Ріголетто». Коли артисти показали виставу на гастролях в Іспанії, в одному з видань з'явився матеріал «Шахтарський герцог». Цей сценічний образ став візитівкою співака в усьому світі.

Сім'я Солов'яненків була співочою. Унікальним тембром голосу вирізнявся батько (шахтар із дідів-прадідів) — у нього був драматичний тенор. Після одного зі студентських концертів 18-річний юнак отримав запрошення навчатися професійного співу в провідного соліста Донецького театру опери та балету Олександра Коробейченка. «Із тебе може щось вийти, але це коштуватиме величезної праці», — сказав майстер, почувши спів Анатолія.

Як кажуть на Сході, «важко знайти хорошого вчителя. А хорошого учня — ще важче». Тандем Коробейченко — Солов'яненко (учитель - учень) був унікальним одразу в кількох сенсах. Учні взагалі обожнювали Олександра Миколайовича: він, крім того, що був винятковим оперним співаком, сам шив собі костюми для вистав, ремонтував взуття, робив біжутерію для всієї театральної трупи. Практично на всіх сценах світу, крім Метрополітен-опера в Нью-Йорку, Анатолій Солов'яненко виконував партію Герцога в костюмах, які власноруч пошив його вчитель...

В Анатолія Борисовича все життя зберігався зошит із назвою «Що потрібно знати для хорошого співу», у який він вносив нотатки після кожного уроку в майстра. За десять років — з 1952-го по 1962-й — у цього славетного педагога Анатолій Солов'яненко отримав одну тисячу уроків.

Закінчивши Донецький політехнічний, 1954 року він став аспірантом і викладачем кафедри нарисної геометрії. На одному з оглядів самодіяльності Донбасу, що проходив у Києві, Анатолія Солов'яненка почув ди-

ректор Київського оперного театру Віктор Гонтар. Анатолій Борисович виконував арію Радомесса з «Аїди». Гонтар не приховував свого захоплення і наступного дня запропонував молодому виконавцеві спробувати заспівати в опері разом із симфонічним оркестром. Увечері того ж дня Солов'яненко став стажером Київського оперного театру. А за кілька днів його викликали до Москви — узяти участь у концерті. Тоді ж проходив відбірковий тур молодих вокалістів для поїздки в Італію. У комісії помітили українського тенора. Анатолій Солов'яненко поїхав на стажування.

За законами альтернативного жанру варто поставити запитання: «Якби Солов'яненко залишився за кордоном?..» Світлана Дмитрівна, його дружина, розповідає: «Ми жили кілька років в Італії, США, і щоразу я бачила, що Анатолій сумує за рідною домівкою. Йому ставало тяжко на душі, і ми повертались в Україну».

Нині, на тлі аудіовізуального «розмаїття», диски Анатолія Солов'яненка не так просто знайти. Почути його голос у партіях Ленського («Євгеній Онєгін» П. Чайковського), Андрія («Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського), Надіра («Шукачі перлів» Ж. Бізе), Фауста (в однойменній опері Ш. Гуно) — справжнє свято.

Пригадуються слова славетного співака: «По-справжньому господарювати ми ніколи не вміли, а коли, на додачу до цього, втратимо ще й духовність, опинимося взагалі на мілині» *(За Л. Бондарчук, газета «Дзеркало тижня»).*

6. Східний афоризм *Важко знайти хорошого вчителя. А хорошого учня — ще важче* слугує в тексті

А тезою, яку автор доводить
Б тезою, яку автор спростовує
В аргументом
Г контраргументом
Д висновком

7. За типом мовлення текст є

А описом з елементами розповіді
Б розповіддю з елементами опису
В розповіддю з елементами роздуму
Г роздумом з елементами опису
Д описом з елементами роздуму

8. Стиль тексту —

А науковий
Б художній
В офіційно-діловий
Г розмовний
Д публіцистичний

9. Жанр тексту --

А оповідання
Б стаття
В інтерв'ю
Г репортаж
Д фейлетон

Прочитайте текст і виконайте завдання 1–4 до нього.

Гер переможений

Полонені німці зводили цей квартал з любов'ю і розпачем. Спочатку вони тільки боялися, брутальна лайка зависала на вустах, коли охоронець чіплявся поглядом і байдуже погиркував: «Шнель, бидлота, шнель!» Вони не любили цей народ, не любили будинки, які мали тут поставити, але тільки-но звівся фундамент, як щось трапилося з кожною цеглиною: цеглини лагідно лягали в руки, не обривали м'язи і не дряпали шкіру, немовби розмовляли з полоненими про те, що цей будинок міг би бути їхнім, стояти на околиці Лейпцига.

Коли протала земля, Фрідріх скопав маленьку грядочку, обгородив її камінням і посіяв нагідки. Де він узяв те насіння, невідомо, але ми, діти, добре пам'ятаємо, як він клав між грудочками зернини, як потім притоптував їх і, повернувшись до нас, усміхався: «Гут... кіндер... гут». А коли німців повели в барак, ми розвоювали ту землицю, розкидали каміння, зробили з паличок хрест, зв'язали його травою і поставили на грядці. Уранці, коли їх вивели на роботу, ми ще спали, але навіть крізь сон я чула, як скреготіли в розчині лопати, як стукали дужками відра, як надсадно бухикав Фрідріх і гиркав охоронець.

Місто давно не сердилося на німців, вдови жаліли їх і роздивлялися картки їхніх дружин та дітей, часом приносили щось із одягу — старий піджак або картуз, та ще варену картоплю, на що ті всміхалися, дякували, називаючи вдів «фрау».

У Фрідріха теж була фотокартка двох дівчаток у білих сукенках і білих черевичках, він не раз нам тикав ту дивовижу, чи забувши, що ми вже бачили, а чи хотів похизуватися, які в нього чепурні діти. І ми у відповідь цілу весну і ціле літо топтали і розкидали його грядку, його маленьку державку в нашому злиденному місті. Він до того бридко кашляв, до того був худий, гнилозубий і брудний, що ми не могли його не дражнити. Ми любили ціляти в нього грудками, любили, коли він саджав нас на коліна та співав своїх дурних німецьких пісеньок.

Під осінь німець уже не садив грядку, ходив, хитаючись, і харкав кров'ю. Охоронець замість «шнеляти» простягав йому цигарку і дозволяв лежати під стіною.

Фрідріх робив тільки прикраси зі шматочків цегли — сонця і квіти, він чіпляв їх понад вікнами другого поверху, так що самотні жінки подовгу стояли, роздивлялися і навіть сплакували.

Одного ранку його знайшли під стіною барака, де він стояв спиною до людей, понуривши голову.

-- Бидлота, тобі що — немає нужника? — гиркнув охоронець і тут же осікся: від шиї до коробки сіріла мотузка.

Коли зняли його і взяли на руки, то здивувалися, що немає в ньому тіла. Його поховали за містом, укинувши в яму і навіть не насипавши горба.

Осінь видалася теплою, у кінці листопада ми перейшли в новий дім. Якось посеред грудня я сиділа на вікні і раптом побачила квітку. Пролітав перший сніжок, а вона цвіла собі під вікном. Була велика і кошлата, не квітка, а півсоняха. Я одяглася, вискочила на подвір'я, простягла руку, щоб зірвати, і відсіпнула. Поруч із нагідкою стояв зроблений із паличок і зв'язаний нами хрест...

Минуло півстоліття. За цей час у будинку не тріснула жодна стіна, не струхла і не всохла підлога. Якось син вирішив повісити на стіні поличку. Стіна не піддавалася дрилю, а потім дриль шурхнув у якийсь отвір. Коли вибили цеглину, вийняли з отвору рукавицю. У рукавиці лежала фотокартка двох дівчаток у білих суконках. Дриль пошкодив їм черевички, але дівчатка дивилися на нас, мов живі, і запитували:

— Ви не знаєте, де наш тато?.. *(Л. Пономаренко)*.

10. Стиль тексту —

А науковий
Б художній
В офіційно-діловий
Г розмовний
Д публіцистичний

11. Іншомовні слова *гер, шпель, фрау* використано в тексті для

А відтворення мовлення героя твору
Б створення почуття відрази до ворога
В створення комічного ефекту
Г протиставлення німців українцям
Д романтизації зображуваної дійсності

12. Дієслово *любили* в реченні *Ми любили цілять в нього грудками, любили, коли він саджав нас на коліна та співав своїх дурних німецьких пісеньок* ужито двічі з метою

А посилення уваги до почуттів дітей
Б протиставлення дитячої любові й жорстокості
В вияву співчуття до полоненого німця
Г висловлення авторського ставлення до Фрідріха
Д яскравішого зображення життя дітей

13. Судячи з тексту, автор

А ненавидить полонених, бо вони є загарбниками
Б засуджує жорстокість переможців до німецьких солдатів
В обстоює прощення й повагу до людської гідності
Г прагне встановити причини страшної війни
Д доводить, що на війні не чинні закони милосердя

ОРФОГРАФІЯ

Правопис літер, що позначають ненаголошені голосні *е, и, о*

Написання слів з ненаголошеними звуками ***е, и, о*** перевіряється наголосом. Треба змінити форму слова або дібрати спільнокореневе слово так, щоб сумнівний голосний став наголошеним: *вели́кий — ве́лич, помири́тися — мир, розу́мний — ро́зум.* Якщо не можна перевірити написання слова за допомогою наголосу, застосовуємо правила.

Пишеться *е*	Пишеться *и*	Пишеться *о*
у буквосполуках ***-ере-, -еле-***: *пелена, черевики*	у буквосполуках ***-ри-, -ли-***: *блищати, тривога*	у буквосполуках ***-оро-, -оло-***: *дорога, колосся*
якщо ***е*** при зміні **випадає** або чергується з ***і***: *осені — осінь, серпень — серпня*		
у суфіксах: ***-ець, -ень, -тель, -еро, -елезн-***: *палець, велетень, учитель, п'ятеро, довжелезний*; ***-ен-***: *здійснений, кошеня, письмена*; ***-енн-***: *мислення, оголошення*; ***-еньк-, -есеньк-, -ечок-, -ечк-***: *рідненький, тонесенький, вершечок, горлечко*	у суфіксах: ***-ик-, -иц(я), -ищ(е), -иськ***: *столик, вулиця, вогнище, посміховисько*; ***-ив(о)*** в ім.: *печиво, мереживо* (виняток: *марево, зарево*); ***-ин-***: *чужина, киянин, мамин*; ***-ичок-, -ичк-*** (від ***-ик, -иц(я)***: *вуличка*, бо *вулиця*	У словах: *гончар, корявий, погано, лопата, товар, монастир, богатир (силач), борсук, отаман*, **але:** *яблуко, яблуня, парубок, будяк, мармур, ворушити, пурхати*

У деяких словах написання літер не можна перевірити: *левада, президент, кишеня, директор.* Тоді треба звернутися до орфографічного словника.

Зауважте!

В окремих дієслівних коренях **[е]** чергується з **[и]**. Букву ***и*** пишемо, якщо далі стоїть наголошений суфікс **-а-(-я)**: *терти*, але *стира́ти*; *заберу*, але *забира́ти.*

1. Літеру ***и*** на місці крапок треба писати в усіх словах рядка

А ш..потіти, ш..рокий, сп..тати
Б к..сіль, кош..ня, зал..вати
В мереж..во, гл..бінь, п..ріг
Г мар..во, згар..ще, мороз..во
Д книж..чка, вул..чка, вузл..чок

2. Літеру ***и*** пропущено в реченні

А Правда холодна, а бр..хня тепла.
Б Мир та лад — в..ликий клад.
В Як не вмієш, то й не б..рися.
Г Див..ться звисока, а нічого не бачить.
Д Сини до хати прин..суть, а дочки угли розн..суть.

3. Літеру ***е*** пропущено в реченні

А В юності нам найчастіше виб..рає дорогу серце.
Б Я візьму той рушник, прост..лю, наче долю.
В Багряні хребти попідп..рали небо.
Г Зоря вечірня прост..лає останні смуги на воді.
Д Можна все на світі виб..рати, сину.

4. Прочитайте речення.

А з(1)мля л(2)жить м(3)дова, а поля пожаті мріють, на городах дост(4)гають гарбузи з(5)леноребрі.

Літеру ***и*** треба писати замість цифри

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

5. Букву ***и*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А зас..нати, дзв..ніти, др..жати
Б тр..мтіти, сп..нити, прокл..нати
В л..ман, кр..мезний, оз..ратися
Г с..рпанок, добр..во, кр..шталевий
Д чуж..нецький, ож..вати, бад..лина

6. Букву ***и*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А схв..лювати, ос..лдець, пряд..во
Б пал..чка, в..сочина, кош..чок
В д..плом, створ..шня, вогн..ще
Г м..лькати, гл..бінь, скр..піти
Д кр..шити, сем..ро, х..мерний

7. Букву ***и*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А промов..стий, сх..литися, тр..мати
Б пр..звисько, вр..ватися, зб..регти
В вихова т..ль, сел..ще, тр..валий
Г к..рпатий, т..рплячий, розх..тати
Д очищ..ння, нам..стинка, поз..чати

8. Букву ***и*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А сл..вовий, перепл..вуть, д..таль
Б бл..скавиці, одгр..міти, муз..ка
В печ..ніги, кр..тичний, заруч..ни
Г хр..зантема, велос..пед, с..режки
Д конт..нент, гор..зонт, п..рукар

9. Букву ***е*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А зл..генька, пр..вітний, кл..новий
Б зап..чалитися, хр..бет, зв..чайний
В м..нувшина, д..белий, дол..нька
Г п..чатка, зап..речити, л..дацюга
Д д..вина, гр..чаний, м..тушливий

10. Букву ***е*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А тихес..нький, вос..ни, видов..ще
Б куч..рявий, зн..нацька, пл..скатий
В об..реги, зас..лити, невм..рущий
Г л..ментувати, стр..міти, скр..бти
Д вир..нути, дал..чінь, оч..видець

11. Букву ***е*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А розч..сати, підстр..гати, бр..хати
Б ап..льсиновий, м..даліст, пташ..чка
В спост..реження, хвил..чка, побл..зу
Г мисл..ння, виш..нька, автор..тет
Д суп..речливий, вар..во, од..колон

12. Букву ***е*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А р..бристий, р..веранс, р..дати
Б марм..лад, пел..на, през..дент
В в..ршина, св..стіти, р..зонанс
Г вер..щати, р..візія, хр..стини
Д ч..новник, об..рти, тв..рдиня

13. Букву ***е*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А р..кламний, тр..нування, цуц..ня
Б поч..нати, дощ..чка, р..монтний
В зд..вований, п..стливий, ож..ледь
Г буз..на, м..режка, справ..дливий
Д обл..денілий, пр..стиж, л..бонь

14. Прочитайте поезію.

М(1)нає літо. Осінь вже бр(2)де,
Лісів багрець торкнувся вер(3)сневий.
І пахне чебр(4)цем, і листя де-не-де,
Кружляючи, лягає під д(5)рева.

Літеру ***и*** треба писати замість цифри

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

15. Букву ***и*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А к..шеня, к..п'ятити, л..генда
Б бр..ніти, вит..рати, скр..літи
В тр..вога, ст..блина, ож..вати
Г д..ректор, зд..рати, мер..хтіти
Д т..рпіти, п..ріг, прим..ритися

16. Букву ***е*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А шел..стіти, г..рой, глиб..на
Б б..региня, скр..готати, л..мон
В кл..котіти, заб..ру, ст..жина
Г л..тіти, мереж..во, пов..рхово
Д зам..сти, мороз..во, пош..пки

17. Букву ***е*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А вул..чка, оч..рет, ч..мпіон, юр..сдикція
Б ф..стиваль, гр..чаний, плет..во, в..чоріти
В зам..рехтіти, гус..ниця, л..вада, т..раж
Г ал..горія, скл..піння, ш..ренга, дон..чка
Д бр..ніти, вел..тень, зайч..ня, Водохр..ще

18. Букву ***е*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А д..шевий, лот..рея, ст..блина, щ..бетання
Б щ..дрівка, вел..чезний, вист..лити, ч..пурний
В сут..ніти, в..рещати, кол..скова, в..рболіз
Г в..черя, кр..тичний, благоч..стивий, м..даль
Д кл..котіти, тр..вожний, в..селка, ш..потіти

19. Букву ***е*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А зуп..няти, ч..ртвий, д..сяток, м..дівник
Б сем..ро, з..леніти, об..режний, вовч..ня
В справ..дливість, д..вина, в..теран, бер..зень
Г заруч..ни, сел..зень, пол..тіти, с..лянський
Д ч..решня, кр..латий, пл..чима, пш..ниця

20. Прочитайте поезію.

Л(1)тять, пл(2)вуть і сурмлять ув імлі
шовкові, жовті й с(3)зопері птиці
із конт(4)нентів чорної з(5)млі
у рідні гнізда, на свої кр(6)ниці.

Літеру ***е*** треба писати на місці цифр

А 1, 3
Б 2, 4
В 1, 5
Г 5, 6
Д 2, 3

21. Букву ***о*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А к..тушка, ак..рдеон, ..ренда
Б ак..мпанемент, к..жан, ..ренда
В п..ром, сарк..фаг, трансп..рант
Г к..нфорка, пат..логія, к..шалот
Д ф..нікулер, ді..рама, п..ролон

22. Букву ***о*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А г..лова, п..лтавський, б..гатство
Б к..лосся, вор..шити, д..ріжка
В к..зак, марм..ровий, з..зуля
Г пар..бок, г..нчар, оп..лонка
Д б..рсук, кр..хмаль, м..настир

23. Букву ***о*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А с..кира, кр..пива, п..ртрст
Б ябл..ко, г..лубиний, л..пата
В к..жух, п..ріг, б..гатир (заможний)
Г сл..в'яни, ч..рнило, к..зан
Д т..вар, к..миш, марм..р

24. Правильно написано всі слова рядка

А допомогати, коровай, зломити
Б отаман, горячий, ламати
В солдат, богато, качан
Г ганяти, багач, паганий
Д калач, допомога, гонити

Спрощення в групах приголосних

Спрощення відбувається у вимові й позначається на письмі в групах приголосних	
здн → зн	*проїзд — проїзний*
ждн → жн	*тиждень — тижневий*
стн → сн	*радість — радісний*
стл → сл	*щастя — щасливий*
слн → сн	*мисль — умисний*
рдц → рц	*сердечний — серцевий*
рнц → нц	*чернець — ченці*
зкн → зн	*бризки — бризнути*
скн → сн	*блиск — блиснути*

Винятки: *вискнути, випускний, тоскно, скнара, скніти.*

Спрощення **НЕ** позначається на письмі	
у словах ***зап'ястний, кістлявий, пестливий, хвастливий, хворостняк, шістнадцять*** і похідних	
у прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження на ***-ст***	*форпост — форпостний, контраст — контрастний*

Продовження табл.

Спрощення **НЕ** позначається на письмі	
у групах приголосних ***стц, стч, стськ, нстськ, нтств***	*кістці, невістчин, туристський, гігантський, студентство*

Зауважте! У словах *невістці, шістдесят* і подібних спрощення не позначається на письмі, але відбувається у вимові.

Зміни приголосних за творення слів

Творення прикметників за допомогою суфіксів *-ськ-* та іменників за допомогою суфікса *-ств-*

Випадок зміни приголосних	Приклади
г, ж, з + ***ськ, ств*** = ***зьк, зтв***	*Прага — празький* *Париж — паризький* *боягуз — боягузький, боягузтво*
к, ч, ц(ь) + ***ськ, ств*** = ***цьк, цтв***	*козак — козацький, козацтво* *ткач — ткацький, ткацтво* *стрілець — стрілецький, стрілецтво*
х, ш, с + ***ськ, ств*** = ***ськ, ств***	*чех — чеський* *товариш — товариський, товариство* *Одеса — одеський*

Винятки: ***казахський, тюркський, баскський, меккський, нью-йоркський.***

Зауважте! Інші приголосні перед суфіксами ***-ськ-, -ств-*** на письмі зберігаються, хоча в усному мовленні можуть змінюватись або випадати:

д, т + ***ськ, ств*** = ***дськ, дств*** *(люд — людський, людство)*; ***тськ, тств*** *(брат — братський, братство)*

Творення іменників із суфіксом *-ин-* від прикметників із суфіксами *-ськ-, -цьк-*

Випадок зміни приголосних	Приклади
ськ + ***ин(а)*** = ***щ(ина)***	*харківський — Харківщина* *одеський — Одещина*
цьк + ***ин(а)*** = ***чч(ина)***	*турецький — Туреччина* *козацький — козаччина*
зьк + ***ин(а)*** = ***жч(ина)***	*воронезький — Воронежчина*

Виняток: ***галицький — Галичина.***

Творення іменників із буквосполукою *-чн- (-шн-)*

Випадок зміни приголосних	Приклади
к, ц(ь) + н̂ = чн	*рік — річний, вік — вічний, місяць — місячний, сонце — сонячний*

Винятки: *дворушник, мірошник, рушник, рушниця, сердешний* (у значенні *«бідолашний»*), *соняшник, торішній, всеношна*.

1. Спрощення приголосних позначається на письмі в усіх словах рядка
   А проїз..ний, пристрас..ний, облас..ний
   Б совіс..ний, жаліс..ливий, контрас..ний
   В шіс..надцять, очис..ний, доблес..ний
   Г учас..ник, зап'яс..ний, швидкіс..ний
   Д хвас..ливий, улес..ливий, щас..ливий

2. Спрощення приголосних позначається на письмі в усіх словах рядка
   А тиж..невий, форпос..ний, вартіс..ний
   Б хвас..нути, піс..ний, заздріс..ний
   В шус..нути, кіс..лявий, буревіс..ний
   Г облес..ний, ус..ний, швидкіс..ний
   Д беззахис..ний, компос..ний, доблес..ний

3. Спрощення приголосних позначається на письмі в усіх словах рядка
   А прихвос..ні, хрес..ний, напас..ник
   Б зловіс..ний, шіс..сот, корис..ний
   В кількіс..ний, хворос..няк, бриз..нути
   Г страс..ний, боліс..ний, зап'яс..ний
   Д навмис..не, балас..ний, ненавис..ний

4. Спрощення приголосних позначається на письмі в усіх словах рядка
   А сер..цевий, мес..ник, контекс..ний
   Б блис..нути, мас..ний, особистіс..ний
   В пес..ливий, захис..ник, піз..ній
   Г радіс..ний, аванпос..ний, зліс..ний
   Д совіс..ний, безжаліс..ний, фігурис..ці

5. Спрощення приголосних позначається на письмі в усіх словах рядка
   А перс..ні, випус..ний, тріс..нути
   Б аген..ство, капос..ний, якіс..ний
   В артис..ці, хрус..нути, зас..ланий

Г невіс..чин, тиж..невик, умис..ний
Д влас..ний, ціліс..ний, шелес..нути

6. Спрощення приголосних позначається на письмі в усіх словах рядка

А буревіс..ник, шіс..десят, корис..ливий
Б чес..ний, мас..ниця, щиросер..ний
В млос..ний, шубовс..нути, рідкіс..ний
Г виїз..ний, гіган..ський, хрес..ний
Д звіс..но, захис..ний, студен..ство

7. Правильно написано всі слова рядка

А виїзний, форпостний, студенський
Б тижневий, ненависний, хворостняк
В доблесний, піанісці, шістдесят
Г вісник, перехрестний, компостний
Д проїздний, аспірантський, пестливий

8. Орфографічну помилку допущено в рядку

А Здолати втому допоможе контрастний душ.
Б Заповідники сприяють охороні рідкісної флори.
В Відбулася позачергова сесія областної ради.
Г Через замети ми безвиїзно просиділи в селі.
Д Ви можете під'єднати швидкісний Інтернет.

9. Прикметник із суфіксом ***-ськ-*** утвориться від іменника

А Воронеж
Б Гаага
В Нью-Йорк
Г таджик
Д Петербург

10. Прикметник із суфіксом ***-ськ-*** утвориться від іменника

А Мекка
Б боягуз
В Кременчук
Г гагауз
Д Лейпциг

11. Прикметник із суфіксом ***-ськ-*** утвориться від іменника

А Люксембург
Б козак
В Рига
Г солдат
Д Кавказ

12. Правильно утворено обидва прикметники в рядку

А Франція - французький, сирота — сирітський
Б печеніг — печенізький, гігант — гігантський
В Гадяч — гадяцький, Калуш — калуський
Г Збараж — збаразький, Овруч — овруцький
Д мученик — мученикський, Буг — бузький

13. Правильно утворено обидва прикметники в рядку

А парубок — парубоцький, сусід — сусіцький
Б якут — якутський, Волноваха — волноваський
В Безрадичі — безрадицький, Острог — острожський
Г Прип'ять — прип'ятський, Бахмач — бахмачський
Д шляхта — шляхетський, чуваш — чуваський

14. Правильно утворено обидва прикметники в рядку

А Карпати — карпатський, чумак — чумацький
Б Бахмут — бахмутський, Кавказ — кавказський
В тюрки — тюрцький, Лохвиця — лохвицький
Г киргиз — киргизький, дивак — дивакський
Д студент — студентський, ткач — ткачський

15. Правильно утворено обидва прикметники в рядку

А Магдебург — магдебурський, солдат — солдатський
Б хижак — хижацький, викладач — викладачський
В Единбург — единбургзький, матрос — матроський
Г половець — половецький, стрілець — стрілецький
Д Сиваш — сивашський, Нью-Йорк — нью-йоркський

16. Букву *и* на місці пропуску треба писати в обох словах рядка

А представни..тво, бра..тво
Б пасічни..тво, мецена..тво
В будівни..тво, молоде..тво
Г піра..тво, парубо..тво
Д декаден..тво, звірівни..тво

17. Правильно написано всі слова рядка

А юнацький, волзький, петербургзький
Б товариський, криворізький, пражський
В козацький, солдатський, норвезький
Г грекський, молодецький, герцогський
Д запорізький, студентський, латишський

18. Немає орфографічних помилок у варіанті

А Единбургзький фестиваль, паризькі музеї
Б Магдебурзьке право, французські парфуми
В волоський горіх, Гринвіцький меридіан
Г язичницькі вірування, Запорожська Січ
Д чешський кришталь, казахські традиції

19. Правильно написано всі слова рядка

А добродійство, боягузтво, отроцтво
Б панство, агенство, підлабузництво
В гетьманство, птахство, громадство
Г рабство, лицарство, гайдаматство
Д юнацтво, жебракство, чаклунство

20. Правильно написано всі слова рядка

А студенство, мистецтво, просвітництво
Б братство, стрілецтво, будівництво
В пасічництво, жіноцтво, свідотство
Г чиновництво, ворожбитство, сиріцтво
Д слідство, кролівництво, кравецтво

21. Правильно написано обидва слова рядка

А Рівненщина, Прилуччина
Б Гуцульщина, козатчина
В кріпачина, Бойківщина
Г Лемківщина, Донецчина
Д Франківсчина, Золочівщина

22. Орфографічну помилку допущено в рядку

А солдатчина, Сіверщина
Б гайдаматчина, Волощина
В рекрутчина, Миргородщина
Г шляхетчина, Уманщина
Д вояччина, Звенигородщина

23. Орфографічну помилку допущено в рядку

А Туреччина, Галичина, Черкащина
Б Вінничина, Німеччина, Житомирщина
В Одещина, Хмельниччина, Харківщина
Г Словаччина, Збаражчина, Дрогобиччина
Д Луганщина, Сумщина, Острожчина

24. Літеру **и** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А торі..ній, ві..ний, пшени..ний
Б ля..но, залізни..ний, ру..ниця
В міся..ний, дові..ний, соня..ник
Г безпе..ний, яє..ний, моло..ний
Д соня..ний, шту..ний, серде..ний (нещасний)

М'який знак (знак м'якшення)

М'який знак пишеться після **д, т, з, с, ц, л, н**	
на позначення м'якості приголосних у кінці слова чи складу	*радість, вільний, осінь*
у середині складу перед **о** (у тому числі й після **р**)	*сьомга, кульовий, забрьохатися*
у прикметникових суфіксах **-ськ-, -зьк-, -цьк-**	*бахчисарайський, празький, донецький* (але *боязкий, баский, різкий, в'язкий, дерзкий, ковзкий, плаский,* бо ці слова мають суфікс **-к-**)
у суфіксах **-ньк-, -оньк-, -еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-**	*тоненький, блідесенький*
у дієсловах перед **-ся**	*хвилюється, змагаються, підводься*
у буквосполученнях **льч, льц** (походять з **льк**), **ньч, ньц** (походять з **ньк**), **сьч, сьц** (походять з **ськ**)	*ляльці, лялечин (лялька), Прісьці, Прісьчин (Пріська), няньці, няньчин (нянька)*
після **л** перед м'яким приголосним	*гуцульський*

М'який знак **НЕ** пишеться	
після літер на позначення губних **(б, п, в, м, ф)** та шиплячих **(ж, ч, ш, щ)**	*степ, любов, коледж, товариш, піч, кущ*
після **р** у кінці слова та складу	*лікар, гіркий, Харків* (але *Зорькін, Горький*)
між подвоєними літерами на позначення подовженого приголосного	*зілля, стаття*
між двома м'якими приголосними, окрім **л**	*пісня, кузня*
після **н** перед **ж, ч, ш, щ** і суфіксами **-ськ, -ств-**	*тонший, камінчик, волинський, панство*

Продовження табл.

М'який знак **НЕ** пишеться	
у кінці першої частини складних числівників	*шістдесят, п'ятсот*
у буквосполученнях ***лч, лц*** (походять з ***лк***), ***нч, нц*** (походять з ***нк***), ***сч, сц*** (походять з ***ск***)	*рибалчин, рибалці (рибалка), Оленчин, Оленці (Оленка), масці (маска)*

Зауважте! Пишемо м'який знак у словах ***різьбяр, тьмяний*** і в похідних.

Сполучення *йо, ьо*

Пишеться ***йо*** для позначення звукосполучення ***й + о***	Пишеться ***ьо*** для позначення м'якості приголосного перед ***о***
на початку слова: *йод*	*працьовитий, чотирьох*
після голосного: *майор*	
після приголосного, переважно на початку складу: *мільйон, серйозний*	

1. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
   А Пол..ща, л..вівський, низ..кий, мен..ше
   Б тернопіл..ський, ніч..ка, дяд..ко, бат..ко
   В вуз..кий, б'єт..ся, бад..орість, нян..чин
   Г біл..ше, Гуцул..щина, київс..кий, піс..ня
   Д л..отчик, Уман..щина, їдал..ня, взірец..

2. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
   А волен..ці, навчает..ся, каміи..чик
   Б карпат..ський, слиз..кий, матусен..ці
   В ошукан..ство, сяд..те, мадярс..кий
   Г колодяз..ний, лікарен.., азовс..кий
   Д винос..тс, поділ..ський, заволз..кий

3. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
   А щиріс..ть, ковал..ський, війс..ковий
   Б піднос..ся, виріз..блений, людс..кість
   В розріс..ся, слов'янс..кий, брин..чати
   Г кам'янобрід..ський, яблун..ці, кин..те
   Д дитин..ці, товарис..кий, кишен..ці

4. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А нян..чин, рибон..ці, кружал..це
Б іран..ський, сторонон..ці, мудрец..
В промін..ці, чотир..ох, Вас..ці
Г облич.., з'ясує..ся, друкарен..
Д тюр..ма, цвірін..кати, годит..ся

5. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А громадян..ство, нян..чити, вишен..ці
Б піт..ма, хвац..куватий, зган..бити
В гордіс..ть, консул..ський, річен..ці
Г корін..чик, виход..те, купал..ський
Д русал..чин, погод..ся, лял..чин

6. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А відчуває..ся, черешен..ці, Хар..ків
Б різ..блений, близ..кість, він..чати
В жен..шень, тридцят.., пот..мяніти
Г рибон..ці, Гор..кий, тайван..ський
Д трипіл..ський, турсц..кий, хатин..ці

7. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А радомишл..ський, утр..ох, лл..ється
Б свійс..кий, зозул..ці, сторонон..ці
В таріл..ці, хорол..ський, урал..ський
Г помешкан.., весіл.., ірпін..ський
Д сяд..те, в'яз..кість, пот..марений

8. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А голубон..ці, стіл..чик, злаз..те
Б кін..цівка, крад..кома, чист..те
В сіл..ський, наріж..те, дивац..кий
Г молот..ба, глян..те, п'ятдесят..
Д різ..кість, слиз..кий, шкатул..ці

9. М'який знак на місці пропуску **НЕ ТРЕБА** писати в усіх словах рядка

А Тет..яна, календар.., громадян..ський
Б передач.., трудівниц.., Вернад..ський
В Ґдан..ськ, поділ..ський, карбован..цем
Г барабан..щик, Ковал..ський, колис..ці
Д Коцюбин..ський, голівон..ці, долин..ці

10. М'який знак на місці пропуску **НЕ ТРЕБА** писати в усіх словах рядка

А шануєш.., пан..щина, глянец..
Б колос..ся, любов.., памороз..
В міц.., жовч.., астрахан..ський
Г сип..те, тон..ший, корис..тю
Д поліс..кий, мрієш.., пас..мо

11. М'який знак на місці пропуску **НЕ ТРЕБА** писати в усіх словах рядка

А безсил..ля, постав..те, борот..бист
Б сімдесят.., колодяз..ник, кобзар..
В мистец..кі, північ.., майбут..нє
Г ниточ..ці, повіл..но, славет..ність
Д порад..те, склепін..частий, Сибір..

12. М'який знак на місці пропуску **НЕ ТРЕБА** писати в усіх словах рядка

А Ул..яна, промін..чик, тварин..ці
Б бояз..кий, ковз..кий, різ..бяр
В Луган..щина, угорс..кий, мас..ці
Г млин..ці, галуз..ці, брин..чати
Д чотир..ма, брун..ці, стежин..ці

13. М'який знак на місці пропуску **НЕ ТРЕБА** писати в усіх словах рядка

А жмен..ці, стеблин..ці, ялинон..ці
Б мен..ший, біл..ший, павутин..ці
В матін..чин, волин..ський, їдал..ня
Г селян..ський, п'ят..сот, чотир..ма
Д людс..кість, ремін..чик, мас..ці

14. М'який знак на місці пропуску **НЕ ТРЕБА** писати в усіх словах рядка

А бояз..кий, ковз..кий, близ..кий
Б голубон..ці, лозин..ці, оболон..ці
В перелл..ється, весіл..ля, фотоател..є
Г громадян..ський, т..мяний, млин..ці
Д велетен..ський, Рівнен..щина, гіс..ть

15. М'який знак на місці пропуску **НЕ ТРЕБА** писати в усіх словах рядка

А рибал..ство, селян..ство, люд..ство
Б лл..яний, сімферопол..ський, пан..ство
В волин..ський, прип'ят..ський, цар..ський
Г португал..ський, перевір..те, в'яз..кість
Д запоріз..кий, шіст..десят, скатерт..ю

16. М'який знак на місці пропуску **НЕ ТРЕБА** писати в усіх словах рядка

А перелаз..мо, змагаєш..ся, насип..те
Б кубан..ський, дзелен..кати, розкіш..
В секретар.., солдатс..кий, переріж..
Г красун..чик, дерз..кий, вільніс..ть
Д волос..кий, дев'ят..сот, ослін..чик

17. Прочитайте фрагмент тексту.

Хто не любит(1) книжок? А давно колис(2) на с(3)віті не було книжок, бо люди не вміли їх робити. «Сторінками» найперших книг були камені, вояц(4)кі щити, с(5)тіни печер. На ц(6)ому писали, бо не було паперу. Піз(7)ніше люди писали на глині, та хіба на глиняних сторінках-цеглинках багато напишеш(8)?

М'який знак треба писати на місці всіх цифр рядка

А 1, 2, 3, 4
Б 1, 2, 4, 6
В 2, 4, 6, 7
Г 2, 4, 5, 6
Д 1, 4, 6, 8

18. Прочитайте фрагмент поезії.

Я запитую в себе, питаю у вас, у людей,
Я питаю в книжок, роззираюс(1) на кожній сторін(2)ці:
Де той рік, де той місяц(3), той проклятий тижден(4) і ден(5),
Коли ми, украї́н(6)ці, забули, що ми — украї́н(6)ці?
І що є в нас душа, повна власних чеснот і щедрот,
І що є у нас дума, яка ще од Байди нам в(7)ється,
І що ми на Вкраїні — таки украї́н(8)с(9)кий народ,
А не просто населен(10)ня, як це у звітах дает(11)ся.

М'який знак треба писати на місці всіх цифр рядка

А 1, 2, 3, 4, 5, 8
Б 1, 3, 4, 5, 9, 11
В 1, 3, 4, 5, 6, 8
Г 2, 5, 6, 7, 10, 11
Д 3, 4, 5, 8, 10, 11

19. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка

А с..орбати, ма..оліка, кост..ол, Пот..омкін
Б с..огодні, в..окати, т..охкати, давн..очеський
В сл..оза, корол..ок, дистил..ований, Мурав..ов

Г мал..овничий, бо..овище, кс..ондз, гал..орка
Д кл..ош, бад..орість, внахл..ост, нігт..овий

20. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
А Корол..ов, кур..оз, д..огт..овий, прийдешн..ого
Б сер..озний, дз..об, схвил..ований, брон..ований
В с..омга, зарубц..ований, вір..овка, прокл..они
Г ос..овий, ску..овджений, л..отчик, древн..ого
Д Солов..ов, облиц..ований, рол..овий, яблун..ок

21. Літеру ***й*** на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
А Вороб..ов, міль..он, ..ордан, во..овничий
Б зна..омий, медаль..он, чотир..ох, ..огурт
В Журавль..ов, ра..онний, ма..оріти, га..овий
Г маль..овничий, ..осипович, ки..ок, кра..овий
Д баталь..он, ль..одовиковий, па..ок, оши..ок

22. Сполучення ***ьо*** маємо в словах, спільнокореневих до кожного із слів варіанта
А праця, літати
Б лід, воювати
В бій, малювати
Г пень, діяльність
Д поле, Анатолій

23. Сполучення ***ьо*** маємо в словах, спільнокореневих до кожного із слів варіанта
А пізно, Юрій
Б дев'ять, шия
В Василь, гай
Г лікоть, хвиля
Д слізний, рай

24. Сполучення ***ьо*** маємо в словах, спільнокореневих до кожного із слів варіанта
А чийсь, коваль
Б дігтяр, Андрій
В куля, безкраїй
Г колір, підіймати
Д самота, сіль

Апостроф

Апостроф (') — знак, який передає на письмі роздільну вимову ***я, ю, є, ї*** після твердого приголосного: *м'яч* [мйач], *зв'язок* [звйазо́к].

Апостроф пишеться перед ***я, ю, є, ї***	
після літер на позначення губних приголосних ***б, п, в, м, ф***	*риб'ячий, п'єса, любов'ю, м'ята*
після літери ***р***, що позначає твердий приголосний ***[р]***	*сузір'я, бур'ян*
після префіксів, що закінчуються на приголосний	*від'єднати, з'їсти*
у складних словах після першої частини, що закінчується на приголосний	*дит'ясла, Мін'юст*
у слові *Лук'ян* і похідних	*Лук'янчук, Лук'янівка*

Апостроф **НЕ** пишеться перед ***я, ю, є, ї***	
після літер на позначення губних приголосних ***б, п, в, м, ф***, якщо перед ними стоїть кореневий приголосний, крім ***р***	*тьмяний, мавпячий* (але *арф'яр, торф'яний*)
після літери ***р***, що позначає м'який приголосний ***[р']***	*рядок, буряк*
перед ***йо***	*зйомки, курйоз*

1. Апостроф треба писати в усіх словах рядка
   А ум..ятина, знічев..я, харків..янин
   Б мр..яка, міжз..їздівський, реп..ях
   В кам..яний, м..ясниці, горохв..яний
   Г сум..яття, недокрів..я, р..ябенький
   Д дит..ясла, пів..аркуша, розп..яття

2. Апостроф треба писати в усіх словах рядка
   А В..ячеслав, Св..ятослав, Валер..ян
   Б в..йокати, Лук..янівка, напім..який
   В пів..ями, без..ініціативний, п..явка
   Г пред..явник, пів..Європи, пів..яйця
   Д бур..янець, без..язикий, об..ємний

3. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А Примор..я, подвір..я, пор..ядок
Б в..юнитись, зап..ястний, арф..яр
В Р..єпін, прем..єр, солом..яний
Г кар..єра, трав..яний, кр..якати
Д багр..яний, пів..єпархії, бар..єр

4. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А мор..як, поголів..я, полум..яний
Б подзв..якувати, п..яльця, верф..ю
В краков..як, міл..ярд, об..їздити
Г міжгір..я, голуб..я, зв..язковий
Д кожум..яка, безриб..я, кур..ява

5. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А хом..ячисько, кур..йоз, надвечір..я
Б в..язи, св..ятилище, сухом..ятка
В бур..ячиння, крем..яний, прив..ялий
Г вітр..як, в..єтнамець, стерв..ятник
Д Стеф..юк, Лук..янчук, Солов..яненко

6. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А темр..ява, валер..янка, Прип..ять
Б пан..американський, в..язка, б..є
В роз..ївся, хлоп..ятко. під..яцика
Г дріб..язковий, гр..ядка, любов..ю
Д тр..юк, переджнив..яний, узгір..я

7. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А різнотрав..я, пуп..янок, луб..яний
Б дез..активація, гороб..ята, кров..ю
В безправ..я, без..іменний, п..янкий
Г череп..я, обр..ядовість, зіп..ястись
Д пр..янощі, в..ялити, без..ядерний

8. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А зав..язка, під..язиковий, бур..я
Б потьм..янілий, м..яч, тім..яний
В від..ємний, заозер..я, під..ярок
Г роз..юшити, в..юн, гр..юкати
Д кип..ятити, гар..ячий, пам..ять

9. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А в..їжджати, р..яска, міжбрів..я
Б з..ясувати, олов..яний, реп..ях
В вп..ятьох, цв..яшок, бур..янище
Г багатослів..я, р..ядовий, плем..я
Д бар..єр, плоскогір..я, бр..язкати

10. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А брукв..яний, м..якшати, м..ясний
Б плоскостоп..я, помор..янин, луб..я
В вар..язький, пір..ячко, розіп..ятий
Г підгір..я, перемир..я, різнобарв..я
Д Мар..янівка, п..ятдесят, кур..ятина

11. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А Слов..яносербськ, зап..ястя, підребер..я
Б підрум..янити, супер..успіх, дев..ятини
В П..ятигірськ, пере..їздити, пустослів..я
Г Б..єлгород, Середземномор..я, зав..язь
Д Св..ятогірськ, запам..ятати, об..юшити

12. Апостроф треба писати в усіх словах рядка

А вп..ястися, р..яднина, під..яр..я
Б пам..ятник, набр..як, пуп..янок
В звір..ята, Григор..єв, безжур..я
Г черв..ячок, над..їхати, Бр..юллов
Д з..явисько, П..ятихатки, з..їсти

13. Апостроф треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А моркв..яний, зв..язок, черв..ячок
Б сурм..яний, пам..ять, тьм..яний
В міжгір..я, гр..ядка, бур..янище
Г риб..ячий, об..єднання, верб..я
Д з..єднати, з..ясувати, з..агітувати

14. Апостроф треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А Мін..юст, без..язикий, сузір..я
Б рутв..яний, відв..язати, бур..ян
В рум..яний, р..ядок, торф..яний
Г розм..яклий, різьб..яр, дит..ясла
Д об..єктив, солов..їний, зор..яний

15. Апостроф треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А зв..язківець, св..ятковий, поголів..я
Б багр..яний, матір..ю, подвір..я
В пів..яру, пір..я, пан..європейський
Г пів..огірка, між..ярусний, здоров..я
Д арф..яр, безхмар..я, медв..яний

16. Апостроф треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А осв..ячений, фарб..яр, Лук..янівка
Б роз..єднати, лижв..яр, риб..ячий
В верб..я, плоскогір..я, з..економити
Г сер..йозний, обв..язати, повір..я
Д з..юрмитися, під..їзд, пів..яблука

17. Апостроф треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А без..апеляційний, пів..юрти, м..язи
Б напів..автомат, з..єднання, матір..ю
В р..юкзак, роз..ятрений, під..юдити
Г довір..я, кав..ярня, перед..ювілейний
Д р..ядовий, львів..янка, під..яремний

18. Апостроф треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А мавп..ячий, зобов..язання, кам..яний
Б пом..якшений, між..яр..я, слов..яни
В перемир..я, бур..я, жираф..ячий
Г св..яткувати, закип..ятити, з..їхати
Д Лук..яненко, Зор..яна, Мар..яна

19. Апостроф треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А марнослів..я, цв..яховий, любов..ю
Б р..яжанка, високогір..я, пір..ячко
В череп..яний, трьох..етапний, кав..яр
Г скип..ятити, бездоріж..я, п..ятниця
Д двох..ярусний, п..явка, р..ябенький

20. Апостроф треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

А сап..яновий, матер..ями, обов..язок
Б дзв..якати, торф..яник, об..їздчик
В пуп..янок, крем..яний, потьм..янілий
Г надбрів..я, брукв..яний, зіп..ястися
Д мереф..янський, знічев..я, полум..я

21. Без апострофа треба писати всі слова рядка

А мор..як, за..ява, різдв..яний, м..який
Б зв..язок, п..юрс, б..юджет, гр..юкіт
В цв..ях, бур..яний, рел..єф, ф..юзеляж
Г під..йом, зар..яд, карб..юратор, об..єм
Д дзв..якнути, духм..яний, тім..я, б..юро

22. Апостроф на місці пропуску треба писати в усіх варіантах, **ОКРІМ**

А Не розіб..єш горіха, то не з..їси й зернятка.
Б Хата без рушників -- що сім..я без дітей.
В На чужім подвір..ї і мухи б..ють.
Г Череп..я довше живе, ніж цілий глек.
Д То сніг, то завір..юха, бо зима коло вуха.

23. Прочитайте речення.

Мати перша в світі навчила любити солов(1)їні ранки, п(2)янкий любисток, духм(3)яну м(4)яту, зелене верб(5)я.

Апостроф треба ставити на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

24. Прочитайте речення.

В Україні існує повір(1)я, що духи померлих дітей на Св(2)ят-вечір з(3)являються до своїх люб(4)язних матерів на вечерю, і ніякі кам(5)яні мури цьому перешкодити не можуть.

Апостроф треба ставити на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

Подвоєння літер

Подвоєні літери позначають або подовжений м'який приголосний, або збіг однакових приголосних.

Збіг однакових приголосних

Випадок збігу приголосних	Приклади
на межі префікса й кореня	*оббити, віддати*
на межі кореня й суфікса	*цінний, сонний*
на межі двох суфіксів	*годинник, іменник*

Продовження табл.

Випадок збігу приголосних	Приклади
на межі частин складноскорочених слів	*спорттовари*
на межі основи дієслова минулого часу на **-с** і постфікса **-ся**	*пасся, розрісся*
у прикметникових наголошених суфіксах ***-е́нн-, -а́нн- (-я́нн-)*** зі значенням підсилення, збільшення ознаки, можливості чи неможливості дії	*силе́нний, стара́нний, нескінче́нний, невблага́нний*
у прикметниках на ***-нн(ий)*** старослов'янського походження та іменниках і прислівниках, утворених від них	*блаженний, огненний, мерзенний, благословення, страждення* (**але** *священик*)
у словах *бовван, Ганна, лляний, овва, ссати* та похідних	*Ганнуся, ссавець, бовваніти*

Зауважте! У прикметниках, утворених від іменників за допомогою суфіксів ***-ан- (-ян-), -ин-, -ін-***, літеру ***н*** не подвоюємо: *глина — глиняний, орел — орлиний, гречка — гречаний.*

Не подвоюємо ***н*** у дієприкметниках *(вихований, забезпечений, вирішений)* і в прикметниках, утворених із відповідних дієприкметників *(варений, печений)*, а також у прикметнику *довгожданий.*

Треба розрізняти: *здійснений, неска́заний, нездо́ланий* тощо — дієприкметники; *здійсне́нний, несказа́нний, нездола́нний* тощо — прикметники.

Подовження м'яких приголосних

Подовжуються приголосні ***д, т, з, с, ц, л, н, ж, ч, ш*** у позиції **між голосними звуками.**

Випадок подовження м'яких приголосних	Приклади
в іменниках середнього роду II відміни на **-я**	*життя, знання, колосся, затишшя, узбережжя*
у деяких іменниках жіночого та чоловічого роду I відміни на **-я**	*суддя, рілля, Ілля, стаття* (**але** *статей*)
в орудному відмінку іменників жіночого роду III відміни перед **-ю**	*зустріччю, міддю, маззю*
у формах теперішнього часу дієслова *лити (литися)* та похідних словах	*ллю, ллється, виллєш*
у прислівниках *зрання, спросоння, попідтинню, попідвіконню, навмання*	

Зауважте! Подовження не відбувається:

1) у родовому відмінку множини іменників середнього роду II відміни перед нульовим закінченням: *облич, завдань* (але *почуттів, відкриттів*);

2) в іменниках жіночого роду I відміни на ***-ин(я)***: *господиня, рабиня, гординя*;

3) в іменниках IV відміни: *каченя, дитя, теля*;

4) якщо м'який приголосний стоїть не між голосними: *безсмертя, честю, радістю*;

5) у словах *кутя, свиня, попадя.*

1. У формі орудного відмінка буде відбуватися подвоєння літер в обох іменниках рядка

А сіножать, Січ
Б папороть, фальш
В безліч, мудрість
Г ясність, паморозь
Д міль, кіновар

2. У формі орудного відмінка буде відбуватися подвоєння літер в обох іменниках рядка

А височінь, жовч
Б матір, блакить
В заполоч, віддаль
Г мідь, пригорщ
Д печаль, скатерть

3. У формі орудного відмінка буде відбуватися подвоєння літер в обох іменниках рядка

А гордість, грань
Б деталь, верф
В зелень, гуаш
Г медаль, Керч
Д поміч, повість

4. У формі родового відмінка множини **НЕ** подвоюються літери в обох іменниках усіх рядків, **ОКРІМ**

А протиріччя, узбіччя
Б запитання, уміння
В обійстя, перехрестя
Г коливання, відкриття
Д страждання, латаття

5. У формі родового відмінка множини **НЕ** подвоюються літери в обох іменниках усіх рядків, **ОКРІМ**

А покоління, прощання
Б роздоріжжя, стаття
В щеплення, терпіння
Г століття, почуття
Д узвишшя, заняття

6. У формі родового відмінка множини **НЕ** подвоюються літери в обох іменниках усіх рядків, **ОКРІМ**

А узбережжя, суддя
Б знаряддя, ридання
В обличчя, голосіння
Г передмістя, звання
Д зітхання, весілля

7. Подвоєні літери треба писати в обох словах кожного рядка, **ОКРІМ**

А невблага(н/нн)ою замсті(л/лл)ю
Б довгожда(н/нн)ою зустрі(ч/чч)ю
В нескінче(н/нн)ою спіра(л/лл)ю
Г тума(н/нн)ою дале(ч/ч)ю
Д бездо(н/нн)ою глибі(н/нн)ю

8. Подвоєні літери треба писати в обох словах кожного рядка, **ОКРІМ**

А (л/лл)яне пла(т/тт)я
Б со(н/нн)а рі(л/лл)я
В височе(н/нн)а дзві(н/нн)иця
Г стара(н/нн)ий відмі(н/нн)ик
Д океа(н/нн)е розло(л/лл)я

9. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А гі(л/лл)я(ч/ч)я, ві(д/дд)зьобати, бездо(н/нн)ий
Б за(в/вв)ишки, тря(с/сс)я, розлюче(н/нн)ий
В соколи(н/нн)ий, ро(з/зз)олочений, воста(н/нн)є
Г (в/вв)імкнути, навма(н/нн)я, вівся(н/нн)ий
Д огне(н/нн)ий, обітова(н/нн)ий, страше(н/нн)ий

10. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А орли(н/нн)ий, бе(з/зз)вучний, на(в/вв)ипередки
Б спі(в/вв)ітчизник, пі(в/вв)іку, греча(н/нн)ий
В оста(н/нн)ій, непоміче(н/нн)ість, навма(н/нн)я
Г смі(т/тт)єпереробний, ві(д/дд)іл, да(н/нн)ий
Д божестве(н/нн)ий, проні(с/сс)я, ві(д/дд)алік

11. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А Прикарпа(т/тт)я, Побу(ж/жж)я, Берес(т/тт)я
Б осере(д/дд)я, милосер(д/дд)я, знаря(д/дд)я
В каніфо(л/лл)ю, ри(с/сс)ю, кмітливіс(т/тт)ю
Г камі(н/нн)я, підґрун(т/тт)я, підні(ж/жж)я
Д Прип'я(т/тт)ю, Ро(с/сс)ю, Воли(н/нн)ю

12. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А вслслю(д/дд)я, роздо(л/лл)я, царстве(н/нн)ий
Б верхові(т/тт)я, злидс(н/нн)ий, обіця(н/нн)ий
В моното(н/нн)ий, су(д/дд)івський, ви(с/сс)ати
Г пере(л/лл)ю, приви(л/лл)я, бджоли(н/нн)ий
Д широче(н/нн)ий, зі(л/лл)я, тополи(н/нн)ий

13. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А стара(н/нн)ий, сувсрс(н/нн)ий, о(б/бб)ігти
Б одухотворе(н/нн)ий, окая(н/нн)ий, возні(с/сс)я
В навіже(н/нн)ий, беззвуч(н/нн)ість, свяще(н/нн)ий
Г зако(н/нн)ість, замрія(н/нн)о, ві(д/дд)аль
Д війсь(к/кк)омат, адресова(н/нн)ий, ні(в/вв)ікна

14. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А ві(с/сс)ю, розкі(ш/шш)ю, кро(в/вв)'ю, осі(н/нн)ю
Б рі(ч/чч)ю, чес(т/тт)ю, моло(д/дд)ю, сі(л/лл)ю
В мі(л/лл)ю, розпові(д/дд)ю, ні(ч/чч)ю, мі(ц/цц)ю
Г ті(н/нн)ю, радіс(т/тт)ю, ма(з/зз)ю, галу(з/зз)ю
Д сі(л/лл)ю, ні(ч/чч)ю, нові(н/нн)ю, щедріс(т/тт)ю

15. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А ста(л/лл)ю, росли(н/нн)ість, Повол(ж/жж)я
Б поколі(н/нн)я, письме(н/нн)ик, свяще(н/нн)ик
В І(л/лл)я, напруже(н/нн)ість, Запорі(ж/жж)я
Г коха(н/нн)я, пере(л/лл)ють, во(з/зз)'єднання
Д бездога(н/нн)ий, любо(в/вв)'ю, передгро(з/зз)я

16. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А воскресі(н/нн)я, жада(н/нн)ий, доні(с/сс)я
Б бездорі(ж/жж)я, місь(к/кк)ом, спросо(н/нн)я
В ми(т/тт)ю, дотепніс(т/тт)ю, здорове(н/нн)ий
Г пла(т/тт)я, благослове(н/нн)ий, освяче(н/нн)ий
Д студс(н/нн)ий, не(в/вв)ічливий, пісе(н/нн)ий

17. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А блаки(т/тт)ю, сестри(ч/чч)ин, лі(л/дл)анство
Б ста(т/тт)ями, безсмер(т/тт)я, нездола(н/нн)ий
В ста(т/тт)ей, подоро(ж/жж)ю, страй(к/кк)ом
Г народже(н/нн)ий, довкі(л/лл)я, пі(в/вв)ідра
Д передбуря(н/нн)ий, зві(д/дд)аля, ро(з/зз)утися

18. Подвоєні літери треба писати в усіх словах рядка

А ві(д/дд)звеніти, щоде(н/нн)ик, завда(н/нн)ь
Б числе(н/нн)ий, шале(н/нн)ий, незмі(н/нн)ий
В попідти(н/нн)ю, скля(н/нн)ий, о(б/бб)ризкати
Г гости(н/нн)ість, бо(в/вв)аніти, (л/лл)яний
Д Га(н/нн)а, Маріа(н/нн)а, Богда(н/нн)а

19. Прочитайте фрагмент посзії (цифри в дужках позначають наступне слово).

Не всі на світі радощі *(1)свяще(н/нн)і* –
Є радощі, *(2)народже(н/нн)і* з *(3)прокля(т/тт)ь*:
Коли, метнувши громи *(4)навіже(н/нн)і*,
Став Єву Бог із раю *(5)прога(н/нн)ять*.

Подвоєні літери треба писати в слові, позначеному цифрою

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

20. Прочитайте фрагмент поезії (цифри в дужках позначають наступне слово).

Я йшов і йшов по синім *(1)узбере(ж/жж)і*,
Мовчали гордо скелі *(2)кам'я(н/нн)і*.
Лиш паморозь *(3)осі(н/нн)я* на *(4)вбра(н/нн)і*
Та сутінки і *(5)маре(н/нн)я* нічні
Мене назад вернути закликали
У місто, де світилися вогні.

Подвоєні літери треба писати в усіх словах, **ОКРІМ** позначеного цифрою

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

21. Прочитайте поезію.

Осі(1)ій місяць пряв
Оста(2)і чари літа в здичавілім
Старез(3)ім парку. І вікно здавалось
Отвором у міжзоря(4)і безкраї,
Звідкіль густим потоком ллялось сяйво.
Холодне, міжпланетне, ледь зловіс(5)е
З пливкою прозеле(6)ю глибини.

Подвоєні літери ***нн*** треба писати на місці цифр

А 1, 2, 3
Б 1, 2, 6
В 2, 4, 6
Г 4, 5, 6
Д 1, 5, 6

22. Прочитайте фрагмент поезії.

Срібне плесо озера під лісом,
В золоті Свят-вечора дідух.
Сокрове(1)им виповне(2)ий змістом
Первород(3)ий незнище́(4)ий дух...
Батькові стражда(5)я і гонитва,
Гордість, непокора і війна,
Мамина притише(6)а молитва,
Де у кож(7)ім слові — таїна.

Подвоєні літери ***нн*** треба писати на місці цифр

А 1, 2, 4
Б 1, 4, 5
В 1, 3, 5
Г 4, 5, 6
Д 2, 4, 7

23. Прочитайте фрагмент поезії.

Я Вас давно забути вже пови(1)а.
Це так природ(2)о — відста(3)і і час.
Я вже забула. Не моя прови(4)а —
то музика нагадує про Вас,
то раптом ця осі(5)я хуртови(6)а.

Подвоєні літери ***нн*** треба писати на місці цифр

А 1, 2
Б 1, 3
В 1, 5
Г 4, 5
Д 5, 6

24. Орфографічну помилку допущено в рядку

А справжньою самовідданістю
Б дивовижною подорож'ю
В батьківською заповіддю
Г синівською любов'ю
Д невиразною тінню

Правопис префіксів

Префікс ***с-*** уживається	Префікс ***з-*** уживається	Префікс ***зі-*** вживається
перед ***к, п, т, ф, х***	перед усіма іншими приголосними	перед сполученням приголосних (у тому числі перед сполученням губного та ***[й]***)
скропити, спекти, стягнути, сфокусувати, схилити	*зшити, зчистити, зцідити*	*зіставити, зіп'ястися*

Префікс ***пре-***	Префікс ***при-***	Префікс ***прі-***
виражає найвищий ступінь ознаки в прикметниках або прислівниках (його можна замінити словом *дуже*): *пречудовий, пресильний*	уживається в словах, що означають наближення, приєднання *(приїхати, прикрутити)*; неповноту, частковість і результат дії *(прилягти, применшувати, придумати)*	уживається в словах *прізвище, прізвисько, прірва*
Запам'ятайте: *презирливий, презирство, преосвященний, преподобний, престол, превелебний*	уживається в словах, утворених від іменників з приймениками: *прикордонник, прибережний*	

Префікс ***пере-*** пишемо завжди з ***е***: *перемога, перехід.*

У префіксах ***роз-, без-, через-, від-, над-, під-, між-*** тощо кінцевий дзвінкий приголосний не змінюється перед глухими приголосними: *розкрутити, безхмарний, черезплічник, надходити, обпалити, відчинити, представник.*

1. Літеру ***з*** треба писати на місці крапок у всіх словах рядка

А ро..повісти, ..цементувати, ..пекти
Б бе..силий, ро..копати, бе..крилий
В ..чорнілий, ..ілення, не..проста
Г ро..кроїти, ..підлоба, бе..прав'я
Д ..ховати, ..керувати, ро..чистити

2. Літеру ***з*** треба писати на місці крапок у всіх словах рядка

А ро..писка, ..поживати, ро..клад
Б ..бивати, ро..писати, ..короченпя
В ..гризти, ..чесати, ..хвильований
Г бе..барвний, ..молочений, ..жувати
Д ..тягнення, ..вернутися, ро..почати

3. Літеру ***з*** на місці пропуску треба писати в кожному слові рядка

А ро..чин, ..формувати, бе..хребетний
Б бе..перешкодний, ро..колоти, ..тесати
В бе..порадний, ..повістити, ..читати
Г ро..галуження, бе..крилий, ..судомити
Д ро..цінки, ..поетизований, ро..копки

4. Літеру ***з*** на місці пропуску треба писати в кожному слові рядка

А ро..житися, бе..талапний, ..жовклий
Б ..томлений, бе..журний, бе..хмарний
В ..палення, ро..поділ, бе..коштовний
Г ро..трощити, бе..карний, ..худнення
Д ..кроплення, ро..холодити, ро..квіт

5. Префікс ***зі*** є в кожному слові рядка

А ..щулитися, ..псувати, ..клеїти
Б ..п'ястися, ..тліти, ..хвилювати
В ..рвати, ..старитися, ..тримати
Г ..в'янути, ..йтися, ..стрибнути
Д ..тнутися, ..грітися, ..кроїти

6. Прочитайте речення.

Над (1)чорнілим лісом (2)томлено (3)кочуються вечірні сутінки, бе(4)жально вкриваючи (5)порожнілу галявину.

Літеру ***с*** треба писати на місці всіх цифр, **ОКРІМ**

А 1, 2 **Б** 2, 4 **В** 3, 5 **Г** 1, 4 **Д** 4, 5

7. Літеру ***с*** на місці крапок треба писати в кожному слові рядка

А ..хованка, ..чеплення, ..тиха
Б ..тратити, ..прожогу, ..жати
В ..шиток, ..прямувати, ..терти
Г ..кувати, не..проста, ..тискач
Д ..тіснити, ..кинути, ..ціпити

8. Літеру ***с*** на місці крапок треба писати в кожному слові рядка

А ..творення, ..котити, ..шивач
Б ..фабрикувати, ..тяжка, ..пуск
В ..чесати, ..кинути, ..цілення
Г ..тиснити, ..терпіти, ..чинити
Д ..сунути ..палахнути, ..хил

9. Літеру ***с*** на місці крапок треба писати в кожному слові рядка

А ..середини, ..тупити, ..плутати
Б ..хитрувати, ..точити, ..кроїти
В ..сушити, ..кладник, ..кинути
Г ..жувати, ..ковзати, ..підтиха
Д ..чавити, ..падщина, ..пиляти

10. Літеру ***с*** треба писати на місці крапок у всіх словах рядка

А ..казаний, ..палахнути, ..тягнення
Б ..каламутити, ..паяний, ..сипати
В ро..хитати, ..худнути, ..тулити
Г ..пресувати, ..формувати, ..літати
Д ..твердження, ..ведений, ..краю

11. Літеру ***е*** треба писати на місці крапок у всіх словах рядка

А пр..старий, пр..багато, пр..кінцевий
Б пр..білений, пр..чудовий, пр..довгий
В пр..великий, пр..непорочний, пр..стол
Г пр..велебний, пр..дорожній, пр..тихий
Д пр..важкий, пр..крашений, пр..поганий

12. Літеру ***е*** треба писати на місці крапок у всіх словах рядка

А пр..бережний, пр..щедрий, пр..вражий
Б пр..голубити, пр..завзятий, пр..кумедний
В пр..вільний, пр..земкуватий, пр..святий
Г пр..важливий, пр..жалібний, пр..гноблення
Д пр..освященний, пр..мудрість, пр..чистий

13. Літеру ***е*** на місці крапок треба писати в усіх словах рядка

А пер..дбачати, пр..дтеча, пр..старкуватий
Б пр...гарячий, пр..непорочний, пр..міцно
В пер..дмістя, пр..дивно, пр..хорошений
Г пр..пізнитися, пр..широкий, пер..тинати
Д пр..мерзлий, пер..хрестя, пер..крутити

14. Літеру ***е*** на місці крапок треба писати в усіх словах рядка

А пр..темний, пр..стольний, пр..смакувати
Б пр..густий, пр..освященний, пр..темнілий
В пр..славний, пр..смачний, пер..можений
Г пр..краси, пр..надійний, пр..сумирний
Д пр..гнічений, пер..братися, пр..бідний

15. Літеру ***и*** на місці крапок треба писати в усіх словах рядка

А пр..в'ялий, пр..добритися, пр..землити
Б пр..спокійний, пр..мерзнути, пр..бічник
В пр..горілий, пр..зирливий, пр..думаний
Г пр..вітність, пр..чорнілий, пр..завзятий
Д пр..жорстоко, пр..блуда, пр..кидатися

16. Літеру ***и*** на місці крапок треба писати в усіх словах рядка

А пр..года, пр..мудрість, пр..дніпровський
Б пр..солений, пр..солодкий, пр..бережний
В пр..несений, пр..вокзальний, пр..д'явник
Г пр..азовський, пр..нишклий, пр..чудесний
Д пр..крашений, пр..долинний, пр..писати

17. Літеру ***и*** треба писати на місці крапок у всіх словах рядка

А пр..мружити, пр..гірклий, пр..боркати
Б пр..ходити, пр..єднати, пр..зирливий
В пр..д'явити, пр..більшений, пр..тихлий
Г пр..будова, пр..кордонний, пр..звище
Д пр..подобний, пр..шитий, пр..співувати

18. Літеру ***и*** треба писати на місці крапок у всіх словах рядка

А пр..жовкати, пр..міський, пр..мужній
Б пр..марнілий, пр..купити, пр..мокрий
В пр..морожений, пр..сідати, пр..грубий
Г пр..вабити, пр..голомшити, пр..бутки
Д пр..соромити, пр..власнити, пр..благий

19. Помилку в правописі префікса допущено в рядку

А надхмарний, оббити, розплющити
Б міжсудинний, передплата, відчинити
В обшукати, безслідно, зфальшивити
Г зіпсувати, безтурботний, обпекти
Д розхвалити, підкласти, зжалитися

20. Правильно написано всі слова рядка

А віддячити, призвище, безпорадний
Б премружений, примчати, обходити
В причепити, оттягти, примудритися
Г розтягти, прекумедний, приборкати
Д спалах, прекметний, передбачення

21. Прочитайте фрагмент тексту.

Пр(1)томлений Київ тане пр(2)велебними золотими банями церков у пр(3)смерковому світлі. Напівголоса гомонить Хрещатик, тихо пр(4)шіптують травами пр(5)дніпровські пагорби, засинає велике й вічне Місто.

Літеру ***е*** треба писати замість цифри

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

22. Установіть відповідність між значенням префікса та прикладом слова.

Значення префікса

1 збільшена якість
2 неповна дія
3 близькість
4 приєднання

Приклад слова

А пр..м'єрний
Б пр..в'язати
В пр..в'ялити
Г пр..карпатський
Д пр..старий

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23. Установіть відповідність між значенням префікса та прикладом слова.

Значення префікса	*Приклад слова*
1 збільшена якість	**А** пр..солений
2 неповна дія	**Б** пр..сілок
3 близькість	**В** пр..звище
4 приєднання	**Г** пр..солодкий
	Д пр..в'язь

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

24. Утворіть нові слова від поданих за допомогою префіксів.

Префікс	*Слова*
1 з	**А** хмарний, коштовний, корисливий
2 с	**Б** шукати, святити, шепотіти
3 зі	**В** хвилювати, питати, творити
4 без	**Г** шкребти, рвати, м'яти
	Д чистити, сутеніти, жувати

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Велика літера та лапки у власних назвах

З великої літери пишуться власні назви	
індивідуальні імена людей, по батькові, псевдоніми, клички тварин	*Леся Українка, безсмертний Кобзар, собака Сірко* (**але** імена та прізвища людей, що стали загальними назвами, — з малої: *донжуан, галіфе, дизель, рентген*)
прізвища людей, які вживаються в загальному значенні, але не стали загальними назвами, пишуться з великої літери	*Гей, нові Колумби й Магеллани, напнемо вітрила наших мрій* (**але** імена та прізвища, вжиті зневажливо, — з малої: *гітлери, квіслінги*)
утворені від власних особових назв присвійні прикметники, а також прикметники із суфіксом **-ськ-**, якщо вони мають значення «імені когось», «пам'яті когось»	*Грінченків словник, Франкові поезії, Шевченківські дні, Нобелівська премія* (**але** *франківські сонети, шевченківська символіка*); (з малої літери пишуться прикметники, що входять до фразеологізмів і наукових термінів: *ахіллесова п'ята, бертолетова сіль*)

Продовження табл.

З великої літери пишуться власні назви	
назви божеств, міфологічних істот, релігійних свят і постів	*Святий Дух, Матір Божа, Аллах, Перун, Благовіщення, Великий піст* (**але** родові назви міфологічних істот — з малої літери: *демон, лісовик, фея*)
назви дійових осіб у байках, казках, драматичних творах	*Бджола, Шершень, Мавка, Баба Яга* (**але** не як дійові особи, а як загальні назви — з малої: *баба-яга*)
назви найвищих державних установ і міжнародних організацій	*Верховна Рада України, Європейський Союз*
назви держав та автономних одиниць	*Республіка Польща, Автономна Республіка Крим*
назви сторін світу, якщо маємо на увазі краї чи народи	*Західна Україна, народи Сходу*
астрономічні, географічні назви, назви вулиць, площ, майданів, парків, каналів, архітектурних пам'яток, храмів тощо	*сузір'я Велика Ведмедиця, комета Галлея, місто Алчевськ, Стрийський парк, Андріївський узвіз, Софійський собор* (якщо у власних назвах означувані слова *брід, вал, міст, шлях, яр* тощо не сприймаються як родові поняття, то вони пишуться з великої літери: *Кам'яний Брід (район міста), Булонський Ліс (парк), Ярославів Вал (вулиця)*
у назвах найвищих державних посад України та міжнародних посад	*Генеральний прокурор України, Генеральний секретар ООН* (назви посад, звань, учених ступенів, титулів, рангів, чинів тощо — з малої літери: *ректор, академік, генерал-лейтенант, барон*)
у назвах державних, громадських організацій, партій України й інших держав	*Збройні сили України, Верховний суд США*
у назвах міністерств і їхніх головних управлінь	*Міністерство транспорту і зв'язку України*
у назвах установ місцевого значення	*Вінницька обласна державна адміністрація*

Продовження табл.

З великої літери пишуться власні назви	
у власних назвах навчальних закладів, науково-дослідних установ, театрів, музеїв, підприємств	*Київський національний університет внутрішніх справ, Будинок актора, Інститут української мови*
у назвах знаменних подій, свят, епох тощо	*День учителя, Новий рік* (**але** *День Незалежності України, Свято Перемоги*)

З великої літери та в лапках пишуться	
назви художніх творів, наукових праць, газет, журналів, історичних пам'яток	*поема «Мойсей», журнал «Український тиждень», «Руська правда»* (з великої літери, **але** без лапок — назви релігійних книг: *Біблія, Тора, Коран*)
назви аеропортів, станцій, санаторіїв, готелів, кав'ярень тощо	*аеропорт «Бориспіль», станція метро «Ботанічний сад»* (**але** *Київський вокзал, станція Шепетівка*)
назви літаків, автомобілів та інших машин, фірмові та сортові назви	*цукерки «Київ вечірній», літак «Руслан»*
назви орденів, відзнак	*медаль «За відвагу»* (**але** *орден князя Ярослава Мудрого, орден Держави*)

1. З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві
   А Р(р)іздвяні С(с)вята
   Б З(з)апорозька С(с)іч
   В В(в)ерховна Р(р)ада
   Г О(о)рганізація О(о)б'єднаних Н(н)ацій
   Д Є(є)вропейський С(с)оюз

2. З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві
   А Б(б)абин Я(я)р
   Б К(к)нязівство М(м)онако
   В Д(д)он К(к)іхот
   Г Ч(ч)умацький Ш(ш)лях
   Д А(а)ндріївський У(у)звіз

3. З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві

А К(к)абінет М(м)іністрів
Б К(к)ривий Р(р)іг
В У(у)країнська Н(н)ародна Р(р)еспубліка
Г Т(т)овариство Ч(ч)ервоного Х(х)реста
Д М(м)ністерство Ю(ю)стиції

4. З великої літери треба писати лише перше слово у власній назві

А С(с)ин Б(б)ожий
Б С(с)вяте П(п)исьмо
В Д(д)іва М(м)арія
Г С(с)офійський С(с)обор
Д С(с)вятий Д(д)ух

5. З великої літери треба писати прикметник словосполучення

А Ш(ш)експірівські сонети
Б А(а)хіллесова п'ята
В С(с)имоненкова поезія
Г Б(б)альзаківський вік
Д І(і)удин поцілунок

6. З великої літери треба писати прикметник словосполучення

А Ш(ш)евченківський стиль
Б Ш(ш)евченківська премія
В Ш(ш)евченківська земля
Г Ш(ш)евченківська тематика
Д Ш(ш)евченківська епоха

7. Власну назву треба брати в лапки в усіх рядках, **ОКРІМ**

А цукерки Карпати
Б видавництво Свічадо
В урочище Нечимне
Г кінофільм Земля
Д товариство Просвіта

8. Власну назву треба брати в лапки в усіх рядках, **ОКРІМ**

А священний Коран
Б зупинка Таврійський університет
В Шевченків Кобзар
Г опера Тарас Бульба
Д літак Мрія

9. Обидві власні назви треба писати в лапках у рядку

А село Всселс, фабрика Світоч
Б роман Плаха, печиво Сюрприз
В готель Харків, дівчина Марійка
Г холодильник Норд, місто Острог
Д станція Фастів, газета Експрес

10. Орфографічну помилку (велика — мала літера) допущено в рядку

А Миколин ноутбук, Миколаївська область
Б прокрустове ложе, булгаківський стиль
В київські каштани, Київський метрополітен
Г гоголівський гумор, шевченківські свята
Д Святогірська лавра, монастирська будівля

11. Прочитайте речення (цифри в дужках позначають наступну власну назву).

(1)Софія Київська і (2)Золоті Ворота княжого міста, (3)Видубицький монастир і (4)Києво-Печерська лавра з (5)Успенським собором — усе це духовні символи національної історії та культури.

Помилку допущено в написанні власної назви, позначеної цифрою

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

12. Прочитайте речення (цифри в дужках позначають наступну власну назву).

Перед моїми очима вирізується на небі півкруг з гір од (1)Андріївської гори до (2)Кирилівського монастиря, а далі знову синіють півкругом гори над (3)Оболонню, закручуються у (4)Вишгороді й сягають до (5)Дніпровських вод.

Помилку допущено в написанні власної назви, позначеної цифрою

А 1 **Б** 2 **В** 3 **Г** 4 **Д** 5

13. Прочитайте речення (цифри в дужках позначають наступну власну назву).

Напередодні (1)Христового Різдва маємо (2)свят-вечір, або (3)Багату кутю, напередодні (4)Старого Нового Року — (5)Щедру кутю, а напередодні (6)Водохреща, тобто (7)Йорданських Свят, — (8)Голодну кутю.

Помилку допущено в написанні власних назв, позначених цифрами

А 1, 2, 6
Б 3, 5, 8
В 2, 4, 7
Г 1, 4, 7
Д 2, 6, 7

14. Правил уживання великої літери дотримано в рядку

А сесія Івано-Франківської обласної Ради
Б Постанова Кабінету Міністрів України
В Міжнародний комітет Червоного хреста
Г Кримська астрофізична обсерваторія
Д кафедра Новітньої історії України

15. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А Державний музей Українського образотворчого мистецтва
Б Київський національний університет імені Тараса Шевченка
В національний університет «Києво-Могилянська академія»
Г Парк Культури і відпочинку імені Богдана Хмельницького
Д Національний Академічний драматичний театр імені І. Франка

16. Правил уживання великої літери дотримано в рядку

А Міністерство оборони України, Президент України
Б Декларація прав людини, орден Княгині Ольги
В Українська православна церква, вербна неділя
Г Конституційний Суд України, День Шахтаря
Д Голова Верховної Ради України, епоха Бароко

17. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А Версальський мир, святкування Івана Купала
Б Збройні сили України, сузір'я «Великий Віз»
В Свято Воскресіння Господнього, князь Олег Віщий
Г Донецький Національний університет, майдан Свободи
Д «Кирило-Мефодіївське» братство, епоха середньовіччя

18. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А вулиця «Гоголівська», станція метро «Олімпійська»
Б вулиця Ярославів вал, Генеральний прокурор України
В Палац урочистих подій, Національний Банк України
Г Інститут української мови, Південно-Західна залізниця
Д газета «Україна молода», будинок Дитячої творчості

19. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А храм Різдва Пресвятої Богородиці, Унівська Лавра
Б місто Біла Церква, Товариство Екологів України
В народний депутат України, королівство Швеція
Г Державний Прапор України, Свято рідної мови
Д станція «Здолбунів», страхова компанія «Оранта»

20. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А кондитерська фірма «Рошен», Бог Посейдон
Б видавництво «Глобус», держава Київська русь
В Сократова мудрість, «Володимирський» собор
Г Трипільська культура, Прем'єр-міністр України
Д фрегат «Гетьман Сагайдачний», князівна Либідь

21. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А Кавказький хребет, Карпатські гірськолижні траси
Б Українська академія друкарства, Будинок Актора
В кав'ярня «Золотий дукат», Ліваділйський палац
Г Бережанська гімназія, селище Зелена діброва
Д «Південний» вокзал, Краснодарський край

22. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А Північний полюс, центральна Слобожанщина
Б стадіон «Спартак», книги «Старого Заповіту»
В Декан хімічного факультету, доба Ренесансу
Г Генеральний секретар ООН, Євангеліє від Луки
Д Біловезька Пуща, дочка Прометея (Леся Українка)

23. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в рядку

А Червона Шапочка, Леонардо Да Вінчі
Б античний світ, Літопис «Самовидця»
В північна Буковина, День Конституції
Г Контрактова площа, мис «Доброї надії»
Д допитливі Мічуріни, новітні наполеони

24. Правил уживання великої літери та лапок дотримано в реченні

А Після огляду мистецьких шедеврів Лувру нас запросили на пішохідну екскурсію «Єлисейськими Полями».
Б Минулого року я став студентом Львівського національного університету імені Івана Франка.
В Біля самого підніжжя Говерли, там, де бере свій початок норовлива річка Прут, розташований пансіонат Зарослак.
Г Із Сімферополя ви за півтори години можете легко дістатися Південного Берега Криму.
Д «Історичний музей» — одна з центральних станцій «Харківського мстрополітену» — має виходи: до Бурсацького узвозу та площі Конституції.

Написання слів іншомовного походження

Правопис *и, і, ї, у*

Пишеться *и*	
у загальних і географічних назвах після ***д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р*** (правило «дев'ятки») перед літерами на позначення приголосних (крім ***й***)	*дисципліна, система, Алжир, Сирія, Мексика*

Пишеться *і*	
на початку слова	*ікона, історія*
після літер на позначення приголосних, що не входять до правила «дев'ятки»	*піраміда, фінанси, бізнес*
перед літерою на позначення голосного або ***й***	*піаніно, радіус, ажіотаж, позиція*
у кінці незмінних слів	*таксі, поні, колібрі*
в окремих власних назвах	*Грімм, Сідней, Дідро, Россіні*

Зауважте! У ряді слів іншомовного походження, давно засвоєних українською мовою, після літер, що не входять до «дев'ятки», відповідно до вимови пишеться ***и***: *лимон, мирт, кипарис, спирт, кинджал, нирка* тощо.

З ***и***, а не з ***і*** пишуться слова церковного вжитку: *диякон, єпископ, мирта, християнство* тощо.

Пишеться *ї*	
після літер на позначення голосних	*мозаїка, Енеїда* (але в складних словах, де перша частина закінчується на голосний, на початку другої пишеться *і*: *староіндійський, доісторичний*)

Пишеться *у*	
у словах, запозичених із французької мови, після літер на позначення шиплячих ***ж, ч*** та в словах *парфуми, парфумерія*	*журі, парашут, Жуль*

Подвоєння літер на позначення приголосних

Подвоєння відбувається	
у власних назвах і словах, похідних від них	*Андорра, андоррський*
за збігу однакових приголосних на межі префікса й кореня, якщо в мові вживається паралельне непрефіксальне слово	*Іммігрaція (міграція), сюр-реалізм (реалізм)* (але *анотація, конотація*)
В окремих загальних назвах, які треба запам'ятати: *аннали, більль, бонна, брутто, булла, ванна, вілла, дурра, мадонна, манна, мірра, мотто, мулла, нетто, панна, пенні, тонна, панно.*	

Зауважте! У загальних назвах іншомовного походження приголосні не подвоюються: *бароко, група, сума, шосе, ват* (але *Ватт*), *фін, комісія* тощо.

М'який знак

М'який знак пишеться після ***д, т, з, с, л, н***	
перед ***я, ю, є, ї, йо***	*ательє, мільярд, консьєржка*
відповідно до вимови після ***л*** перед літерами на позначення приголосних	*альтруїст, фільм* (але *залп*)
відповідно до вимови в кінці слів	*магістраль, каніфоль* (але *бал, шприц*)

Зауважте! М'який знак не пишеться перед ***я, ю***, коли вони позначають сполучення м'якого або пом'якшеного приголосного з ***а, у***: *тюль, нюанс, резюме.*

Апостроф

Апостроф пишеться перед ***я, ю, є, ї***	
після ***б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, г, к, х, р***	*інтерв'ю, дистриб'ютор, миш'як, Женев'єва*
після кінцевого приголосного префікса	*ін'єкція, ад'ютант, кон'юнктура*
Апостроф не пишеться	
перед ***йо***	*курйоз, серйозний*
коли ***я, ю*** позначають пом'якшення попереднього приголосного	*манікюр, бюджет, бязь*

Зауважте! Апостроф пишеться після початкового ***д, о*** в прізвищах: *Жанна д'Арк, О'Генрі* тощо.

1. Літеру ***и*** на місці пропуску треба писати в кожному слові рядка

А такс..ст, реч..татив, Брат..слава
Б бр..танець, федерац..я, Пак..стан
В к..нджал, соц..аліст, Мадр..д
Г кос..нус, Кембр..дж, асоц..ація
Д пр..зидент, карат..ст, Ват..кан

2. Літеру ***и*** на місці пропуску треба писати в кожному слові рядка

А т..нденція, каз..но, Аргент..на
Б ч..пси, сп..ртовий, Ваш..нгтон
В дез..нфекція, д..зель, кор..да
Г шн..цель, д..лема, ч..лійський
Д м..грень, коаліц..я, Мекс..ка

3. Літеру ***и*** на місці пропуску треба писати в кожному слові рядка

А в..мпел, Корс..ка, патр..от
Б к..шлак, Грец..я, к..парис
В Корд..льєри, граф..н, Кр..т
Г ліценз..я, ск..пидар, сп..рт
Д ц..стерна, М..лан, б..зон

4. Літеру ***і*** на місці пропуску треба писати в кожному слові рядка

А пар.., в..тамін, грац..озний
Б сп..раль, к..ргиз, пр..оритет
В інц..дент, б..сквіт, аж..отаж
Г р..туал, п..церія, симпоз..ум
Д провінц..я, пав..льйон, с..нус

5. Літеру ***і*** на місці пропуску треба писати в кожному слові рядка

А м..шень, соц..олог, Ч..каго
Б Флор..да, нотар..ус, к..моно
В г..рлянда, лаб..ринт, Т..бет
Г сандв..ч, ек..паж, Дон К..хот
Д Мер..ме, станц..я, шп..нат

6. Подвоєння літер на місці пропуску відбувається в усіх словах рядка

А Апол..он, ан..али, тон..а
Б Філіп..іни, одіс..ея, кол..егія
В От..ава, брут..о, артил..ерист
Г Лозан..а, колон..а, пан..а
Д Коп..енгаген, пен..і, і..міграція

7. Подвоєння літер на місці пропуску **НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ** в усіх словах рядка

А іп..одром, і..реальний, хоб..і
Б е..мігрант, тер..аса, інтермец..о
В ал..ергія, коміс..ія, Дік..енс
Г конт..революція, груп..а, шас..і
Д Рус..о, конфет..і, дис..идент

8. Подвоєння літер на місці пропуску **НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ** в усіх словах рядка

А і..новація, а..нотація, рок..око
Б дол..ар, ас..ортимент, новел..а
В брут..о, бюл..етень, трас..а
Г груп..овий, шас..і, сюр..салізм
Д гол..андець, мас..а, шо..се

9. Подвоєння літер на місці пропуску **НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ** в усіх словах рядка

А марок..анський, фін..и, кас..ир
Б і..раціональний, тер..аса, іл..юзія
В ак..умулятор, клас..ний, міс..ія
Г Ген..адій, ім..унітет, лібрет..о
Д сирок..о, Шил..ер, діаграм..а

10. Подвоєння літер на місці пропуску **НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ** в усіх словах рядка

А міс..урійський, компрес.. , п'єс..а
Б телеграм..а, крос..ворд, оперет..а
В ван..а, кор..екція, профес..ор
Г а..симетрія, еф..ект, Дарданел..и
Д шил..інг, мас..аж, дік..снсівський

11. Подвоєння літер на місці пропуску **НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ** в усіх словах рядка

А ап..етит, ас..орті, брюс..ельський
Б гал..юцинація, кас..ета, тон..а
В конгрес.., ак..ордеон, експрес..
Г ал..ергія, Одіс..ей, а..моральний
Д ас..истент, кол..ектив, мадон..а

12. Подвоєння літер на місці пропуску **НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ** в усіх словах рядка

А інкас..атор, клас..ицизм, ал..о
Б ексцес.., ак..омпанемент, пен..і

В прес..а, проблем..а, калькут..ський
Г ком..ентар, кол..екція, кол..ега
Д міс..іонер, парал..ель, пан..о

13. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
А магістрал.., асфал..т, пан..є-маше
Б барел..єф, рел..єфний, п..єса
В порт..єра, міл..ярдер, бал..зам
Г б..юлетень, грил..яж, Мол..єр
Д дос..є, мад..ярський, модел..єр

14. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
А н..юанс, Пхен..ян, компан..йон
Б монпанс..є, біл..ярд, пас..янс
В модел..єр, бутон..єрка, л..юстра
Г конферанс..є, Н..ютон, мал..ярія
Д атєл..є, кан..йон, кур..йоз

15. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
А рел..єф, мад..яр, Рішел..є
Б т..юрбан, мантил..я, шампін..йон
В едєл..вейс, бєл..етаж, ал..труїзм
Г Мол..єр, сен..йор, куп..юра
Д ескадрил..я, дос..є, фл..юс

16. М'який знак на місці пропуску треба писати в усіх словах рядка
А квінтил..йон, вол..єр, прес-пап..є
Б ал..фонс, гіл..йотина, сек..юриті
В Джул..єтта, лос..йон, р..юш
Г він..єтка, бракон..єр, пен..юар
Д кабал..єро, кал..ян, рез..юме

17. Апостроф на місці пропуску треба ставити в усіх словах рядка
А дистриб..ютор, б..юджет, ін...єкція
Б кар..єра, ад..ютант, р..юкзак
В суб..єкт, Рив..єра, М..юллєр
Г кон..юнктивіт, миш..як, бар..єр
Д інтєрв..ю, прем..єр, п..юрс

18. Апостроф на місці пропуску треба ставити в усіх словах рядка
А к..янті, кон..юнктура, П..ємонт
Б валер..яна, ридик..юль, вар..єте
В прем..єра, Барб..юс, ар..єргард
Г круп..є, Х..юстон, М..юнхен
Д ад..юнкт, манік..юр, В..єтнам

19. Апостроф на місці пропуску треба ставити в усіх словах рядка

А кутюр..є, Олів..є, грав..юра
Б мар..яж, м..юслі, Рейк..явік
В п..єдестал, деб..ют, комп..ютер
Г диз..юнкція, об..єктив, б..юст
Д кеш..ю, Монтеск..є, екстер..єр

20. Апостроф на місці пропуску треба ставити в усіх словах рядка

А кр..юшон, кур..єр, Монтеск..є
Б кастан..єти, Лавуаз..є, кар..єр
В сомел..є, Руж..є, Д..Артаньян
Г дез..інфекція, ад..юнкт, об..єкт
Д інтер..єр, п..єса, О..Коннейль

21. **НЕМАЄ** орфографічних помилок у варіанті

А фієста, епископ, парфуми
Б етикет, кутюрьє, Стелла
В брошура, шприц, ілюзія
Г парфумерія, діез, фейєрія
Д жульєн, парашют, фойє

22. **НЕМАЄ** орфографічних помилок у варіанті

А сюіта, Пакистан, гіпотеза
Б капюшон, пінцет, спанієль
В хоббі, фельєтон, Вавилон
Г сюрреалізм, одісея, дуель
Д Жуль, дезинформація, еклер

23. **НЕМАЄ** орфографічних помилок у варіанті

А за кілька миль від Бона
Б дивовижна архитектура Марокко
В віллу прикрашає статуя Афродіти
Г президентський палац у Талінні
Д античне й бароккове мистецтво

24. Орфографічну помилку допущено в рядку

А експериментальний парашут
Б джинсовий піджак
В бразильський телесеріал
Г політика індустріалізації
Д дезинтеграційна ідеологія

Основні правила переносу слів з рядка в рядок

Слова з рядка в рядок переносимо за складами, керуючись такими правилами	
не можна одну літеру залишати в попередньому рядку чи переносити в наступний	*явір, мрія, їжак* — не переносимо
не можна розривати буквосполуки ***дж, дз,*** які позначають один звук	*хо-джу, ге-дзик* (але *під-звітний*, бо *дз* тут позначає два звуки)
апостроф і м'який знак залишаються при попередній літері	*паль-ці, Лук'-ян*
не можна розривати буквосполуки ***ьо, йо***	*міль-йон, ку-льовий*
не можна відривати ініціали або умовні скорочення	*О. П. Довженко, 20 кг, 100 км*
не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи складного слова, якщо вона не становить складу	*багато-значний*
не можна розривати ініціальні абревіатури	*НАТО, УПА*

Зауважте! Слова з подовженими приголосними можна переносити так: *зна-ння, знан-ня.*

Слова зі збігом однакових приголосних можна переносити тільки так: *сон-ний.*

У випадках, не обумовлених викладеними правилами, можна довільно переносити слова за складами: *ни-зький, низь-кий; се-стра, сест-ра.*

1. Правильно поділено для переносу всі слова рядка
   - **А** під-казка, ґу-дзик, ки-яни, при-свячений
   - **Б** бать-ко, сид-жу, об'-єкт, щас-тя
   - **В** бадь-орий, міль-ярд, кольо-ри, яск-равий
   - **Г** жит-тя, але-я, пере-крити, козаць-кий
   - **Д** опе-рація, ві-сь, львів-ський, щед-рість

2. Помилку в поділі слова для переносу допущено в рядку
   - **А** Ки-їв, де-в'ять, змага-ння
   - **Б** перед-звін, вік-но, туман-ний
   - **В** крає-вид, пере-класти, під-йом
   - **Г** су-джу, вольо-вий, куль-ка
   - **Д** арф'-яр, прось-ба, люд-ський

3. Помилку в поділі слова для переносу допущено в рядку

А сиві-ють, виднок-руг, небес-ний
Б баталь-йон, урожай-ний, поя-ва
В зуст-річний, заме-тіль, атс-льє
Г водо-йма, ор-линий, лис-тяний
Д пре-святий, узбі-ччя, трав'-яний

4. Помилку в поділі слова для переносу допущено в рядку

А від'-ємний, знай-дений, при-ємний
Б пі-джак, пере-ллють, від-дячити
В гай-овий, три-гранний, сон-ний
Г вагон-ний, звід-кіль, пое-тичний
Д бажа-ння, посі-янний, слаб-кість

5. Помилку в поділі слова для переносу допущено в рядку

А хвиль-ка, по-хвалитися, са-джає
Б криль-ми, тінь-овий, збереж-жя
В чорно-книжник, дру-зями, мрі-ями
Г музей-ний, під-звітний, конь-як
Д кра-йовий, ми-ттєвий, остан-ній

6. Помилку в поділі слова для переносу допущено в рядку

А пів'-ясена, сльо-зи, солом'я-ний
Б водо-грай, краї-на, найцін-ніше
В багат-ство, хвой-ний, ку-льовий
Г че-сть, сер-йозний, приватиза-ція
Д облич-чя, небо-схил, край-небо

Написання складних слів разом та через дефіс

Складні іменники

Разом пишуться іменники	**Через дефіс** пишуться іменники
утворені за допомогою сполучного голосного ***о, е***: *чорнозем, зорепад, водогін*	утворені з двох іменників без сполучних голосних: *купівля-продаж, інтернет-магазин, Вовчик-Братчик, хліб-сіль*
першою частиною яких є слова ***авіа, аудіо, агро, відео, екстра, кіно, макро, мікро, моно, радіо, супер, стерео*** тощо: *авіарейс, відеорепортаж, макроекономіка, радіопередача, супершоу*	з першою частиною ***віце-, екс-, лейб-, альфа-, бета- максі-, міні-, міді-, обер-***: *віце-ректор, екс-президент, максі-програма, міні-маркет*
	назви одиниць виміру: *тонно-кілометр, людино-день*

Продовження табл.

Разом пишуться іменники	**Через дефіс** пишуться іменники
першою частиною яких є дієслово у формі наказового способу: *горицвіт, перекотиполе, пройдисвіт* (**але** *люби-мене*)	назви посад, професій, спеціальностей: *прем'єр-міністр, генерал-майор*
першою частиною яких є числівник, записаний словом: *п'ятикласник, сторіччя*	прикладки, що стоять після пояснюваного іменника й виражають ознаку, яку можна передати прикметником: *дівчина-красуня, хлопець-богатир, дуб-велетень* (**але** *красуня дівчина, богатир хлопець, велетень дуб*)
з першою частиною ***пів-, напів-, полу-***: *пів'яблука, півогірка, напівавтомат, полумисок*	прикладки — видові назви, які стоять перед пояснюваним словом: *Дніпро-ріка, сон-трава, Ведмідь-гора*
	власні назви з частиною ***пів-***: *пів-Луганська, пів-Японії*

Складні прикметники

Разом пишуться прикметники	**Через дефіс** пишуться прикметники
утворені від залежних між собою слів (між ними **не можна** вставити сполучника ***і***): *східно-слов'янський (східні слов'яни), лівобережний (лівий берег), теплолюбний (любить тепло)*	утворені від незалежних між собою слів (між ними **можна** вставити сполучник ***і***): *мовно-літературний (мовний і літературний), валютно-фінансовий (валютний і фінансовий)*
до складу яких входять слова ***мало-, багато-, ново-, старо-, давньо-, нижньо-, верхньо-*** тощо: *багато-канальний, староукраїнський*	назви відтінків кольору, смаку та поєднання кольорів: *темно-зелений, кисло-солоний, червоно-чорний* (**але** *жовтогарячий, червоногарячий, золотогарячий*)
першою частиною яких є числівник, записаний словом: *семиденний, двадцятирічний*	першою частиною яких є числівник, записаний цифрами: *50-річний, 2-гігабайтний*
	назви проміжних частин світу: *південно-східний, північно-західний*

Продовження табл.

Разом пишуться прикметники	Через дефіс пишуться прикметники
	з першою частиною ***військово-, воєнно-***: *військово-спортивний, воєнно-стратегічний* (**але** *військовополонений, військовозобов'язаний* — прикметники, що стали іменниками)

Зауважте! Прикметники, утворені від складних іменників, пишуться так, як відповідні іменники: *лісостеп — лісостеповий, Івано-Франківськ — івано-франківський*, **але** *івано-франківець*.

Треба відрізняти складні прикметники та словосполучення, утворені з прислівника та прикметника (дієприкметника): *чітко окреслений, цілком правильний* (прислівник у таких випадках логічно наголошений і виступає членом речення).

Запам'ятайте: *суспільно корисний, суспільно необхідний*.

Слова з іншомовними префіксами ***інтер-, контр-*** пишуться разом: *інтерконтинентальний, контрудар* (**але** *контр-адмірал*).

Написання разом, окремо й через дефіс слів, що належать до інших частин мови, подано у відповідних темах з морфології.

1. Разом треба писати кожне слово рядка
   А напів/імла, пів/Польщі, пів/місячний
   Б пів/острів, пів/ягоди, напів/зігнутий
   В пів/чобітки, напів/фабрикат, пів/Азії
   Г пів/озера, пів/Ялти, напів/провідник
   Д напів/забутий, пів/фінал, пів/Дніпра

2. Разом треба писати кожне слово рядка
   А пів/Болгарії, пів/сотні, напів/притомний
   Б напів/темрява, напів/чагарник, пів/Києва
   В пів/апельсина, напів/м'який, пів/години
   Г пів/біди, пів/Америки, напів/землянка
   Д пів/коло, напів/сонний, пів/Туреччини

3. Обидва слова треба писати через дефіс у рядку
   А багряно/червоний гори/цвіт
   Б небесно/блакитна люби/мене
   В духмяно/медвяний звіро/бій
   Г загадково/таємничий ломи/камінь
   Д сумовито/тривожне перекоти/поле

4. Обидва слова треба писати через дефіс у рядку

А розлого/крислатий дуб/велетень
Б мерехтливо/голубе край/небо
В барвисто/пахучий лісо/степ
Г кисло/солодкий чорно/слив
Д шовковисто/зелений вербо/ліз

5. Разом треба писати кожне складне слово рядка

А радіо/станція, гідро/механіка, мото/спорт
Б екс/губернатор, біо/кефір, термо/стійкий
В мікро/елементи, міні/програма, авіа/лайнер
Г максі/пальто, кіно/фестиваль, фото/зйомка
Д лейб/медик, супер/яхта, екстра/ординарний

6. Разом треба писати кожне складне слово рядка

А гамма/промені, термо/регулятор, фото/сесія
Б теле/зірка, міні/автомобіль, стерео/кінозал
В макро/космос, радіо/геологія, унтер/офіцер
Г радіо/альманах, екс/вокаліст, лінгво/кабінет
Д відео/музика, супер/акція, мікро/організми

7. Разом треба писати кожне складне слово рядка

А конусо/подібний, повно/цінний, казково/щасливий
Б животворно/цілющий, тепло/обмінний, зло/язикий
В соколино/зорий, чисто/сердечний, дрібно/плідний
Г вільно/думний, само/ствердження, кисло/терпкий
Д давньо/грецький, дво/рівневий, серцево/судинний

8. Разом треба писати кожне складне слово рядка

А військово/спортивний, військово/полонений, міні/маркет
Б сільсько/господарський, теле/апаратура, радіо/передача
В садово/городній, івано/франківець, високо/ефективний
Г кисло/молочний, правдо/подібний, контр/адмірал
Д м'ясо/молочний, псевдо/вчений, давньо/український

9. Разом треба писати кожне складне слово рядка

А задньо/язиковий, кам'яно/вугільний, прямо/лінійний
Б прямо/протилежний, людино/знавство, синьо/окий
В перекоти/поле, науково/фантастичний, біло/сніжний
Г вісімдесяти/річний, темно/зелений, жовто/гарячий
Д макро/економіка, сон/трава, машино/будівний

10. Разом треба писати кожне складне слово рядка

А мікро/автобус, народно/пісенний, смугло/лиций
Б ультра/звук, кам'янець/подільський, відео/телефонія
В всесвітньо/історичний, низько/рослий, тихо/плинний
Г суспільно/корисний, віце/ректор, теле/глядацький
Д танц/майданчик, морозо/стійкий, альфа/промені

11. Разом треба писати кожне складне слово рядка

А західно/слов'янський, екс/президент, високо/врожайний
Б зірви/голова, військово/зобов'язаний, широко/листий
В авіа/переліт, зовнішньо/політичний, розрив/трава
Г північно/західний, всюди/хід, народно/господарський
Д військово/морський, легко/розчинний, водо/очисний

12. Разом треба писати кожне складне слово рядка

А чорно/бровий, зоо/парк, яблучно/виноградний
Б сіро/зелений, північно/кавказький, складно/підрядний
В суспільно/важливий, ранньо/стиглий, ультра/модний
Г навчально/виховний, кіно/репортаж, мікро/травма
Д мікро/хвильовий, червоно/гарячий, кримсько/татарський

13. Через дефіс треба писати кожне складне слово рядка

А чудо/творний, контрольно/пропускний, тьмяно/жовтий
Б легко/крилий, турецько/український, озерно/болотний
В глибокий/преглибокий, барвисто/строкатий, семи/річний
Г сизо/фіалковий, зменшено/пестливий, темно/вишневий
Д сумно/нахилений, ячмінно/житній, іскристо/сріблястий

14. Через дефіс треба писати кожне складне слово рядка

А одно/разовий, лілейно/білий, послідовно/миролюбний
Б абсолютно/сухий, здивовано/розгублений, яро/червоний
В коралово/бурштиновий, соковито/зелений, похмуро/сивий
Г світло/волосий, золотисто/рожевий, ніжно/мерехтливий
Д химерно/прозорий, густо/зелений, історично/зумовлений

15. Прочитайте речення (цифри в дужках позначають наступне слово).

Таке все (1)фантастично/чарівне в ці передвечірні хвилини: лінія (2)небо/схилу оповита (3)світло/фіолетовим серпанком, (4)різно/кольорові пагорби нагадують хвилі, які переливаються то (5)темно/бузковими, то (6)яскраво/червоними відблисками.

Обидві цифри на позначення слів, що пишуться разом, правильно навсдсно в рядку

А 1, 2
Б 2, 3
В 2, 4
Г 4, 5
Д 5, 6

16. Прочитайте речення (цифри в дужках позначають наступне слово).

(1)Червоно/гарячими стовпами підперло сонце (2)Дівич/гору, (3)срібно/золотими променями яскраво сипонуло в Дніпрові хвилі, заграло (4)біло/пінними бризками, поцілувало (5)синьо/білий (6)паро/плав і соромливо сховалося за (7)зелено/листим (8)верхо/віттям.

Усі цифри на позначення слів, що пишуться чсрсз дсфіс, правильно навсдсно в рядку

А 1, 3, 5
Б 2, 3, 5
В 2, 4, 5
Г 5, 6, 7
Д 6, 7, 8

17. Прочитайте речення (цифри в дужках позначають наступне слово).

Життя біля озерця було (1)цікаве/прецікаве: у (2)духмяно/п'янкому повітрі напинаються глибинні струни (3)легко/крилих бджіл, над (4)гордовито/кремезними будяками — (5)жорсткувато/басовиті зітхання джмелів, а ген — (6)біло/крило (7)летіння/мовчання метеликів з (8)жовто/гарячими вогниками на крилах.

Усі цифри на позначення слів, що пишуться через дсфіс, правильно наведено в рядку

А 1, 2, 3, 5, 6
Б 1, 2, 4, 5, 7
В 1, 3, 4, 6, 8
Г 2, 3, 5, 6, 7
Д 4, 5, 6, 7, 8

18. Через дефіс треба писати кожне складне слово рядка

А світло/блакитний, кисло/молочний, греко/католицький
Б м'ясо/молочний, радіо/передача, науково/технічний
В івано/франківсць, південно/західний, екс/президент
Г народно/пісенний, жовто/гарячий, контр/адмірал
Д міні/спідниця, віце/прем'єр, психолого/педагогічний

19. Через дефіс треба писати кожне складне слово рядка

А пройди/світ, генерал/майор, прем'єр/міністр
Б слово/сполучення, хліб/сіль, штаб/квартира
В солоно/гіркий, кіно/стрічка, теле/репортаж
Г контр/атака, льон/довгунець, чар/зілля
Д екс/чемпіон, норд/вест, вагон/ресторан

20. Через дефіс треба писати кожне складне слово рядка

А м'ясо/комбінат, світло/зелений, садово/парковий
Б народно/визвольний, радикал/соціаліст, супер/шоу
В телефон/автомат, радіо/сигнал, фізико/географічний
Г кіт/воркіт, бета/промені, індустріально/педагогічний
Д суспільно/корисний, історико/культурний, батько/мати

21. Через дефіс треба писати кожне складне слово рядка

А судово/медичний, лимонно/кислий, тьмяно/сірий
Б фізико/математичний, кисло/солодкий, сніжно/білий
В член/кореспондент, лікар/терапевт, супер/маркет
Г гідро/система, воєнно/стратегічний, плодово/ягідний
Д парково/лісовий, соціально/побутовий, поле/захисний

22. Через дефіс треба писати кожне складне слово рядка

А чесько/польський, західно/європейський, нью/йоркський
Б еколого/правничий, південно/західний, лісо/степовий
В гірко/солоний, логіко/граматичний, медико/хірургічний
Г жовто/гарячий, емоційно/забарвлений, світло/брунатний
Д соціально/економічний, вагоно/ремонтний, жовто/бурий

23. Через дефіс треба писати кожне складне слово рядка

А читець/декламатор, радіо/фізик, інженер/конструктор
Б біо/система, екс/прем'єр, геолого/розвідувальний
В молочно/білий, метало/місткий, давній/прадавній
Г любо/дорого, авіа/квитки, інженер/лейтенант
Д купівля/продаж, віце/губернатор, унтер/офіцер

24. Прочитайте фрагмент (цифри в дужках позначають наступне слово).

Місяць і тепер парубком виходить *(1)з/за* гір, він і тепер *(2)по/під (3)лісом/лісом* котиться діжею з тістом. Лише *(4)з/поза* хмар *(5)одна/друга* зірочка приглядається до нас дитячими оченятами.

Через дефіс пишуться всі слова, **ОКРІМ** позначеного

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

Правопис *не* з різними частинами мови

<table>
<tr><th>Частина мови</th><th>Пишеться разом</th><th>Пишеться окремо</th></tr>
<tr><td rowspan="4">Іменник, прикметник, прислівник</td><td>якщо слово без не не вживається: ненависть, нероба, недбалий, негайно</td><td>якщо в реченні є протиставлення, заперечення: не зрада, а вірність; не слабкий, а сильний; не рідко, а густо</td></tr>
<tr><td>якщо до слова з не можна дібрати синонім без не: недруг (ворог), нещирий (фальшивий), небагато (мало)</td><td>якщо не стосується присудка: Це озеро не глибоке (не є глибоке). Узимку тут не холодно (не є холодно).</td></tr>
<tr><td>якщо не входить до префікса недо-: недооцінка, недовчений</td><td>якщо прикметник з не має при собі пояснювальні слова (займенники чи прислівники): Аж ніяк не потрібні слова. Зовсім не цікава презентація.</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Дієслово та дієприслівник (форма дієслова)</td><td>якщо слово без не не вживається: ненавидіти, нестямившись</td><td rowspan="2">у решті випадків: не знати, не купивши</td></tr>
<tr><td>якщо не входить до префікса недо-: недочувати, недовиконавши</td></tr>
<tr><td colspan="2">Зауважте! Написання деяких дієслів з не залежить від лексичного значення: нездужати (хворіти) — не здужати (не змогти), неславити (ганьбити) — не славити (не прославляти), непокоїтися (хвилюватися) — не покоїтися (не бути похованим), недоїдати (жити впроголодь) — не доїдати (залишати частину їжі).
Треба розрізняти прислівник немає (нема) від дієслова не має: У нього немає вибору — Він не має вибору.</td></tr>
</table>

Продовження табл.

Частина мови	Пишеться разом	Пишеться окремо
Дієприкметник (форма дієслова)	якщо дієприкметник виступає означенням і не має залежних слів: *Червоніли незірвані яблука.*	якщо є протиставлення: *Червоніли не зірвані, а опалі яблука.*
		якщо дієприкметник виступає присудком: *Яблука не зірвані.*
		якщо дієприкметник має залежні слова: *Червоніли не зірвані ще яблука.*

1. Частку ***не*** треба писати разом з наступним словом у рядку
   А не/покоїтися про сина
   Б ще не/завершена праця
   В не/довга, але цікава лекція
   Г не/крутити носом
   Д досі не/прочитана книжка

2. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у рядку
   А не/сила терпіти
   Б не/досконалий твір
   В іти в не/пам'ять
   Г не/довиконувати план
   Д не/здужати задачу

3. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у рядку
   А не/має лиця на ньому
   Б не/одноразово повторювати
   В радість не/вимовна
   Г не/святі горшки ліплять
   Д не/досипати ночей

4. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у рядку
   А ще не/підкорені вершини; не/вивчене питання
   Б лан не/засіяний; не/затоплена навесні місцина
   В не/опале листя; не/перекладений ніким текст
   Г досі не/збудований дім; не/переборне бажання
   Д зовсім не/відомий Вороний; не/захищений сад

5. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у рядку

А плани не/здійснені; не/прогріта сонцем земля
Б не/заплетена, а розплетена коса; не/випитий сік
В не/спростовані нею чутки; не/скопані ділянки
Г не/зважаючи на дощ; ще не/оголошені результати
Д ніким не/порушене питання; не/знайдені скарби

6. Частку ***не*** треба писати разом з наступним словом у рядку

А не/политі вранці квіти; не/перевірені відомості
Б човен не/прив'язаний; не/обсаджений берег
В не/вибілене полотно; не/вишитий, а витканий
Г не/посіяна батьком трава; не/доплетений тин
Д не/завершена робота; не/розчищені стежки

7. Частку ***не*** треба писати разом з наступним словом у рядку

А ужити не/гайних заходів; не/треба чекати
Б зупинився не/випадково; не/глибока ріка
В писав не/думаючи; розгулялася не/года
Г сказав дуже не/впевнено; давно не/здужає
Д зник не/сподівано, кімната не/прибрана

8. Частку ***не*** треба писати разом з наступним словом у рядку

А надійти не/помітно; не/покоїтися про мене
Б зробити не/обіцяючи; літати не/високо
В трапилося не/щастя; не/можна заздрити
Г не/заважай працювати; не/зоране поле
Д не/здужає підняти; скинути пута не/волі

9. Частку ***не*** треба писати разом з наступним словом у рядку

А не/подалік музею; не/один місяць минув
Б не/зло, а добро; трапилося не/порозуміння
В не/меркнуча слава; не/зачерствіле серце
Г не/згода руйнує; усі казки не/дочитані
Д ніким не/співані пісні; цікаві не/билиці

10. Частку ***не*** треба писати разом з наступним словом у реченні

А Я вже й пізніше, при дворі, в Парижі, шукав її у мармурі не/раз.
Б Не/спалося, а ніч, як море.
В Тільки те не/зрадить серце, що любити поклялось.
Г Ніч не/рухомо тишею бринить.
Д Не/варті сну казки колишні.

11. Частку ***не*** треба писати разом з наступним словом у реченні

А Не/доведи, щоб розум задрімав.
Б Печаль виховує мене, не/дорікає.
В Не/доженеш конем, що запізниш одним днем.
Г Глухий що не/дочує, то вигадає.
Д Не/нагодуєш коня — не/доїдеш і до пня.

12. Частку ***не*** треба писати разом з наступним словом у реченні

А Не/знав сіромаха, що виросли крила.
Б Не/суворо на серці, не/гнівно.
В Відчахнута гілка вмирає не/зразу.
Г Нам таких не/треба, що ніс деруть до неба.
Д Блідий ранок не/сміливо зазирнув у вікна.

13. Частку ***не*** треба писати з наступним словом окремо в реченні

А А я й не/знала, що думки болять, коли душа і серце — безборонні.
Б Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний рідною мовою кличе у не/відомі краї.
В Родина – тільки вбогий човен на не/вмолимих бурунах.
Г Надворі не/вневнено всміхався чудовий ранок.
Д Мій князю-соколе, не/має століть поміж нами.

14. Частку ***не*** треба писати з наступним словом окремо в реченні

А Вже не/далеко той час, коли оксамитовим серпанком молодого листячка вкриються розлогі крони кленів.
Б Коли засне глибоко місто не/спокійним сном, вона приходить здалеку до мене.
В Загула флейта, мов осіння не/погода під стріхою.
Г У гущавині лісу не/вгамовно витьохкували солов'ї, віщуючи прихід ранку.
Д Куди не/глянь — скрізь розвернулося, розпустилося, зацвіло пишним цвітом.

15. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у реченні

А Микола був не/молодий хлопець, а чоловік з довгими вусами, з міцним станом, широкими плечима та міцними руками.
Б Широкою долиною між двома рядами розложистих гір тече по Васильківщині не/величка річка Раставиця.
В То, певно, іншого роду краса, як гори: не/спокійна й повна перемін.

Г Не/свідомо, мимоволі тягнуло його під величну таємничу опіку.
Д Як справжній митець, він, не/зважаючи на позірну відчуженість од світу, був чутливий до всього, що відбувалося довкола.

16. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у реченні
А В серцях у нас не/витончена мука, а радість голосиста і дзвінка.
Б Я закоханий палко, без міри у не/бачену вроду твою.
В Народе мій, титане не/поборний, що небо підпирає голубе.
Г Ішли назустріч вічності і смерті дружини не/покірливих слов'ян.
Д Пройдеш ти, лишивши світлу не/вгамовану мені печаль.

17. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у реченні
А І зустріч ця, приємна і не/ждана, нагадує мені забутий сон.
Б А ти була, як мрія, не/повторна, такою зроду не була ще ти.
В І світ великий, не/озорий належить нам — тобі й мені.
Г І ми з тобою вже не в силі буть не/щасливими удвох.
Д Мені поля задумливо шептали свої ніким не/співані пісні.

18. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у реченні
А Не/зв'язаний сніп — солома.
Б Затужилося так в не/свободі.
В Лихий кухар або не/досолить, або пересолить.
Г Де багато кухарів, там собаки не/голодні.
Д У не/голодного на думці гульня, а в голодного — обід.

19. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у реченні
А Поспішно, та не/доладно.
Б Соловей піснями не/ситий.
В На вовка не/слава, а їсть овець Сава.
Г Хоч мороз і припікає, зате комарів не/має.
Д Де слова з ділом розходяться, там не/порядки водяться.

20. Частку ***не*** треба писати окремо з наступним словом у реченні
А У польоті, ніким не/бачені, я спрямовую кораблі.
Б Регоче й гримить голубим оксаном не/розтрачена радість моя.
В Не/полоханий спокій над Києвом сонним дріма.
Г Хай падають із неба зорі, немов не/зібране зерно.
Д І довгий рік чекають марно рядки не/читаних книжок.

21. Допущено помилку на правопис частки ***не*** в рядку

А У нас не бувало такого, щоб хто-небудь когось не послухався або підвів.
Б Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли, у нас нема зерна неправди за собою.
В Коли-не-коли заходив до житників, щоб не дуже набридати.
Г Я люблю тебе, друже, за те, що не можу тебе не любити.
Д Тоді ще не знав я, що все проходить, все губиться в не впинній зміні подій.

22. **НЕ** вживаються без ***не*** всі слова рядка

А небавом, небога, негідницький
Б ненавидіти, небуття, невдаха
В нездара, нетерплячка, нещастя
Г негода, неуважність, немовля
Д неволити, недоліток, небезпека

23. Прочитайте речення (цифри в дужках позначають наступне слово).

Жертви українського геноциду, *(1)не/оплакані* й *(2)не/полічені* діти України, лежать у тисячах братських могил, ніким *(3)не/доглянутих, (4)не/рідко* без огорожі та хреста, і борги наші перед ними — *(5)не/оплатні.*

Частку ***не*** треба писати разом з усіма словами, **ОКРІМ** позначеного

А 1
Б 2
В 3
Г 4
Д 5

24. Прочитайте поезію (цифри в дужках позначають наступне слово).

Я хочу буть *(1)не/самовитим,*
Я хочу в полум'ї згоріть,
Щоб *(2)не/жаліти* за прожитим,
Димком на світі *(3)не/чадіть.*

Щоб *(4)не/пекли* дрібні образи
Дрібненьку душу день при дні,
Я згоден вибухнуть відразу,
(5)Не/наче бомба на війні.

І диву дивному даюся,
Що з того користі катма:
Чомусь *(6)не/лопаюсь, (7)не/рвуся* —
Напевне, капсуля *(8)не/ма.*

Усі цифри на позначення написання ***не*** разом з наступним словом правильно наведено в рядку

А 1, 3, 5
Б 2, 5, 8
В 3, 4, 8
Г 1, 5, 8
Д 5, 6, 7

ВЛАСНЕ ВИСЛОВЛЕННЯ
(розвиток мовлення)

Чи не найскладнішим завданням тесту ЗНО є написання власного висловлення. Цей вид роботи оцінюється *двадцятьма чотирма* балами, тож важливість його очевидна. Уважно прочитайте настанови щодо підготовки до написання власного висловлення.

Власне висловлення — невеликий роздум на дискусійну тему, наприклад: *Підтримайте або спростуйте думку:* ***«Поразка — це наука. Ніяка перемога так не вчить...»***

Висловлення має бути аргументованим і написаним в один із таких трьох способів:

• так, я погоджуюся з думкою, що поразка — це наука, і ніяка перемога так не вчить людину... (підтримка думки);

• не згоден (не згодна) з думкою про те, що поразка — це наука, і ніяка перемога так не вчить людину... (спростування думки);

• це складне для мене питання: з одного боку... , а з іншого боку... (проміжна позиція).

Вам треба сформулювати *тезу*, навести два-три переконливі *аргументи*, які найкраще підтвердять ваші міркування; проілюструвати думки *прикладами* з художньої літератури (зазначити назву твору, указати проблему, порушену письменником, художній образ, через який проблему розкрито, навести цитату[1] з твору тощо), історичними фактами або прикладами із суспільно-політичного чи власного життя. У кінці треба сформулювати висновки.

Увага! Не переказуйте змісту художнього твору, не давайте повної характеристики образів.

Орієнтовний обсяг роботи — 1 сторінка формату А-4 (200–250 слів). Текст обсягом до 100 слів екзаменатори не перевірятимуть.

---

[1] Зауважимо, наведення цитати бажане, проте не є обов'язковим (за наявність чи відсутність цитати бали за зміст як не додають, так і не знімають — див. далі *Критерії оцінювання власного висловлення*).

Структура власного висловлення

1. Теза.
2. Аргументи (два або три).
3. Один приклад із художньої літератури чи іншого виду мистецтва.
4. Один приклад з історії, суспільно-політичного чи власного життя.
5. Висновок.

Аргументи радимо починати вставними словами *по-перше* й *по-друге*; вони можуть іти зразу після тези або ж кожен аргумент з абзацу перед прикладом. Другий варіант, на наше переконання, чіткіший і доцільніший.

Візуально ваше висловлення має виглядати орієнтовно так:

Я вважаю, що поразка — це наука, і ніяка перемога так не вчить людину...

ТЕЗА (1–2 речення)

По-перше, поразка якнайкраще загартовує людину, робить її стійкішою в сучасному суспільстві, сповненому стресів і різноманітних викликів. *Переконливим прикладом щодо цього аргументу є*, на мою думку, образ Степана Радченка з роману «Місто» Валер'яна Підмогильного...

АРГУМЕНТ 1 і ПРИКЛАД, що його ілюструє (4–5 речень)

По-друге, людей, які вміють визнавати свої помилки й, зробивши відповідні висновки, у майбутньому їх уникати, поважають у суспільстві, адже лише сильна особистість здатна працювати над собою. *Ось приклад із життя.* Мій батько змалку...

АРГУМЕНТ 2 і ПРИКЛАД, що його ілюструє (4–5 речень)

Отже, поразка навчає людину жити, перемога ж не завжди...

ВИСНОВОК (1–2 речення)

Як бачите, у власному висловленні має бути щонайменше чотири абзаци, кожен з яких починається відповідно такими словами: *я вважаю, по-перше, по-друге, отже* (або *на мою думку, з одного боку, з іншого боку, таким чином*) і под. Обов'язково дотримуйтеся цієї поради — і ваше висловлення матиме чітку й послідовну структуру, буде логічно організоване. Екзаменатор відразу відчує, що ви готувалися до виконання цього виду роботи й відповідно оцінить цей параметр вашого роздуму (логічність і послідовність).

Якщо ви знатимете критерії оцінювання власного висловлення, то ні в якому разі не пропустите в роздумі жодного компонента, за який екзаменатори виставляють певну кількість балів. Тож ознайомтеся з критеріями, за якими у 2011 році оцінювали власне висловлення.

Критерії оцінювання тестового завдання з розгорнутою відповіддю

1. Власне висловлення оцінюється за критеріями змісту та мовленнєвого оформлення. Максимально можлива сума балів за власне висловлення (сума балів за всіма критеріями) — 24 бали.

2. Зміст власного висловлення оцінюється за шістьома критеріями, як показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Оцінювання змісту власного висловлення

Критерій	Змістовий вияв критерію	К-ть балів
1. Теза	Учасник ЗНО чітко формулює тезу висловлення. Теза передує аргументам. Учасник ЗНО використовує мовні конструкції на зразок *«я вважаю...»*, *«на мою думку»* тощо. Учасник ЗНО може подати дві тези й аргументувати кожну окремо	**2**
	Учасник формулює тезу частково. Учасник ЗНО не використовує мовні конструкції на зразок *«я вважаю...»*, *«на мою думку»*. Або: теза розміщена після аргументів. Або: теза розірвана аргументами чи прикладами	**1**
	Учасник не формулює тезу. Учасник не вживає мовні конструкції на зразок *«я вважаю...»*, *«на мою думку»* тощо. Аргументам не передує висловлення, що свідчить про розуміння теми	**0**

Продовження табл.

Критерій	Змістовий вияв критерію	К-ть балів
2. Аргументи	Учасник наводить принаймні два доречних докази, підстави для обґрунтування, підтвердження висловленої тези. Аргументи передують прикладам, які їх ілюструють. Учасник може використовувати мовні конструкції на зразок *«тому що», «це доводить», «підтвердженням цього є», «це засвідчує», «свідченням цього є», «доказом цього може бути»* тощо	**2**
	Учасник наводить принаймні один доречний доказ для обґрунтування висловленої тези. Або: аргументи розміщені після прикладів, які їх ілюструють	**1**
	Учасник не наводить жодного аргументу для обґрунтування тези. Або: наведені аргументи не є доречними	**0**
3а. Приклад з літератури чи мистецтва	Учасник наводить принаймні один доречний приклад з художньої літератури або інших видів мистецтва. Указана проблема, порушена автором художнього твору, назва твору, художній образ, через який проблема розкрита, наведена цитата з твору. Учасник може також посилатися на факти з життя митців, якщо ці факти стосуються їхньої творчості. Учасник може використовувати мовні конструкції на зразок *«наприклад...», «прикладом може слугувати...», «яскравим прикладом цього може слугувати...», «не можна не згадати...»*	**2**
	Відсутня мотивація наведення цього прикладу. Або: приклад містить фактичні помилки	**1**
	Приклад з літератури чи інших видів мистецтва відсутній або недоречний	**0**
3б. Приклад з історії, суспільно-політичного чи з власного життя	Учасник наводить принаймні один доречний приклад з історії, суспільно-політичного життя чи з власного життя. Учасник може використовувати мовні конструкції на зразок *«наприклад...», «прикладом може слугувати...», «яскравим прикладом цього може слугувати...», «не можна не згадати...»*	**2**
	Приклад містить фактичні помилки	**1**

Продовження табл.

Критерій	Змістовий вияв критерію	К-ть балів
	Приклад з історії, суспільно-політичного чи власного життя відсутній або недоречний	**0**
4. Логічність і послідовність	Учасник будує висловлення логічно й послідовно, використовує мовні кліше, слова-скріпи, що оформлюють текст, на кшталт *«по-перше», «по-друге», «з цього випливає», «як було зазначено», «повертаючись до думки», «як можна побачити»* тощо. Учасник структурує роботу за абзацами	**2**
	У роботі наявні порушення логіки викладу	**1**
	Логіка викладу відсутня	**0**
5. Висновок	Висновок відповідає тезі й органічно випливає з аргументів і прикладів. Учасник може використовувати мовні конструкції на зразок *«отже», «таким чином», «можна зробити висновок», «висновком може слугувати»* тощо	**2**
	Висновок частково відповідає тезі або не пов'язаний з аргументами та прикладами. Учасник неправильно оформлює висновок, наприклад, починає його словами *«я вважаю»*	**1**
	Висновок не відповідає тезі, не пов'язаний з аргументами та прикладами. Або: висновок становить самодостатню тезу	**0**
Усього за зміст		**12**

3. У мовленнєвому оформленні власного висловлення враховується відповідність роботи орфографічним, пунктуаційним, лексичним, граматичним і стилістичним нормам української мови. Мовленнєве оформлення власного висловлення оцінюється за двома критеріями: 6а та 6б.

4. Орфографічна і пунктуаційна нормативність власного висловлення оцінюється за критерієм 6а, як це показано в таблиці 2.

Таблиця 2

Оцінювання орфографічної і пунктуаційної нормативності власного висловлення

6а. Кількість орфографічних і пунктуаційних помилок	Кількість балів
0–1 (негруба)	**6**
1–2	**5**
3–4	**4**
5–7	**3**
8–12	**2**
13–15	**1**
16 і більше	**0**

5. Оцінюючи орфографічну і пунктуаційну нормативність роботи, 2 негрубі помилки треба рахувати як 1 грубу.

До негрубих слід зараховувати такі помилки:

• у винятках з усіх правил;

• у написанні великої літери в складних власних назвах;

• у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;

• у випадках, коли замість одного розділового знака поставлений інший;

• у випадках нерозрізнення ***не/ні*** *(не хто інший / ніхто інший ...)*;

• у пропуску одного зі сполучуваних розділових знаків або в порушенні їх послідовності.

Негруба орфографічна та негруба пунктуаційна помилка не сумуються і не зараховуються як одна груба.

6. Лексична, граматична та стилістична нормативність власного висловлення оцінюється за критерієм 6б, як це показано в таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінювання лексичної, граматичної та стилістичної нормативності

6б. Кількість лексичних, граматичних і стилістичних помилок	Кількість балів
0	**6**
1–2	**5**
3–4	**4**

Продовження табл.

5–6	**3**
7–8	**2**
9–10	**1**
11 і більше	**0**

7. Систематичне порушення норм милозвучності (три і більше випадків порушення на одне з правил: ***у — в, і — й — та, ся — сь, з — зі — із***) треба рахувати як одну стилістичну помилку.

8. Порушення технічних правил переносу слів вважається орфографічною помилкою.

Уважно прочитайте власні висловлення № 1–3 (їх узято із сайта Київського регіонального центру оцінювання якості освіти: www. kievtest. org.ua, де вони подані як зразки). Усі три власні висловлення різні за структурою: у першому спочатку йдуть два аргументи, приклад із літератури, приклад з особистого життя; у другому — аргумент, приклад з особистого життя, аргумент, приклад з літератури. Обидва варіанти є правильними.

1. Багатством живиться лише тіло. А душу звеселяє споріднена праця.

Я погоджуюся з думкою Григорія Сковороди, що багатством живиться лише тіло, а душу звеселяє споріднена праця, тому що в житті важливішими є духовні цінності **(теза)**.

Найбільше можна принести користі людям, якщо займатися спорідненою працею. Вона спонукає до нових відкриттів, розкриває таланти, дає можливість відчути радість перемоги. Усе це формує наш духовний світ, робить мудрішими, добрішими і просто щасливими людьми **(перший аргумент)**.

Багатство — річ матеріальна, воно має забезпечувати наші фізичні потреби. На мою думку, кожна людина хоче бути заможною. Та це не повинно стати ціллю життя. Хтось із великих сказав, що ми живемо не для того, щоб їсти, а їмо для того, щоб жити **(другий аргумент)**.

Прикладом того, що нашу душу звеселяє споріднена праця, може слугувати байка Григорія Сковороди «Бджола та Шершень». Для Бджоли незрівнянно більша радість збирати мед, аніж його споживати. Це образ людини, яка в спорідненій праці трудиться, її життя наповнене змістом і красою. Бджолі протиставлено Шершня, що живе крадіжкою чужого, дбає лише про фізичні потреби — їсти та пити. Такий спосіб життя призводить до повної деградації людини **(приклад з художньої літератури)**.

Яскравим прикладом із суспільного життя може слугувати розповідь про відомого співака Святослава Вакарчука. Він закінчив фізичний фа-

культет, крім того, мав можливість працювати в парламенті, але Святослав обрав інший шлях, бо зрозумів, що його покликання — писати музику та співати пісні. Саме це приносить йому радість, звеселяє душу **(приклад із суспільного життя)**.

Отже, споріднена праця має стати для кожної людини природною потребою, тоді життя буде змістовним, радісним та щасливим **(висновок)**.

2. До майбутнього ми йдемо, озираючись на минуле.

На мою думку, без минулого немає й не може бути майбутнього **(теза)**. *Ідучи стежкою життя, ми озираємося назад, щоб пригадати все те хороше, що було колись, і ставимо перед собою ціль — зробити так, щоб таких моментів було якомога більше в майбутньому* **(перший аргумент)**.

Наприклад, я займаюся плаванням. Перше досягнення мені далося нелегко. Це було третє місце на змаганнях, але я добре запам'ятала ті відчуття. Вони допомагають мені знову й знову йти до перемоги й здобувати її, мобілізувати всі сили. Тому ось уже три роки поспіль я втримую перше місце серед учасників мого віку **(приклад з особистого життя)**.

Завдяки минулому, люди вчаться на своїх помилках, намагаючись уникати їх у подальшому житті. Знання історії дає нам можливість урахувати досвід минулих поколінь. Це велике надбання, яким ні в якому разі не можна нехтувати. Народ, який не знає своєї історії, легко перемогти й знищити **(другий аргумент)**.

Прикладом може слугувати кіноповість Олександра Довженка «Україна в огні». Німецький офіцер Ернст фон Крауз говорить своєму синові, що українці — єдиний народ, який не вивчає свою історію, тому його легко перемогти. Олександра Довженка понад усе хвилювала проблема вивчення українцями історії рідного краю: ніхто не хотів учитися на історичному факультеті, професорів заарештовували, студенти знали, що історія — це паспорт на загибель. Усе це — наслідки тоталітарної системи, які не мають права на майбутнє **(приклад із художньої літератури)**.

Отже, ідучи до майбутнього, ми повинні оглядатися в минуле, обов'язково враховувати його позитивний досвід, уникати помилок і поразок **(висновок)**.

3. Смисл буття в тому, щоб жити в мудрій злагоді з природою.

На мою думку, основний смисл буття людства в тому, щоб жити в мудрій злагоді з природою, як це робили наші діди й прадіди **(теза)**.

Природа — це середовище нашого існування: місце народження, життя та смерті. Від того, яким воно буде, залежить здоров'я та тривалість віку.

Якщо ми шануємо та оберігаємо навколишнє середовище, мудро використовуємо його ресурси, дбайливо хазяйнуємо, природа щедро винагороджує нас урожаями та забезпечує всім необхідним, зцілює від утоми та хвороб **(перший аргумент)**.

Згадаймо новелу Михайла Коцюбинського «Intermezzo». Ліричний герой настільки втомлений, що не може бачити людей, не хоче чути про їхні біди. Він виїжджає з міста. Але щоденні прогулянки конопівськими полями поступово відновлюють його душевну рівновагу, «утома» відступає, натомість «сонце» просочується в глибину душі. Отак на лоні природи відбувається повне емоційне одужання ліричного героя **(приклад з літератури)**.

На жаль, сьогодні людина грубо втручається в життя природи: бездумно використовує її ресурси, забруднює середовище, що призводить до екологічних катастроф та унеможливлює будь-яке відновлення знищеного. Висушування боліт призвело до загибелі деяких видів рослин, води велетенських штучних морів залили родючі луки; через вирубування лісів обміліли ріки **(другий аргумент)**.

Прикладом недбалого ставлення до природи є Чорнобильська трагедія. Це покинуті міста і села, забруднені річки й озера, спустошені землі. Через підвищення радіаційного фону люди стали частіше хворіти, рано вмирати. Не можна залишатися байдужими до таких проблем **(приклад із суспільного життя)**.

Отже, треба зробити все можливе, щоб екологічні катастрофи не повторювалися. Слід пам'ятати, що людина — частина природи, тому повинна жити з нею в гармонійній єдності, оберігати, а не рушити бездумно, примножувати багатства навколишнього середовища **(висновок)**.

Прочитайте висловлення № 4–6, написані учнями однієї з київських шкіл. Порівняйте їх із попередніми, виявіть переваги й недоліки, оцініть зміст висловлень ліцеїстів за кожним параметром, виходячи з поданих вище критеріїв.

4. Чи не найбільша радість у житті — дружба.

На мою думку, *саме дружба робить людину по-справжньому щасливою. Недарма в народі кажуть: друг — понад усе.*

По-перше, *справжній приятель — це міцна опора за будь-яких обставин життя. Погодьтеся, як важливо, коли в горі чи радості поряд є той, хто підтримає в тяжку хвилину чи розділить з тобою щасливу мить.* ***Переконливим прикладом з літератури вважаю*** *підтримку друзів у тяжку хвилину в славетній «Енеїді» Івана Котляревського. Евріал у важливу й грізну хвилину не відпускає свого побратима самого до рутульців, іде з ним, а вже по дорозі назад Низ ціною смерті намагається врятувати Евріала. Саме товариська підтримка додавала їм упевненості в собі, сміливості здійснити героїчний вчинок.*

По-друге, *саме друзі роблять нас кращими, у них ми шукаємо риси ідеалу.* ***Наведу приклад із власного життя****. Один мій друг уміє цікаво розповідати; другий має приємну зовнішність і поведінку, а ще — відчуття стилю; третій — оптиміст, уміє підбадьорити й завжди готовий дати добру*

трудитися за своїм покликанням — лише тоді вона матиме задоволення від праці й принесе користь не лише собі, а й суспільству, тільки тоді її труд буде по-справжньому творчим, а отже, красивим. Згадаймо, якою красивою людиною став у праці Корній з роману Уласа Самчука «Марія». І таких прикладів у літературі безліч.

***По-друге**, людину праці в суспільстві поважають, що, без сумніву, важливо. **Щодо цього аргументу, то найпереконливішим прикладом із життя** вважаю свого тата. Він змалку був привчений до праці (навчання, хатні справи тощо), у молодому віці докладав багато зусиль, аби забезпечити свою родину. Мама розповідала, з яким неймовірним бажанням він працював у зовсім молодому віці, радів кожному успіхові. І сьогодні я це бачу, усвідомлюю: своєю працею батько не тільки сам щасливий, а успішною зробив і нашу родину.*

***Таким чином**, праця відіграє важливу роль у нашому житті. Від створеного в праці за покликанням людина дістає насолоду й повагу в суспільстві, що, без сумніву, важливо.*

Зіставте свої висновки з нашими.

Вважаємо, що висловлення ліцеїстів чіткіші за будовою, ніж варіанти, узяті із сайта Київського регіонального центру, проте не такі досконалі за змістом. Аргументи (докази) в перших трьох творах детальніші, приклади здебільшого глибші, переконливіші.

Зверніть увагу на тезу й висновок шостого власного висловлення. Автор цієї роботи використав кліше (Я твердо переконаний, що...; Таким чином, ...) і скопіював тему. Таку тезу й висновок називають технічними. Хоча сформульовано їх грамотно, проте радимо висловлювати свої думки творчо.

Власне висловлення слід писати в публіцистичному стилі, ні в якому разі не треба використовувати згрубілу й просторічну лексику. Уникайте тавтології (обов'язково після написання роздуму перевірте його на предмет небажаних повторів і чергувань ***у — в*** чи ***і — й***). Виконуйте роботу охайно. Радимо написати кілька висловлень на суспільну чи морально-етичну тему й подати їх для перевірки вчителеві. Обов'язково проаналізуйте свої помилки. Успіхів!

пораду. Саме з такими людьми я в класі найтісніше й спілкуюся. Тож до школи ходжу з радістю, бо, крім навчання, тут я дістаю ще й задоволення від спілкування з товаришами.

***Отже**, у дружбі людина щаслива: з однодумцями впевненіше йдемо звивистими стежками життя і саме по-справжньому близькі люди роблять нас кращими. Погодьтеся, це — важливо.*

5. Закони моралі — найкращі життєві орієнтири.

***Я твердо переконаний, що** саме закони моралі є дороговказом у нашому житті, особливо сьогодні, в епоху викликів, потрясінь і нестабільності.*

***По-перше**, лише та людина, що вихована на засадах доброти, порядності й совісті, здатна протистояти будь-яким життєвим труднощам і злу. **Яскравим прикладом з літератури щодо цього аргументу вважаю** сім'ю Сірків з роману І. Багряного «Тигролови». Далеко від рідної землі ця українська родина жила за законами національної етики, високо цінуючи християнські заповіді своїх предків. У Сірків панував культ любові до ближнього. Між батьками й дітьми існувала повна гармонія у взаєминах і поглядах на життя. Тож ця родина й не побоялася прихистити в себе Григорія Многогрішного, який утік від майора Медвина — сталінського прислужника й диявола в людській подобі.*

***По-друге**, високоморальних людей найбільше поважають у суспільстві, на них рівняються, бо саме вони є честю й совістю нації. Ось **приклад із суспільного життя**. Україна вже другий десяток років розбудовує демократію, визначається з кращою моделлю свого розвитку, проте цей шлях дуже тернистий. Справді, останні кілька років нашу державу потрясають нестабільність і політична криза. У вирішальні моменти (під час виборчих кампаній) політики звертаються за підтримкою саме до тих людей, які є совістю нації, — до Ліни Костенко, Мирослава Поповича, Оксани Забужко, Софії Ротару чи Ніни Матвієнко, а ще — до визнаних світом спортсменів.*

***Отже**, саме дотримання законів моралі дає можливість людині пройти життя достойно, бути стійкою до випробувань долі й шанованою в суспільстві. А це, погодьтеся, важливо.*

6. Праця відіграє важливу роль у житті людини.

***Я твердо переконаний, що** праця відіграє дуже важливу роль у житті людини. Адже вона, з одного боку, може дати не тільки матеріальні блага, а й насолоду, а з іншого — зробити людину успішною й шанованою в суспільстві, дати їй можливість зробити користь не лише ближньому, а й державі.*

***По-перше**, праця за покликанням дає людині насолоду. **Переконливим прикладом з літератури** є байка Григорія Сковороди «Бджола і Шершень», у якій автор висловив ідею спорідненої праці: кожна людина має*

СЛОВНИК НАЙУЖИВАНІШИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Альфа і омега — початок і кінець, основне.
Ані рудої миші — безлюдно.

Байдики бити — ледарювати, нічого не робити, байдикувати.
Баляндраси (ляси) точити — вести пусті розмови, розповідати щонебудь нецікаве, вигадане.
Бачити смаленого вовка — потрапляти в небезпечні ситуації, бути досвідченим.
Бити лихом об землю — не зважати на сумні обставини, не журитися.
Бити у хвіст і в гриву — дуже сильно діяти.
Бісики пускати — дивитися на когось грайливо, залицятися.
Брати бика за роги — діяти рішуче, енергійно.
Брати на кпини — насміхатися.
Бути на коні — мати успіх.
Бути на сьомому небі — радіти, бути задоволеним.

Вавилонське стовпотворіння — метушня, безладдя, сум'яття, галас.
Веремію закрутити — затіяти щось неприємне, зчинити сум'яття.
Вивести на чисту воду — викрити кого-небудь у нечесних діях.
Вилами по воді писано — невідомо, як буде.
Вискочити як Пилип з конопель — зненацька, недоречно.
Витрішки продавати — дивитися на когось (щось) із надмірною цікавістю.
Від букви до букви — від початку до кінця, дуже уважно.
Віддати пальму першості — визнати чиюсь перевагу в чомусь.
Вітер у голові — несерйозний, легковажний.
Воду решетом носити — даремно витрачати сили.

Годувати жданиками — обіцяти кому-небудь щось зробити, але не виконувати обіцяного.
Гордіїв вузол — про складне переплетіння різних обставин; про заплутані питання.
Горобина ніч — темна, дуже буряна ніч із дощем, градом, блискавицями.
Грати очима — кокетувати.
Гріти чуба — виконувати важку роботу, докладати великих зусиль.

Давати відкоша — виявляти рішучу протидію, гостро заперечувати, різко відповідати.
Дати гарбуза — відмовити під час сватання.
Дамоклів меч — постійна небезпека, неприємність.
Десята вода на киселі — про дуже далеку рідню.
Дивитися вовком — дивитися неприязно, сердитися.

Дрижаки хапати — мерзнути; перебувати в стані нервового збудження.
Душа в душу — жити дружно.

Заговорювати зуби — задурювати голову кому-небудь.
За холодну воду не братися — ледарювати.
Знову за рибу гроші — наполягати на чому-небудь; настирливо домагатися чогось; повторювати те самс.
Золота молодь — діти з дуже заможних сімей, які поводять себе всупереч громадським нормам, оскільки впевнені у своїй безкарності.
Золоте правило — найкраща в усіх випадках форма поведінки.
Золоті верби ростуть — нічого путнього не виходить.
З-під рипви на дощ — потрапити з однієї неприємності в іншу, ще гіршу.
З себе вискакувати — дуже старатися.

І в ступі не втовкти — важко, неможливо розібратися в чиїх-небудь плутаних, непослідовних діях.

Кадити фіміам — улесливо звеличувати, прославляти кого-небудь.
Каїнова печать — братовбивчий злочин.
Каліф на годину — про людину, яка наділена владою або захопила владу на короткий відтинок часу.

Міняти шило на швайку — робити зміни без користі.

На голові ходити — пустувати, бешкетувати.
На голову вилізти — поводитися зухвало.
Накивати п'ятами — утекти.
Накрити мокрим рядном — накинутися з погрозами, докорами.
На вербі груші — нісснітниці, дурниці.
Не бачити лісу за деревами — не помічати головного.
Нема кебети — не мати вміння, хисту, здібності до чогось.
Не обібратися лиха — мати багато клопоту.
Ні за цапову душу — цілком даремно.
Ні тепер ні в четвер — ніколи, ні за яких обставин.

Обдерти як липку — забрати що-небудь у кого-небудь.
Обітована земля — заповітна мета, мрія.
Останній з могікан — найстаріший, єдиний у своєму роді представник покоління.

Пальці знати — зробити що-небудь недбало, невміло, грубо.
Пахне смаленим — загрожує небезпека.
Пекти раків — червоніти.

Перейти рубікон — зробити вирішальний крок, прийняти безповоротне рішення.
Поростu в пір'я — змужніти, набратися сил.
Пороху не видумає — мати пересічні здібності.
По струні ходити — підкорятися, виконувати всі побажання когось.
Прикусити язика — замовкнути.
Притча во язицех — бути об'єктом постійних пересудів.
Прокрустове ложе — надумана мірка, під яку підганяють усі явища, різні за своєю природою, ознаками, фактами.
П'яте колесо у возі — щось зайве, непотрібне.

Розбити глек — посваритися.
Руки нагріти — нажитися в нечесний спосіб.
Руки опускаються — втратити інтерес до чогось, ставати бездіяльним.
Руки сверблять — дуже кортить.
Рукою сягнути — дуже близько.
Ряст топтати — жити.

Сидіти на двох стільцях — поділяти дві різні думки.
Сізіфова праця — безрезультатна, дуже виснажлива, важка й безкінечна робота.
Сіль землі — найвидатніші представники певної суспільної групи.
Сім п'ятниць на тиждень — легко й часто змінювати погляди.
Скорчити Лазаря — прикинутися нещасним, безпомічним, безталанним.
Співати дифірамби — вихваляти.
Спіймати облизня — залишитися ні з чим.
Сходити на пси — зводитися нінащо.

У свинячий (собачий) голос — несвоєчасно, дуже пізно.

Хома невірний — про людину, яка в усьому сумнівається, нікому не вірить.
Хоч в око стрель — дуже темно.
Хоч голки збирай — видно, ясно.
Хоч греблю гати — дуже багато.
Хоч з лиця воду пий — дуже вродливий.
Хоч кіл на голові теши — про вперту, неслухняну людину.
Хоч конем грай — дуже просторо.
Хоч мак сій — тихо.
Хоч у вухо бгай — м'який характером, спокійної вдачі.

Через дорогу навприсядки — не мати прямих родинних зв'язків.

Яблуко розбрату — якась причина сварки, ворожнечі.
Як горохом об стіну — не можна вплинути на когось.
Як горох при дорозі — про беззахисну людину.
Як за гріш маку — дуже багато; про щось малокоштовне.
Як з гуски вода — ніщо не впливає, не діє на когось.
Як із рога достатку — невичерпно, у дуже великій кількості.
Як кіт наплакав — дуже мало.
Як мокре горить — дуже повільно, ледве-ледве.
Як муха в окропі — про моторну, вертку людину.
Як сніг на голову — несподівано, раптово.
Як собака на сіні — ні собі, ні іншим.
Як у Бога за пазухою — почуватися спокійно, затишно.
Як у воду опущений — засмучений, розгублений.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Програма зовнішнього незалежного оцінювання

Назва розділу	Зміст літературного матеріалу (письменники, твори)	Предметні вміння та навички учнів
1. Усна народна творчість	Загальна характеристика календарно-обрядових, суспільно-побутових і родинно-побутових пісень. **Пісні Марусі Чурай.** «Віють вітри», «За світ встали козаченьки» Історичні пісні. «Ой Морозе, Морозенку», «Чи не той то Хміль». Тематика, образи, зміст народних дум і балад. «Дума про Марусю Богуславку». Балада «Бондарівна»	**Учасник (ця) ЗНО:** *аналізує* літературний твір чи його уривок; *розрізняє* види і жанри усної творчості; *розрізняє* і *називає* різновиди календарно-обрядових пісень; *аналізує* зміст, образи, настрої суспільно-побутових і родинно-побутових пісень; *визначає* провідні мотиви історичних пісень, *характеризує* образи героїв їх — історичних осіб; *визначає* тематику й художні особливості балад і дум, пісень Марусі Чурай; *виділяє* у фольклорних творах анафори, рефрени, постійні епітети, персоніфікацію, символи, гіперболу, *визначає* їхню художню роль.
2. Давня українська література	**«Повість минулих літ»** (уривки про заснування Києва, про помсту княгині Ольги, про напад хозарів) «Слово про похід Ігорів» **Григорій Сковорода.** «De libertate», «Всякому місту — звичай і права», «Бджола та Шершень», афоризми	**Учасник (ця) ЗНО:** *знає* основні теоретико-літературні поняття: • художній образ; • прототип; • тема, ідея, мотив художнього твору; • проблематика та конфлікт у художньому творі; • сюжет і композиція літературного твору; • позасюжетні елементи; *знає* та *вміє* визначати в літературному творі тропи: • епітет, • порівняння; • метафору, • алегорію, • гіперболу;

Продовження табл.

Назва розділу	Зміст літературного матеріалу (письменники, твори)	Предметні вміння та навички учнів
		• метонімію, • оксиморон; *знає* характерні риси бароко
3. Література наприкінці XVIII — на початку XIX ст.	**Іван Котляревський** «Енеїда», «Наталка Полтавка» **Г. Квітка-Основ'яненко** «Маруся» **Тарас Шевченко** «До Основ'яненка», «Катерина», «Гайдамаки», «Кавказ», «Сон» («У всякого своя доля»), «І мертвим, і живим, і ненарожденним...», «Заповіт», «Мені однаково» **Пантелеймон Куліш** «Чорна рада» **Марко Вовчок** «Максим Гримач» **Іван Нечуй-Левицький** «Кайдашева сім'я» **Панас Мирний** «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» **Іван Карпенко-Карий** «Мартин Боруля» **Іван Франко** «Гімн», «Чого являєшся мені у сні?», «Мойсей»	**Учасник (ця) ЗНО:** *знає* основні теоретико-літературні поняття: • сентименталізм, романтизм, реалізм, їхні ознаки; • епос, новела, оповідання, повість, роман, різновиди повісті та роману; • лірика, сонет, гімн, послання, поема, тематичні різновиди лірики; • драма, комедія, трагікомедія, власне драма, містерія, драма-феєрія; • види комічного: гумор, іронія, сатира, сарказм, гротеск, бурлеск, травестія; *визначає* дво- і трискладові віршові розміри
4. Література XX ст.	**Михайло Коцюбинський** «Тіні забутих предків», «Intermezzo» **Ольга Кобилянська.** «Земля» **Леся Українка.** «Contra spem spero!», «Лісова пісня» **Василь Стефаник.** «Камінний хрест» **Микола Вороний.** «Блакитна панна» **Олександр Олесь.** «Чари ночі», «О слово рідне! Орле скутий!..»	**Учасник (ця) ЗНО:** *визначає* місце і роль митця в літературному процесі; *знає* основні теоретико-літературні поняття: • український модернізм і його особливості; • модерністські напрями та течії: імпресіонізм, неоромантизм, експресіонізм; *знає* основні теоретико-літературні поняття:

Продовження табл.

Назва розділу	Зміст літературного матеріалу (письменники, твори)	Предметні вміння та навички учнів
	Володимир Винниченко «Момент» **Павло Тичина.** «О, панно Інно», «Арфами, арфами...», «Ви знаєте, як липа шелестить...» **Максим Рильський** «Молюсь і вірю...» **Микола Хвильовий** «Я (Романтика)» **Юрій Яновський.** «Подвійне коло», «Шаланда в морі» **Володимир Сосюра** «Любіть Україну!» **Валер'ян Підмогильний** «Місто» **Остап Вишня** «Моя автобіографія», «Сом» **Микола Куліш** «Мина Мазайло» **Богдан-Ігор Антонич** «Різдво» **Олександр Довженко** «Україна в огні», «Зачарована Десна» **Андрій Малишко** «Пісня про рушник» **Василь Симоненко** «Лебеді материнства» **Олесь Гончар.** «За мить щастя» **Григір Тютюнник** «Три зозулі з поклоном» **Василь Стус.** «Як добре те, що смерті не боюсь я», «О земле втрачена, явися!..» **Іван Драч** «Балада про соняшник» **Ліна Костенко** «Страшні слова, коли вони мовчать», «Українське альфреско», «Маруся Чурай»	• поетичний синтаксис (інверсія, тавтологія, антитеза, анафора, епіформа, паралелізм); • риторичні звертання і запитання; • алітерація, асонанс; • різновиди роману (роман у новелах, роман у віршах); • кіноповість; • усмішка; *уміє* пояснювати поняття: • «розстріляне відродження»; • психологізм; • асоціативність

Продовження табл.

Назва розділу	Зміст літературного матеріалу (письменники, твори)	Предметні вміння та навички учнів
5. Твори українських письменників-емігрантів	**Іван Багряний** «Тигролови» **Євген Маланюк** «Стилет чи стилос?»	**Учасник (ця) ЗНО:** *орієнтується* в основних тенденціях функціонування української літератури за кордоном і творчості українських письменників-емігрантів; *знає* особливості пригодницького роману
6. Сучасний літературний процес	Загальний огляд, основні тенденції. Літературні угруповання (Бу-Ба-Бу, «Нова генерація», «Пропала грамота», «ЛуГоСад»). Творчість Ю. Андруховича, О. Забужко, І. Римарука. Утворення АУП (Асоціації українських письменників). Література елітарна і масова. Постмодернізм як один із художніх напрямів мистецтва 90-х років, його риси. Сучасні часописи та альманахи	**Учасник (ця) ЗНО:** *орієнтується* в основних тенденціях розвитку сучасної літератури; *знає* літературні угруповання 1980–1990-х років, найвизначніших представників літератури; *визначає* найхарактерніші ознаки постмодернізму

Як готуватися до ЗНО з української літератури

Як працювати з прозовими творами

1. Удумливо прочитайте короткі відомості про письменника та його твір.

2. Прочитайте прозовий твір за хрестоматією[1] або за книжкою іншого жанру (звичайно ж, об'ємні за обсягом твори краще прочитати повністю, проте велику прозу — повісті, романи, п'єси — можна читати

[1] Для зручності ви можете використовувати «Українська література. Хрестоматія для підготовки до ЗНО» / Упорядк. О. М. Авраменка. — К.: Грамота, 2011. — 464 с. (До хрестоматії ввійшли всі твори, передбачені чинною програмою ЗНО з української літератури, 6–11 класи).

і в скороченому вигляді, як це передбачено чинною програмою й шкільною хрестоматією).

3. Повторно прочитайте матеріал про письменника та його твір, відомості з історії чи теорії літератури за цим посібником (у разі потреби можете скористатися матеріалами книжок інших жанрів[1]).

4. Виконайте тестові завдання.

5. Перевірте відповіді (їх уміщено в кінці посібника).

6. З'ясуйте допущені помилки.

7. У разі потреби зробіть потрібні вам записи у відведеному для цього місці й доопрацюйте тему з учителем або самостійно.

Як працювати з поетичними творами

1. Удумливо прочитайте короткі відомості про письменника і його твір за цим посібником.

2. Прочитайте поетичний твір за хрестоматією або книжкою іншого жанру. Невеликі за обсягом ліричні твори (ліричний вірш, сонет, послання) чи невеликі ліро-епічні твори радимо прочитати щонайменше тричі:

а) *перший раз* — для цілісного сприйняття художнього тексту (радимо за тлумачним словником з'ясувати лексичне значення невідомих вам слів, оскільки зміст поезії не буде належним чином осягнуто);

б) *другий раз*, щоб звернути увагу на будову твору (кількість строф, їх розміщення), художні засоби (яскраві тропи й стилістичні фігури), визначити віршовий розмір і тип римування;

в) *утретє* прочитайте вірш виразно, бажано вголос, щоб відчути його ритмомелодику.

3. Повторно опрацюйте матеріал про письменника і його твір, відомості з історії чи теорії літератури (у разі потреби можете скористатися матеріалами книжок інших жанрів).

4. Виконайте тестові завдання.

5. Перевірте відповіді (їх уміщено в кінці посібника).

6. З'ясуйте допущені помилки. У разі потреби зробіть потрібні вам записи у відведеному для цього місці й доопрацюйте тему з учителем або самостійно.

7. Корисним видом роботи є виконання тестових завдань на визначення автора за поданим уривком з його твору. Тож радимо вам через певний проміжок часу (кілька тижнів чи місяців) виконати тестові завдання з рубрики «Повторення» (у кінці кожного розділу). Уважно перечитайте ще раз ті твори, які ви не визначили за поданими уривками.

---

[1] Список навчальних книжок для підготовки до ЗНО з української літератури подано в кінці посібника.

Як визначити віршовий розмір

1. Прочитайте перший рядок вірша (чи якоїсь строфи) й визначте кількість логічних наголосів. Запам'ятайте: графічне слово (написане) й фонетичне слово (вимовлене) не завжди збігаються. У рядку *Рідна ма́ти моя́, ти поче́й не доспа́ла* графічних слів сім, а фонетичних — усього чотири. Отже, логічних наголосів у першому рядку «Пісні про рушник» А. Малишка чотири (як і фонетичних слів).

2. Визначте кількість голосних звуків у рядку — у наведеному вище їх тринадцять, — отже, у схемі першого рядка умовних позначок (∪ —) буде теж тринадцять.

3. Позначте логічні наголоси над відповідними голосними звуками:

Рідна ма́ти моя́, ти поче́й не доспа́ла.

4. Позначте ненаголошені склади дужкою (∪), а наголошені — рискою (—). У схемі першого рядка має бути тринадцять позначок: чотири риски й дев'ять дужок (якщо ви через неуважність помилитесь у з'ясуванні кількості позначок, то правильно визначити віршовий розмір не зможете, тож виконуйте підрахунки уважно й не поспішаючи).

∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪ ∪ — ∪

5. Уявно (або олівцем) поставте через кожні дві позначки вертикальну риску. Якщо між вертикальними рисками утворились однакові комбінації позначок, то стопа в цьому вірші двоскладова (ямб або хорей)[1]. Якщо ж ні, то проведіть вертикальні риски через кожні три позначки — між вертикальними рисками мають повторюватись однакові комбінації трьох позначок, це — трискладові стопи (дактиль, амфібрахій або анапест). У схемі першого рядка «Пісні про рушник» повторюється комбінація «дві дужки — риска», отже, робимо висновок: віршовий розмір цієї пісні – анапест.

∪ ∪ — / ∪ ∪ — / ∪ ∪ — / ∪ ∪ — / ∪

6. Радимо визначити віршовий розмір ще одного рядка цього твору, щоб остаточно переконатися в безпомилковості вашого висновку.

7. Якщо комбінації позначок у рядку не повторюються, то віршовий розмір цього поетичного твору визначити неможливо (вірш може бути не силабо-тонічним, а силабічним або білим тощо).

Двоскладові стопи:

а) ***ямб*** — двоскладова стопа з наголосом на другому складі (∪ —́);

---

[1] Якщо в схемі між вертикальними рисками трапляються дві дужки чи дві риски, то це допоміжні стопи (пірихій і спондей), вони на віршовий розмір не впливають.

б) ***хорей*** – двоскладова стопа з наголосом на першому складі (´ ∪).

Трискладові стопи:

а) ***дактиль*** – трискладова стопа з наголосом на першому складі (´ ∪ ∪);

б) ***амфібрахій*** – трискладова стопа з наголосом на другому складі (∪´ ∪);

в) ***анапест*** – трискладова стопа з наголосом на третьому складі (∪ ∪´).

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Слово *фольклор* походить з англійської мови, у якій має такі значення: *народне слово, народна мудрість, народні знання. Усна народна творчість (фольклор)* — це різножанрові твори, що виникають у певному середовищі, передаються з уст в уста із сивої давнини, зазнаючи певних змін, мають ритуально-магічне, обрядове, естетичне, розважальне, виховне значення.

Календарно-обрядові пісні

Календарно-обрядові пісні виникли ще в первісному суспільстві, їх виконували (виконують) під час обрядів. Більшість обрядів і обрядових пісень пов'язана з календарем. У різні пори року виконували певні обряди й відповідні їм пісні, тому й розрізняють пісні *літнього циклу* (русальні, купальські, жниварські), *зимового циклу* (колядки, щедрівки) і *веснянного* (веснянки).

Зимовий цикл. *Колядки* виконують під час обряду колядування на Різдвяні свята, а *щедрівки* — у щедрий вечір, під Новий рік. Гурти молоді обходили домівки, іноді з «козою» (один із щедрувальників у вивернутому кожусі і з дерев'яною головою кози), величали піснями господарів, бажаючи їм усіляких щедрот і достатку, а за це, жартуючи, просили винагороду.

Веснянний цикл. *Веснянки* виконували під час весняних обрядів. Це — закличні пісні, вони мали закликати весну і добрий врожай. До найвідоміших веснянок належать такі: «Ой весна, весна — днем красна», «А ми просо сіяли, сіяли», «Подоляночка».

Літній цикл. *Русальні пісні* дуже давні за походженням, їх виконували під час «русального тижня», наприкінці травня — на початку червня, коли починало колоситися жито. Наші пращури хотіли забезпечити високий урожай і вплинути на міфічних русалок, аби вони не шкодили посівам, умилостивити їх, щоб не ловили й не залоскочували дівчат і хлопців. *Купальські пісні* виконували в ніч перед святом Івана Купала (7 липня): хлопці й дівчата збиралися біля вогнищ, стрибали через них, співали, влаштовували ігри, дівчата пускали вінки на воду й дивилися,

куди вони попливуть, — звідти й прийде суджений, топили в річці чи спалювали на вогнищі опудало Купали, щоб забезпечити добрий урожай на майбутній рік. *Жниварські пісні* — обрядові величальні пісні, які виконували під час жнив. День їх закінчення перетворювався на свято завершення польових робіт зі збирання врожаю. Воно проходило радісно й урочисто, супроводжувалося цікавими дійствами й піснями. Женці висловлювали побажання доброго врожаю в наступному році, дякували ниві за врожай.

Суспільно-побутові пісні

У соціально-побутових піснях відтворено життя наших пращурів, яке через різні обставини примушувало українців заради миру, спокою й добробуту своїх родин залишати домівку та йти в козацькі походи, чумакувати, а то й не зі своєї волі відбувати солдатчину чи жити в кріпацтві. Ці пісні поділяють на *козацькі, кріпацькі, чумацькі, бурлацькі, рекрутські* та *солдатські, наймитські* й *заробітчанські*.

Козацькі пісні найтісніше пов'язані з історією нашого народу. У них оспівано героїзм захисників рідної землі, їхню готовність пожертвувати родинним затишком і навіть життям. Саме в козацьких піснях найвідчутнішим є мотиви прощання з родиною та героїчної загибелі козака. Надзвичайно романтично відтворено картину проводів Війська Запорозького в пісні ***«Ой на горі да женці жнуть»***: хвилюються дозрілі жита, женці жнуть пшеницю, а коли розігнули натомлені спини, помічають неподалік Військо Запорозьке; ось упізнаваний усіма ще молодий Дорошенко, а ось і бувалий Сагайдачний з його постійними супутниками — тютюном і люлькою. У піснях цього циклу передусім зображено емоції героя, а не самі вчинки (їх здебільшого відтворено в історичних піснях). Тужливий настрій самотнього, безталанного козака, його загибель тонко передано в пісні ***«Стоїть явір над водою»***.

Материн розпач і біль емоційно відтворено в козацькій пісні ***«Гомін, гомін по діброві»***. Ця пісня оригінальна тим, що побудована на діалозі матері, яка не хоче відпускати сина на вірну смерть, і сина, який намагається заспокоїти неньку. На перший погляд, слова матері видаються прокльонами, але це лише на перший погляд, насправді ж — мати своїми емоційними й зболеними словами застерігає сина, аби той передумав і не йшов у козацький похід. Зворушливою є остання частина пісні, де мати виявляє всю свою лагідність до сина, ця сцена родинна, а значить, тепла й лагідна: *«Вернись, сину, додомоньку, / Змию, зчешу головоньку / Та постелю постеленьку»*.

Розквіт чумацтва в Україні припадає на XVIII — початок XIX ст., хоча відомий з XV ст. Чумаки здебільшого торгували сіллю та рибою, яку привозили волами з берегів Азовського й Чорного морів та з Дону. Чумацьке життя в дорозі, напади грабіжників на чумаків, розлука з родиною, смерть

чумака в дорозі відображено в піснях цього циклу. У *чумацьких піснях* часто розповідається й про причини, які змушували селян чумакувати:

Ой тим же я чумакую,
Що так мені лучче жити:
На панщину не ходити,
Подушного не платити.

Не завжди надії чумака справджувалися: він повертався з Дону лише з батіжком в руках («Над річкою бережком»), а то й не повертався взагалі («Ой у полі та криниченька»).

Кріпацькі пісні зображають тяжке підневільне життя селян, протест проти приниження людської гідності й безправ'я. У *рекрутських* і *солдатських піснях* звучить туга за домівкою, рідною, як і в чумацьких, водночас і прокльони на адресу панів, які насильно віддали в солдати українських хлопців-кріпаків. *Бурлацькі пісні* теж сповнені тугою за рідним краєм, родиною; у них передано важку працю бурлаки й зневажливе ставлення хазяїна до нього.

До бурлацьких пісень тематично близькі *наймитські* й *заробітчанські*. У них теж ідеться про долю наймита, якого хазяї зневажають, гонять після тяжкої роботи в полі ще й носити воду, пасти худобу, а буває й віддають наймита в солдати замість свого сина.

Історичні пісні

Історичні пісні відтворюють справжні історичні події, зображують конкретних історичних осіб, найголовнішу рису народних героїв — готовність іти на самопожертву заради рідної землі (у козацьких піснях — вони належать не до історичних, а до соціально-побутових — переважає побутова ситуація, а не історична подія: проводи козаків у похід, оплакування померлого козака тощо). Для історичних пісень характерним був гуртовий багатоголосий спів. ***Історичні пісні*** — це народні ліро-епічні твори про важливі історичні події та конкретних історичних осіб.

Тематика пісень різноманітна: вона пов'язана з основними історичними подіями, війнами, повстаннями, виступами народу проти загарбників. Найдавніші з історичних пісень змальовують важкий період в історії українського народу — звитяжну боротьбу козаків із турецько-татарськими ордами, страхітливі спустошення й насильства. До найвідоміших історичних пісень належать «Зажурилась Україна», «Чи не той то Хміль», «Ой Морозе, Морозенку».

У пісні «Ой Морозе, Морозенку» йдеться про героїчну боротьбу й загибель полковника Морозенка в бою з татарами. Учені вважають, що Станіслав Морозенко — військово-політичний діяч часів Хмельниччини, за походженням з галицько-подільського шляхетського роду. Він навчався в Краківському університеті, був полковником реєстрового

козацького війська, організатором військових дій на Поділлі. Морозенко брав участь у битві під Пилявцями, керував кінnotою у війську Б. Хмельницького під Збаражем, де 1649 року героїчно загинув у бою. Оnоетизованого Морозенка вважають узагальненим образом українського козака, хороброго й відважного воїна, який увібрав у себе найкращі риси козаків-патріотів, котрі мужньо й самовіддано боролися проти турецько-татарських орд-завойовників, проти польсько-шляхетського гніту. Народ підніс його образ до рівня епічного героя.

За основу пісні ***«Чи не той то хміль...»*** узято одну з найвизначніших подій Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького — перша збройна перемога козаків над поляками під Жовтими Водами в травні 1648 р. Ця пісня виконувала важливу роль у тодішній Україні — плекала в народі повагу до свого ватажка Б. Хмельницького. За допомогою діалогу створюється відчуття безпосередньої близькості до ватажка. Твір рясніє традиційними для фольклорних творів тавтологією, паралелізмами, порівняннями й постійними епітетами.

Народні балади

Балада — віршований ліро-епічний твір казково-фантастичного, легендарно-історичного чи героїчного змісту з драматично напруженим сюжетом і співчутливо-сумним звучанням. Баладі властиві такі ознаки: невелика кількість персонажів; незвичайність і загадковість подій; гострота, а часто й трагічність у розв'язанні конфлікту; похмурий колорит; ліризм, наявність казкових чи фантастичних елементів.

Як у народних, так і в літературних баладах часто використовується прийом ***метаморфози***, в основі якого — перетворення людини на рослину чи тварину. До найвідоміших належать балади «Бондарівна», «Лимерівна», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Козака несуть», «Ой чиє ж то жито, чиї ж то покоси».

Балада ***«Бондарівна»*** виникла в середині XVIII ст., відобразивши один із типових життєвих випадків доби свавільного панування польської шляхти на Правобережній Україні. Це історична балада. Про її надзвичайну популярність свідчить той факт, що вона відома в ста сімдесяти п'яти варіантах. У чому ж секрет її популярності? Автор-народ поєднав у цьому творі гострий драматизм баладного сюжету соціального забарвлення із глибокою симпатією до сміливої і гордої героїні Бондарівни. Образів-персонажів у баладі небагато: Бондарівна, пан Каньовський, старий Бондар, селяни — «добрі люди», жовніри. Головним є образ Бондарівни — молодої вродливої українки. У вирішальній ситуації дівчина виявляє себе як горда, вольова натура, здатна на самопожертву, але непохитна. Привабливість особи Бондарівни й високий трагізм балади ґрунтується саме на ідеальній цнотливості української дівчини, що вистояла перед пропозиціями й погрозами розбещеного пана Каньовського.

Епізодична постать батька дівчини, старого Бондаря, уособлює в собі не лише батьківський біль за втраченою дочкою, а й виражає народне ставлення до події та її учасників.

Думи

Дума — це великий віршований народний ліро-епічний твір героїчного або соціально-побутового змісту, який виконується *речитативом* — протяжним мелодійним проказуванням — у супроводі кобзи, бандури чи ліри. Дума має оригінальну художню форму: не ділиться на строфи, а її різноскладові рядки утворюють *періоди* й об'єднані найчастіше дієслівною римою. Думи виконували мандрівні співці-музики: кобзарі, бандуристи, лірники — у Центральній і Лівобережній Україні.

За обсягом думи більші від історичних пісень, і на відміну від балад та епосу інших народів у їхньому змісті немає нічого фантастичного. Як правило, у структурі думи є три частини: *заспів*, або *зачин* (*«заплачка»*, як називали кобзарі), *основна розповідь*, *закінчення* (*«славословіє»*).

У найдавніших думах, присвячених турецько-татарським війнам із козаками, переважають страдницькі плачі невольників, неймовірна туга за рідною землею. Сюжети дум про боротьбу проти турецько-татарських нападників і польської шляхти стали важливими історичними джерелами, створеними кобзарями — безпосередніми учасниками подій — під час походів або після них. Героями дум були улюблені в народі історичні постаті: Самійло Кішка, Байда, Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Петро Дорошенко, Іван Богун...

Найвідоміша козацька дума ***«Маруся Богуславка»*** розповідає історію, як дівчина звільняє групу українських козаків, котрі перебували в полоні протягом 30 років, і не тікає з ними, а залишається, оскільки неволя стала єдиним способом життя, до якого вона звикла. Маруся Богуславка — легендарна українська героїня — символізує тих полонянок, які змушені були покинути Україну, *«потурчитися, побусурменитися»*, але все ще мали незбориме почуття любові до рідної землі.

Дума ***«Буря на Чорному морі»*** має простий сюжет на тему традиційних народних моральних норм, християнської моралі. У заспіві ясний сокіл, що навіює співчутливий настрій, жалібно квилить, сидячи на білому камені й поглядаючи на море. На початку зображено лихе знамення — затемнення сонця: *«Половина місяця у тьму уступило»*. Героїв твору — братів — покарано за гріхи, які вони вчинили вдома: не взяли батьківського благословення, не шанували брата й сестру, не хрестилися, не скидали шапок, ідучи повз церкву, старим людям грубіянили тощо. Дума прославляє сімейно-родинні зв'язки, які наділені

тут майже містичною силою, пропагує ідею святості сімейних родинних взаємин.

Пісні Марусі Чурай

Марусі Чурай приписують авторство таких українських перлин, як: «Засвіт встали козаченьки», «Віють вітри, віють буйні», «Ой не ходи, Грицю, та на вечорниці», «Грицю, Грицю, до роботи» та ін. Її пісні найчастіше пов'язані з власним життям, тому життєпис Марусі Чурай складено за її ж творами та на основі переказів, легенд, усних спогадів сучасників, записи яких не збереглися. Маруся Чурай народилася в Полтаві в сім'ї хороброго й чесного козака Гордія Чурая, якого стратили поляки після поразки в битві під Кумейками 1637 р. проти гетьмана Потоцького. Дівчина мала чудовий голос і сама складала пісні.

У пісні ***«Віють вітри, віють буйні»*** передано почуття самотньої дівчини, яка порівнює себе з билинкою в полі, що росте на піску — без роси й на спеці. Вона страждає в розлуці з «милим-чорнобривим». Глибоким ліризмом сповнені рядки з художнім паралелізмом *(«дерева гнуться» — «сльози не ллються»)*, з них починається твір, а фінал емоційно підсилюють риторичні звертання й оклики *(«Де ти, милий, чорнобривий? Де ти? Озовися!»)*. Пісня має струнку будову, надзвичайно мелодійна. Іван Котляревський використав її як вступну арію Наталки Полтавки в однойменній опері.

Пісня ***«Засвіт встали козаченьки»*** побудована у формі діалогу між матір'ю і козаком, який вирушає в дорогу захищати рідний край. Він вимушений покинути рідну матір і кохану дівчину, тож просить свою неньку прихистити в себе дівчину Марусю, як свою дитину, якщо не повернеться з бою. Підсилюють ліризм пісні зменшувально-пестливі суфікси, звертання й постійні епітети.

Теорія літератури

Епітет — художнє означення: *пишний сад, золоті руки.* Постійні епітети (фольклорні): *сизий орел, червона калина, битий шлях.*

Порівняння — художній вислів, у якому один предмет чи явище зіставляється з іншим, чимось на нього подібним:

Максим козак Залізняк,
Козак з Запорожжя,
Як поїхав на Вкраїну,
Як пшиная рожа!

Метонімія — один із тропів: поетичний вислів, у якому одна назва замінюється іншою, що перебуває з нею в якомусь зв'язку: *читати Франка* — читати твори Франка; *Харків вітав переможців* — люди, які мешкають у Харкові, вітали переможців.

Паралелізм — паралельне зображення явищ із різних сфер життя, показ одних явищ на фоні інших, зіставлення їх переважно за ознакою дії:

Розвивайся й ти, сухий дубе, —
Завтра мороз буде;
Убирайся, молодий козаче, —
Завтра похід буде.

(Нар. пісня «Ой у лузі та і при березі»)

1. Прочитайте рядки.

Ой козак до ружини,
Бурлака до дрюка:
Оце ж тобі, вражий турчин,
З душею розлука!

Це уривок з
А історичної пісні
Б соціально-побутової пісні
В балади
Г думи
Д календарно-обрядової пісні

2. Прочитайте рядки.

Ой пущу віночок
На биструю воду.
На щастя, на долю,
На милого вроду.

Це уривок із
А веснянки
Б колядки
В щедрівки
Г купальської пісні
Д жниварської пісні

3. До козацьких пісень належить твір
А «Зажурилась Україна»
Б «Чи не той то хміль...»
В «Ой Морозе, Морозенку»
Г «Ой на горі да женці жнуть»
Д «За Сибіром сонце сходить»

4. Дума як фольклорний жанр має такі ознаки:

А виконання речитативом, ліро-епічний твір переважно героїчного змісту
Б виконання під супровід кобзи чи ліри, наявність фантастичних елементів
В ліричний твір, поділ тексту на три частини, наявність казкових елементів
Г розповідь від першої особи, виконання речитативом, епічний твір
Д виконання під час обряду, діалогічна форма, драматизм

5. Незвичайність і загадковість подій, трагічність у розв'язанні конфлікту, похмурий колорит, метаморфози, діалог, фантастичні елементи — це жанрові ознаки

А історичної пісні
Б соціально-побутової пісні
В календарно-обрядової пісні
Г думи
Д балади

6. Водіння «кози» супроводжує календарно-обрядову пісню

А купальську
Б жниварську
В веснянку
Г колядку
Д щедрівку

7. Прочитайте рядки з народної пісні.

Чи не той то хміль,
Що коло тичин в'ється?
Ой той то Хмельницький,
Що з ляхами б'ється.

В уривку використано

А персоніфікацію
Б паралелізм
В анафору
Г метонімію
Д оксиморон

8. Величають піснями господарів, а за це в жартівливій формі просять винагороду в

А колядках
Б веснянках
В русальних піснях
Г купальських піснях
Д жниварських піснях

9. Марусі Чурай приписують авторство народної пісні

А «Чи не той то хміль...»
Б «Зажурилась Україна»
В «Засвіт встали козаченьки»
Г «Ой Морозе, Морозенку»
Д «Ой весна, весна — днем красна»

10. До найдавніших фольклорних творів належать

А історичні пісні
Б соціально-побутові пісні
В календарно-обрядові пісні
Г балади
Д думи

11. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 паралелізм
2 метонімія
3 анафора
4 риторичне запитання

Приклад

А *Нехай тебе турки уб'ють,*
Нехай тебе огні спалять,
Нехай тебе звірі з'їдять,
Нехай тебе води втоплять.

Б *Стоїть явір над водою, в воду похилився;*
На козака пригодонька — козак зажурився.

В *Зібрав собі славних хлопців, —*
Що ж кому до того?
Засідаєм при дорозі
Ждать подорожнього.

Г *Зажурилась Україна,*
Бо нічим прожити,
Витоптала орда кіньми
Маленькії діти.

Д *Мені з жінкою не возиться;*
А тютюн да люлька
Козаку в дорозі
Знадобиться!

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Назва твору	*Мотив*
1 «Ой на горі да женці жнуть»	**А** уславлення людей праці
2 «Зажурилась Україна»	**Б** захист оборонцями рідної сторони
3 «Чи не той то хміль...»	**В** перемога козаків над польською шляхтою
4 «Ой там у полі криниченька...»	**Г** сум за померлим чумаком
	Д спустошення України турецько-татарськими нападниками

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

«Слово про похід Ігорів» (кінець XII ст.)

Літературний рід: ліро-епос.

Жанр: героїчна поема (на думку деяких літературознавців — повість, літописна повість).

Тема: зображення невдалого походу новгород-сіверського князя Ігоря на половців 1185 р.

Головна ідея: заклик руських князів до єднання для спільної боротьби проти зовнішніх ворогів.

Головні герої: князі Ігор, Святослав і Всеволод; Ярославна (дружина Ігоря); половці Овлур, Гзак і Кончак.

Сюжет: похід князя Ігоря разом із братом Всеволодом, незважаючи на пророче затемнення сонця (тут також іде детальний історичний екскурс у минуле Русі) — лихі віщування природи, другий бій і поразка війська Ігоря — плач руських жінок — віщий «мутен сон» київського князя Святослава та його *«золоте слово, з сльозами змішане»*, звернене до руських князів — плач Ярославни в Путивлі на забралі, звертання її до сил природи — князь Ігор у полоні — утеча його з неволі з допомогою Овлура — погоня половців за князем — зустріч на рідній землі й уславлення Ігоря та його дружини.

Літературознавці про твір

Ігор. Головний персонаж твору — Ігор. Це руський князь, який любить свою батьківщину й без вагань готовий віддати за неї життя. Ігор Святославич — чесний і відкритий, гордий і відважний. Це лицар, який зневажає смерть, а полон для нього — найбільша ганьба: *«Лучче ж бо потятим бути*, — говорить він, — *аніж полоненим...»* Вислів цей став крилатим. Надзвичайну мужність і рішучість Ігоря засвідчує не лише його поведінка в бою, а й нехтування лиховісними віщуваннями природи. Хто інший у ті часи зважився б вирушити в похід після страшного знаку — затемнення сонця? А Ігор вирушає! Хоробрість Ігоря не раз відзначають також Всеволод і Святослав, називаючи його сміливим соколом.

Усі ці властивості викликають симпатію до князя. Разом із тим ми засуджуємо Ігоря за необачність, недалекоглядність і славолюбство. Він надміру запальний, тому неспроможний тверезо оцінити ситуацію. Його поспішність призвела до трагедії: дружина повністю розгромлена, тисячі жінок стали вдовами, тисячі дітей — сиротами, князі пересіли *«із сідла золотого та в сідло невольниче»*, а головне — відкрилися навстіж ворота для нових спустошливих нападів половецьких орд.

Святослав. Відповідно до ідейного змісту твору, автор називає Святослава великим, грізним київським князем. Як видатного полководця, його вихваляють *«німці і венеціанці, греки і морава»*. Святослав зображений ніклувальником про долю рідної землі: спустошення Русі через князівські міжусобиці та напади кочівників відгукуються в серці болем. Та й хіба можна бути байдужим, коли узбережжя рік *«засіяні кістками руських синів»*?

Святослав — видатний державний діяч, справжній патріот і шляхетна людина. Картаючи Ігоря й Всеволода за свавілля, що призвело до нового лиха, він звертається із закликом до інших князів помститися *«за землю Руськую, за рани Ігореві, сміливого Святославича»*. Цим він хоче об'єднати всіх князів, щоб зміцнити Київську державу, зробити її могутньою і незборимою. Автор «Слова...» оспівує мудрість і хоробрість Святослава, адже великий князь київський не лише об'єднав руські землі, а й успішно переміг половців.

Ярославна. Дізнавшись про поразку русичів, поранення й полон чоловіка, Ярославна ладна на край світу полинути до милого її серцю мужа-друга, щоб обтерти криваві рани на його дужому тілі...

Зауважимо: у невтішному горі Ярославна благає сили природи зменшити муки не лише свого мужа, вона вболіває й за інших воїнів-русичів. Як це благородно! Отже, Ярославна не лише вірна дружина, а й свідома громадянка своєї держави, полум'яна патріотка, що виступає від імені *«жон руських»*. Гуманна княгиня — заступниця всіх воїнів Київської Русі. І саме ця людяність і сила почуттів, краса вірності в коханні возвеличують її в наших очах *(Б. Степанишин)*.

Теорія літератури

За способом зображення життя художні твори поділяють на ***три літературні роди — лірику, епос*** і ***драму***. Твори кожного літературного роду бувають різних ***жанрів***.

У ***ліричних творах*** автор передає почуття, переживання, думки, настрої людей, викликані певними життєвими обставинами. Ліричні твори переважно віршовані, вони не мають сюжету.

Види лірики: інтимна (особиста), пейзажна, громадянська, патріотична, філософська (також виокремлюють політичну й медитативну).

Жанри ліричних творів: ліричний вірш, пісня, елегія, ідилія, гімн, епіграма та ін.

В ***епічних творах*** письменник в описово-розповідній формі зображує події, людей і їхні вчинки. Епічні твори здебільшого прозові за формою й обов'язково мають сюжет.

Жанри епічних творів: оповідання, новела, повість, роман, казка та ін.

Твори, що поєднують ознаки лірики й епосу, називають ***ліро-епічними***.

Жанри ліро-епічних творів: байка, поема, балада, дума, історична пісня та ін.

Драматичні твори призначені для постановки на сцені, у них життя й характери показано через діалоги й монологи дійових осіб; ці твори характеризуються єдністю місця, часу й дії. За формою вони бувають як прозові, так і віршовані. За основу сюжету драматичного твору взято конфлікт.

Жанри драматичних творів: власне драма, трагедія, комедія, трагікомедія, водевіль.

Літопис «Повість минулих літ»[1]

Жанр: літопис.

Про твір: «Повість минулих літ» — це перший літопис, який дійшов до нас, його ще називають «Початковим літописом». До речі, саме він проливає світло на історію нашого народу від найдавніших часів і до днів життя Нестора Літописця — автора цього твору.

Літопис розповідає про початок української держави, про перших наших князів. Цікавою є легенда про заснування Києва: апостол Андрій Первозваний під час подорожі по Дніпру пророкував, що на прибережних пагорбах постане місто: «Бачите ви гори сі? Так от, на сих горах возсіяє благодать Божа, і буде город великий, і церков багато воздвигне Бог». Докладно автор розповідає про походи київських князів, про Олега та його похід на столицю Візантії Царгород (сучасний Стамбул), на воротах якого він повісив свій щит на знак перемоги. Одним із найвідоміших фрагментів «Повісті минулих літ», який пізніше ліг в основу сюжетів багатьох літературних творів, є розповідь про войовничого Святослава, який не знав страху й ніколи не відступав перед ворогом. Його вислів «Іду на Ви!» став афоризмом, ці слова князь відкрито промовляв, коли мав намір боротися з ворогом. Відомим також став вислів Святослава, який він виголосив перед нерівним боєм зі стотисячним грецьким військом: «Не осоромимо землі Руської, ляжемо тут кістьми: мертві бо сорому не мають, а якщо побіжимо, то сором матимемо; станемо ж кріпко, я перед вами піду; якщо моя голова ляже, то дбайте самі про себе». З-поміж найвідоміших сюжетів літопису такі: про загибель Ігоря, про помсту княгині Ольги древлянам, про вбивство Бориса й Гліба їхнім братом Святополком.

Захоплення героїчним минулим Київської Русі й глибокий сум з приводу княжих міжусобиць і лиха, заподіяного ординцями, — провідні мотиви літопису.

Оригінал «Повісті минулих літ» не зберігся, текст літопису дійшов до нас у двох списках[2] — Лаврентіївському[3] та Іпатіївському[4].

«Повість минулих літ» — це не лише своєрідний підручник історії, а й скарбниця поетичних й епічних сказань, байок, оповідань. Оповідь у

---

[1] Автором літопису «Повість минулих літ» вважають Нестора Літописця (близько 1055–1113),ченця Києво-Печерської лаври.

[2] *Список* — рукописна копія чого-небудь.

[3] *Лаврентіївський* — ця назва походить під іменіченця Лаврентія, який 1337 року переписав «Повість минулих літ» за дорученням суздальсько-нижегородського князя.

[4] *Іпатіївський (Іпатський)* — ця назва походить від Іпатського монастиря, що біля міста Костроми (нині — Російська Федерація), де було знайдено список «Повісті минулих літ».

літописі ведеться то спокійним, то драматичним тоном, який іноді переривається надзвичайно емоційними сплесками. У мові літопису чимало порівнянь *(стріли летять, як дощ; князь Святослав ходив легко, як барс)*, стійких сполук слів *(втирати сльози, зломити спис)*, народних приказок *(смерть спільна всім, мертві сорому не мають)*. Мова твору жива, образна, поетична, хоча й неоднорідна: у текстах наявні й старослов'янізми, й народнорозмовні елементи

За зразками «Повісті минулих літ» складалися Київський (про події XII століття) та Галицько-Волинський літописи (про події XIII століття). У сукупності три літописи називають «Літописом руським» — великою книгою про події часів Київської Русі у світовому контексті до XIII століття.

Теорія літератури

Найдавнішими пам'ятками оригінальної світської літератури Київської Русі є літописи. ***Літопис*** — це хронологічний опис важливих історичних подій у часи Київської Русі й козацтва. Очевидцем подій був сам автор, також він міг про них дізнатися з письмових джерел, почути від когось. Розповідь у літописі, як правило, починалася словами «В літо...» — саме від цих слів жанр і дістав свою назву.

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА
(1722–1794)

Народився в с. Чорнухах, що на Полтавщині, у сім'ї малоземельного козака, *помер* у с. Іванівці, що на Харківщині.

Письменник, філософ.

Найвідоміші твори: пісня «Всякому місту — звича́й і права...» (збірка «Сад божественних пісень»); байка «Бджола та Шершень» (збірка «Байки харківські»); філософські трактати («Вступні двері до християнської доброправності»).

Вірш «De libertate»[1]

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: патріотична.

Провідні мотиви: воля — найбільше багатство, уславлення Б. Хмельницького.

Віршовий розмір: дактиль.

Тип римування: суміжне.

Про твір: для ліричного героя воля — найбільше багатство. Григорій Сковорода переймався долею селян, які за кріпацтва були віддані поміщикам у довічне рабство, тому проблема свободи в закріпаченій Україні була по-особливому актуальна. Ліричний герой, розмірковуючи над питанням, що таке свобода, заперечує порівняння цього людського блага із золотом: «зрівнявши все злото, проти свободи воно лиш — болото». В останніх двох рядках він згадує і славить Богдана Хмельницького як символ вольності — у другій половині XVII століття ще живими були в народній пам'яті бої за визволення з-під національного й соціального гноблення.

Теорія літератури

Афоризм — яка-небудь узагальнена думка, висловлена стисло в дуже виразній формі.

Сковорода у своїй творчості має багато афоризмів, якими слід керуватися кожній людині, не залежно від віри, віку, статі чи національності; ці короткі влучні оригінальні вислови містять глибоку й узагальнену думку:

Не все те отрута, що неприємне на смак.
Бери вершину і матимеш середину.
З усіх утрат втрата часу найтяжча.
Визначай смак не по шкаралупі, а по ядру.
Тоді лише пізнається цінність часу, коли він утрачений.
Не за обличчя судіть, а за серце.

---

[1] *«De libertate»* — у перекладі: про свободу.

Пісня «Всякому місту — звича́й і права...»

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш, що став народною піснею (філософсько-сатиричний).

Вид лірики: громадянська (філософська).

Провідні мотиви: викриття суспільних вад; щасливий той, хто має чисте сумління.

Віршовий розмір: дактиль.

Тип римування: суміжне.

Про твір: у пісні «Всякому місту — звича́й і права...» автор ставить в один ряд і засуджує здирників і бюрократів, розпусників і пияків, ледарів і підлабузників. Ліричний герой вірша думає не про маєтки й чини, а про те, щоб мати чисту совість, жити мудро й померти з ясним розумом. Перемогти смерть здатна лише людина з чистою совістю й помислами, перед смертю всі рівні — і мужик, і цар.

Кожна шестирядкова строфа побудована на антитезі: у перших чотирьох рядках автор указує на суспільні вади, а останніми двома протиставляє недолікам суспільного життя ідеал чистої совісті й ясного розуму. Останній рядок кожної строфи, крім завершальної, є рефреном, у якому сконденсований неспокій митця: *«Лиш одне непокоїть мій ум»*.

Проблеми, порушені у творі, були злободенними в той час, а отже, і близькими простолюду, тому вірш «Всякому місту — звича́й і права...» зажив великої популярності, ставши народною піснею: відомі понад п'ятдесят її варіантів (а це одна з ознак фольклорного твору). Іван Котляревський один із варіантів цієї пісні використав як арію возного в п'єсі «Наталка Полтавка».

Теорія літератури

Байка — невелике (віршоване або прозове) алегоричне оповідання, що має повчальний зміст. Цей літературний жанр належить до ліро-епосу.

Алегорія — інакомовлення; спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями. Під алегоричним образом Бджоли в байці Г. Сковороди розуміємо людину, яка працює за покликанням і дістає від цього задоволення.

Афоризм — усталений короткий влучний оригінальний вислів: Людина — коваль свого щастя *(Г. Сковорода)*.

Байка «Бджола та Шершень»

Жанр: байка.

Головна ідея: праця має стати для людини природною потребою і «найсолодшою поживою» (ідея спорідненої праці).

Головні герої: Бджола, Шершень.

Про твір: байки в Г. Сковороди стислі й лаконічні, вони складаються з двох частин: у першій частині коротко розповідається про якийсь випадок, а в другій — подано мораль, яку автор називає «силою». Інколи друга частина байок — «сила» — у кілька разів об'ємніша за основну частину й сприймається як філософський трактат[1]. Головне в байках Сковороди — глибокий зміст, про це він так сказав: «Байка тоді нікчемна та баб'яча, коли в простому та чудному лушпинні своєму не ховає зерна істини».

Одна з найвідоміших байок Г. Сковороди «Бджола та Шершень» у формі діалогу між персонажами розкриває одвічну тему суперечності між трудовим способом життя й паразитичним існуванням. Образи Бджоли й Шершня алегоричні: Бджола — *«герб мудрої людини, що в природженому тілі трудиться»*, а Шершень — *«образ людей, що живуть крадіжкою чужого й родилися на те тільки, щоб їсти й пити»*. Бджола бачить своє щастя лише в «сродній праці», тобто праці за покликанням: *«Нам незрівнянно більша втіха збирати мед, ніж споживати. До цього ми народжені»*. Шершень цього збагнути не може й зарозуміло наділяє Бджолу такими характеристиками: *«ти така дурна»*, *«багато у вас голів, та безглузді»*. Ідея байки: праця має стати для людини природною потребою і *«найсолодшою поживою»*, лише тоді праця «потрібне робить неважким, а важке — непотрібним». У силі байки автор бачить щастя людини в *«природженому ділі»*, яке є справді *«найсолодшим бенкетом»*.

1. Події в «Слові про похід Ігорів» відбуваються наприкінці

А XI ст.
Б XII ст.
В XIII ст.
Г XIV ст.
Д XV ст.

2. «Повість минулих літ» за жанром

А поема
Б повість
В літопис
Г легенда
Д афоризм

3. На могилі Г. Сковороди викарбуваний його вислів

А Не змагай до того, що не дано від природи.
Б Бери вершину і матимеш середину.

---

[1] *Трактáт* — наукова праця, у якій докладно розглянуто якесь конкретне питання чи проблему.

В Визначай смак не по шкаралупі, а по ядру.
Г Тоді лише пізнається цінність часу, коли він утрачений.
Д Світ ловив мене, та не спіймав.

4. Запитує, *чи не гоже було б... почати старими словами ратних повістей про похід Ігорів* («Слово про похід Ігорів»)

А віщий Боян
Б князь Всеволод
В оповідач
Г Ярославна
Д князь Святослав

5. Утекти з полону Ігореві («Слово про похід Ігорів») допоміг

А Святослав
Б Всеволод
В Кончак
Г Гзак
Д Овлур

6. Твір «Всякому місту — звича́й і права...» Г. Сковороди використав

А Григорій Квітка-Основ'яненко в повісті «Маруся»
Б Іван Котляревський у поемі «Енеїда»
В Іван Котляревський у п'єсі «Наталка Полтавка»
Г Тарас Шевченко в поемі «Гайдамаки»
Д Марко Вовчок у повісті «Інститутка»

7. В описі природи *Никне трава жалощами, а дерево з тугою к землі приклонилось* використано художній засіб

А епітет
Б анафору
В гіперболу
Г персоніфікацію
Д метонімію

8. «Повість минулих літ» розповідає про всі названі події, **ОКРІМ**

А заснування Київської держави
Б походу князя Олега на Візантію
В помсти княгині Ольги древлянам
Г заснування Києва Андрієм Первозваним
Д перемоги Б. Хмельницького над поляками

9. Григорій Сковорода називає «силою»

А свої афоризми
Б епіграфи до творів
В оповідну частину байки
Г мораль байки
Д байку як літературний жанр

10. Твір «Всякому місту — звича́й і права...» Г. Сковороди написаний віршовим розміром

А ямбом
Б хореєм
В дактилем
Г амфібрахієм
Д анапестом

11. Установіть відповідність.

Літературний жанр

1 афоризм
2 байка
3 пісня
4 посма

Приклад

А «Всякому місту — звича́й і права...»
Б «Світ ловив мене, та не спіймав»
В «Бджола та Шершень»
Г «De libertate»
Д «Слово про похід Ігорів»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Назва твору

1 «Слово про похід Ігорів»
2 «De libertate»
3 «Бджола та Шершень»
4 «Всякому місту — звича́й і права...»

Ідея (мотив)

А праця має стати для людини природною потребою
Б щасливий той, хто має чисте сумління
В заклик до єднання для спільної боротьби проти ворогів
Г воля — найцінніше багатство, уславлення Б. Хмельницького
Д викриття моральної ницості священиків-зрадників

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ЛІТЕРАТУРА наприкінці XVIII — на початку XIX ст.

ІВАН КОТЛЯРЕВСЬКИЙ
(1769–1838)

Народився в м. Полтаві в родині канцеляриста магістрату, *помер* у м. Полтаві.

Поет, драматург.

Найвідоміші твори: поема «Енеїда»; п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник».

Поема «Енеїда» (повністю вийшла друком у 1842 р.)

Літературний рід: ліро-епос.

Жанр: бурлескно-травестійна поема.

Тема: глузливе зображення панівного класу України XVIII ст. з його паразитизмом, жорстокістю, хабарництвом, пияцтвом, соціальною й моральною нікчемністю.

Головна ідея: утвердження безсмертності українського народу, його ментальності, культури, мови, волелюбного духу; засудження жорстокості панів, морального звиродніння, хабарництва чиновників.

Головні герої: Еней, його батько Анхіз і мати Венера; друзі-троянці Низ та Евріал; верховний бог Зевс, бог-покровитель торгівлі Меркурій, бог вітрів Еол, бог моря Нептун; богиня шлюбу Юнона; цариця Дідона, пророчиця Сивілла, цариця Цирцея; цар Латин, його дружина Амата й дочка Лавінія; цар рутульців Турн.

Сюжет: подорож Енея після загибелі Трої — утручання бога вітрів Еола й бога моря Нептуна в мандрівку троянців — знайомство з Дідоною — кохання, розлука й самогубство Дідони — гостювання Енея на Сицилії в Ацеста — життя богів на Олімпі — пожежа на троянському флоті — сон Енея (батько кличе сина навідати його в пеклі) — подорож Енея із Сивіллою в пекло — зустріч Енея з батьком у пеклі — острів злої цариці Цирцеї — земля царя Латина — перипетії з Енеєм через Лавінію, заручену з рутульським царем Турном (причина початку війни) — війна троянців із рутульцями — героїчний подвиг Низа й Евріала — Зевсова заборона втручатися богам у земні справи — двобій Енея з Турном і перемога Енея.

Про твір: у поемі І. Котляревського «Енеїда» відображена українська дійсність XVIII ст. з її побутом, звичаями, обрядами, традиціями, з її історією, через що цей твір витримав випробування часом. На сюжетній основі поеми Вергілія Котляревський майстерно розвинув нову тему, показавши життя й побут різних суспільних верств українського народу, у тому числі й простого люду, чого раніше не було в українській літературі.

Явно помітні в поемі натяки на українську історію. Письменник сміливо натякає на царювання Катерини II, використовуючи алегоричний образ Цирцеї, яка живе на острові, ця *«люта чарівниця // І дуже злая до людей»*. Є і натяк на запровадження кріпацтва в Україні та його трагічні наслідки для народу: *«Пропали всі ми з головами... // Пропали! Як Сірко в базарі, // Готовте шиї до ярма»*. Це твір про славну козацьку старовину, тут згадуються часи Сагайдачного, Дорошенка, Залізняка, Запорозька Січ, а Еней і його троянське військо — це не хто інші, як запорожці зі своїм кошовим. З узагальненим образом козацтва тісно пов'язана тема захисту Вітчизни, громадянської підпорядкованості особистих інтересів загальнонародним. На те, що йдеться про Україну, натякають власні назви: імена (Терешко, Охрім, Лесько, Панько), прізвища, назви населених пунктів, адміністративні та географічні назви (Переяслав, Опішня, Решетилівка, Полтава)...

Поема І. Котляревського — це невичерпне джерело соціальних і морально-етичних *проблем*, які порушує автор і в оригінальній, цікавій формі доносить до читача. Він возвеличує всілякі людські чесноти й таврує суспільні недоліки й аморальні вчинки людей. Здається, немає такої вади, про яку не йшлося б у поемі з глузуванням або саркастичним засудженням. В «Енеїді» письменник порушує такі соціальні *проблеми*:

- захист рідної землі від ворогів;
- почуття громадянського обов'язку;
- соціальна нерівність;
- моральна нікчемність панства, чиновників, повна байдужість до інтересів і потреб народу;
- розгульний спосіб життя панів;
- паразитичне існування можновладців;
- засудження негативних суспільних явищ: хабарництва чиновників, злодійства, інтриганства, підлабузництва, здирництва, лихатості, безкультур'я, кругової поруки, зловживання службовим становищем.

Серед морально-етичних проблем можна визначити такі:

- виховання дітей;
- утвердження людських чеснот: добропорядності, поваги до батьків, кохання, вірності, виховання дітей на засадах народної моралі;
- таврування людських вад: брехливості, лінощів, зрадливості, нехтування християнською мораллю.

Письменник утверджує народну мораль у дусі просвітительства через моральні критерії суспільних явищ і повчання.

Іван Котляревський пишається героїчною історією України, ідеалізує часи гетьманства, підносить *ідею* безсмертя українського народу, його історії, самобутності української нації, утвердження української мови, живучості народних традицій, свободолюбства, прагнення до незалежності, оспівує героїчне минуле України *(Г. Дмитренко)*.

Історія літератури

Саме в той період, коли «Енеїда» побачила світ, за висловом академіка О. Білецького, «історичні обставини поставили під знак питання подальше майбутнє української мови, а також і всієї української культури», коли перед самим народом постало запитання: «Бути чи не бути?», «Енеїда» Котляревського відповіла на повний голос: «Бути!»

Надруковані в 1798 р. в Петербурзі перші три частини «Енеїди» І. Котляревського ознаменували початок ***нової української літератури***. Як «Енеїда», так і «Наталка Полтавка» написані не мертвою книжною, а живою народною мовою, цим І. Котляревський утвердив, що українська мова «годиться і для найвищих стилів».

Теорія літератури

Бурлеск — жанр гумористичної поезії, комічний ефект у якій досягається тим, що героїчний зміст викладається навмисно вульгарно, грубо, знижено або ж, навпаки, про «низьке» говориться піднесено, урочисто.

Травестія — різновид жартівливої бурлескної поезії, коли твір із серйозним чи героїчним змістом і відповідною формою переробляється на твір комічного характеру з використанням панібратських, жаргонних зворотів.

П'єса «Наталка Полтавка» (1819)

Літературний рід: драма.

Жанр: соціально-побутова драма (за визначенням автора — малоросійська опера).

Тема: зображення життя й побуту українських селян на початку XIX ст.; вірність у коханні людей з народу.

Головна ідея: оспівування духовної величі людини з народу.

Дійові особи: стара вдова Горпина Терпилиха, її дочка Наталка; далекий родич Терпилихи Микола, коханий Наталки Петро; возний Тетерваковський, виборний Макогоненко.

Сюжет

І дія. Возний освідчується Наталці в коханні, вона йому відмовляє — возний просить виборного допомогти йому в «сердечному ділі» — Терпилиха докоряє Наталці за те, що вона відмовляє всім женихам — Наталка обіцяє дати згоду на одруження першому-ліпшому хлопцеві, який прийде її сватати, знаючи, що женихи, яким вона відмовила, і возний уже не прийдуть свататися — Наталка помилилася: у цей же вечір виборний прийшов до Терпилихи, щоб допомогти в «ссрдечному ділі» возному — виборний умовляє Наталку послухати матір, яка мріє, щоб її донька жила в достатку.

ІІ дія. Микола й Петро відразу ж після знайомства заприятелювали — з хати Терпилихи виходять після сватання возний і виборний — від Миколи Петро дізнається, що возний засватав його кохану — Микола вирішує допомогти Петрові, іде до Наталки й розповідає їй про повернення Петра — Терпилиха дуже засмучується — Петро віддає зароблені гроші Наталці, щоб їй ніколи не дорікнув возний — приголомшений вчинком хлопця, возний бере за руки Наталку та її коханого й просить Терпилиху благословити їх.

Про твір: за свідченням сучасників І. Котляревського, письменник використав для сюжету п'єси реальний факт, який мав місце в ті часи. Саме правдивим відтворенням життя українського селянства, побуту народу, прагнень і настроїв героїв, широким використанням фольклору, гумористичним і сатиричним забарвленням сцен «Наталка Полтавка» приваблива й безсмертна.

За *жанром* «Наталка Полтавка» — соціально-побутова драма, глибоко національна характерами й естетичною формою. Іван Котляревський визначає жанр як «опера малоросійська у двох діях», що передбачає багато музики, пісень. До пісень одразу була написана музика. Усього в тексті двадцять дві пісні (занумеровано 19) — арії, дуети, тріо, хор — як фольклорного походження («Віють вітри, віють буйні», «У сусіда хата біла»), так і літературного («Всякому городу — нрав і права», «Сонце низенько»).

Музику до «Наталки Полтавки» написало чимало композиторів. На жаль, ім'я першого композитора невідоме. У 1890 р. М. Лисенко поклав твір на музику, і його опера «Наталка Полтавка» стала шедевром світового мистецтва, класичним зразком українського оперного репертуару, яка й нині не сходить зі сцени українських професійних театрів і є їхньою візитівкою. Цікаво, що І. Котляревський написав авторські коментарі й ремарки російською мовою. Герої його розмовляють українською, винятком є возний, який говорить суржиком.

Композиція твору проста, події розгортаються плавно, природно, без зайвих сцен і картин. Це стало одним із чинників тріумфу п'єси на світовій сцені, розуміння її змісту не лише українцями.

Новаторство п'єси «Наталка Полтавка» полягає в тому, що І. Котляревський головну героїню — дівчину-красуню Наталку — узяв із народу й показав її як ідеал молодої українки, фактично позбавленої вад. Наталка Полтавка виступає як уособлення найкращих рис української жінки, що відстоює людську гідність, бореться за своє щастя.

1. «Енеїду» І. Котляревського вважають

А найпізнішим твором давньої української літератури
Б першим драматичний твором нової української літератури
В зразком героїчного епосу греків і українців

Г першим твором нової української літератури
Д українською копією однойменного твору Вергілія

2. До земних героїв поеми «Енеїда» належать
   А Венера й Еол
   Б Юнона й Нептун
   В Меркурій і Вулкан
   Г Дідона і Турн
   Д Бахус і Купідон

3. Прочитайте рядки.

   Де общеє добро в упадку,
   Забудь отця, забудь і матку,
   Лети повинность ісправлять...

   Ці слова належать
   А Енеєві
   Б Низу
   В Евріалу
   Г Зевсові
   Д Турну

4. Енея описано в рядку
   А Була на ньому біла свита із шаповальського сукна, тясьомкою кругом обшита, сім кіп стоялася вона.
   Б Твоїм буть братом не стиджуся і неню заступать кленуся, тебе собою заплачу.
   В Він так здавався і нікчемний, бувалий, здатний, тертий, жвавий, такий, як був Нечеса князь.
   Г Се був пройдисвіт і непевний, і всім відьмам був родич кревний, упир і знахур ворожить.
   Д Ти знаєш, він який суціга, паливода і горлоріз; по світу як іще побіга, чиїхсь багацько вилле сліз.

5. Через розлуку з Енеєм спалює себе
   А Лавінія
   Б Дідона
   В Амата
   Г Сивілла
   Д Венера

6. Прочитайте уривок з «Енеїди» І. Котляревського.

Всім світом буде управляти,
По всіх усюдах воювати,
Підверне всіх собі під спід.

Ці слова про Енея належать

А Зевсу
Б Анхізу
В Турну
Г Низу
Д Евріалу

7. «Енеїда» І. Котляревського написана віршовим розміром

А ямбом
Б хореєм
В дактилем
Г амфібрахієм
Д анапестом

8. У поемі «Енеїда» **НЕ ПОРУШУЄТЬСЯ** проблема

А захисту рідної землі від ворогів
Б хабарництва чиновників
В ролі митця в суспільстві
Г почуття громадянського обов'язку
Д розгульного способу життя панів

9. Події в поемі «Енеїда» розгортаються в такій послідовності

А пожежа на троянському флоті – перемога Енея у двобої з Турном – Еней у пеклі – героїчний подвиг Низа та Евріала
Б пожежа на троянському флоті – перемога Енея у двобої з Турном – героїчний подвиг Низа та Евріала – Еней у пеклі
В Еней у пеклі – пожежа на троянському флоті – перемога Енея у двобої з Турном – героїчний подвиг Низа та Евріала
Г пожежа на троянському флоті – Еней у пеклі – героїчний подвиг Низа та Евріала – перемога Енея у двобої з Турном
Д Еней у пеклі – перемога Енея у двобої з Турном – героїчний подвиг Низа та Евріала – пожежа на троянському флоті

10. «Енеїду» називають енциклопедією з українського *(-ї)*

А народознавства
Б військової справи
В музики
Г рослинного світу
Д козацтва

11. Гумористична поезія, у якій героїчний зміст викладається навмисно знижено або ж, навпаки, про «низьке» говориться піднесено, урочисто, називається

А елегією
Б байкою
В бурлеском
Г комедією
Д трагікомедією

12. П'єса «Наталка Полтавка» І. Котляревського починається піснею

А «Всякому городу — нрав і права»
Б «Віють вітри, віють буйні»
В «Ой під вишнею, під черешнею»
Г «Гомін, гомін по діброві»
Д «Ой я дівчина Полтавка...»

13. Жанр «Наталки Полтавки» І. Котляревський визначив як

А оперу
Б оперету
В водевіль
Г мюзикл
Д музичну драму

14. Суржиком у п'єсі «Наталка Полтавка» говорить

А возний
Б виборний
В Микола
Г Петро
Д Терпилиха

15. Характеристиками *хитрий, як лисиця, де не посій, там і вродиться* наділений

А Микола
Б Петро
В возний
Г виборний
Д Терпило

16. Про історію Наталчиного батька Терпила читач дізнається з розповіді

А Наталки
Б Горпини Терпилихи
В Миколи
Г Петра
Д виборного Макогоненка

17. Сцена, у якій Наталка категорично відмовляється стати дружиною возного, а Петро віддає їй зароблені гроші, є

А експозицією
Б зав'язкою
В розвитком дії
Г кульмінацією
Д розв'язкою

18. Події в п'єсі «Наталка Полтавка» розгортаються в такій послідовності

А освідчення возного Наталці — зустріч Миколи й Петра — умовляння виборного, щоб Наталка послухала матір — відмова возного від одруження з Наталкою
Б зустріч Миколи й Петра — освідчення возного Наталці — умовляння виборного, щоб Наталка послухала матір — відмова возного від одруження з Наталкою
В освідчення возного Наталці — умовляння виборного, щоб Наталка послухала матір — зустріч Миколи й Петра — відмова возного від одруження з Наталкою
Г умовляння виборного, щоб Наталка послухала матір — освідчення возного Наталці — зустріч Миколи й Петра — відмова возного від одруження з Наталкою
Д освідчення возного Наталці — умовляння виборного, щоб Наталка послухала матір — відмова возного від одруження з Наталкою — зустріч Миколи й Петра

19. П'єса «Наталка Полтавка» І. Котляревського має такі композиційні особливості

А поділ дій на яви, розлогі пейзажі, ремарки російською мовою
Б нумерація яв і пісень, розгортання подій у двох селах, діалоги
В розгортання подій в одному селі, монологи, детальні описи інтер'єру
Г дві дії, дев'ять яв, ремарки, розгортання подій упродовж чотирьох років
Д дві дії, кульмінація в кінці твору, виконання героями пісень

20. Новаторство п'єси «Наталка Полтавка» полягає в тому, що І. Котляревський

А подає ремарки російською мовою, а репліки дійових осіб — українською
Б узяв головну героїню з народу й показав її як ідеал молодої українки
В запозичив і «українізував» сюжет давньоримського автора
Г широко використав українські приказки й прислів'я для характеристики героїв
Д застосував для зображення возного сатиричні засоби

21. Установіть відповідність («Енеїда» І. Котляревського).

Героїня

1 Лавінія
2 Юнона
3 Дідона
4 Сивілла

Вчинок

А цариця Карфагена, закохана в Енея, вона влаштовувала вечорниці, бенкети й ігрища
Б страшна «бабище», пророчиця, яка відвела Енея до батька в пекло
В дівчина, через яку Еней став на двобій з Турном
Г богиня, яка упродовж усього твору створює перешкоди Енеєві
Д цариця, яка перетворювала людей на тварин

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

22. Установіть відповідність («Енеїда» І. Котляревського).

Герой

1 Меркурій
2 Евріал
3 Еол
4 Турн

Вчинок

А здійняв бурю на морі, щоб потопити троянців
Б на прохання Зевса нагадує Енеєві про його призначення
В на прохання Венери робить Енеєві зброю
Г вирізає вночі рутульців
Д спалює троянський флот

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23. Установіть відповідність («Наталка Полтавка» І. Котляревського).

Дійова особа

1 Петро
2 Микола
3 возний
4 виборний

Репліка

А *Так і я з чорноморцями буду тетерю їсти, горілку пити.*
Б *Нема у мене ні родичів, ні знакомих.*
В *Ти умієш увернутись — тее-то як його — хитро, мудро.*
Г *Моє все багатство єсть моє добре ім'я.*
Д *Стара Терпилиха не зсунулась іще з глузду, щоб вам одказати.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

24. Установіть відповідність («Наталка Полтавка» І. Котляревського).

Дійова особа

1 возний
2 виборний
3 Микола
4 Петро

Дія у творі

А допомагає за винагороду владнати «сердечне діло»
Б просить Терпилиху благословити молодих
В розповідає про театр
Г співає пісню «Віють вітри, віють буйні»
Д збирається податися на Тамань до козаків

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ГРИГОРІЙ КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО
(1778–1843)

Справжнє ім'я — Григорій Федорович Квітка.

Народився в с. Основа, що на Харківщині, у дворянській родині, *помер* у м. Харкові.

Письменник, перший прозаїк нової української літератури.

Найвідоміші твори: повісті «Маруся», «Сердешна Оксана», «Конотопська відьма», «Сватання на Гончарівці».

Повість «Маруся» (1832)

Літературний рід: епос.

Жанр: повість (сентиментально-реалістична, соціально-побутова).

Тема: зображення життя українського селянства, праця, побут і звичаї народу.

Головна ідея: оспівування високих морально-етичних якостей простої людини.

Головні герої твору: Наум Дрот і його дружина Настя, їхня дочка Маруся; Василь (коханий Марусі), Олена (подруга Марусі).

Сюжет: розповідь про сім'ю Наума Дрота — на весіллі подруги Маруся й Василь знайомляться й закохуються з першого погляду — Василь просить у Наума Дрота руки його дочки, проте дістає відмову — на другий день Наум Дрот пояснює Василеві причину відмови (Василя заберуть у солдати) — хлопець іде на заробітки, щоб на зароблені гроші знайти собі заміну в солдати — Маруся, збираючи в лісі гриби, потрапляє під зливу, застуджується й раптово помирає (за день до повернення Василя) — тяжко переживаючи втрату, Василь іде до Києва в монастир, а згодом помирає – батьки Марусі знаходять утіху в труді й молитвах.

Про твір: естетичним ідеалом Г. Квітки-Основ'яненка став образ головної героїні — Марусі, у якому втілено найкращі риси української дівчини-селянки. Її неймовірна казкова зовнішня і внутрішня врода ідеалізована й змальована в народнопоетичному ключі: *«Та що то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, бровоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте...»; «на все село була і красива, і розумна, і багата, звичайна та ще ж к тому тиха, і смирна, і усякому покірна».* У зображенні Марусі, окрім ознак сентименталізму, письменник широко використав ліризм народної пісенності, засоби фольклорного зображення внутрішнього світу дівчини, сильних і піднесених почуттів. Мова героїні пересипана уснопоетичним народним багатством: пестливою лексикою, опоетизованими звертаннями, емоційними вигуками, прислів'ями, порівняннями *(Василечку, голубчику, соколику мій! мій козаченьку; матінко моя рідненька!).*

В образі Василя найяскравіше втілені риси сентименталізму — психологічний стан закоханого хлопця, віщування серця під час розставання пари на кладовищі, переживання смерті Марусі, добровільний відхід від мирського життя.

Повість насичена позасюжетними елементами: українські народні звичаї, обряди — весілля, сватання з усталеним текстом, емоційними піснями, дотепними примовками. Вражає сцена похорону, народні голосіння в устах батьків виписані з етнографічною точністю. Майстерно змальовані в традиціях сентименталізму чудові пейзажі української ночі, елегійна картина ранку, що стали взірцем для багатьох поколінь письменників. Розлогі портретні характеристики персонажів, насичені фольклорними елементами, повчальні авторські відступи, репліки — це все становить етнографічне тло твору.

Григорій Квітка-Основ'яненко першим в історії української літератури утвердив оповідну манеру письма, за що Т. Шевченко назвав його «батьком», пізніше це ім'я поширилося і закріпилося надовго: «батько української прози». За словами І. Франка, Квітка — «творець людової повісті, один із перших того роду творців у європейських письменствах» *(Г. Дмитренко)*.

Теорія літератури

Сентименталізм — ідейно-художній напрям у європейській літературі другої половини XVIII ст., якому властиве звернення до переживань і почуттів простих людей, до їхнього внутрішнього світу. Для сентименталізму характерні такі *ознаки*:

- підвищений інтерес до людського почуття, співчутливий тон розповіді, який змушує читача розчулитися;
- проста композиція твору, у якій сюжет розгортається послідовно;
- герої ідеальні, наділені зовнішньою і внутрішньою вродою, позбавлені негативних рис;
- змалювання побуту і звичаїв простих людей, підкреслення їхньої моральної вищості над панами;
- на шляху закоханих виникає низка нездоланних перешкод, остання з яких фатальна;
- велика увага приділяється описам природи;
- наявна пророча деталь чи епізод, що натякають на трагічний кінець;
- смерть героя неминуча від стихійного лиха, хвороби, нещасного випадку.

В українській літературі сентименталізм представлено більшою чи меншою мірою повістями Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся», «Сердешна Оксана», п'єсою І. Котляревського «Наталка Полтавка».

Ліричний (авторський) відступ — такий відступ від розгортання сюжету, у якому письменник, перериваючи розповідь про події, виявляє своє ставлення до героїв, висловлює їм співчуття чи дає поради тощо.

1. Яскравою ознакою сентименталізму як ідейно-художнього напряму є зображення

А типового героя в типових обставинах
Б незвичайного героя в незвичайних обставинах
В мінливості відчуттів і вражень героя через слухові й зорові образи
Г подій і характерів, які розкриваються через діалог дійових осіб
Д переживань і почуттів простих людей, їхнього внутрішнього світу

2. Григорій Квітка-Основ'яненко заснував у новій українській літературі

А роман як літературний жанр
Б жанр повісті
В ліро-епічні жанри *баладу* й *поему*
Г історичну повість
Д соціально-психологічну повість

3. Маруся познайомилася з Василем

А біля церкви
Б у місті на ярмарку
В на весіллі подруги
Г на вечорницях
Д біля річки

4. Наум Дрот не дав дозволу на одруження Марусі через те, що Василь

А не розповів йому при першій зустрічі про свої стосунки з Марусею
Б буде змушений піти в солдати на двадцять п'ять років
В наймит
Г не має ні кола ні двора
Д не їхнього соціального статусу, городянин

5. Завдяки чесній праці, набожності й дотриманню норм християнської моралі стає заможною і щасливою людиною

А Василь
Б Наум Дрот
В Настя
Г Олена
Д Денис

6. Сюжетним елементом у композиції твору є

А присвята
Б портрет героя
В опис інтер'єру
Г ліричний відступ
Д кульмінація

7. До позасюжетних елементів повісті «Маруся» належить уривок

А Оттим-то Настя, дивлячись на худобу, та й журилась: що кому то воно, кажс, після нас достанеться?
Б Аж ось за отцевські і материнські молитви дав їм Бог і дочечку. Та й раді ж були обоє, і Наум, і Настя... .
В Ось вийшов і Василь із садка. Він добре чув, що Маруся з Оленою змовились укупі йти на місто, так він і не пішов вже додому у город...
Г От і рідесенький туманець пав на річеньку, мов парубок приголубився до дівчиноньки й укупі з нею побігли ховатись меж крутими берегами.
Далі і хмарочки стали розходитись... .
Д Та й Марусі ж добре було! Як заговорив до неї Василь, так вона так злякалась, як тогді, як мати на неї розсердилась...

8. Події в повісті «Маруся» розвиваються в такій послідовності

А прощання на кладовищі — відмова Наума Дрота віддати Василеві дочку — смерть Марусі — Василь у монастирі
Б прощання на кладовищі — смерть Марусі — відмова Наума Дрота віддати Василеві дочку — Василь у монастирі
В смерть Марусі — прощання на кладовищі — відмова Наума Дрота віддати Василеві дочку — Василь у монастирі
Г Василь у монастирі — відмова Наума Дрота віддати Василеві дочку — прощання на кладовищі — смерть Марусі
Д відмова Наума Дрота віддати Василеві дочку — прощання на кладовищі — смерть Марусі — Василь у монастирі

9. Одну з ознак сентименталізму — перешкоду на шляху до щастя закоханих — передає уривок

А Старший староста і каже: — Ми є люди німецькі, а йдемо із землі турецької. Ми собі ловці, удалії молодці. Раз дома, у нашій землі, випала пороша...

Б ...а як прийде набор, то, певно, тобі лоб забриють,
бо ти сирота, за тебе нікому заступитись... А що тоді
буде з Марусею? Ні жінка, ні удова...

В Схаменулась травонька, як скропила її небесна рісочка;
піднялись стеблинки... Далі й хмарочки стали
розходитись, порідшали й стали звертатись купками,
мов клубочки.

Г — Та хто його зна, чи спіткнулась чи що, — каже Маруся,
сама ж ні з місця, хоч так би і летіла до Василя,
бо вже й забула, що, мабуть, він не її любить, що він
вже посватаний на хазяйській дочці...

Д Як ти вернешся, Василечку, то, може, мене
на сім кладовищі будеш так поминати.

10. Прочитайте уривок з повісті «Маруся» Г. Квітки-Основ'яненка.

Та що то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці, як тернові ягідки, бровоньки, як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що у саду цвіте, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цвіточки розцвітають, і меж ними зубоньки, неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані.

В описі зовнішності Марусі наявні ознаки

А міфологічні
Б етнографічні
В біблійні
Г фольклорні
Д малярські

11. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 епітет
2 порівняння
3 фразеологізм
4 персоніфікація

Уривок

А *...вітерець заснув, і гілочки по садках, дрімаючи...*

Б *А що ми люди чесні і без худої науки, то от вам хліб святий у руки.*

В *...а слізоньки з очиць так і капотять!*

Г *Зоставсь Василь і стоїть сам не свій.*

Д *Ось і зачервоніло на тій дорозі, де йому треба йти, і розіслалось, мов сукно...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Сюжетний елемент		*Подія*
1	зав'язка	**А** смерть Марусі
2	розвиток дії	**Б** смерть Василя
3	кульмінація	**В** знайомство Марусі й Василя
4	розв'язка	**Г** розповідь про родину Наума Дрота
		Д знайомство й освідчення Василя Марусі

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ТАРАС ШЕВЧЕНКО
(1814–1861)

Народився в с. Моринцях, що на Черкащині, у селянській кріпацькій родині, *помер* у Петербурзі (похований у Каневі).

Поет, мислитель, пророк національного відродження в Україні.

Найвідоміші твори: поеми «Гайдамаки», «Кавказ», «Сон (У всякого своя доля...)», «Катерина», «Наймичка», «Марія»; балада «Тополя»; послання «І мертвим, і живим, і ненародженним...», «До Основ'яненка»; містерія «Великий льох»; вірші «Заповіт» («Як умру, то поховайте...»), «Мені однаково...», «Садок вишневий коло хати...» (обидва з циклу «В казематі»), «Сон (На панщині пшеницю жала...)», «Ісаія. Глава 35».

Рання творчість (1838–1843)

Послання «До Основ'яненка» (1839)

Літературний рід: лірика.

Жанр: послання.

Вид лірики: громадянська.

Провідні мотиви: захоплення героїчним минулим України; роль уроків історії для вирішення проблем сучасності; віра в безсмертя рідного народу.

Про твір: поштовхом до написання романтично-величального послання «До Основ'яненка» стала публікація в «Отечественных записках» нарису Г. Квітки-Основ'яненка «Головатий (Нарис для історії Малоросії)», який справив на Т. Шевченка глибокс враження. Поет заохочував свого старшого побратима висвітлювати історико-героїчну, патріотичну тематику, спонукав відтворювати в усій величі героїку минулого України, щоб розбудити пасивних сучасників для боротьби за соціальне й національне розкріпачення народу, тим самим не розриваючи вісь безперервності історичного часу.

Поезія пройнята народнопоетичною символікою: *місяць, вітер, чайка, степ, могили, домовина.* Тропи також мають народнопісенне походження: порівняння *(«Чайка скиглить літаючи, // Мов за дітьми плаче»)*; персоніфікація *(«На тім степу скрізь могили // Стоять та сумують»)*; постійні епітети *(«синє море», «червоні жупани», «чужі люде», «слава козацькая»)*. Усе це сприяє висловленню основних ідей послання:

- минуле має дати відповідь на проблеми сучасності, щоб дізнатися, *«Чия правда, чия кривда // І чиї ми діти»*;
- заклик поета оспівувати героїчне минуле народу;
- віра в безсмертя рідного народу, його мови, культури.

Елегійні описи славного історичного минулого, яке не вернеться, звеличення козацтва, сцени звитяжних козацьких походів характерні й для інших ранніх творів Т. Шевченка.

Поема «Катерина» (1839)

Літературний рід: ліро-епос.
Жанр: соціально-побутова поема.
Провідний мотив: зображення трагічної долі жінки-покритки й дитини-безбатченка в кріпосному суспільстві.
Головні герої: Катерина, її батько й мати, син Івась, москаль Іван.
Сюжет твору: кохання Катрі з офіцером — від'їзд москаля — народження нешлюбного сина — вигнання батьками дочки з дому — поневіряння Катрі на чужині — зустріч із москалем Іваном — самогубство героїні (в епілозі — сцена зустрічі Івася-підлітка з батьком).
Про твір: у своїх творах Т. Шевченко втілює Україну в образі саме жінки. Поет усвідомлював, що Бог зможе порятувати те суспільство, яке духовно зростає. Так зростає, *еволюціонує* жінка в поемах «Катерина» (1838), «Наймичка» (1845) й «Марія» (1859). Зверніть увагу на слово «сволюціонує», воно означає передусім *удосконалення*. Поеми написані на різних етапах творчості, тож у них по-різному втілено й жіночі долі: *романтично* — у поемі «Катерина», *реалістично-побутово* — у «Наймичці», із *символічним узагальненням* — у поемі «Марія».

Поему «Катерина» Т. Шевченко написав у двадцятичотирьохрічному віці, отже, життєвий досвід поета був не такий і великий, проте у творі відчувається рука вже досвідченого майстра й людини. Образ жінки-кріпачки поетові був близький своїм трагізмом: багатостраждальною була доля його матері, яку *«у могилу нужда та праця положила»*, і рідних сестер, у яких *«у наймах коси побіліли»*.

Поема розповідає про трагічну долю покритки й дитини-безбатченка в умовах тогочасного суспільства, у якому норми народної моралі були надто жорстокі. Відомо, як у той час ставилися до матерів, які народжували позашлюбних дітей: їх цуралися навіть батьки. Однак не Шевченко — він не тільки не цурається зганьблених жінок, а й стає на їхній захист.

Щирість почуттів Катерини тонко підкреслена в сцені зустрічі героїні з офіцером-кривдником: вона до останньої миті плекає надію на взаємне кохання, незважаючи на пережите: *«Любий мій Іване! // Серце моє коханеє! // Де ти так барився? // Та до його... за стремена...»* У відповідь на теплі слова, у яких немає й тіні докору, лунає навіть не жорстокість, а приниження й огида: *«Дура, отвяжися! // Возьмите прочь безумную!»*

У розпачі Катерина скоює страшний гріх — накладає на себе руки, порушивши волю Всевишнього, а до того ж прирікає на вірну смерть свого

сина. В авторських інтонаціях і відступах не звучать звинувачення й докори на адресу нещасної жінки, навпаки — Шевченко її, грішну, жаліє.

Поема «Гайдамаки» (1841)

Літературний рід: ліро-епос.

Жанр: поема (революційно-романтична, історико-героїчна, соціальна; перший український історичний роман у віршах).

Тема: боротьба українського народу проти польсько-шляхетського панування в Україні, змалювання широкої картини народного повстання 1768 р. під назвою Коліївщина на чолі з Максимом Залізняком та Іваном Гонтою.

Головні ідеї твору: необхідність перегорнути трагічну сторінку історії, по-сучасному оцінити минуле; заклик до єднання слов'янських народів; усвідомлення того, що здобуття незалежності — ідеал історичного розвитку нації; осмислення можливостей вирішення конфліктів між народами-сусідами, історичного примирення народів; складність історичної долі українського народу, невідворотність його боротьби за визволення; «крила» особи в злитості її боротьби з боротьбою свого народу.

Композиція і сюжет твору: 2 вступи, 10 розділів, епілог; відсутність розв'язки.

Лірично-філософський вступ: роздуми над плинністю часу, вічними змінами в природі і в людському суспільстві *(«Все йде, все минає»)*; звернення до гайдамаків.

«Інтродукція»: характеристика політичного стану в суспільстві, розкриття причин повстання — *експозиція* першої сюжетної лінії (СЛ).

«Галайда»: знайомство з наймитом Яремою, його коханою дівчиною Оксаною — *експозиція* другої СЛ.

«Конфедерати»: напад конфедератів на жида Лейбу, вимагання в нього грошей; Лейба вказує на титаря у Вільшаній, який зберігає церковні гроші, та його дочку Оксану — *зав'язка.*

«Титар»: зустріч Яреми з Оксаною в гаю; конфедерати закатували титаря, Оксану забрали із собою — *розвиток подій.*

«Свято в Чигирині»: туга поета за гетьманським ладом в Україні; гайдамаки зібралися в Чигирині перед повстанням освятити ножі; елементи драматичного твору (полілоги старшин, запорожця, кобзаря, гайдамаків) — *розвиток подій.*

«Треті півні»: початок загальнонародного повстання *(«Гомоніла Україна, // довго гомоніла»)*; Ярема приєднується до гайдамаків — *розвиток подій.*

«Червоний бенкет»: розгортання повстання *(«Задзвонили в усі дзвони // По всій Україні; закричали гайдамаки: «Гине шляхта, гине!»)*; Ярема дізнається про смерть титаря й полон Оксани, записується в гайдамаки, тужить за коханою — *розвиток подій.*

«Гупалівщина»: загальнонародний характер повстання; Ярема з гайдамаками мандрує повстанською Україною; зустріч із підлітком з Керелівки — *розвиток подій.*

Бенкет у Лисянці: Гонта й Залізняк на чолі повстання; жорстока помста гайдамаків *(«Кари ляхам, кари!»)*; бенкет серед трупів; зустріч із Лейбою, який показує, де Оксана; Ярема рятує Оксану — *розвиток подій.*

«Лебедин»: Оксана перебуває в Лебедині під наглядом черниці; вінчання Яреми й Оксани — *кульмінація* другої СЛ.

«Гонта в Умані»: продовження повстання *(«минає літо, // А Україна, знай, горить»)*; страшні наслідки руйнування; трагедія Гонти — убивство синів — *кульмінація* першої СЛ.

Епілог: наслідки повстання; основне джерело написання поеми — народні перекази; долі керівників повстання — за народною версією.

Про твір: головним героєм поеми є повсталий **народ** (про це свідчить і назва твору), який конкретизується в індивідуальних образах-персонажах Яреми, Гонти, Залізняка, Волоха, кобзаря, запорожця та ін. Шевченко розвіяв міф багатьох істориків про гайдамаків як розбійників, лиходіїв, які в жадобі крові втратили людські якості.

Для змалювання образів Залізняка й Гонти Т. Шевченко використовував фольклорні джерела, зокрема перекази, пісні. Величним й одночасно простим постає **Максим Залізняк** у народній пісні «Гей, літа орел», названий *«орлом сизим»*, *«отаманом»*, а гайдамаки — *«орлята»*, *«хлоп'ята»*, *«сини його, діти»*. Залізняк — хоробрий, стійкий воїн, нещадний до ворогів, відданий народові.

За народними джерелами письменник подає і смерть ватажків: невідомо, як і де загинув Гонта; а Залізняк *«Умер неборака. // Нудьга його задавила // На чужому полі, // В чужу землю положила»*. Болить душа поета, що *«Нема Гонти; нема йому // Хреста, ні могили»*; що нащадки не ставлять собі запитань: *«Де Гонти могила? Мученика праведного // Де похоронили? // Де Залізняк, душа щира, // Де одпочиває?»*

Такими ж привабливими рисами змальовано в поемі й **Івана Гонту**. Найповніше його характер розкривається в розділі «Гонта в Умані». Він — один із керівників повстання. Це трагедійний образ ідеального героя-патріота, який заради вірності присязі, ідеям повстання жертвує найдорожчим в ім'я свободи батьківщини. У сцені дітовбивства Т. Шевченко відходить від історичної правди, проте тут вражає художня правда — довершені психологічні сцени страждань героя, який має вибирати між вірністю присязі та життям власних дітей.

Наймит-попихач **Ярема**, якому гайдамаки дали прізвище **Галайда**, ставши повстанцем, борцем за справедливість, відчув, що в боротьбі за волю в нього *«виросли крила, // Що неба дістане, коли полетить»*: народне повстання розігнуло пригноблену людину. Вражає чистота й глибина його любові до **Оксани**. Поет особливо ліризував ті місця, де

показано стосунки закоханих, використовуючи весь арсенал народно-поетичних засобів образотворення: сцена зустрічі в гаю на тлі прекрасної української природи, багатої на звуки й барви; лірична пісня Яреми «У гаю, гаю», з якої читач бачить ніжну, поетичну душу юнака; внутрішні монологи хлопця про свою сирітську долю, проте освітлену образом коханої; пестлива, експресивна лексика в устах молодих. Удалим композиційним прийомом є те, що найліричніший розділ «Титар» подано в обрамленні жорстоких знущань шляхтичів над народом, катувань Оксаниного батька титаря. Ця антитеза підсилює експресивне змалювання подій *(Г. Дмитренко)*.

Період «трьох літ» (1843–1847)

Поема «Кавказ» (1845)

Літературний рід: ліро-епос.

Жанр: сатирична поема з елементами лірики та героїки. Іван Франко так писав про поему: «...це огниста інвектива[1] проти темного царства...»

Тема: зображення загарбницької політики російського самодержавства, реакційної ролі церкви й прогнилої дворянської моралі.

Головні ідеї твору: заклик до об'єднання зусиль народів для боротьби проти спільного ворога — російського царату (співчуття поневоленим, схвалення патріотичної, мужньої боротьби горців, утвердження безсмертя народу).

Літературознавці про твір. У символічному образі Прометея Т. Шевченко показав незламність, титанізм народів, а в образі неситого орла — царат, який *«карає... що день Божий добрі ребра й серце розбиває»*. Та народ безсмертний, тому царат *«не вип'є живущої крові»*, *«не скує душі живої»*. Як гімн нездоланності народів звучать натхненні слова: *«Не вмирає душа наша, не вмирає воля»*. Звертаючись до всіх народів, уярмлених царатом, Т. Шевченко закликає *«Борітеся — поборете!»*, бо *«за вас правда»*. Так забриніли в поемі виразні революційні мотиви.

Головна частина поеми — це монолог російського колонізатора, звернений до горця. Колонізатор облудно запевняє, що хліб і хату ніхто в черкеса не відбере, а його самого *«не поведе... в кайданах»*. Загарбник обмовився, що він хотів би кинути горцеві його ж хліб, *«як тій собаці»*. Колонізатор мріє про час, коли підкорені будуть платити податок навіть за сонце. Підступні завойовники закликають горців до «дружби» й обіцяють, що ті від них «багато б дечого навчились!». У пориві захоплення

---

[1] *Інвекти́ва* — творчий прийом, що полягає в гостросатиричному викритті певних осіб чи соціальних явищ.

собою загарбник вихваляється своєю культурою, християнськими чеснотами, а насправді демонструє власне варварство. Він з гордістю повторює: *«Усе добро... у нас!»* Що ж, придивімося, яке то добро в російських можновладців. Багатозначна фраза *«од глибокої тюрми та до високого престола — усі ми в золоті і голі»* свідчить, що в Росії два антагоністичні класи: один — у золоті, а інший — голий, у злиднях.

Що ще є в царату? *«Сибір неісходима!»* Цей епітет ще глибше підкреслює бездонність цієї незамкнутої тюрми...

Закінчує поему Т. Шевченко інтимним зверненням до загиблого друга (якому й присвятив поему), «доброго», «незабутнього» Якова де Бальмена, який загинув не за рідну Україну, а *«випив з московської чаші московську отруту»*, отже, його вбивця — царат, а не горілі *(Б. Степанишин)*.

Поема «Сон (У всякого своя доля...)» (1844)

Літературний рід: ліро-епос.

Жанр: сатирична поема (політична сатира).

Провідний мотив: зображення справжньої суті російського імперського режиму.

Головні ідеї: засудження самодержавства й кріпосництва в Російській імперії, вірнопідданства й аморальності земляків-перевертнів.

Сюжет твору: політ ліричного героя над Україною (жахливі картини закріпаченої України на тлі розкішної природи) — над Сибіром (каторжні роботи засланих декабристів) — ліричний герой у Петербурзі (палац самодержця, сцена «генерального мордобитія» *(І. Франко)*, роздуми біля пам'ятника Петру І, білі птахи як символ загиблих козаків).

Про твір: авторський підзаголовок твору — *комедія* — указує не стільки на його жанр, стільки на спосіб відображення дійсності в ньому.

У поемі «Сон» Т. Шевченко вдається до форми сну. Саме такий композиційний прийом (подорож уві сні) дав можливість авторові у відносно невеликому творі зобразити широку панораму життя в тогочасній Росії. В основі *композиції* поеми чотири частини: вступ і три частини — зображення України, Сибіру й Петербурга.

Перші два рядки вступу звучать *іронічно*[1]: *«У всякого своя доля, І свій шлях широкий»*, але те, що це іронія, стає зрозуміло читачеві з наступних рядків:

Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком —
За край світа зазирає...
Чи нема країни,

[1] *Іро́нія* — насмішка, замаскована зовні благопристойною формою.

Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину.

А ось останній рядок вступу звучить уже з відкритою ненавистю - *саркастично*: *«Кров, як воду, точить!...»*

Саме маскування й форма сну розширили можливості зобразити широку панораму Російської імперії. Фантастичний політ оповідача за совою переносить читача з України до Сибіру, а звідти до Петербурга. Здавна в нашому народі сову сприймають як віщого птаха, який накликає смерть, цей образ ніби навіює тривогу. Справді, пролітаючи над Україною, ліричний герой милується теплим пейзажем, який викликає в читача радість і естетичне задоволення, але ненадовго, адже чарівна природа різко контрастує з картинами життя простих людей: *«Он глянь, — у тім раї, що ти покидаєш, // Латану свитину з каліки знімають, бо нічим обуть // Княжат недорослих...»*

Далі спостерігаємо вже не літній, а зимовий пейзаж, який не контрастує з описом життя народу, а, навпаки, підсилює його, будучи співзвучним: на тлі холодної пустелі чути дзвін кайданів. У цьому звуковому образі втілено тисячі людей, засланих у Сибір на каторжні роботи. Хто такий «цар волі», про якого урочисто говорить оповідач? Дослідник творчості Шевченка Ю. Івакін зазначає, що в образ «царя волі» вкладено щось більше, аніж може вмістити образ дворянина із Сенатської площі, це образ величезної узагальнювальної сили: а й справді, відомо, що декабристів не таврували розпеченим залізом, а Шевченків *«цар волі штемпом увінчаний»*. Цей образ ототожнений із Христом, розіп'ятим між двома розбійниками, у нього від тернового вінця рани, які нагадують сліди від приїкання металом.

У третій частині поеми ліричний герой переноситься до Петербурга — міста, збудованого на кістках козаків. Душі померлих на будівництві столиці символізують білі птахи (білий птах — символ Нового Заповіту, уособлення Святого Духа), а одна з пташок символізує Павла Полуботка, якого дуже поважав Т. Шевченко.

Різкому висміюванню піддає автор поеми свого землячка, якого зустрів перед царським палацом, цей дрібний чиновник-хабарник відцурався рідної мови, так і не навчившись літературної російської. Тут суржик виступає засобом характеристики героя, глузування з нього: *«Так як же ты // Й говорыть не вмієш // По-здєшнєму?»*...

Для викриття звироднілості й зажерливості панівної верхівки Т. Шевченко використовує різні сатиричні засоби, а найбільше — сарказм: він наділяє панів емоційно-оцінними епітетами *«пикаті»*, *«пузаті»*, порівнянням *«мов кабани годовані»*, називає їх *«блюдолизами»*. Їхню суть розкриває гротескна картина, яку І. Франко назвав «генеральним мордобитієм». По суті, у цьому епізоді узагальнено державно-бюрократичну машину імперії, її політичний устрій, у якому вирішальним

є кулак. Саркастичними коментарями ліричний герой наділяє царицю, називаючи її *«цяцею»*, він розчарований, бо раніше повірив її «віршомазам», описує її зовнішність, удаючись до карикатури — сатиричного засобу: *«Мов опеньок засушений, Тонка, довгонога»*. З осудом ставиться оповідач до Петра І й Катерини ІІ, які зруйнували Запорозьку Січ і запровадили кріпацтво: *«Це той первий, що розпинав // Нашу Україну, // А вторая доконала // Вдову сиротину»*.

Гротесковим є й кінцевий епізод поеми, у якому від безглуздого крику царя провалюється під землю його челядь, без якої він стає жалюгідним, безсилим і смішним, саме в цей момент розкривається примарна сила царизму.

Іван Франко назвав поему «Сон» «сміливим маніфестом слова проти темного царства», «першим у Росії сміливим і прямим ударом на гниль і неправду кріпацтва».

Теорія літератури

Іронія, сарказм, гротеск і карикатура — це засоби сатири.

Сарка́зм — їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті й гнівного презирства. Сарказм на відміну від іронії виражається прямо й не має подвійного, прихованого значення. Саркастично звучать такі рядки поеми:

А братія мовчить собі,
Витріщивши очі!
Як ягнята; нехай, каже,
Може, так і треба.

На рабську заяву «братії» ліричний герой, сповнений обурення, саркастично відповідає: *«Так і треба!»*

Гроте́ск — сатиричний художній прийом у літературі, заснований на явному спотворенні, на перебільшенні чи применшенні зображуваного, на поєднанні різних контрастів: фантастичного з реальним, трагічного з комічним. Гротеск — вищий ступінь комічного. Перечитайте сцену «генерального мордобитія», її вважають класичним зразком гротеску, адже в її зображенні наявні й перебільшення, і контраст трагічного й комічного.

Карикату́ра — сатиричний малюнок загостреного критично-викривального характеру; переносно-смішне наслідування, перекручування оригіналу. Отже, карикатура пов'язана із зоровими образами:

А в городах, мов журавлі,
Замоштрували москалі;
Нагодовані, обуті
І кайданами окуті,
Моштруються...

По-особливому карикатурно зображена в поемі цариця:

Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще, на лихо, сердешне
Хита головою.

Зверніть увагу, аби підсилити негатив у змалюванні цариці, автор використовує прийом, що полягає в порушенні узгодження іменника з прикметником за родовою ознакою: *цариця небога – тонка, довгонога,* але *сердешне.*

Послання «І мертвим, і живим, і ненародженним...» (1845)

Літературний рід: ліро-епос.
Жанр: послання.
Вид лірики: патріотична (громадянська).
Провідні мотиви: критика української еліти, яка зневажає український народ, і заклик до соціального примирення заради відродження нації.
Про твір: до жанру послання Т. Шевченко звернувся, щоб через пересторогу й прохання пробудити в українців почуття національної гідності й честі. Отже, твір був написаний із наміром змінити підневільне становище України. Саме послання «І мертвим, і живим, і ненародженним...» стало тим Шевченковим твором, який найбільше цитують, адже багато рядків з нього стали афоризмами: *«В своїй хаті своя й правда, // І сила, і воля», «Нема на світі України, // Немає другого Дніпра», «Одцурається брат брата // І дитини мати», «Якби ви вчились так, як треба, // То й мудрість би була своя», «І чужому научайтесь, // Й свого не цурайтесь»...*
Лицемірство панівної верхівки Т. Шевченко викриває із самого початку твору — з епіграфа: *«Коли хто говорить: люблю Бога, а брата свого ненавидить, — лжа оце».* Ліричний герой послання тяжко переживає трагічну ситуацію покріпаченої України, свої емоції він не приховує: *«Тілько я, мов окаянний, // І день і ніч плачу».*
Цікавим є *образ автора* в поемі-посланні, процитуємо з цього приводу дослідника творчості Т. Шевченка В. Смілянську: «Цей образ неоднозначний: «автор» обертається до читача обличчям то *юродивого* — печальника за людей *(«Тілько я, мов окаянний, // І день і ніч плачу // На розпуттях велелюдних»)*, то *пророка («Схаменіться! Будьте люди, // Бо лихо вам буде»)*, то *апостола-проповідника («І чужому научайтесь»)*, загалом — *поета-громадянина, патріота*, чиє серце розтяла розколина, яка зруйнувала націю. Кожна з іпостасей автора творить емоційний ореол скорботи, прокляття, апокаліптичної погрози, іронії та сарказму, любові й надії».
Композиційно поема поділяється на п'ять частин: епіграф; вступ, у якому ліричний герой закликає тогочасну інтелігенцію полюбити свій

народ, не бути байдужою до долі України; у наступній частині ліричний герой критикує тогочасну українську еліту; далі йде узагальнення й проповідницький монолог автора; у кінці лунає заклик до інтелігенції повести народ правдним шляхом.

У згаданих вище афоризмах сконденсовано головні проблеми тогочасної дійсності.

В своїй хаті й своя правда, і сила, і воля. Цими рядками автор констатує: український народ має всі підстави для формування незалежної держави, адже він має свою мову, культуру, велику історію. Саме тому у творі засуджуються ті дворяни, які шукають передової культури в чужих краях.

Нема на світі України, немає другого Дніпра. Свій рідний край треба любити всім серцем і помислами, адже батьківщина одна, як і Дніпро. Ці рядки й кілька наступних є інвективою — прийомом, що полягає в гостросатиричному викритті певних осіб чи соціальних явищ: *«А ви претеся на чужину // Шукати доброго добра».*

Одцурається брат брата // І дитини мати. У цьому афоризмі звучить страшне передбачення майбутніх діянь провідної верстви: «гірше ляха» розіпнуть Україну «свої діти». Свій полемічний запал ліричний герой спрямовує передусім на українську інтелігенцію, бо саме в її руках майбутня доля України.

Якби ви вчились так, як треба, // То й мудрість би була своя. Це слова з третьої частини поеми-послання, у якій автор звертається до українських інтелігентів-раціоналістів. У ній привертає увагу вислів *«німець узловатий»*. Що означає характеристика «узловатий»? З цього приводу цікавими є спостереження В. Пахаренка: «Річ у тім, що раціоналізм — типова риса саме німецького національного характеру. Зрештою, відомий життєвий поштовх до створення цього символу: на початку 1840-х років молоді друзі Шевченка — київські студенти — захоплено читали німецьких філософів-атеїстів[1] Фейєрбаха й Штрауса. Отже, — це бездушний холодний розум. «Куций», бо з відсіченою душею, короткий, обрубаний. «Узловатий» — такий, що заплутує вузлами, суть думки якого важко зрозуміти».

І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь. Цей крилатий вислів налаштовує передусім цінувати й знати своє, у той же час брати все найкраще від інших народів, але лише те, що не заперечує національних пріоритетів. Отже, треба вчитися так, щоб *«розкрились високі могили // Перед вашими очима».*

У кінці поеми-послання поет благає: *«Обніміте ж, брати мої, // Найменшого брата»*, бо в основі української душі є любов до людини, заповідана Ісусом.

---

[1] *Атеїст* — той, хто заперечує існування Бога; безбожник, безвірник.

Вірш «Заповіт» («Як умру, то поховайте...») (1845)

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш.
Вид лірики: громадянська.
Провідний мотив: заклик до повалення експлуататорського ладу й розбудови нового вільного суспільства.
Віршовий розмір: хорей.
Про твір: у грудні 1845 р. Т. Шевченко, гостюючи на Переяславщині, захворів на запалення легенів. У ті часи ця хвороба була смертельною, тому поет вирішив написати прощального вірша. Ним і став «Заповіт», проте цю назву вірш здобув пізніше: спочатку він був без заголовка, пізніше в різних передруках називався «Завіщанієм» та «Думкою», а лише після смерті поета вірш дістав сучасну назву.

«Заповіт» за змістом чітко ділиться на три частини (по дві чотирирядкові строфи), кожна з яких має свою провідну думку, тобто ідею. У першій частині автор заповідає поховати його в рідному краї, де *«лани широкополі, і Дніпро, і кручі...»*. Коли читаємо ці рядки, перед нами розкривається панорама всієї України з її красою й величчю, починаємо усвідомлювати громадянську відповідальність за її долю — так пробуджується патріотизм. У другій частині «Заповіту» Т. Шевченко спонукає співвітчизників скинути із себе кайдани й боротися за краще життя, за волю. А в заключній частині поет закликає після знищення гнобителів побудувати нову, вільну сім'ю народів.

Період заслання (1847–1857)

Вірш «Мені однаково...» (1847)
(Із циклу «В казематі»)

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш (медитація).
Вид лірики: громадянська (медитативна).
Провідний мотив: патріотичні почуття відповідальності за батьківщину.
Про твір: цикл «В казематі» Т. Шевченко написав навесні 1847 р., очікуючи в камері вироку за участь у Кирило-Мефодіївському братстві та написання революційних творів. *Художній (літературний) цикл* — це сукупність творів одного жанру, що об'єднуються задумом автора в естетичну цілість. Послідовність творів, які включають до циклу, визначається мінливістю настрою ліричного героя.

Усього до циклу «В казематі» входить тринадцять віршів: «Садок вишневий коло хати...», «Мені однаково, чи буду...», «Ой три шляхи ши-

рокії...» та ін. Усі вірші цього циклу різні за настроєм, мотивами, ритмікою, проте їх об'єднує задум автора: передати сум за рідним краєм і переживання ліричного героя (ув'язненого поета) за долю України.

Почуття глибокого патріотизму долають чорний смуток і безнадію в поезії «Мені однаково, чи буду...», горе в селянській родині — провідний мотив вірша «Ой три шляхи широкії...». Ніби протиставленням до цих та інших творів циклу виступає ідилічний пейзаж вірша «Садок вишневий коло хати...». Саме в цій ідилії Т. Шевченко вбачає ідеальну модель українського села — красу людських стосунків і родинне щастя в гармонії з розкішною природою.

Жанр поезії, у якому автор висловлює свої роздуми над проблемами життя і смерті, сенсу людського буття тощо, називається ***медитацією***. Вірш Т. Шевченка «Мені однаково, чи буду...» є зразком медитації.

1. Викупу Т. Шевченка з кріпацтва сприяли
   - **А** Євген Гребінка, Пантелеймон Куліш, Іван Сошенко
   - **Б** Микола Костомаров, Олександр Пушкін, Іван Срезневський
   - **В** Михайло Лермонтов, Василь Жуковський, Пантелеймон Куліш
   - **Г** Карл Брюллов, Олексій Венеціанов, Василь Жуковський
   - **Д** Олексій Венеціанов, Карл Брюллов, Олександр Пушкін

2. Ліричним відступом у поемі «Катерина» Т. Шевченка є такий епізод:
   - **А** кохання Катерини й москаля теплими вечорами
   - **Б** сцена вигнання Катерини з дому
   - **В** зустріч Івася з батьком
   - **Г** роздуми ліричного героя про гірку долю байстрят
   - **Д** понєвіряння Катєрини на чужині

3. Афоризмам *В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля, І чужому научайтесь, і свого не цурайтесь* життя дав твір
   - **А** «І мертвим, і живим, і ненародженним...»
   - **Б** «Кавказ»
   - **В** «Як умру, то поховайте...»
   - **Г** «Сон (У всякого своя доля...)»
   - **Д** «Гайдамаки»

4. До лірики періоду заслання Т. Шевченка належить вірш

А «Як умру, то поховайте...»
Б «До Основ'яненка»
В «Мені однаково...»
Г «Катерина»
Д «І мертвим, і живим, і ненародженним...»

5. До жанру послання належить твір Т. Шевченка

А «Сон (У всякого своя доля...)»
Б «Як умру, то поховайте...»
В «До Основ'яненка»
Г «Мені однаково...»
Д «Кавказ»

6. Прочитайте уривок із поезії «До Основ'яненка» Т. Шевченка.

Чайка скиглить літаючи,
Мов за дітьми плаче;
Сонце гріє, вітер віє
На степу козачім.

У цих рядках використано

А синекдоху
Б метонімію
В оксиморон
Г тавтологію
Д символ

7. Ґонта і Ярема — герої твору Т. Шевченка

А «Кавказ»
Б «Сон (У всякого своя доля...)»
В «Гайдамаки»
Г «І мертвим, і живим, і ненародженним...»
Д «Катерина»

8. Захоплення героїчним минулим України, роль уроків історії для вирішення проблем сучасності, віра в безсмертя рідного народу — мотиви твору Т. Шевченка

А «Катерина»
Б «Як умру, то поховайте...»
В «До Основ'яненка»
Г «Мені однаково...»
Д «Сон (У всякого своя доля...)»

9. Тарас Шевченко присвятив Якову де Бальмену твір

А «Кавказ»
Б «Сон (У всякого своя доля...)»
В «Гайдамаки»
Г «І мертвим, і живим, і ненародженним...»
Д «Катерина»

10. Словами *Кохайтеся, чорнобриві, та не з москалями...* починається твір

А «Катерина»
Б «До Основ'яненка»
В «Гайдамаки»
Г «Мені однаково...»
Д «Кавказ»

11. **НЕ Є** ідеєю поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка

А необхідність перегорнути трагічну сторінку історії, по-сучасному оцінити минуле
Б заклик до єднання слов'янських народів
В усвідомлення того, що здобуття незалежності — ідеал історичного розвитку нації
Г осмислення можливостей вирішення конфліктів між народами-сусідами, історичного примирення народів;
Д засудження війни імперської Росії з кавказькими народами

12. Засудження самодержавства й кріпосництва в Російській імперії, вірнопідданства й аморальності земляків-перевертнів — провідний мотив твору Т. Шевченка

А «Катерина»
Б «Сон (У всякого своя доля...)»
В «Гайдамаки»
Г «І мертвим, і живим, і ненародженним...»
Д «Кавказ»

13. Слова *Од глибокої тюрми та до високого престола — усі ми в золоті і голі* належать

А горцю («Кавказ»)
Б українській еліті («І мертвим, і живим...»)
В «землячку» («Сон (У всякого своя доля...)»)
Г колонізатору («Кавказ»)
Д титарю («Гайдамаки»)

14. Тарас Шевченко присвятив Василеві Жуковському твір

А «Гайдамаки»
Б «Кавказ»
В «І мертвим, і живим, і ненародженним...»
Г «Сон (У всякого своя доля...)»
Д «Катерина»

15. Критика української сліти, яка зневажає український народ, і заклик до соціального примирення заради відродження нації звучать у творі Т. Г. Шевченка

А «До Основ'яненка»
Б «Сон (У всякого своя доля...)»
В «Гайдамаки»
Г «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»
Д «Як умру, то поховайте...»

16. Сарказм — це

А насмішка, замаскована зовні благопристойною формою
Б прийом у літературі, заснований на явному спотворенні, на перебільшенні чи применшенні зображуваного, на поєднанні різких контрастів: фантастичного з реальним, трагічного з комічним
В сатиричний малюнок загостреного критично-викривального характеру; переносно-смішне наслідування, перекручування оригіналу
Г їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті й гнівного презирства
Д різновид карикатури, у якій гостре висміювання поступається перед м'яким, доброзичливим гумором

17. Установіть відповідність.

Назва твору

1 «Гайдамаки»
2 «До Основ'яненка»
3 «Мені однаково...»
4 «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»

Уривок

А *Малого сліду не покину*
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
Б *Подивіться на рай тихий,*
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем
Велику руїну...
В *Ти нас ріжеш — заріж і їх:*
Вони католики.
Чого ж ти став? Чом не ріжеш?
Г *Дивлюся: хати над шляхами*
Та городи́ з стома церквами,
А в городах, мов журавлі,
Замоштрували москалі...
Д *Наша дума, наша пісня*
Не вмре, не загине...
От де, люде, наша слава,
Слава України!

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

18. Установіть відповідність.

Назва твору

1 «Сон (У всякого своя доля...)»
2 «Як умру, то поховайте...»
3 «Кавказ»
4 «І мертвим, і живим, і ненародженним...»

Уривок

А *За го́рами гори, хмарою повиті,*
Засіяні горем, кровію политі.
Отам-то милостивії ми
Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю...

Б *А тим часом світить*
З усіх вікон у титаря.
Що то там твориться?

В *І мене в сім'ї великій,*
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Г *Нема на світі України,*
Немає другого Дніпра,
А ви претеся на чужину
Шукати доброго добра...

Д *Отак, ідучи попідтинню*
З бенкету п'яний уночі,
Я міркував собі йдучи,
Поки доплентавсь до хатини.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

19. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 гіпербола
2 метонімія
3 персоніфікація
4 антоніми

Приклад («І мертвим, і живим, і ненародженним...»)

А *Доборолась Україна*
До самого краю.

Б *Настане суд, заговорять*
І Дніпро, і гори!

В *І потече сторіками*
Кров у синє море...

Г *Не дуріте самі себе,*
Учітесь, читайте...

Д *Нема пекла, ані Раю.*
Немає й Бога, тільки я!

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

20. Установіть відповідність.

Сюжетний елемент

1 зав'язка
2 розвиток дії
3 кульмінація
4 розв'язка

Подія («Катерина» Т. Шевченка)

А вигнання зганьбленої дочки з дому
Б звернення до дівчат бути обачними в коханні
В самогубство героїні
Г випадкова зустріч Катерини з Іваном на чужині
Д знайомство й кохання Катерини з москалем

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

21. Установіть відповідність.

Герой

1 Ярема
2 Гонта
3 Залізняк
4 Лейба

Репліка («Гайдамаки»)

А *«Гуляйте, сини!*
Пийте, поки п'ється, бийте,
поки б'ється! —
Залізняк гукає. — Ану, навісний,
Ушквар нам що-небудь, нехай
земля гнеться,
Нехай погуляють мої козаки!»
Б *Сини мої, гайдамаки!*
Світ широкий, воля —
Ідіть, сини, погуляйте,
Пошукайте долі.
В *Піди кобилу приведи,*
Подай патинки господині
Та принеси мені води...
Г *Один я на світі без роду,*
і доля —
Стеблина-билина на чужому
полі.
Стеблину-билину вітри рознесуть:
Так і мене люде не знають,
де діти.
Д *«Спочивайте, сини мої,*
В глибокій оселі!..
Без васильків і без рути
Спочивайте, діти...»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

22. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 анафора
2 алітерація
3 асонанс
4 звуконаслідування

Приклад
(«Сон (У всякого своя доля...)»)

А *...та нетрями,*
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками.

Б *...Тополі по волі*
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.

В *Упивайтесь, бенкетуйте —*
Я вже не почую,
Один собі навік-віки
В снігу заночую.

Г *...Старшина пузата*
Стоїть рядом; сопе, хропе,
Та понадувалось,
Як індики, і на двері
Косо поглядало.

Д *Тяжко-тяжко мені стало,*
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, замираю...

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 оксиморон
2 тавтологія
3 порівняння
4 персоніфікація

Приклад
(«Сон (У всякого своя доля...)»)

А *І в темній темниці...*
Голодом замучив...

Б *Так із його, сердешного,*
Кров, як воду, точить!..

В *...Тополі по волі...*
Розмовляють з полем...

Г *...А той нишком у куточку*
Гострить ніж на брата.

Д *На той остатній Страшний Суд*
Мертвці за правдою встають.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

24. Установіть відповідність.

Засіб творення сатири	*Приклад («Сон (У всякого своя доля...)»)*
1 іронія	**А** *...Стоїть собі,* *Голову понурив,* *Сіромаха. Де ж ділася* *Медвежа натура?* *Мов кошеня, такий чудний.*
2 сарказм	**Б** *Так оце-то та богиня!..* *А я, дурний, не бачивши* *Тебе, цяце, й разу,* *Та й повірив тупорилим* *Твоїм віршемазам.*
3 гротеск	**В** *Лечу, лечу, а вітер віє,* *Передо мною сніг біліє,* *Кругом бори та болота́,* *Туман, туман і пустота́.*
4 карикатура	**Г** *У всякого своя доля* *І свій шлях широкий...*
	Д *Цариця-небога,* *Мов опеньок засушений,* *Тонка, довгонога,* *Та ще на лихо, сердешне,* *Хита головою.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ
(1819–1897)

Народився в м. Воронежі, що на Сумщині, у козацькій родині, *помер* на хуторі Мотронівка (нині Чернігівська область).

Письменник, перекладач, літературний критик, етнограф, історик, мовознавець.

Найвідоміші твори: роман «Чорна рада»; поетичні збірки «Досвітки», «Хуторна поезія»; оповідання «Орися»; драми «Байда, князь Вишневецький», «Петро Сагайдачний».

Роман «Чорна рада» (1857)

Літературний рід: епос.

Жанр: перший історичний роман в українській літературі (роман-хроніка; історико-пригодницький роман).

Тема: зображення історичних подій у Ніжині 1663 р. — доби Руїни.

Головна ідея: утвердження думки про необхідність національної злагоди українців, про те, що провідною силою для розумної організації українського суспільства є його національна еліта (культурна, освічена, здатна до мудрого державотворення).

Головні герої твору: наказний гетьман Лівобережжя, переяславський полковник Яким Сомко, правобережний гетьман Павло Тетеря, ніжинський полковник Васюта Золотаренко, кошовий гетьман Запорозької Січі Іван Брюховецький, московський князь Гагін, запорозький козак, курінний отаман Кирило Тур; полковник і панотець Шрам (справжнє прізвище Чепурний), його син Петро Шраменко; колишній козак, господар хутора Михайло Черевань, його дружина Меланія і дочка Леся; Божий Чоловік.

Сюжет твору: приїзд батька й сина Шрамів на хутір Хмарище до Череваня, знайомство Петра Шрама з родиною Череванів, спілкування з Божим Чоловіком — бажання Шрама заручити Петра й Лесю — Шрами й Черевані в Києві, розмова з незадоволеними міщанами — знайомство Лесі з Кирилом Туром — зустріч Череваня й Шрама з Якимом Сомком у Києво-Печерській лаврі — вечеря Сомка, Шрама, Череваня, Тура й Лесі в Києві, натяк Тура на викрадення Лесі — нічне викрадення Лесі, двобій Кирила Тура з Петром Шраменком — гостини Шрама на хуторі в Гвинтовки, недалеко від Ніжина — зустріч Петра Шраменка з Кирилом Туром, сніданок у нього вдома — покарання біля стовпа Кирила Тура в урочищі Романовський Кут, повернення Кирила й Петра додому — перипетії в Ніжині — Чорна рада в Ніжині — обурення обдуреної черні, розчарування її в Брюховецькому — пропозиція Тура порятувати ціною свого життя Сомка (у в'язниці) й відмова останнього —

засудження Тетерею на смерть старого Шрама («як бунтівника») — одруження Петра Шраменка й Лесі.

Композиція: роман складається з вісімнадцяти частин, у ньому наявні дві сюжетні лінії: головна — політична (вибори гетьмана) і другорядна (любовна). Оригінальним композиційним прийомом у творі є образ дороги, якою полковник Шрам і його син їдуть із Правобережної України на Лівобережну до наказного гетьмана Якима Сомка.

Літературознавці про твір. Історичною основою твору є події, що відбулися після Переяславської угоди 1654 р. Боротьба за гетьманування після смерті Б. Хмельницького стала гострою, як ніколи до того. Від різних соціальних груп були висунутими на гетьманство Павло Тетеря, Яким Сомко й Іван Брюховецький. Отже, претендентів було троє, а булава одна. На Чорній раді гетьманом було обрано підступного Брюховецького. Переможець скарав Сомка та його прибічників на горло...

Центральним у романі є **образ** соціальних **низів, черні** (звідси й назва «Чорна рада»). Це узагальнений демократичний образ українського народу — запорозьких козаків, міщан, сслян тощо...

Усі історичні персонажі роману, крім Сомка, — Брюховецький, Васюта, Вуяхевич — позначені владою й користолюбством, зажерливістю й підступністю. Автор ставиться до них з неприхованою антипатією: *«Мізерна пиха розгорнулась усюди по гетьманщині. Почали знатні козаки жити на лядський кшталт із великої розкоші... Запобігаючи царської ласки, кожен себе глядить, аби йому було добре. О, неситая жадоба старшинування! Гнешся ти перед усякою поганню в дугу, аби тільки верховодити над іншими».*

Брюховецький — це політичний авантюрист і безчесна людина, яка давно втратила елементарну гідність і ловить у свої сіті простаків, удаючись до лукавства й демагогії: *«Усі будемо рівні!»; «Хліб та вода — козацька їда»* тощо...

Батько і син Шрами, Сомко щиро засмучені долею рідного краю, усе роблять, аби не допустити брюховецьких та їм подібних до влади, проте, на жаль, це не вдається. Сомка та його побратимів змальовано в романі найповніше і найпозитивніше. **Якима Сомка** виведено як продовжувача справи Б. Хмельницького. Про це свідчать Сомкові слова: *«Зложити до купи обидва береги Дніпрові, щоб обидва... приклонились під одну булаву! Виженем недоляшка (Тетерю) з України, одтиснем ляхів до самої Случі — і буде велика одностайна Україна».*

З любов'ю зображений Кулішем і паволоцький полковник **Шрам**, палкий поборник об'єднання України... Чесний і скромний, Шрам не терпить людей, які продалися шляхтичам за «лакомство нещасне» і злигалися з поневолювачами народу... Образ Шрама, козацького полковника і священика в одній особі, — це узагальнення характеру запорожців-старшин, їхніх звичаїв і патріотизму.

Гідний батька і син **Петро** — *«орел не козак»*. Він до того гарний, що красуня Леся не спускала з нього очей, а в тих очах *«сіяла й ласка, й жаль, і щось іще таке, що не вимовиш ніякими словами»*. Мужність, хоробрість Шраменка вражають навіть старих козаків: *«не кожен здатен під кулями велику ріку перепливати»*... У ту пам'ятну ніч, коли Кирило Тур викрав Лесю, Петро подався навздогін і, відстоюючи дівчину, бився із зловмисником не на життя, а на смерть.

Окремо визначимо образ сліпого старця-кобзаря, у якому сконцентровано іншу проблему — народ і співець. Це романтичний образ **«Божого ясного Чоловіка»**, людини національно свідомої, котра в моральному плані стоїть дуже високо: вище міщан, селян, козацької верхівки... Не плуток, а дух визначає його сутність, тож він *«наче бачить таке, чого видющий зроду не побачить»*. Автор пише, що *«душа його жила не на землі, а на небі»*...

Найяскравіший з образів козаків — **Кирило Тур**. Про те, що він користується симпатією автора, легко визначити з опису зовнішності героя: *«...здоровенний козарлюга. Пика широка, засмалена на сонці; сам опасистий; довга, густа чуприна, піднявшись перше вгору, спадала за ухо, як кінська грива; уси довгі, униз позакручувані, аж на жупан ізвисали; очі так і грають, а чорні, густії брови аж геть піднялись над тими очима...»* Цей портрет повністю виправдовує прізвище героя, справді схожого на тура. Для Кирила, за його ж словами, Січ — мати, а Луг — батько... Головне для Кирила — козацька честь: *«Лучче мені проміняти шаблю на веретено, аніж напасти вдвох на одного»*. Хоробрий лицар, бунтарської і дещо химерної вдачі, Кирило не має корисливих інтересів, прагне до незалежності, відчайдушних вчинків і козацького побратимства. Перед гетьманом він тримається як рівня з рівнею... Останній штрих образу Тура, який ще більше посилює до нього симпатію, — викрадення вночі нареченої гетьмана, Лесі, спроби визволити самого гетьмана Сомка, засудженого до страти.

Хуторяни, козаки **Череваня**, живуть безтурботним життям на лоні ідилічної природи. Про Череваня, колись завзятого козарлюгу, а тепер обважнілого хуторянина, саме прізвище говорить. Череваниха — *«молодиця свіжа й повновида, пряма, як тополя»*. Про їхню дочку Лесю написано скупо, але промовисто: *«Чи заговорить, чи рукою поведе, чи піде по хаті — так усякому на душі мов сонечко світить»*. Череванів хутір — ідеал Куліша натурального життя людини в повній гармонії з природою і совістю, у дотримуванні Божих заповідей *(Б. Степанишин)*.

Теорія літератури

Роман-хроніка — складний за будовою і великий за обсягом епічний твір, у якому розкривається історія широко охоплених суспільних і родинних подій за певний проміжок часу. В українській літературі до

цього жанру належать такі твори: «Чорна рада» П. Куліша, «Марія» У. Самчука, «Жовтий князь» В. Барки.

1. Пантелеймон Куліш — автор першого в новій українській літературі
   А ліричного вірша
   Б історичного роману
   В оповідання
   Г перекладу «Одісеї» Гомера
   Д соціально-психологічного роману

2. Прочитайте рядки.

...чоловічок сей був у короткій старенькій свитині, у полотняних штанях, чоботи шкапові попротоптувані — і пучки видно. Хіба по шаблі можна б здогадуватися, що воно щось не просте: шабля аж горіла от золота; да й та на йому була мов чужа. І постать, і врода в його була зовсім не гетьманська. Так наче собі чоловік простенький, тихенький.

Це опис зовнішності
   А Гвинтовки
   Б Пугача
   В Золотаренка
   Г Тетері
   Д Брюховецького

3. Прочитайте рядки.

...зложити докупи обидва береги Дніпрові, щоб обидва... приклонились під одну булаву! Виженем недоляшка з України, одтиснем ляхів до самої Случі — і буде велика одностайна Україна.

Ці слова належать
   А Іванові Брюховецькому
   Б Петрові Шраменку
   В Кирилові Туру
   Г Якимові Сомку
   Д Михайлові Череваню

4. Викупляти з неволі козаків уважав своїм призначенням
   А Черевань
   Б Василь Невольник
   В Божий Чоловік
   Г Михайло Шрам
   Д Кирило Тур

5. Ідеал натурального життя людини в повній гармонії з природою і совістю втілено в образі

А Батурина
Б Ніжина
В Чорної Гори
Г хутора Хмарище
Д Переяслава

6. Події в романі «Чорна рада» розвиваються в такій послідовності

А викрадення Лесі — Чорна рада — одруження Лесі й Петра — покарання Тура біля стовпа
Б викрадення Лесі — покарання Тура біля стовпа — Чорна рада — одруження Лесі й Петра
В покарання Тура біля стовпа — викрадення Лесі — Чорна рада — одруження Лесі й Петра
Г Чорна рада — викрадення Лесі — одруження Лесі й Петра — покарання Тура біля стовпа
Д одруження Лесі й Петра — викрадення Лесі — Чорна рада — покарання Тура біля стовпа

7. Прочитайте рядки.

Весело і тяжко згадувати нам тебе, старий діду Києве! Бо й велика слава не раз тебе осіяла, і великії злигодні на тебе з усіх боків збиралисъ... Скільки-то князів, рицарства і гетьманів добуло, воюючи за тебе, слави; скільки-то на твоїх улицях... на валах і церковних цвинтарях пролито крові християнської!

Цей уривок є таким композиційним елементом повісті «Чорна рада»:

А міський пейзаж
Б епілог
В пролог
Г епіграф
Д ліричний відступ

8. Наскрізним композиційним прийомом у романі «Чорна рада» є

А сни кожного героя твору
Б образ дороги
В батальні сцени
Г позначення дати кожної події
Д очікування героями виборів гетьмана

9. Головна ідея роману «Чорна рада» полягає у

А возвеличенні давньої України княжих часів
Б неприйнятті міжнаціональної ворожнечі різних суспільних верств
В утвердженні думки про необхідність національної злагоди українців
Г оспівуванні славного минулого козацької держави
Д возвеличенні високого почуття — кохання

10. У романі «Чорна рада» **НЕ ПОРУШУЄТЬСЯ** проблема

А взаємин між панством, старшиною і простолюдом
Б відносин між Україною і Росією
В кохання й подружнього щастя
Г збереження для нащадків фольклорної спадщини
Д ролі державного діяча в суспільному житті

11. Установіть відповідність.

Герой		*Портрет*
1	Тур	**А** *...не всидів би у своїй парафії, чуючи, як лється рідна йому кров за безбожний глум польських консистентів... над українцями, за наругу католиків і уніатів над греко-руською вірою.*
2	Шраменко	**Б** *...тільки похитувавсь, гладячи черево; а щоки — як кавуни: сміявсь од щирого серця. Така була в його вдача.*
3	Сомко	**В** *Він добрий був син і щирий козак; лучче йому з нудьги загинути, ніж панотця навік преогорчити і золоту свою славу гряззю закаляти.*
4	Шрам	**Г** *...високий, огрядний собі пан, кругловидий, русявий; голова в кучерях, як у золотому вінку; очі ясні, веселі, як зорі; і вже чи ступить, чи заговорить, то справді по-гетьманськи.*
		Д *...здоровенний козарлюга. Пика широка, засмалена на сонці; сам опасистий; довга, густа чуприна, піднявшись перше вгору, спадала за ухо, як кінська грива; уси довгі, униз позакручувані, аж на жупан ізвисали; очі так і грають, а чорні, густії брови аж геть піднялись над тими очима...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Герой

1 Петро Шрам
2 Кирило Тур
3 Божий Чоловік
4 Іван Брюховецький

Вчинок

А хоче врятувати ув'язненого Сомка ціною власного життя
Б рятує викрадену Лесю
В лікує зіллям і молитвою хворих
Г здобуває владу бєзчєсним шляхом
Д планує позаводити чесні суди, школи, академії, друкарні

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

МАРКО ВОВЧОК
(1833–1907)

Справжнє ім'я — Марія Олександрівна Вілінська.

Письменниця.

Народилася в с. Єкатерининському, що в Орловській губернії (нині — с. Козаки Липецької області, Російська Федерація), у дворянській родині, *померла* в м. Нальчику (Російська Федерація).

Найвідоміші твори: повість «Інститутка»; збірка «Народні оповідання» (оповідання «Максим Гримач», «Горпина», «Козачка»).

Оповідання «Максим Гримач» (1857)

Літературний рід: епос.

Жанр: родинно-побутове оповідання.

Тема: зображення життя вільних селян у закріпаченій Україні середини XIX ст.

Головна ідея: обстоювання не спотвореного майновими розрахунками родинного щастя.

Головні герої: заможний козак Максим Гримач, Катря — старша дочка, Тетяна — молодша; Семен, кріпак, коханий Катрі.

Сюжет: заможний господар Максим Гримач (удівець) виховує своїх доньок: старшу Катрю й молодшу Тетяну — Катря зустрічається з кріпаком Семеном таємно від батька, адже той дасть згоду на одруження лише з вільний чоловіком — під час бурі Семен загинув — Катря з горя втопилася в річці — старий Гримач у розпачі п'ять років не виходить з двору, звеселило його тільки одруження молодшої доньки із сотником.

Про твір: цей твір був надрукований П. Кулішем у збірці «Народні оповідання» 1857 р. в Петербурзі. В оповіданні йдеться про трагічне кохання Катрі, яка жила в родині заможного козака Максима Гримача. Автор наділяє своїх героїв лаконічними характеристиками, на яких позначився фольклорний уплив: Максим — *«повновидий, чорнобровий, чорновусий; а веселий, а жартівливий!»*, Катря — *«хороша та пишна, як королівна»*. Це по суті й уся зовнішня характеристика головних героїв, глибше й рельєфніше персонажів змальовує автор через їхні вчинки, репліки: *«А такий був* [Максим Гримач]: *нехай тільки станеться кому з нашого села пригода — головою ляже, а вирятує; нехай зачепить хто чужий, то й не збудеться лиха: налетить, як той вихор нагальний, дощенту викорчує. Колись шляхтич да заняв козаче поле, то він і хату його спалив, і попіл розвіяв, і самого протурив за Дніпро»*. Головний герой постає перед нами благородним (боронить ближнього), мужнім і хазяйновитим, люблячим батьком. Саме бажання добра своїй Катрі (аби вона

і в шлюбі жила в достатках) спричинило трагічний фінал взаємин дочки й Семена. Максим міг дозволити доньці одружитися лише з вільним козаком, тож Катря й почала дожидати Семена, поки він відслужить у пана. Але не дочекалася: уже перед самим звільненням коханий загинув під час бурі на Дніпрі.

Оповідання написано в *романтичному ключі*: автор періодично переносить читача в нічну пору, змальовує неймовірні пейзажі, які підсилюють *психологізм* у творі: *«А на самому березі верба — аж геть попустила віти на воду. Вона й сіла коло вербового кореня дуплинастого, схилила голівку на білую ручку; взяли її думки та гадки. Там під кучерявою вербою, і освітив її місяць, хорошу й смутну, у маковому вінку»*.

Оповідання має традиційну *композицію*: класично розміщені сюжетні елементи — експозиція (І частина), зав'язка (ІІ частина), розвиток дії (ІІІ частина), кульмінація (IV частина) і в останній (V частині) розв'язка.

Зображення трагізму внутрішнього світу героя, ліризм і драматичний сюжет, наявність в оповіданні діалогів, казкових елементів дають підстави назвати оповідання Марка Вовчка «Максим Гримач» *баладним*.

Тарас Шевченко присвятив авторці «Народних оповідань» вірш «Марку Вовчку», у якому назвав її «кротким пророком» і «донею».

1. Справжнє прізвище Марка Вовчка
   - **А** Барвінок
   - **Б** Пчілка
   - **В** Косач
   - **Г** Вілінська
   - **Д** Забіла

2. Дочкою Марка Вовчка назвав
   - **А** Іван Котляревський
   - **Б** Григорій Квітка-Основ'яненко
   - **В** Петро Гулак-Артемовський
   - **Г** Тарас Шевченко
   - **Д** Пантелеймон Куліш

3. «Максим Гримач» за жанром
   - **А** новела
   - **Б** легенда
   - **В** оповідання
   - **Г** повість
   - **Д** роман

4. Твір «Максим Гримач» — яскравий приклад

А класицизму
Б сентименталізму
В романтизму
Г реалізму
Д модернізму

5. Прочитайте опис пейзажу.

Зацвіли вишні, прокувала сива зозуля. Красно в садочку! Послався зелений барвінок, голубо зацвів; червоніє зірка; повився горобиний горошок... цвіте-процвітає мак повний, і сивий, і білий, і червоний...

На цьому пейзажі позначився вплив

А міфологічний
Б фольклорний
В казковий
Г релігійний
Д шевченківський

6. Прочитайте речення.

Зацвіте перша вишня у твоєму садочку, закує сива зозуля — я припливу до тебе...

Ці слова належать

А Максимові
Б Семенові
В Катрі
Г Тетяні
Д сотнику

7. Перешкода на шляху закоханих Семена й Катрі має характер

А інтимний
Б побутовий
В соціальний
Г психологічний
Д релігійний

8. Твір «Максим Гримач» **НЕ МАЄ** такої композиційної особливості

А поділ на п'ять частин
Б розв'язка в останній частині
В наявність пейзажів і діалогів
Г кульмінація на початку твору
Д лаконічні характеристики героїв

9. У портретній характеристиці *молодий козак Семен, уродливий парубок, хисткий, як очеретина, сміливий, як сокіл* використано

А персоніфікацію і порівняння
Б символ і синекдоху
В архаїзм і метонімію
Г порівняння і символ
Д інверсію і персоніфікацію

10. У словах Катрі *Тепер уже вільний козак мій жених, тату! Вільного собі зятя дождали!* звучить

А радість
Б докір
В ласкавість
Г утома
Д невпевненість

11. З'ясуйте, якими художніми засобами є виділені слова (цифра в дужках позначає наступне слово).

(1)Луби так з кореня й вивертає; дощ комиші позсікав, *(2)як шаблею*; Дніпро — аж пісок зо дна *(3)викидає*... Ніч темна-темна, тільки *(4)блискавка блисне.*

А тавтологія
Б порівняння
В персоніфікація
Г символ
Д епітет

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Сюжетний елемент	*Подія*
1 зав'язка	**А** висування Максимом умови щодо соціального стану майбутнього чоловіка Катрі
2 розвиток дії	**Б** закінчення Катрею життя самогубством
3 кульмінації	**В** розповідь про родину Максима Гримача
4 розв'язка	**Г** смерть Семена від стихійного лиха
	Д одруження Тетяни із сотником

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ІВАН НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ
(1838–1918)

Справжнє ім'я — Іван Семенович Левицький.

Народився в м. Стеблеві, що на Черкащині, у родині священика, *помер* у м. Києві.

Письменник.

Найвідоміші твори: романи «Хмари», «Князь Єремія Вишневецький»; повісті «Дві московки», «Микола Джеря», «Бурлачка», «Кайдашева сім'я»; оповідання «Баба Параска та баба Палажка», «Афонський пройдисвіт»; п'єси «Маруся Богуславка», «На Кожум'яках».

Повість «Кайдашева сім'я» (1879)

Літературний рід: епос.

Жанр: соціально-побутова повість.

Тема: зображення життя українського села в пореформену добу (друга половина XIX ст.) з усіма його складнощами й суперечностями на прикладі однієї родини.

Головна ідея: засудження індивідуалізму егоїстичних натур і норм народної моралі, що є головними причинами духовної роз'єднаності в родині.

Головні герої: Маруся й Омелько Кайдаші, їхні сини Карпо (старший) і Лаврін (молодший), Мотря (дружина Карпа), Мелашка (дружина Лавріна); баба Палажка.

Композиція твору: повість складається з дев'яти частин, сюжет у яких розгортається за принципом нагнітання епізодів і сцен. Саме діалоги «рухають» сюжет твору, у них розкриваються характери героїв.

Сюжет твору: розмова братів Карпа й Лавріна про майбутнє одруження, роздратування батька через неробство синів (експозиція) — сватання й одруження Карпа (зав'язка) — поступове назрівання конфлікту між свекрухою і невісткою, сварки між членами родини, одруження Лавріна, наростання сімейних конфліктів, Мелашка на прощі в Києві, повернення Мелашки в Семигори, смерть Кайдаша через пияцтво (розвиток

дії) — сварки через мотовило, яйця, курку, кухоль, півня, кабана і грушу (кульмінаційні моменти впродовж викладеного попереду розвитку дії) — усихання груші (розв'язка).

Літературознавці про твір. Це чи не найпопулярніший твір І. Нечуя-Левицького, про що свідчить велика кількість його перевидань і перекладів іншими мовами. Те, що сталося з родиною Кайдашів, можна назвати моральною катастрофою. Читаючи цю «веселу» повість, хочеться плакати. Або принаймні жалкувати й мучитися досадою: адже на наших очах відбувається самознищення чогось надзвичайно важливого, що є в людському житті: домашнього затишку; порозуміння між ближніми; почуття гідності; ладу як основи родини. Гору в Кайдашевій сім'ї бере якась диявольська сила руйнування, яка живе в цих нібито непоганих, роботящих людях.

Характери персонажів у «Кайдашевій сім'ї», як правило, статичні. Письменник робить акцент на домінантах, виокремлюючи одну-дві риси в їхніх вдачах. В Омелька Кайдаша — богобоязливість і чарколюбство. У Кайдашихи — чваньковитість, у Мотрі — сварливість. Чи не найбільших змін зазнає характер Мелашки: у ній — спочатку ліричній, ніжній дівчині — теж поселяється «біс» чвар.

Цікаво, що в повісті майже немає сцен, у яких би лунав сміх. «Кайдашева сім'я» населена дуже серйозними людьми. Їм не до сміху, оскільки всі вони — учасники великої родинно-побутової війни, якій не видно кінця. Іван Франко вважав, що «І. Нечуй-Левицький малює в "Кайдашевій сім'ї" гірку картину розпаду українського патріархального устрою під впливом індивідуалістичних змагань кожного її члена». Справді, роль батька в Кайдашів зведено нанівець. Омелько Кайдаш, по суті, ніяк не впливає на перебіг подій у власній хаті. Він пливе за течією, а коли й пробує якось утрутитися в домашні чвари, то зазнає фіаско.

Катастрофа в Семигорах починається із занепаду батьківського начала в родині. У літературознавстві радянської доби прийнято було наголошувати на тому, що сварки, змальовані І. Нечуєм-Левицьким, — це наслідок певних соціальних умов. З того робився соціологічно-політичний висновок: «так було до революції». Однак автор «Кайдашевої сім'ї» на соціальних чинниках «війни» якраз і не наголошує! У творі йдеться швидше про недосконалість людської природи, про одвічні людські пороки — нетерпимість, жадібність, заздрість, егоїзм. Письменник показує не тільки якийсь абстрактно-універсальний світ, а світ український, селянський, з цілком конкретними історичними, етнографічними і географічними ознаками. Він навіть назви села, у якому живуть Кайдаші, не став вигадувати: Семигори легко відшукати на карті недалеко від містечка Стеблів.

А водночас Кайдашева сім'я — це модель усієї України. І справа не в прив'язках до певного історичного часу і до «соціальних умов». Іван Нечуй-Левицький блискуче розкрив деякі «небажані» риси нашої націо-

нальної вдачі, української ментальності, які належать не тільки середині XIX ст. У цьому сенсі «Кайдашеву сім'ю» можна читати як твір, у якому надзвичайно важливим є мотив національної самокритики.

Змальовуючи «війну» в родині Кайдашів, прозаїк раз у раз вдається до гумору ситуацій, у яких невідповідність, контраст форми і змісту, дій та обставин просто-таки разючі (див. сцену бійки Кайдашихи й Мотрі за мотовило). Комічні ефекти також забезпечуються в повісті *іронією*, великою кількістю *зниженої лексики*, *змішуванням стилів* (наприклад: високий епічний стиль — у сцені побутової бійки). Але в тім-то й річ, що коли відзвучить сміх, на дні душі залишається сум. «Сміх зі слізьми» є однією з рис української літератури, — це відзначав і сам І. Нечуй-Левицький. Печально сміявся й українець Микола Гоголь. Про «Кайдашеву сім'ю» можна сказати так само: це повість, у якій крізь сміх пробиваються сльози *(В. Панченко)*.

1. Іван Франко назвав повість «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького

А всеобіймаючим оком Правобережної України
Б найкращою оздобою українського письменства
В ареною людських пристрастей
Г широким та вільним розмахом думки
Д світлою незайманою квіткою народної поезії

2. Зовнішність Лавріна описано в рядку

А ...молоде, довгасте лице було рум'яне. Веселі, сині, як небо, очі світились привітно й ласкаво. Тонкі брови, русяві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, рум'яні губи — все подихало парубочою красою.
Б ...широкий у плечах, з карими гострими очима, з блідуватим лицем. Тонкі пружки його блідого лиця з тонкими губами мали щось неласкаве. Гострі темні очі були ніби сердиті.
В ...здорові загорілі жилаві руки. Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице чеця. На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморшки.
Г ...дуже палкий погляд — бистрий, як блискавка. Ним світилася якась незвичайна сміливість і духовна міць разом з якоюсь хижою тугою.
Д ...високий, огрядний собі пан, кругловидий, русявий; голова в кучерях, як у золотому вінку; очі ясні, веселі, як зорі; і вже чи ступить, чи заговорить, то справді по-гетьманськи.

3. Темою повісті «Кайдашева сім'я» є зображення

А життя типової для України селянської родини
Б життя українського села в пореформену добу на прикладі однієї родини
В родинних перипетій в українському селі в добу кріпацтва
Г сімейного селянського побуту до закріпачення українських земель
Д життя селянської родини як зразка сім'ї з патріархальним устроєм

4. Прочитайте рядки з повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького.

Кайдашиха помила по лікті руки й кинулась зі злістю на діжу, як на свого ворога. Тісто в діжі аж запищало і неначе заплямкало губами під її руками. Мелашка знала, що не вгодила свекрусі, і стояла ні в сих ні в тих серед хати та дивилась на замазані руки.

В уривку використано

А фразеологізм і синекдоху
Б порівняння та літоту
В персоніфікацію й оксиморон
Г порівняння і фразеологізм
Д гіперболу й алегорію

5. Про двоїсту натуру Кайдашихи свідчить характеристика в рядку

А ...свекруха люта змія: ходить по хаті, полум'ям на мене дише, а з носа гонить дим кужелем.
Б Вона не злюбила Мелащиних батьків і як тільки бралась за тім'я, то згадувала Западинці і свої розглядини в Балашів.
В Кайдашиха почала свариться й стала дуже лайлива та опришкувата. Вона нападала на Мелашку сливе кожного дня, точила її, як вода камінь.
Г Настали жнива. Кайдашиха запрягла Мелашку до роботи, як у віз... Кожної неділі просилась Мелашка в гості [до батьків], і кожної неділі Кайдашиха знаходила для неї роботу.
Д На словах, як на цимбалах грає, а де ступить, то під нею лід мерзне; а як гляне, то од її очей молоко кисне.

6. Прочитайте рядки з повісті «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького.

Не чорна хмара із синього моря наступала, то виступала Мотря з Карпом з-за своєї хати до тину. Не сиза хмара над дібровою вставала, то наближалася до тину стара видроока Кайдашиха, а за нею вибігла з хати Мелашка з Лавріном, а за ними повибігали всі діти.

У цьому уривку комічний ефект досягається через

А надуживання старослов'янізмів в описі побутової сцени
Б надмірне використання зниженої лексики
В змішування стилів — високого епічного з побутовим
Г гротескні характеристики членів родини
Д поєднання логічно несумісних, протилежних понять

7. Події в повісті «Кайдашева сім'я» розгортаються в такій послідовності:

А одруження Лавріна — одруження Карпа — смерть Кайдаша — всихання груші
Б смерть Кайдаша — одруження Карпа — одруження Лавріна — всихання груші
В одруження Карпа — одруження Лавріна — смерть Кайдаша — всихання груші
Г одруження Карпа — одруження Лавріна — всихання груші — смерть Кайдаша
Д всихання груші — одруження Карпа — смерть Кайдаша — одруження Лавріна

8. До композиційних особливостей повісті «Кайдашева сім'я» **НЕ НАЛЕЖИТЬ**

А поділ твору на дев'ять частин
Б нагнітання сцен сварок, колізій
В розкриття характерів героїв через діалоги
Г розгортання подій переважно в одному селі
Д детальний опис весілля Карпа і Лавріна

9. За способом зображення дійсності повість «Кайдашева сім'я» — яскравий приклад

А класицизму
Б сентименталізму
В романтизму
Г реалізму
Д модернізму

10. За жанром повість «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького

А соціально-психологічна
Б історична
В пригодницька
Г соціально-побутова
Д авантюрна

11. Установіть відповідність.

Героїня	*Репліка*
1 Кайдашиха	**А** *Це нечиста сила мене давила... Двадцять пасок з'їла в Києві, а за двадцять першою такий гріх трапився. Послинив нечистий усе лице, й губи, й щоки.*
2 Мотря	**Б** *Одривай хату од цих злиднів! Що б там не коштувало, одривай, а ні, я сама одірву.*
3 Мелашка	**В** *Не жаль мені ні села, ні роду, жаль мені тільки чоловіка. Мабуть, він за мною побивається, коли одразу так залило мою душу сльозами.*
4 баба Палажка	**Г** *Шкода мені тебе! У мене ще не було такої доброї та робочої наймички, як ти.*
	Д *Скинь її з драбини додолу, нехай собі голову скрутить, щоб знала, як лазити на наше горище.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Елемент сюжету	*Епізод*
1 експозиція	**А** сватання й одруження Карпа з Мотрею
2 зав'язка	**Б** розмова Карпа й Лавріна про одруження
3 розвиток дії	**В** всихання груші
4 кульмінація	**Г** сварка через грушу
	Д лікування Омелька Кайдаша бабою Палажкою

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ПАНАС МИРНИЙ
(1849–1920)

Справжнє ім'я — Панас Якович Рудченко.

Народився в м. Миргороді в родині дрібного чиновника, *помер* у м. Полтаві.

Прозаїк, драматург.

Найвідоміші твори: романи «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Повія»; п'єса «Лимерівна»; повісті «Лихі люди», «Лихо давнє й сьогочасне»; оповідання «Морозенко».

Роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» (1875)

Жанр: соціально-психологічний роман («роман з народного життя»).

Тема: зображення майже столітньої історії села Піски і, зокрема, долі правдошукача-бунтаря, «пропащої сили» Чіпки Варениченка.

Головна ідея: заперечення боротьби з несправедливістю через злочин, пролиття крові.

Історія написання роману: Панас Мирний написав нарис «Подоріжжя від Полтави до Гадячого» із почутої від візника історії про відомого на Полтавщині Василя Гнидку, який зі своїми поплічниками вбив цілу сім'ю; потім на основі нарису створив повість «Чіпка», прототипом якого був Василь Гнидка; пізніше до написання роману (розширення повісті) долучився рідний брат Панаса Мирного Іван Білик (псевдонім), в одній із редакцій твір дістав назву «Пропаща сила», а згодом — «Хіба ревуть воли, як ясла повні?».

Головні герої твору: Чіпка Варениченко, його мати Мотря, батько Іван Варенник (Притика, Остап Хрущ, Хрущов), баба Оришка; друг Чіпки з дитинства Грицько Чупрученко і його дружина Христя; друзі Чіпки — Матня, Лушня й Пацюк; москаль Максим Гудзь, його дружина Явдоха й дочка Галя (дружина Чіпки); чиновництво: голова повіту Кряжов, судовий секретар Чижик, становий Дмитренко; пани Польські, Порох та ін.

Композиція: чотири частини; тридцять розділів (академік О. Білецький назвав твір «будинком з багатьма прибудовами і надбудовами» через його композиційну складність).

Сюжет

Частина перша

І. Польова царівна: зустріч Чіпки з Галею.

ІІ. Двужон: історія Вареника — Притики — Хруща — Хрущова.

ІІІ. Дитячі літа: важке дитинство Чіпки.

ІV. Жив-жив! Чіпка в наймах, потім підпасич із Грицьком у діда Уласа.

V. Тайна-невтайна: Чіпка-вівчар, смерть баби Оришки, розкриття таємниці про батька.

VI. Дознався: знайомство з Галсю.

VII. Хазяїн: зростання Грицька як доброго господаря.

Частина друга

VIII. Січовик: історія села Піски (перехід козаків у хлібороби; історія родини Мирона Гудзя).

IX. Піски в неволі: приїзд генерала Польського до Пісок; реєстрація селян; шинкарювання Лейби; смерть Мирона Гудзя в 99-річному віці.

X. Пани Польські: приїзд у Піски пані генеральші, вечірки, одруження її дочок; «котяче царство» генеральші, доведення до смерті генеральші красивою й веселою дівкою Уляною; приїзд старшого панича — поручика Василя Семеновича, пізніше — молодшого панича Степана; розростання роду панів Польських.

XI. Махамед: дитинство й молодість Максима Гудзя, смерть його батьків.

XII. У москалях: служба Максима-москаля.

XIII. Максим — старшим: отримання Максимом звання фельдфебеля, одруження з Явдохою; отримання «чистої» й повернення в Піски.

Частина третя

XIV. Нема землі: звістка про те, що якийсь Луценко — справжній хазяїн Чіпчиної землі; Чіпка в Пороха.

XV. З легкої руки: Чіпка в суді, спілкування із секретарем Чижиком, який просить хабара 50 рублів, щоб *«поправити діло»*; пиятика Чіпки в Пороха; повернення додому.

XVI. Товариство: знайомство й дружба Чіпки з Матнею, Лушнею й Пацюком; пияцтво; Мотря в приймах у сусідки; «пропивання» нажитого Чіпкою (крім снопів пшениці).

XVII. Сповідь і покута: сповідь Чіпки в Грицька Чупруненка й Христі; дарування снопів Грицькові; докори Матні, Лушні й Пацюка.

XVIII. Перший ступінь: розробка Матнею, Лушнею й Пацюком плану пограбування хліба в пана; угода з Гершком щодо продажу вкраденого.

XIX. Слизька дорога: убивство Чіпкою сторожа; Чіпка зі своїм товариством у чорній; хвилювання Христі за Чіпку; Чіпка і його товариші на волі.

XX. На волі: звільнення від кріпацтва піщан і звістка про відпрацювання панові ще два роки; обурення селян через їхню «дармову» дворічну працю на пана; звинувачення паном селян у «бунті»; приглушення селянського бунту становим.

XXI. Сон у руку: сон Чіпки про вбивство сторожа; докори сумління Чіпки.

XXII. Наука не йде до бука: повернення Мотрі додому; щоденна праця Чіпки по господарству; дружба Чіпки з Грицьком; чутки в Пісках про крадіжки.

Частина четверта

XXIII. Невзначай свої: нічні збіговиська злодіїв (і Чіпки з його товариством) у Максима Ґудзя.

XXIV. Розбишацька дочка: розмова Чіпки з Галею, з якої він дізнається про те, що Максим Ґудзь віддає Галю за москаля Сидора.

XXV. Козак — не без щастя, дівка — не без долі: Чіпка вмовляє Сидора за гроші відмовитися від Галі, виставляє всій роті могорич і домовляється з Грицьком про сватання Галі.

XXVI. На своїм добрі: сватання Галі, оглядини в Чіпки; вінчання й бучне весілля; переїзд Галі до Чіпки; радісне життя молодих; дружба Чіпчиної й Грицькової родин; зведення Чіпкою нового будинку; новий промисел Чіпки (перепродування полотна).

XXVII. Новий вік: нове пореформене життя; історія життя Шавкуна, який прибрав до рук цілий повіт (після смерті пана Василя Семеновича Польського); піщани поважають Чіпку як господаря; вибори Чіпки в земство.

XXVIII. Старе — та поновлене: обрання Чіпки в управу; компромат на Чіпку за колишні злодіяння (у нерозкритій давній судовій справі підозра за крадіжку пшениці в пана Польського й убивство сторожа); відсторонення Чіпки губернатором від управи *«по неблагонадёжности»*; гнів Чіпки; смерть Максима Ґудзя.

XXIX. Лихо не мовчить: Явдоха Ґудзь, продавши свій хутір, переїздить після смерті чоловіка до Чіпки; сварки Явдохи з матір'ю Чіпки; повернення Чіпки «до старого» (пияцтво з товариством Лушні, Матні й Пацюка); смерть Явдохи.

XXX. Так оце та правда! Чіпка і його товариство вирізає Хоменкову родину («вісім безневинних душ»); смерть Галі; повідомлення Мотрі про скоєний сином злочин у волость; арешт Чіпки; конвой Чіпки до Сибіру через Піски.

Літературознавці про твір. Літературознавець О. Білецький писав, що композиція роману нагадує будинок із численними прибудовами. Пояснення цього факту — у непростій творчій історії роману. Спочатку Панас Мирний написав нарис «Подоріжжя од Полтави до Гадячого» і надрукував його у львівському журналі «Правда». З нарису виросла повість «Чіпка». Згодом її автор відгукнувся на заклик брата Івана створити «народний роман на основі щирого реалізму». Іван Рудченко (літературний псевдонім — Білик) також включився в роботу над новою версією твору. У ході його доопрацювання автори все більше відходили вглиб історії, унаслідок чого і з'явилися ті «прибудови», про які писав академік О. Білецький. Після переробки повісті з-під пера братів Рудченків

з'явився широкоформатний, панорамний реалістичний роман, час дії в якому сягає від катерининських часів до скасування кріпацтва й пореформеного періоду.

Панорамність роману забезпечує передусім його друга, найбільш самодостатня, частина. Крізь призму історії села Піски в ній показано столітню українську історію. Ідеться про перетворення козаків на *«покірних волів»*. Згадуються історичні події: скасування гетьманщини; гайдамаччина; зруйнування Січі генералом Текелієм; зруйнування Очакова турками; польське повстання під проводом Костюшка; запровадження Катериною II кріпацтва на землях України; повстання декабристів *(«тоді саме царська гвардія з масонами забунтувала...»)* і навіть революційна хвиля 1848 р., що прокотилася Європою...

Козацька слобода Піски втрачає волю. Село віддають колишньому шляхтичу-поляку, який вислужився в російській армії до генерала. Селян же за принципом «поділяй і володій» ділять на козаків і *«генералових»*...

Оповідь у другій частині ведеться за законами хроніки. У ній з'являються нові персонажі, як, наприклад, останній січовик Мирон Гудзь, чия туга за волею передалась онукові Максимові. З хроніки Пісок виринає й історія Чіпчиного батька Івана Вареника, незаконнонародженого панського сина. Час від часу оповідь набуває сатиричного забарвлення. Саме в такому ключі змальовується зверхня щодо пішанських *«хахлів»* і *«мазеп»* генеральша та її *«кацапська»* свита; проте й сцени, у яких селяни принижуються перед пані, теж не позбавлені гірких сатиричних нот; сумирність «волів» викликає в авторів роману досаду.

Співавторство Івана Білика виявилося, вочевидь, у наповненні роману історичним і «суспільствознавчим» змістом. Немало місця в другій частині займають і сторінки, присвячені трудам і дням українського селянина. Що ж до персонажів, то на перший план тут усе помітніше виступає Максим Гудзь із його баламутством, історією перебування в *«некрутах»* (тобто — у москалях) і потім поверненням в рідне село. Загалом, друга частина сюжетно мало пов'язана з трьома іншими. «Прив'язкою» виступає та обставина, що Максим Гудзь — батько Галі, майбутньої дружини Чіпки Вареника. Суттєвим є також вихід через ретроспекції на значний історичний часопростір.

І все ж сюжетним епіцентром роману є Чіпка. Його історія займає три частини роману. Олександр Білецький писав, що перетворення цього героя роману з «шукача правди на кровожерливого вбивцю вийшло непереконливим». З таким твердженням погодитися важко: Панас Мирний та Іван Білик мотивували його складну еволюцію ґрунтовно, шукаючи витоки його розбійництва не тільки в «дурних умовах», а й в індивідуально-психологічних особливостях Чіпки *(В. Пахаренко)*.

1. Справжнє прізвище Панаса Мирного

А Тобілевич
Б Рудченко
В Левицький
Г Губенко
Д Очерет

2. Сюжетною основою для написання роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика став нарис

А «Чіпка»
Б «Пропаща сила»
В «Подоріжжя од Полтави до Гадячого»
Г «Так це та правда?!»
Д «Лихі люди»

3. Прочитайте рядки («Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика).

Як же дійшов до літ та убрався у силу, — біда з ним та й годі! Високого зросту, бравий, широкоплечий, як із заліза збитий, а до того ще меткий, як заєць, співун-реготун... Хороший з лиця — повновидий, рум'янець на всю щоку, з чорними, веселими очима, лискучим усом, — він був перший красень на селі...

У цьому уривку описано

А Василя Семеновича Польського
Б Чіпку Варениченка
В Тимофія Лушню
Г Максима Гудзя
Д Грицька Чупруненка

4. Прочитайте рядки («Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика).

Таких парубків часто й густо можна зустріти по наших хуторах та селах. Одно тільки в нього неабияке — дуже палкий погляд, бистрий, як блискавка. Ним світилася якась незвичайна сміливість і духова міць, разом з якоюсь хижою тугою...

У цьому уривку описано

А Грицька Чупруненка
Б Чіпку Варениченка
В Івана Вареника
Г Максима Гудзя
Д Мирона Гудзя

5. Прізвища *Хрущ, Хрущов, Притика* в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» мав (мали)

А Грицько Чупруненко
Б дід Улас
В Матня, Лушня й Пацюк
Г Іван Вареник
Д Чіпка Варениченко

6. Представником чиновництва в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» є

А Порох
Б Грицько Чупруненко
В Максим Ґудзь
Г Кряжов
Д Остап Хрущ

7. Події в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» розвиваються в такій послідовності:

А Максим Ґудзь у москалях — арешт Чіпки й дорога на Сибір — одруження Чіпки з Галею — смерть баби Оришки
Б арешт Чіпки й дорога на Сибір — смерть баби Оришки — одруження Чіпки з Галею — Максим Ґудзь у москалях
В Максим Ґудзь у москалях — смерть баби Оришки — одруження Чіпки з Галею — арешт Чіпки й дорога на Сибір
Г смерть баби Оришки — Максим Ґудзь у москалях — одруження Чіпки з Галею — арешт Чіпки й дорога на Сибір
Д смерть баби Оришки — арешт Чіпки й дорога на Сибір — одруження Чіпки з Галею — Максим Ґудзь у москалях

8. *«Будинок з багатьма прибудовами і надбудовами»* — цю характеристику роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» дано за

А широку тематику
Б розмаїтість ідей
В складну композицію
Г багатосюжетність
Д жанрові особливості

9. Прочитайте рядки («Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика).

Пуста городина, лихий тин, криві ворота, не обмазана хата... кинулись в вічі й образили Грицькову хазяйливу натуру... Він з докором і разом з жалем дивився на Чіпчине добро...

— Господи, Боже! доживеться ж чоловік от до сього? ***А все — своя воля...***

У виділених в уривку словах ідеться про

А волю після скасування кріпосного права
Б причину деградації Чіпки, його слабку силу волі
В звільнення Чіпки на волю після перебування в чорній
Г дворічну працю на пана після оголошення волі кріпакам
Д наслідки залежності кріпаків і волі козаків

10. Підсилює важкий психологічний стан героя пейзаж у варіанті («Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика)

А Надворі весна вповні. Куди не глянь — скрізь розвернулося, розпустилося, зацвіло пишним цвітом. Ясне сонце, тепле й приязне, ще не вспіло наложити палючих слідів на землю.
Б Одходячи на спокій, сонце обдало землю блискучим промінням; земля на прощання усміхнулась — і потемніла. Спустилася ніч; викликала собі на втіху зорі; викотився з-за гаю місяць — і став оглядати околицю...
В Тим часом — світ, як день, тільки сонце щось забарилося... Закрасивши увесь східень палко рожевим цвітом, воно ще не рушало з гори, ще не блиснуло ні одним променем над землею...
Г Сонце дедалі все вище та вище підпливало. Перше ж так гарно сяяло та гріло, а це вже стало пекти-палити, аж дід прокинувся...
Д Осіннє сонце сідало в хмари. Прощаючись із землею, заливало хмари й землю огняним світлом. Як кров, червонів захід сонця і заглядав своїми червоними очима крізь побиті шибки у Чіпчину хату.

11. Установіть відповідність.

Художній засіб	*Приклад*
1 метонімія	**А** *Дощ давно вже перестав; хмари розійшлися; виплив ясний місяць...*
2 іронія	**Б** *...землянка, така ще недавно привітна, тепла, стала холодною та неодрадною...*
3 тавтологія	**В** *Мирін сидить, насупивши брови... , з-під густих брів блискає блискавка...*
4 антоніми	**Г** *Як зачули люди, то замалим не все село вибігло з хат...*
	Д *Заліз у якийсь полк [пан Польський], терся до передніх вельмож, поки таки дотерся до генерала... і до Пісок!*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Герой	*Вчинок*
1 Максим Гудзь	**А** убиває панського сторожа
2 Галя	**Б** отримує за службу орден Георгія
3 Чіпка	**В** відмовляється за гроші від одруження з Галею
4 Чижик	**Г** вішається з горя
	Д може «поправити діло» за хабаря 50 рублів

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ІВАН КАРПЕНКО-КАРИЙ
(1845–1907)

Справжнє ім'я — Іван Карпович Тобілевич.

Народився в с. Арсенівці (нині с. Веселівка Кіровоградської області) у родині дворянина, *помер* у м. Берліні (Німеччина), *похований* поблизу хутора Надія, що на Кіровоградщині.

Драматург.

Найвідоміші твори: комедії «Мартин Боруля», «Сто тисяч», «Хазяїн»; драми «Бурлака», «Безталанна»; трагедії «Бондарівна», «Сава Чалий».

Трагікомедія «Мартин Боруля» (1886)

Літературний рід: драма.

Жанр: трагікомедія.

Тема: дворянство як міф про краще життя.

Головні ідеї: викриття бюрократизму й судової системи, заснованої на хабарництві; засудження підміни особистісних цінностей становою належністю.

Дійові особи: заможний хлібороб Мартин Боруля, його дружина Палажка, син Степан, дочка Марися; багатий шляхтич Гервасій Гуляницький, його син Микола; реєстратор з ратуші Націєвський; повірений Трандалєв Омелько й Трохим — наймити Борулі.

Сюжет: Мартин Боруля збирається подати позов до суду на Красовського, який Мартина назвав «бидлом», цю справу від доручає повіреному Трандалєву, що одночасно працює і на Красовського, тобто на двох фронтах заробляє гроші -- також Боруля домагається документально підтвердити втрачене дворянство (у відновленні дворянства полягає основний конфлікт твору) — Мартин просить сина Степана, щоб він привіз із міста чиновника Націєвського, щоб видати за нього свою доньку Марисю — багатий шляхтич Гервасій Гуляницький приходить до Борулі, щоб засватати Марисю для його сина Миколи (Марися й Микола вже давно закохані) — Боруля відмовляє, оскільки його дочка без п'яти хвилин дворянка не може одружитися з мужицьким сином — з міста приїхав Націєвський з гітарою, Марися пояснила, що не любить його, сказала, що в неї вже є коханий, проте Націєвський каже, що жінки від нього «тануть» і батько дає за неї великий посаг — на самоті Націєвський починає сумніватися, чи не підсунуть йому наречену, яка чекає дитину, а, підслухавши розмову Марисі з матір'ю про вибір майбутніх кумів, остаточно вирішує тікати із заручин — розлючений Боруля бере коня і, наздогнавши Націєвського, лупцює його — земський суд, де працював канцеляристом Степан, скасовано, тому хлопець повертається додому безробітний, батькові про це боїться сказати -- після випадку

з Націєвським і листа від Красовського про те, що Боруля має виселитися з орендованої землі, Мартин занедужав — Марися й Степан звернулися до Гервасія по допомогу — Мартин ледь вийшов до світлиці, його всі почали вмовляти покинути добиватися дворянства, адже із Сенату надійшла відмова (в одному з документів написано не «Боруля», а «Беруля») — Мартин палить папку з паперами — Гервасій просить благословити Миколу й Марисю до шлюбу, Боруля їх благословляє.

Про твір: цим твором І. Карпенко-Карий сатирично викриває тогочасні суспільні порядки — бюрократизм, судову систему, засновану на хабарництві. В основі сюжету — *справжній факт*: багаторічне клопотання батька драматурга Карпа Адамовича з метою документально відновити втрачене предками дворянство. Цікаві міркування про свого героя висловив уже на схилі літ сам автор: «Згадую Борулю, хоч люди сміються з нього, бо їм здається, що вони не такі чудаки, як Боруля, а коли гарненько придивитися, то й сміятись нічого: хто б не хотів вивести своїх дітей на дворянську лінію, щоб вони не черствий кусок хліба мали?!»

На відміну від Пузиря («Хазяїн»), Калитки («Сто тисяч») **Мартин Боруля** не труситься за кожну копійку, не знущається з бідніших за себе, але він, як і мольєрівський Журден, у своєму прагненні офіційно стати дворянином, по суті, утрачає здоровий глузд.

Яка ж мотивація такої поведінки Борулі? Вона на поверхні, її Мартин не приховує: захист людської гідності як своєї, так і своїх дітей, прагнення оберегти їх від тяжкої («чорної») селянської праці, від «давньої залежності і бідності». Боруля марить тим, щоб хоч онуки його «були дворяне, не хлопи, що не всякий на них крикне: бидло! теля!» І сам він затято відстоює свою гідність: намагається будь-що домогтися покарання для свого кривдника дворянина Красовського.

Сповнені іронії, а іноді й сарказму сцени, у яких Боруля силиться завести у своєму домі «дворянські порядки». Комізм тут досягається через разючу невідповідність між давно усталеним способом життя селянина-хлібороба й омріяною панською шляхетністю. Усі починання Борулі, спрямовані на досягнення примарного щастя, завершуються поразкою. Інакше й бути не могло, адже для Борулі дворянство — це те, чим можна зовні прикрити своє мужицьке походження, йому не доступні поняття «духовність», «культура», «освіченість», «шляхетність», «етика».

Дочка Борулі **Марися** — найбільш стійка до змін, бо має міцну моральну основу, вона намагається зберегти своє щастя, їй панське життя, яким марить батько, ні до чого. Справді, Мартин Боруля виховував своїх дітей у дусі здорової народної моралі, про що свідчать Марисині слова: *«Перше батько казали, що всякий чоловік на світі живе затим, щоб робить, і що тільки той має право їсти, хто їжу заробляє».*

Повною протилежністю Марисі виступає її брат **Степан**: він прагне добутися чиновницької посади не стільки шляхом якихось інтелектуаль-

них зусиль, роботою над собою, щоденною старанною працею, скільки обманом, хитрістю, — себто так, як у чиновницькому колі було завсдено.

Сумною тональністю забарвлена картина, у якій батько радить синові порвати з другом дитинства Миколою, бо він тепер, як Борулі здається, уже нерівня їхньому роду. Яскравий сатиричний персонаж — повірений **Трандалєв**. Його спеціалізація — махінації з документами, він уособлює в собі бюрократичне суспільство, морально звиродніле й охоплене корупцією. Один з найколоритніших образів п'єси — **Омелько**. За його простакуватістю ховається глибока народна мудрість, мрійливість, гумористично-філософське ставлення до мирської «суєти» і водночас життєвий практицизм. Мартин і Омелько представляють два абсолютно протилежні світи: перший — дисгармонійний *світ сучасної індустріальної цивілізації* (на стадії його становлення) з хворобливими амбіціями, пристосуванством, нещирістю, пихатістю, хибними цінностями, метушливістю, трагікомічними стресами тощо; другий — гармонійний *світ традиційної української сільської цивілізації* з простим, природним устроєм життя, сердечністю, пошаною до традицій, до праці, з всесілою й ліричною вдачею.

У кінці твору перед глядачем розкриваються позитивні риси Мартина, він ніби народжується заново на світ, бо нарешті може природно себе поводити, тобто бути собою: *«Чую, як мені легше робиться, наче нова душа сюди ввійшла, а стара, дворянська, — попелом стала».*

Історія літератури

Початок нового українського театру пов'язують з виставою «Наталка Полтавка» І. Котляревського 1819 року в Полтаві. У подальші десятиліття розвиток театру був дуже млявим («Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка й «Назар Стодоля» Т. Шевченка). Аматорські театри виникають наприкінці 50-х років XIX ст. в Чернігові, Києві, Кам'янці-Подільському, Кременчуці, Одесі та інших містах. Проте на розвиток професійного українського театру вплинув Емський указ 1876 р., за яким заборонялися вистави українською мовою. На початку 80-х років XIX ст. театральне життя в Україні пожвавилося: наприкінці 1881 р. в Харкові, Києві, Полтаві, Кременчуці з ініціативи М. Кропивницького й М. Садовського було дано кілька українських вистав акторами російської трупи Г. Ашкаренка. А наступного року М. Кропивницький створив у Єлисавстграді (нині Кіровоград) українську професійну трупу, до складу якої ввійшли М. Заньковецька, брати Тобілевичі — Микола Садовський, Іван Карпенко-Карий, Панас Саксаганський, а також їхня сестра Марія Садовська-Барілотті. Ця професійна труна дістала назву *театр корифеїв* («корифей» у давньогрецькому театрі — керівник хору або заспівувач). Засновник трупи М. Кропивницький однаково володів усіма театральними професіями (але більш за все любив

акторство): він був не лише актор, а й режисер, драматург, композитор, виконавець музичних творів, художник, педагог та організатор театральної справи.

До цієї справи багато сил доклав і відомий український драматург М. Старицький, він за власний кошт придбав гардероб і декорації для театру.

1883 р. в Одесі трупа відкрила сезон виставою «Наталка Полтавка» І. Котляревського. З метою збагачення репертуару українського театру в подальші роки було створено цілу низку п'єс: «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Не судилось», «Талан», «Оборона Буші», «Маруся Богуславка» М. Старицького; «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж Павук», «Пошились у дурні» М. Кропивницького і названі вище твори І. Карпенка-Карого.

1. До українського театру корифеїв **НЕ НАЛЕЖАВ**
   - **А** Микола Кропивницький
   - **Б** Микола Садовський
   - **В** Панас Саксаганський
   - **Г** Іван Карпенко-Карий
   - **Д** Іван Котляревський

2. Новий український театр започатковано виставою
   - **А** «Наталка Полтавка» Івана Котляревського
   - **Б** «Назар Стодоля» Тараса Шевченка
   - **В** «Талан» Михайла Старицького
   - **Г** «Глитай, або ж Павук» Миколи Кропивницького
   - **Д** «Хазяїн» Івана Карпенка-Карого

3. Справжнє прізвище І. Карпенка-Карого
   - **А** Саксаганський
   - **Б** Садовський
   - **В** Барілотті
   - **Г** Тобілевич
   - **Д** Карпенко

4. За жанровою ознакою «Хазяїн» І. Карпенка-Карого
   - **А** трагедія
   - **Б** комедія
   - **В** власне драма
   - **Г** трагікомедія
   - **Д** містерія

5. Жодного разу на сцені не з'являється дійова особа
   - **А** Омелько
   - **Б** Трохим
   - **В** Націєвський
   - **Г** Красовський
   - **Д** Гуляницький

6. Репліка *Виграв чи програв, а грошики дай! Живи — не тужи! Все одно що лікар: чи вилічив, чи залічив — плати!* належить

А Націєвському
Б Степанові
В Трандалєву
Г Гервасію Гуляницькому
Д Мартину Борулі

7. Репліка Мартина Борулі *дорогою не балакай до мене, бо я тебе, капловуха собако, чисто всього обпатраю!* адресована

А Омелькові
Б Трохимові
В Миколі
Г Націєвському
Д Гуляницькому

8. Найбільшим комізмом сповнені діалоги між Мартином і

А Палажкою
Б Степаном
В Омельком
Г Трохимом
Д Марисею

9. Події у творі «Мартин Боруля» розгортаються в такій послідовності

А викрадення конєй в Омелька — приїзд на заручини Націєвського — згода Борулі на шлюб Марисі з Миколою — звільнення Степана з роботи
Б приїзд на заручини Націєвського — згода Борулі на шлюб Марисі з Миколою — звільнення Степана з роботи — викрадення коней в Омелька
В приїзд на заручини Націєвського — викрадення коней в Омелька — згода Борулі на шлюб Марисі з Миколою — звільнення Степана з роботи
Г викрадення коней в Омелька — приїзд на заручини Націєвського — звільнення Степана з роботи — згода Борулі на шлюб Марисі з Миколою
Д згода Борулі на шлюб Марисі з Миколою — викрадення коней в Омелька — приїзд на заручини Націєвського — звільнення Степана з роботи

10. «Мартин Боруля» має такі композиційні особливості

А ремарки, три дії, події відбуваються в домі Борулі
Б п'ять дій, події відбуваються протягом кількох тижнів
В ремарки, вставки народних пісень, п'ять дій
Г об'ємний пролог на початку твору, чотири дії
Д невеликі репліки, кульмінація на початку твору

11. Установіть відповідність.

Дійова особа

1 Мартин
2 Омелько
3 Марися
4 Трандалєв

Репліка

А *Поросят тільки у ночвах патрають, а ти хочеш благородного чоловіка...*
Б *Краще жить на світі щасливим мужиком, ніж нещасним паном — це всяке знає!*
В *Красовський державець... — вір мені, що як будеш отак роздувать свій гонор, то Красовський з'їсть тебе!..*
Г *Їздю на своїх конях по просителях: і коней годують, і мене годують, і фурмана годують, і платять!..*
Д *Та я ж письмоводителеві над ночвами ціле відро води на голову вилив.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Дійова особа

1 Мартин
2 Гервасій
3 Націєвський
4 Трандалєв

Вчинок

А біжить до шпиля виглядати гостя
Б тікає із власних заручин
В просить благословити дітей до шлюбу
Г спалює папери про дворянство
Д працює повіреним в обох ворогуючих сторін

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ІВАН ФРАНКО
(1856–1916)

Народився в с. Нагуєвичах, що на Львівщині, у родині коваля, *помер* у м. Львові.

Письменник, літературознавець, перекладач.

Найвідоміші твори: поетичні збірки «З вершин і низин», «Зів'яле листя»; поеми «Мойсей», «Іван Вишенський»; повісті «Захар Беркут», «Перехресні стежки»; драма «Украдене щастя».

Поема «Мойсей» (1905)

Літературний рід: ліро-епос.

Жанр: філософська поема.

Тема: зображення «смерті Мойсея як пророка, не признаного своїм народом» — так визначає тему сам автор і далі наголошує: «ця тема в такій формі не біблійна, а моя власна, хоч і основана на біблійнім оповіданні».

Головна ідея: заклик вірити у свій народ, у своє майбутнє, позбутися рабської психології й будувати нове життя.

Головні герої: ліричний герой, Мойсей, князь конюхів Єгошуа; Єгова (Бог); єврейський народ; супротивники Мойсея — Датан і Авірон; демон пустелі Азазель.

Композиція: поема складається з прологу і двадцяти пісень.

Сюжет твору: сорок років єврейський народ, який вийшов з єгипетської неволі, шукав землю обітовану, але за лічені дні до досягнення бажаного краю він зневіряється і втрачає оптимізм — у високу світлу мрію вірить лише провідник народу Мойсей — Датан і Авірон пропонують закидати Мойсея камінням — Мойсей виходить на широкий майдан, стає на камінь і виголошує промову (невже доведеться розтоптати, *«як гнилу колоду»*, того, кого *«батьки звали батьком народу»*?) — Мойсей застерігає народ від Божого гніву, адже йому долею написано йти вперед — Мойсей розповідає притчу про дерева й розтлумачує її зміст — Авірон насміхається й наводить контраргументи (він не вірить у Єгову й пропонує євреям поклонятись іншим богам — Ваалу й Астарті) — Датан почав звинувачувати Мойсея (євреїв з Єгипту вийшло сотні тисяч, а сьогодні залишилася *«жменька»*) і закликав народ закидати камінням пророка, проте ніхто не наважився зробити це — юрба виганяє з табору Мойсея, пророк підкоряється, прощається з народом і йде у степ — Мойсей звертається до Бога, але у відповідь чує голос злого духа пустелі Азазеля, котрий намагається довести йому марність справи, якій пророк присвятив життя — Мойсей упадає в розпач, і на якусь мить його охоплюють сумніви — у цей час з'являється Єгова й пояснює Мойсею, для чого він

вивів синів Ізраїлю з Єгипту — оскільки Мойсей *«на момент»* засумнівався, йому призначено, уже побачивши обіцяний край, не ступити до нього і вмерти перед самим порогом своєї мети — вихор у степу, раптом в оточенні нарубоцтва з'являється князь конюхів Єгошуа й закликає євреїв до походу, до бою, ще мить — і всі зірвуться й ліниві кочівники перетворяться на завойовників, героїв, Авірона поб'ють камінням, а Датана повісять.

Віршовий розмір поеми: анапест (пролог написано ямбом).

Літературознавці про твір. Поему розпочинає *пролог* — звернення до народу: *«Народе мій, замучений, розбитий, мов паралітик той на роздорожжу...»* Таким було українство на початку сторіччя: розштамповане, розділене між кількома державами, після кількох століть панської неволі, воно, не маючи свого ватажка, пророка, не знало, куди і як рухатися. **Мойсей** присвятив себе служінню народові, та доля проводиря складна й підступна. **Авірон** і **Датан** підбурюють народ проти Мойсея. Вони навіть погрожують закидати Мойсея камінням. Та ні погрози, ні залякування не спинять пророка. Мойсей усвідомлює, що найголовніше для народу, який тільки-но піднявся, — увесь час рухатись уперед, не спиняючись ані на мить. Він розповідає народові алегоричну притчу-казку про те, як дерева обирали собі короля.

Жодне з розкішних дерев: ані кедр, ані пальма, ані рожа, ані дуб, ані береза — не погодилися служити для захисту, честі, надії, підмоги інших дерев... лише терен згодився принести себе в жертву деревам, боронити їх, щоб вони буяли до неба. Мойсей розкриває *алегорію* казки — «виклад до неї»:

Дерева — се народи землі,
А король у їх колі —
Божий вибранець, син і слуга
Господевої волі.

У цій притчі Франко викладає свій погляд на пророка-вождя народу, який прагне дістати свободу. Відданість своєму народові, усвідомлення його прагнень – риси, якими має бути наділений поводир. Зневіривши у власних силах, у подальшій боротьбі, піддавшись намовлянням Авірона й Датана, народ відмовляється слухати Мойсея, вірити йому, визнавати за свого пророка. Мойсей полишає табір. Після розмови з Азазелем Мойсей відчуває сумнів, чи справді він служив своєму народові, чи не варто було залишатися в Єгипті. За це **Єгова** суворо покарав його:

А що ти усомнивсь на момент
Щодо волі моєї,
То побачивши сю вітчину,
Сам не вступиш до неї.

Поет вірить, що народ таки подолає всі перешкоди й дістане свободу. Єврейський народ у поемі Франка знайшов у собі сили, згуртувався довкола нового поводиря. Це **Єгошуа**, князь конюхів, що закликає: *«До походу!», «До зброї!», «До бою!»*

Останні рядки поеми написані в майбутньому часі. Поет висловлює впевненість у відродженні національної самосвідомості великого, хоч і поневоленого українського народу *(В. Погребенник)*.

Вірш «Гімн» (1880)

(Із збірки «З вершин і низин»)

Літературний рід: лірика.
Вид лірики: громадянська.
Жанр: гімн (ліричний вірш).
Провідний мотив: боротьба народних мас за світле майбутнє, нехитна віра в їхню перемогу.
Віршовий розмір: хорей.
Тип римування: суміжне.
Літературознавці про твір: з цього вірша постав образ вічного революціонера як одвічного людського духу, що *«тіло рве до бою, рве за поступ, щастя й волю»*. Цього прагнення людини не зупинити ніяким реакційним силам, хоч, як свідчить історія людства, вони впродовж тисячоліть намагалися його умертвити, знищити. Поет підносить хвалу вічно живим думам людини, її пориву до свободи і щастя, указує, що волелюбні ідеї особливо розкрилися в новітній час. Дух, що тільки *«вчора розповився»*, рвучко простує туди, де розвидняється, гучним голосом кличе до себе мільйони скривджених...

Важливо, що поет, конкретизуючи образ, акцентує не на руйнівних закликах, а на великій перетворювальній силі *«науки, думки, волі»*. Саме вони протистоять тій «пітьмі», що з давніх-давен принижувала людину, надломлювала її сили, зводила до становища раба *(П. Хропко)*.

Вірш «Чого являєшся мені у сні?..» (1896)

(Із збірки «Зів'ялє листя»)

Літературний рід: лірика.
Вид лірики: інтимна.
Жанр: ліричний вірш.
Провідний мотив: нерозділене кохання.
Віршовий розмір: ямб.
Літературознавці про твір. Цей вірш є вершиною не тільки української, а й світової інтимної лірики. Завдяки досконалій єдності змісту й форми вірш справляє незвичайно сильне враження. Поет висловлює

найщиріші, найглибші почуття, звіряючи своє кохання тій гордій і неприступній, від якої не чекає на взаємність:

Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
Як я люблю тебе без тями...

Схвильованість, переживання ліричного героя відтворені змінним ритмом поезії, який утворюється чергуванням різноскладових рядків: від двоскладових до дев'ятискладових:

Чого являєшся мені
У сні?
В житті ти мною згордувала,
Моє ти серце надірвала...

Побудова речень також органічно пов'язана зі змістом. Вони переважно короткі — запитання або вигуки, але двічі автор удається до великих поширених речень. Ліричний герой немовбито не може зупинитися, мусить викласти одразу ж усе, що на серці. Таким високоемоційним, напруженим є останнє речення до коханої, зіроньки, з проханням з'являтися хоч уві сні, щоб живити його стомлене серце *(В. Погребенник)*.

1. Іван Франко за походженням
   А волинянин
   Б галичанин
   В слобожанин
   Г подолянин
   Д буковинець

2. До збірки «З вершин і низин» І. Франка належить твір
   А «Мойсей»
   Б «Чого являєшся мені у сні?..»
   В «Захар Беркут»
   Г «Гімн»
   Д «Украдене щастя»

3. Вірш «Чого являєшся мені у сні?..» І. Франка написаний у формі
   А монологу
   Б діалогу
   В сну
   Г молитви
   Д сповіді

4. Прочитайте рядки з поеми «Мойсей» І. Франка.

...Се дідусь слабосилий,
Що без роду, без стад і жінок
Сам стоїть край могили.
Все, що мав у життю, він віддав
Для одної ідеї...

У цьому уривку йдеться про

А Датана
Б Єгошуа
В Авірона
Г Азазеля
Д Мойсея

5. Прочитайте рядки з поеми «Мойсей» І. Франка.

Ті слова про обіцяний край
Для їх слуху — се казка;
М'ясо стад їх, і масло, і сир —
Се найвищая ласка.

У цьому уривку йдеться про

А єгиптян
Б старе покоління євреїв
В нове покоління єврейського народу
Г дерева, які обирали собі короля
Д майбутні покоління

6. Азазель у поемі «Мойсей» — це

А пророк
Б темний демон пустелі
В князь конюхів
Г світла сила
Д кочівник

7. Прочитайте рядки з поеми «Мойсей» І. Франка.

Маловіре, ще ти не почавсь
В материнській утробі,
А я кожний твій віддих злічив,
Кожний волос на тобі.

Твір написаний віршовим розміром

А ямбом
Б хореєм
В дактилем
Г амфібрахієм
Д анапестом

8. Події в поемі «Мойсей» розгортаються в такій послідовності:

А заклик Єгошуа до бою — притча про дерева, що обирали собі короля — вигнання Мойсея з табору — спокуса Азазеля
Б вигнання Мойсея з табору — притча про дерева, що обирали собі короля — спокуса Азазеля — заклик Єгошуа до бою
В притча про дерева, що обирали собі короля — спокуса Азазеля — вигнання Мойсея з табору — заклик Єгошуа до бою
Г спокуса Азазеля — притча про дерева, що обирали собі короля — вигнання Мойсея з табору — заклик Єгошуа до бою
Д притча про дерева, що обирали собі короля — вигнання Мойсея з табору — спокуса Азазеля — заклик Єгошуа до бою

9. До композиційних особливостей поеми «Мойсей» належать

А чотири частини, епілог
Б пролог, двадцять пісень
В розлогі пейзажі, інтер'єри
Г зміщення часових площин, рефрен
Д притча в поемі, обрамлення

10. Головна ідея поеми «Мойсей» — це

А засудження пророка за недотримання даного народові слова
Б оспівування славного минулого єврейського народу
В заклик вірити у свій народ, позбутися рабської психології й будувати нове життя
Г викриття ганебної політики Єгипту щодо єврейського народу
Д засудження молодого покоління через його недалекоглядність

11. Установіть відповідність.

Герой

1 Азазель
2 Єгошуа
3 Датан
4 Єгова

Вчинок

А карає пророка за сумнів
Б закликає «До походу! До бою!»
В веде свій народ до землі обітованої
Г закликає народ закидати пророка камінням
Д намагається підірвати віру Мойсея

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 алітерація
2 алегорія
3 епітет
4 порівняння

Приклад

А *Задарма в слові твойому*
іскряться
І сила, й м'якість, дотеп,
і потуга...

Б *Ті слова про обіцяний край*
Для їх слуху — се казка...

В *В золотім океані вас все*
Буде спрага томити...

Г *І ревнув понад горами грім...*

Д *Мовив терен: «Се добре вам хтось*
Підповів таку раду...»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ЛІТЕРАТУРА XX ст.

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ
(1864–1913)

Народився в м. Вінниці в родині дрібного чиновника, *помер* у м. Чернігові.

Письменник.

Найвідоміші твори: оповідання «Харитя», «Ялинка»; новели «Intermezzo», «Цвіт яблуні»; повісті «Дорогою ціною», «Fata morgana», «Тіні забутих предків».

Повість «Тіні забутих предків» (1911)

Літературний рід: епос.

Жанр: повість.

Тема: зображення життя гуцулів у Карпатах на межі XIX й XX ст. в гармонії з природою, традиціями й звичаями, з язичницькими й християнськими віруваннями.

Головна ідея: оспівування високого й красивого почуття кохання.

Головні герої твору: Іван Палійчук, його кохана Марічка Гутенюк, дружина Палагна, сусід Юра, матір і батько Івана; щезник, нявка, чугайстир.

Сюжет: розповідь про дитинство Івана Палійчука і про ворогування його родини із сім'єю Гутенюків — Іван знайомиться з Марічкою під час бійки батьків — він зближується з Марічкою, між ними зароджується кохання — Іван тривалий час перебуває в наймах на полонині — повернувшись, він дізнається про смерть Марічки (коли дівчина переходила Черемош, раптова повінь накрила її й забрала із собою) — Іван не вірить у смерть Марічки, уважає, що це вигадки Гутенюків, і йде на пошуки дівчини — в одному селі люди знайшли тіло дівчини, проте в ньому, посинілому й розбитому річковим камінням, Іван не впізнає Марічки — через шість років блукань Іван повертається в село, через рік одружується з Палагною — з часом Палагна стає *«любаскою»* сусіда Юри — Іван про це знає, проте йому байдуже, він не може забути своєї Марічки — хлопець іде в гори й чує голос нявки-Марічки, прямує за ним, а зустрічає чугайстра, який відволікає його (іде з ним у танок) від Марічки — ідучи за голосом коханої, Іван зривається в урвище — наступного дня ледь живого Івана знаходять пастухи — Івана ховають за місцевим звичаєм (з танцями й розвагами).

Літературознавці про твір. Життя гуцулів у повісті М. Коцюбинського — це дивне поєднання християнського й язичницького начал.

У гірському селі *«всі були богомільні»*, і водночас тут мовби законсервувалося й поганство, відбившись у звичаях, обрядах, у всьому, чим характерний лад життя гуцула. Мовби тіні забутих предків ожили перед письменником у Криворівні. І він натхненно відтворив у слові цей двоєдиний барвистий світ. Язичництво цікавило Коцюбинського навіть більше, тому він так багато уваги віддає казково-демонічному, фантастичному світу довкола Івана й Марічки, — арідникам, щезникам, мольфарам, лісним, чугайстрам; малює екзотичні звичаї, обряди, ритуали гуцулів, якими було сповнене життя і світорозуміння горян.

У М. Коцюбинського домінує *неоромантична* хвала природності — на противагу заскорузлості. Кохання Івана й Марічки зароджується на тлі споконвічної ворожнечі родів, родової помсти і, зрештою, протиставляється цій ворожнечі. Як гармонія — і дисгармонія. Узагалі драматургія твору живиться енергією неоромантичних контрастів. Є тут ніжна й «дика» у своїй природно-поетичній «первозданності» Марічка — і є приземлено-груба Палагна. Це — живе уособлення поезії і прози, двох версій вибору, який доводиться здійснювати людині у своєму житті.

Утративши Марічку, Іван на якийсь час опиняється в полоні Палагни, проте без Марічки-мрії життя йому немає... Іван помирає, але у фіналі повісті знову — укотре в Коцюбинського! — тріумфує симфонія життя в час індивідуальної смерті.

«Життєхваленням» завершив він і «Тіні забутих предків»: під час похорону Івана гуцули влаштовують танок... Життєва філософія гуцулів передбачала ставлення до життя як до самодостатньої цінності. Ти з'явився на світ — отже, маєш *набутися* в ньому, бо сенс і краса життя — у самому акті життя, його індивідуальній неповторності. Це цілком збігалося з життєрозумінням, характерним і для інших творів М. Коцюбинського, зокрема — його новели «Intermezzo», де опоетизовано прості радощі буття.

Неоромантичне «життєхвалення» й поетизація природи підсилені в «Тінях забутих предків» яскравими *імпресіоністичними* малюнками. Автор нерідко вдається до мови метафор, несподіваного поєднання звукових і кольорових образів, принципу переважання враження над вираженням. Що таке, для прикладу, *«зелений сміх»*, як не кольорова музика гір? Коцюбинський весь час експериментує, шукає нові можливості слова — через метафору, персоніфікацію, несподівані контексти для епітетів, нюансування барв: *«Гори міняли своє блакитне убрання на рожеві із золотом ризи»; «синє дихання гір»; «зелена кров гір»...*

Оригінальний барвистий світ Гуцульщини, що постав зі сторінок «Тіней забутих предків», уразив кінорежисера С. Параджанова, який у середині 1960-х екранізував твір М. Коцюбинського. Кіноверсія повісті здобула світове визнання *(В. Пахаренко)*.

Новела «Intermezzo» (1908)

Літературний рід: епос (з елементами драми — дійові особи на початку твору й лірики — ліричний герой, палітра емоцій і переживань, пейзажі тощо).

Жанр: новела.

Тема: митець і суспільство.

Головні ідеї: важливість ролі митця в суспільстві; людина щаслива й повноцінна лише в гармонії з природою.

Дійові особи: Моя утома, Ниви у червні, Сонце, Три білих вівчарки, Зозуля, Жайворонки, Залізна рука города, Людське горе.

Сюжет: сюжет новели — безфабульний: за його основу взято не подієву інтригу, а характерну для імпресіонізму химерну гру настроїв. В «Intermezzo» вони проходять через три фази:

1. **Депресія.** Вона викликана великою душевною втомою ліричного героя. Герой утомлений, він перебуває в конфлікті із самим собою. Джерело цієї конфліктності — гостра потреба самотності — і водночас неможливість втечі від «світу людей».

2. **Спокійно-споглядальний стан.** Цей стан з'являється як продовження тієї гармонії, якої сповнене життя природи. А природа в новелі — щось більше, ніж просто тло. Вона одухотворена, недарма ж на початку твору письменник подав перелік «дійових осіб», серед яких є і «Ниви в червні», і «Сонце», і «Зозуля», і «Жайворонки».

3. **Обурення, гнів, нетерпіння.** Драматургія новели — не тільки у внутрішній конфліктності героя, а й у контрасті між царством прекрасної природи й потворною реальністю людського життя. У чарівну мелодію кононівських полів і небес вриваються дисонанси. Найбільш уражаючий — сповідь селянина про людське горе у фіналі твору (кульмінація).

«Intermezzo» завершується тим, що сповнений гніву й благородного нетерпіння митець повертається до міста, де його знову чекає пекло громадських обов'язків і незліченних «треба». *«Так далі жити не можна»,* — волає його вразлива й совісна душа *(В. Пахаренко).*

Теорія літератури

Імпресіоні́зм — стильова течія модернізму, що виникла наприкінці XIX ст. в Європі (спочатку в образотворчому мистецтві, згодом — у літературі). Імпресіоністичним творам властиві такі ознаки: психологізм у змалюванні персонажів, прагнення відтворити найтонші зміни в настроях, схопити миттєві враження, особливий лаконізм прози, її ритмічність, багатство зорових (кольори) і слухових (звуки) образів, увага до яскравих деталей і водночас відмова від великих соціальних

проблем. В українській літературі імпресіоністична манера письма позначилася на творчості М. Коцюбинського, В. Стефаника, М. Хвильового, Г. Косинки та ін.

1. В українській літературі М. Коцюбинський відомий передусім як
   А романтик
   Б реаліст
   В символіст
   Г імпресіоніст
   Д експресіоніст

2. Новела «Intermezzo» М. Коцюбинського присвячена
   А «Тіням забутих предків»
   Б «Цвітові яблуні»
   В кононівським полям
   Г Лесі Українці
   Д дружині

3. Новела «Intermezzo»
   А житійна
   Б пригодницька
   В фантастична
   Г автобіографічна
   Д документальна

4. До «мінорних» дійових осіб новели «Intermezzo» належить (належать)
   А Жайворонки
   Б Залізна рука города
   В Зозуля
   Г Ниви у червні
   Д Сонце

5. Прочитайте рядки з новели «Intermezzo» М. Коцюбинського.

Врешті стаю. Мене спиняє біла піна гречок, запашна, легка, наче збита крилами бджіл. Просто під ноги лягла співуча арфа й гуде на всі струни. Стою і слухаю.

Наявність зорових, нюхових і слухових образів в уривку — яскрава ознака

А реалізму
Б романтизму
В імпресіонізму
Г експресіонізму
Д сентименталізму

6. Композиційною особливістю новели «Intermezzo» М. Коцюбинського є

А розповідь від третьої особи
Б розповідь від першої особи
В кульмінація на початку твору
Г широкі діалоги
Д перебіг подій новели впродовж однієї доби

7. Прочитайте уривок із новели «Intermezzo» М. Коцюбинського.

Прощайте. Йду поміж людьми. Душа готова, струни тугі, наладжені, вона вже грає...

Цей епізод твору є

А експозицією
Б зав'язкою
В розвитком дії
Г кульмінацією
Д розв'язкою

8. Ознакою драматичного твору в новелі «Intermezzo» є

А розповідь селянина про п'ять голодних діток
Б розгортання дії переважно в одному місці
В образ «тисяч чорних ротів»
Г перелік дійових осіб на початку твору
Д переживання ліричного героя

9. Прочитайте уривок із новели «Intermezzo» М. Коцюбинського.

Сіра маленька пташка, як грудка землі, низько висіла над полем. Тріпала крильми на місці напружено, тяжко і важко тягнула вгору невидиму струну від землі аж до неба. Струна тремтіла й гучала. Тоді, скінчивши, падала тихо вниз, натягала другу з неба на землю...

У цьому описі пташка «єднала нєбо із зємлєю» у

А ліру
Б кобзу
В бандуру
Г арфу
Д цимбали

10. На початку новели «Intermezzo» і в її фіналі наявний такий образ

А Моя утома
Б Жайворонки
В Зозуля
Г Три білих вівчарки
Д Залізна рука города

11. Повість «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського екранізував

А Юрій Іллєнко
Б Олександр Довженко
В Дмитро Павличко
Г Сергій Параджанов
Д Іван Миколайчук

12. У повісті «Тіні забутих предків» події розгортаються в

А Галичині
Б Поділлі
В Покутті
Г Буковині
Д Гуцульщині

13. За ідейно-тематичним спрямуванням повість «Тіні забутих предків» близька до твору

А «Лісова пісня» Лесі Українки
Б «Наталка Полтавка» Івана Котляревського
В «Людина» Ольги Кобилянської
Г «Маруся» Григорія Квітки-Основ'яненка
Д «Чорна рада» Пантелеймона Куліша

14. Прочитайте рядки з повісті «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського.

Ласкаво слухало небо простосердечну молитву, добродушно хмурився Бескид, а вітер, пролітаючи далі, старанно вичісував трави на полонині, як мати дитячу голівку...

У цьому уривку використано художній засіб

А метонімію
Б синекдоху
В анафору
Г персоніфікацію
Д оксиморон

15. Злим духом, що править усім, у віруваннях героїв повісті «Тіні забутих предків» постає

А щезник
Б чугайстер
В арідник
Г нявка
Д лісовик

16. Повість «Тіні забутих предків» закінчується реченням

А Другої днини знайшли пастухи ледве живого Івана.
Б Так Палагна стала любаскою Юри.
В Під вікнами сумно ридали трембіти.
Г Для праці — будні, для ворожіння — свято.
Д Тяжкі часи настали в родині Івана по смерті ґазди.

17. Як композиційний елемент М. Коцюбинський уводить у повість «Тіні забутих предків»

А русальні пісні
Б колядки
В щедрівки
Г коломийки
Д веснянки

18. Події в повісті «Тіні забутих предків» розгортаються в такій послідовності

А танок із чугайстром — Марічка ділиться цукеркою з Іваном — Іван на полонині — одруження з Палагною
Б Іван на полонині — Марічка ділиться цукеркою з Іваном — одруження з Палагною — танок із чугайстром
В Марічка ділиться цукеркою з Іваном — Іван на полонині — одруження з Палагною — танок із чугайстром
Г Іван на полонині — одруження з Палагною — танок із чугайстром — Марічка ділиться цукеркою з Іваном
Д Марічка ділиться цукеркою з Іваном — одруження з Палагною — Іван на полонині — танок із чугайстром

19. Повісті «Тіні забутих предків» властиві ознаки

А реалізму і класицизму
Б сентименталізму й бароко
В романтизму й неокласицизму
Г неоромантизму й імпресіонізму
Д експресіонізму й символізму

20. У повісті «Тіні забутих предків» порушені всі названі проблеми, **КРІМ**

А язичництва і християнства
Б людини й природи
В кохання і ненависті
Г митця і суспільства
Д життя і смерті

21. Установіть відповідність («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського).

Герой		*Репліка*
1	Іван	**А** *Нічьо!.. Ти меш, сарако, вівчарити, я му сіно робити. Вилізу на копицу та й си подивлю в гори на полонинку, а ти мені затрембітай...*
2	Марічка	
3	Палагна	
4	Юра	**Б** *Навіки слава!.. Тепер маєм живий вогонь, а доки ме він горіти, ні звір, ні сила нечиста не озьмеся маржини та й нас, ирщених...*
		В *Ага! Ти так!.. То я мушу тебе заклинати. Я заклинаю вас, громи й громовенята, тучі і тученята, я розганяю тебе, фортуно, наліво, на ліси й води...*
		Г *Чому не заговориш до мене, чому не поглянеш, не позавиваєш мозолі на моїх пучках? А в котру онь доріжку вибираєшся... відки виглядати маю тебе?*
		Д *Ще кривий!.. Ще сліпий!.. Го-го! Як танцювати, то танцювати... Я ще заграю до танцю... Ти ще такої не чув, небоже...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

22. Установіть відповідність («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського).

Герой		*Дія*
1	Іван	**А** видобуває у старий спосіб вогонь
2	Марічка	**Б** постійно ворожить, зраджує близькій людині
3	Палагна	**В** потопає в Черемоші
4	ватаг	**Г** покидає рідне село й повертається через шість років
		Д уважає свою дитину підкинутим біссням

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23. Установіть відповідність («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського).

Художній засіб		*Приклад*
1 тавтологія	**А**	*Стоїш тут маленький, як бадилина в полі.*
2 порівняння	**Б**	*Зеленим сміхом засміялися трави...*
3 антоніми	**В**	*...і все розпливалось в червонім вогні, в якому згоріло його життя...*
4 діалектизм	**Г**	*Навіть маржинка не давала колишньої втіхи.*
	Д	*...на всьому світі тільки дві барви: в зеленій — земля, в блакитній — небо...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

24. Установіть відповідність («Тіні забутих предків» М. Коцюбинського).

Діалектизм		*Лексичне значення*
1 ґазда	**А**	вогнище
2 царинки	**Б**	хазяїн
3 ватра	**В**	гірська стежка
4 плай	**Г**	обгороджений сінокіс близько до оселі
	Д	безлісні гори

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА
(1863–1942)

Народилася в м. Ґура-Ґуморі (Південна Буковина, нині Румунія) у родині урядовця, *померла* в м. Чернівцях.

Письменниця.

Найвідоміші твори: повісті «Людина», «Царівна», «Земля», «В неділю рано зілля копала».

Повість «Земля» (1902)

Літературний рід: епос.

Жанр: повість.

Тема: зображення трагічної події, що сталася в гуцульській родині хлібороба наприкінці XIX ст.

Головна ідея: поміркувати над причинами братовбивства, тобто першогріха, зла у світі.

Головні герої: заможний ґазда Івоніка Федорчук, його дружина Марійка, старший син Михайло, молодший син Сава; заможний ґазда Василь Чоп'як, його дружина Докія й дочка Парасинка, чоловік Парасинки Тодорика; панська наймичка Анна; циганка Рахіра та її батько Григорій.

Сюжет твору: заможний ґазда Василь Чоп'як віддає свою дочку Парасинку за нелюба Тодорику (дівчина закохана в Михайла Федорчука) – старий Івоніка на весіллі каже, що шкодує за такою невісткою, як Парасинка, його Михайло був би прекрасною парою, проте його скоро заберуть до армії; Михайло — чемний і працьовитий хлопець, молодший син Сава — байдужий до господарства, не любить землі; Івоніка каже, що він не одержить у спадок землі, якщо не зміниться — Івоніка зізнається Докії, що має гроші, щоб відкупити Михайла від армії, проте не знає, чи вдасться — Марія була трудолюбивою ґаздинею і дуже економною, тому на селі її називали скупою; якось вона пішла до ворожки й та напророчила їй, що роздаватиме своє добро бідним, а від людей ховатиметься, що близьке піде далеко від неї, а далеке стане близьким — жид, з яким Івоніка домовився про Михайла й дав гроші за викуп із солдатчини, десь зник, тож Михайло вимушений іти до армії — Михайло все частіше думав про панську робітницю Анну, нещасну дівчину, яку бив рідний брат, а матір забирала зароблені гроші — якось Михайло зустрівся з Анною, яка поверталася з лісу, їй привиділося, ніби з ліска летить щось темне з вогняними очима, Михайло заспокоїв дівчину – тим часом Сава нишком носив Рахірі крадені вдома борошно, сир... – восени Федорчуки із сумом провели в армію Михайла – хлопцеві дуже тяжко було в солдатах, навіть закрадалася думка про дезертирство — тепер щотижня до нього приходив батько, усіляко підтримував сина — Марійка гнівалася на Саву,

казала, що той не одержить землі, якщо й далі буде з Рахірою — Анна під серцем носила дитину, люди стали вже це помічати, мати й брат вигнали Анну з дому, її прихистила в ссбе Докія — якось зустрілися на пасовиську Анна й Рахіра, Рахіра почала випитувати, хто ж батько майбутньої дитини, вони почали сваритися й Анна навіть ударила Рахіру й сказала, що про неї, ледащицю й відьму, кажуть у селі — Рахіра поскаржилася на Анну Саві — Михайло був удома у відпустці — Сава попросив Михайла піти разом з ним уночі до панського лісу й набрати там дерева, щоб відремонтувати огорожу; Михайло вважав це крадіжкою, проте згодився — на другий день лісник приніс Марійці страшну звістку: у панському ліску знайдено вбитого Михайла — багато людей зібралося у Федорчуків, коли зайшла до хати Анна й кинулась до Михайла, усі збагнули, хто батько ще не народженої дитини — Анна кинулася до Сави й кричала, що він убивця — Івоніка вийшов на двір і став гаряче молитися, бо зрозумів, що *«за землю підняв Сава руку на свого брата, лиш за землю!.. іншого тут не могло бути»* — на другий день приїхала комісія і встановила, що в Михайла стріляли зблизька, що він вижив би, якби відразу його знайшли в ліску — Сава був блідий і трясся, ніби від пропасниці — лікар помітив на його штанях кров, проте він пробелькотів, що то від зайця — Саву запідозрили, але нічого не знайшли — коли робили розтин тіла, з нього випала куля; Івоніка підняв її і заховав, кулю впізнав: саме такими стріляв Сава — Івоніка боявся втратити й другого сина — Саву забрали до міста — відбулося поховання Михайла — Анна народила близнят (двох хлопчиків) — навесні за порадою Докії Анна пішла до Марійки, аби та взяла хоч одного хлопчика на утримання, проте вона вигнала Анну — на Різдво, коли Марійка була сама в хаті, то до вікна підійшов якийсь чоловік і сказав, що бачив, як у ліс Михайло йшов із Савою, а говорить він про це тільки тепер, бо не хоче мати камінь на душі — через брак доказів Саву відпустили — він пішов до Рахіри, кажучи, що не потребує батькової землі й піде з жінкою на заробітки до Молдови — Анна жила з божевільною думкою вбити Саву, а той однієї її і боявся — померли близнята Анни й вона ніби збожеволіла (бродила полями, заходила до хат, не впізнаючи нікого) — Івоніка картав дружину, що та не прийняла онуків — Анну відвезли до шпиталю (гроші на лікування зібрали всім селом) — пройшло шість років, Івоніка й Марійка працювали й за Михайлову душу годували обідами бідних, Саву відділили, віддавши йому півхати, а землею не наділили (хай сам заробляє) — Докіїн брат Петро став лісником і одружився з Анною, минуло п'ять років, і в них народився хлопчик — Івоніка потайки від Марійки записав на нього найкращий лан Михайла.

Літературознавці про твір. Повість «Земля» (1902), написана на основі реальної трагедії братовбивства, що сталася восени 1894 р. в селі Димка неподалік від Чернівців, куди письменниця часто виїжджала на відпочинок.

Уже сам факт розробки авторкою біблійного мотиву братовбивства свідчить про те, що в основі твору *морально-етична проблематика*, заглиблення у філософську і навіть містичну царину, притчева атмосфера, наскрізна знаковість. Серед проблем, що досліджуються в повісті, у контексті символізму найцікавіші дві: людина і земля та доля людини. Окреслимо кожну з цих проблем.

Перша проблема. Ольга Кобилянська поглиблює, конкретизує уже на той час відому ідею про те, *що селянин перебуває під владою землі.* Письменниця розширює діапазон — не лише селянин, а й кожна людина; крім того, виокремлює два різновиди такої влади — духовний і матеріальний.

Аби жити із землі, успішно господарювати на ній, селянин має прийняти її закони. Найголовніші з них: любов як життєва настанова; необхідність керуватися і знаннями, і вірою; життя — найвища краса і самоцінність; сумлінна праця — священний моральний обов'язок, єдиний засіб і виправдання буття людини. Саме за цими законами живуть Івоніка та Михайло, вони перебувають під духовною владою землі. Причому духовна й матеріальна влада землі в їхніх душах зрівноважені: люблячи землю, молячись на неї, милуючись нею, вони дбають і про зиск, і про збагачення зі своїх ґрунтів.

Одначе рівновага між двома владами землі в душі хлібороба часом порушується, тоді зиск стає головною його метою. Така настанова приносить у світ дисгармонію: Докія нівечить життя своїй доньці, видавши заміж за багатого нелюба; Марійка через свою скнарість мимохіть стає однією з причин трагедії Михайла та Анни; спричиняється до лиха і Рахіра, прагнучи поживитися федорчуківською землею.

Ще страхітливіша духовна катастрофа настає тоді, коли людина цілком зрікається влади землі над собою, пориває з нею зв'язок. Тоді вона пориває і з мораллю, губить совість (здатність розрізняти добро і зло), витісняє Бога зі своєї душі. Такою людиною виступає в повісті Сава. Властиво, Сава повторює комплекс Каїна, ним керують гординя й заздрість. Розкриваючи цей образ, О. Кобилянська досліджує природу каїнізму. Сава — абсолютний бунтар, його головна мета — цілковита свобода, незалежність від усього — від батьків, дому, землі, людей. До світу в цілому Сава настроєний вороже, надто ж до тих моральних вимог світу, що зазіхають на його егоїстичну вседозволеність. Сава затято долає в собі відчуття гріха (він гордиться, що не боїться гріха кохатися з двоюрідною сестрою, навмисне робить це, кидаючи виклик табу, заборонам).

Куди ж веде така життєва настанова? Зрікаючись влади землі, ширше — влади любові над собою, Сава прагнув вибороти абсолютну свободу, а знайшов абсолютну неволю, став безвідмовним знаряддям у пазурях князя тьми, утратив здатність собою володіти, розпоряджатися. Побачивши під час весняної оранки зайця, парубок блискавичним рухом

машинально убив його грудкою, а потім викинув геть. На батькове запитання: *«Пощо ти вбив зайця?»* — не міг нічого відповісти, бо *«в дійсності не знав, пощо вбив його; якесь "щось" у ньому приказало йому те вчинити»*.

Значить, не жадоба землі — причина братовбивства (як досі прийнято вважати), а навпаки, зречення влади землі. На погрозу матері позбавити його спадку Сава якось відповідає: *«Чи я жадаю від вас землі?.. Я не жадаю від вас ані крихітки землі! Держіться вашої землі, а я зроблю, що мені схочеться!»* Отже, не земля, а якраз оте «щось», що «приказало» Саві вбити зайця, підштовхнуло його і до братовбивства.

Епілогові сцени повісті разюче засвідчують духовну смерть братовбивці. Пристрасний потяг до Рахіри минув, бо тепер (після законного одруження) це вже не гріх, не долання заборони; батьки, люди загалом відсахнулися від нього. А головне — сам він *«не має спокою»*, *«ходить, як зблудженний»*, тобто відчуває смерть своєї душі, а відтак безцільність свого існування.

Друга проблема, досліджена в повісті, — *фатум, влада долі над людиною*. Авторка наголошує, що кожна людина проходить по життю лише тим шляхом, який їй накреслено згори, і як би не старалася, що б не робила, не зможе звернути з цього шляху. Усе-таки зречення влади землі — лише зовнішня, очевидна причина трагедії, глибинна ж, визначальна — д о л я. Це підтверджує вже сам епіграф, узятий з писань норвезького містика Юнаса Лі: «Кругом нас знаходиться якась безодня, що її вирила доля, але тут, у наших серцях, вона найглибша». Ольга Кобилянська підкреслює вплив спадковості на характер людини. Але ж *саме* і *тільки* доля вирішила, що Михайло вдався в Івоніку, а Сава — у Марійку, а не навпаки; чи так само Анна — у «чесного ґазду» батька, а не в лиху, потворну тілом і душею матір *(В. Пахаренко)*.

Теорія літератури

Модерні́зм — літературний напрям, що утвердився в мистецтві наприкінці XIX — на початку XX ст. водночас із новим розумінням людини, коли найбільш істотним стає все особистісне, нетипове. Для модернізму характерна пристрасть до зображення дійсності як хаосу й абсурду; особистість описується в контексті її відчуження від соціуму, закони якого вона сприймає як такі, що не пізнаються і є алогічними та ірраціональними. Олена Ляуфлер (повість «Людина» О. Кобилянської) не сприймає усталених міщанських традицій, за якими жінка має бути лише прикрасою чоловіка; у повісті детально змальовано передусім особистість, її боротьбу за право бути людиною — тож цей твір модерний. Ольга Кобилянська — один із перших представників модернізму в українській літературі, до модерністів належать також І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський та ін.

Модерністські течії: *неоромантизм, неокласицизм, символізм, імпресіонізм, експресіонізм, футуризм*. У своїй подальшій творчості О. Кобилянська тяжіла до *символізму* й *неоромантизму*, пов'язаного з мужнім гуманізмом. Автори неоромантичних творів жадали змін у житті й стилі, і тому відмовлялися від лицемірства вікторіанської моралі, психології накопичування. Герой у неоромантичному творі — сильна особистість, яка намагається наблизити дійсність до мрії (повість О. Кобилянської «Людина»).

Символі́зм (з фр. *symbolisme* — знак, розпізнавальна прикмета) — мистецький напрям, основним принципом якого було художнє відтворення сутності предметів та ідей, що знаходяться за межею чуттєвого сприйняття, з використанням символу. Символ сприймається як уособлення індивідуального уявлення художника про світ.

Ознаки символізму:

• заміна думок, понять відповідними знаками — *символами*, що мають прихований смисл («смерть» символісти замінюють словом «ніч», а «молодість» — «ранком»);

• *бунт* проти надто консервативної суспільної моралі;

• *естетство* — захоплення витонченою поетичною формою й недооцінка змісту;

• культ *екзотичних* і *заборонених* тем;

• увага до *позасвідомого* з метою *вирватися за межі* повсякденного.

Сутність течії полягає в цілеспрямованій спробі символізувати зовнішні, матеріальні вияви світу з метою в такий спосіб пізнати його внутрішній зміст.

1. Ольга Кобилянська перші свої твори писала мовою

А українською
Б польською
В російською
Г румунською
Д німецькою

2. Повість «Земля» О. Кобилянської належить до творів

А класицизму
Б сентименталізму
В романтизму
Г реалізму
Д модернізму

3. Повість «Земля» О. Кобилянська присвятила

А Наталі Кобринській
Б Лесі Українці
В своєму батькові
Г буковинській землі
Д Тарасові Шевченку

4. Словами *«Він роботи боїться, йому танець у голові. Зо стрільбою ходив би день і ніч по полі й по лісі»* охарактеризовано

А Тодорику
Б Григорія
В Саву Федорчука
Г Василя Чоп'яка
Д Михайла Федорчука

5. Словами *«нічого не мала, була убога, а лиш виставлена на гнів матері і штовханці брата»* охарактеризовано

А Докію
Б Парасинку
В Марійку
Г Рахіру
Д Анну

6. Головна ідея повісті «Земля» О. Кобилянської

А порушення проблеми батьків і дітей
Б роль землі в житті селянина
В оспівування почуття кохання
Г з'ясування причин братовбивства
Д роль праці людини на землі

7. Сусідній ліс, теля, місяць та зорі, обірвана струна на весіллі, закривавлені вогняні шмати з розжареними очима — усі ці поняття в повісті «Земля» є

А авторськими епітетами
Б елементами пейзажу
В злими силами природи
Г основними символами
Д плодами фантазії героїв

8. Біблійний образ Каїна втілює у собі

А Тодорика
Б Григорій
В Михайло
Г Івоніка
Д Сава

9. Події в повісті «Земля» розгортаються в такій послідовності

А пригода із Сойкою і телям — пригода з марищем з розжареними очима — випробовування намєтів на морозі — одруження Анни з Петром
Б пригода з марищем з розжареними очима — випробовування наметів на морозі — пригода із Сойкою і телям — одруження Анни з Петром

В пригода з марищем з розжареними очима — випробовування наметів на морозі — одруження Анни з Петром — пригода із Сойкою і телям

Г випробовування наметів на морозі — пригода з марищем з розжареними очима — пригода із Сойкою і телям — одруження Анни з Петром

Д одруження Анни з Петром — пригода з марищем з розжареними очима — випробовування наметів на морозі — пригода із Сойкою і телям

10. Найбільше Сава боявся

А Михайла
Б Івоніки
В Анни
Г Рахіри
Д Марійки

11. Установіть відповідність.

Героїня	*Характеристика*
1 Марійка	**А** *Їй вічно все щось не в смак. Ходить, як та хмара, але на те не дивиться ніхто, ніхто її балакань не слухає. На те вона жінка, аби язик у неї не стояв за зубами та аби день і ніч стогнала.*
2 Домніка	**Б** *На гулянку ходила зрідка й називала всіх хлопців прямо смаркачами. І диво! Помимо її краси й розуму, помимо незвичайної старанності, з якою завсіди одягалася, не викликувала подиву й симпатії в мужеській половині сільських мешканців.*
3 Анна	**В** *Була се слабосильна, ще доволі молода жінка з ніжними рисами обличчя, на якім за першим поглядом було пізнати, що тяжка, ненастанна праця й жура, що гнітила її, надали їй п'ятно старості.*
4 Рахіра	**Г** *Середнього росту, з темним, як шовк, волоссям... на око ніжна, таїла в собі силу та вабила до себе, мов музика, гармонією жіночності.*
	Д *...на неї ні один порядний хлопець на селі не глядить, її ніхто порядний за жінку не візьме. Вона погана волошка... Чоло волоссям заросло, а очі, як у чортиці або як у голодної собаки!*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Діалектизм

1 газда
2 серака
3 бурдей
4 бадіка

Лексичне значення

А дядько
Б господар
В стежка
Г бідолаха
Д землянка

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ЛЕСЯ УКРАЇНКА
(1871–1913)

Справжнє ім'я — Лариса Петрівна Косач.

Народилася в м. Новограді-Волинському в родині громадського діяча, *померла* в м. Сурамі (Грузія).

Поетеса, драматург, перекладач.

Найвідоміші твори: збірка поезій «На крилах пісень»; поема «Давня казка»; драма-феєрія «Лісова пісня»; драматична поема «Бояриня».

Драма-феєрія «Лісова пісня» (1911)

Літературний рід: драма.

Жанр: драма-феєрія (проблемно-філософська драматична поема).

Тема: зображення світу людини й світу природи в їх гармонійних і суперечливих взаєминах.

Головна ідея: оспівування краси людських взаємин, пориву до щастя, незбагненної сили великого кохання.

Дійові особи: Лукаш, його мати, дядько Лев; Килина, діти Килини; хлопчик; Мавка, Лісовик, Перелесник, Водяник, Русалка Польова, Злидні, «Той, що греблі рве», «Той, що в скалі сидить»; Доля.

Сюжет

Перша дія. Старезний, предковічний ліс на Волині — до дуба, що на широкій лісовій галявині, прийшли будувати хату дядько Лев і його небіж Лукаш — від зимового сну прокидається Мавка, почувши гру Лукаша на сопілці — Лукаш збирається наточити соку з берези, проте Мавка зупиняє його, адже береза — її сестра, а сік її — то кров — Мавка й Лукаш закохуються, перший поцілунок — Лукаш розповідає про те, що восени його хочуть оженити, від чого Мавка засмучується.

Друга дія. Пізнє літо — мати докоряє Лукашеві, що він все грає, а робота стоїть — коли на подвір'ї з'являється Мавка, мати Лукаша каже їй, що не гоже дівці упадати за парубком, проте лісовій красуні ці людські міркування не зрозумілі — за Мавку заступається дядько Лев, аби його сестра не називала Мавку відьмою — мати дає Мавці серпа й загадує жати — Мавці не вдається цього зробити, бо з жита виринає Русалка Польова й благає сестрицю не губити її красу — Мавка, щоб хоч якось виправдати себе перед матір'ю Лукаша, ріже собі руку серпом — на полі з'являється мати з молодицею й лає Мавку за неробство — приходить Лукаш і допомагає молодиці жати — Лукаш проводжає Килину додому — засмучена Мавка плаче біля озера й просить Лісовика зробити її такою, як була; Лісовик вбирає її в багряницю й срібний серпанок, у цей момент з'являється Перелесник і кружляє Мавку у вирі шалсного танцю — раптом із землі зявляється страшне Марище і вмовляє Мавку піти з ним у

далекий край, де *«ні дерево, ні зілля не шелестить, не навіває мрій»* — тут з'являється Лукаш; побачивши бліду Мавку, каже: *«Яка страшна! Чого ти з мене хочеш?»* — Лукаш поспішає до хати й просить матір готувати хліб для старостів, бо завтра буде сватати Килину — почувши ці слова, Мавка зриває із себе багряницю й просить Марище забрати її із собою — вони зникають під землею.

Третя дія. Хмарна осіння ніч — біля хати Лукаша чорніє постать Мавки — з лісу виходить Лісовик і дивується, що Мавка тут, а не в «Того, що в скалі сидить» — Мавка пояснює, що саме він визволив її своїм злочином, перетворивши Лукаша на вовка — почувши вовче виття, яке доходило до кам'яної печери, Мавка розповідає, що прокинулась і силою чарівних слів урятувала Лукаша, повернувши йому людську подобу — мати докоряє Килині, що та довго спить і погана господиня — Килина, вибігши по воду, помічає постать Мавки й запитує, чого та прийшла — Мавка відповідає: *«Стою та дивлюся, які ви щасливі»* — Килина говорить: *«А щоб ти стояла у чуді та в диві!»* — Мавка раптом перетворюється на вербу — з лісу виходить Лукаш, на нього накинулася Килина й обізвала п'яницею, він відповів: *«Мовчи! Не скигли!»* — на запитання Лукаша, куди подівся дядьків дуб, вона відповіла, що продала купцям, щоб не вмерти з голоду — з хати вибігає мати й радіє синові, скаржиться на тяжке життя з *«отою відьмою»* — Лукаш докоряє матері, що їй судилося бути відьомською свекрухою — до них підходить хлопчик із сопілкою, зробленою з верби-Мавки, і просить Лукаша заграти на ній — Лукаш починає грати й чує голос Мавки, випускає з рук сопілку й запитує в Килини, що то за верба — Килина просить Лукаша зрубати вербу, Лукаш ударив раз по стовбуру, замахнувся вдруге й опустив руки — тут кинулася Килина, вихопила сокиру й замахнулася — у цю мить метеором-вогнем з неба злетів Перелесник і обійняв вербу, спалахнув вогонь і, досягнувши верховіття, перекинувся на хату — мати й Килина виносять із хати добро разом із Злиднями — Килина просить Лукаша покинути ліс і повернутися в село — Лукаш не погоджується — Килина йде геть — аж тут з-за берези виходить легка, прозора постать Мавки і схиляється над Лукашем — Мавка ні в чому не звинувачає Лукаша. Твір закінчується ремаркою, що сприймається як вірш у прозі (Лукаш починає грати, тьмяний зимовий день змінюється на ясну весняну ніч, Мавка спалахує давньою красою в зорянім вінці, Лукаш кидається до неї, білий цвіт огортає закохану пару, переходить у заметіль, коли завірюха вщухла, стає видно Лукаша, що сидить сам, прихилившись до берези, на його вустах щаслива усмішка, очі заплющені, з неба падає сніг).

Літературознавці про твір. Оскільки поема Лесі Українки «Лісова пісня» є одним із найвиразніших взірців неоромантичного стилю, прослідкуємо найхарактерніші його риси у творі:

1. Уже сам жанр (драма-феєрія) передбачає поєднання реального й фантастичного, інтуїтивно-символічного; а також особливу потужність ліричного струменя.

2. Конфлікт твору — це неспівмірність духовно-піднесеного й матеріально-приземленого в душі, боротьба Людини в людині.

3. У «Лісовій пісні» зіставляються два світи — гармонійно-досконалий (утілюється в панорамі одуховленої природи) і дисгармонійно-примітивний (утілюється в житті людського суспільства).

4. Ціла тканина драми *наскрізь символічна*, усі її персонажі й деталі є знаками певних духовних станів. Так, Перелесник і «Той, що греблі рве» символічно втілюють волю, молодість, чин; Водяник, навпаки, — старість, поміркованість. Столітній дуб на галявині біля Лукашевої хати — символ єдності людини й природи. Отож, зрізавши й продавши цей дуб, мати й Килина тим самим остаточно позбавляють себе можливості влитися в гармонію світу, тобто сягнути щастя.

Символічними є п'ятеро центральних персонажів. Лукаш уособлює людину й відповідно дві грані її душі — духовну й матеріальну, які втілюються симетрично у двох парах образів: досконалого дядька Лева й ще досконалішої Мавки; примітивної матері й ще примітивнішої Килини. Тобто, не вплив середовища, не зіткнення з тими чи іншими людьми визначають вчинки, життєву настанову Лукаша, а навпаки, його душа зумовлює середовище: коли в Лукашеві переважає духовна грань, вона втілюється в образах дядька Лева і згодом Мавки, коли переважає матеріальна, — утілюється в образах матері й згодом Килини.

Неоромантична проблематика твору:

а) людина і природа;

б) людина і мистецтво;

в) проблема добра і зла;

г) проблема кохання;

ґ) проблема самозради.

Глибиною думок, красою поетичних образів драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки постала нарівні з такими творами світової класики, як «Сон літньої ночі» В. Шекспіра і «Пер Гюнт» Г. Ібсена. Зокрема М. Рильський назвав цей твір «діамантовим вінцем Українки» *(В. Пахаренко).*

Вірш «Contra spem spero![1]» (1890)

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: особиста (філософська).

Провідний мотив: заперечення тужливих настроїв, протиприродних молодості, оптимізм людини за будь-яких життєвих ситуацій.

---

[1] *Contra spem spero!* — Без надії сподіваюсь! *(Латин.)*

Віршовий розмір: анапест.

Тип римування: перехресне.

Літературознавці про твір. Уся поезія побудована на антитезах, причому художні протиставлення звучать як крилаті, афористичні вислови. Їх виразність досягається за допомогою метафоричної образності, яка посилює емоційність звучання твору.

Імпульсом до створення вірша стало загострення в авторки хвороби, проте подолання особистої недуги переросло в утвердження героїчної особистості, яка готова всі зусилля віддати боротьбі проти кривди в найширшому соціальному та національно-визвольному аспектах. Леся Українка утверджувала незламність духу людини й оптимістичним мотивом, і всіма художніми засобами, й експресивним художнім звучанням, коли категоричне «Ні!» на початку твору змінилося ще рішучішим «Так!» в останній його строфі *(П. Хропко)*.

1. Справжнє прізвище Лесі Українки

А Вілінська
Б Кобринська
В Косач
Г Барвінок
Д Драгоманова

2. Прочитайте уривок із вірша «Contra spem spero!» Лесі Українки.

В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.

Віршовий розмір твору

А ямб
Б хорей
В дактиль
Г амфібрахій
Д анапест

3. Прочитайте уривок із вірша «І все-таки до тебе думка лине...» Лесі Українки.

Сі очі бачили скрізь лихо і насилля,
А тяжчого від твого не видали,
Вони б над ним ридали,
Та сором сліз, що ллються від безсилля.

Тип римування вірша

А перехресне
Б суміжне
В кільцеве
Г монорим
Д білий вірш

4. *«Чи не одиноким мужчиною на новочасну соборну Україну»* Лесю Українку назвав

А Іван Карпенко-Карий
Б Іван Франко
В Василь Стефаник
Г Михайло Драгоманов
Д Михайло Коцюбинський

5. Провідним мотивом вірша «Contra spem spero!» є

А сумніви щодо можливості одужання хворої молодої людини
Б заперечення права молодої людини на справжнє щастя
В любов до рідного краю, його історії, традицій, культури
Г місце митця в суспільному житті
Д заперечення тужливих настроїв, протиприродних молодості

6. Вірш «Contra spem spero!» побудований на

А порівняннях
Б паралелізмі
В риторичних запитаннях
Г оксиморонах
Д антитезах

7. Назва вірша «Contra spem spero!» Лесі Українки в перекладі з латини означає

А без надії сподіваюсь
Б мовчати — кричати
В надія помирає останньою
Г боротися до кінця
Д думки проти течії

8. У драмі-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки оспівано красу

А Поділля
Б Полісся
В Буковини
Г Слобожанщини
Д Галичини

9. Суперницею Мавки в драмі-феєрії «Лісова пісня» виступає

А Доля
Б мати Лукаша
В Килина
Г Русалка
Д Русалка Польова

10. За дядька Лева й Лукаша заступається через наміри Русалки їх залоскотати

А Перелесник
Б Лісовик
В Водяник
Г Мавка
Д «Той, що греблі рве»

11. Бездуховність й обивательську обмеженість («Лісова пісня» Лесі Українки) утілено в образі

А «Того, що в скалі сидить»
Б дядька Лева
В Лукаша
Г Килини
Д Пропасниці

12. Слова *Я маю в серці те, що не вмирає!* належать («Лісова пісня» Лесі Українки)

А Лукашу
Б Перелеснику
В Мавці
Г Русалці Польовій
Д «Тому, що греблі рве»

13. Прочитайте уривок із ремарки драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки.

...молодий, дуже білявий, синьоокий, з буйними і разом плавкими рухами; одежа на йому міниться барвами, від каламутно-жовтої до ясно-блакитної, і поблискує гострими золотистими іскрами.

У цих рядках описується

А Лукаш
Б Водяник
В Лісовик
Г Перелесник
Д «Той, що греблі рве»

14. Прочитайте уривок із драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки.

І снилися мені все білі сни:
на сріблі сяли ясні самоцвіти,
стелилися незнані трави, квіти...

У цих рядках використано художній засіб

А анафору
Б синекдоху
В порівняння
Г алітерацію
Д метонімію

15. Перетворення людини на рослину (Мавки на вербу, Лукаша на вовкулаку) властиве фольклорному жанру

А думі
Б баладі
В билині
Г колядці
Д коломийці

16. Жанр *феєрія* можна означити словами

А музичний, музикальний, ритмічний
Б чарівний, казковий, міфічний
В фантастичний, химерний, непересічний
Г пригодницький, авантюрний, гострий
Д чуттєвий, сльозливий, тонкий

17. Композиційну особливість драми-феєрії «Лісова пісня» вказано в рядку

А розгортання подій упродовж трьох років, кожен з яких різний за настроєм
Б поділ на три дії, кожна з яких починається пейзажем відповідної пори року
В порушення хронологічної послідовності в розгортанні подій
Г перехід із світу людей у світ природи через сни дійових осіб
Д пісенний початок кожної дії сумний, а кінець — оптимістичний

18. Події в драмі-феєрії «Лісова пісня» розгортаються в такій послідовності:

А Лукаш одружується — Мавка не дає Лукашу наточити соку з берези — Мавка перетворюється на вербу — Лісовик перетворює Лукаша на вовкулаку
Б Лісовик перетворює Лукаша на вовкулаку — Мавка не дає Лукашу наточити соку з берези — Лукаш одружується — Мавка перстворюється на вербу
В Мавка перетворюється на вербу — Мавка не дає Лукашу наточити соку з берези — Лукаш одружується — Лісовик перетворює Лукаша на вовкулаку
Г Мавка не дає Лукашу наточити соку з берези — Лукаш одружується — Лісовик перетворює Лукаша на вовкулаку — Мавка перетворюється на вербу
Д Мавка не дає Лукашу наточити соку з берези — Лісовик перетворює Лукаша на вовкулаку — Мавка перетворюється на вербу — Лукаш одружується

19. У драмі-феєрії «Лісова пісня» порушені всі названі проблеми, **КРІМ**

А краси людських взаємин
Б сутності щастя
В історичної правди
Г людини й мистецтва
Д великого кохання

20. Драма-феєрія «Лісова пісня» — зразок

А сентименталізму
Б бароко
В класицизму
Г реалізму
Д неоромантизму

21. Установіть відповідність.

Дійова особа	*Репліка*
1 Лукаш	**А** *Ой лишенько! Іще не починала! Ой мій упадоньку! Що ж ти робила? Нездаренько! Нехтолице! Ледащо!*
2 Мавка	
3 мати Лукаша	
4 дядько Лев	**Б** *Що лісове, то не погане, сестро, — Усякі скарби з лісу йдуть...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

В *І та вже відьма? Ба, то вже судилось*
відьомською свекрухою вам бути.
Та хто ж вам винен? Ви ж її хотіли.

Г *Та відчепися, відки маю знати?*
Я з кодлом лісовим не накладаю
так, як твій рід! Зрубай її, як хочеш,
хіба я бороню? Ось на й сокиру.

Д *Заграй, заграй, дай голос мому серцю!*
Воно ж одно лишилося від мене.

22. Установіть відповідність.

Вчинок

1 дядько Лев
2 Перелесник
3 Лісовик
4 «Той, що в скалі сидить»

Дійова особа

А ріже свого пальця, щоб урятувати красу Русалки Польової
Б перетворює Лукаша на вовкулаку
В забирає Мавку під землю
Г рятує Мавку, огортаючи вогнем вербу, на яку вона перетворилася
Д захищає дуб від охочих його зрубати

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 риторичне запитання
2 риторичне звертання
3 анафора
4 гіпербола

Приклад

А *О, сліз таких вже вилито чимало, —*
Країна ціла може в них втопитись...

Б *Гетьте, думи, ви, хмари осінні!*
Тож тепера весна золота!

В *Я на вбогім сумнім перелозі*
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

Г *Сі очі бачили скрізь лихо і насилля,*
А тяжчого від твого не видали...

Д *Чи то так у жалю, в голосінні*
Проминуть молодії літа?

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

24. Установіть відповідність.

Образ	*Символічне значення*
1 Лукаш	**А** воля, молодість, чин
2 Перелесник	**Б** старість, поміркованість
3 Водяник	**В** людина як така
4 дядько Лев	**Г** єдність людини і природи
	Д бездушність, порожнеча

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК
(1871–1936)

Народився в с. Русові, що на Івано-Франківщині, у родині заможного селянина, там же й *помер*.

Письменник, майстер психологічної новели.

Найвідоміші твори: новели «Новина», «Камінний хрест», «Катруся», «Палій».

Новела «Камінний хрест» (1900)

Літературний рід: епос.

Жанр: психологічна новела (студія, тобто художнє дослідження душі головного героя).

Тема: еміграція за океан галицького селянства на межі XIX й XX ст. (прощання хлібороба Івана Дідуха із сусідами у зв'язку з виїздом до Канади).

Головна ідея: єдність селянина з рідною землею.

Герої твору: Іван Дідух, його дружина Катерина, їхні діти, кум Михайло, селяни.

Сюжет і композиція: твір складається із семи розділів, сюжет як такий відсутній: селянин Іван Дідух покидає рідну землю, щоб переїхати до Канади в пошуках кращого життя (на вмовляння дітей і дружини).

Літературознавці про твір. Новела «Камінний хрест» — це своєрідне художнє дослідження душі головного героя Івана Дідуха, котрий прощається із сусідами у зв'язку з виїздом до Америки. Від часу повернення з війська люди пам'ятають Івана у виснажливій праці. Щороку впрягався поряд із конем і вивозив гній на свою нивку на кам'янистому горбі. Обкладав горб дерном, щоб дощі не змивали грунт, обробляв поле. Праця зігнула його в дугу, і стали в селі прозивати Івана Переломаним.

Сповіді героя про своє життя вражаючі. Монологи, що є важливим засобом його індивідуалізації, обертаються насамперед навколо образу горба, на якому Іван Дідух установив на пам'ять селу камінний хрест із вибитими іменами — своїм і дружини. Образ хреста символізує страдницьку долю селянина, який усе своє життя гірко працював і однаково змушений покидати свою нивку, бо вона не спроможна його прогодувати.

Змальовуючи історію життя сільського бідняка Івана Дідуха, котрий, як підсумок усіх своїх надлюдських зусиль, був безземельним, прозаїк розмірковує над тими моральними чинниками, що творять духовну сутність людини, і передусім — над проблемою зв'язку з рідною землею.

Творці *експресіоністичного стилю* відродили давню істину, що «не можна навіть зірвати квітку, щоб при цьому не стривожити зорі», що

весь космос є нерозривною цілістю. Саме про це йдеться насамперед у новелі. Так само, як кинутий у ставок камінь тривожить усе середовище, так Іван з конем і возом при праці *«лишали за собою сліди коліс, копит і широчезних п'ят Іванових»*, зрушуючи довкілля, бо *«придорожнє зілля і бадилля гойдалося, вихолітувалося на всі боки за возом і скидало росу на ті сліди»*. Важливо ще й те, що колеса, кінські копита й п'яти Івана творять єдність своїм експресивним рухом, залишаючи сліди.

Дідух і його родина відчувають майбутню кризу-муку безуспішної боротьби всіх емігрантів за збереження своєї духовної ідентичності. Це передчуття викликає страшний біль. Автор матеріалізує його в такому образі: *«Ціла хата заридала, як би хмара плачу, що нависла над селом, пірвалася»*. Тут хата Дідухів втрачає властивості реального об'єкта й перетворюється на знак душевного стану родини *(В. Пахаренко)*.

Історія літератури

«Покутська трійця» — умовна назва об'єднання українських письменників Василя Стефаника, Марка Черемшини й Леся Мартовича, які були родом із прикарпатського Покуття (нині — Івано-Франківська область). Усі вони навчалися в Коломийській і Дрогобицькій гімназіях, зібрали бібліотеку української літератури й створили літературну групу. Творам «Покутської трійки» властиве поєднання гуцульських діалектизмів і літературної мови, виробленої наддніпрянськими письменниками.

Теорія літератури

Експресіоні́зм — стильова течія модернізму першої чверті XX ст., у якій основними принципами стають суб'єктивність, експеримент і новизна. Особливої важливості набуває відмова від вимоги зображувати дійсність об'єктивно. Мистецтво експресіонізму проникнуте відчуттям повсякденного болю, страхом за майбутнє людини, чиє життя спрямовують соціальні механізми, що загрожують людині безглуздою загибеллю. Повсякденний біль, невтішне майбутнє, спричинене соціальними мотивами, переживає головний герой новели «Камінний хрест» В. Стефаника Іван Дідух.

1. Василь Стефаник — представник
   - **А** Харківської школи романтиків
   - **Б** «Руської трійці»
   - **В** Кирило-Мефодіївського братства
   - **Г** «Покутської трійці»
   - **Д** «Молодої музи»

2. Василь Стефаник прославився в українській літературі як майстер

А соціально-психологічної повісті
Б психологічної новели
В історичного роману
Г притчового оповідання
Д ліричних відступів в епічному творі

3. Події в новелі «Камінний хрест» В. Стефаника відбуваються

А за часів кріпаччини
Б після скасування кріпосного права
В наприкінці XIX — на початку XX ст.
Г під час Першої світової війни
Д після більшовицького перевороту

4. Репліка *За цим краєм не варт собі туск до серця брати! Ця земля не година кілько народа здержати та й кількі біди вітримати* належить

А Іванові Дідуху
Б Катерині
В кумові Михайлу
Г синові Івана
Д одному з односельців

5. Новела «Камінний хрест» закінчується словами

А Але Іван не дивився в той бік. Ймив стару за шию і пустився з нею в танець.
Б А Михайло ймив Івана за барки, і шалено термосив ним, і верещав як стеклий.
В [Іваниха] все рукою показувала в повітрю, як глибоко вона той поріг виходила.
Г Люди задеревіли, а Іван термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук.
Д Видиш, стара, наш хрестик? Там є відбито і твоє намєно. Не біси, є і моє, і твоє...

6. Символом розпачу від прощання з рідним краєм у новелі «Камінний хрест» є

А горб
Б хрест
В танець
Г камінь
Д збіжжя

7. Кульмінацією новели «Камінний хрест» є

А пісня про загублені молоді літа
Б розповідь Івана односельцям по хрест
В звернення Івана Дідуха до дружини
Г танець Івана Дідуха з дружиною
Д розповідь про молодість Івана Дідуха

8. Композиційною особливістю новели «Камінний хрест» **НЕ Є**

А поділ на сім частин
Б діалоги
В розповідь від першої особи
Г розповідь про минуле Івана Дідуха
Д кульмінація в кінці твору

9. Темою новели «Камінний хрест» В. Стефаника є

А смерть селянина від тяжкої праці на землі
Б еміграція західноукраїнської родини
В тяжке життя селян в умовах кріпацтва
Г доля жінки-матері в еміграції
Д життя людини в гармонії з природою

10. Новела «Камінний хрест» — твір

А реалістичний
Б романтичний
В неоромантичний
Г імпресіоністичний
Д експресіоністичний

11. Установіть відповідність.

Художній засіб	*Приклад*
1 метонімія	**А** *Догори ліз кінь, як по леду...*
2 персоніфікація	**Б** *Вік свій збув на тім горбі.*
3 фразеологізм	**В** *Спросив Іван ціле село.*
4 порівняння	**Г** *Очі замиготіли великим жалем, а лице задрожало...*
	Д *Сонце... малює по нім маленькі фосфоричні звізди.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Стильові течії модернізму

1 символізм
2 неоромантизм
3 імпресіонізм
4 експресіонізм

Ознаки

А намагання героя наблизити дійсність до мрії, сильний герой
Б відтворення сутності предметів та ідей через знаки
В об'єктивне зображення дійсності, типовий герой у типових обставинах
Г мінливість вражень і відчуттів героя, зорові й слухові образи
Д повсякденний біль героя, невтішне майбутнє, контрасти

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ПОЕЗІЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

МИКОЛА ВОРОНИЙ
(1871–1938)

Народився на Катеринославщині (нині Дніпропетровська область) у родині ремісника, *розстріляний* (як «ворог народу») в м. Одесі.

Поет, театрознавець, актор театру корифеїв.

Найвідоміші твори: «Євшан-зілля», «Блакитна панна», «Інфанта», «Іванові Франкові».

Вірш «Блакитна панна» (1912)

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: пейзажна.

Провідні мотиви: возвеличення краси природи і єдність її з мистецтвом.

Віршовий розмір: хорей.

Про вірш: вірш має витончену форму, яскраві тропи. *Провідні мотиви* твору — возвеличення краси природи і єдність її з мистецтвом. Блакитна панна — це образ Весни *«у серпанках і блаватах»*, якій уся земля виспівує: *«Осанна!»* і тривожить душу ліричного героя. Для символістів, як і для представників інших модерністських стилів, *форма* вірша, *художні засоби* набували дуже великого значення: важливо не стільки що сказати, а як сказати. Микола Вороний став, по суті, новатором у розширенні музичних можливостей українського вірша. «Блакитна панна» рясніє асонансами й алітераціями, як і сама Весна, що приходить до нас із співом птахів і ручаїв. Сам автор зазначав: «Я писав не так од образу, як од звуку. І дійсно, мелос, спершу примітивний, а далі технічно все більше ускладнений, був джерелом моєї пісні-вірша». Справді, джерелом поезії, її ритму й звучання, є мелодія. Звук для символістів — понад усе. У науці навіть відоме поняття «звукосимволізм».

Не можна не помітити в «Блакитній панні» Вороного і специфічного розміщення рядків у строфах: вони ніби сходинки, по яких скрапує на весні талий сніг під грою сонячного проміння. Таке розміщення рядків поезії будить особливий темпоритм. Отже, *форма* у поетів-символістів — це надважливий засіб витворення потужного ліричного струменя.

ОЛЕКСАНДР ОЛЕСЬ
(1878–1944)

Справжнє ім'я: Олександр Іванович Кандиба.

Народився на хуторі біля містечка Білопілля (нині Сумська область) у родині дрібного службовця, *помер* у м. Празі, де й похований.

Поет.

Найвідоміші твори: збірка «З журбою радість обнялась», «Княжа Україна», драматичний етюд «По дорозі в Казку».

Романс «Чари ночі» (1907)

Літературний рід: лірика.

Жанр: романс (він став популярною народною піснею).

Вид лірики: інтимна (любовна).

Провідний мотив: захоплення красою життя й красою кохання.

Віршовий розмір: ямб.

Літературознавці про твір. Вірш належить до збірки «З журбою радість обнялась». Автор закликає читача улити «струмінь власної душі» у «шумляче море» краси весняної природи, до дна випити чашу щастя від молодості й кохання, тим паче, що щастя — надто швидкоплинне. Отже, краса життя, краса кохання — над усе. Продовжуючи народнопісенну традицію, О. Олесь будує вірш на наскрізному *паралелізмі* «людина — природа»:

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її —
Знов молодість не буде!»

Численні *персоніфікації* (наприклад, у п'ятій строфі) підкреслюють злитість природи й людини в прагненні жити, кохати й бути щасливими. Проступає у вірші і традиційний для поета *контраст («Гори! — життя єдина мить, Для смерті ж — вічність ціла»).* Він особливо підсилює, загострює спалах радості, кохання *(В. Пахаренко).*

Вірш «О слово рідне, орле скутий!..» (1909)

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: патріотична.

Провідні мотиви: любов до рідної мови і заклик до її збереження.

Віршовий розмір: ямб.

Літературознавці про вірш. У збірці «Будь мечем моїм...» О. Олесь, розвиваючи традицію Т. Шевченка та Лесі Українки, гостро порушує проблему

рідного слова, щиро захоплюється ним і нищівно картає колонізаторів, які його нищать, і своїх безбатченків, котрі його зневажають. Вірш буквально пульсує потужним патріотичним почуттям, яке особливо посилюють риторичні вигуки й звертання. Красу, мелодійність і багатство української мови О. Олесь розкриває через емоційно насичені пейзажні порівняння, метафоричні епітети *(співочий грім, шовковий спів, левій рев Дніпра)*. Ідея вірша висловлена в міфологічно-біблійних символах меча, сонця, судних дощів. Меч тут символізує войовничу грань українського слова, а отже, і самої нашої національної душі; сонце — миролюбну, окрилену, творчу властивості мови. У будь-якому разі автор переконаний, що мовне, національне відродження України обов'язково стане судними дощами для її ворогів.

ПАВЛО ТИЧИНА

(1891–1967)

Народився в с. Пісках, що на Чернігівщині, у родині дяка, *помер* у м. Києві.

Поет, дійсний член Академії наук України (з 1929 р.), міністр освіти України (1943–1948).

Найвідоміші твори: збірки поезій «Соняшні кларнети», «Замість сонетів і октав», «Плуг», «Вітер з України»; поеми «Похорон друга», «Сковорода».

Вірш «Ви знаєте, як липа шелестить...» (1911)

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш.
Вид лірики: інтимна.
Провідний мотив: світле й радісне почуття кохання весняної ночі.
Віршовий розмір: ямб.
Літературознавці про твір. Неабияку майстерність виявляє поет, щоб передати в кількох граціозних строфах настрій молодої людини, її замріяність, глибоке почуття *(П. Хропко)*.

Риторичні запитання й оклики, звернені до читача, ніби зближують його з поезією. Романтичний нічний весняний пейзаж, звукові й слухові образи емоційно насичують цей ліричний вірш.

Вірш «Арфами, арфами...» (1914)

(Із збірки «Соняшні кларнети»)

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш.
Вид лірики: пейзажна.

Провідний мотив: гімн весні як символу любові, життя й натхнення.

Літературознавці про твір: «Арфами, арфами...» — ніби рука музиканта двічі плавно торкнулась струн, і вони обізвались далеким, тремтливим, ледь чутним звучанням. А потім уже в швидкому темпі *«золотими, голосними обізвалися гаї // Самодзвонними» (Г. Клочек).*

Вірш наповнений урочистою, весняною мелодією, наснажений оптимістичним пафосом, передчуттям радості від зустрічі з весною й очікуванням змін у суспільстві. «Емоційність настрою забезпечується самобутнім ритмічним ладом, вишуканістю строфічної будови, яскравою метафоричністю, «дзвоном» асонансів й алітерацій» *(П. Хропко).*

Вірш «О, панно Інно...» (1915)

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: інтимна (любовна).

Провідний мотив: нестерпна туга за втраченим коханням, поєднана зі світлим спогадом про нього.

Віршовий розмір: ямб.

Літературознавці про вірш. Спробуємо розгадати *асоціативний ланцюжок* твору (звичайно, це лише одне з можливих прочитань). Ще в ранній юності Тичина романтично закохався одночасно у двох чарівних сестер Полю та Інну — доньок чернігівського поета Івана Вороньківського. У його домі часто відбувалися літературні вечори, куди приходив і двадцятилітній семінарист П. Тичина. Особливо запала в серце поетові Поля. Але вона не відповіла взаємністю. Ця нерозділена любов стала одним з найболючіших потрясінь молодої митцевої душі. І ось через якийсь час поет, можливо, побачив на вулиці дівчину, чимось схожу на Інну. Одразу ж у серці завирували спогади, що лягли на папір у відповідних асоціативних образах. *«Я — сам»* — відчуття внутрішньої порожнечі після розриву з коханою. Але як пов'язати з мотивом вірша образи «вікно, сніги»? Вікно, вочевидь, асоціюється з розлукою: у вікно дивляться вслід дорогій людині, що іде геть, у вікно виглядають цю людину. Сніги — це холод на душі, смерть. Для характеристики своєї закоханості ліричний герой добирає неологізми, аби підкреслити унікальність свого кохання, його первозданність, несхожість на будь-чиє ще. Чому ж «дитинно»? Бо саме для дитини найбільш характерні наївність, щирість, захват. «Злотоцінно», тобто цінувалася ця любов вище за будь-який скарб. Далі ліричний герой запитує себе, чи була то справжня любов. Проте ланцюжок асоціацій швидко розгортається і манить за собою (відповідь на це запитання буде дана лише останнім словом вірша). Пригадується атмосфера того давнього кохання, воно асоціюється з красою різнобарв'я, з тонкощами аромату квітучого лугу. А цей уже образ (кохання — квітучий луг) підказує висловити думку про

неповторність і скороминущість спалаху почуття в такій інакомовній формі — *«Любові усміх квітне раз — ще й тлінно»*. Після згасання ж спалаху любові особливо разюче відчувається самотність, безнадія, фатальність існування, це відчуття митець увиразнює рефреном *«сніги, сніги, сніги...» (В. Пахаренко)*.

Теорія літератури

Алітерáція — повторення однакових або подібних за звучанням приголосних звуків у віршовому рядку чи строфі для підсилення звукової або інтонаційної виразності й музичності:

Хмари хмарять хвилі —
Сумно сам я, світлий сон... (П. Тичина).

Асонáнс — повторення однакових голосних звуків у рядку чи строфі, що надає рядку благозвучності, підсилює музичність:

Не милуй мене шовково,
Ясно-соколово... (П. Тичина).

Анáфора — єдинопочаток; повторення окремих слів чи словосполучень на початку віршових рядків, строф чи речень:

О, я не невільник,
Я *ваш беззаконник.*
Я *— сонцеприхильник,*
Я *— вогнепоклонник (П. Тичина).*

Епíфора — прийом, який полягає в повторенні однакових висловів, слів чи звукових сполучень у кінці віршових рядків або строф із метою посилення виразності й музичності:

Ми Дзвіночки,
Лісові Дзвіночки,
Славим день.
Ми співаєм,
Дзвоном зустрічаєм:
День!
День *(П. Тичина).*

Звуконаслíдування — використання слів, зокрема й вигуків, фонетично близьких до природних звуків:

А я у гай ходила
по квітку ось яку
а там дерева люлі
і все отак зозулі
ку
ку (П. Тичина).

Кларнети́зм — світоглядно-естетична концепція П. Тичини, унікально виражена за допомогою багатьох поетичних засобів: звукових (асонанс, алітерація, звуконаслідування, анафора й епіфора), зорових (епітет, метафора, індивідуально-авторські слова), формальних (розміщення строф і рядків у них) тощо. Кларнетизм характеризують такі поняття: «кольоровий слух», «слуховий колір», аристократичність духу, поетичний всесвіт, філософська ідея всеєдності тощо.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ

(1895–1964)

Народився в м. Києві в родині вченого, *помер* у м. Києві після тяжкої хвороби, похований на Байковому цвинтарі.

Поет, перекладач, літературознавець, представник київської школи неоромантиків («п'ятірного грона»).

Найвідоміші твори: збірки поезій «На білих островах», «Під осінніми зорями», «Крізь бурю і сніг», «Троянди й виноград», «Голосіївська осінь».

Вірш «Молюсь і вірю...»

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: філософська.

Провідний мотив: молодечий оптимізм, відчуття польоту.

Віршовий розмір: ямб.

Про твір: вірш сповнений молодечого оптимізму, кожен рядок наснажений світлими тонами, ліричний герой клянеться, що буде жити, доки дозволить йому «дух життя». Підсилюють світлі відчуття життя пейзажні штрихи: *«грає вітер»*, *«голуби ясної вроди черкають неба береги»*. Анафори, риторичні звертання й оклики, інверсії, епітети — це той арсенал художніх засобів, якими щедро наснажив поезію М. Рильський.

Історія літератури

Неокласици́зм виник як *опозиція* до романтизму й неоромантизму з їхньою часом надмірною емоційністю, стихійною розкутістю, порушенням законів художньої форми тощо.

Серед основних *рис неокласицистичного стилю*:

- використання тем, сюжетів, образів, мотивів міфології, античності, ренесансу, класицизму;
- споглядання гармонії природи, краси витворів мистецтва;
- культ чітко унормованої, вишуканої форми (сонет, рондель, тріолет, віртуозна ритміка, різноманітні системи віршування, увага до перекладів);

• розміреність інтонацій, предметність, конкретність образів, стрункість і прозорість синтаксису;

• відстороненість від прозаїчних, хоч і злободенних, проблем довколишньої реальності;

• інколи — епікурейство (культ земних насолод).

В українській літературі неокласицизм започаткувала *Леся Українка*. Продовжили й розвинули цю традицію М. Зеров, М. Рильський, П. Филипович, М. Драй-Хмара, Ю. Клен, Б.-І. Антонич, Є. Маланюк, О. Теліга та інші автори. Окрему *групу* в межах неокласицистичної течії створили в 1920-х роках п'ять київських поетів і науковців — Максим Рильський, Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович, Юрій Клен, визнаним лідером цього об'єднання був Микола Зеров (київська школа неокласиків, або «п'ятірне гроно»). Неокласики радикально змінили сам тип вітчизняної поезії. Від часів романтиків і Т. Шевченка в нас переважала поезія звукового, музичного, мелодійного типу, неокласики ж започаткували поезію *зорового, кольористичного, живописного типу*; доти була панівною фольклорна традиція, неокласики ж відродили традицію *книжну* (ренесансово-барокову). Як згадуватиме пізніше М. Рильський, естетичною платформою цього кола митців «була любов до слова, до строгої форми, до великої спадщини світової літератури».

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

(1898–1965)

Народився на ст. Дебальцеве, що на Донеччині, у родині вчителя, *помер* у м. Києві.

Поет.

Найвідоміші твори: роман «Третя Рота»; збірки поезій «Поезії», «Червона зима»; поеми «Червона зима», «Мазепа», «Розстріляне безсмертя»; вірші «Любіть Україну!», «Так ніхто не кохав».

Вірш «Любіть Україну!» (1944)

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: патріотична.

Провідний мотив: щира любов до рідної України.

Віршовий розмір: амфібрахій.

З історії вірша: 1951 р. в газеті «Правда» з'явилася стаття «Против идеологических извращений в литературе», у якій В. Сосюру за цей вірш засуджено як буржуазного націоналіста, адже «страшними» для тодішніх інтернаціоналістів видалися такі рядки з вірша: *«Без неї ніщо ми, як порох і дим!»*

Літературознавці про вірш. У цьому вірші поєдналися пристрасть поета-патріота і ніжність поета-лірика, що дало йому змогу виразити найзаповітніші думки, почуття й переконання людської душі...

Цей вірш став хрестоматійним, проте й досі друкується не за першою публікацією 1944 р., а за «причесаною» радянською цензурою. Порівняймо, наприклад, різні варіанти п'ятої строфи: донедавна її текст звучав так: вона, тобто Україна, *«...у квітці, в пташині, в електровогнях...»*, натомість у В. Сосюри: *«...у квітці й пташині, в кривеньких тинах...»*. Здавалося б, зміна лише кількох слів, але вона спотворювала пафос твору, думку поета, його справжні почуття до України. Електровогні — символ радянської влади, її здобутків, кривенькі тини — символ споконвічного селянського хліборобського краю, не завжди щасливого, але свого, рідного, єдиного, наділеного щедрою долею і Божою ласкою.

Простота художніх засобів і їхня довершеність, непідробна щирість і схвильованість інтонацій дали поетові змогу втілити глибокий загальнолюдський зміст: люби рідну землю, шануй інші народи, будь щедрим серцем на добро, добрі вчинки — цим ти звеличиш і прославиш своє ім'я, свою Україну у віках *(І. Бернадська).*

БОГДАН-ІГОР АНТОНИЧ

(1909–1937)

Народився на Лемківщині в родині сільського священика, *помер* через хворобу, похований на Яновському цвинтарі в м. Львові.

Поет.

Найвідоміші твори: збірки поезій «Привітання життя», «Три перстені», «Книга Лева», «Зелена Євангелія», «Ротації».

Вірш «Різдво»

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: філософська.

Провідний мотив: таїнство різдвяного вечора (переплетення християнських і язичницьких мотивів).

Віршовий розмір: хорей.

Літературознавці про твір. Б.-І. Антонич не вдавався до «оязичнення християнства» чи — навпаки. Він уміло взаємодоповнював дві однаково рідні українцям релігійні системи. Як-от у вірші **«Різдво»**, де християнське таїнство народження Спасителя тонко помережане язичницькими мотивами. Саме воно відбувається в українському, лемківському середовищі. І навіть волфи уподібнюються до лемків: **«Прийшли лемки у кресанях і принесли місяць кругли́й»**. Образ місяця, що проймає

увесь твір, — теж праукраїнський, язичницький символ Різдва, народження нового світу. Отже, залучаючи творчу фантазію, уяву, автор щільно переплітає християнську й українську традиції, робить інтимним переживання віри.

1. Вірш «Арфами, арфами...» П. Тичини написаний
   А ямбом
   Б хореєм
   В дактилем
   Г анапестом
   Д різними віршовими розмірами

2. Прочитайте подані рядки («Арфами, арфами...»).

   Арфами, арфами —
   золотими, голосними обізвалися гаї
   Самодзвонними...

   В уривку наявні такі художні засоби
   А епітет, інверсія, метонімія
   Б синекдоха, повтор, епітет
   В інверсія, неологізм, оксиморон
   Г персоніфікація, неологізм, епітет
   Д епітет, епіфора, інверсія

3. Прочитайте подані рядки («Арфами, арфами...»).

   Йде весна
   Запашна,
   Квітами-перлами
   Закосичена.

   Для підсилення музичності в уривку використано
   А анафору
   Б епіфору
   В асонанс
   Г алітерацію
   Д звуконаслідування

4. Провідний мотив вірша «Арфами, арфами...» — це
   А оспівування краси людських стосунків
   Б гімн весні як символу любові, життя й натхнення
   В пробудження кохання у весняну пору

Г прощання з холодною зимою
Д захоплення співом гаїв навесні

5. Прочитайте подані рядки («Арфами, арфами...» П. Тичини).

Любая, милая, —
чи засмучена ти ходиш, чи налита щастям вкрай
Там за нивами:
Ой одкрий
Колос вій!

Цими словами ліричний герой звертається до коханої із закликом

А прокинутися від сну
Б побачити назрілі зміни в суспільстві
В впустити у своє серце весну
Г засівати благодатну весняну землю
Д відповісти взаємним коханням

6. У вірші «Ви знаєте, як липа шелестить...» П. Тичини поєднано такі види лірики

А пейзажна й громадянська
Б філософська й інтимна
В пейзажна й філософська
Г інтимна й філософська
Д інтимна й пейзажна

7. Прочитайте подані рядки («Ви знаєте, як липа шелестить...» П. Тичини).

Ви знаєте, як сплять старі гаї? —
Вони все бачать крізь тумани.
Ось місяць, зорі, солов'ї...
«Я твій» — десь чують дідугани.
А солов'ї!..

В уривку наявні такі художні засоби

А риторичне запитання, оксиморон, персоніфікація
Б персоніфікація, символ, анафора
В символ, риторичне запитання, синекдоха
Г риторичне запитання, символ, персоніфікація
Д епітет, паралелізм, порівняння

8. Провідний мотив вірша «Ви знаєте, як липа шелестить...» — це

А замилування красою весняної ночі
Б сум з приводу нерозділеного кохання
В оспівування краси природи
Г зміни в природі в нічну пору
Д світле й радісне почуття кохання весняної ночі

9. У вірші «Ви знаєте, як липа шелестить...» *все бачать крізь тумани*

А гаї
Б зорі
В солов'ї
Г дідугани
Д очі коханої

10. Прочитайте уривок з вірша «Любіть Україну!» В. Сосюри.

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

Вірш написаний

А ямбом
Б хореєм
В дактилем
Г амфібрахієм
Д анапестом

11. Римування у вірші «Любіть Україну!»

А суміжне
Б перехресне
В кільцеве
Г монорим
Д білий вірш

12. Вірш «Любіть Україну!» В. Сосюри 1951 р. зазнав нищівної критики через

А недосконалість форми
Б непоступливість поета перед радянською владою
В нібито наявний у ньому буржуазний націоналізм

Г заздрість наближених до Сталіна поетів до таланту автора
Д відсутність у ньому уславлення тодішніх вождів

13. Прочитайте подані рядки з вірша «Любіть Україну!» В. Сосюри.

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу *свою Україну*

Виділене слово є
А алегорією
Б символом
В гіперболою
Г метонімією
Д персоніфікацією

14. Християнські та язичницькі мотиви переплетено у творі
А «Блакитна панна»
Б «Молюсь і вірю...»
В «Чари ночі»
Г «О, панно Інно...»
Д «Різдво»

15. Тематично спорідненими є твори
А «Різдво» і «Молюсь і вірю...»
Б «Чари ночі» і «Любіть Україну!»
В «Арфами, арфами...» і «Блакитна панна»
Г «О слово рідне! Орле скутий!..» і «Різдво»
Д «Ви знаєте, як липа шелестить...» і «Молюсь і вірю...»

16. Романсом є твір
А «О, панно Інно...»
Б «Чари ночі»
В «Блакитна панна»
Г «Молюсь і вірю...»
Д «Ви знаєте, як липа шелестить...»

17. Блавати, камеї, фрески — ці образи емоційно наснажують поезію
А «Арфами, арфами...»
Б «Ви знаєте, як липа шелестить...»
В «Блакитна панна»
Г «Чари ночі»
Д «Різдво»

18. До патріотичної лірики належать твори

А «Різдво» і «Ви знаєте, як липи шелестить...»
Б «Молюсь і вірю...» і «О ,панно Інно...»
В «Любіть Україну!» і «Чари ночі»
Г «О слово рідне! Орле скутий!..» і «Арфами, арфами...»
Д «О слово рідне! Орле скутий!..» і «Любіть Україну!»

19. Справжнє прізвище Олександра Олеся

А Кандиба
Б Губенко
В Рудченко
Г Тобілевич
Д Стрілець

20. До неокласиків належить

А Павло Тичина
Б Максим Рильський
В Микола Вороний
Г Олександр Олесь
Д Богдан-Ігор Антонич

21. Установіть відповідність.

Символ («Любіть Україну!»)	*Значення*
1 електровогні	**А** перемога над ворогами
2 грім канонад	**Б** недосяжна мрія
3 верби	**В** радянська дійсність
4 пурпурові хмари	**Г** українська природа
	Д індустріальні здобутки радянської влади

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

22. Установіть відповідність.

Автор	*Назва твору*
1 Микола Вороний	**А** «Молюсь і вірю»
2 Олександр Олесь	**Б** «Чари ночі»
3 Павло Тичина	**В** «Любіть Україну!»
4 Максим Рильський	**Г** «Блакитна панна»
	Д «Арфами, арфами...»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23. Установіть відповідність.

Назва твору	*Уривок*
1 «Чари ночі»	**А** *Прийшли лемки у крисанях і принесли місяць круглий.*
2 «Блакитна панна»	**Б** *О ні, то очі Ваші. — Я ридаю. Сестра чи Ви? — Любив...*
3 «Молюсь і вірю...»	**В** *Ходім! Шумлять щасливі води, І грає вітер навкруги, І голуби ясної вроди Черкають неба береги!*
4 «Різдво»	**Г** *Весна іде назустріч вам, Весна в сей час вам рада.*
	Д *Ось вона вже крізь блакить майорить, Довгождана, нездоланна...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

24. Установіть відповідність.

Назва твору	*Мотив*
1 «Чари ночі»	**А** возвеличення краси природи і єдність її з мистецтвом
2 «О, панно Інно...»	**Б** захоплення красою життяй красою кохання
3 «Молюсь і вірю...»	**В** нестерпна туга за втраченим коханням
4 «Блакитна панна»	**Г** таїнство різдвяного вечора
	Д молодечий оптимізм, відчуття польоту

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ВОЛОДИМИР ВИННИЧЕНКО
(1880–1951)

Народився в м. Єлисаветграді (нині м. Кіровоград) у селянській родині, *помер* у м. Каннах (Франція), де й похований.

Письменник, художник, політичний діяч.

Найвідоміші твори: збірка «Краса і сила», романи «Записки Кирпатого Мефістофеля», «Сонячна машина», новела «Момент», драми «Чорна Пантера і Білий Ведмідь», «Гріх».

Новела «Момент» (1910)

Літературний рід: епос.

Жанр: новела.

Тема: історія короткої любові між революціонером і панною в ризикованій для життя ситуації.

Головна ідея: оспівування почуття кохання; усвідомлення скороминущості щастя.

Головні герої: революціонер, панночка Муся, контрабандист Семен Пустун.

Сюжет: революціонер зустрічається з панночкою в клуні перед спланованим нелегальним переходом через кордон. Панночка так само тікає від переслідування поліції. Герой закохується в панночку — і читач стає свідком народження й розвитку високого почуття. Молоді люди переживають страшний, екстремальний момент: перебігаючи прикордонну смугу під обстрілом, вони уникають смерті і як переможці святкують радість життя.

Про твір: історія кохання в новелі психологічно витончена, світла й прекрасна, але й печальна, адже герой новели залишається наодинці з мукою осиротілого щастя, яке спалахнуло було на мить (звідси й назва новели «Момент») — і зникло разом із чарівною панною.

У цій новелі В. Винниченко використав увесь арсенал імпресіоністичних засобів. Колористика твору концентрує в собі сонячні барви, лісову зелень, небесну блакить; багатство зорових і слухових образів увиразнює пейзаж, творить тло, на якому розгортаються події в новелі. *Штрихова* імпресіоністична техніка передачі *вражень* головного героя (а розповідь ведеться від першої особи) ніби виплітає малюнок душевного стану закоханого. Усе навколишнє читач «бачить» і сприймає через внутрішній світ головного героя.

Момент щастя — миттєвий: закохані тут же розлучаються навіки, адже щастя, за Винниченком, — це «свободна воля», воля від тягаря й обов'язку, що є наслідком тривалих стосунків. Справжнє щастя — у миттєвому захваті.

У цій новелі чітко простежується доволі відверте протиставлення усталеної, традиційної моралі з її суворими, а то й пуританськими приписами природності й принадності душевних і тілесних поривань двох молодих людей. Емоційно звучить у новелі й піднесений, і мінорний водночас апофеоз *«великому, прекрасному процесу життя»*, частка якого і ліс, і бджоли, і пташки, і «сплетені коханням метелики», і юнак та дівчина, які ніби розчиняються в зеленому рухливому царстві природи.

Спалах почуттєвої любові в природі — момент, найвища точка буття. Людина перетворює свято кохання на побутовий елемент щоденного життя. Звідси і рівень оцінки: *«Щастя — момент. Далі вже буденщина, пошлість»*. Ідеальну модель поведінки всього живого в природі Муся окреслює так: *«Єсть якісь метелики. Вони вмирають серед кохання»*. Пропозиція панни скористатися цією моделлю, перенісши її з рівня біологічного на рівень духовний (*«наше кохання повинно вмерти зараз»*), з розумінням сприймається героєм. Муся стає Дамою, а юнак благочестивим, шляхетним лицарем: *«Я схопив краї її сукні, поцілував і випустив»*.

1. Володимир Винниченко є автором першого в українській літературі роману

А історичного
Б пригодницького
В науково-фантастичного
Г соціально-психологічного
Д соціального-побутового

2. За жанром твір «Момент» В. Вінниченка

А оповідання
Б новела
В повість
Г роман
Д легенда

3. Твір «Момент» В. Вінниченка написаний у стилі

А символізму
Б імпресіонізму
В експресіонізму
Г неоромантизму
Д футуризму

4. Шахерезада у творі «Момент» — це

А панночка
Б жовнір
В контрабандист
Г кузька
Д в'язень-оповідач

5. Твору «Момент» **НЕ ВЛАСТИВА** композиційна особливість

А динамічний сюжет
Б наявність діалогів
В розповідь від третьої особи
Г напруженість у розгортанні подій
Д використання пейзажних замальовок

6. Тема твору «Момент»

А ризиковане життя контрабандиста
Б труднощі нелегального перетину кордону
В утеча революціонера й панночки за кордон
Г короткочасна любов у ризикованій ситуації
Д життя українців на початку XX століття

7. Прочитайте рядки.

Я схопив край її сукні, поцілував і випустив. Вона тихо пішла, а я сидів, і в мені з мукою щеміло щастя... Хто вона, де вона, й досі не знаю, але я завжди ношу її в душі.

Ці рядки є частиною

А експозиції
Б зав'язки
В розвитку дії
Г кульмінації
Д розв'язки

8. Прочитайте рядки.

Ліс ніби помирився з нами й не дивився так вороже і суворо; дуби із співчуттям поглядали на нас згори; оголені берези несміло визирали з-за них і посміхались білим гіллям.

У цих рядках використано

А інверсію
Б фразеологізм
В персоніфікацію
Г синоніми
Д алегорію

9. Незаймана природа й прекрасне життя в ній протиставляється людській моралі як чомусь протиприродному, обтяженому умовностями в реченні

А Не дивись, нам не треба ховатись, у нас нема незаконнонароджених, у нас нема пашпортів, моралів, «уложеній о наказаніях», ми маленькі, здорові, чисті циніки.

Б Старі товсті дуби, широко розставивши волохаті руки-віти, ніби приймали нас у свої зрадливі обійми.

В Стрункі берези, білі, мов оголені до пояса, соромливо стояли між дубами і ховалися за ними.

Г Дорога наша стояла порожньою і далеко там вливалась, наче бура річечка, у зелене море хлібів.

Д Тут не було вже білих беріз, не було метеликів, земля була вогка, чорна, вкрита гнилим листям та безліччю маленьких гілочок, які хрускали під ногами.

10. У творі «Момент» В. Винниченко порушив проблему

А справедливості за будь-яких обставин

Б плинності життя й щастя людини

В легковажності випадкових стосунків

Г екології довколишнього світу

Д еміграції українців на Захід

11. Події у творі «Момент» розгортаються в такій послідовності

А переодягання у свитки й брилі — розмова з панночкою в клуні — перебігання смуги кордону — переховування в полі

Б переховування в полі — розмова з панночкою в клуні — переодягання у свитки й брилі — перебігання смуги кордону

В перебігання смуги кордону — розмова з панночкою в клуні — переодягання у свитки й брилі — переховування в полі

Г розмова з панночкою в клуні — переодягання у свитки й брилі — перебігання смуги кордону — переховування в полі

Д розмова з панночкою в клуні — переодягання у свитки й брилі — переховування в полі — перебігання смуги кордону

12. Прочитайте рядки.

Сама настояща, городська панна, у гарненьких черевичках, що визирали з-під сукні, із солом'яним бриликом на колінах, із здивовано направленими на мене очима. А очі, як у зляканої лані, променисті, чисті, великі.

Цей уривок є

А реплікою з діалогу
Б авторським роздумом
В ліричним відступом
Г портретом героїні
Д фрагментом пейзажу

МИКОЛА ХВИЛЬОВИЙ
(1893–1933)

Справжнє ім'я — Микола Григорович Фітільов.

Народився в с. Тростянці, що на Харківщині (нині місто в Сумській області), в учительській родині, *помер* у м. Харкові.

Письменник, ініціатор літературної дискусії 1925–1928 рр. («Геть від Москви! Дайош психологічну Європу!»).

Найвідоміші твори: збірка прозових творів «Сині етюди» (оповідання «Мати», «Солонський яр», «Кіт у чоботях»); новела «Я (Романтика)», повість «Санаторійна зона», роман «Вальдшнепи»; памфлети «Камо грядеши?» й «Думки проти течії».

Новела «Я (Романтика)» (1924)

Жанр: новела.

Тема: протистояння добра і зла в душі героя («чекіста і людини»), його роздвоєність.

Головна ідея: фатальна невідповідність між ідеалами революції та засобами їх досягнення; розвінчання й засудження революційного фанатизму.

Головні герої твору: «Я» — главковерх «чорного трибуналу», доктор Тагабат, дегенерат, Андрюша; мати «Я».

Сюжет: засідання «чорного трибуналу комуни» у «фантастичному палаці» (будинок розстріляного шляхтича) — ухвалення одного й того ж вироку: *«Розстрілять!»* (без адвокатів і прокурорів) — увечері вдома мати «Я» заспокоює розтерзану душу «м'ятежного сина революції» — одного дня «чорний трибунал» ухвалює вирок розстріляти черниць за антиреволюційну агітацію — серед них «Я» упізнає свою матір — щоб довести відданість революційній справі, «Я» власноруч застрелив свою матір.

Композиція: ліричний заспів і три частини; розповідь ведеться від першої особи; поєднання картин-марень і картин моторошної реальності.

Літературознавці про твір. Прийнято говорити про роздвоєність свідомості героя («розкололось моє власне "я"»). Та відбувається щось іще страшніше. Відомий філософ Мирослав Попович стверджує, що персонажі новели (мати, Тагабат, дегенерат, Андрюша, голова «чорного трибуналу») — «усе це різні "кінці душі"» одного й того самого романтичного "Я". І для такого твердження в тексті є підстави — досить згадати хоч би й це: *«Тут, в тихій кімнаті, моя мати не фантом, а частина мого власного злочинного "я"», якому я даю волю».*

Кожен персонаж — це втілення певних сил, що формують психологічний світ людини, яка успадкувала первісні інстинкти й водночас здобутки цивілізації. Дегенерат уособлює «тваринні» сили, не освітлені ще ніякою думкою. Він нагадує каторжника, персонажа з відділу

кримінальної хроніки. Це байдужий виконавець, автомат, якому чужі щонайменші порухи душі.

Боротьба відбувається між нещадним Тагабатом, у якого один присуд: *«Розстрілять!»*, Андрюшею та героєм-оповідачем. Тагабат легко ламає волю нервового, несміливого, сентиментального Андрюші: цей *«невеселий комунар»* добре усвідомлює, що *«так комунари не роблять»*, що це — *«вакханалія»*, але в підсумку поспішно ставить підпис — *«робить свій хвостик під постановою»*. Тагабат — раціоналіст і все зважує чітким розрахунком, законом революційної доцільності.

Найскладніша ділянка душі головного героя новели — та, де поєднуються кодекс чекіста і ще не втрачена людська сутність *(«Я — чекіст, але я і людина»)*.

Поставлений перед неминучим вибором між синівським і революційним обов'язком, герой твору робить фатальний вибір. Власне, він уже втратив себе, став, як і Андрюша, безвольним виконавцем, «гвинтиком» і заложником системи. Убивство чекістом власної матері — Марії (ім'я-символ, утілення безмежної доброти й милосердя Богоматері) — перепиняє комунарові шлях до омріяного гармонійного суспільства: другий розділ закінчується трикратним повтором — *«Я йшов у нікуди»*. У третьому розділі з'являється образ *«мертвої дороги»*, яка пролягла серед *«мертвого степу»*.

Так катастрофічно закінчилося протистояння фанатизму й гуманізму *(О. Ковальчук)*.

Теорія літератури

Романтика вітаїзму — своєрідний прояв в українській літературі 20-х років XX ст. європейської літературної течії вітаїзму; літературу активного романтизму (романтики вітаїзму) творив передусім М. Хвильовий, у ній панувала концепція повноправного життя, життєвості українського відродження, утілювався ідеал активної, сильної, здатної до боротьби людини.

1. Справжнє прізвище Миколи Хвильового
   - **А** Фітільов
   - **Б** Очерет
   - **В** Лозов'ягін
   - **Г** Губенко
   - **Д** Рудченко

2. Одне з головних гасел літературної дискусії 1925–1928 рр.
   - **А** «У справжньому творі має бути думка, а не бездарні візерунки»
   - **Б** «Письменник — не американська машинка, а твори його — не полтавські галушки»

В «Прогрес мистецтва доводять факти, а не логічні доводи»
Г «Геть від Москви! Дайош психологічну Європу!»
Д «У суперечках народжується істина»

3. На початку новели «Я (Романтика)» М. Хвильовий подає присвяту-асоціацію твору М. Коцюбинського

А «Тіні забутих предків»
Б «Цвіт яблуні»
В «Intermezzo»
Г «Fata morgana»
Д «Маленький грішник»

4. Новела «Я (Романтика)» має такі композиційні особливості:

А ліричний вступ, три частини, розповідь від третьої особи
Б ліричний вступ, три частини, кульмінація на початку твору
В ліричний вступ, три частини, розповідь від першої особи
Г п'ять частин, кульмінація в кінці твору, опис інтер'єру палацу
Д дві частини, опис інтер'єру палацу, монологи

5. Багатство зорових і слухових образів, мінливість відчуттів і вражень у новелі «Я (Романтика)» М. Хвильового є ознаками твору

А романтичного
Б реалістичного
В імпресіоністичного
Г експресіоністичного
Д сентиментального

6. Прочитайте рядки новели «Я (Романтика)» М. Хвильового.

І тоді ж пам'ятаю —
з бору вдарив у тривогу наш панцерник. — Загудів ліс.
Метнувся вогонь — раз,
Два —
і ще — удар! удар!
...Напирають ворожі полки. Треба спішити. Ах, треба спішити!

Емоційно-експресивну роль у цьому уривку **НЕ ВІДІГРАЄ**

А безсполучниковість
Б специфічне розміщення рядків
В лексика іншомовного походження
Г своєрідна, авторська пунктуація
Д алітерація

7. На думку М. Рильського, *«шукання Хвильового почались там, де урвалися шукання...»*

А Михайла Коцюбинського
Б Панаса Мирного
В Івана Нечуя-Левицького
Г Івана Франка
Д Лесі Українки

8. Прочитайте уривок із новели «Я (Романтика)» М. Хвильового.

Портьєра розвинулась, і в мій кабінет увійшло двоє: женщина в трауpі й мужчина в пенсне...
Я:
— Ваша фамілія?
— Зет!
— Ваша фамілія?
— Ігрек.

Іменами *Я*, *Ігрек* і *Зет* М. Хвильовий

А наголошує на пересічності й нікчемності цих героїв
Б створює інтригу, яку має читач розгадати
В замасковує справжні прізвища героїв через раніше скоєні ними злочини
Г указує на те, що ці герої виконують другорядну роль у сюжеті твору
Д показує, що жорстока революційна дійсність нівелює людську індивідуальність

9. Кульмінацією новели «Я (Романтика)» є

А погроза розстріляти Андрюшу, якщо він покине трибунал
Б суд над жінкою в траурі й чоловіком у пенсне
В розстріл черниць
Г розстріл чекістом своєї матері
Д каяття чекіста в кінці твору

10. У новелі «Я (Романтика)» передусім засуджується

А садизм членів «чорного трибуналу комуни»
Б революційний більшовицький фанатизм
В невпевненість у собі в найважливіші моменти життя
Г революція 1917 р.
Д вандалізм нової влади

11. Установіть відповідність.

Герой

1 «Я»
2 дегенерат
3 Андрюша
4 доктор Тагабат

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Характеристика

А садист, злий геній
Б комунар, який творить усе супротив своєї психіки
В озброєний татарин, який постійно щось насвистує
Г фанатик з роздвоєною душею
Д єдино вірний пес, страж революції, що не знає сумнівів

12. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 тавтологія
2 персоніфікація
3 алітерація
4 старослов'янізм

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Приклад

А *Тихо вмирав місяць у пронизаному зеніті.*
Б *По щоці, памятаю, текла темним струменем кров.*
В *З тихих озер загірної комуни шелестить шелест: то йде Марія.*
Г *Воістину моя мати — втілений прообраз тієї надзвичайної Марії.*
Д *Мати каже, що я (її м'ятежний син) зовсім замучив себе...*

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ

(1902–1954)

Народився в с. Нечаївці (раніше — хутір Майєрове), що на Кіровоградщині, у селянській родині, *помер* у м. Києві.

Письменник, кіноредактор і кіносценарист.

Найвідоміші твори: збірки оповідань «Мамутові бивні», «Кров землі»; повість «Байгород»; романи «Майстер корабля», «Чотири шаблі», «Вершники».

Новела «Подвійне коло» (1935)

(роман «Вершники»)

Літературний рід: епос.

Жанр: новела.

Тема: зображення родини Половців у кривавих подіях громадянської війни 1919 р.

Головна ідея: засудження братовбивства й недотримання закону народної моралі *«тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду»* — протиставлення загальнолюдських вартостей класовим.

Головні герої: брати Половці — денікінець Андрій, петлюрівець Оверко, махновці Панас і чотирнадцятирічний Сашко, червоний командир Іван; їхній батько Мусій Половець; червоний комісар Герт.

Сюжет: бій у степу під Компаніївкою в серпні 1919 р.: перша сцена — Оверко вбиває Андрія; друга сцена — від Панасової кулі помирає Оверко, поховання загиблих братів; третя сцена — самогубство Панаса після програного бою з Іваном.

Літературознавці про твір. Я не знаю, хто ще так, як Яновський, змалював громадянську війну в Україні як трагедію народу.

Бій під Компаніївкою, у якому схрещують шаблі п'ять братів Половців, — це модель усієї громадянської війни.

Сила родових інтересів зіткнулася із силою інтересів класових. Під ударами шабель брати падають один за одним, і кожна нова смерть наче перекреслює батькову приповідку: *«Тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду»*, за якою — тривалий моральний досвід людського співжиття.

А що натомість? Натомість з уст спочатку комісара Герта, а потім червоного командира Івана Половця чуємо нову істину: *«Рід розпадається, а клас стоїть»*.

Рід розпадається... Отже, руйнуються самі основи життя — і що з того, що клас «стоїть»? Пишучи свій твір у 1933–1935 рр., Яновський прагнув надати словам комісара Герта й Івана Половця сили пафосу, але об'єктивно, понад наміри автора, його талант закарбував трагічну

правду життя з його невблаганно-моторошною логікою братовбивчого соціального зіткнення, коли загальнолюдське відступає перед залізно-класовим, і як наслідок — кров, кров, кров...

У «кадрі» — уся родина Половців: п'ятеро братів, які воюють під різними прапорами, батько Мусій... Немає тільки матері Половчихи. Але чому?! Тому, що якби вона з'явилася, то плакала б над кожним із синів, і її «надкласові» сльози були б однаково солоні. Вона оплакувала б загибель свого роду, і ті материні сльози заважали б авторові із силуваним пафосом підсумувати в 1933 р.: *«Рід розпадається, а клас стоїть» (В. Панченко).*

Новела «Шаланда в морі» (1935)

Літературний рід: епос.

Жанр: новела.

Тема: зображення надзвичайної ситуації рибалок у штормовому крижаному морі.

Головна ідея: возвеличення родини, подружньої відданості, гуманних основ життя, народної моралі, етичних ідеалів.

Головні герої: Мусій Половець, його дружина Половчиха, рибалка Чубенко.

Сюжет: Мусій Половець змагається з крижаними хвилями, але намагається врятувати не себе, — артільну шаланду. З берега його майже не видно, допомогти йому ніяк. Друзі-рибалки вже не вірять у щасливе повернення. На березі залишається лише його вірна дружина. Вона з надією дивиться на море, згадує своє життя з Мусієм, своїх синів. Раптом з'являється шаланда, і Половчиха дивиться й боїться роздивитися. І ось вона почула голос свого змученого крижаними хвилями чоловіка. Мусій сказав, що не міг кинути артіль, бо вона й так бідна. Подружжя Половців, ніжно обнявшись, пішло до домівки.

Літературознавці про твір. Художній час і простір у новелі «Шаланда в морі» обмежені — дія відбувається в короткому часі, на конкретному просторі — у морі й на його березі. Сюжет простий, але досить напружений. Письменник більше зосереджує увагу на внутрішньому стані Половчихи, передає його укрупненими, лаконічними мазками: *«її серце обдував трамонтан, її серце ладне було вискочити з грудей»; «вона не показувала перед морем страху, вона мовчки стояла на березі — висока й сувора, їй здавалося, що вона — маяк невгасимої сили».* Сцена чекання на березі штормового моря (як утілення вірності подружжю) — як символ краси вірності — неминуче викличе в уяві читача асоціації з українською народнопісенною творчістю, особливо з образом Ярославни (зі «Слова о полку Ігоревім») — своєрідним символом вірності коханню. Власне, емоції, переживання героїні рухають і сюжетом. Тобто емоційне, ліричне начало виконує у творі чи не найосновнішу роль, воно наближує новелу

до жанру героїчної поеми. Бо оспівано тут, власне, негучний, повсякденний героїзм звичайних людей. І герой тут не лише жінка, стійка й вірна своїй родині, а також її чоловік, який, ризикуючи життям, кинувся рятувати громадське добро. Під пером романтика вони — особливі, красиві у своїх вчинках і діях, у своїй життєвій позиції, хоча вибір кожного з них (рятувати й чекати) — зрозумілий і природний, як і всі загальнолюдські цінності *(Р. Мовчан)*.

Теорія літератури

За жанром «Вершники» Ю. Яновського — ***роман у новелах***. Твір складається з восьми новел («Подвійне коло», «Дитинство», «Шаланда в морі», «Лист у вічність» та ін.), пов'язаних не стільки тематично, сюжетом, скільки ідейно: показати через внутрішній світ окремих героїв історичну необхідність перетворення земної світобудови.

1. Голосіння Половчихи на березі моря («Шаланда в морі») нагадує
   А скиглення чайок
   Б заклинання й ворожіння
   В ліричні відступи в народних думах
   Г плач Ярославни («Слово про похід Ігорів»)
   Д матір з легенди, яка втратила своїх дітей

2. За жанром «Вершники» Ю. Яновського — роман
   А епопея
   Б у віршах
   В хроніка
   Г у новелах
   Д сповідь

3. Слова *майстро* і *грего* позначають
   А рибальське приладдя
   Б елементи одягу
   В різні вітри
   Г степових чайок
   Д різної сили дощі

4. Події у творах «Подвійне коло» й «Шаланда в морі» відбуваються
   А у Криму
   Б у наддніпрянських степах
   В на Херсонщині

Г у Приазов'ї
Д неподалік Одеси

5. У творі «Подвійне коло» повторюваним зоровим образом є

А шабля
Б ліс
В шаланда
Г блакитні вежі
Д шторм

6. Темою твору «Подвійне коло» є зображення родини Половців у подіях

А революції 1905 року
Б Першої світової війни
В громадянської війни 1919 року
Г становлення радянської України
Д Другої світової війни

7. Назва «Подвійне коло» символізує

А роздвоєність особистості
Б настанови батька і матері
В духовне й матеріальне начала
Г минуле й майбутнє
Д два кола — родинне й класове

8. Головна ідея твору «Подвійне коло» полягає в засудженні недотримання народної настанови

А поганого чоловіка в побратими не бери
Б не май вірного, не будеш мати зрадного
В чого сам собі не зичиш, того і другому не жадай
Г тому роду не буде переводу, в котрому браття милують згоду
Д не знаючи броду, не лізь у воду

9. Наявність пейзажних деталей, екзотизмів *(грего, майстро)*, яскравих характерів свідчить про те, що твір «Подвійне коло»

А бароковий
Б сентиментальний
В реалістичний
Г романтичний
Д імпресіоністичний

10. Головна ідея твору «Шаланда в морі»

А возвеличення подружньої відданості й етичних ідеалів
Б оспівування краси й неповторності морської стихії
В засудження рибалок, байдужих до життя Мусія
Г пошуки сенсу людського життя
Д переоцінка життєвих цінностей

11. Установіть відповідність.

Класова належність

1 петлюрівець
2 денікінець
3 махновець
4 комуніст

Герой

А Мусій
Б Іван
В Панас
Г Оверко
Д Андрій

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 персоніфікація
2 тавтологія
3 порівняння
4 епітет

Приклад

А *У пилюці, як у тумані, блискали постріли.*
Б *Над степом здіймався південно-західний вітер.*
В *Половець для чогось помацав свої кощаві руки.*
Г *І дощ, витрусивши безліч краплин, посунув свої хмари далі.*
Д *А над берегом моря походжає старий Половець, він думає думу.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ВАЛЕР'ЯН ПІДМОГИЛЬНИЙ
(1901–1937)

Народився в с. Чаплі під Катеринославом (нині околиця м. Дніпропетровська) у заможній родині, *помер* на Соловках.

Письменник, перекладач, представник «розстріляного відродження».

Найвідоміші твори: романи «Місто», «Невеличка драма», повість «Остап Шаптала», оповідання «Історія пані Ївги».

Роман «Місто» (1927)

Літературний рід: епос.

Жанр: урбаністичний роман.

Тема: підкорення людиною міста.

Головна ідея: розкриття характеру людини, яка підкорює місто.

Головні герої: Степан Радченко, Надійка, «мусінька» Тамара Василівна (її чоловік Гнідий і син Максим), Зоська, Рита, Левко, Михайло Світозаров, Вигорський.

Сюжет

І частина. Степан Радченко разом з односельцями Надійкою і Левком дісталися Дніпром до Києва на навчання. Степан оселився на Подолі, у дядькового знайомого крамаря Гнідого. Спочатку він жив у столярній майстерні поряд з коровами, спав на дошках, їв черствий хліб із салом. Степан пішов до інституту, але треба було ще пройти приймальну комісію, намагався влаштуватися на роботу, проте його ніхто ніде не чекав, незважаючи на заслуги перед революцією. Він навідався до Левка, потім до Надійки, яка все більше йому подобалася. І ось нарешті Радченко склав іспити — і став студентом. Господар Гнідий запропонував Степанові перебратися жити в будинок, на кухню, але за це він має допомагати по господарству. У Надійки на квартирі збиралося товариство. Один з юнаків запропонував відвідати літературну вечірку. Степан із заздрістю слухав майстерне читання творів молодих і вже відомих письменників, а також оплески, якими обдаровувала митців вдячна аудиторія. Радченко вирішив написати оповідання про свою бритву, якою як полонений повстанець викупився у черкеса з денікінського полону, а потім повернув її собі, бо того солдата було вбито. *«Долю своєї бритви він підніс до історії громадянської війни, зробив її символом виборюваної влади»*. Підписав свій твір більш благородним ім'ям «Стефан Радченко». Він поніс оповідання відомому літературному критику Світозарову, але той навіть не захотів з ним розмовляти. Знищений і приниженний, він пішов до Надійки. Гуляючи в парку, він грубо схопив її в обійми й стиснув так сильно, що дівчина розплакалася. Степан сказав, що йде від неї назавжди. Уночі до Степана почала приходити дружина Гнідого, Тамара Василівна. Коли її син Максим дізнався про таємні нічні зустрічі

матері з квартирантом, то вчинив бійку зі Степаном і покинув дім. Радченко мав успіхи в навчанні. Професор, який приймав іспит з української мови, був здивований глибокими знаннями хлопця, а коли дізнався про те, що він живе в матеріальній скруті, порадив читати лекції з української мови на курсах для держслужбовців. Так Степан і зробив. Заробивши грошей, хлопець купив новий одяг і переїхав до кімнати знайомого Бориса. На курсах Степан познайомився з поетом Вигорським, якого слухав на літвечірці, вони потоваришували.

II частина. Хоч Степан і позбувся злиднів, проте й далі жив скромно. Його твори почали друкувати в журналах, хлопець був на десятому небі. Він познайомився з городянкою Зоською, коли купував лотерею. Степан все більше захоплюється Зоською, передусім її непередбачуваністю й невгамовністю. Він дарує їй цукерки й квіти, водить до театру й кіно. Радченко відвідує редакцію журналу, бере участь у літературних дискусіях. Покидає університет і більше читає лекцій української на курсах. Приходить звістка, що збірку оповідань Степана опублікують і йому належить отримати гонорар у 350 карбованців. Якось хлопець зустрів земляка Бориса, той розповів йому, що одружується. Радченко за описом упізнав Надійку, і йому стало прикро: *«Гидким злочином уявлялося йому обернути блакитнооку Надійку в куховарку, прибиральницю, в охоронця пісного добробуту молодого міщанина»*. Вийшла друком збірка оповідань Стефана Радченка. Згодом його обирають на посаду секретаря журналу — і він з головою поринає в роботу. Степанові захотілося затишнішої квартири, тим паче його доходи це дозволяли. Коли Радченка обрали до культкомісії місцевкому, йому все важче стало знаходити час для зустрічей із Зоською.

Літературознавці про твір. У романі світовий мотив підкорення людиною міста як об'єктивний шлях людської цивілізації на українському матеріалі моделювався модерністично — не в соціальній, а в психолого-філософській площині. Тому в центрі цієї моделі — переконливий, психологічно достовірно розкритий характер українського Растіньяка[1] — Степана Радченка, який проходить типовий шлях сходження по соціальній, тобто кар'єрній драбині.

Цю художню модель вибудовано з використанням історичної ситуації 1920-х років, коли в споконвічно «селянській» Україні почали активно розвиватися міста й тисячі подібних Степанів, Левків, Надійок із занедбаного українського села потягнулися до міської культури, цивілізації, тобто добровільно й цілеспрямовано ступили на шлях поступу й пошуку.

Отже, прагнення завоювати місто, стати його невід'ємною часткою — чи є шлях справжнього прогресу? Залишаючи це підтекстове за-

---

[1] *Растіньяк* — головний герой «Батька Горіо» О. де Бальзака.

питання відкритим, В. Підмогильний у своєму романі заперечує безоглядну романтизацію «життя під стріхами» так само, як і романтизацію міського життя. Він намагався художньо дослідити цей специфічний шлях людського поступу, руху вперед, щоб, за його ж словами, наблизити «місто до української психіки, щоб сконцентрувати його в ній». Тоді це означало «європеїзувати», тобто модернізувати психіку споглядальної, інертної, терплячої української людини, показати їй шлях активної дії, «роблення» себе відповідно до нових буттєвих обставин, і в такий спосіб «уписування» себе в нове життя.

Жінки в романі (маргінальна Надійка; старіюча «мусінька» — Тамара Василівна; романтично екзальтована Зоська; жінка-загадка Рита), яких зустрічає Степан, — суб'єкти саме міської культури. Тому стосунки з кожною — це окрема модель поведінки Степана на певних відрізках його духовної еволюції, його входження в цю міську культуру.

Благородні наміри вели хлопця до Києва: вивчитися й повернутися назад. Однак невдовзі вони змінилися. Радченко зрозумів, що, навпаки, саме він може влити в місто *«свіжу кров села, що змінить його вигляд і істоту»*, тобто тепер він прагне завоювати місто, стати його повноправною частиною.

То хто ж він — *новітній український Растіньяк* Степан Радченко: прагматичний егоїст, настирливий кар'єрист, «завойовник» міста чи його «жертва»? Розвиток подій аж ніяк не провокує однозначну відповідь. Навряд чи й сам автор шукав її. Звернемося до *епіграфів твору*, зокрема взятого з «Таїс» А. Франса: «Як можна бути вільним, Евкріте, коли маєш тіло?» Найголовніше, як пише Г. Костюк, автор «за багатством суспільних подій свого часу... не загубив — л ю д и н и. Він бачив її, розумів і творив її образ в усій суспільній, психологічній і біологічній складності. Він не любив людини-янгола, бо знав, що людина є водночас і тварина. Він знав людську силу, велич її розуму, її здібності, але в той же час був свідомий всіх її слабкостей».

Одна з найпоширеніших слабкостей чоловіка — його ставлення до жінки. Тому в романі саме жінки стають своєрідними каталізаторами прояву характеру головного персонажа, найприкметнішого в ньому. Тим самим використання поширеного мандрівного сюжету допомогла автору в образі Степана Радченка психологічно проникливо розкрити маргінальний тип української людини, що опинилася на межі села й міста, що має у своїй душі непереборний конфлікт між своїм первісним, природним єством селянина і потребами, зовнішніми спонуками нового, міського життя.

Згадаймо, як подібно дві найтиповіші представниці села й міста (Надійка і Зоська) сприймає Степан і так само подібно їх покидає. Надійка вабить його доти, поки він відчуває внутрішню причетність до рідного села. Міська прагматичність і практичність, рішучість і необхідність захи-

щатися змушують Степана натягнути маску, бо всякий зв'язок із селом міг викрити його підсвідому ворожість до міста. Надійка — атрибут сільської ментальності (щирість, довірливість, мрійливість — риси її характеру), тому вона *«враз стала його кошмаром»* і залишилася в минулому. Наступна жінка — старіюча «мусінька» додала Степанові впевненості, досвідченості й стала черговою сходинкою, яка повела далі на шляху завоювання міста. Однак специфічну міську культуру втілила Зоська, нерозквітла дівчинка-жінка, пересічна корінна городянка, яка найміцніше прив'язала хлопця до себе. Саме «при ній» Степан кинувся багато читати, надолужуючи згаяний час, відвідувати музеї й театри, виставки й лекції, особливо посилено працювати, виробив стійкий ритм своїх виробничих буднів — саме із Зоською він поступово перетворювався на міщанина. Закономірно, що, ставши ним, швидко знудився, відчув потребу рухатися далі. А Зоська в його уяві поставала *«маленькою блідою постаттю, похилою й скорботною, як придорожня жебрачка»*, тому лише заважала йому.

Уже з першого свого знайомства з містом Степан відчув штучність, неприродність усіх життєвих процесів, що тут відбуваються. Надалі цю штучність, маскувальність, вимушену фальшивість поведінки багатьох городян Степан відчуватиме постійно. Він згадуватиме село, відчуватиме його в собі вже як атрибут свого минулого життя. Все частіше відчуватиме свою самотність у місті, хоч матиме добру роботу, квартиру, гроші, славу. Кожна нова його жінка — це не лише сходинка в здоланні міста. Український Растіньяк хапається за жінок, рятуючись від своєї фатальної самотності в чужому для себе середовищі, що ніколи не стане своїм, рідним.

Відтоді його постійно мучитиме ця внутрішня роздвоєність душі: продовжувати рухатися кудись уперед і не мати сили відродити в собі первісне єство. Недарма він несподівано згадає чисту й світлу Надійку, потягнеться до неї, наче до недосяжного марева — автор «улаштує» їм зустріч, якою підкреслить цю глибоку прірву в душі головного героя.

Місто не дало Степанові найголовнішого — душевного комфорту.

Ближче до фіналу Степан знову зустрічається з Ритою (як останньою надією), знову сколихнеться в ньому *«радість знайдення»*, він навіть сяде писати *«повість про людей»*. Але Рита — фальшива й тимчасова, як і все тут, у місті. Він збіг на свій шостий поверх (алегорія вершинного становища в його кар'єрі), розчинив вікно в *«темну безодню міста. Воно покірно лежало внизу...»*. Але ми вже не віримо, що Степан — щасливий переможець, думаємо про скороминущість його радості. Надто багато разів йому марився рідний степ, особливо в миті неспокою, коли місто тисло на нього своїми законами, вимогами й спокусами. Та внутрішня роздвоєність буде присутньою в ньому тепер завжди. Хоча лише уважно придивившися, можна побачити його самотність і розгубле-

ність, відчути хибність від почуття самовдоволеного завойовника. Звернемо увагу на такі характеристики: *«Що більше Степан свою кімнату встатковував, то чужішою вона йому булла»*, *«вечори обнімали його лячним неспокоєм, почуття страшної самотності гнітило його»*.

Останній штрих у романі — натяк на його *сюжетну відкритість*. Тому можна повірити лише в короткочасність перемоги Степана над містом. Герой Підмогильного проходить шлях лише зовнішнього поступу, тому це рух у нікуди. І прозаїк це показує. До того ж ставлячи в центр свого роману маргінальний характер, досліджуючи його соціальну природу психологічно, автор не робить оціночних акцентів, змушує читача думати самому *(Р. Мовчан)*.

1. За жанром роман «Місто»
   - **А** історичний
   - **Б** фантастичний
   - **В** пригодницький
   - **Г** урбаністичний
   - **Д** соціально-побутовий

2. Вислів *Як можна бути вільним, Евкріте, коли ти маєш тіло?* є
   - **А** реплікою Степана
   - **Б** авторським відступом
   - **В** думкою Вигорського
   - **Г** епіграфом до роману
   - **Д** аргументом Максима

3. Жінки в житті Степана Радченка з'являлися в такій послідовності
   - **А** Зоська – Рита – «мусінька» – Надійка
   - **Б** Рита – Надійка – Зоська – «мусінька»
   - **В** Надійка – «мусінька» – Зоська – Рита
   - **Г** «мусінька» – Зоська – Рита – Надійка
   - **Д** Надійка – Зоська – «мусінька» – Рита

4. Сільську ментальність утілено в образі
   - **А** Надійки
   - **Б** Зоськи
   - **В** Рити
   - **Г** повії
   - **Д** «мусіньки»

5. Фальшивість і тимчасовість утілено в образі

А Надійки
Б Зоськи
В Рити
Г повії
Д «мусіньки»

6. Непередбачуваною й екзальтованою зображено

А Надійку
Б Зоську
В Риту
Г повію
Д «мусіньку»

7. «Божественним» Степана Радченка любила називати

А Надійка
Б Зоська
В Рита
Г повія
Д «мусінька»

8. Перше оповідання Степан Радченко написав про

А кохання
Б бритву
В Київ
Г людей
Д Надійку

9. Прочитайте рядки.

Блискучі вогні, гуркіт і дзвінки трамваїв, що схрещувались тут і розбігались, хрипке виття автобусів, що легко котились громіздкими тушами, пронизливі викрики дрібних авто й гукання візників разом з глухим гомоном людської хвилі раптом урвали його [Степана. – ***Авт.***] *заглибленість.*

В основі опису нічного міста лежить художній засіб

А персоніфікація
Б алегорія
В інверсія
Г метонімія
Д синекдоха

10. **НЕ** є композиційною особливістю роману «Місто» В. Підмогильного

А поділ на дві частини
Б наявність двох епіграфів
В розповідь від першої особи
Г наявність міських пейзажів
Д авторські відступи

11. Установіть відповідність.

Героїня твору	*Зовнішня (внутрішня) характеристика*
1 Надійка	**А** *Мале на зріст — йому якраз під пахви, худеньке, в плескуватому капелюшкові... Вона зиркнула спідлоба на юнака, руку свою прибрала й ішла далі своїм чітким, майже військовим кроком.*
2 Тамара Василівна	**Б** *Вона складена була з двох тонів, без жодних переходів між ними — чорного: волосся, очі, сукня, лаковані черевики, та смуглого: обличчя, тіло рук і плеча та панчохи, і це просте поєднання надавадо її постаті гордого чару...*
3 Зоська	**В** *...тихе дівча, вигнане з села злиднями багатосімейної родини... Вона була щира й беззахисна, трохи романтична й терпляча до лиха, як і всі вбогі дівчата, що не почувають у собі ні справжнього пориву, ні твердої сили.*
4 Рита	**Г** *Довгі рукава її сірої блузки були миліші йому за голі руки інших... Черевики її були округлі й на помірних каблуках, і коліна не випинались раз у раз із-під спідниці. В ній вабила його нештучність, рідна його душі.*
	Д *У неї була товста, округла спина — роздобріла на довільних харчах! В її умінні любити не було нічого штучного, хоч слово «любов» було її найулюбленішим жартом... ніколи ні про що серйозно не казала, ніколи не турбувала його своєю душею...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Сюжетний елемент	*Подія*
1 експозиція	**А** самогубство Зоськи
2 зав'язка	**Б** оренда дорогої квартири
3 кульмінація	**В** опис нічного Києва
4 розв'язка	**Г** приїзд Степана до Києва
	Д поселення Степана в Гнідих

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ОСТАП ВИШНЯ

(1889–1956)

Справжнє ім'я — Павло Михайлович Губенко.

Народився на хуторі Чечва, що на Полтавщині, *помер* у м. Києві.

Письменник-гуморист, засновник жанру *усмішка* в українській літературі.

Найвідоміші твори: збірки «Вишневі усмішки (сільські)», «Вишневі усмішки кримські», «Українізуємось», «Вишневі усмішки закордонні», «Мисливські усмішки»; гумореска «Моя автобіографія».

Гумореска «Моя автобіографія» (1927)

Літературний рід: епос.

Жанр: гумореска.

Тема: розповідь про батьків, навчання й формування світогляду письменника.

Головна ідея: у гумористичній формі висвітлити фактори, які впливають на формування митця.

Композиція: гумореска складається з трьох розділів: у вступному етюді-розділі йдеться про народження Остапа Вишні, його батьків і витівки дитинства; у другому й третьому розділі з тим самим, що і в першому, відтінком добродушного сміху розповідається про навчання й формування світогляду майбутнього майстра слова.

Літературознавці про твір. З перших рядків твору вражає іронія й непідробна щирість, безпосередність оповіді про самого себе. Ось з яким витонченим гумором, але з неприхованою любов'ю він пише про своїх батьків: *«А взагалі батьки були нічого собі люди. Підходящі. За двадцять чотири роки спільного їхнього життя, як тоді казали, послав їм Господь усього тільки сімнадцятеро дітей, бо вміли вони молитись Милосердному».* У такому ж іронічному дусі розмірковує автор над важливими в житті кожного митця моментами: що впливало на його світогляд, які були перші вчителі, як виховували батьки, як формувалася його «класова свідомість», яку освіту вдалося здобути.

На своє попереднє життя він оглядається з позиції теперішнього досвіду — відомого гумориста, популярного й авторитетного серед читаючої публіки й своїх колег. До того ж обмежує себе лише 1921 р., який був своєрідним письменницьким стартом для нього, — «почав працювати в газеті "Вісті" перекладачем», спробував писати фейлетони, вибрав псевдонім.

Звернімо увагу: нічого такого особливого в житті автора ніби й не відбулося, але його автобіографія читається з неослабним інтересом. Чому? Цей текст притягує не подіями, а гумором і особливістю вислову.

У цьому переконуємося в кожному абзаці. Ось як автор згадує свій вступ до військово-фельдшерської школи: *«Поїхали ми до Києва. У Києві я роззявив рота на вокзалі і так ішов з вокзалу через увесь Київ аж до Святої Лаври, де ми з матір'ю зупинились. Поприкладався до всіх мощей, до всіх чудотворних ікон, до всіх мироточивих голів і іспити склав»*. Перед очима постає досить колоритна картина: сама подія, ради якої вона описана, мовби десь на другому плані, мовби нічого й не важить. Акцент на «роззявленому» роті й прикладанні до релігійних святинь.

Життя письменника воскресає тут у всій наготі тодішніх буттєвих реалій простого селянського побуту. Хай там як, але Остап Вишня оглядається на своє минуле з незмінним гумором. Уважніше описує людей, котрі змалку були поруч із ним, майстерно вплітає у свою оповідь діалоги, невеликі жанрові сценки, якими створюється враження більшої переконливості, відчуття присутності в минулому часі. Після прочитання такої автобіографії хочеться неодмінно поцікавитися і творами автора *(Р. Мовчан)*.

Усмішка «Сом» (1953)

Літературний рід: епос.
Жанр: усмішка.
Тема: гумористична розповідь про сома, що жив у річці Оскіл і міг з'їсти гусака, гімалайського ведмедя і навіть парового катера.
Головна ідея: виховання любові до природи.
Композиція: усмішка складається з чотирьох частин: у першій оповідач запрошує читача побувати на Осколі й помилуватися краєвидами цієї річки; у другій частині дід Панько застерігає бути обережним біля ковбані, у якій живе величезний сом; у третій частині йдеться про сома, який тягав за собою моторного човна; у четвертій герой-оповідач розповідає про те, чим живляться соми і як їх ловити.
Літературознавці про твір. «Мисливські усмішки» Остапа Вишні в українській літературі — явище унікальне. У них спостерігаємо оригінальний синтез народного анекдоту й пейзажної лірики. Ці пейзажі досить лаконічні. Одна-дві деталі, схоплені усміхненим поглядом, так доречно вкраплюються в текст оповіді, що без них не можна уявити ні загального тла полювання, ні відповідного настрою.

Усмішка «Сом» починається із запрошення побувати *«на річці на Осколі»*, ніби спонукаючи читача до довірливої розмови. Оповідач перейнятий щирим захватом від краси довколишнього світу — своєрідної ідилії гармонійного поєднання людини й природи. Мова мальовничого пейзажного опису чарівних місць лагідна, ніжна. Такий ліризм посилюється змалюванням появи на річковому плесі сім'ї чирят: матері й «манісіньких чиряточок», а далі — «качка-крижень з криженятами», легесенькі «болотяні курочки». Усе тут рухається, міниться барвами, звука-

ми, з-поміж яких пробиваються дівочі «різні чудові пісні». Створюється враження від великого живого рухливого організму, яким є природа, і в якому все взаємопов'язане, а людина — її невід'ємна частка.

Від лагідних описів оповідач плавно переходить до перестороги небезпеки (вустами діда Панька) — наприклад, про «велику ковбаню», у яку може і «дзвініця пірнути». Далі дід розповідає якусь неймовірну історію, яка відбулася «ще за панів» з величезним сомом, який проковтнув і гусака, і собаку панського, і навіть «парового катера». Ця історія змінюється наступною, знову про сома, її розповідає вже «дуже заядлий і дуже справедливий рибалка», й акценти тут інакші — про те, який сом сильний і могутній. Нарешті, картина остання, завершальна, — у цій історії образ сома цілком реалістичний, приземлений — на перший погляд, вона нагадує своєрідну інструкцію з риболовлі сомів. Мабуть, нею можна було б і скористатися, якби не наявний тут відвертий гумор, насмішка з довірливого читача, знову гіперболізація образів і прикметні фантастичні деталі (наприклад, у череві сома може виявитися копчена ковбаса, варений рак і пара «цілісіньких шпротів»). Як бачимо, у цій усмішці акварельний український краєвид змінюється майстерним діалогом, влучні деталі супроводжують репліки, описи комічних і фантастичних ситуацій. І скрізь є «всюдисущий автор» — усміхнений, іронічний, проникливий. Він кидає одну-дві деталі й мовби спостерігає реакцію читача. Є його щирий захват красою рідної природи, неприхована залюбленість у неї, відчуття казки з дитинства, святковості. Так в Остапа Вишні гумористичний жанр усмішки справді більше нагадує «ліричну поезію в прозі» *(Р. Мовчан)*.

Теорія літератури

Гумореска — невеликий художній твір, у якому події та люди зображені в жартівливому тоні.

Усмішка — різновид фейлетону й гуморески, уведений в українську літературу Остапом Вишнею. Своєрідність жанру усмішки полягає в поєднанні побутових замальовок і жанрових сценок із частими авторськими відступами, їй властиві дотепність і лаконізм.

Фейлетон — невеликий художньо-публіцистичний твір у періодичному виданні, у якому злободенні події зображені сатирично або гумористично.

1. Справжнє прізвище Остапа Вишні

А Фітільов
Б Рудченко
В Губенко
Г Лозов'ягін
Д Очерет

2. В усмішці як літературному жанрі поєднано риси

А гуморески і байки
Б фейлетону і казки
В анекдоту і новели
Г гуморески і фейлетону
Д повісті й гуморески

3. До жанрових ознак усмішки належать

А поєднання побутових замальовок, жанрових сценок з авторськими відступами, лаконізм, дотепність
Б яскраво виражена мораль, зображення великого проміжку часу, висміювання вад суспільства
В динамічний сюжет, несподівана розв'язка, психологізм, потужний ліричний струмінь, пейзажі
Г наявність кількох сюжетних ліній, авторські відступи, дотепність, лаконізм, елементи фантастичного
Д невеликий обсяг, дотепність, наявність конфлікту, детальне змалювання характеру героя в його розвитку

4. Головна тема «Мисливських усмішок» Остапа Вишні — зображення

А безтурботного життя мисливців
Б краси рідної природи й любові до неї
В наслідків від перебування людини на природі
Г сміливих і захоплених своєю справою мисливців
Д беззахисної перед людиною природи

5. У назві гуморески «Моя автобіографія» використано

А епітет
Б алегорію
В інверсію
Г тавтологію
Д фразеологізм

6. Велику ковбаню в річці Оскіл («Сом») герой-оповідач вимірює

А панським собакою
Б великим сомом
В паровим катером
Г дзвіницею з хрестом
Д гімалайським ведмедем

7. З «Моєї автобіографії» читач дізнається, що її автор навчався з

А Модестом Левицьким
Б Агатангелом Кримським
В Максимом Рильським
Г Василем Блакитним
Д Миколою Зеровим

8. Про те, що гумореска «Моя автобіографія» була написана й надрукована до 1933 року, свідчить уривок

А Жив я в Києві. У Харків «мене переїхали» 1920 року, у жовтні місяці, а в квітні місяці 1921 року почав я працювати у «Вістях» з Вас. Блакитним.
Б Сиджу собі та й пишу. Робити більше нічого, папір є, робота не важка — не те, що там шість годин у яку-небудь книгу рахунки записувать.
В Отут мені й повернути б було на «неокласицизм...» Та я не схотів. Самі ж знаєте, неокласиком бути — силу треба терпіння. Читай Горація, Вергілія, Овідія та інших Гомерів.
Г Неясна якась тоді була в мене класова свідомість. З одного боку — цілував барині ручку (явне контрреволюція), а з другого — клумби квіткові їй толочив.
Д Весь тягар громадянської війни переніс. І в черзі по пайки стояв, і дрова саночками возив, і городи копав.

9. Головною темою «Моєї автобіографії» є розповідь про

А політичну ситуацію в радянській Україні
Б громадянську активність автора
В формування світогляду письменника
Г «темні» сторінки дитинства митця
Д літературні уподобання гумориста

10. У «Моїй автобіографії» Остап Вишня порушив усі названі проблеми, **ОКРІМ**

А збереження рідної мови
Б пошани до старших
В поваги до вчителів
Г екології довколишнього світу
Д відповідальності за свою працю

11. Установіть відповідність (усмішка «Сом»).

Розділ	*Зміст*
1 перший	**А** застереження діда Панька бути обережним біля глибокої ковбані, адже в ній живе великий сом, який зїв панського собаку
2 другий	**Б** розповідь про те, чим живляться соми, і рекомендації, як їх ловити
3 третій	**В** запрошення побувати «на річці на Осколі» й насолодитися мальовничими пейзажами
4 четвертий	**Г** історія навчання Остапа Вишні в Зіньківській двокласній школі
	Д розповідь «заядлого й справедливого рибалки» про те, як сом тягав за собою моторного човна

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Художній засіб	*Приклад*
1 гіпербола	**А** *Тут і починається найцікавіший момент качачого полювання.*
2 оксиморон	**Б** *«Спішу, щоб на вечірню зорьку спізнитись!» — і галопом далі.*
3 інверсія	**В** *...дикі качки водяться... по річках-колисках смарагдової Батьківщини нашої...*
4 порівняння	**Г** *...селезень каменем падає в воду, — прекрасний, як казка, у своєму весняному вбранні...*
	Д *Та там з одного набою торік по двадцять чотири качки били.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

МИКОЛА КУЛІШ

(1892–1937)

Народився в с. Чаплинці, що на Херсонщині, у селянській родині, *помер* у Карелії (Російська Федерація).

Драматург.

Найвідоміші твори: п'єси «97», «Народний Малахій», «Патетична соната», «Маклена Граса», «Мина Мазайло».

Комедія «Мина Мазайло» (1929)

Літературний рід: драма.

Жанр: сатирична комедія.

Тема: зображення українізації й міщанства в Україні у 20-і роки XX ст.

Головна ідея: засудження міщанства, національної упередженості й зверхності.

Головні дійові особи: родина Мазайла — Мина Мазайло, його діти Рина й Мокій, дружина Килина (Мазайлиха); дядько Тарас, тьотя Мотя, Уля.

Сюжет: харківський службовець «Донвугілля» Мина Мазайло (колишній українець) у своєму прізвищі вбачає головну причину своїх життєвих і службових поразок, тому й вирішив змінити його на *«більш благородне»* — російське Мазєнін. Мина наймає вчительку *«правильних проізношеній»*, яка вчить його грамотно говорити *«по-руському»*. Син головного героя, навпаки, прихильник української мови і взагалі всього українського. Мина від цього страждає. Не підтримує позиції Мини й національно свідомий дядько Тарас, який дуже схожий на запорожця. На боці Мини — дружина, дочка Рина й терміново викликана телеграмою родичка з Курська тьотя Мотя. Кульмінаційним моментом у творі стає звільнення Мини Мазайла-Мазєніна з посади за *«систематичний опір українізації»*.

Літературознавці про твір. Питання мови, точніше, ставлення до неї персонажів, узято за основу конфлікту, що розгортається в комедії у формі дискусій, які породжують комічні ситуації, визначають основні сюжетні лінії (Мина—Мокій, Уля—Мокій, тьотя Мотя—дядько Тарас та ін.). Вдало дібрані мовні засоби допомагають авторові яскравіше індивідуалізувати характери комедійних персонажів, виявити малоросійську меншовартість і духовну порожнечу українського міщанства.

Незважаючи на певну однобічність при змалюванні драматичних характерів і помітну авторську налаштованість на відповідну ідею, образи комедії «Мина Мазайло» відображали правду життя, те типове й суттєве, що характеризувало тогочасне суспільство. Наприклад, національний нігілізм, як домінуюча риса характеру частини персонажів, розкриває і становить суть малоросійства, є підґрунтям ідей великодержавного шовінізму.

Характери комедії виписані майстерно, поведінка героїв, їхні репліки психологічно вмотивовані. Головна постать у творі — **Мина Мазайло**, який

уособлює духовну порожнечу й малоросійську меншовартість міщан. Його намір зректися свого прізвища породжує низку сюжетних колізій.

Мина цурається свого українського прізвища, мови, культури; готовий убити рідного сина, щоб той не завадив здійснити задумане: *«Заставлю! Виб'ю з голови дур український! А як ні — то через труп переступлю. Через труп!..»* На його думку, українізація принижує, робить з нього другосортну людину: *«Серцем передчуваю, що українізація — це спосіб робити з мене провінціала, другосортного службовця і не давати мені ходу на вищі посади»*. Досить влучну характеристику Мині дав син Мокій, назвавши його «валуєвським асистентом».

Чи не найколоритніша постать у творі — **Мотрона Розторгуєва** з Курська... Уже перша її репліка викликає і гіркий сміх, і тривогу за долю рідної мови. Приїхавши на українську землю, вона була вражена нечуваним, як їй здалося, зухвальством українців: *«Тільки що під'їхали до вокзалу, дивлюсь — отакими великими літерами: "Харків". Дивлюсь — не "Харьков", а "Харків"! Нащо, питаюсь, навіщо ви нам іспортілі город?»*

Згущуючи фарби, автор удається до нещадної сатири, гротеску та влучного шаржування. Абсурдні твердження Розторгуєвої, що *«українська мова — то австріяцька видумка»*, як і вся її поведінка (*«А тьотя ходила Наполеоном і думала»*) допомагають не лише розвінчати негативні явища, а й загострити проблему.

Полярний до шовіністок образ **дядька Тараса** з Києва. Це національно свідомий українець, який гаряче вболіває за рідну мову, ревниво обстоює її самобутність, бореться за збереження національного коріння, козацького духу.

Головним опонентом войовничого міщанства змальовано в комедії **Мокія**. Він активно дискутує з тими, хто чинить опір українізації, рішуче розвінчує ідеї російського шовінізму, які намагається утвердити у своїй родині Мина Мазайло. Мокій не лише не хоче міняти прізвища, а й уважає, що до нього треба додати колись втрачену частину «Квач» (Мазайло-Квач). Хлопець гаряче пропагує красу рідної мови, демонструє глибокі знання не тільки з філології, а й з етнографії, антропології, історії *(Г. Семенюк)*.

Юрій Лавріненко зазначає, що в п'єсі діють лише негативні персонажі: «Персонажі схоплені в таких найсуттєвіших і оголених рисах, що цілий ряд типів остався в пам'яті глядача, немов маски старого вертепного українського театру чи commedia dell'arte».

1. Перу М. Куліша належать твори
   - **А** «Вальдшнепи», «Майстер корабля»
   - **Б** «Народний Малахій», «Ярослав Мудрий»
   - **В** «97», «Чотири шаблі»
   - **Г** «Мина Мазайло», «Санаторійна зона»
   - **Д** «Патетична соната», «Маклена Граса»

2. До засобів творення комічного **НЕ НАЛЕЖИТЬ**

А іронія
Б сарказм
В гротеск
Г анафора
Д шарж

3. Визначальною жанровою рисою комедії «Мина Мазайло» М. Куліша є

А наявність фантастичних елементів
Б єдність місця, часу й дії
В кульмінація на початку твору
Г наявність однієї сюжетної лінії
Д передача внутрішнього стану героя

4. Події, зображені в комедії «Мина Мазайло» відбуваються в

А дореволюційному Києві
Б революційному Харкові
В Києві 20-х років XX ст.
Г Харкові 20-х років XX ст.
Д Харкові під час «хрущовської відлиги»

5. Характеристикою *...очі, рот, стан — все чисто українське* Мокій наділяє

А Мазайлиху
Б Рину
В Улю
Г дядька Тараса
Д Мину Мазайла

6. Прочитайте рядки.

— «Бринить» має декілька нюансів, відтінків. По-українському кажуть: орел бринить. Це означає — він високо, ледве видко — бринить... Можна сказати — аеро бринить. А от іще кажуть: сніжок бринить. Це як випаде, а тоді зверху, в повітрі, ледве помітний такий, бринить... Або кажуть — думка бринить...

У цій репліці звучить

А іронічне ставлення до української мови
Б захоплення й гімн багатій і милозвучній мові
В сумнів щодо виражальних лексичних можливостей мови
Г заклик до обов'язкового вивчення української мови
Д думка про брак окремих слів на позначення різних понять

7. Репліка *Тільки що під'їхали до вокзалу, дивлюсь — отакими великими літерами: «Харків». Дивлюсь — не «Харьков», а «Харків»! Нащо, питаюсь, навіщо ви нам іспортілі город?* належить

А Рині
Б Мазайлисі
В Бароновій-Козино
Г тьоті Моті
Д Мині Мазайлу

8. Своє ставлення до української мови (з байдужого на прихильне) з часом змінює

А Уля
Б Рина
В Килина
Г тьотя Мотя
Д Баронова-Козино

9. Події в комедії «Мина Мазайло» М. Куліша розгортаються в такій послідовності:

А телеграма до Курська — приїзд тьоті Моті — звільнення з посади Мазайла — навчання «правильних проізношеній»
Б звільнення з посади Мазайла — телеграма до Курська — приїзд тьоті Моті — навчання «правильних проізношеній»
В телеграма до Курська — навчання «правильних проізношеній» — приїзд тьоті Моті — звільнення з посади Мазайла
Г приїзд тьоті Моті — телеграма до Курська — звільнення з посади Мазайла — навчання «правильних проізношеній»
Д телеграма до Курська — звільнення з посади Мазайла — навчання «правильних проізношеній» — приїзд тьоті Моті

10. Темою комедії «Мина Мазайло» є

А показ перших паростків русифікації
Б засудження міщанства й українізації
В змалювання життя української інтелігентної родини
Г панорама життя харківської молоді на початку XX ст.
Д зображення українізації й міщанства

11. Установіть відповідність.

Дійова особа

1 Рина
2 Уля
3 тьотя Мотя
4 дядько Тарас

Роль у творі

А береже в пам'яті героїчне славне козацьке минуле України
Б намагається «врятувати» родину Мазайла від українізації
В через закоханість вивчає українську мову
Г навчає Мазайла «правильних проізношеній»
Д намагається відволікти брата від вивчення української мови через

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Дійова особа

1 Мина Мазайло
2 дядько Тарас
3 тьотя Мотя
4 Мокій

Репліка

А *В інтелігентній мові вимовляють «єво», а не «єго» і не «єхо».*
Б *Та в «Днях Турбіних» Альоша, ти знаєш, як про українізацію сказав: все це туман, чорний туман, каже, і все це минеться. І я вірю, що все оце минеться. Зостанеться єдина, неподільна...*
В *Провокація. Хто стане нищити двадцять мільйонів одних лише селян українців, хто?*
Г *Їхня українізація — це спосіб виявити усіх нас, українців, а тоді знищити разом, щоб і духу не було... Попереджаю!*
Д *Серцем передчуваю, що українізація — це спосіб зробити з мене...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО
(1894–1956)

Народився в с. Сосниці, що на Чернігівщині, у родині хлібороба, *помер* у м. Москві (Російська Федерація).

Письменник, кінорежисер, один з основоположників національного кінематографа. Засновник жанру *кіноповісті* в українській літературі.

Найвідоміші твори: кіноповісті «Україна в огні», «Земля»; автобіографічна кіноповість «Зачарована Десна»; новела «Воля до життя»; «Щоденник».

Кіноповість «Україна в огні» (1943)

Жанр: кіноповість.

Тема: зображення жахливого початку війни з фашистськими загарбниками й відступу радянських військ.

Головна ідея: утвердження ідеї невмирущості української нації, високої моралі українців у кривавий час воєнного лихоліття.

Головні герої твору: родина Запорожців: Лаврін і Тетяна та їхні діти, п'ятеро синів — Роман, Іван, Савка, Григорій, Трохим і дочка Олеся; Олесина подруга Христя Хутірна, Василь Кравчина; зрадник Заброда, німецький полковник Еріх фон Крауз і його син Людвіг.

Сюжет: святкування всією родиною п'ятдесят п'ятої річниці Тетяни Запорожець — початок війни й захоплення фашистами Тополівки — вибори старости Тополівки — відправлення молоді до Німеччини, зокрема Олесі й Христі, — перебування Олесі в Німеччині — убивство Людвіга Лавріном — спалення фашистами Тополівки — відступ німецьких військ — повернення Олесі з Німеччини, зустріч на рідній землі з Христею, а згодом із Василем — проводи Олесею свого роду на війну (кілька сюжетних ліній: лінія захисту Батьківщини (доля роду Запорожців й інших учасників бойових дій), ліричні лінія Олесі й Василя, лінія Христі Хутірної).

Літературознавці про твір. Довженко, як ніхто інший, сміливо й реалістично передав гіркоту поразок і відступу та героїзм українського народу в боротьбі з фашизмом, розвінчував сталінську концепцію класової боротьби, критикував методи виховання нашої молоді, незнання нею рідної історії й відсутність національної гордості. Це становить головну тему повісті.

Ідея твору, за словами самого автора, — незламність сили й непохитність духу нашого народу, здатність до визвольної боротьби і впевненість у перемозі над ворогом. Про специфіку сюжету й композиції «України в огні» митець писав, що в ній видно «сліди битви сценариста з письменником». Довженко-письменник прагнув висловитися повніше й яскра-

віше, що призвело до використання в кіноповісті численних вставних оповідань, епізодів, спогадів, аналітичних роздумів і ліричних відступів. Довженко-сценарист змальовує воєнні баталії, окремі епізоди з життя героїв та їхні вчинки, довільно розширюючи рамки сюжету в часі й просторі...

Болючі роздуми Довженка про причини денаціоналізації українців «озвучують» німці. *«Людвігу, ти мусиш знати, у цього народу є нічим і ніколи не прикрита ахіллесова п'ята. Ці люди абсолютно позбавлені вміння прощати один одному незгоди навіть в ім'я інтересів загальних, високих. У них немає державного інстинкту... Ти знаєш, вони не вивчають історії. Дивовижно. Вони вже двадцять п'ять літ живуть негативними лозунгами відкидання Бога, власності, сім'ї, дружби! У них від слова нація остався тільки прикметник. У них немає вічних істин. Тому серед них так багато зрадників... От де ключик від скриньки, де схована їхня загибель...»*, — повчає німецький комендант свого сина.

Довженко був одним із перших письменників, хто так сміливо й правдиво показав розтерзану Україну *(Г. Семенюк)*.

Кіноповість «Зачарована Десна» (1957)

Жанр: кіноповість («автобіографічне кінооповідання»).

Тема: зображення дитинства й джерел формування митця.

Головна ідея: оспівування краю дитинства, його людей, природи.

Головні герої твору: два ліричні герої — Сашко (у новелах) і Олександр Довженко (в авторських відступах); Одарка Єрмолаївна (мати), Петро Семенович (батько), баба Марусина, дід Семен.

Сюжет: твір не має чіткого сюжету з послідовним розвитком подій — сюжет двоплановий: основна сюжетна лінія — це ніби окремі новели (дитинство Сашка, його враження, сцени захоплення навколишнім світом), другий план — ліричні відступи зрілого майстра слова (філософське осмислення художньої творчості, краси людської праці, природи й людини).

Літературознавці про твір. Саме спогади, у яких *«перші радощі, і вболівання, і чари перших захоплень дитячих»*, визначають сповідально-ліричну тональність кіноповісті. Адже людина, яка пригадує минуле, як правило, вибирає з нього найяскравіші епізоди, найбільш вражаючі штрихи й деталі, що збереглися в пам'яті. Вони постають в особливому освітленні — піднесеному, романтичному...

Важливу роль у структурі твору відіграє оповідач — маленький хлопчик Сашко. Це дало авторові змогу передати найщиріші почуття, сумніви, вагання, захоплення, страхи дитини, яка так безпосередньо реагує на все, що її оточує. Дід Семен бачиться хлопцеві *«в старих срібнофольгових шатах»*, а річки й озера Сашкового дитинства видаються йому найкращими у світі. Буйна фантазія хлопця малює навіть лева на берегах Десни...

Вони то одходили один від одного, то сходилися зовсім близько... , і вдивлялися один одному в блиск очей і зубів у темряві.

В описі епізоду боротьби Лавріна Запорожця й Григорія Забороди **НЕМАЄ**

А епітета
Б антонімів
В тавтології
Г інверсії
Д метонімії

5. **НЕ Є** особливістю композиції кіноповісті «Україна в огні» О. Довженка

А п'ятдесят епізодів-картин
Б декілька сюжетних ліній
В елементи драми (діалоги)
Г поділ тексту на три книжки
Д ліричне обрамлення твору

6. Спів Запорожцями материної пісні на попелищі символізує («Україна в огні»)

А кінець війни
Б проводи вцілілих членів родини на війну
В оплакування загиблих членів родини
Г ушанування матері в день її народження
Д нездоланність українського народу

7. Основною формою змалювання життя, композиційним засобом для висловлення різноманітних вражень дитинства в кіноповісті «Зачарована Десна» є

А діалоги між героями
Б пейзажі Наддеснянщини
В спогади зрілого майстра
Г художнє обрамлення
Д портрети героїв твору

8. Народну мудрість і душевну щедрість у кіноповісті «Зачарована Десна» уособлює

А батько
Б мати
В дід Семен
Г баба Марусина
Д учитель Леонтій Опанасович

9. У ліричних відступах у кіноповісті «Зачарована Десна» зрілий майстер — Олександр Довженко — по-філософськи осмислює все назване, **КРІМ**

А процесу художньої творчості
Б краси людської праці
В дитинства як казки життя
Г проблеми розпаду роду
Д взаємозв'язку природи й людини

10. Прочитайте уривок («Зачарована Десна»).

...Кров лилася з них відрами, казанами. Вони то розбігалися, то кидались один на одного... Розлючений Самійло кидався на діда, і прохромлював його живіт наскрізь величезними кидальними вилами, і притискав до стерні, мов Георгій Побідоносець змія... Однак дід устигав якось розмахнутися знизу і так хряснуть Самійла сокирою по лисині, що голова в нього розвалювалася надвоє, як кавун... Полум'яний дід довго не міг прочахнути. Він був пристрасний воїн і випивав після бійки добрий глек холодної води, не забуваючи перехрестити воду перед тим, як пить.

Романтичного змалювання автор досягає, використовуючи в описі нафантазованої сцени всі названі художні засоби, **КРІМ**

А гіперболи
Б епітета
В старослов'янізму
Г метонімії
Д порівняння

11. Події в кіноповісті «Зачарована Десна» розгортаються в такій послідовності:

А перші Сашкові відвідини школи — зустріч із левом біля Десни — повінь у селі — прокльони баби Марусини за вирвану Сашком моркву
Б прокльони баби Марусини за вирвану Сашком моркву — зустріч із левом біля Десни — перші Сашкові відвідини школи
В зустріч із левом біля Десни — повінь у селі — прокльони баби Марусини за вирвану Сашком моркву — перші Сашкові відвідини школи — повінь у селі
Г прокльони баби Марусини за вирвану Сашком моркву — повінь у селі — зустріч із левом біля Десни — перші Сашкові відвідини школи

Колоритні постаті батька, діда, а ще баби, матері, дядька Самійла-косаря, Тихона Бобиря — мисливця освітлюють *«святість босоногого дитинства»*, яке вже ніколи не вернеться, як і краса рідного краю. З трепетною закоханістю змальовує О. Довженко у своїх спогадах нічне зоряне небо, повінь, сіножать, зачаровану Десну, буяння горо́ду.

Таким постає казково-хвилюючий світ дитинства, поетична душа дитини *(Н. Бернадська)*.

Теорія літератури

Кінопо́вість — сценарій, перероблений для читання; жанр художнього твору, що поєднує ознаки кіно (фрагментарність і динамізм оповіді, багатство асоціативних моментів і зорових вражень, монументалізм образів) і повісті (епічність і психологізм, метафоричність і потяг до гіперболи, широкі пейзажні картини та авторські відступи).

1. У 1958 р. на Міжнародному кінофестивалі в Брюсселі було визнано фільм О. Довженка одним із 12 найкращих фільмів «усіх часів і народів»

А «Щорс»
Б «Арсенал»
В «Звенигора»
Г «Мічурін»
Д «Земля»

2. Для друку й постановки Сталін заборонив твір О. Довженка

А «Поема про море»
Б «Зачарована Десна»
В «Воля до життя»
Г «Україна в огні»
Д «Арсенал»

3. З ряду недоліків українського народу, зауважених Еріхом фон Краузом, випадає такий:

А українці не мають державного інстинкту
Б не вивчають своєї історії
В не бережуть народних звичаїв і обрядів
Г живуть 25 літ негативними лозунгами одкидання Бога
Д мають від слова «нація» лише прикметник

4. Прочитайте подані рядки («Україна в огні»).

Вони плювали один одному в очі Сибіром і стражданнями, голодом і смертю. Вони плювали один одному в лице Гітлером... Вони били один одного важкими уламками своєї важкої історії і стогнали обидва від ударів.

Д повінь у селі — прокльони баби Марусини за вирвану Сашком моркву — зустріч із левом біля Десни — перші Сашкові відвідини школи

12. Установіть відповідність.

Герої творів О. Довженка

1 батько («Зачарована Десна»)
2 дід («Зачарована Десна»)
3 Василь Кравчина («Україна в огні»)
4 Лаврін Запорожець («Україна в огні»)

Зовнішня (внутрішня) характеристика

А *...здорові темні руки, патьоки на шиї і скронях і зморшки на чолі також не по літах... , тяжкий сором і гнів розпинали його душу...*
Б *...З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіячів — він годився на все...*
В *...Більш за все на світі любив він сонце... любив кашляти. Кашляв він часом так довго й гучно, що, скільки ми не старалися, ніхто не міг його як слід передражнити...*
Г *...Такого ще не бачив ні український місяць, ані зорі... [Він] один знищив половину ворожих автоматників...*
Д *...Орудував він косою, як добрий маляр пензлем чи ложкою, — легко і вправно...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ПОЕЗІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

АНДРІЙ МАЛИШКО
(1912–1970)

Народився в с. Обухові, що на Київщині, у родині шевця, *помер* у м. Києві.

Поет, автор пісень, що стали народними («Пісня про рушник», «Стежина», «Вчителько моя», «Київський вальс», «Ми підем, де трави похилі»).

Найвідоміші твори: «Пісня про рушник», «Чому, сказати, й сам не знаю...» («Стежина»), «Київський вальс», «Ми підем, де трави похилі...», «Вчителько моя», «Журавлі», «Білі каштани».

«Пісня про рушник» (1959)

Літературний рід: лірика.
Жанр: пісня.
Вид лірики: особиста.
Провідний мотив: материнська любов і відданість своїм дітям.
Віршовий розмір: анапест.
Тип римування: перехресне.

Літературознавці про твір. Ліричний герой з великою теплотою згадує рідну матір, її безсонні ночі над колискою сина, її намагання прилучити дитину до всього прекрасного, людяного, її сокровенне бажання бачити свою дитину щасливою, не обійденою долею. Ненька дарує синові рушник вишиваний як символ життєвої дороги, на якому *«росяниста доріжка, і зелені луги, й солов'їні гаї»*, на якому оживає *«і дитинство, й розлука, й... материнська любов»*. Так А. Малишко поглиблює образ рушника, запозичений із народної творчості. Проте головним у поезії є образ найближчої і найсвятішої людини — образ матері. Її серце сповнене безмежної любові до дитини. І цю рису душі поет передає економними, але надзвичайно місткими деталями: *«незрадлива ласкава усмішка»*, бо мати вміє і прощати, і наставляти, і жаліти; *«засмучені очі»*, бо рідна ненька відриває від свого серця дитину, посилає її в широкий і бентежний світ, *«в дорогу далеку»*, на якій будуть і радість, і смуток, і печаль.

У цьому творі вдало поєдналися задушевність інтонації, загальнолюдська тема материнської любові, традиційний народнопоетичний мотив чекання сина, який автор майстерно втілив в образі рушника, цього неньчиного подарунка, своєрідного спогаду про рідну домівку, матір, отчий край із зеленими лугами та солов'їними гаями.

Поет змушує кожного згадати своє дитинство, молоді літа, прощання з отчим порогом і матір'ю, він відтворює і щем розлуки, і передчуття майбутніх незвіданих доріг, і материнську тривогу за долю дитини *(Н. Бернадська)*.

ВАСИЛЬ СИМОНЕНКО
(1935–1963)

Народився в с. Біївцях, що на Полтавщині, у селянській родині, *помер* у м. Києві.

Письменник, належить до шістдесятників.

Найвідоміші твори: збірка віршів «Тиша і грім», вірш і збірка «Лебеді материнства», вірш «Ти знаєш, що ти — людина?», збірка оповідань і новел «Вино з троянд»; казка «Цар Плаксій і Лоскотон».

Вірш «Лебеді материнства» (вийшов друком у 1981 р.)

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш (колискова).
Вид лірики: громадянська.
Провідний мотив: любов до матері й Батьківщини.
Віршовий розмір: хорей.
Тип римування: суміжне.

Літературознавці про твір. За формою — це колискова, мудре й щире напучування матері маленькому синові. Композиційно твір розгортається як кілька взаємопов'язаних мотивів. Спочатку це мотив казкового дивосвіту, яким оточена дитина завдяки старанням батьків. Материнська турбота і ніжність, батьківська опіка — це підвалини щасливого й безхмарного дитинства, яке неможливо уявити без народної казки, колискової, загадки. У духовному світі українців вони відіграють важливу виховну роль. Мотив казкового дивосвіту В. Симоненко пов'язує з образом рідної хати, сповненої «материнської доброї ласки», чарівним танцем лебедів і сивими очима казки.

Наступний мотив — дороги як вибору життєвого шляху дитиною, уже дорослою. Неминуче настає мить синової самостійності. Материнське благословення в інтерпретації В. Симоненка — це можливість і необхідність пізнати кохання, дружбу, родинне щастя. Вибір їх цілком залежить від людини. Проте, на думку автора, є величини духовні, незмінні, сталі — це мати й Батьківщина: вибирати або зрікатися їх — великий гріх.

Прості й щирі слова В. Симоненка торкаються серця кожного, ідеться-бо про загальнолюдські цінності. Майстерність і довершеність вірша виявляються в кількох площинах. Це і взаємоперетікання образів: день

сьогоднішній — день майбутній — вічність (образ матері як фізичного початку людини, самого життя і як її духовного космосу, Вітчизни як отчого порогу); досади — *«приспаних тривог»* (уособлення драматизму людської долі). Це й образи-символи, запозичені з фольклору: лебедів як вірності матері та Вітчизні, як крил, які виносять дитину в широкий світ із рідної домівки; *«білявої хати»* — персоніфікація, спроектована на образ матері; верб і тополь як неодмінного атрибута українського пейзажу *(Н. Бернадська)*.

Історія літератури

Шістдеся́тники — творче молоде покоління шістдесятих років XX ст., сформоване в період тимчасової «відлиги» радянського режиму, засудження сталінізму й часткової реабілітації деяких представників «розстріляного відродження». Виникнувши спочатку у вигляді культурницького руху (Клуб творчої молоді в Києві, 1959; «Пролісок» у Львові, 1961), це явище невдовзі перетворилося на опозицію до влади, набуло загальнонаціонального значення. Найповніше воно проявилося в літературі, що зазнала оновлення художніх форм, патетики романтизованого гуманізму. Подіями тих літ стали неординарні дебюти І. Драча, М. Вінграновського, В. Симоненка, В. Голобородька. Творче покоління шістдесятників не обмежується одним десятиліттям. До них належать автори, які ввійшли в літературу в 50-х роках (Д. Павличко, Л. Костенко) або розкрили можливості свого таланту на межі 60–70-х років (Б. Олійник). Термін «шістдесятники» стосується також прозаїків (Є. Гуцало, Гр. Тютюнник, І. Дзюба).

ВАСИЛЬ СТУС
(1938–1985)

Народився в с. Рахнівці, що на Вінниччині, у сслянській родині, *помер* поблизу м. Пермі (Російська Федерація).

Поет, дисидент.

Найвідоміші твори: збірки поезій «Веселий цвинтар», «Палімпсести», «Дорога болю»; вірші «О земле втрачена, явися...», «На колимському морозі калина...», «Сто років, як сконала Січ», «Як добре те, що смерті не боюсь я...».

Вірш «Як добре те, що смерті не боюсь я...»
(вийшов друком у **1986 р.**)

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш.
Вид лірики: патріотична і філософська.

Провідний мотив: незламність, здатність залишатися людиною за будь-яких обставин.

Віршовий розмір: ямб.

Літературознавці про твір. У поезії-заповіті «Як добре те, що смерті не боюсь я...» Стус точно передбачає свою долю: незламність перед мучителями-суддями, концтабір, загибель у неволі на далекій чужині й славне повернення на Батьківщину по смерті. «Сувора простота проступає крізь ці мужні рядки... Зійшли з душі поета сумніви, давні образи, досади, ясним і чистим зором дивиться він в обличчя часу й простору. І на далекій відстані, за тисячі кілометрів, за снігами й судами, за зрадами й тюрмами, за годинами й десятиліттями проступають риси тих, заради кого він діяв і творив», — зауважує Ю. Солод. Ця поезія безпосередньо перегукується з віршем «Як умру, то поховайте...» Т. Шевченка. *(В. Пахаренко).*

Вірш «О земле втрачена, явися!..»

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш.
Вид лірики: патріотична.
Провідний мотив: мрія про повернення на рідну землю.
Віршовий розмір: ямб.

Про твір: перебуваючи в засланні, В. Стус з ніжністю згадує рідний край, який пізнавав змалку і який залишився теплим спогадом: *«сонця хлюпочуться в озерах», «світання тіні пелехаті над райдугою голосів», «плескіт крил і хлюпіт хвиль»*... Настрій ліричного героя емоційно піднесений, проте до жорстокої реальності читача повертає питання «де», яке звучить рефреном. Оптимістично звучать останні рядки вірша: *«і лазурово простелися, і душу порятуй мені».* Ліричний герой (читай В. Стус) сподівається, що спогади про рідний край порятують його душу від несправедливості й зневіри. Вірш «О земле втрачена, явися!..» належить до невольницької лірики.

ІВАН ДРАЧ
(нар. 1936)

Народився в с. Теліжинцях, що на Київщині.
Поет, кіносценарист, належить до шістдесятників.
Найвідоміші твори: «Балада про соняшник», «Етюд про хліб», «Крила», «Чорнобильська мадонна».

«Балада про соняшник» (1962)

Літературний рід: ліро-епос.
Жанр: балада (модерна).

Провідний мотив: талант бачити красу в повсякденні.
Віршовий розмір: верлібр.
Літературознавці про твір. Драч реформував жанрові можливості балади, відкинувши традиційні легендарно-історичні, героїчні й фантастичні її атрибути, але залишивши ліро-епічну структуру, напружений сюжет... У його баладах ліричний суб'єкт уміє миттєво осягнути світ, побачити в ньому щось дивне, неповторне, якусь нову грань, яка не всім відкривається.

У «Баладі про соняшник» побутова конкретика, універсальність і велич життя поєднані в цілісність, читацьке світосприймання пов'язане відчуттям неперервності руху й відкриттям краси в повсякденному житті. Уже початок балади незвичний: соняшник, цей невід'ємний атрибут українського пейзажу й національного світовідчуття, зазнає метаморфоз... Соняшник у баладі — то хлопець: поет майстерно застосовує фольклорний мотив перевтілення (коли дівчина стає тополею, юнак — явором). Драч поєднує в одній площині реальні деталі з метафоричним узагальненням, застосовує асоціативне мислення, унаслідок чого реальні предмети стають символами... Водночас образ сонця набуває метафоричного смислу й символізує поезію, тобто сонце-поезія трансформується в образі звичайнісінького сільського дядька...

Образи соняшника й сонця цементують структуру поезії, вони надзвичайно прозорі: читачеві зрозуміло, що поет нерозривно пов'язаний із реальним життям, яке дає можливість самореалізуватися творцеві. Відкриття краси, духовності, що набувають космічного, сонячного виміру, неможливі без «земного», реального буття, яке творча особистість переплавляє у витвори мистецтва *(М. Ткачук).*

Теорія літератури

Верлі́бр (вільний вірш) — система віршових рядків, ритмічна єдність яких ґрунтується лише на інтонаційній подібності. Рядки вільного вірша мають різну довжину, не поділяються на стопи: у них різна кількість наголосів і розташування їх довільне. Верлібр не має рим, унаслідок чого дуже часто зникає і поділ на строфи.

ЄВГЕН МАЛАНЮК
(1897–1968)

Народився в с. Архангороді, що на Херсонщині, у родині українських інтелігентів, *помер* у м. Нью-Йорку (США).

Поет, представник еміграційної літератури, належить до Празької школи поетів.

Найвідоміші твори: збірки поезій «Стилет і стилос», «Земля й залізо», «Перстень Полікрата»; вірші «Сучасники», «Шевченко».

Вірш «Стилет чи стилос?» (1924)

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш.
Вид лірики: філософська, громадянська.
Провідний мотив: роль слова, митця в житті суспільства.
Віршовий розмір: ямб.
Літературознавці про твір. Автор долучається до споконвічної естетичної дискусії: митець може витати у далекому від життя світі мрій, понадземної краси, незворушного спокою чи має боротися за вдосконалення реального світу, наближення його до ідеалу, до Бога. Ці дві настанови символізують у вірші взяті з давнини образи — *стилет і стилос* (стилет — це холодна зброя, різновид кинджала; стилос — загострена паличка для писання на вкритій воском дощечці). Протилежність настанов увиразнюють також прислівники «тут» — «там». Ситуація вибору для митця надзвичайно складна: герой «пливе» по непевній воді («тут») і його манять «береги краси» («там»). Хоча «тут — жаха набряклий вітром обрій», усе ж героя більше зачаровує таки «веселий галас бою», тож він продовжує плисти у «безмежжя», яким «зачарований». Так ранній Маланюк відчув трагічну дилему свого життя. Трагічна доля Батьківщини, честь чоловіка, воїна, оборонця спонукають його брати у руки стилет: *«Як в нації вождя нема, Тоді вожді її — поети!» (В. Пахаренко).*

Історія літератури

Празька школа поетів — умовна назва українських поетів міжвоєнного двадцятиліття, які творили переважно в Празі й Подєбрадах: Є. Маланюк, Ю. Дараган, Л. Мосендз, Юрій Клен, Н. Лівицька-Холодна, О. Лятуринська, О. Ольжич, О. Теліга. Естетична платформа Празької школи: яскравий неповторний історіософізм, націєтворчий пафос; «пражани» писали про свій час і про себе.

1. **НЕ НАЛЕЖИТЬ** до шістдесятників
   - **А** Василь Симоненко
   - **Б** Ліна Костенко
   - **В** Григір Тютюнник
   - **Г** Андрій Малишко
   - **Д** Іван Драч

2. Повтор останніх двох рядків кожного куплета «Пісні про рушник» А. Малишка називається

А анафорою
Б епіфорою
В тавтологією
Г рефреном
Д асонансом

3. Віршовий розмір «Пісні про рушник» А. Малишка

Хай на ньому цвіте росяниста доріжка,
І зелені луги, й солов'їні гаї,
І твоя незрадлива материнська ласкава усмішка,
І засмучені очі хороші твої...

А ямб
Б хорей
В дактиль
Г амфібрахій
Д анапест

4. В уривку «Пісні про рушник» А. Малишка, поданому в попередньому завданні, використані

А епітет, асонанс, гіпербола
Б інверсія, епітет, оксиморон
В епітет, інверсія, синекдоха
Г метафора, анафора, епітет
Д символ, асонанс, гіпербола

5. **НЕ Є** мотивом «Пісні про рушник»

А материнська любов
Б прощання з рідним домом
В дорога як життєвий шлях
Г віра у світле майбутнє рідної країни
Д материнська тривога за долю дитини

6. Ліро-епічним є твір

А «Лебеді материнства»
Б «О земле втрачена, явися!..»
В «Стилет чи стилос?»
Г «Балада про соняшник»
Д «Пісня про рушник»

7. Афоризмом став уривок із «Лебедів материнства» В. Симоненка

А Темряву тривожили криками півні,
Танцювали лебеді в хаті на стіні...
Б Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу.
Виростуть з тобою приспані тривоги.
В За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.
Г Мріють крилами з туману лебеді рожеві,
Сиплють ночі у лимани зорі сургучеві.
Д Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

8. Модерним з-поміж названих є твір

А «Як добре те, що смерті не боюсь я...»
Б «Балада про соняшник»
В «О земле втрачена, явися!..»
Г «Пісня про рушник»
Д «Лебеді материнства»

9. У формі колискової написаний твір

А «О земле втрачена, явися!..»
Б «Стилет чи стилос?»
В «Пісня про рушник»
Г «Балада про соняшник»
Д «Лебеді материнства»

10. Уміння бачити красу в повсякденні, процес творчості й суть мистецтва — мотиви твору

А «Пісня про рушник»
Б «Лебеді материнства»
В «Як добре те, що смерті не боюсь я...»
Г «Балада про соняшник»
Д «О земле втрачена явися!..»

11. «Баладі про соняшник» **НЕ ВЛАСТИВА** жанрова ознака

А наявність діалогу
Б історико-героїчний зміст
В наявність метаморфози
Г фантастичні елементи
Д наявність сюжету

12. Верлібром написано твір

А «О земле втрачена, явися!..»
Б «Як добре те, що смерті не боюсь я...»
В «Балада про соняшник»
Г «Стилет чи стилос?»
Д «Лебеді материнства»

13. «Імператором залізних строф» назвав себе

А Василь Симоненко
Б Андрій Малишко
В Іван Драч
Г Василь Стус
Д Євген Маланюк

14. До празької школи поетів належить

А Василь Симоненко
Б Андрій Малишко
В Іван Драч
Г Василь Стус
Д Євген Маланюк

15. У поезіях В. Стуса переважають мотиви

А громадянські
Б любовні
В пейзажні
Г фольклорні
Д міфологічні

16. Віршовий розмір поезії «Як добре те, що смерті не боюсь я...»

Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст...

А ямб
Б хорей
В дактиль
Г анапест
Д амфібрахій

17. Вид римування у вірші «Як добре те, що смерті не боюсь я...»

А перехресне
Б суміжне
В кільцево
Г монорима
Д білий вірш

18. До невольницької лірики належить твір

А «О земле втрачена, явися!..»
Б «Пісня про рушник»
В «Балада про соняшник»
Г «Стилет чи стилос?»
Д «Лебеді материнства»

19. За мотивами і настановою близьким до «Заповіту» Т. Шевченка є вірш

А «Як добре те, що смерті не боюсь я...»
Б «Пісня про рушник»
В «О земле втрачена, явися!..»
Г «Стилет чи стилос?»
Д «Лебеді материнства»

20. До письменників-емігрантів належить

А Василь Симоненко
Б Андрій Малишко
В Іван Драч
Г Василь Стус
Д Євген Маланюк

21. Установіть відповідність.

Автор

1 Василь Стус
2 Євген Маланюк
3 Василь Симоненко
4 Іван Драч

Назва твору

А «Пісня про рушник»
Б «Лебеді материнства»
В «Стилет чи стилос?»
Г «Балада про соняшник»
Д «О земле втрачена, явися!..»

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

з огляду на пісенний талант Марусі і героїзм її батька Гордія, якого як оборонця України було покарано на горло у Варшаві.

VI розділ «Проща». Маруся вирушає на прощу до Києва і по дорозі знайомиться з мандрівним дяком-філософом, який розповідає їй про Якова Остряницю, Северина Наливайка та Ярему Вишневецького. Маруся глибоко осмислює історію України з розповідей дяка і з побачених у дорозі картин зруйнованої Батьківщини.

VII розділ «Дідова балка». Іван Іскра відвідує старого запорожця, колись визволеного з двадцятилітньої турецької неволі, який оселився під Полтавою й займається різьбярством. Іван попереджає діда про наступ ворожих військ, але той вирішив не покидати свою домівку.

VIII розділ «Облога Полтави». Брами Полтави зачинені, гармати націлені на ворога. Полтава мужньо тримається в польській облозі вже четвертий тиждень. Іван Іскра відвідує самотню Марусю (її мати померла) і пропонує одружитися. Маруся відмовляє парубкові.

IX розділ «Весна, і смерть, і світле воскресіння». Маруся попрощалася з Іскрою, виснажена горем і хворобою, чекає свого кінця. Облогу знято, і місто повертається до звичного життя. Повз будинок Марусі проходять козаки й співають її пісні, а далі дівчата — пісню «Ой не ходи, Грицю».

Літературознавці про твір. Читаючи роман Л. Костенко, постійно відчуваєш його перегук із вчорашнім, зовсім недавнім, і сьогоднішнім днем. У тогочасних типах досить часто пізнаєш теперішні. Окремі проблеми, що були гостро актуальними для України в XVII ст., залишаються такими ж і сьогодні. Саме до них належить *проблема патріотизму*, що виявляється в готовності безкорисливо служити Україні. У романі створено ряд образів-персонажів, прекрасних завдяки своїм лицарським прагненням здобути волю Батьківщині. Одночасно бачимо й людей безкрилих, зосереджених на власному благополуччі, не запалених високим патріотичним почуттям, — такі люди є зрадниками національної справи...

Тема любові є однією з головних у романі Л. Костенко. Її твір дає змогу кожному з нас відкрити для себе красу й силу людської любові, хай навіть ця любов зазнала зради й призвела до трагічної розв'язки. «Маруся Чурай» збагачує нас своєю «філософією любові», у якій це почуття визнається як особлива духовна цінність. Проблема *любові і зради*, що теж належить до «вічних» тем, вирішується як складова частина *філософії любові.*

Найчільніше місце у творі займає інша «вічна» проблема літератури — *митець і народ, митець і суспільство.* Вочевидь, у світовій літературі немає видатного поета, який би не порушував загальнолюдську проблему і не надавав би їй свого трактування. Головна героїня роману, Маруся Чурай, цілком справедливо показана Л. Костенко як геніально обдарований митець, як один із творців українських пісень, що набули найбільшого поширення й принесли всесвітню славу нашому народу. У часи, коли жила

Маруся Чурай, українська писемна література через певні умови була ще слабо розвинутою. Проте народ мав своїх митців, які були його голосом, його душею. Маруся Чурай — одна з них. За Л. Костенко, вона мала своє розуміння завдань власної творчості, її суспільного значення. Як митець, як людина незвичайна, виняткова, вона відчувала й глибоко переживала різне ставлення до себе з боку сучасників — від щирого захоплення й любові до повного нерозуміння і навіть агресивності до себе як до людини, що є «не такою, як усі». Немає сумніву, що Л. Костенко, змальовуючи образ своєї попередниці, української поетеси XVII ст., внесла в нього багато чого зі свого часу, зі своїх особистих стосунків з українським «застійним» суспільством 70–80-х років *(Г. Клочек)*.

Теорія літератури

Роман у віршах — різновид змішаного жанру, якому властива багатопроблемність, поєднання епічного й ліричного начал; дія у творі цього жанру, як правило, концентрується навколо долі одного чи кількох головних героїв.

Вірш «Страшні слова, коли вони мовчать...» (1980)

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш.
Вид лірики: філософська.
Провідні мотиви: значення слова в житті людини, сутність поетичного мистецтва.
Віршовий розмір: ямб.
Літературознавці про твір. Квінтесенцією роздумів Л. Костенко про значення слова у житті людини, про сутність поетичного мистецтва став вірш «Страшні слова, коли вони мовчать...» (звернімо увагу — саме цим твором завершується збірка «Неповторність»). Авторка звіряється: слова — ніби живі згустки, що ввібрали у себе радощі й болі мільярдів людей, які їх промовляли. Чутлива душа поета все це вловлює, тому з побожним страхом ставиться до слова. Тим паче коли усвідомлює своє надскладне завдання: сказане мільярди разів слово треба вимовити, як уперше, треба сказати так, як до тебе ніхто й ніколи не говорив. Лише тоді це буде справжня поезія — «завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі» *(В. Пахаренко)*.

Вірш «Українське альфреско» (1989)

Літературний рід: лірика.
Жанр: ліричний вірш.
Вид лірики: філософська.

22. Установіть відповідність.

Твір		*Уривок*	
1	«Пісня про рушник»	**А**	*Як я малим збирався навесні* *Піти у світ незнаними шляхами*
2	«Лебеді материнства»	**Б**	*І застиг він на роки і на століття* *В золотому німому захопленні.*
3	«Балада про соняшник»	**В**	*Рідна мати моя, ти ночей не доспала* *І водила мене у поля край села...*
4	«Як добре те, що смерті не боюсь я...»	**Г**	*Народе мій, до тебе я ще верну,* *як в смерті обернуся до життя...*
		Д	*У хмільні смеркання мавки чорноброві* *Ждатимуть твоєї ніжності й любові.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

23. Установіть відповідність.

Твір		*Символ*
1	«Пісня про рушник»	**А** сонце
2	«Лебеді материнства»	**Б** хрест
3	«Балада про соняшник»	**В** калина
4	«Як добре те, що смерті не боюсь я...»	**Г** верби і тополі
		Д росяниста доріжка

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

24. Установіть відповідність.

Твір		*Мотив*
1	«Пісня про рушник»	**А** неповторність людини
2	«Лебеді материнства»	**Б** прощання матері із сином
3	«Стилет чи стилос?»	**В** батьківщину не вибирають
4	«О земле втрачена, явися!...»	**Г** мрія про повернення на рідну землю
		Д роль слова, митця в житті суспільства

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Провідні мотиви: розрив живого зв'язку між поколіннями, між селом і містом.

Віршовий розмір: ямб.

Літературознавці про твір. Альфреско — це фреска, виконана водяними фарбами по сирій штукатурці, часто з ідилічним сюжетом. Ось і тут постає нібито ідилія традиційного українського сільського світу. Щоб змалювати його, авторка використовує відомі кожному українцеві з дитинства фольклорні *образи-архетипи*[1] — шлях, долина, біла хатка, дід і баба, курочка ряба, лелека та інші.

Одначе поступово в цій лагідній, милій картині вгадуємо страшну трагедію героїв, усієї нашої нації — розрив живого зв'язку між поколіннями, між селом і містом. У діда й баби *«сусідські діти шовковицю їдять»*, свої ж діти й онуки не приїжджають, гордують, цураються. Світ, у якому живуть старенькі, казково чарівний, світлий, затишний. Але нема кому розказувати казку про курочку рябу, *«остання в світі казка сидить під образами»* — з відходом господарів увесь цей дивосвіт, це осердя української душі зникне.

Трагізм ситуації підкреслює останнє щемливе уособлення: *«Навшпиньки виглядають жоржини через тин» (В. Пахаренко).*

1. Ліна Костенко належить до

А Київської школи поетів
Б Нью-Йоркської групи
В шістдесятників
Г Празької школи поетів
Д Київської школи неокласиків

2. Прочитайте уривок із роману «Маруся Чурай» Л. Костенко.

Ото як вийде, як заграє брівками,
очима стрельне і туди, й сюди,
у чобітках із мідними підківками,
зелений верх, козлові передери.

У цих рядках описано

А Галю Вишняківну
Б Галину матір
В Марусю Чурай
Г Марусину матір
Д Бобренчиху

---

[1] *Архетип* — це найзагальніший прообраз, який виростає з колективного, зокрема національного, позасвідомого й наповнюється в душах людей конкретним змістом.

3. Прочитайте уривок із роману «Маруся Чурай» Л. Костенко.

Які тоді були ми безтурботні!
Який він був ласкавий і палкий!
А вже в Полтаві набирали сотні.
А вже Хмельницький зазивав полки.

У цих рядках Маруся згадує

А свого батька
Б Івана Іскру
В Семена Черкеса
Г Грицька Бобренка
Д Якима Шибилиста

4. У кінці твору Марусі Чурай пропонує одружитися

А Семен Черкес
Б Грицько Бобренко
В Мартин Пушкар
Г Яким Шибилист
Д Іван Іскра

5. Події в романі «Маруся Чурай» розгортаються в такій послідовності

А Іван Іскра в Богдана Хмельницького — суд над Марусею — проща Марусі в Києві — облога Полтави
Б суд над Марусею — Іван Іскра в Богдана Хмельницького — проща Марусі в Києві — облога Полтави
В облога Полтави — суд над Марусею — Іван Іскра в Богдана Хмельницького — проща Марусі в Києві
Г суд над Марусею — Іван Іскра в Богдана Хмельницького — облога Полтави — проща Марусі в Києві
Д Іван Іскра в Богдана Хмельницького — проща Марусі в Києві — облога Полтави — суд над Марусею

6. Найбільший і центральний за змістом розділ роману, у якому найширше розкрито образ Марусі Чурай, має назву

А «Якби знайшлась неопалима книга»
Б «Сповідь»
В «Страта»
Г «Проща»
Д «Облога Полтави»

ЛІНА КОСТЕНКО

(нар. 1930)

Народилася в м. Ржищеві, що на Київщині, в учительській родині. Поетеса, належить до шістдесятників.

Найвідоміші твори: роман у віршах «Маруся Чурай», історичний роман «Берестечко»; збірки віршів «Над берегами вічної ріки», «Сад нетанучих скульптур», «Неповторність», «Гіацинтове сонце», прозовий роман «Записки українського самашедшего».

Роман у віршах «Маруся Чурай» (1979)

Літературний рід: ліро-епос.

Жанр: історичний роман у віршах (визначення Л. Костенко).

Тема: зображення нещасливого кохання Марусі та Грицька в поєднанні з широкою картиною життя України XVII ст.

Головна ідея: незнищенність українського народу (особистості з багатим духовним світом), глибока віра в його (її) духовну силу і могутність.

Головні герої: Маруся Чурай, Гриць Бобренко, полковий обозний Іван Іскра, полтавський полковник Мартин Пушкар, козак Лесько Черкес, Галя Вишняківна, війт Семен Горбань.

Сюжет і композиція: дві сюжетні лінії, які переплітаються, — особиста (Маруся–Грицько) й історична (боротьба українського народу проти загарбницької політики польської шляхти). Роман складається з дев'яти різних за обсягом розділів.

І розділ «Якби знайшлась неопалима книга». Дощенту знищена пожежею Полтава 1658 р. Суд над Марусею, яку звинувачено в отруєнні коханого Грицька Бобренка. На захист Марусі стають козаки — полковник Мартин Пушкар та Іван Іскра. Марусі виносять смертний вирок.

ІІ розділ «Полтавський полк виходить на зорі». Полтавський полк на зорі вирушає в похід боронити волю свого народу.

ІІІ розділ «Сповідь». Маруся перебуває у в'язниці, вона згадує дитинство, батьків, родинні стосунки; дитинство Гриця, його батьків і їхні сімейні стосунки; далі постає історія кохання Марусі й Гриця і його зрада з Галею Вишняківною. У кінці розділу (він найбільший у творі, центральний) Марусю виводять на страту.

ІV розділ «Гінець до гетьмана». Іван Іскра мчить до гетьмана Богдана Хмельницького, щоб сповістити про суд над Марусею. Гетьман своїм універсалом скасовує смертний вирок Марусі.

V розділ «Страта». Марусю виводять на площу для страти, де зібралася чи не вся Полтава, люди по-різному висловлюються щодо Марусиної трагедії. В останній момент перед стратою на площу вривається Іван Іскра з добутим універсалом, у якому наказано скасувати вирок

7. Епілогом у романі «Маруся Чурай» є розділ

А «Сповідь»
Б «Страта»
В «Дідова балка»
Г «Якби знайшлась неопалима книга»
Д «Весна, і смерть, і світле воскресіння»

8. Головна тема роману «Маруся Чурай» — зображення

А життя українських жінок у зруйнованій Полтаві середини XVII ст.
Б облоги Полтави польською шляхтою в 1659 р.
В передумов для створення пісень, які стали народними
Г нещасливого кохання Марусі й Грицька на тлі картин життя України XVII ст.
Д нерозділеного кохання Марусі Чурай та Івана Іскри, його жертовності заради любові

9. Стосунки Марусі й Грицька («Маруся Чурай») подібні до взаємин

А Лесі й Петра Шраменка («Чорна рада» Пантелеймона Куліша)
Б Мелашки й Лавріна («Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького)
В Галі й Чіпки («Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного та Івана Білика)
Г Мавки й Лукаша («Лісова пісня» Лесі Українки)
Д Олесі й Василя («Україна в огні» Олександра Довженка)

10. До проблем роману «Маруся Чурай» **НЕ НАЛЕЖИТЬ**

А патріотизм
Б любов і зрада
В митець і суспільство
Г індивідуальна свобода людини
Д фанатизм і гуманізм

11. Прочитайте рядки поезії «Українське альфреско» Л. Костенко.

Дорога і дорога лежить за гарбузами.
І хтось до когось їде тим шляхом золотим.
Остання в світі казка сидить під образами.
Навшпиньки виглядають жоржини через тин.

Віршовий розмір поезії

А ямб
Б хорей
В дактиль

Г анапест
Д амфібрахій

12. Тип римування в поезії «Українське альфрєско»

А перехресне
Б суміжне
В кільцеве
Г монорима
Д білий вірш

13. Мотив розриву живого зв'язку між поколіннями звучить у рядках

А живе там дід і баба, і курочка в них ряба,
вона, мабуть, несе їм яєчка золоті.
Б Там повен двір любистку, цвітуть такі жоржини,
і вишні чорноокі стоять до холодів.
В Хитаються патлашки уздовж всієї стежини,
і стомлений лелека спускається на хлів.
Г Я знаю, дід та баба — це коли є онуки,
а в них сусідські діти шовковицю їдять.
Д Над шляхом при долині, біля старого граба,
Де біла-біла хатка стоїть на самоті...

14. Вірш «Страшні слова, коли вони мовчать...» Л. Костенко належить до лірики

А патріотичної
Б громадянської
В пейзажної
Г любовної
Д філософської

15. Прочитайте рядки.

Остання в світі казка сидить під образами.
Навшпиньки виглядають жоржини через тин.

У цьому уривку використано
А спітет
Б алітерацію
В персоніфікацію
Г порівняння
Д оксиморон

16. У вірші «Страшні слова, коли вони мовчать...» наявні всі названі мотиви, **ОКРІМ**

А важливість слова в житті людини
Б сутність поетичного мистецтва
В пошуки свіжого, оригінального
Г творчість як категорія краси
Д збереження української мови

17. Установіть відповідність.

Герой

1 Ярема Вишневецький
2 Грицько Бобренко
3 Мартин Пушкар
4 Іван Іскра

Характеристика

А *Був молодий і гарний був на вроду.*
І жив, і вмер, як личить козаку.
За те, що він боровся за свободу,
Його спалили в мідному бику!

Б *Як я крізь землю там не провалився?*
Не збив кулак об стіни об оті?!
І як я потім у шинку напився,
на матір вперше крикнув у житті!

В *...То — козак.*
Таке нещастя хоч кого знеможе.
Це ж можна тут рішитися ума.
Любив же він Марусю, не дай Боже!
Тепер сидить, лиця на нім нема.

Г *Бенкетував, сідав на шию хлопу,*
пускав дівчат по світу без коси.
Стріляв козуль, возив пшоно в Європу
і на поташ випалював ліси.

Д *Ще не старий. І славу мав, і силу.*
(Про нього потім думу іскладуть.
Мине сім літ — і голову цю сиву
Виговському на списі подадуть).

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

18. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 омоніми
2 оксиморон
3 фразеологізми
4 анафора

Приклад

А *І знову степ. І знову даль розлога.*
І я мовчу. І дяк уже мовчить.
Ідеш, ідеш... дорога та й дорога.
Ідеш, ідеш... Хоч би вже відпочить.

Б *... про це писали так і в риму,*
зучили вздовж і вперехрест.
Але ж ота дорога з Риму
якихось кілька сотень верст.

В *Із тих усіх дякових балачок*
усе частіше згадую єдину, —
ту найсумнішу втіху, далебі:
комусь на світі гірше, як тобі.

Г *Іду. Бреду. Захочу, то й спочину.*
Розбиті ноги остуджу в росі.
Ніхто мені не дивиться у спину.
Я йду. Людина. Я така, як всі.

Д *Бенкетував, сідав на шию хлопу,*
пускав дівчат по світу без коси.
Стріляв козуль, возив пшоно в Європу
і на поташ випалював ліси.

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ОЛЕСЬ ГОНЧАР

(1918–1995)

Народився в слободі Суха на Полтавщині в сім'ї робітників, *помер* у м. Києві, похований на Байковому цвинтарі.

Письменник.

Найвідоміші твори: романи «Прапороносці», «Тронка», «Собор», «Людина і зброя», «Циклон», «Твоя зоря», новела «За мить щастя».

Новела «За мить щастя» (1964)

Літературний рід: епос.

Жанр: новела.

Тема: зображення кохання з першого погляду й страшної розплати за мить щастя.

Головна ідея: оспівування краси й сили почуття кохання.

Головні герої: артилерист Сашко Діденко, мадярка Лорі (Лариса), її чоловік, комбат Шадура.

Сюжет: на жнив'яному полі зустрілися Сашко Діденко й мадярка Лариса, їх охопило неймовірне почуття кохання — молоді люди віддалися пристрасному бажанню — несподівано з'явився розлючений, із гострим серпом у руці чоловік Лариси, хотів накинутися на них, але Сашко зупинив його смертельним пострілом — Діденка посадили на гауптвахту — він і досі перебуває в полоні щасливої миті, Лариса ж інтуїтивно передчуває трагічну розв'язку — військовий трибунал, зважаючи на міжнародний резонанс Діденкової справи, не переймається долею зовсім молодого Сашка й виносить смертний вирок.

Літературознавці про твір. Перед нами постають звичайні люди — артилерист Сашко Діденко та його несподівана кохана Лорі чи Лариса, яку він зустрів на жнив'яному полі. Раптовий спалах пристрасті під палючим сонцем як неймовірний злет людської душі, вивільнення її од земних умовностей і засторог. Чи ж можливе це в недосконалому світі? Війна скінчилася, попереду демобілізація, повернення додому, там нове життя, у якому люди, що бачили віч-на-віч смерть, будуть гуманніші, благородніші, добріші й насамперед щасливі, бо навчилися цінувати кожну мить. Мрія от-от стане реальністю. До неї впевнено наближається Сашко. Він готовий до зустрічі з коханою. Про це йдеться в *експозиції* твору.

Нарешті ми бачимо свято душі, її розкріпачення, яке щойно відчули хлопець і його мадярочка. Шалена пристрасть кохання, яке переживають герої, передається цілою низкою відповідних деталей, епітетів: *«палаюче літо»*, спрага, що мучить Сашка-водовоза, свіжі снопи... Перший погляд хлопця вихоплює «живе полум'я» — одну зі жниць. Проте серед цих палаючих барвів Лариса все ж особлива, хоч і є мовби невід'ємною

часткою жнив'яного пейзажу. Її *портрет* має такі деталі: *«червона як жар»* кофтина, *«загорілі ноги»*, темне волосся, *«карим сонцем налляті очі»*, *«густовишневі губи»* — уже від такої портретної характеристики створюється настрій жаги, шаленства, романтичної піднесеності. Він посилюється описом: *«Вона ніби тільки й ждала цього пориву, шпарко охопила хлопця руками і, відхилена на снопи, віддарювала його жаркими поцілунками спраглості, вдячності й відваги. Це таки було живе полум'я, що опалило його, обняло, засліпило. Снопи розлазились, розтікались під ними, як золота вода, п'янили обох, вона лежала горілиць — жарка, незнайома! — і очі її були повні щасливого п'яного сонця»*.

Кульмінація новели: на тлі цього любовного шаленства несподівано з'являється вкрай розлючений її чоловік із гострим серпом у руці. Письменник свідомо «згущує» тут барви, напруження наростає: *«чорне обличчя»*, *«божевільна каламуть в очах»* (як *контрастна* до сонячності в очах Лариси!), важкс дихання і постріл, який один у змозі зупинити цю страшну лавину, здатну в одну мить знищити найсвітліше, що може бути в житті. Ця кульмінаційна сцена має важливий *притчевий підтекст*, який утілює *головну ідею*: життя таке коротке, однак кожна мить може відкрити перед нами вічність. Про це не каже вголос О. Гончар, він це передає через художні образи, через назву. Уже ця особливість новели «За мить щастя» підносить її до високого рівня художності.

Напруженість сюжету дедалі посилюється, адже Сашко вбив чоловіка Лариси, тепер його будуть судити. Ще ніхто не знає, як розплатиться хлопець «за мить щастя» і мить смерті, але, певно, то буде так само несподівано. Теперішні барви описів, портретів контрастують із попередніми. Насамперед звернімо увагу, якою виглядає *Лариса*. Вона вже не зваблива «переможниця» життя, а ніби безпомічна жертва обставин — «змучена, перестраждана жінка з темним провалля̀м очей, що горять, як у хворої», «темно вбрана, боса, зарошена, і волосся на голові кучмилося недбало».

Зате *Сашко* ще перебуває в полоні миті щастя. Зовсім не переймається тим, що знаходиться в «арештантському курені», під вахтою, не переймається тим, яка розплата його чекає. Для нього відкрилося справжнє безмежжя світу любові. Усі помітили, як хлопець *«із звичайного став незвичайним, став щедрим, багатим, багатшим за царів, королів!.. Наче напоєний чарами, тільки й жив він тепер своїми золотими видіннями, отими снопами, її красою, тільки й ждав, коли вийде з гауптвахти та знов гайне до своєї циганочки»*.

Отже, обидва образи закоханих ніби доповнюють один одного, створюючи єдиний повнокровний *образ любові*, яка завжди має поєднувати в собі піднесеність і страждання. Але чи переможе така любов усе, чи подолає фатум? Безперечно, письменникові хотілося б саме це довести — це вже було в новелі «Модри Камень». Але в 1960-х роках романтизм

молодого Гончара набуває «реалістичнішого озвучення», досвід, час зробили інші наголоси. Чи візьме повоєнне суспільство на свій прапор таку любов? — чується за тестом риторичне запитання автора. Його герой ще живе наче в неземному світі, для нього розкрилася важлива життєва істина, але не дійшла до свідомості страшна небезпека — вирок військового трибуналу. Є в новелі два речення, за якими криється досить цікавий зміст і суть справжньої трагедії: «Тепер тільки одна людина в державі могла помилувати його. Справа дійшла до Москви». Любов не виправдано, престиж держави перевищує всяку гуманність — справа набула міжнародного розголосу. Але чого варта ця держава, якщо вона така байдужа до долі конкретної людини? Що насправді понесла вона в Європу на своїх прапорах? Хоча О. Гончар цих акцентів і не розставляє (і дуже добре!), проте вони звучать із підтексту, через зображення «живих» людей, їхніх почуттів. Як митця, письменника тепер насамперед цікавить внутрішній стан хлопця напередодні страти, він прагне достовірно й водночас експресивно передати напруженість ситуації, «розхвилювати» читача, розтривожити його розум, емоції, уяву. Автор навіть дозволяє собі помріяти, створивши умовну ситуацію, як то було в «Модри Камені», кидає легкий мазок художника: стається чудо — Сашка помилувано, всі щасливі: військові, виноградне містечко, а найголовніше — він і вона. Але останній, завершальний мазок художника вертає нас до реальності, опускає на землю: «Хмари над яром пливли, як і пливли. Сталося все, що мусило статись» *(Р. Мовчан)*.

1. За жанром твір «За мить щастя»

А легенда
Б новела
В повість
Г роман
Д оповідання

2. Розповідь про Сашка Діденка *«в медалях на всі груди»*, який уже уявляє близьке повернення на батьківщину, є

А експозицією
Б зав'язкою
В розвитком дії
Г кульмінацією
Д розв'язкою

3. До умовної ситуації О. Гончар вдається в епізоді про

А перший спалах пристрасті
Б розлюченого чоловіка Лариси
В таємну зустріч на гауптвахті

Г комбата Шадуру
Д помилування Сашка

4. Головна ідея твору «За мить щастя»

А засудження негуманної політики Радянського Союзу
Б заперечення будь-якої війни з її страшними наслідками
В вивчення психології людини, яка пережила воєнне лихоліття
Г оспівування краси і сили високого почуття кохання
Д засудження кровопролиття заради порятунку життя

5. Прочитайте рядки.

А один полукіпок ще не вивершений, ще без корони. І щось — як живе полум'я! — яскраво майнуло й зникло за тією золотою спорудою.

Словами *майнуло й зникло* сказано про
А Ларису
Б Сашка Діденка
В комбата Шадуру
Г Ларисиного чоловіка
Д вартового на гауптвахті

6. *Пагоди-храми, камеї, пенго* — ці слова у тексті твору «За мить щастя» є
А епітетами
Б синонімами
В екзотизмами
Г термінами
Д неологізмами

7. Слова *пагода, камеї, пенго,* пейзажні деталі, незвичайна ситуація свідчать про те, що твір «За мить щастя»
А бароковий
Б сентиментальний
В реалістичний
Г романтичний
Д імпресіоністичний

8. У творі «За мить щастя» наявні всі названі мотиви, **ОКРІМ**
А престиж держави вище всякої гуманності
Б пристрасть, кохання з першого погляду
В солдатська дружба й моральна підтримка
Г збереження чистої й незайманої природи
Д філософська сутність щастя людини

9. Сашко Діденко «із звичайного став незвичайним» через

А Ларисиного чоловіка
Б підтримку солдатів
В кохання до Лариси
Г перебування в полоні
Д винесений вирок

10. Події у творі «За мить щастя» розгортаються в такій послідовності

А винесення вироку — зустріч закоханих на гауптвахті — момент кохання на жнив'яному полі — втручання священика
Б зустріч закоханих на гауптвахті — винесення вироку — момент кохання на жнив'яному полі — втручання священика
В момент кохання на жнив'яному полі — винесення вироку — зустріч закоханих на гауптвахті — втручання священика
Г втручання священика — винесення вироку — зустріч закоханих на гауптвахті — момент кохання на жнив'яному полі
Д момент кохання на жнив'яному полі — втручання священика — винесення вироку — зустріч закоханих на гауптвахті

11. З'ясуйте, якими художніми засобами є виділені слова (цифра означає наступне слово).

(1)Країна йшла назустріч своїм першим післявоєнним виборам, боротьба партій загострювалась, і всюди на *(2)розбурханих* передвиборних мітингах вчинок солдата знову був *(3)притчею во язицех*, про нього галасували *(4)до хрипоти*.

А епітет
Б синекдоха
В метонімія
Г фразеологізм
Д гіпербола

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Герой твору

1 Сашко Діденко
2 Лариса
3 комбат Шадура
4 старий священик

Репліка

А *Любов перемагає все!*
Б *Проти любові закон? Не може бути такого закону!*
В *На смерть за Батьківщину йшов, а тепер сам заплямував її?*
Г *Не кожному таке випадає, це тобі нагорода за все!*
Д *Лицеміри, брехуни! Це мій гріх, а не його!*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ГРИГІР ТЮТЮННИК

(1931–1980)

Народився в с. Шилівці, що на Полтавщині, у селянській родині, *помер* у м. Києві.

Письменник, належить до шістдесятників.

Найвідоміші твори: «Оддавали Катрю», «Три зозулі з поклоном», «Зав'язь», «Син приїхав», «Климко», «Вогник далеко в степу»; збірки оповідань «Деревій», «Коріння».

Новела «Три зозулі з поклоном»

Літературний рід: епос.

Жанр: новела.

Тема: складність людських стосунків, виражена через історію нещасливого кохання.

Головна ідея: возвеличення любові як високої християнської цінності, яка вивищує людину над буденністю, очищає її душу.

Головні герої: оповідач, його батьки — Михайло й Соня; Марфа Яркова, поштар — дядько Левко.

Сюжет: заміжня Марфа Яркова кохає одруженого чоловіка Михайла, який має сина. Історію цього кохання синові (оповідачеві новели) розповідає мати Софія. Михайло засланий до Сибіру, звідки він ніколи вже не повернеться, від нього раз на місяць надходять листи дружині Соні; прихід їх інтуїтивно відчуває Марфа, якій поблажливий листоноша дає пригорнути листи до грудей і *«подержати»*. Соня, яка знає про Марфину любов до її чоловіка, не картає за це суперницю.

Літературознавці про твір. У головних героях новели «Три зозулі з поклоном» легко впізнаються сам автор і його безталанний батько. Присвячена новела «любові всевишній». А любов ця й справді була, як кажуть, неземна. Тридцятитрирічного чоловіка Михайла, батька оповідача, безнадійно покохала молода дівчина Марфа Яркова. Вона й жила на світі тільки тим, що могла бачити його — односельцями ж були. І ось прийшла біда. Михайло попав у веремію сталінських репресій і опинився в сибірських таборах. Тепер дівчину тримали на світі листи Михайла, які він, зрозуміла річ, писав не їй, а своїй родині. Вона ж потайки просила листоношу тільки в руках *«подержати письмце»*.

Так були знедолені всі четверо — оповідач із матір'ю, його батько й Марфа. Знедолений весь народ.

Григір Тютюнник довго не міг опублікувати новелу, цю, без перебільшення, художню перлину — у застійні роки не допускали навіть натяку на жахіття сталінщини *(А. Шевченко)*.

1. Григір Тютюнник належить до

А шістдесятників
Б Нью-Йоркської групи
В Празької школи поетів
Г Київської школи поетів
Д неокласиків

2. У новелі «Три зозулі з поклоном» Гр. Тютюнника розповідь ведеться від

А першої особи
Б другої особи
В третьої особи
Г різних осіб через зміщення часових площин
Д різних осіб залежно від епізоду

3. Новела «Три зозулі з поклоном» присвячена

А сестрі
Б синові
В любові всевишній
Г кононівським степам
Д Україні

4. Новела як літературний жанр має такі ознаки:

А багато героїв, кілька сюжетних ліній
Б оповідь із чітко вираженою мораллю
В ліризм, відсутність сюжету
Г єдність місця, часу і дії
Д динамічний сюжет із несподіваною розв'язкою

5. Художньою деталлю *над галушками катується* дано характеристику приземленій людині («Три зозулі з поклоном»)

А Михайлові
Б дядьку Левкові
В Карпові Ярковому
Г Соні
Д синові-студенту

6. Характер Михайла («Три зозулі з поклоном») найглибше розкривається в

А діалогах матері із сином
Б ставленні до нього Марфи
В його останньому листі

Г авторських відступах
Д вдачі його сина

7. Прочитайте рядки з новели «Три зозулі з поклоном» Гр. Тютюнника.

Я виходжу з-за клуба ***в новенькому дешевому костюмі*** *(три вагони цегли розвантажив з хлопцями-однокурсниками, то й купив) і з чемоданчиком у руці.*

В уривку використано художній засіб

А метонімію
Б художню деталь
В синекдоху
Г психологічну характеристику
Д оксюморон

8. У новелі «Три зозулі з поклоном» **НЕМАЄ** такої композиційної особливості:

А наявність обрамлення (розпитування сина матері) і трьох частин
Б переплетіння голосів Соні, Михайла та їхнього сина
В повторюваний образ «татової сосни»
Г зміщення часових площин
Д кульмінація на початку твору

9. Завуальований драматизм суспільних колізій стає помітним із

А репліки сина про складання сесії
Б поведінки дядька Левка
В вечірок у Михайловому домі
Г стосунків Марфи й Карпа Яркових
Д скупих відомостей про Сибір

10. Назва новели «Три зозулі з поклоном» символізує

А три роки ув'язнення в таборах Сибіру
Б любовний трикутник — три долі головних героїв
В смуток, тужливу звістку, тугу за життям, минулим
Г щастя, заспокоєння, душевну рівновагу
Д плинність життя й кохання

11. Установіть відповідність.

Герой

1 Марфа
2 Соня
3 дядько Левко
4 син-студент

Репліка

А *Чорнила слізьми не розмаж.*
Б *Нате вам осьо, вип'єте за його здоров'я.*
В *Дивлюсь, а вона вже на поріжку сидить, жде...*
Г *Сусіда мій по землянці молиться уві сні, а Бога не називає.*
Д *Чому вони не одружилися, так одне одного чуючи?*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Художній засіб

1 порівняння
2 метафора
3 просторіччя
4 пестлива лексика

Приклад

А *Два годочки прожила з Карпом своїм і нажилася на сто.*
Б *...спогади її не щемлять їй і не болять — вони закам'яніли.*
В *...гомонимо бувало втрьох або співаємо потихеньку.*
Г *Товстопикий був, товстоногий. І рудий — матінко ти моя...*
Д *А Марфа біжить на роботу, птахою летить...*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ІВАН БАГРЯНИЙ
(1907–1963)

Справжнє ім'я — Іван Павлович Лозов'ягін.

Народився в с. Куземині, що на Полтавщині (нині Сумська область), у родині робітника-муляра, *помер* у м. Шварцвальді (похований у м. Новий Ульм, Німеччина).

Належить до письменників-емігрантів (член МУРу).

Найвідоміші твори: романи «Тигролови», «Сад Гетсиманський», роман у віршах «Скелька», повість «Огненне коло», збірка поезій «Золотий бумеранг»; із публіцистики — лист «Чому я не хочу вертатись до СССР?».

Роман «Тигролови» (1946)

Літературний рід: епос.

Жанр: пригодницький роман.

Тема: зображення трагічної долі людини-особистості в радянському тоталітарному режимі.

Головна ідея: перемога добра над злом; за будь-яких обставин кожен передусім має бути Людиною.

Головні герої: Григорій Многогрішний (молодий український інженер-авіатор); родина Сірків: Наталка, Гриць та їхні батьки — Денис Сірко й Сірчиха; майор НКВС Медвин.

Сюжет: утеча Григорія Многогрішного з *«ешелону смерті»* (етапного спецпотягу НКВС, що перевозив смертників ГУЛАГу до Сибіру) — перебування Григорія в родині Сірків — поїздка головного героя з названим братом Грицьком Сірком до Хабаровська — переслідування Григорія — зустріч Многогрішного з Медвином у тайзі й розправа з майором — утеча закоханих Григорія й Наталки за кордон СРСР (події відбуваються в 30-х роках XX ст.).

Літературознавці про твір. Цим твором, на думку Юрія Шевельова, Іван Багряний утвердив саме «український пригодницький роман, український своїм духом, усім спрямуванням своїх ідей, почуттів, характерів». Основним композиційним принципом, за яким побудовано роман, є принцип дихотомії, тобто сюжетні лінії розгортаються паралельно, протиставляються і зіставляються. Григорію Многогрішному протистоїть майор НКВС Медвин, цей новітній тигролов, який переслідує волелюбного українського юнака, не прирученого тоталітарним режимом «тигра». Григорій — правнук гетьмана Дем'яна Многогрішного (1668–1672), який боровся проти окупації України московськими царями, через що його заслали на каторгу до Сибіру. У такий спосіб романіст підкреслює спадкоємність волелюбних ідей українців і головного героя, коріння якого сягають часів Запорозької Січі. Образ Григорія

Многогрішного набуває символічного значення: він уособлює нескорену й волелюбну Україну, кращі сини якої борються за її незалежність.

Уже в зав'язці «Тигроловів» змальовано два експреси, які мчаться сибірськими просторами. Ці поїзди автор порівнює з драконами. Один із них (*«шістдесят вагонів-коробок — шістдесят суглобів у дракона»*) — це *«ешелон смерті»*, яким везуть на каторжні роботи в'язнів. Серед них і Многогрішний, який на ходу вистрибує з вагона і цим сміливим вчинком вселяє в серця численних в'язнів надію, що зі сталінським режимом можна й потрібно боротися. Другий ешелон — комфортабельний експрес — віз партійну еліту, ударників, інженерів, авіаторів, прокурорів, військових, працівників *«революційної законності»*, які чинили беззаконня, одне слово, *«відповідальних товаришів»*. Отже, існує два світи в одній державі — світ репресій, пекла, мук, пітьми і світ ілюзорного раю, примарного вільного життя. Так вимальовується антилюдяний образ радянської імперії *(М. Ткачук)*.

Історія літератури

МУР (Мистецький український рух) — об'єднання українських письменників в еміграції з метою консолідувати українських літераторів, які після Другої світової війни опинилися в таборах для переміщених осіб переважно в Німеччині та Австрії. МУР заснований 1945 р. в Німеччині. Головою об'єднання був Улас Самчук, який висунув ідею «великої літератури». Вона базувалася на тому, що література є одним із найголовніших чинників духовного самовияву нації і чи не єдиним в умовах її бездержавності. До МУРу входили: І. Багряний, Є. Маланюк, У. Самчук, Т. Осьмачка та ін.

Нью-йоркська група поетів — об'єднання українських поетів-емігрантів, заснована 1958 р. Ця група поетів усвідомлювала «необхідність піднести українську лірику на новий щабель, переосмислюючи традиції рідного мистецтва слова і спираючись на модерні стилі й форми» *(М. Ткачук)*. До нью-йоркської групи входили Богдан Бойчук, Богдан Рубчак, Юрій Тарнавський, Емма Андієвська, Патриція Килина, Віра Вовк та ін. «Чинником єднання була спільна настанова, що кожен поет має йти окремо індивідуальною дорогою, виявляти власний літературний світ (що є стилем) і в тому сенсі бути інакшим, сучасним, модерним» *(Б. Бойчук)*. Ньюйорківці захищали естетичну концепцію самоцінності й новаторської дерзновенності мистецтва, відкидали традиційні стилі й форми, орієнтуючись на верлібр, що панував тоді в західноєвропейській літературі.

1. Справжнє прізвище Івана Багряного
   - **А** Фітільов
   - **Б** Очерет
   - **В** Лозов'ягін

Г Губенко
Д Рудченко

2. До МУРу входили

А Улас Самчук, Тодось Осьмачка, Богдан Рубчак
Б Юрій Яновський, Іван Багряний, Емма Андієвська
В Віра Вовк, Володимир Винниченко, Богдан Бойчук
Г Євген Маланюк, Іван Багряний, Улас Самчук
Д Микола Зеров, Максим Рильський, Юрій Клен

3. Рефреном звучать у романі «Тигролови» слова

А Ми є. Були. І будем МИ! Й Вітчизна наша з нами.
Б Сміливі завжди мають щастя.
В Ліпше вмирати біжучи, ніж жити гниючи.
Г Чому я не хочу вертатись до СССР?
Д Побавитись з долею в піджмурки.

4. Слова *...що б ви не думали і як не думали, я хочу лише сказати... , що я чесна людина* Григорій Многогрішний сказав

А майорові Медвину під час допитів
Б майорові Медвину під час зустрічі з ним у тайзі
В родині Сірків, коли опритомнів від марення
Г Наталці, коли врятував її від ведмедя
Д українкам у хабаровському ресторані

5. Головна тема роману «Тигролови» І. Багряного — зображення

А радянських політв'язнів 50-х років XX ст.
Б протистояння людини-особистості тоталітарній системі
В красивого почуття кохання Григорія до Наталки
Г способу життя українців-переселенців на Далекому Сході
Д складного життя людини на тлі краси Уссурійського краю

6. *Зоологічним націоналістом, дияволом в образі людини* у романі «Тигролови» названо

А Григорія Многогрішного
Б майора Медвина
В Дениса Сірка
Г Арсеньєва
Д Йосипа Сталіна

7. Події в романі «Тигролови» розгортаються в такій послідовності:

А знайомство Григорія з родиною Сірків — утеча Многогрішного з потягу — поїздка Григорія до Хабаровська — розправа з Медвиним
Б утеча Многогрішного з потягу — поїздка Григорія до Хабаровська — знайомство Григорія з родиною Сірків — розправа з Медвиним
В знайомство Григорія з родиною Сірків — поїздка Григорія до Хабаровська — утеча Многогрішного з потягу -- розправа з Медвиним
Г утеча Многогрішного з потягу — знайомство Григорія з родиною Сірків — поїздка Григорія до Хабаровська — розправа з Медвиним
Д утеча Многогрішного з потягу — знайомство Григорія з родиною Сірків — розправа з Медвиним — поїздка Григорія до Хабаровська

8. Перший ешелон, що мчить у Сибір, І. Багряний порівнює з

А тигром
Б ізюбром
В драконом
Г вовком
Д змією

9. Тоталітарну систему, неспроможну подолати гордий дух українця, уособлює

А Арсеньєв
Б Петро Дядоров
В майор Медвин
Г Мороз
Д Денис Сірко

10. Ідею перемоги добра над злом, усеперемагаючого оптимізму І. Багряний розкриває в образі

А тигроловів
Б першого експресу
В другого експресу
Г Дениса Сірка
Д Григорія Многогрішного

11. Установіть відповідність.

Герой

1 Григорій Многогрішний
2 майор Медвин
3 Наталка Сірко
4 Денис Сірко

Репліка

А *На багато верстов кругом тут тільки праліс та звірі, а людей нема. Чи втямки? Я ще не знаю, хто ти, але моя хата — твоя хата.*

Б *Батько все бурчали, що нема попа тебе висповідати, може, кажуть, полегшало б, бо в тебе гріхів, мабуть!.. Якісь карцери, і трибунали... І смертники... І розстріли...*

В *В сміливих щастя завжди є!.. От хоч би й ми. Приїхали сюди... Боже! Яка страшна і дика пуща була! І нудьга смертельна... І дивись — зажили ж як потім!*

Г *Так... Ну, все, таваріщ слєдоватєль! Все. Кінчаю слідство... Тут... я тобі... й рев, тут я тобі й трибунал!*

Д *Що вам наказано?! І взагалі раджу бути пильнішими. Хіба вам повилазило?.. Пересвідчіться в документах, а тоді подасте своєму начальникові рапорт.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

12. Установіть відповідність.

Герой

1 Денис Сірко
2 Григорій Многогрішний
3 майор Медвин
4 Гриць Сірко

Зовнішня (внутрішня) характеристика

А *Високий, як батько, дебелий красень. Молодий — років 25. На ньому військовий старий френч, на ногах ічаги, на голові набакир кепка, а з-під неї буйний чуб кучерявиться.*

Б *Юнак — 25 літ, русявий, атлет, авіатор тчк... Суджений на 25 років тчк...*

В *...дебелий, спокійний голос. Батьківський. Такий сердечний, а гуде, як із барила... Кремезний, броватий, волохаті груди в пазусі.*

Г *Золотий чоловік, пантовщик — яких мало! І от такий, можна сказати, хрест несе. Мало, що Бог дав жіночку, так ще й «їроплану» кинув.*

Д *Він дисциплінований, і точний, і не схильний вдаватись у дрібниці. Тим часом не марнує часу на теревені: п'є отак собі бордо і студіює промову вождя.*

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

ПОКАЖЧИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Алегорія — 341
Алітерація — 454
Анафора — 454
Асонанс — 454
Афоризм — 341

Байка — 341
Балада — 329
Бурлеск — 347

Верлібр (вільний вірш) — 508

Гротеск — 368
Гумореска — 489

Драма — 337
Дума — 330

Експресіонізм — 446
Епітет — 331
Епіфора — 454
Епос — 337

Звуконаслідування — 454

Імпресіонізм — 420
Історичні пісні — 328

Карикатура — 368
Кіноповість — 500
Кларнетизм — 455

Лірика — 337
Ліричний відступ — 356
Ліро-епос — 337
Літопис — 339

Медитація — 372
Модернізм — 430
Метаморфоза — 329
Метонімія — 331
МУР — 534

Неокласицизм — 455
Неоромантизм — 367
Нью-йоркська група поетів — 534

Паралелізм — 332
«Покутська трійця» — 446
Порівняння — 331
Празька школа поетів — 509

Роман у віршах — 517
Роман у новелах — 476
Романтика вітаїзму — 470
Роман-хроніка — 382

Сарказм — 368
Сентименталізм — 356
Символізм — 431

Травестія — 347

Усмішка — 489

Фейлетон — 489

Шістдесятники — 506

УКРАЇНСЬКА МОВА

ВІДПОВІДІ

ФОНЕТИКА. ОРФОЕПІЯ (с. 17–28)

1. В; **2.** А; **3.** Г; **4.** Д; **5.** А; **6.** Г; **7.** Б; **8.** Г; **9.** В; **10.** А; **11.** Д; **12.** Г; **13.** Б; **14.** Д; **15.** Б; **16.** А; **17.** Г; **18.** Г; **19.** А; **20.** Г; **21.** Б; **22.** А; **23.** Д; **24.** Б; **25.** Г; **26.** В; **27.** Д; **28.** А; **29.** Б; **30.** А; **31.** Б; **32.** Г; **33.** 1) Б, 2) В, 3) А, 4) Д; **34.** 1) В, 2) А, 3) Г, 4) Д; **35.** 1) В, 2) Б, 3) Г, 4) Д; **36.** 1) А, 2) Д, 3) Г, 4) Б.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ (с. 29–38)

1. В; **2.** Б; **3.** Д; **4.** Б; **5.** Б; **6.** А; **7.** Б; **8.** Б; **9.** А; **10.** В; **11.** 1) Д, 2) А, 3) Б, 4) Г; **12.** 1) Б, 2) Д, 3) А, 4) В; **13.** В; **14.** 1) А, 2) Б, 3) Г, 4) В; **15.** 1) Г, 2) Д, 3) А, 4) В; **16.** Б; **17.** 1) В, 2) Б, 3) Д, 4) А; **18.** Г; **19.** Г; **20.** Д; **21.** 1) А, 2) Г, 3) Д, 4) В; **22.** 1) Г, 2) А, 3) Б, 4) В; **23.** А; **24.** В; **25.** Б; **26.** Г; **27.** Г; **28.** В; **29.** Д; **30.** Г; **31.** Д; **32.** В; **33.** Д; **34.** А; **35.** 1) Б, 2) Г, 3) В, 4) А; **36.** 1) Г, 2) Д, 3) В, 4) Б.

ФРАЗЕОЛОГІЯ (с. 39–43)

1. Д; **2.** Б; **3.** В; **4.** В; **5.** 1) Д, 2) А, 3) Б, 4) В; **6.** 1) В, 2) Б, 3) А, 4) Г; **7.** 1) Г, 2) В, 3) А, 4) Д; **8.** В; **9.** Г; **10.** А; **11.** Г; **12.** 1) Д, 2) Б, 3) Г, 4) В; **13.** 1) Б, 2) Г, 3) А, 4) Д; **14.** 1) В, 2) Д, 3) А, 4) Б; **15.** 1) Б, 2) Г, 3) А, 4) Д; **16.** 1) Д, 2) В, 3) Б, 4) Г; **17.** 1) Б, 2) А, 3) Д, 4) Г; **18.** 1) Г, 2) В, 3) А, 4) Б;

БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР (с. 44–49)

1. Д; **2.** В; **3.** Д; **4.** А; **5.** Д; **6.** Г; **7.** А; **8.** В; **9.** Б; **10.** В; **11.** Г; **12.** А; **13.** Д; **14.** Г; **15.** В; **16.** В; **17.** 1) Г, 2) В, 3) А, 4) Б; **18.** 1) Г, 2) В, 3) Б, 4) А.

МОРФОЛОГІЯ

ІМЕННИК (с. 51–70)

1. Б; **2.** В; **3.** Д; **4.** Б; **5.** В; **6.** Б; **7.** В; **8.** А; **9.** Б; **10.** Б; **11.** Д; **12.** В; **13.** Г; **14.** Г; **15.** Б; **16.** В; **17.** А; **18.** Б; **19.** Г; **20.** Б; **21.** В; **22.** Б; **23.** А; **24.** В; **25.** А; **26.** Д; **27.** А; **28.** А; **29.** Б; **30.** В; **31.** Г; **32.** В; **33.** Д; **34.** Б; **35.** Г; **36.** В; **37.** Д; **38.** В; **39.** Д; **40.** Б; **41.** Б; **42.** Д; **43.** В; **44.** Б; **45.** Д; **46.** А; **47.** Д; **48.** Д; **49.** Д; **50.** А; **51.** Г; **52.** В; **53.** Б; **54.** Д; **55.** Д; **56.** В; **57.** А; **58.** А; **59.** Д; **60.** В; **61.** Б; **62.** Г; **63.** А; **64.** Д; **65.** А; **66.** Г; **67.** В; **68.** В; **69.** Г; **70.** Б; **71.** Д; **72.** Г; **73.** А; **74.** Б.

ПРИКМЕТНИК (с. 70–80)

1. Г; **2.** В; **3.** В; **4.** Г; **5.** А; **6.** Б; **7.** В; **8.** Г; **9.** А; **10.** А; **11.** В; **12.** Г; **13.** Д; **14.** Д; **15.** Г; **16.** Д; **17.** Г; **18.** Д; **19.** Б; **20.** Д; **21.** В; **22.** А; **23.** В; **24.** Г; **25.** Б; **26.** Г; **27.** А; **28.** Б; **29.** Б; **30.** Д; **31.** А; **32.** Б; **33.** Д; **34.** В; **35.** Г; **36.** Б.

ЧИСЛІВНИК (с. 80–89)

1. В; **2.** Г; **3.** А; **4.** Г; **5.** А; **6.** Б; **7.** А; **8.** Б; **9.** А; **10.** В; **11.** Д; **12.** В; **13.** Г; **14.** Б; **15.** Г; **16.** Г; **17.** Б; **18.** Г; **19.** Д; **20.** А; **21.** Б; **22.** А; **23.** Д; **24.** Б; **25.** В; **26.** Б; **27.** Г; **28.** Д; **29.** Б; **30.** Г.

ЗАЙМЕННИК (с. 89–95)

1. Д; **2.** А; **3.** Г; **4.** В; **5.** Д; **6.** Г; **7.** А; **8.** Г; **9.** Г; **10.** А; **11.** В; **12.** Г; **13.** Г; **14.** 1) Д, 2) Б, 3) В, 4) Г; **15.** 1) А, 2) В, 3) Г, 4) Д; **16.** 1) В, 2) Б, 3) Г, 4) Д; **17.** 1) Б, 2) В, 3) Д, 4) А; **18.** 1) Д, 2) А, 3) Б, 4) В; **19.** В; **20.** В; **21.** Д; **22.** А; **23.** Г; **24.** Д; **25.** В; **26.** Г.

ДІЄСЛОВО (с. 95–100)
ДІЄПРИКМЕТНИК (с. 100–102)
ДІЄПРИСЛІВНИК (с. 102–118)

1. А; **2.** В; **3.** В; **4.** Б; **5.** Д; **6.** Г; **7.** Б; **8.** Г; **9.** В; **10.** В; **11.** А; **12.** Г; **13.** А; **14.** Д; **15.** А; **16.** Д; **17.** А; **18.** Б; **19.** Б; **20.** В; **21.** Д; **22.** Г; **23.** Б; **24.** Д; **25.** Г; **26.** А; **27.** Б; **28.** А; **29.** Б; **30.** А; **31.** Б; **32.** В; **33.** А; **34.** Д; **35.** В; **36.** В; **37.** А; **38.** Д; **39.** В; **40.** Г; **41.** А; **42.** Д; **43.** А; **44.** В; **45.** Г; **46.** Б; **47.** Б; **48.** В; **49.** В; **50.** Б; **51.** А; **52.** Д; **53.** Г; **54.** А; **55.** В; **56.** Б; **57.** Б; **58.** Г; **59.** Д; **60.** Д; **61.** Б; **62.** Б; **63.** В; **64.** Б; **65.** Д; **66.** А; **67.** Г; **68.** В; **69.** Д; **70.** А; **71.** Г; **72.** Д; **73.** В; **74.** Д; **75.** Г; **76.** Д; **77.** А; **78.** Б; **79.** В.

ПРИСЛІВНИК (с. 118–125)

1. Г; **2.** А; **3.** Д; **4.** Г; **5.** Г; **6.** А; **7.** В; **8.** В; **9.** В; **10.** Д; **11.** Г; **12.** А; **13.** Б; **14.** Д; **15.** А; **16.** А; **17.** А; **18.** В; **19.** В; **20.** Д; **21.** Д; **22.** В; **23.** А; **24.** Б; **25.** В; **26.** А; **27.** А; **28.** В; **29.** В; **30.** 1) В, 2) Б, 3) А, 4) Г.

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ ТА ВИГУК (с. 127–135)

1. А; **2.** В; **3.** Б; **4.** Г; **5.** Г; **6.** Г; **7.** А; **8.** Д; **9.** В; **10.** В; **11.** Г; **12.** Д; **13.** А; **14.** Г; **15.** Г; **16.** Б; **17.** В; **18.** Г; **19.** Д; **20.** А; **21.** Д; **22.** Г; **23.** А; **24.** А.

ЗАГАЛЬНА МОРФОЛОГІЯ (с. 136–139)

1. 1) Г, 2) Б, 3) Д, 4) А; **2.** 1) Д, 2) Г, 3) В, 4) Б; **3.** 1) А, 2) В, 3) Д, 4) Б; **4.** 1) В, 2) Д, 3) Г, 4) Б; **5.** 1) Б, 2) Г, 3) Д, 4) А; **6.** 1) Б, 2) А, 3) Д, 4) Г; **7.** 1) Г, 2) В, 3) Б, 4) А; **8.** 1) Г, 2) А, 3) В, 4) Б; **9.** 1) Б, 2) Д, 3) Г, 4) А; **10.** 1) Д, 2) А, 3) Г, 4) Б; **11.** 1) Д, 2) А, 3) Б, 4) В; **12.** 1) В, 2) А, 3) Б, 4) Д.

СИНТАКСИС. ПУНКТУАЦІЯ

СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ (с. 140–143)

1. Г; **2.** В; **3.** Д; **4.** Г; **5.** Д; **6.** А; **7.** Д; **8.** В; **9.** Г; **10.** А; **11.** А; **12.** Д.

ГОЛОВНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ (с. 143–147)

1. Г; **2.** Д; **3.** А; **4.** Б; **5.** Г; **6.** В; **7.** Д; **8.** Д; **9.** В; **10.** Г; **11.** Г; **12.** Г.

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ (с. 147–152)

1. В; **2.** Г; **3.** Г; **4.** Б; **5.** В; **6.** Д; **7.** А; **8.** В; **9.** Г; **10.** Г; **11.** Б; **12.** А; **13.** 1) В, 2) Г, 3) Д, 4) Б; **14.** 1) Г, 2) В, 3) А, 4) Д; **15.** 1) Г, 2) Д, 3) Б, 4) А; **16.** 1) В, 2) А, 3) Д, 4) Б; **17.** 1) В, 2) Д, 3) Г, 4) А; **18.** 1) В, 2) Д, 3) Б, 4) Г.

КЛАСИФІКАЦІЯ РЕЧЕНЬ (с. 153–157)

1. Г; **2.** А; **3.** В; **4.** В; **5.** А; **6.** Д; **7.** Б; **8.** Б; **9.** А; **10.** В; **11.** В; **12.** Д; **13.** Г; **14.** В; **15.** Г; **16.** Б; **17.** 1) Г, 2) А, 3) В, 4) Б; **18.** 1) Д, 2) Г, 3) А, 4) В.

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ (с. 158–161)

1. Б; **2.** Б; **3.** Д; **4.** Б; **5.** Г; **6.** Г; **7.** 1) В, 2) Г, 3) А, 4) Б; **8.** 1) Г, 2) В, 3) Б, 4) Д; **9.** 1) Г, 2) Д, 3) В, 4) Б; **10.** 1) Д, 2) Г, 3) А, 4) Б; **11.** 1) В, 2) Г, 3) Б, 4) Д; **12.** 1) А, 2) В, 3) Г, 4) Д.

УСКЛАДНЕНЕ РЕЧЕННЯ (с. 162)
ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ (с. 163–167)

1. Д; **2.** В; **3.** А; **4.** Г; **5.** Б; **6.** Д; **7.** Б; **8.** Г; **9.** Д; **10.** Б; **11.** Г; **12.** Г; **13.** Г; **14.** Д; **15.** В; **16.** Д; **17.** Д; **18.** Д.

ОДНОРІДНІ Й НЕОДНОРІДНІ ОЗНАЧЕННЯ (с. 167–171)

1. Г; **2.** Б; **3.** Д; **4.** В; **5.** В; **6.** Г; **7.** Б; **8.** Б; **9.** Г; **10.** Г; **11.** В; **12.** Д.

ВІДОКРЕМЛЕННЯ ДОДАТКІВ І ОБСТАВИН (с. 171–178)

1. Г; **2.** Б; **3.** Д; **4.** Б; **5.** Г; **6.** В; **7.** Д; **8.** Г; **9.** Г; **10.** В; **11.** Г; **12.** Д; **13.** Д; **14.** Г; **15.** Б; **16.** Д; **17.** Д; **18.** В; **19.** Г; **20.** Г; **21.** В; **22.** Г; **23.** Г; **24.** В.

ВІДОКРЕМЛЕННЯ ОЗНАЧЕНЬ (с. 178–184)

1. В; **2.** Г; **3.** В; **4.** А; **5.** Б; **6.** В; **7.** Г; **8.** Д; **9.** В; **10.** Г; **11.** Д; **12.** Г; **13.** Г; **14.** Д; **15.** А; **16.** А; **17.** Д; **18.** Г.

ВІДОКРЕМЛЕННЯ ПРИКЛАДОК (с. 185–189)

1. Г; **2.** Б; **3.** Г; **4.** В; **5.** В; **6.** В; **7.** Б; **8.** В; **9.** Д; **10.** А; **11.** В; **12.** Д; **13.** А; **14.** Г; **15.** Г; **16.** В; **17.** Г.

ВСТАВНІ І ВСТАВЛЕНІ СЛОВА, СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ Й РЕЧЕННЯ (с. 190–195)

1. Д; **2.** А; **3.** Г; **4.** А; **5.** В; **6.** Д; **7.** Д; **8.** Б; **9.** Г; **10.** А; **11.** Д; **12.** В; **13.** Г; **14.** Г; **15.** А; **16.** В; **17.** 1) Б, 2) Д, 3) Г, 4) В; **18.** 1) Г, 2) Б, 3) А, 4) Д.

ЗВЕРТАННЯ (с. 195–198)

1. Д; **2.** Б; **3.** Б; **4.** Г; **5.** Б; **6.** Г; **7.** А; **8.** В; **9.** Б; **10.** Б; **11.** В; **12.** В.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ (повторення) (с. 198–201)

1. Г; **2.** Д; **3.** В; **4.** А; **5.** Д; **6.** Г; **7.** 1) В, 2) Д, 3) А, 4) Г; **8.** 1) А, 2) Д, 3) Б, 4) Г; **9.** 1) Д, 2) А, 3) Б, 4) В; **10.** 1) А, 2) Д, 3) Б, 4) Г; **11.** 1) В, 2) А, 3) Б, 4) Г; **12.** 1) А, 2) В, 3) Д, 4) Г.

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ (с. 202)
СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ (с. 202–209)

1. Г; **2.** Г; **3.** В; **4.** А; **5.** Г; **6.** В; **7.** Д; **8.** Г; **9.** Д; **10.** В; **11.** А; **12.** Г; **13.** А; **14.** А; **15.** Б; **16.** В; **17.** В; **18.** А; **19.** Д; **20.** А; **21.** В; **22.** В; **23.** Д; **24.** Б.

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ (с. 209–223)

1. Г; **2.** А; **3.** В; **4.** Г; **5.** А; **6.** Д; **7.** В; **8.** А; **9.** Г; **10.** Г; **11.** Б; **12.** А; **13.** Д; **14.** Д; **15.** В; **16.** Г; **17.** Г; **18.** Г; **19.** В; **20.** А; **21.** Б; **22.** Г; **23.** Б; **24.** Д; **25.** Б; **26.** В; **27.** В; **28.** Б; **29.** Г; **30.** Б; **31.** Г; **32.** А; **33.** А; **34.** Д; **35.** А; **36.** Б; **37.** Б; **38.** Г; **39.** В; **40.** Д; **41.** Б; **42.** Г; **43.** 1) Д, 2) В, 3) А, 4) Б; **44.** 1) А, 2) В, 3) Д, 4) Б; **45.** 1) А, 2) Д, 3) Г, 4) В; **46.** 1) Д, 2) Г, 3) Б, 4) А; **47.** 1) Г, 2) А, 3) Д, 4) В; **48.** 1) А, 2) В, 3) Г, 4) Д.

БЕЗСПОЛУЧНИКОВЕ СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ (с. 223–228)

1. Д; **2.** А; **3.** Б; **4.** Б; **5.** А; **6.** В; **7.** Г; **8.** Д; **9.** А; **10.** Г; **11.** Б; **12.** В; **13.** А; **14.** Б; **15.** В; **16.** Д; **17.** Г; **18.** Б.

ПРЯМА МОВА. ЦИТАТИ (с. 228–234)

1. В; **2.** Б; **3.** А; **4.** Г; **5.** Б; **6.** А; **7.** В; **8.** Б; **9.** Г; **10.** А; **11.** 1) В, 2) А, 3) Б, 4) Д; **12.** 1) В, 2) Д, 3) Б, 4) А.

СТИЛІСТИКА. РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ (с. 235–242)

1. В; **2.** Г; **3.** А; **4.** Б; **5.** А.

6. А; **7.** В; **8.** Д; **9.** Б.

10. Б; **11.** А; **12.** Б; **13.** В.

ОРФОГРАФІЯ

ПРАВОПИС ЛІТЕР, ЩО ПОЗНАЧАЮТЬ НЕНАГОЛОШЕНІ ГОЛОСНІ *Е, И, О* (с. 243–248)

1. В; **2.** Г; **3.** Б; **4.** Г; **5.** Д; **6.** Б; **7.** А; **8.** Б; **9.** Г; **10.** Б; **11.** Б; **12.** Г; **13.** А; **14.** А; **15.** Б; **16.** В; **17.** Г; **18.** А; **19.** Б; **20.** В; **21.** А; **22.** Д; **23.** А; **24.** Д.

СПРОЩЕННЯ В ГРУПАХ ПРИГОЛОСНИХ. ЗМІНИ ПРИГОЛОСНИХ ЗА ТВОРЕННЯ СЛІВ (с. 248–254)

1. А; **2.** Г; **3.** А; **4.** Б; **5.** Д; **6.** В; **7.** Б; **8.** В; **9.** В; **10.** А; **11.** Г; **12.** Б; **13.** Д; **14.** А; **15.** Г; **16.** В; **17.** В; **18.** В; **19.** А; **20.** Д; **21.** А; **22.** Б; **23.** Б; **24.** Г.

НАПИСАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА (с. 254–259)

1. В; **2.** Д; **3.** Б; **4.** А; **5.** Б; **6.** В; **7.** Б; **8.** А; **9.** А; **10.** Г; **11.** Б; **12.** А; **13.** Г; **14.** Д; **15.** В; **16.** Г; **17.** Б; **18.** Б; **19.** Д; **20.** В; **21.** А; **22.** А; **23.** Г; **24.** Д.

НАПИСАННЯ АПОСТРОФА (с. 260–264)

1. А; **2.** Д; **3.** Б; **4.** Г; **5.** Д; **6.** В; **7.** А; **8.** В; **9.** Б; **10.** Г; **11.** А; **12.** Д; **13.** Г; **14.** А; **15.** В; **16.** Д; **17.** Г; **18.** Б; **19.** Г; **20.** Д; **21.** В; **22.** Д; **23.** В; **24.** Б.

ПОДВОЄННЯ ЛІТЕР (с. 264–271)

1. А; **2.** В; **3.** В; **4.** Г; **5.** Г; **6.** А; **7.** Б; **8.** В; **9.** А; **10.** Д; **11.** Д; **12.** В; **13.** А; **14.** В; **15.** Г; **16.** Б; **17.** А; **18.** Г; **19.** А; **20.** Б; **21.** Б; **22.** Б; **23.** В; **24.** Б.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ (с. 271–276)

1. Б; **2.** Г; **3.** Г; **4.** А; **5.** Г; **6.** Г; **7.** Г; **8.** Б; **9.** Б; **10.** А; **11.** В; **12.** Д; **13.** Б; **14.** В; **15.** А; **16.** Д; **17.** А; **18.** Г; **19.** В; **20.** Г; **21.** Б; **22.** 1) Д, 2) В, 3) Г, 4) Б; **23.** 1) Г, 2) А, 3) Б, 4) Д; **24.** 1) Д, 2) В, 3) Г, 4) А.

НАПИСАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ ТА ЛАПОК У ВЛАСНИХ НАЗВАХ (с. 276–282)

1. А; **2.** Д; **3.** Д; **4.** Г; **5.** В; **6.** Б; **7.** В; **8.** А; **9.** Б; **10.** Г; **11.** Б; **12.** Д; **13.** В; **14.** Г; **15.** Б; **16.** А; **17.** А; **18.** Г; **19.** Г; **20.** Д; **21.** В; **22.** Г; **23.** Д; **24.** Б.

НАПИСАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ (с. 283–288)

1. А; **2.** Б; **3.** В; **4.** А; **5.** Г; **6.** А; **7.** Б; **8.** Б; **9.** В; **10.** Б; **11.** В; **12.** Г; **13.** В; **14.** Б; **15.** В; **16.** Г; **17.** Г; **18.** А; **19.** Д; **20.** Д; **21.** В; **22.** Б; **23.** В; **24.** Д.

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ СЛІВ З РЯДКА В РЯДОК (с. 289–290)

1. А; **2.** Б; **3.** А; **4.** В; **5.** Б; **6.** Г.

НАПИСАННЯ СКЛАДНИХ СЛІВ РАЗОМ ТА ЧЕРЕЗ ДЕФІС (с. 290–297)

1. Б; **2.** В; **3.** Б; **4.** А; **5.** А; **6.** Д; **7.** В; **8.** Б; **9.** А; **10.** А; **11.** Б; **12.** Д; **13.** Г; **14.** В; **15.** В; **16.** Б; **17.** Б; **18.** Д; **19.** Д; **20.** Г; **21.** Б; **22.** В; **23.** Д; **24.** Б.

ПРАВОПИС *НЕ* З РІЗНИМИ ЧАСТИНАМИ МОВИ (с. 297–303)

1. Л; **2.** Д; **3.** Г; **4.** Б; **5.** А; **6.** Д; **7.** Г; **8.** А; **9.** В; **10.** Г; **11.** Г; **12.** Д; **13.** Л; **14.** Д; **15.** Л; **16.** Л; **17.** Д; **18.** Г; **19.** Б; **20.** Л; **21.** Д; **22.** Л; **23.** В; **24.** Г.

ВЛАСНЕ ВИСЛОВЛЕННЯ (с. 304–314)

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

ВІДПОВІДІ

9 клас

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ (с. 326–335)

1. Л; **2.** Г; **3.** Г; **4.** А; **5.** Д; **6.** Д; **7.** Б; **8.** А; **9.** В; **10.** В; **11.** 1) Б, 2) Г, 3) Л, 4) В; **12.** 1) Б, 2) Д, 3) В, 4) Г.

ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА (с. 336–344)

Григорій Сковорода (с. 340–344)

1. Б; **2.** А; **3.** Д; **4.** В; **5.** Д; **6.** В; **7.** Г; **8.** Д; **9.** Г; **10.** В; **11.** 1) Б, 2) В, 3) А, 4) Д; **12.** 1) В, 2) Г, 3) А, 4) Б.

ЛІТЕРАТУРА наприкінці XVIII — на початку XIX ст.

Іван Котляревський (с. 345–354)

1. Г; **2.** Г; **3.** В; **4.** Д; **5.** Б; **6.** Б; **7.** А; **8.** В; **9.** Г; **10.** Л; **11.** В; **12.** Б; **13.** Л; **14.** Л; **15.** Г; **16.** Д; **17.** Г; **18.** В; **19.** Д; **20.** Б; **21.** 1) В, 2) Г, 3) А, 4) Б; **22.** 1) Б, 2) Г, 3) А, 4) Д; **23.** 1) Б, 2) А, 3) В, 4) Д; **24.** 1) Б, 2) А, 3) Д, 4) В.

Григорій Квітка-Основ'яненко (с. 355–360)

1. Д; **2.** Б; **3.** В; **4.** Б; **5.** Б; **6.** Д; **7.** Г; **8.** Д; **9.** Б; **10.** Г; **11.** 1) Б, 2) Д, 3) Г, 4) А; **12.** 1) В, 2) Д, 3) А; 4) Б.

Тарас Шевченко (с. 361–379)

1. Г; **2.** Г; **3.** А; **4.** В; **5.** В; **6.** Д; **7.** В; **8.** В; **9.** А; **10.** А; **11.** Д; **12.** Б; **13.** Г; **14.** Д; **15.** Г; **16.** Г; **17.** 1) В, 2) Д, 3) А, 4) Б; **18.** 1) Д, 2) В, 3) А, 4) Г; **19.** 1) В, 2) А, 3) Б, 4) Д; **20.** 1) Д, 2) А, 3) Г, 4) В; **21.** 1) Г, 2) Д, 3) А, 4) В; **22.** 1) А, 2) Д, 3) Б, 4) Г; **23.** 1) Д, 2) А, 3) Б, 4) В; **24.** 1) Г, 2) Б, 3) А, 4) Д.

Пантелеймон Куліш (с. 380–386)

1. Б; **2.** Д; **3.** Г; **4.** В; **5.** Г; **6.** Б; **7.** Д; **8.** Б; **9.** В; **10.** Г; **11.** 1) Д, 2) В, 3) Г, 4) А; **12.** 1) Б, 2) А, 3) В, 4) Г.

Марко Вовчок (с. 387–390)

1. Г; **2.** Г; **3.** В; **4.** В; **5.** Б; **6.** Б; **7.** В; **8.** Г; **9.** Г; **10.** Б; **11.** 1) Г, 2) Б, 3) В, 4) А; **12.** 1) А, 2) Г, 3) Б, 4) Д.

10 клас

Іван Нечуй-Левицький (с. 391–396)

1. Б; **2.** А; **3.** Б; **4.** Г; **5.** Д; **6.** В; **7.** В; **8.** Д; **9.** Г; **10.** Г; **11.** 1) Д, 2) Б, 3) В, 4) А; **12.** 1) Б, 2) А, 3) Д, 4) Г.

Панас Мирний (с. 397–404)

1. Б; **2.** В; **3.** Г; **4.** Б; **5.** Г; **6.** Г; **7.** Г; **8.** В; **9.** Б; **10.** Д; **11.** 1) Г, 2) Д, 3) В, 4) Б; **12.** 1) Б, 2) Г, 3) А, 4) Д.

Іван Карпенко-Карий (с. 405–410)

1. Д; **2.** А; **3.** Г; **4.** Г; **5.** Г; **6.** В; **7.** А; **8.** В; **9.** Г; **10.** Б; **11.** 1) А, 2) Д, 3) Б, 4) Г; **12.** 1) Г, 2) В, 3) Б, 4) Д.

Іван Франко (с. 411–417)

1. Б; **2.** Г; **3.** А; **4.** Д; **5.** В; **6.** Б; **7.** Д; **8.** Д; **9.** Б; **10.** В; **11.** 1) Д, 2) Б, 3) В, 4) А; **12.** 1) Г, 2) Д, 3) В, 4) Б.

ЛІТЕРАТУРА XX ст.

Михайло Коцюбинський (с. 418–426)

1. Г; **2.** В; **3.** Г; **4.** Б; **5.** В; **6.** Б; **7.** Д; **8.** Г; **9.** Г; **10.** Д; **11.** Г; **12.** Д; **13.** А; **14.** Г; **15.** В; **16.** В; **17.** Г; **18.** В; **19.** Г; **20.** Г; **21.** 1) Д, 2) А, 3) Г, 4) В; **22.** 1) Г, 2) В, 3) Б, 4) А; **23.** 1) Б, 2) А, 3) Д, 4) Г; **24.** 1) Б, 2) Г, 3) А, 4) В.

Ольга Кобилянська (с. 427–434)

1. Д; **2.** Д; **3.** В; **4.** В; **5.** Д; **6.** Г; **7.** Г; **8.** Д; **9.** Б; **10.** В; **11.** 1) В, 2) Б, 3) Г, 4) Д; **12.** 1) Б, 2) Г, 3) Д, 4) А.

Леся Українка (с. 435–444)

1. В; **2.** Д; **3.** В; **4.** Б; **5.** Д; **6.** Г; **7.** А; **8.** Б; **9.** В; **10.** Б; **11.** Г; **12.** В; **13.** Д; **14.** Г; **15.** Б; **16.** Б; **17.** Б; **18.** Г; **19.** В; **20.** Д; **21.** 1) В, 2) Д, 3) А, 4) Б; **22.** 1) Д, 2) Г, 3) Б, 4) В; **23.** 1) Д, 2) Б, 3) В, 4) А; **24.** 1) В, 2) А, 3) Б, 4) Г.

Василь Стефаник (с. 445–449)

1. Г; **2.** Б; **3.** В; **4.** Д; **5.** Д; **6.** В; **7.** Г; **8.** В; **9.** Б; **10.** Д; **11.** 1) В, 2) Д, 3) Б, 4) А; **12.** 1) Б, 2) А, 3) Г, 4) Д.

11 клас

ПОЕЗІЯ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

Микола Вороний, Олександр Олесь, Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра, Богдан-Ігор Антонич (с. 450–463)

1. Д; **2.** Г; **3.** В; **4.** Б; **5.** В; **6.** Д; **7.** Г; **8.** Д; **9.** А; **10.** Г; **11.** Б; **12.** В; **13.** Б; **14.** Д; **15.** В; **16.** Б; **17.** В; **18.** Д; **19.** А; **20.** Б; **21.** 1) Д, 2) А, 3) Г, 4) В; **22.** 1) Г, 2) Б, 3) Д, 4) А; **23.** 1) Г, 2) Д, 3) В, 4) А; **24.** 1) Б, 2) В, 3) Д, 4) А.

Володимир Винниченко (с. 464–468)

1. В; **2.** Б; **3.** Б; **4.** Д; **5.** В; **6.** Г; **7.** Д; **8.** В; **9.** А; **10.** Б; **11.** Д; **12.** Г.

Микола Хвильовий (с. 469 -473)

1. А, **2.** Г; **3.** Б; **4.** В; **5.** В; **6.** В; **7.** А; **8.** Д; **9.** Г; **10.** Б; **11.** 1) Г, 2) Д, 3) Б, 4) А; **12.** 1) В, 2) А, 3) Б, 4) Г.

Юрій Яновський (с. 474–478)

1. Г; **2.** Г; **3.** В; **4.** Д; **5.** Г; **6.** В; **7.** Д; **8.** Г; **9.** Г; **10.** А; **11.** 1) Г, 2) Д, 3) В, 4) Б; **12.** 1) Г, 2) Д, 3) А, 4) В.

Валер'ян Підмогильний (с. 479–486)

1. Г, **2.** Г; **3.** В; **4.** А; **5.** В; **6.** Б; **7.** В; **8.** Б; **9.** А; **10.** В; **11.** 1) В, 2) Д, 3) А, 4) Б; **12.** 1) Г, 2) Д, 3) А, 4) Б.

Остап Вишня (с. 487–492)

1. В; **2.** Г; **3.** А; **4.** Б; **5.** Г; **6.** Г; **7.** Д; **8.** А; **9.** В; **10.** Г; **11.** 1) В, 2) А, 3) Д, 4) Б; **12.** 1) Д, 2) Б, 3) В, 4) Г.

Микола Куліш (с. 493–497)

1. Д; **2.** Г; **3.** Б; **4.** Г; **5.** В; **6.** Б; **7.** Г; **8.** А; **9.** В; **10.** Д; **11.** 1) Д, 2) В, 3) Б, 4) А; **12.** 1) Д, 2) Г, 3) Б, 4) В.

Олександр Довженко (с. 498–503)

1. Д; **2.** Г; **3.** В; **4.** Г; **5.** Г; **6.** Д; **7.** В; **8.** В; **9.** Г; **10.** Г; **11.** Г; **12.** 1) Б, 2) В, 3) А, 4) Г.

ПОЕЗІЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

Андрій Малишко, Василь Симоненко, Василь Стус, Іван Драч, Євген Маланюк (с. 504–514)

1. Г; **2.** Г; **3.** Д; **4.** Г; **5.** Г; **6.** Г; **7.** Д; **8.** Б; **9.** Д; **10.** Г; **11.** Б; **12.** В; **13.** Д; **14.** Д; **15.** А; **16.** А; **17.** А; **18.** А; **19.** А; **20.** Д; **21.** 1) Д, 2) В, 3) Б, 4) Г; **22.** 1) В, 2) Д, 3) Б, 4) Г; **23.** 1) Д, 2) Г, 3) А, 4) Б; **24.** 1) Б, 2) В, 3) Д, 4) Г.

Ліна Костенко (с. 515–523)

1. В; **2.** А; **3.** Г; **4.** Д; **5.** Б; **6.** Б; **7.** Д; **8.** Г; **9.** Г; **10.** Д; **11.** А; **12.** А; **13.** Г; **14.** Д; **15.** В; **16.** Д; **17.** 1) Г, 2) Б, 3) Д, 4) В; **18.** 1) Б, 2) В, 3) Д, 4) А.

Олесь Гончар (с. 524–528)

1. Б; **2.** А; **3.** Д; **4.** Г; **5.** А; **6.** В; **7.** Г; **8.** Г; **9.** В; **10.** Д; **11.** 1) В, 2) А, 3) Г, 4) Д; **12.** 1) Б, 2) Д, 3) В, 4) А.

Григір Тютюнник (с. 529–532)

1. А; **2.** А; **3.** В; **4.** Д; **5.** В; **6.** В; **7.** Б; **8.** Д; **9.** Д; **10.** Б; **11.** 1) Б, 2) В, 3) А, 4) Д; **12.** 1) Д, 2) Б, 3) Г, 4) А.

Іван Багряний (с. 533–537)

1. В; **2.** Г; **3.** Б; **4.** В; **5.** Б; **6.** А; **7.** Г; **8.** В; **9.** В; **10.** Д; **11.** 1) Г, 2) Д, 3) Б, 4) А; **12.** 1) В, 2) Б, 3) Д, 4) А.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гнатюк Л. П., Бас-Кононенко О. В.* Українська мова: Навчальний посібник — 4-е вид., випр. і доп. — К.: Знання-Прес, 2006. — 259 с.

2. *Лобода В. В., Скуратівський Л. В.* Українська мова в таблицях: Довідник. — К.: Вища школа, 1993. — 239 с.

3. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ. — 4-е вид. стереотип. вид. — К.: Вища школа, 2003. — 430 с.

4. Українська мова: Енциклопедія. — К.: Укр. енциклоп., 2000. — 820 с.

5. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут української мови — стереотип. вид. — К.: Наукова думка, 2004. — 240 с.

6. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови: Підручник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 408 с.

7. *Авраменко О. М., Дмитренко Г. К.* Українська література: Підручник для 9 класу. — К.: Грамота, 2009. — 304 с.

8. *Бернадська Н. І.* Українська література XX століття: Навчальний посібник для старшокласників та вступників до ВНЗ. — 3-є вид., стереотип. вид. — К.: Знання-Прес, 2006. — 271 с.

9. *Клочек Г.* Ліна Костенко: Навчальний посібник-хрестоматія. — Кіровоград: Степова Еллада, 1999. — 320 с.

10. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалева, В. І. Теремка. — К.: ВЦ «Академія», 2006. — 752 с.

11. *Мовчан Р. В., Ковалів Ю. І., В. Ф. Погребенник, Панченко В. Є.* Українська література. Підручник для 11 класу. — К.: Перун, 2008. — 494 с.

12. *Наєнко М.* Художня література України: від міфів до модерної реальності. — К.: ВЦ «Просвіта», 2008. — 1064 с.

13. Новий довідник: Українська мова. Українська література. — К.: Казка, 2009. — 864 с.

14. *Пахаренко В. І.* Шкільне шевченкознавство: Навчальний посібник. — Черкаси: Брама-Україна, 2007. — 256 с.

15. *Семенюк Г. Ф., Ткачук М. П., Ковальчук О. Г.* Українська література: Підручник для 11 класу. — 3-є вид. — К.: Освіта, 2006. — 512 с.

16. *Слоньовська О. В.* Конспекти уроків з української літератури. Нове прочитання творів. 9 клас. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2002. — 512 с.

17. *Степанишин Б.* Українська література: Підручник для 9 класу. — К.: Освіта, 1997. — 336 с.

18. Українська література у портретах і довідках: Давня література — література XIX ст.: Довідник / Редкол.: С. П. Денисюк, В. Г. Дончик, П. П. Кононенко та ін. — К.: Либідь, 2000. — 360 с.

19. *Хропко П.* Українська література: Підручник для 10 кл. загальноосвітніх навчальних закладів. — 7-е вид. — К.: Школяр, 2006. — 528 с.

ЗМІСТ

Від авторів 3

УКРАЇНСЬКА МОВА

Програма зовнішнього незалежного оцінювання 4
Фонетика 17
Лексикологія 29
Фразеологія 39
Будова слова. Словотвір 44
Морфологія 51
Іменник 51
Прикметник 70
Числівник 80
Займенник 89
Дієслово 95
Дієприкметник 100
Дієприслівник 102
Прислівник 118
Службові частини мови та вигук 127
Прийменник 127
Сполучник 128
Частка 130
Загальна морфологія 136

Синтаксис. Пунктуація 140
Словосполучення 140
Головні члени речення 143
Другорядні члени речення 147
Класифікація речень 153
Односкладні речення 158
Ускладнене речення 162
Складне речення 202
Пряма мова 228
Цитата 229

Стилістика. Розвиток мовлення 235
Орфографія 243
М'який знак (знак м'якшення) 254
Сполучення *йо, ьо* 255
Апостроф 260
Подвоєння літер 264
Правопис префіксів 271
Велика літера та лапки у власних назвах 276
Написання слів іншомовного походження 283
Написання складних слів разом та через дефіс 290
Складні прикметники 291
Правопис *не* з різними частинами мови 297

Власне висловлення (розвиток мовлення) 304
Словник найуживаніших фразеологізмів 315

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Програма зовнішнього незалежного оцінювання 319
Як готуватися до ЗНО з української літератури 322

9 клас

Усна народна творчість 326
Давня українська література 336
Григорій Сковорода 340

Література наприкінці XVIII – на початку XIX ст. 345
Іван Котляревський 345
Григорій Квітка-Основ'яненко 355
Тарас Шевченко 361
Пантелеймон Куліш 380
Марко Вовчок 387

10 клас

Іван Нечуй-Левицький 391
Панас Мирний 397
Іван Карпенко-Карий 405
Іван Франко 411

Література XX ст. ... 418
Михайло Коцюбинський ... 418
Ольга Кобилянська ... 427
Леся Українка ... 435
Василь Стефаник ... 445

11 клас

Поезія першої половини XX ст. ... 450
Микола Вороний ... 450
Олександр Олесь ... 451
Павло Тичина ... 452
Максим Рильський ... 455
Володимир Сосюра ... 456
Богдан-Ігор Антонич ... 457
Володимир Винниченко ... 464
Микола Хвильовий ... 469
Юрій Яновський ... 474
Валер'ян Підмогильний ... 479
Остап Вишня ... 487
Микола Куліш ... 493
Олександр Довженко ... 498

Поезія другої половини XX ст. ... 504
Андрій Малишко ... 504
Василь Симоненко ... 505
Василь Стус ... 506
Іван Драч ... 507
Євген Маланюк ... 508
Ліна Костенко ... 515
Олесь Гончар ... 524
Григір Тютюнник ... 529
Іван Багряний ... 533

Покажчик літературознавчих термінів і понять ... 538
Українська мова. Відповіді ... 539
Українська література. Відповіді ... 544
Література ... 548

Навчально-методичне видання

Авраменко *Олександр Миколайович*
Блажко *Марія Богданівна*

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

ДОВІДНИК
ЗАВДАННЯ В ТЕСТОВІЙ ФОРМІ

І частина

Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах

Редактор *Н. Забаштанська*
Художній редактор *В. Кушніренко*
Технічний редактор *І. Селезньова*
Комп'ютерна верстка *В. Халявки*
Коректори *І. Барвінок, Т. Мельничук*

Підписано до друку 23.09.2011 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний № 1.
Гарнітура Петербург. Друк офс.
Ум. друк. арк. 32,085. Обл.-вид. арк. 37,59.
Тираж 10 000 прим. (1-й завод 5000 прим.)
Зам. №11-1473

Видавництво «Грамота»
Кловський узвіз, 8, м. Київ, 01021
тел./факс: (044) 253-92-64, тел.: 253-90-17

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів видавництва «Грамота»
у ТОВ «Бізнес-Логіка»
пров. Радищева, 4, м. Київ, 03124